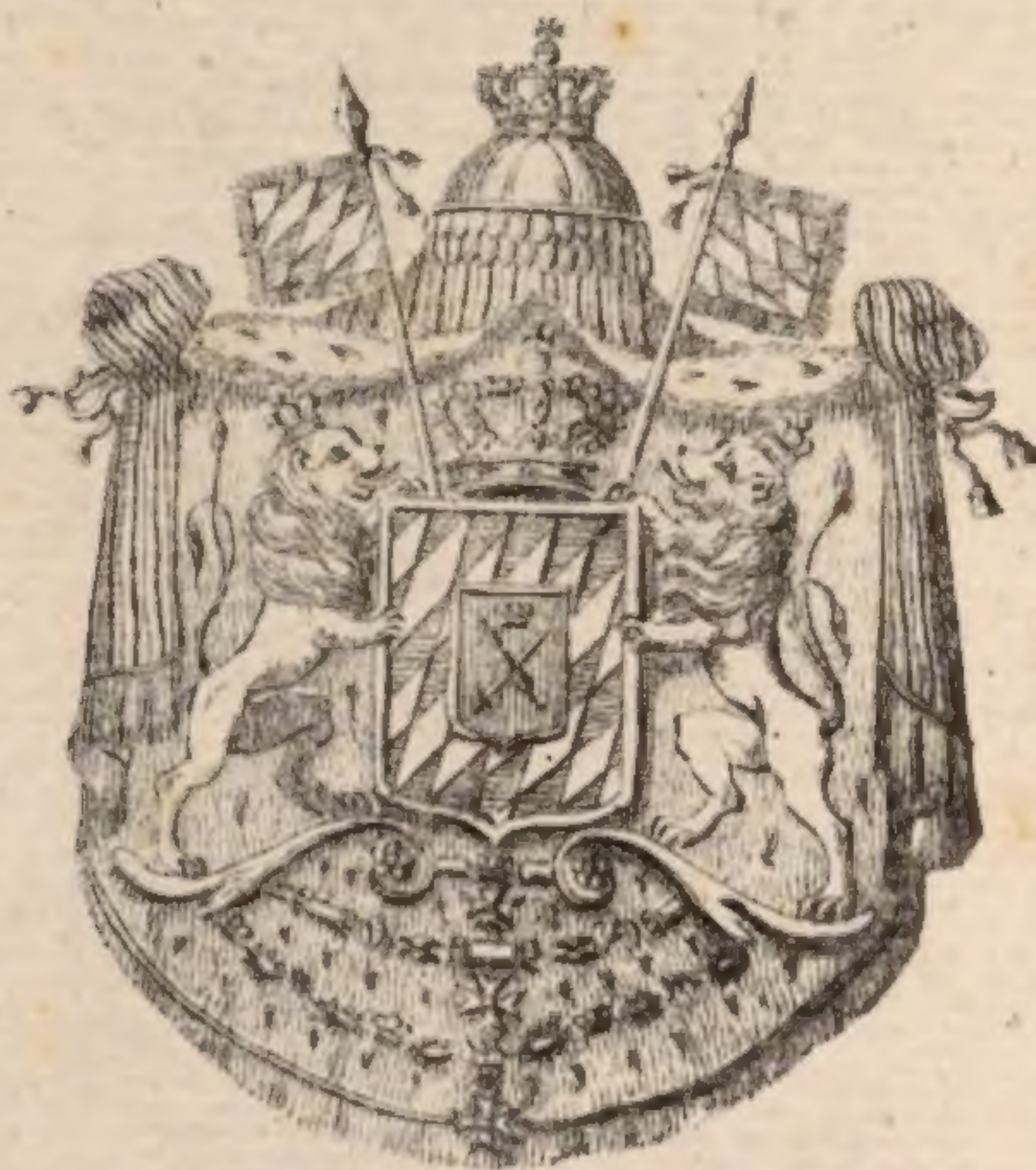

a. lat. v.
345^c k.

**BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.**

M. TULLII CICERONIS ORATIONES

PRO

**S. ROSCIO, PRO LEGE MANILIA, IN
CATILINAM, PRO ARCHIA POETA, PRO
MILONE, PRO MARCELLO, PRO LIGARIO,
PRO DEIOTARO, PRO MURÆNA**

EX

**CODICIBUS REGIIS BAVARICIS ATQUE PARISINIS
NUNC PRIMUM COLLATIS, CETERISQUE**

RECENSUIT ET EXPLICAVIT

IOANNES BAPTISTA STEINMETZ.

ADIECTA EST

VARIETAS LECTIONIS ERNESTIANAE.

MAGUNTIAE.

TYPIS ET SUMPTIBUS FLORIANI KUPFERBERG.

MDCCCXXII.

12 D.

MR. JAMES C. CROFT
O B A T I O N E S

S. ROSCOE, PRO. RECTOR MANILLA IN
OCTUBRI, PRO. RECTOR PORTO, PRO.
MIGUEL, PRO. RECTOR, PRO. RECTOR,
PRO. RECTOR, PRO. RECTOR

COPIES OF THESE BOOKS ARE
NOW IN THE LIBRARY

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

LIBRARY OF THE

VARIETY OF BOOKS

W. A. F. L. L. I.

THE LIBRARY OF THE

MONASTERY

LECTORI BENEVOLO.

Pauca mihi praefanda videntur, ut quo consilio, quibusque subsidiis haec selectarum M. Tullii orationum editio adornata sit, intelligatur. Quum mihi diuturno usu cognitum esset, frustra operam in explicandis auctoribus classicis consumi, si textus vitiis foedatus sit: omnem curam in eo posui, ut orationes quam emendatissimas exhiberem. Itaque, cum bibliotheca publica unam tantum, sed rarissimam editionem Lambinianam anni M.D.LXVI. offerret, magnis quidem impendiis editionem Hervagianam, quae Basileae anno M.D.XXXIII, Graevianam, quae Amstelodami anno MDCLXXXIX prodiit, una cum edd. D. Gothofredi a. M.DXCVI, Elzeviriana a. 1642, Ernestiana a. 1758, Bipontina a. C1810CCLXXX multisque aliis libris mihi paravi. Postea contigit mihi et Garatonianam adquirere, quae Neapoli a. MDCCLXXVII publicata est. Jam vero non solum adnotationes notasque Variorum, quae in his editionibus continentur, mihi pertractandas, sed etiam Antonii Mureti, Justi Lipsii, Petri Victorii Variarum Lectionum, Adriani Turnebi, Casp. Barthii Adversariorum libros, et Jani Gruteri Thesaurum Criticum de integro consulendos esse duxi. Tum perlegi omnes Grammaticae Latinae Auctores Antiquos ab Helia Putschio a. MDCV editos, nec non Auctores Latinae Linguae in unum redactos corpus a Dionysio Gothofredo a. MDCII, Antiquos Rhetores Latinos a Claudio Capponnerio recognitos a. MDCCLVI, et ex parte recensitos ab Dav. Ruhnkenio a. MDCCLXVIII; M. Fabii Quintiliani De Institutione Oratoria libros per Petrum Burmannum, per G. Ludov. Spalding, et recens per Jo. Jos. Dussault editos, Commentarios Veterum in Virgilii, Horatii, Terentii et Juvenalis opera, atque M. Cornelii Frontonis [vel Arusiani Messi] Exempla Elocutionum, ex codice Ambrosiano ab Angelo Maio edita.

Ex his igitur, atque ex fragmentis nonnullarum orationum, quae cum antiquo interprete aliisque scholiis veteribus primum ediderunt Angelus Maius et Amedeus Peyron, omnia, quaecunque emendandis orationibus inserire possent, sedulo enotavi. Quae copiae cum auctae essent variis codicum Oxoniensium lectionibus, quas ex ed. Oxoniensi anni **MDCCLXXXIII**, editioni Ernestianae minori supplementi loco adjecerunt Halenses: ut primum licuit, Lutetiam Parisiorum profectus sum, ut ipse codices Regios excuterem. Ibi primum quinque codices **Msos** adhibui [ad **I Catil. cap. 1—5**]; at quum insigni liberalitate humanissimorum virorum, qui tum bibliothecae Regiae praeerant, Van-Praet, J. B. Gail et inprimis C. Benedicti Hase, omnes, quos Catalogus impressus descriptos exhibet, codices inspiciendi potestas esset facta, eam rationem inii, ut in quavis oratione omnes fere, quotquot illam exhiberent, libros per tria vel quatuor capita perlegerem: in reliquis autem meliores seligerem; neque tamen ita, ut illi, qui recensiti jure dicuntur, quorumque pars longe maxima est, penitus excluderentur. Sic enim fore putabam, ut lectori erudito de auctoritate singulorum codicum integrum judicium esset, planiusque perspiceretur, unde, et qua ratione depravatae lectiones, quae plerumque in editiones veteres transierunt, formari potuerint.

Itaque, si bibliotheca Regia suppeditabat, decem vel duodecim codices **Msos**, et, si Catilinaras excipias, editionem principem Romanam, constanter, et quanta licuit diligentia, contuli. — Feriis autumnalibus ejusdem anni **MDCCCXXVI** Monachium quoque me contuli, eo potissimum consilio, ut praeclarum illum codicem Bavaricum, vel potius Tegernseensem, cujus ope Garatonius orationes pro Plancio et pro Milone egregie emendaverat, denuo inspicerem. Ea quidem spes vana fuit, quum iste liber jam ab Aretino, cui libros Tegernseensis coenobii Monachium transferendi cura demandata erat, non esset repertus. Verumtamen adjutus singulari benevolentia praefectorum bibliothecae Regiae, Mart. Schroettinger et Krabinger, non solum editionem Venetam anni **MCCCCLXXII** per Adamum Ambergau, et aliam anni

MCCCCLXXXIX, a Benedicto Hectoris Bononiensi impressam, cum notis Victorii in margine adscriptis, sed etiam eximios quosdam codices manu exaratos contuli; quorum, aequè ut Parisinorum, brevis descriptio jam sequitur.

Codices Bavarici [Bavv.] a me primum collati.

Tegernseensis [Teg.], olim in monasterio Tegernseensi notis *Mon. C.* insignitus, postea Monacum translatus, membranaceus, forma octava, foliorum 146; continet 1) Ciceronis Invectivam in Sallustium: *Ea demum etc.* 2) Sallustii Invect. in Ciceronem: *Graviter et iniquo etc.* 3) Ciceronis IV Invectivarum libros in Catilinam. 4) Sallustii librum primum, qui Catilinarius, et librum secundum, qui Jugurthinus dicitur. Codex iste et in Sallustianis libris, in quibus post Harlesium collatus est a me jam anno MDCCCXXIV, iterum a. MDCCCXXVI, et in Tullianis omnium, qui adhuc excussi sunt, facile optimus. Solus enim, ut alia omittam, in II Cat. cap. 12 cum Valerio Probo pag. 1482 et cum Anonymo retinet veram lectionem: *convivere possu* pro vulgato *consulere sibi possunt*; et in Sall. Cat. cap. 51: *quae reges aut populi.* Sic quidem scriptum est in Tegernseensi, non: *quae reges atque populi*, quod in Vaticano nr. 3864 et in Nazariano a manu prima exstare dicitur. Neque in hujus, sed in alius codicis fronte, qui eadem, qua noster, manu exaratus putatur, Bibliothecarius adnotavit, eum a Comarco Framundo, presbytero et monacho Tegernseensi, circa initium saec. XI scriptum fuisse. Mihi quidem etiam antiquior videtur, praesertim in Sallustianis: namque Invectivarum libri manu paulum recentiore scripti esse possunt.

Salisburgensis, [Sal.] ex bibliotheca Salisburgensis monasterii ad D. Petrum translatus Parisios, atque inde Monacum; membranaceus, saec. X vel XI, forma quadrata, foliorum 90; continet 1) Ciceronis Catonem majorem, 2) Laelium, sive de Amicitia. 3) IV Invectivarum libros.

Emmeranus [Em.], olim in copiosissima bibliotheca monasterii Ratisbonensis ad S. Emmeranum, membr. saec. XII, forma octava minore, continet Prudentium, Lucanum, Disputationem Alcuini magistri et Karoli regis de rhetoricae artis conclusione, Ciceronis Invectivarum librum primum et secundum usque ad verba cap. 12: *usque in urbe*, post quae additum legitur: *Se. Emmerane martir dñi. priose ora pro nobis omnibus.*

Archiepiscopalis [Arch. vel: a], ex bibliotheca aulica Archiepiscopi Salisburgensis Parisios, atque inde Monacum translatus, membr. in fol. maj. saec. XV. inter codd. Lat. cum figuris nro. 35 a, nitidissimus, foliorum 568, continet orationes, 1) p. P. Quintio, 2) p. Sexto Rose. Amerino, 3) p. lege Manilia ad Quirites, 4) p. Aulo Licinio poeta, 5) p. M. Marcello, 6) p. Q. Ligario ad Quirites, 7) p. rege Dejotaro, 8) p. L. Flacco ad iudices, 9) p. Cn. Plantio ad iudices, 10) p. P. Sylla ad iudices, 11) in Vatinius testem, 12) de responsis aruspicum, 13) de provinciis consularibus, 14) p. M. Celio, 15) p. Luc. Cornelio Balbo, 16) p. P. Sestio, 17) p. domo sua ad Pontifices, 18) ad equites R. pridie, quam iret in exilium, 19) ad senatum post reditum suum, 20) pro se populo gratias agens, 21) p. Tito Annio Milone, 22) p. Aulo Cluentio Habito, 23) p. Lucio Murena, 24) de lege agraria liber I. 25) de lege agraria liber II. 26) de lege agraria liber III. 27) in Luc. Pisonem, 28) p. Aulo Cecina, 29) p. C. Rabirio Posthumo, 30) p. C. Rabirio Perduell. reo, 31) Salust. in Cicer. 32) In Salust. Ciceronis, 33) M. T. Cic. p. Sexto Rose. Amerino pag. 326—343, 39) p. M. Fonteio p. 343—350, 35) in Catilinam I 351—355, 36) ad Quirites in Catilinam p. 355 359, 37) in Cat. III. p. 359—364, 38) in Cat. IV. p. 364—368. — In ceteris quidem orr. codex iste recensitis libris; in Caesarianis autem [p. Marcello, Ligario, Dejotaro] optimis adnumerandus est; consentit enim cum Par. nr. 4778. [Par. 41] et cum Erfurtensi. Nonnumquam vel ad marginem vel inter lineas variantes lectiones (plerumque deteriores) adnotatae sunt.

Bavaricus alter [Bav. vel b], olim in bibliotheca electorali nr. LXVIII. insignitus, membr. in fol. maj. initialibus auro et picturis ornatis, caractere elegantissimo, folior. 436, saec. XV, continet has orationes, quarum initia (Tituli enim maximam partem desiderantur, loco vacuo pro illis relicto) sequuntur: 1) Quamquam mihi semper. 2) Si quid precibus. 3) Etsi vereor iudices. 4) Cum in omn. causis. 5) Diuturni silentii. 6) Novum crimen C. Caesar. 7) Si quid est in me. 8) Si quando inimicorum. 9) Quousque tandem. 10) Tandem aliquando. 11) Remp. Quirites. 12) Video p. c. 13) Graviter et iniquo. 14) Ea deum tibi. 15) Quod precatus a jove. 16) Si p. c. pro vestris. 17) Si tua tant. Vatini. 18) Si quid est in me. 19) Si quis vestrum p. c. expectat. 20) Cum propter egr. et sing. Gn. Plantii. 21) Cum maximis periculis huj. urbis. 22) Duae res in civitate quae. 23) Animadverti iudices ad eus. 24) Quae deprecatus sum. 25) Hesterno die p. c. cum me. 26) Si quis jud. forte n. assit. 27) Si auctoritates patron. 28) Si quis antea jud. mirab. 29) Cum multa divinitus. 30) M. Tullii Cic. oratio p. P. Sylla feliciter incipit: maxime vellem jud. 31) Si quid est jud. qui C. Rabir. 32) Etsi quirites non est meae cons. 33) Si quantum in agro. 34) Malitiam naturae. 35) Credo ego iudices vos. 36) Jamne sentis bellua. 37) Quae res aperte. 38) Est hoc in more. 39) Commodius fecissent. p. 454—456. Finis.

Victorianus [d.], chartaceus nr. 44, in folio, continet orationes p. Archia, p. Ligario, p. Milone, ex aliqua editione, ut mihi videtur, descriptas. In margine leguntur P. Victorii commentarii in easdem orationes, et [in orr. p. Archia, p. Milone] excerpta ex nonnullis codicibus. — In orr. p. l. Manilia et p. Archia collati sunt quoque

Emmeranus alter [Em.], forma quarta, chartac. saec. XV, olim G. XVIII; et

Liber doctoris Hartmanni Schedel de Nuremberg. [c.], chart. forma quarta, saec. XV, olim M. c. Lat. 561.

Codices Regii Parisini a me adhibiti

a) in IV Invectivarum libris.

Par. 1. nr. 7786, membr. saec. XIV in folio. Margini adscriptae sunt ab eadem manu variantes lectiones, addito: *alii*, vel: *alii legunt*.

Par. 2. nr. 6542, membr. Mazarinaeus, anno 1576 exaratus.

Par. 3. nr. 7785, membr. saec. XIV.

Par. 4. nr. 6613, membr. saec. XV, collatus ex cap. 8 libri I Invectivarum, quum usque ad cap. 7 collatus esset Par. nr. 6564, saec. XIV, qui fere semper faciebat cum Par. nr. 7695.

Par. 5. nr. 6604, membr. Colbertinus, forma quarta minore, saeculo XIV antiquior.

Par. 6. nr. 7695, membr. saec. XIV. in folio.

Par. 7. nr. 6602, membr. Colbertinus, saeculo XIV. antiquior.

Par. 8. nr. 6095, membr. Colbertinus, saec. XV.

Par. 9. nr. 6072, membr. olim Baluzianus, saec. XV.

Par. 10. nr. 6624, membr. Colbertinus, saec. XV.

b) in ceteris orationibus.

Reg. nr. 6569, [Par. 2 in Caesarianis; Par. 1 in ceteris.] membr. in folio, saec. XIV. In margine adscriptae sunt variantes lectiones ab eadem manu, addito: *alii legunt*.

Reg. nr. 7777, [Par. 4.] membr. olim Colbertinus, ex satis bono libro accuratissime descriptus anno 1466.

Reg. nr. 7774, [Par. 9.] membr. Colbertinus, duobus voll. constans, saec. XV.

Reg. nr. 7782, [Par. 8.] membr. Mazarinaeus, saec. XV.

Reg. nr. 7779, [Par. 7.] membr. anno 1459 exaratus.

Reg. nr. 7850, [Par. 1 in orr. p. Marcello et p. Ligario] membr. olim Colbertinus, saeculo XII exaratus.

Reg. nr. 7778, [Par. 2 in orr. p. l. Man. p. Archia, p. Milone] membr. saec. XIV.

Reg. nr. 7780, [Par. 5 in orr. p. l. Man. p. Milone]
membr. Colbert. saec. XV.

Reg. nr. 6562, [Par. 5 in or. p. Archia] membr. olim
Nicol. Heinsii, saeculo XV incunte exaratus.

Reg. nr. 7783, [Par. 5 in Caesarianis et in Invectivis.]
v. supra.

Reg. nr. 7784, [Par. 5 in orr. p. l. Man. p. Archia, p.
Mil.] membr. Colb. saec. XV.

Reg. nr. 6604, [Par. 5 in Caesarianis et in Invectivis.]
v. supra.

Reg. nr. 7785, [Par. 6 in orr. p. l. Man. p. Milone]
partim membr. partim chartaceus, olim
Colbertinus. saec. XIV vel XV.

Reg. nr. 7781, [Par. 6 in or. p. Archia] membr. olim
Thuanus, saec. XV.

Reg. nr. 7778, [Par. 6 in Caesarianis] membr. saec. XIV.

Reg. nr. 6542, [Par. 10 in Caesarianis] v. supra.

Reg. nr. 1778, [Par. 11 in Caesarianis] membr. saeculo
XIV antiquior.

Hoc apparatu critico instructus ad emendandas orationes adgressus sum ita, ut Ernestianae editionis textum ad fidem codicum, qui melioris notae viderentur, refingerem; conjecturis fere locum non darem, nisi iis, quas depravata codicum scriptura postularet simul, commendaretque. Etenim tot libros manuscriptos consulendo repereram, plurimas corruptelas temerariis conjecturis eorum, qui libris antiquis in nova exemplaria transscribendis, vel typographorum formulis edendis praeerant, illatas esse. Inde factum est, ut veteres codices in bibliothecis coenobiorum vel basilicarum, a monachis summa diligentia atque religione exarati, maximam auctoritatem: illi vero, qui in Italiae officinis saec. XV et XVI nitidissime scripti sunt, aut levem, aut nullam omnino obtineant. Eadem de causa veteres quoque editiones, atque ipsa princeps Romana, ab Jo. Andrea, episcopo Aleriensi curata, nullum in emendandis orationibus usum praeferent, nisi ut ex iis cognosci possit, quae vitia vel typothetarum negligentia, vel pravo corrigendi studio in editiones sequentes inducta sint. —

Textui autem, praeter diversitatem Ernestianae recensio-
nis, notas quoque subicere decrevi, quae tum potiores codi-
cum atque editionum veterum lectiones, tum ea exhiberent,
quibus vel difficiliiores sententiae atque elocutiones expla-
nari, vel quae ad mores, leges atque instituta Romanae
civitatis pertinerent, illustrari possent. Haec quidem ex
ipsis fontibus petita, et novissima quaeque subsidia adhi-
bita esse, eruditus lector facile cognoscet.

Sed quoniam in hac editione eorum quoque codicum
facta est mentio, qui ab aliis collati sunt: res ipsa hor-
tari videtur, paucis disserere, qui libri in singulis oratio-
nibus recensendis a me adhibiti sint.

Or. p. S. Roscio Amerino. Hujus orationis, ut et
Murenianae, pauciores, iidemque fere exstant codices.
Laudantur a Fulvio Ursino duo libri ad cap. 25, in ceteris
vero unus tantummodo; a Lambino Memmianus; a Guiliel-
mio, cujus schedae ad Janum Gruterum pervenerunt,
exemplar monasterii S. Victoris prope Parisios; a Grutero
Palatinus primus, et ad cap. 14 et 48 duo alii; a Graevio
Francii primus [ed. Veneta anni 1472 ad c. 11.]; a Lalle-
mando duo Regii; ab Ernestio Guelferbytanus [edd. Ve-
neta Waldarferiana a. 1471, Brixiensis a. 1485, e Ro-
mana ducta, Mediolanensis a. 1498, et nonnunquam
Romana]; a Garatonio Jannoetianus liber, h. e. veteris
cujusdam codicis varietates a Donato Jannoetio editioni
Venetae a. 1540 adscriptae [ed. Veneta a. 1480, Nau-
geriana a. 1555]; a Thoma Hearnio Oxonienses septem:
C. H. R. S. T. χ 1. ψ . — A me quidem laudantur quinque
Parisini: 4. 1. 8. 9. 7. atque editio princeps Romana;
namque variantes lectiones ex Archiepiscopali et Bavarico,
qui codices cum Parr. 8. 9. faciebant, et ex edd. Venetis
excerptae perierunt. — Scholiasten Anonymum ad hanc
orationem, nec non ad Manilianam, tres Catilinarias poste-
riores, atque ad Caesarianas, ex libro Isaaci Vossii de-
scriptum, primus divulgavit Jacobus Gronovius.

Or. p. Murena. Laudantur tres Manutiani [tantum
ad cap. 40]; Fulvii Ursini liber Msus [tantum ad c. 15];
Memmianus; S. Victoris; Palatinus primus, secundus,
tertius, octavus; cod. Francii; Guelf. Oxonienses sex:

C. H. S. T. χ 1. ψ ; Parr. 4. 9. 8. 7; Arch. Bav. Venn. usque ad cap. 12; et Par. 1 cum ed. Romana ex §. 58 usque ad §. 64. — Melioribus libris accensendi sunt in utraque oratione Parisini 4 et 1, codex S. Victoris, Memmianus.

Or. p. l. Manilia. Saxonicus Fr. Fabricii, qui emendationes inde sumtas misit ad Lambinum; Memmianus, Clericanus; liber Msus Ursini, vel potius Ant. Augustini; Erfurtensis sive Turingicus, Werdensis, Coloniensis Hittorpil, qui et Basilicanus dicitur, Bononiensis; Palatinus primus, sec. tert. quint. sext. septimus, Gruterianus; duo Francii, Pithoei excerpta, Dresdensis; duo Lallemandi; Barberinus, qui cap. 8 deficit; Oxx. novem; C. H. S. T. ϵ 5. χ 1. χ 5. ψ ; Folium palimpsesti Taurinensis 56—59, quod incipit ex verbis: *tollenda esse arbitrantur*, et desinit in verbis: *res gestae pares de quo homine*. Parisini 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9; Archiep. Bavarici b et c, Emmeranus, edd. Romana, Venetae 1472 et 1499. — Melioris notae sunt Fabricianus, Coloniensis Hittorpil, Werdensis, Erfurtensis, ejus lectiones ab Eduardo Wundero diligentius enotatae, in hanc editionem primum receptae sunt. Proxime accedunt Parisini 6 et 1.

Orr. Catilinae. Vetus Ursini liber; tres antiqui libri Mureti, qui olim Dominici Grimani Cardinalis fuere; Memmianus ad II Cat. 4 et ad IV 8 in ed. 1566 p. 696; antiquissimus Gemblacensis; Egmontanus; Fabricianus infimae vetustatis, Coloniensis Hittorpil, V, qua-litera vel cod. S. Victoris, vel Werdensis significatur, quem, teste Grutero, solum excussit Guilichmius, aliorum variantes lectiones nactus ab aliis. — Erfurtensis sive Turingicus apud Zingerlingum, et in Suffridi schedis. Nunc quidem desiderantur folia 112—119; et folium 120 incipit verbis IV Cat. §. 2: *a talibus fatale etc.*; liber Ahalae, qui in III et IV Catilinae memoratur; veteres Cujacii libri; Palatinus sec. sext. nonus et decimus; Graevii primus et secundus, Francianus, Duisburgensis, Pithoeanus; quatuor Lallemandi; quinque Oxx.: C. H. S. χ 1. ψ ; Barberinus, Guelf. Erlangensis. Ex his, atque ex Bavv. et Parr. libris, qui jam supra enumerati sunt, maximam auctoritatem sibi vindicant Tegernseensis, Salisburgensis, Parr. 1. 2. 3. 5. 7.

Erfurtensis, Gemblac. V. Col. Fabricianus. — Scholia quaedam ad IV Catilinariam nec non ad Caesarianas ex antiquissimo post palimpsestos Ambrosiano codice primus edidit Angelus Maius.

Or. p. Archia. Vetus Ursini liber; Maffeiani et Vaticani apud Manut. cap. 12; liber Msus Memmianus; cod. S. Victoris, Erfurtensis, Gemblacensis, libri Busbequii et Cujacii; Palatinus nonus et alii; Pith. duo Francii, Dresdensis; Oxx. octo: C. H. S. T. ε. χ1. ψ1. 2; duo Barberini; Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Archiep. Bavv. b. c. d. Emmeranus cum edd. Rom. et Venetis. — Scholia quaedam ad hanc orationem e vetere palimpsesto Ambrosiano primus protulit, eaque Asconio Pediano esse inscribenda, suspicatus est V. C. Angelus Maius. Codicibus minus corruptis adscribendi videntur Erfurtensis, Parisini 1. 2. 3. cum Archiepiscopali.

Or. p. Milone. Codex Vaticanus Mureti; liber Msus Ursini; duo exemplaria Fr. Fabricii, qui emendationes e codice perantiquo Saxonico depromptas miserat Lambino; duo Memmiani cum Clericano apud Lambinum; Modianus liber, qui Coloniensis esse videtur; Ahalaë liber, codex Basilicae Coloniensis, qui et Hittorpianus appellatur, Werdensis, quem Graevius Fabricianum vetustiore esse credit, Turingicus, h. e. Erfurtensis apud Guilielmium; Palatini novem cum Gruteriano; Pithocanus, Duisburgensis, uterque Francii una cum Erfurtensi a Graevio adhibiti; Oxonienses novem: C. H. S. T. ε. ε. χ1. 3. ψ; duo Barberini, Garatonianus, Bavaricus primus, h. e. Tegernseensis cum ed. Romana apud Garatonium; codices collati ab Hieronymo Lagomarsinio, societatis Jesu sodali: 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 15. 18. 20. 21. 23. 24. 25. 43. 54. 63. 86. 97, et duo Taurinenses apud Peyronium, qui primus quinque palimpsesti Taurinensis folia detexit, quorum primum incipit verbis c. 10, 29: *sunt partim cum,* et desinit in verbis c. 12, 52: *in his personis valeat.* Secundum incipit verbis cap. 15: *fuert occidi Milonem,* et desinit in verbis c. 14, 56: *relicum est, ut jam illum na.* Tertium incipit verbis c. 27, 72: *amplecti plebem,* et desinit in verbis §. 73: *dicere si tibi pecuni.* Quartum inci-

pit verbis c. 51, 86: *Bonae deae quod est*, et desinit in verbis c. 53, 88: *circumscripsisset ne*. Quintum incipit verbis c. 54, 92: *sa extra causam etiam*, et desinit in verbis c. 55, 93: *negat enim negat*. — Parisini 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Archiepiscopalis, Bavv. b. d. Venetae 1472 et 1499. In hac tanta librorum copia primae partes debentur palimpsesto Taurinensi, Erfurtensi, Bavarico primo, Fabriciano vetustiori, Werdensi atque Coloniensi; secundae Lagomarsiniano 45, h. e. codici S. Crucis in bibl. Leopoldina, et Parisinis 6. 1. 9. cum Archiepiscopali.

Orr. Caesariana. Laudantur: Faerni codex Medicaeus apud Ursinum; duo Memmiani cum Clericano apud Lambinum; tres Colonienses, quorum duo erant Metropolitanae ecclesiae Coloniensis, tertius Suffridi Petri, apud Modium in ep. ad Janum Guilielmium, in cujus schedis memorantur Erfurtensis, Celberdensis, S. Victoris, Hittorpiani, h. e. Basilicani Colonienses, Gemblacensis, Mauricianus prior et posterior; Palatinus primus, sec. tert. quart. sext. oct. nonus, decimus, Puteanus et Gruterianus apud Gruterum. Praeter Erfurt. Dresd. et Pithocanum Graevius evolvit per vetustum cod. Coloniensem, sed a manu recentiore in plurimis locis flagitiose interpolatum. Is mihi in Marcelliana, in qua et binorum Francii codd. fit mentio, Egmontanus dici videtur; Oxonienses C. H. S. T. 8. 5. χ1. ψ. In Ligariana abest codex 8, et in Dejotariana additur χ5; bini Goerentiani ad or. Ligarianam 2, 4; Parisini 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11; Archiepiscopalis, Bavarici b et d cum edd. Venetis 1472 et 1499. — Melioris notae videntur esse Faerni liber Medicaeus, Memmianus vetustior, codices Guilielmii, Palatinus nonus, Egmontanus et Parr. 11. 3. 4. 2. 1. cum Archiepiscopali. Mirus est consensus Parisini 11, Erfurtensis, et [praesertim in Dejotariana] Archiepiscopalis codicis. — Marcellianam quidem, a Frid. Aug. Wolfio Ciceroni adjudicatam, numero selectarum et genuinarum orationum exemerunt recentiores editores; sed eam auctori suo Ciceroni vindicant tum Scholiastes anonymus et antiquissima scholia Ambrosiana, quae Angelus Maius, clarissimus vir, excerpta e fusiore commentario Asconii deperdito esse suspicatus est: tum

Asconius, Servius, Nonius, Priscianus, Lactantius, qui plurimos locos ex hac oratione citant, scilicet:

Cap. 1. §. 2. Priscianus libro XI. pag. 713. ed. Putschii: *Cicero pro Marcello, Nefas esse ducebam, versari me in vetere nostro curriculo.* — Nonius IV 13: *Aemulus est sectator vel imitator. M. Tullius pro M. Marcello, Illo aemulo atque imitatore studiorum meorum ac laborum.* V 39: *Tull. in Caesariana, Quasi quodam aemulo atque imitatore studiorum et laborum meorum et comite abstracto.* cf. ibid. pag. 1541 ed. 1602. — Servius ad Aen. V 187: *Aemula Pristis, ejusdem rei studiosa; ut: Illo aemulo atque imitatore studiorum meorum: Cicero in Caesarianis.*

Cap. 5. §. 8. Lactantius I 9: *Opera sunt ista fortis viri, hominis tamen. Illa enim, quae vicit, fragilia et mortalia fuerunt. Nulla enim est (ut ait orator) tanta vis etc.* v. edit. pag. 391.

§. 9. Prisc. III 603: *Tale est apud Ciceronem pro M. Marcello, Simillimum deo judico, pro, valde similem deo; et XVIII 1123: Cicero p. Marcello, Simillimum deo judico.* — Servius ad Georg. II 131: *Faciemque simillima lauro. Figura Ciceronis, qui ait in Caesarianis, sed simillimum deo judico; et ad Aen. II 794: Sic Cicero, Simillimum deo judico; nam genitivo plurali debuit jungi superlativus.*

Cap. 4. §. 11. Lactantius VI 11 extr.: *Nihil est enim (ut ait orator) opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas. At haec justitia et lenitas florescit quotidie magis; et VII 11: Nihil enim Tullius ait esse etc.* v. ed. p. 394.

§. 12. Asconius ad Cic. Divin. in Caecilium 6: *Etiam si tacent, satis dicunt. Tale illud est: Cum tacent clamant; et, Victoriam ipsam vicisse videris. Haec in loco nec oxymora, nec cacozelela judicanda sunt: aut enim inferioribus dictis, aut supra positis leniuntur: ut est illud, Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi possit auditu, atque ego ipse cogitans sentio.*

Cap. 6. §. 20. Servius ad Aen. I 563: *Cicero de Marcello: Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate praesertim aliqua aut pravitate lapsis, sed opinione officii, falsa fortasse, certe non improba.*

Cap. 7. §. 21. Priscianus V 667: *Cicero p. M. Marcello, Quod si in alterutro peccandum sit, malim timidus, quam parum prudens videri; et VI 693: Cicero p. Marcello, Quod si in alterutro peccandum sit.*

Cap. 8. §. 25. Priscianus XVIII 1209: *Cicero p. M. Marcello, Tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum jeceris.*

Cap. 9. §. 27. Servius ad Aen. X 467: *Item Cicero, Quid est enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum?*

Ex allatis hisce duodeviginti locis, illi apud Ascon. ad Div. 6, Lactant. VI 11, Non. V 39, Prisc. p. 605 et 1123 a praecedentibus commentatoribus atque ab ipsis adversariis: ceteri a me, quod sciam, primum observati sunt. Id tamen mihi perspectum est, in hac oratione, non magis quam in illa p. A. Licinio Archia, codices admodum corruptos et mutilos esse.

Propositum illud, ut orationes istae emendatiores explicatioresque exhiberentur, an sim assecutus, doctorum hominum erit judicium. Ego quidem, in adornanda hac editione nihil humani mihi accidisse, affirmare non audeo, cum, ut bene monuerunt Burmannus et Ernestius, difficilis et permolesta sit illa patientia laboris et constantiae in tot tamque veteribus libris accurate conferendis, saepeque et acies oculorum et mentis in hoc ingratisimo labore obtundatur: spero tamen ex hac mea opera aliquem fructum ad homines literarum studiosos esse redundaturum. — Vale candide Lector. — Maguntiaci Kalendis Maiis M. D. CCCXXXII.

CORRIGENDA

in textu.

- Pag. 28 lin. 10 scribe *hoc vero*.
 » 63 l. 3 sc. *literis* et l. 9 *literas*,
 et sic semper.
 » 115 l. 9 sc. *cognovistis*.
 » 115 l. 2 sc. *spe ac nomine*, uti
 est in Erfurt. et Modiano.
 » 172 lin. penult. et ult. sc. *poe-*
nam — debitam.
 » 185 lin. ult. sc. *patriciorum*.
 » 195 lin. ult. sc. *accersitur*.
 » 240 lin. ult. sc. *futurum fuit*.
 » 309 l. 9 interpunge *Vidit igitur*
etiam etc.
 » 324 l. 3 sc. *Audistis quantum*
Clodii interfuerit etc.
 » 397 l. 10 sc. *jucunditasque*.
 » 400 l. 10 sc. *nemo mederi*.
 » 405 l. 9 sc. *vitae tuae et saluti*
consulas.
 » 429 l. 3 sc. *confugio*.
 » 431 l. 12 sc. *fuisse futurus*.
 » 441 l. 3 sc. *mihi nunc*, et inter
 utramque lin. 2 *nunc mihi*.
 » 452 l. 5 sc. *non*.
 » 508 l. 12 sc. *tuae*.
 » 525 l. 8. sc. *severitatisque*.

in notis.

- Pag. 1 lin. antepenult. sc. *accu-*
satores.
 » 7 l. 25 sc. *Siculos*, et pag.
 56 l. 5 sc. *scurris*.
 » 12 l. 12 sc. *paullo*, et sic
 semper.
 » 84 l. 4 post 9. adde *non*
oppressus. v. p. Mur. 15.
 » 94 l. 12 ante *ubi* inserte: et
 p. Marc. §. 28; et lin. 18

scribere in quibus esse reip.
nervos etc.

- Pag. 95 l. 6 post v. inserte: ad Att.
 I 18 in nota ad II Cat.
 8, 18.
 » 97 l. 41 sc. *Autolyco*.
 » 154 l. 20 sc. *Vargunteius*.
 » 140 l. 12 sc. *imparatusque*.
 » 175 l. 2 post *codices* adde et
binos Goerentianos.
 » 176 dele verba *possit non inter*
utramque lineam posita.
 » 181 l. 8. sc. *debitam*.
 » 182 l. 26 sc. XIV. 1.
 » 205 l. 10 sc. *sibi*.
 » 215 l. 15 sc. *saepius*.
 » 342 l. 11 post *Arch.* adde
apud Pompeium Grammat.
et fortasse in Erfurtensi.
 » 345 inter utramque lin. sc.
fuisse.
 » 392 l. 5. sc. II. 151.
 » 395 inter utramque lin. sc.
nihil enim est; et l. 6:
p. Mil. 8. — Oix. cum
ed. Veneta a. 1499 seqq.
exhibet etc.
 » 397 l. 14 sc. *reliquis*, et p.
 seq. l. 5 *Hujus*.
 » 420 l. 14 dele *solum* post *ei*.
 » 436 l. 35 sc. *confidant*.
 » 455 l. 8 ante 1472 inserte
Veneta.
 » 462 l. 7 sc. in *Verr.*
 » 497 l. 19 ante *probante* in-
sere: et Par. 7 cum vul-
gatis: cum bello etc.
 » 506 l. 2. sc. in *campo quo-*
que etc.
 » 521 l. 10 post *Xenocratem* ad-
de cum Crate et Crantore.

Alia quaedam menda typothetica
 lector benevolus ipse corriget.

O R A T I O

P R O

S E X T O R O S C I O A M E R I N O.

A R G U M E N T U M.

M. Tullio Decula, Cn. Cornelio Dolabella coss. L. Sulla dictatore, u. c. 672, aliquot menses post kalendas Junias, Romae ad balneas Palatinas, rediens a coena, occisus est S. Roscius municeps Amerinus, ejus, quem Cicero hac oratione defendit, pater; nec aberat suspicio, duos Titos Roscios, cum quibus ei veteres inimicitiae erant, caedis auctores fuisse. Mox societate Chrysogonum, potentissimum Sullae libertum inter, et Roscios coita, occisi nomen in tabulas relatum, bonaque proscripta sunt, quorum manceps factus est Chrysogonus. Interca vitae filii, bonis patriis per T. Roscium Magnum, Chrysogoni procuratorem, exturbati insidiae parantur. Quae cum minus procederent, quod ille Romam confugerat ad Cacciliam, patris hospitem: isti nomen ejus de parricidio detulerunt, comparato ad eam rem accusatore vetere Erucio. Itaque restitutis post tempora belli civilis judiciis, M. Fannio praetore, iudicibusque ex senatu in hoc consilium, lege Cornelia, delectis, Cicero, annos septem atque viginti natus, Sextum Roscium filium contra L. Sullae dominantis opes defendit, primamque causam iudicii publici egit, cum priore anno causam privatam pro Quintio apud Aquilium Gallum iudicem dixisset. Absolutum esse S. Roscium, testatur Anonymus, et ipse Cicero in Bruto 90: *Prima causa publica pro S. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur.* Plutarch. Cic. 3: Χρυσόγονος, ἀπελεύθερος Σύλλα, προσαγγείλαντός τινος οὐσίαν ὡς ἐκ προγραφῆς ἀναιρεθέντος, αὐτὸς ἐωνήσατο διαχιλίων δραχμῶν· ἐπεὶ δὲ Ρώσχιος, ὁ υἱὸς καὶ κληρονόμος τοῦ τεθνηκότος ἡγανάκτει, καὶ τὴν οὐσίαν ἀπεδείκνυε πεντήκοντα καὶ διακοσίων ταλάντων οὖσαν ἀξίαν, ὃ τε Σύλλας ἐλεγχόμενος ἐχαλέπαινε, καὶ δίκην πατροκτονίας ἐπῆγε τῷ Ρωστίῳ, τοῦ Χρυσογόνου κατασκευάσαντος, ἐβοήθει δ' οὐδεὶς, ἀλλ' ἀπετρέποντο, τοῦ Σύλλα τὴν καλεπότητα δεδοικότες. Οὕτω δὲ δι' ἐρημίαν τοῦ μεираκίου τῷ Κικέρωνι προσφυγόντος, οἱ φίλοι συμπάρῳρων, ὡς οὐκ ἂν αὐτῷ λαμπροτέραν αὐδιν ἀρχὴν πρὸς δόξαν ἐτέραν οὐδὲ καλλίω γενησομένην. Ἀναδεξάμενος οὖν τὴν συνηγορίαν, καὶ κατορθώσας, εἰσαύμασθη· δεδιὼς δὲ τὸν Σύλλαν, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διασπείρας λόγον, ὡς τοῦ σώματος αὐτοῦ θεραπείας δεομένου.

D I V I S I O.

In *Exordio* orator modestissime rationem reddit, cur praeter ceteros summos oratores hominesque nobilissimos S. Roscium defendat. § 1—5. Tum rem, quae hoc iudicium conflagraverit, exponendo, invidiam atque indignationem in accusatores excitare studet. §. 6—8. Denique iudices orat, ut attente bonaque cum venia verba sua audiant, et quam acerrime maleficia vindicent. §. 9—14.

Sequitur Narratio rei gestae, ita adornata, ut S. Roscii innocentissimi miseriae, Chrysogoni autem et Rosciorum, in quos maleficii suspicio confertur, audacia atque injuriae plane pateant. §. 13—54.

Argumentationem ita partitur orator, ut sibi primum de crimine ab Erucio confecto, deinde de Rosciorum audacia, denique de Chrysogoni perniciose atque intoleranda potentia dicendum esse ostendat. §. 55—56.

I. *Crimen Erucii diluit Cicero argumentando, accusatorem a, neque quare, b, neque quomodo patrem S. Roscius occiderit, probare potuisse. Ad a. Quod priorem quaestionem attinet, orator demonstrat, neque audaciam, neque mores feros et flagitiosos, neque acris alieni magnitudinem, quae filium ad tantum facinus impulerint, ab Erucio, ne objiciendi quidem causa, in S. Roscium collata esse. §. 58—59. Nullam vero, neque in filii moribus odii causam patri, neque sceleris filio fuisse. §. 40—41. Quod ad confirmandum odium ab Erucio objectum sit, filium in praedia rustica a patre esse relegatum, id et benevolentia, et consuetudine, et honoris causa esse factum. §. 42—47. Praeterea vitam hanc rusticam a multis, praesertim hominibus ex municipiis rusticanis honestissimam suavissimamque haberi, et a majoribus existimatam esse. — §. 51. Illud denique, quod exheredare filium pater voluerit, planum facere non modo non potuisse Erucium, verum ne conatum quidem esse. — §. 54. Per digressionem orator invehitur in accusatorum genus, eorumque calumniandi libidinem, et Erucii in accusando negligentiam impudentiamque exagitat. §. 54—61. Tum ad argumentum regressus contendit, tam immane facinus sine multis causis et expressis sceleris vestigiis credi non posse, idque confirmat testimonio ipsius naturae, istiusmodi suspicionibus reclamantis — §. 65, ab exemplo Cloeliorum — §. 65, ex fabulis poetarum — §. 69, atque ex singulari supplicio, quod majores in parrieidas constituerint — §. 72.*

Ad b. Quod alteram hujus argumentationis quaestionem attinet, Cicero contendit, S. Roscium neque ipsum, neque per alios, sive liberos, sive servos hoc tam occultum facinus conficere potuisse. — §. 79. Illud quidem, quo accusator inopia argumentorum confugerit: ejusmodi tempus fuisse, ut homines vulgo impune occiderentur, cadere potius in Titos Roscios sicariorum duces ac principes. — §. 82.

II. *Erucii criminatione dissoluta, Cicero ad alteram argumentationis partem transgressus, crimen in adversarios retorquet, probando: 1) causas fuisse permultas, quae T. Roscium Magnum ad istud facinus adduxerint, tenuitatem scilicet hominis, avaritiam, audaciam, et inimicitias cum S. Roscio. §. 85—91. 2) Summam quoque ipsi facultatem suscipiendi maleficii fuisse, quippe qui Romae assiduus eo tempore, et sicariorum princeps fuerit. — §. 92. 3) Ea denique, quae post mortem S. Roscii facta sint, aperta et manifesta praebere indicia, Titos Roscios caedis auctores fuisse. Namque a) occiso post coenam S. Roscio, M. Glauciam, Roscii Magni clientem et familiarem, Ameriam Roscio Capitoni, celerrime nuntiasse. §. 93—104. b) Chrysogonum ad bona S. Roscii accessisse impulsu Rosciorum, quorum alter Capito tribus praediis nobilissimis donatus sit, alter Magnus reliqua omnia cum Chrysogono communiter possideat. — §. 108. c) Roscium Capitonem in decem primis lega-*

tum, societate cum adversariis coita, ceterisque legatis omni fraude deceptis, S. Roscium filium, a decurionibus publice sibi mandatum, bonis funditus evertisse. — §. 113. d) Servos occisi, saepe numero a patronis et ab ipso reo in quaestionem postulatos, semper a Tito Roscio recusatos, atque adeo apud adversarios in honore esse. — §. 123.

III. In tertia parte Cicero Chrysogoni nimiam gratiam potentiamque, a iudicibus vindicandam insectatur, probando: bona S. Roscii, a Chrysogono tantulo emta, nullo jure venire potuisse, cum S. Roscius neque proscriptus, neque apud adversarios occisus fuerit, in quos solos lex Cornelia scripta sit. §. 124—126. Deinde bona aliquot menses post kalendas Junias, quae dies in lege praefinita sit, venisse dici. Se vero suspicari, haec bona omnino non venisse. §. 127—130. Haec tamen omnia imprudente Sulla esse facta, atque omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui S. Roscium malum civem atque apud adversarios occisum e mentitus, his de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit, atque Roscii nomen deferendum curaverit. §. 130—132. Acrius deinde Chrysogoni, servi e proscriptionum praeda ditati, luxuriam superbiamque perstringit, atque confirmat, non modo non laedi causam nobilitatis, si nequissimis nobilium libertis atque servulis resistatur, verum etiam ornari. §. 133—142.

In extrema oratione Cicero exponit, quid S. Roscius pro se dici velit, et qua conditione contentus sit; atque ita ad epilogum transgressus orat Chrysogonum, ut S. Roscii, qui omnia sua praeter animam, ipsi tradiderit, sanguinem et vitam ne petat. §. 143—149. Deinde iudices obtestatur, ut hisce manifestis sicariis resistendo, domesticae crudelitati mederi velint. §. 150—154.

CAP. I. Credo ego vos, iudices, mirari, quid sit, quod, **1** cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego polissimum surrexerim, qui neque aetate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum his ¹⁾, qui sedeant, comparandus.

¹⁾ iis, qui.

§. 1. surrexerim Athenienses atque Romani stantes in foro causam, et in curia sententiam dicebant. Hinc ἀναστῆναι, surgere dicuntur verba facturi. Demosth. Phil. α. pr. ἡγοῦμαι καὶ πρῶτος ἀναστὰς εἰκότως ἂν συγγνώμης τυγχάνειν. v. infra §. 60. Sall. Cat. 53.

cum his. Ita Palimpsest. et Par. 1; cum iis Vulg. v. infra §. 27. sedeant. In subselliis rei advocati atque patroni, in adversis vero accusatores, in aliis denique iudices sedebant. Fam. VIII, 8: Invocatus ad subsellia rei occurro, surgo, neque verbum de re facio. v. infra §. 12. 84. 93. 104.

ingenio, i. e. dicendi facultate, quae a natura donatur. p. Quint. 1: Ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer. Verr. V. 68: Neque quidquam tibi praefinio, quominus ingenio mecum atque omni dicendi facultate contendas. v. §. 54. Orat. I. c. 23. p. Coel. 22.

Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, iniuriam novo scelere conflata[m] putant oportere defendi: defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant
 2 autem idcirco, quia periculum metuant. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime. at tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo; si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur; ego
 3 etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dicto concedi, propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo

auctoritate; nondum enim ad remp. accesserat. v. p. l. Man. 1. novo, inaudito, singulari. Agrar. II. 10: Jam hoc inauditum et plane novo more. v. p. Lig. 1. Verr. V. extr.

defendi. Usus est Cicero hoc verbo non ex vulgari consuetudine, sed admodum proprie et latine pro: propulsari, arceri. Off. I. 3: Qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriae, tam est in vitio, quam si parentes deserat. III. 18: Qui non defendit injuriam, neque propulsat a suis, cum potest, injuste facit. Verr. Div. 4: Me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum — voluerunt. v. Plaut. Mostell. IV. 2, 19. Gell. IX, 1.

officium, necessitudinis sc., quod ad hominis amici, vel clientis vitam atque fortunas defendendas vocat. Adesse et praesto esse in judicio dicuntur ii, qui vel advocati, vel patroni reo praesidio sunt. v. p. Mur. 2. 33. Att. I. 1. Verr. D. 2.

Quid ergo? Particula objectionem occupantis. Verr. IV. 46: Quid ergo? hoc solum auditione expetere coepit, cum id ipse non vidisset? immo vero alia complura. v. III. 28. 38. p. Mil. 14. et Beier ad Off. III. 20. comp. Att. XIV. 14: Illam sessionem capitulinam mihi non placuisse, tu testis es; quid ergo? ista culpa Brutorum? Minime illorum quidem, sed aliorum.

de rep., i. e. de reipublicae calamitate. p. Caecina 33: At enim Sulla legem tulit? Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reip. querar, hoc tibi respondeo.

§. 3. ad remp., i. e. ad magistratus. Verr. I. 12: Omne illud tempus, quod fuit, antequam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum. Demosth. p. cor. pag. 250 Reiske: οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτεύομην πῶ τότε; et 312: πρὸς τὰ κοινὰ προσελθὲν ἔδοξέ μοι.

ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod 4 a ceteris forsitan ita petatum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia, et beneficiis, et dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam 1).

CAP. II. His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed 5 relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis, qui iste terror sit, et quae tanta formido, quae tot ac tales viros impediat, quo minus pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consuerunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea

1) debebam.

cognoscendi. Verbum forense. Verr. II. 9: causam Verres cognoscit. 10: Verres cognoscebat, Verres iudicabat. Terent. Eun. prol. 42: Aequum est vos cognoscere atque ignoscere; ad q. l. Donatus: σχῆμα λόγου παρόμοιον. Carpit orator h. l. Sullanas praescriptiones poenasque in cives nominatim sine iudicio constitutas. v. p. domo 17. Sall. Cat. 31. App. Civ. I. 93 — 103. Plut. Sulla 29 — 32.

§. 4. contendere ab aliquo est elaborare, petere, ut ab aliquo quid obtineas. Fam. III. 7: Non erat causa, cur a te aliquid contenderem. p. Quintio 24: Cum a me peteret, et summe contenderet, ut suum propinquum defenderem. v. Orat. §. 166. Fam. XIII. 10.

debeam. Ernestius Ciceronem scripsisse debebam putat. Perperam; debebam enim vel debui plerumque ponitur, cum quod fieri debuit, factum non est. De Nat. Deorr. III. 33: Debebant illi quidem omnes efficere bonos, si quidem hominum generi consulebant; sin id minus, bonis quidem certe consulere debebant. Off. III. 1. §. 5: otio fruor, non illo quidem, quo debebat is, qui quondam peperisset otium civitati; ut recte edidit Br. ex duob. codd. p. Vulg. debeat. v. Verr. III. 32. 61. 69. IV. 9. 13. 17. Fam. VI. 15; et, quod subiectivum attinet, infra §. 25. 26. Verr. III. 3: Quae- ris cur ei sim inimicus, cui populus R. infestus sit? qui praesertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate P. R. oneris ac muneris suscipere debeam.

verum uti. Verr. Div. 4: Mea fuit semper haec in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallem, quam neminem.

pro capite et fort. Saepius utraque vox conjuncta legitur. Verr. III. 37: Nihilne tibi in mentem venit — capiti ac fortunis tuis providere? 38: Sponsio fit de capite ac fortunis tuis. v. cap. 41. 23.

6 quod consulto ab accusatoribus, eius rei, quae conflavit hoc iudicium, mentio facta non est. Quae res ea est? bona patris huiusce Sex. Roscii, quae sunt sexagies: quae de viro fortissimo et clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nōmino, duobus millibus nummum sese ¹⁾ dicit emisse adolescens, vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque praeclaram, nullo iure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: sese, hoc incolumi, non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere; damnato et eiecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit ²⁾, ut evellatis, postulat, ut

1) se dicit. 2) stimulet ac pungat, ut

conflavit, effecit. Praecipuus est usus huius verbi, quando quis ficto crimine petitur. Verr. II. 47: *Ex illa ipsa re — Veneri potissimum deberi praemium statuit, quae illam totam accusationem iudiciumque conflat.* v. ibid. 29. I. Cat. 9.

§. 6. *sexagies centenorum millium sestertiorum.* Verr. I. 10: *Possum dicere, Dionem II — S decies centena millia numerasse. 14: Accepi vices ducenta triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos.*

honoris causa. Adduntur haec urbanitatis gratia. Verr. A. 7: *Curio, quem ego hominem honoris potius quam contumeliae causae nominatum volo.* ad q. I. Asconius: *Nemo solebat precari veniam apud veteres de eorum compellatione nuda, quos negotium tangeret.* v. infra 6. 10. 16. p. I. Man. 19.

sese praebent Parr. edd. Rom. Venn. et Fronto ex. eloc. p. 312.

L. C. Chrysog. Liberti et praenomen et nomen gentilicium patroni servili nomini addere solebant. Hinc Lact. Div. Inst. IV. 5: *Servus liberatus patroni nomen accipit tamquam filius.* v. Verr. I. 56.

pecuniam, id est, in alienum patrimonium. Anonymus. *Ista quidem significatio praesertim in iure obvia est.* fr. 178. D. 50, 16: *Pecuniae verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora.* v. Gai. Inst. III. §. 124.

scrupulus a scrupo lapide dictus, lapillus minimus, qui pressus sollicitudinem creat. Festus: *Serupi dicuntur aspera saxa et difficilia atrectatu, unde et scrupulosam rem dicimus, quae aliquid in se habet asperi.* Att. I. 18: *Domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnes et scrupulos oculiabo; sed tamen insident atque urgent.* De Rep. III. 16: *Improbis semper aliqui scrupus in animis haeret, semper iis ante oculos iudicia et supplicia versantur.*

stimulat — pungit. Pro hac codd. lectione Ernest. vult: *stimulet*

ad hanc suam praedam, tam nefariam, adiutores vos profiteamini. Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, 7 iudices: ego contra brevem postulationem assero, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto aequiorem.

CAP. III. Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa Sex. Roscii, periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. Quodsi aut 8 causa criminis, aut facti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita

— *pungat*, quod oratio sit obliqua. At haec e Ciceronis persona dicta, et reciprocum pro demonstrativo pronomine positum est. Fam. IX. 13: *Gratias mihi agunt, quod se mea sententia reges appellaverim.* Ma. citat. Verr. IV. 59. V. 49. de Divin. I. 34.

III. §. 8. *causa criminis.* Crimen h. l. et in multis valet criminatio, sc. in S. Roscium filium. Verr. II. 4: *Postulata consilibus, quae non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt.* p. Sulla 24: *Neque facinorum tantorum — crimen Sullae persona suscipit.* v. c. 15 et 59. Sal. C. 54. Errat igitur Manutius interpretando: causa, cur patrem R. necare debuerit.

nonnihil secuti, nonnulla indicia atque vestigia sceleris. Verr. V. 62: *Cujus rei neque index, neque vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla.* Sequi est rationem alicujus rei habere. Att. VIII. 11: *Nec si ego, quid tu sis secutus, non perspicio, idcirco minus existimo, te nihil nisi summa ratione fecisse.* v. Orat. II. §. 204. Finn. II. 24. Off. I. 11. infra §. 34.

deferendo nomine. Nominis delationem cum postulatione atque accusatione ipsa differre, intelligitur ex Fam. VIII. 6: *Inter postulationem et nominis delationem uxor a Dolabella discessit.* p. domo 19: *Ille novitius Ligur — nomen S. Propertii detulit; accusare alienae dominationis scelerisque socios propter calumniae metum non est ausus.* Qui aliquem reum facere volebat, ad tribunal praetoris accedens prius postulabat, ut sibi ejus nomen deferre liceret. Deinde die constituta delatio nominis certa formula apud praetorem fiebat, v. c. Ajo te sículos spoliassse; si tacuisset, lis ei aestimabatur, ut victo; si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. v. infra §. 28. Verr. Div. 3.

quidquam aliud causae. Cave hoc pro: quaequam alia causa, dictum putes; namque foemininum hujus pronominis in usu apud scriptores non est. Hinc Plaut. Cistell. I. 1, 68: *Nec quisquam alia mulier.* Ter. Eun. IV. 7, 50: *Si quidquam hodie hic turbae coepèris.*

libidini, i. e. arbitrio, crudelitati. Verr. A. 10: *Magnam judicii expectationem ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus.* p. Quint. 18: *Inferiorem se esse patitur, dumtaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus S. Naevii cupiditati crudelitaeque dedatur.* Sic dedere in cruciatum, ad supplicium, neci,

dedatur. sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias iusque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere et ferro assequi consuerunt? ¹⁾ qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severi-

1) consuerant? qui

noxae, telis, hostibus, in ditionem atque in arbitratum, apud Plaut. Bacch. IV. 4, 56. Amph. I. 1, 102. Liv. I. 3. Virg. G. IV. 90. Sen. ep. 104. Finn. II. 20. p. Mil. 1. Ter. Andr. I. 2, 28. p. Sulla 28: *Obicere invidiae, dedere suspicioni.*

cumulus vocabatur in modio, quod supra mensuram, vel pondus justum adjiciebatur. Festus v. auctarium. p. Clu. 27: *Sententiis decem et sex absolutio confici potuerat. II—S DCXL. distributa in singulos iudices eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum spe majorum praemiorum ipsius Staleni sententia septima decima accederet.*

jusjurandum. Iudices in leges, antequam judicarent, jurabant. Hinc *jurati iudices, jurati homines* dicuntur. Verr. A. 6. 13. Acad. II. 47. Idem apud Athenienses a Solone institutum fuisse, docet Demosth. p. cor. p. 227. ed. Reiske. v. Xenoph. Memor. I. 1, 18. Hell. I. 7, 26.

propter dignitatem. Antea quidem optimus quisque ex equestri ordine curiatim in senatum a censoribus legebatur. Quod tamen haec tempora attinet, Appianus C. I. 100 de Sulla scribit: *Αὐτῇ τῇ βουλῇ διὰ τὰς στάσεις καὶ τοὺς πολέμους πάμπαν ὀλιγανδρούσῃ προσκατέλεξεν ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους ἐκ τῶν ἀρίστων ἱππέων, ταῖς φυλαῖς ἀναδοὺς ψῆφον περὶ ἐκάστου.* Dionys. Halic. autem A. R. V. 77: *βουλὴν τε ἐκ τῶν ἐπιτύχοντων ἀνδρώπων συνέστησε;* idque confirmat Dio Cassius XL. 63, qui multos eorum, omnesque libertinos [*πάντας τοὺς ἐκ τῶν ἀπελευθέρων*] per Appium Claudium et Pisonem, censores A. 704. senatu ejectos esse testatur.

sicarius propria vi verbi, qui sica hominem interficit; tum vero per abusionem sicarios etiam omnes vocamus, qui eadem telo quocunque commiserint. Quint. X. 1, 12. v. infra §. 103.

in hoc consilium. Consilium est consessus iudicum, nihil amplius. Phil. V. 3: *O consessum iudicum praeclarum, o dignitatem consilii admirandam! Aet animus apud consilium illud pro reo dicere.* v. Verr. Div. 4. Lege Cornelia priore anno lata, iudicia ab equitibus ad senatores translata erant, cum equester ordo annos prope quinquaginta continuos lege Sempronia iudicasset; idque duravit usque ad a. u. c. 684, quo M. Crasso, Cn. Pompeio Coss. lata est lex ab Aurelio Cotta praetore, ut cum equestri ordine et tribunis aerariis iudicia communicarentur.

Delecti. Iudices de decuria senatoria conscripti in urnam sortito mittebantur, ut de pluribus necessarius numerus confici posset; tum permissum est accusatori ac reo, ut ex illo numero rejicerent, quos sibi iniquos putarent. Rejectione celebrata in eorum locum, qui

tatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis Sexti Roscii ¹⁾ hoc iudicio ornati auctique discedant?

CAP. IV. His de rebus tantis tamque atrocibus ne- 9
que satis me commode dicere, neque satis graviter con-
queri, neque satis libere vociferari posse intelligo.
Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati
tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor,
quem mihi natura pudorque meus attribuit, et vestra
dignitas, et vis adversariorum, et Sex. Roscii pericula.
Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente
bonaque cum venia verba mea audiat. Fide sapientiaque 10
vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse
intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis,
feram, ut potero, studio et industria, iudices: sin a
vobis (id quod non spero) deserar, tamen animo non
deficiam, et id, quod suscepi, quoad potero, perferam.
quodsi perferre non potero, opprimi me onere officii malo,
quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut
propter perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi
deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso, ut, 11
qualem te iam antea populo Romano prae buisti, cum huic
idem quaestioni iudex praecesses, talem te et nobis et
populo Romano hoc tempore impertias.

1) ex hoc

rejecti fuerant, subsortiebatur praetor alios, quibus ille iudicium legitimus numerus compleretur, iique iudices *delecti*, vel *selecti* dicebantur. v. Asc. ad Verr. A. 6.

hoc jud. Ern. addidit ex hoc jud. propter verbum *discedant*. Cum tamen iste ablativus a verbis *ornati auctique* pendeat, lectio codd. servanda est.

IV. §. 10. *non spero*. Latini *sperare* et Graeci ἐλπίζειν non solum de bono dicunt, verum etiam de malo. Fam. V. 4: *Te tam mobili in me meosque esse animo, non sperabam*. Soph. Trach. 110: κακῶν δύστανον ἐλπίζουσας αἰσαν. v. Prisc. XVIII. p. 1179.

opprimi. Permansit in translatione, qua saepius in re forensi utitur. Verr. V. 70: *Potero hoc ego onus tantum aut in hoc iudicio deponere, aut diutius tacitus sustinere?* Ter. Adolph. III. 4, 32: *Enitar, faciam, experiar, denique Animam relinquam potius, quam illas deseram*. v. Hor. Epist. I. 17, 39—41.

§. 11. *iudex praecesses*. Hotomannus interpretatur: praetor iudicium exerceres; quod secus est. Iudicem quaestionis, qui et princeps iudicium dicitur ab Asconio in Verr. I. 61, alium esse ac praetorem, intelligitur ex eo, quod in eodem iudicio et praetor, et iudex quaestionis nominantur, ut in causa Verrina M. Acilius Gla-

CAP. V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium, vides: quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas, ut acria ac severa iudicia fiant, intelligis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sint. Omnes hanc quaestionem, te praetore, manifestis maleficiis quotidianoque sanguine dimissorum³⁾ sperant futuram. Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore ulimur, qui causam

1) de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine haud remissius sperant.

brio cognovit de pecuniis repetundis, cum Q. Curtius iudex quaestionis esset. Verr. A. 2 et 3. I. 61. Accedit, quod iudex quaestionis in leges jurabat, minime autem praetor. Verr. A. 10: *Eo animo sum, ut eo iudice, quam praetore, hanc rem transigi malim; et jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere.* p. Clu. 55: *Condemnatus est C. Junius, qui ei quaestioni praefuerat; adde etiam illud, tum est condemnatus, cum esset iudex quaestionis; qua lege? quod in legem non jurasset.* Ad hoc iudex quaestionis magistratus non erat, at vero praetor. Marcian. in fr. 1. D. 48, 8: *Lege Cornelia de sicariis et veneficiariis tenetur, qui — cum magistratus esset, publicove iudicio praecesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, — quive magistratus, iudexve quaestionis sub capitalem causam pecuniam acceperit.* Iudex scil. quaestionis, ut exponit Sigonius de jud. II. 3, datam a praetore actionem exercebat, iudices sortiebatur, testes audiebat, quaestiones habebat, tabulas inspiciebat.

V. Longo intervallo, ab anno u. c. 666, quo bellum civile Marium inter atque Sullam initium cepit. v. Appian. C. I. 55 seqq.

inter sicarios committitur. Vetus loquendi forma, pro: de sicariis exercetur. p. Clu. 55: *Quid ergo est? haec quaestio sola ita gubernatur? quid M. Platorii et C. Flamini inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis?* Finn. II. 16: *Cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset.*

te praetore. Vulgatam: de manifestis — haud remissius sper. futuram Hotomannus corrigendam putavit in futurum, ut esset indefinitum et ἀπαρέμφοτον [de qua figura v. Sall. Jug. 14. 87. 94. et Hell. I. 7.], Lambinus autem in: de manif. malef. ante admissis. Haec tamen omnia nulla codd. auctoritate firmanur, namque voces: de, haud, absunt ab omnibus Parr. Pall. Oxx. ed. Rom. et pro remissius Parr. 1. 4. 7. S. Victor. exhibent dimissm [cett. demissius]; id vero dimissorum legendum esse, docet Anonymi scholion: dimisso [rum] i. e. prae. contempto, relicto habitorum. Sic Verr. V. 58. [cit. Gar.] • Possemus hanc injuriam ignominiamque nominis Romani inultam impunitamque dimittere? v. IV. 50. Voces inultus, impunitus etc. omitti solent, ut p. Caec. 5: *Quis est, qui vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere?* Verr. I. 55: *Cur injurias tuas conjunctas cum publicis reliquisti?* v. Att. X. post ep. 9. Senec. de provid. 4. Quod ablativum manifestis maleficiis attinet, v. not. ad II. Cat. 5.

dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc ¹³ iudicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt: causam dicit is, cui, praeter calamitatem, nihil reliquerunt: accusant ii, quibus, occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem: accusant ii, qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur: denique accusant ii, quos populos poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Atque ut facilius intelligere possitis, ¹⁴ iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus: ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias, et illorum audaciam cognoscere possitis, et reipublicae calamitatem.

CAP. VI. Sex. Roscius, pater huiusce, municeps ¹⁵ Amerinus fuit, cum genere, et nobilitate, et pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis

§. 12. *prorumpere*. Eadem enallage temporum in ep. 16. ad Att. IV: *Cato tamen affirmat, se vivo illo non triumphare*.

subsellia sunt tribunorum, triumvirorum, quaestorum, et huiusmodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus, nec in tribunalibus, sed in subselliis considebant. v. supra §. 1. Ascon. ad Verr. D. 13.

poscit, sc. ad poenam, ad supplicium. v. cap. 3. p. Flacco fr. 2: *hunc tota Asia deposcit ad supplicium*. Eodem sensu verba: *duci, trahi* absolute ponuntur. v. Sall. Cat. 31. Plin. X. 97: *perseverantes Christianos duci iussi*.

VI. §. 13. *Municipes*, teste Gellio XVI. 13, sunt cives romani ex municipiis, legibus suis et suo jure utentes, muneris tantum cum populo romano honorarii participes, a quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla P. R. lege adstricti, nisi populus eorum fundus factus est. [i. e. nisi, cum jussisset P. R. aliquid, id municipes adsciverunt. p. Balbo 8.] Erant autem municipia vel cum suffragio, vel sine suffragii jure.

Ameria municipium Umbriae ad viam, quae Perusia Romam ducebat, hodie Amelia. Plin. II. N. III. 14: *Ameriam* — *Cato ante Persei bellum conditam annis DCCCCLXIII prodidit*. Ager Amerinus lege imperatoris Augusti est assignatus veteranis. Fronto de Col. p. 337.

facile primus, tum gratia atque hospitibus uerecens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo: quas (ut aequum est) familias, honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. ¹⁶ Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate, eam partem causamque opera, studio, auctori-

Metellis. Nobilitatem, fortunamque eorum laudat Vell. Pat. II. 41. §. 5: *Caeciliae familiae notanda claritudo est: quippe intra XII ferme annos hujus temporis consules fuere Metelli, aut censores, aut triumpharunt amplius XII.* v. eund. I. 44. §. 6. Intelligi h. l. videntur Q. Caecilius Metellus Numidicus, et Q. Caecilius Metellus Nepos, Balearici filius, de quo Appianus C. I. 80. haec scribit: *Αὐτῷ [Sullae Brundisio Romam cum exercitu proficiscenti u. c. 671.] Μέτελλος Καικίλιος ὁ Εὐσεβὴς — αὐτόκλητος σύμμαχος ἀπὸντα μεθ' ἧς εἶχε συμμαχίας, ἀνδύπατος ἔτι ὢν.*

Serviliis. Antiquissimam gentem Serviliorum, quos jam a Tullo Hostilio ex principibus Albanorum in Patres lectos, scribit Livius I. 50, Sullanarum partium fuisse, docet idem Vell. II. 28: *Paulo antequam Sulla ad sacripotum dimicaret, magnificis proeliis partium ejus viri hostium exercitum fuderant, duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam.* Horum unus P. Servilius Isauricus Cons. 673 cum Appio Claudio fuisse videtur. v. App. C. I. 103. De Scipionibus v. c. 28. Servilios praeterea, Scipionesque cum Metellis propinquitate conjunctos fuisse, indicat Cicero, qui in orr. post red. ad Quir. 3. et in Sen. 13. Lucullos, Servilios, Scipionesque Metellarum filios nominat.

tumultu. Cic. Phil. VIII. 1: *Potest esse bellum sine tumultu, tumultus esse sine bello non potest. Quid est enim aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri tumultum italicum, quod erat domesticus, tumultum gallicum, quod erat Italiae finitimus, praeterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum esse, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Consentiant Festus v. tumultuarii, Servius ad Virg. VIII. 1. Idem ad Aen. XI. 897: Tumultus dicitur bellum, quod differri non potest. Quum additum sit proximo, minus intelligi videtur prior ille, quo Octavio et Merula Coss. u. c. 667, Cinna et Marius urbem ingressi plurimos adversae partis nobiles atque adeo civitatis principes trucidarant [App. C. I. 74. et Cic. N. D. III. 52.]; sed bellum Sullanum, quod initium cepit C. Norbano, L. Scipione Coss. u. c. 670, et insequente anno Papirio Carbone III. et C. Mario, septiens consulis filio coss., Mario sua manu interempto, atque Praeneste et Norba captis, in Italia finitum est. App. C. I. 84—94. Liv. epit. 86. Vell. Pat. II. 23—28. Idem nomen huic civili bello imponit Cic. in Brut. §. 341: Tumultus interim pro recuperanda rep. et crudelis interitus oratorum trium. v. Nep. Attic. 2.*

tate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur: erat ille Romae frequens, atque in foro, et in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres ¹⁷ inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur: homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam ¹⁾, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.

1) cum ante hanc pugnam tiro esset scientia, facile

inter suos, idem quod domi apud Sall. Cat. 17. p. Clu. 3: *Nupsit adolescenti inprimis, ut tum habebatur, inter suos et honesto, et nobili.* p. Caec. 4: *M. Fulcinus — domi suae cum primis honestus existimatus est.* Soph. Trach. 506 de Jole: *γέννημα τῶν ἐκείνων οὐκ ἐν ὑστάτοις.*

§. 17. cavere. Fortunatianus Rhetor de apostrophis in narratione h. l. citat: *si tam prohibere potuisset memoria lapsus; nam et exquisitius est cavere, et saepius verbo metuere junctum legitur.* p. domo 11: *Cum iidem illum [Cn. Pompeium] ut me metueret, me caveret, monerent.* Fam. XI. 21: *Neque metuum quidquam, et cavebo omnia.*

plurimarum palmarum. Gladiatores victores palma donabantur. Phil. X. 3: *Sexta palma urbana etiam in gladiatore difficilis.* v. infra 14 et 33.

qui ante hanc p. t. esset quod sciam. Haec est vera Parr. 1. 4. 8. 9. S. Viet. Pall. et O5x. nec non edd. Rom. Herv. lectio, nisi quod in hisce post qui legitur cum, quod a praecedente voce facile absorberi potuit, nec tamen omnino desideratur, v. infra §. 25. 30. 87. Sall. Cat. 32. §. 8. Verr. II. 50: *Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur — et qui sciret — respondit.* p. Quint. 3: *Qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio: mediocri quaestu contentus esse non poterat.* Unus Par. det. notae 7, qui ante h. p. t. esset qui scientia. Hinc orta videtur l. vulgata: *Qui, quum ante h. p. t. esset scientia, facile.* Usitata est ista loquendi forma quod sciam et Ciceroni, et Comicis. Finn. II. 3, 7: *Qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus.* v. ibid. c. 26. Off. III. 14. Attic. XVI. 2. Ter. Adelph. IV. 3, 7: *Non quidem istas [fores pepuli], quod sciam.* Don. ad h. l. quantum scio. Plaut. Menaech. III, 2, 33. 39. et II. 2, 23.

- 18 CAP. VII. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriac, T. autem iste Roscius Romae: cum hic filius assiduus in praediis esset, cumque se, voluntate patris, rei familiari vitaeque rusticae dedisset; iste autem frequens Romae esset: occiditur ad balneas Palatinas rediens a coena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem
- 19 culpa*e* iudicatote. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii: et nunciat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: et, cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paullo ante e corpore extra-
- 20 ctum ostenderet. Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur: magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas praediorum, (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt), huius inopia et solitudo commemoratur, demon-

VII. §. 18 *affinem*. Eodem sensu, sequente genitivo legitur Invent. II. 44: *Ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicujus culpa*e* cum, qui accusaretur*; et sequente dativo p. Clu. 43: *Non omnes in culpa sunt ac suspicione ponendi: duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini iudicari*. v. IV. Cat. 3.

§. 19. *Ameriam*. Verbis nunciandi, et similibus, quae latentem motum ad locum significant, oppidorum nomina in accusativo plerumque subjiciuntur. Fam. XI. 12: *ita Romam erat nunciatum*. Verr. I. 10: *statim Messanam literas dedit*. III. 92: *frumentum in cellam imperavit*. Adposita vero persona, cui nunciatur, genitivus praeferrī solet. p. Scauro 3: *Delata — causa ad me Romae est*. Quid, ad me Siculi nonne Romae causam Siciliae detulerunt? v. infra §. 131.

horis nocturnis, quae aestate contractiones erant. Vitruv. IX. 9: *Sol per siderum spatia vadens dilatat, contrahitque dies et horas*.

cisium, genus vehiculi Gallici biroti. Anonym et Non. Marc. II. 139.

§. 20. *Volaterrae*, unum ex duodecim Etruriae oppidis, postea municipium, de quo Strabo V. p. 134. ed. 1387: *Τῶν δὲ Οὐολατερράνων — κτίσμα ἐν φάραγγι βαθείᾳ λόφος ἐστὶν ὑψηλὸς περικρημνὸς πάντῃ, τὴν κορυφὴν ἐπίπεδος, ἐφ' ἣ ἴδρυται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως· ἡ δ' ἐπ' αὐτὴν ἀνάβασις, πεντεκαίδεκα σταδίων ἐστὶν ἀπὸ τῆς βάσεως, ὅξεῖα πᾶσα καὶ χαλεπή· ἐνταῦθα συνέστησαν τινὲς τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν προγεγραμμένων ὑπὸ Σύλλα· πληρώσαντες δὲ τέτταρα τάγματα στρατείας, διετὴ χρόνον ἐπολιορκήθησαν, εἰδ' ὑπόσπονδοι παρεχώρησαν τοῦ τόπου*. v. p. domo 50. p. Caec. 7.

solitudo, a defensoribus. v. Don. ad Ter. Adelph. III. 2, 3. Ad

strant, cum pater huiusce, Sex. Roscius, homo tam splendidus et graciosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, incautum, et rusticum, et Romae ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, iudices, societas coitur.

CAP. VIII. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, 21 cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur: nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis; manceps fit Chrysogonus: tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexagies H. S. emuntur duobus millibus nummum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea, quae praeterita 22 sunt, et ea, quae videntur instare, praeparet; cum et pacis constituendae rationem, et belli gerendi potestatem solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit; si aliquid non animadvertat: cum praesertim tam multi occupationem eius observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit,

Quint. fr. I. §. 8: *Constare inter omnes video — nullius inopiam ac solitudinem non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem et cubiculo esse exclusam.* p. Quint. 1: *Praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam solitudini atque inopiae.* v. Verr. I. 38.

coitur, verbum solemne juris R. in hac re. v. Phil. II. 10. Digest. 17, 2. Gaii Inst. III. §. 148.

VIII. §. 21. Cum jam. Ita ex codd. ex Diomed. I. p. 384—5 et Charisio III. p. 253. edendum putavi, quorum uterque, quamvis obiter citans, in eo consentit, ut cum Par. 1. particulam et omittat. Verba: *refertur — Roscii* desiderantur in codd. et edd. usque ad Graevium. Hinc editores, ut sensum quendam elicerent, τὸ manceps fit praecedentibus: *hominis* etc. prave conjunxerunt; neque enim *hominis mancipem* quemquam dici reperias, neque eo sensu, ut non solum bona ejus, sed etiam vitam Chrysogono addictam esse, significaret, dici potuit; propterea quod S. Roscius pater, de quo h. l. sermo est, et occisus et sepultus erat. Manceps dicitur, qui quid a populo emit, conducitve, quia manu sublata significat, se auctorem emptionis esse. Fest. in voce. v. Ascon. ad Div. in Verr. 10. Nep. Att. 6.

§. 22. *despexerit.* Despicere h. l. nequaquam est videre, nec deorsum aspicere et contemnere, quod vult Graevius, sed oculos vel animum ab aliqua re avertere; quo sensu *dejicere — demovere oculos* saepius legitur apud Ciceronem. Phil. I. 1: *Nec a rep. dejiciebam oculos.* Verr. V. 71. pr.: *Videmus — si tantulum oculos dejece- rimus, praesto esse insidias.* Ter. Ad. II. 1, 16: *Cave nunc jam oculos a meis oculis quoquam demoveas tuos.*

aliquid huiuscemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est: tamen in tanta felicitate nemo potest esse, in magna familia qui neminem, neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in praedia huius invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eiicit domo atque focus patriis diisque penatibus praecipitem, iudices, exturbat; ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut sit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferbat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat: reliqua, constituta auctione, vendebat.

24 CAP. IX. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem eius egestas indignissima; cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrum reliquisset: honorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex.

Felix. Vell. P. II. 27: De quo juvene [C. Mario] quid existimaverit Sulla, in promptu est: occiso enim demum eo Felicis nomen assumpsit. v. App. C. I. 97: Iterari solet verbum in asseveratione cum partt. sicut, vel ut. De Rep. III. 3: Sint nobis isti, qui de ratione vivendi disserunt, magni homines, ut sunt etc. Off. III. 33: Quamvis multis locis dicat Epicurus, sicut dicit, satis fortiter de dolore. v. Orat. §. 144. I. §. 250.

justa sc. exequiarum, quae vox additur Legg. II. 17. Liv. I. 20: Numa — omnia publica, privataque sacra Pontificis scitis subiecit: — nec coelestes modo caeremonias, sed iusta quoque funebria, placandosque Manes, ut idem Pontifex edoceret. v. Sall. Jug. 11. Sic Demosth. p. 308. ed. R.: ἐπειδὴν τὰ νομιζόμενα αὐτῷ φέροίτο. i. e. τὰ κατὰ νόμους φερόμενα τῷ νεκρῷ. Soph. Elect. 511: ἐντάφια — οἷα τοῖς κατὰ νομίζονται.

insolens, superbus, arrogans, jactans sese. v. §. 24. Orat. II. 84, §. 542: Est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse aliis propter abundantiam fortunae.

IX. §. 24. Usque eo. Particulis usque eo et usque adeo Cicero plerumque utitur sequente ut cum subunctivo. v. infra §. 26. 43. 66. p. Mur. 57. Verr IV. 18. de Rep. II. 20 etc. Nonnumquam tamen absolute ponuntur, praesertim in epiphonemate Tusc. III. 12: Dionysius tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat; usque eo imperio carere non poterat. IV. 21: Iratus pugno. — usque adeo studio atque odio illius efferor ira.

iter ad sepulcrum. Romani plerumque in agris suis, vel ad portas sepeliebantur, namque *Hominem mortuum, inquit lex in XII, in urbe ne sepelito, neve urito.* Legg. II. 25.

Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum²⁵ statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere et iniuriis: orent, ut et illius mortui famam, et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. *Decretum decurionum.* Legati in castra veniunt. intelligitur, iudices, id, quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla, scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur. Usque adeo autem ille per-²⁶timuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fugerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X legatis erat,

decurionum. Decuriones iidem in municipiis, qui Romae senatores. Quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Fr. 3. D. 30, 16. *Decem primi*, non legationis nomine creati, quod vult Manutius, sed qui decem primi erant in albo decurionum. Verr. II. 67: *Evocat ad se Centuripinum magistratum, et decem primos.* III. 28: *Argyrio magistratus et quinque primi accitu istius evocantur.* v. ibid. 31 et praesertim fr. 1. D. 30, 3. de albo scribendo.

§. 26. *Antiqui*, i. e. antiqua, integra fide et probitate. De Rep. III. 3. de Philo: *Cum et ipse sis quasi unicum exemplum antiquae probitatis et fidei.* Ter. Adelph. III. 3, 88: *homo antiqua virtute ac fide.* v. Attic. IX. 13. Eodem sensu ἀρχαίως legitur apud Demosth. Phil. 7, 123. ed. R.

ex sua nat. In hanc sententiam Ter. Eun. I. 2, 117: *Forsitan hic ex aliarum ingeniis nunc me judicet.* Hotomannus comp. ad Quint. fr. I. 1. §. 4: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.*

praedia vacua, i. e. vacuum possessionem traditurum, in vac. poss. missurum, inducturum; quae sunt juris R. formulae. p. Tullio c. 8: *Tullius fines Acerronio demonstravit; neque tamen hanc centuriam Populianam vacuum tradidit.* Verr. III. 28: *Agryrinenses — orare coeperunt, ut sibi suas segetes fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret.* v. c. 29. fr. 18. §. 2. fr. 53. et 54. D. 41, 2. Quae sit vacua possessio, intelligitur ex fr. 2. D. 19, 1: *Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum, fidei vel commissorum servandorum causa in possessione est, aut creditores bona possideant.* Idem dicendum est, si venter in possessione sit; nam et ad hoc pertinet vacui appellatio. Nec tamen h. l. intelligas praedia vacantia; vacans enim possessio dicitur, quae vel ex negligentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore afuerit. Gai. II. §. 31.

aliquid huiuscemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est: tamen in tanta felicitate nemo potest esse, in magna familia qui neminem, neque servum, 25 neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in praedia huius invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnino paterno funeri iusta solvisset, nudum eiicit domo atque focus patriis diisque penatibus praecipitem, iudices, exturbat; ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferbat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat: reliqua, constituta auctione, vendebat.

24 CAP. IX. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem eius egestas indignissima; cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrum reliquisset: honorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex.

Felix. Vell. P. II. 27: De quo juvene [C. Mario] quid existimaverit Sulla, in promptu est: occiso enim demum eo Felicis nomen assumpsit. v. App. C. I. 97: Iterari solet verbum in asseveratione cum partt. sicut, vel ut. De Rep. III. 5: Sint nobis isti, qui de ratione vivendi disserunt, magni homines, ut sunt etc. Off. III. 55: Quamvis multis locis dicat Epicurus, sicut dicit, satis fortiter de dolore. v. Orat. §. 144. I. §. 250.

justa sc. exequiarum, quae vox additur Legg. II. 17. Liv. I. 20: Numa — omnia publica, privataque sacra Pontificis scitis subiecit: — nec coelestes modo caeremonias, sed iusta quoque funebria, placandosque Manes, ut idem Pontifex edoceret. v. Sall. Jug. 11. Sic Demosth. p. 508. ed. R.: ἐπειδὴν τὰ νομιζόμενα αὐτῷ φέροιο. i. e. τὰ κατὰ νόμους φερόμενα τῷ νεκρῷ. Soph. Elect. 511: ἐντάφια — οἷα τοῖς κατὰ νομίζεται.

insolens, superbus, arrogans, jactans sese. v. §. 24. Orat. II. 843 §. 542: Est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se praetulisse aliis propter abundantiam fortunae.

IX. §. 24. Usque eo. Particulis usque eo et usque adco Cicero plerumque utitur sequente ut cum subunctivo. v. infra §. 26. 45. 66. p. Mur. 57. Verr IV. 18. de Rep. II. 20 etc. Nonnumquam tamen absolute ponuntur, praesertim in epiphonemate Tusc. III. 12: Dionysius tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat; usque eo imperio carere non poterat. IV. 21: Iratus pugno. — usque adco studio atque odio illius efferor ira.

iter ad sepulcrum. Romani plerumque in agris suis, vel ad portas sepeliebantur, namque Hominem mortuum, inquit lex in XII, in urbe ne sepelito, neve urito. Legg. II. 25.

Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum²⁵ statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere et iniuriis: orent, ut et iustus mortui famam, et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. *Decretum decurionum.* Legati in castra veniunt. intelligitur, iudices, id, quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla, scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur. Usque adeo autem ille per-²⁶timuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fugerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X legatis erat,

decurionum. Decuriones iidem in municipiis, qui Romae senatores. Quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Fr. 3. D. 30, 16. *Decem primi*, non legationis nomine creati, quod vult Manutius, sed qui decem primi erant in albo decurionum. Verr. II. 67: *Evocat ad se Centuripinum magistratum, et decem primos.* III. 28: *Argyrio magistratus et quinque primi accitu istius evocantur.* v. ibid. 31 et praesertim fr. 1. D. 30, 3. de albo scribendo.

§. 26. *Antiqui*, i. e. antiqua, integra fide et probitate. De Rep. III. 3. de Philo: *Cum et ipse sis quasi unicum exemplum antiquae probitatis et fidei.* Ter. Adelph. III. 3, 88: *homo antiqua virtute ac fide.* v. Attic. IX. 13. Eodem sensu ἀρχαίως legitur apud Demosth. Phil. γ, 125. ed. R.

ex sua nat. In hanc sententiam Ter. Eun. I. 2, 117: *Forsitan hic ex aliarum ingeniis nunc me iudicet.* Hotomannus comp. ad Quint. fr. I. 1. §. 4: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.*

praedia vacua, i. e. vacuum possessionem traditurum, in vac. poss. missurum, inducturum; quae sunt juris R. formulae. p. Tullio c. 8: *Tullius fines Accerronio demonstravit; neque tamen hanc centuriam Populianam vacuum tradidit.* Verr. III. 28: *Agryrinenses — orare coeperunt, ut sibi suas segetes fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret.* v. c. 29. fr. 18. §. 2. fr. 33. et 34. D. 41, 2. Quae sit vacua possessio, intelligitur ex fr. 2. D. 19, 1: *Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum, fideiue commissorum servandorum causa in possessione est, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit; nam et ad hoc pertinet vacui appellatio.* Nec tamen h. l. intelligas praedia vacantia; vacans enim possessio dicitur, quae vel ex negligentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore afuerit. Gai. II. §. 31.

appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata réverte-
runt. Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare
isti ¹⁾ coeperunt: deinde aliquanto lentius: nihil agere,
atque deludere: postremo (id quod facile intellectum est)
insidias vitae huiusce Sex. Roscii parare, neque sese arbi-
trari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi,
obtinere.

- 27 CAP. X. Quod hic ²⁾ simul atque sensit, de amicorum
cognatorumque sententia Romam confugit, et sese ad Cae-
ciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, con-
tulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere,
iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimave-
runt, quasi exempli causa, vestigia antiqui officii rema-
nent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectione domo atque
expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas,
recepit domum, hospitique oppresso iam, desperatoque
ab omnibus, opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia
factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in
28 proscriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt,
summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi
ullam caedis faciundae potestatem dari; consilium cepe-
runt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de
parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem
veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid,
in qua re nulla subesset suspicio; denique ut, quoniam

1) illi coeperunt. 2) is simul

adpromitteret. Fr. 3. §. 2. D 43, 1: *Satis acceptio est stipu-
latio, quae ita obligat promissorem, ut adpromissores quoque ab eo
accipiantur, id est, qui idem promittunt. Festus: Adpromissor
est, qui quod [alter] suo nomine promisit, idem pro altero quoque
promittit.*

procrastinare isti. Sic Parr. ed. R. pro Vulg. illi. In iisdem mox
legitur: Quod hic pro vulgato Quod is. v. §. 25 et 26.

X. §. 27. Nepotis filiam. Locus corruptus, v. §. 147. Passe-
ratus has voces delendas, vel Nepotis sororem legendum, Hotoman-
nus Balearici filiam, Nepotis sororem, corrigendum censuit.

usus erat. Addi solent adverbium, intime, familiariter. p. Clu. 16:
Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissime. v. Nep. Att. 3.
Fam. I. 3. Verr. IV. 20.

occisus in proscriptos; quod in patre factum erat. v. §. 20 et 21.
Simile facinus narrat Plut. in Sulla 32. οὗτος [ὁ Κατιλίνας] οὐπω
τῶν πραγμάτων κακισμένων, ἀνυπερβλίστων ἀδελφόν, ἰδεήθη τοῦ Σύλλα
τότε προγράψαι τὸν ἄνθρωπον ὡς ζῶντα καὶ προεγράφη.

§. 28. nomen huius de parr. Est praeterea vetus locutio: homini
criminis nomen ad praetorem deferre. Verr. II 28: *Sopater ab
inimicis suis apud Sacerdotem praetorem rei capitalis cum accusatus
esset, facile eo iudicio est liberatus: huic eidem Sopatro iidem inimici
ad C. Verrem — ejusdem rei nomen detulerunt.*

crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: QUOD IUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN IUDICIUM ADDUCTUS ESSET: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de honorum venditione, et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsus, quem 29 ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

CAP. XI. Quid primum querar? aut unde potissimum, iudices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis 30 bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen haec aliis nefariis cumulant atque adaugent: crimen incredibile consingunt: testes

de ea re — in qua re. p. Tullio §. 55: An qua in re praetor illi improbam defensionem tolli voluit, in ea re mihi difficiliorem actionem factam putabitis? §. 27: Nemo potest haec judicare, qua in re familia non interfuisset, in ea re eam ipsam familiam vi armatis hominibus damnum dedisse. v. Verr. V. 69. I. 11.

tempore, reipublicae scil. quae vox additur p. Caec. ult. v. cap. 1. 15 et 32.

§. 29. atque adeo, i. e. ac potius [Verr. III. 76. Fam. I. 1.] Particulae atque adeo, sive adeo apud Cic. correctioni saepissime inserviunt, praesertim ubi majus quoddam sequitur. Verr. III. 62: Decumas nova lege, atque adeo nulla lege vendidisse. 46: Ad Apronii quaestum, sive adeo ad istius ingentem praedam. v. ibid. 3. 8. 15. 16. 23. 30. 30. I. 34. II. 36. Pis. 18. Fam. IV. 5.

XI. Quid primum etc. Ter. Eun. V. 9, 14: Quid commemorem primum, aut laudem maxime? Illum ne, qui mihi consilium dedit, ut facerem, an me, qui ausus sim incipere? Donat. ad h. 1: Διαπόρῃσις oratoria. Verr. V. 52. pr.: Quid primum aut accussem, aut querar, iudices?

§. 30. infesta. Gell. V. 12: Infestus ancepiti significatione est; nam et is infestus appellatur, qui malum infert cuiquam, et contra, cui aliunde impendet malum, is quoque infestus dicitur; — M. Tullius in oratione, quam p. Plancio scripsit, vocabulo hoc sic usus est: Dolebam, inquit, iudices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, praesidio custodiaque texisset. Adde Verr. I. 13: Totam vitam periculosam, insidiosam, infestamque reddemus. p. Tullio §. 19: Vagabantur armati — agros, vias denique infestas habebant. v. Sall. C. 13. Jug. 89. Tac. Agr. 23.

consingunt. Sic Demosth. c. Aristog. προφάσεις πλάττων καὶ ψευδεῖς αἰτίας συντιθεῖς; et ad Phil. ep. αἰτίας οὐκ οὔσας πλασάμινος.

in hunc et accusatores huiusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an insutus in culeum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, 31 non deceat profecto, iudices. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes in me terrores periculaque impendeant omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. nulla res tanta existat, iudices, ut possit vim mihi maiorem adhibere 32 metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui haec cum videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, iugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iuguletis, aut condemnetis Sex. Rosc.?

conditionem ferunt ut optet, i. e. cond. proponunt, constituunt, ut eligat. Just. I. G. §. 6: Rogat, si conditio proponatur, utrius vitae sortem legant? v. Serv. ad Aen. I. 429. p. Clu. 46. Verr. V. 6: Plaut. Rud. III. 6, 14: Nihil salutem moror, opta ocus, Rapi te obtorto collo mavis, an trahi? Utrumvis opta, dum licet. LA. neutrum volo? Plerumque apud Cic. optionem dare, facere alicui, legitur. p. Quint. 9: Conturbatus sane discedit Quintius; neque mirum, cui haec optio tam misera, tam iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, — aut causam capitis priore loco diceret. v. p. Caec. 25. Verr. Div. 14.

cervices dare. Capite plectendi cervicem ad plagam protendere jubebantur. Tac. I. 35: cervicem percussoribus obtulit. XV. 67: admonitus fortiter protendere cervicem. Phil. II. 21: cervices suas ei subiecit securi. V. 16: dandae cervices erant crudelitati nefariae.

culeum. Post h. v. addunt Parr. 1 et 4 cum compendii nota: supplicium parricidarum; hinc Parr. 8. 9. edd. Rom. Ven. supplicio parr. quod placuit Grutero. Ernestius manifestum glossema eiecit. Culeus est uter, sive saccus ex corio factus, in quo parricidae inclusi in mare mittebantur.

§. 31. *Certum est. In eandem sententiam Cic. in Verr. A. 18: Mihi certum est, non committere — non patiar, — non sinam. v. Orat. II. §. 144. Verr. III. 41. Turpil. Philop. apud Non. M IV. 127: Certum atque deliberatum est, me illis obsequi.*

existat. Sic Parr. mell. 1 et 4, quod Ernestius Graeco γένοίτο illustrat. Existit Parr. 8. 9. O2x. Pal. 1. ed. Rom. Unus Par. 7. c. Franc. et Pal. 8. existet exhibet, quod magis placuit Ursino, atque a Graevio receptum est.

§. 32. *dissoluto, i. e. animo soluto a cura et a cogitatione, ut loquitur Cic. p. Tull. §. 1. p. Caec. 36: jus suum dissolute relinquere. v. p. Quint. 11. I. Cat. 2. Verr. III. 87. IV. 31 extr.*

CAP. XII. Hominem longe audacissimum nuper habui-³³
 mus in civitate C. Fimbriam, et, quod inter omnes constat,
 nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum.
 Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vul-
 neraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae
 civitatis; (de eius laude neque hic locus est, ut multa
 dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus
 Romanus memoria retinet); diem Scaevolae dixit, postea-
 quam comperit, eum posse vivere. cum ab eo quaereretur,
 quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate
 ne laudare quidem quisquam satis commode posset: aiunt,
 hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum
 telum corpore recepisset. quo populus Romanus nihil vidit
 indignius, nisi eiusdem viri mortem: quae tantum potuit,
 ut omnes occisus¹⁾ perdiderit et afflixerit; quos quia ser-
 vare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus
 est. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriae non simil-³⁴
 limum? Accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de mani-
 bus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud
 quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur:

1) ut omnes cives suos perdiderit.

XII. §. 55. C. Flavius Fimbria, qui praefectus equitum, ante
 adventum Sullae Valerium Flaccum consularem virum interfecerat,
 exercituque occupato, imperator appellatus, forti Mithridatem pepu-
 lerat proelio, sub adventum Sullae se ipse interemit. Vell. P. II. 24.
 Plura v. apud App. Mithr. 31—60. Liv. epit. 82—85. Cic. Br. 66.
 Factum istud narrat Val. Max. IX. 442.

Q. Scaevola, quem ex hoc vulnere recreatum, postea, dum ad
 sacriportum dimicatur, Damasippus praetor, pontificem maximum et
 divini, humanique juris auctorem celeberrimum in curia Hostilia
 trucidavit. u. c. 672. Vell. P. II. 26. App. C. I. 88. Cic. N. D.
 III. 52; *Temperantiae prudentiaeque specimen ante simulacrum Ve-*
stae pontifex maximus Q. Sc. trucidatus est.

omnes occisus perdiderit. Vulgatam: ut omnes cives suos perdiderit,
 quam ed. Rom. cum seqq. exhibet, jam Hotomannus obscuram et fortasse
 eorruptam iudicavit, immerito reprehensus a Graevio; nam Parr.
 1 et 4, quibus solis in hac oratione auctoritas tribuenda est, cum
 ceteri recensiti, vel potius depravati sint, prae se ferunt, ut edidi-
 mus. v. p. Mil. §. 79. p. Plancio 42: *Si quidem ego tibi vivus*
non prosum, qui mortuus profuissem. Soph. Antig. 836: *Δανὼν ἔτ'*
οὔσαν κατίναρές με. Elect. 785: *'Ορέστα φίλταδ', ὥς μ' ἀπώ-*
λεσας Δανῶν! Pronomen suos abest a Parr. 7. 8. 9. Franc. et O4x.
 Non erat, cur Ursinus conjiceret: qui quos; nam p. Tullio §. 36:
Dubitari hoc potest recuperatores, utri oppugnasse videantur, — qui
cur facerent, causa non fuit, an ii, qui fecisse se confitentur. v. p.
 Mil. §. 79 extr.

facto Fimbriae. Jul. Rufin. de fig. c. 25 inter exempla Paradig-
 matos h. l. citat: *Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano similli-*
um? quod etiam Lamb. ex Boemoraeci conjectura edidit. v. p. Mil.
 14, 38. infra §. 113.

hoc, quia sit a Chrysogono, num est ferendum? Nam per deos immortales! quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, iudices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillime, quae res totum iudicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid vos sequi conveniat, intelligetis.

53 CAP. XIII. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstant hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, et audacia, et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur est? non eodem modo
36 de omnibus; ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. ego crimen oportet diluam; vos et audaciae resistere, et hominum eiusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore exstinguere atque opprimere debetis.

§. 54. num est. Retinendam putavi Hotomanni conjecturam, pro lect. codd. non est; saepissime enim propter compendium istas voces in codd. permutatas reperi; sic p. Mil. §. 56. alii n, alii num, alii non; et I. Cat. §. 7. Parr. 1. 3. 3. non prae se ferunt. v. p. Lig. 4.

in Scæv. Verr. V. 6: Quid? hoc in Appolloniensi Aristodamo, quid, in Leonte Megarensi non idem fecisti? v. IV. 50.

contineat, i. e. de qua judicari oporteat; ea enim causa vel continens dicebatur teste Quint. III. 11, 24. v. p. Mil. §. 7 et 51. Top. 21.

Sequi. Verr. Div. 5: Dicendum necesse est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore quid sequi possitis, habeatis. Off. II. 14: Judicis est, semper in causis verum sequi. v. supr. c. 3.

XIII. §. 55. obstant est in Parr. 1. 4. 9 et in ed. Romana; obstant, quod placuit Weiskio, in Parr. deter. not. 7 et 8. Illud praeferendum videtur, praesertim quum additum sit, quantum ego existimare possum. Phil. II. 10: Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. v. tamen infra cap. 55 extr.

audaciae partes. Eadem metaphora Cicero utitur p. Caec. 25: In ista vero causa, cum tuae sint eae partes etc. et Tac. III. 10: Vitellius et Veranius tendebant, nullas esse partes Trioni, neque se accusatores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlaturus. v. c. 54.

§. 56. quid igitur est? Hanc translationis et attentionis movendae formulam jure c. Hotomannum defendit Pareus, comp. p. Quint. 2. pr.: Non eo dico C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides —; aut quo non in iis, quos tibi advocasti — spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit etc. Ibid. 3. p. Caec. 12; adde p. Tullio §. 3: Alienum a mea natura videbatur, quidquam de existimatione P. Fabii

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, 37
dii immortales, ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo
uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Ete-
nim si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu
saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre repe-
rietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori
ipsum, si res postularet, iura divina atque humana coge-
bant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, 38
quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, por-
tenti ac prodigii simile numeretur: quibus tandem te,
C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere?
Nonne et audaciam eius, qui in crimen vocetur, singula-
rem ostendere; et mores feros immanemque naturam, et
vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia
ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in
Sex. Roscium, ne obiciendi quidem causa, contulisti.

dicere; non quia res postulare non videretur. Quid ergo est? Tametsi postulat causa, tamen nisi plane cogit, ingratis ad maledicendum non soleo descendere. v. infra §. 33.

§. 37. *Occidisse etc.* Quintil. IX. 2, 33: *Interim augemus crimina —, interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam gravia; ut pro Roscio Cicero, cum immanitatem parricidii, quanquam per se manifestam, tamen etiam vi orationis exaggerat.* v. infra c. 23 et 24.

complexa. Prisc. XI. p. 927. de verbis deponentibus: *Multa ex hujusmodi verbis inveniuntur apud antiquissimos participia praeteriti temporis, tam activam, quam passivam significationem habentia, ut: meditor meditatus, ὁ μελετήσας, καὶ ὁ μελετηθεὶς — auxiliator auxiliatus — amplector amplexus.* — Cicero pro Roscio: quo uno maleficio scelera omnia videntur complexa esse. Idem VIII. p. 791. Vulgatam exhibet. Cic. Verr. II. 73: *nihil horum investigari, nihil adsequi potuerit.* p. Balbo 6: *praesens, experta atque perspecta virtus.* Verr. IV. 27. pr.: *Ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur.* II. 54: *Facinus ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur.* v. V. 17.

vultu laeditur. Hotom. comparat Cleobuli apud Diogen. Laert. sententiam: Πατέρα δεῖ αἰδεῖσθαι. Magis huc quadrat Proverb. 30, 17.

עֵין הַלֵּעַג לְאָב וְחָבֹז לִיקָהָת־אֵם יִקְרוּהָ עֲרֻבִי־נָחַל
וְנִכְלֹהָ כִנִּי־נֶשֶׁד

mortem obtulerit. In Vatin. 10: *Cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se — Cn. Pompeio — suis manibus necem offerre voluisse, in concionem produxeris.* Ad q. 1. Graevius laud. p. Sext. 21: *In qua civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi — eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset.* Sic vitium, injuriam, luctum, aerumnam offerre, saepius apud Terentium [Adelph. III. 1, 9. V. 1, 13. Hec. III. 3, 10. V. 1, 13.] Lucilium, Catullum, legitur; Ciceroni tamen, mortem, necem afferre, vel inferre, magis in usu est. v. not. ad p. Mil. 4.

profligata. Gellius XV. 8. docet, ab affligendo, et ad perniciem

- 59 CAP. XIV. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? annos natus major¹⁾ quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et saepe in caede versatus. at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, et aeris alieni magnitudo, et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator obiecit) ruri semper habitavit, et in agro colendo vixerit? quae vita maxime disiuncta a cupiditate, et cum
40 officio coniuncta. Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim, eam quoque iustam, et magnam, et perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, et magnis,
41 et necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, et quae-ramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater

1) magis quadraginta.

interitumque deducendo inclinatum id tractumque, semperque eo verbo, qui diligenter locuti sint, ita usos esse, ut *profligare* dicerent *prodigere* et *deperdere*, *profligatasque* res quasi *proflictas* et *perditas*. Juncta leguntur ista epitheta in Verr. A. 3: *Usque eo senatoria judicia perditata profligataque esse arbitratur, ut etc.* et III. 26: *Haec tu omnium mortalium profligatissime et perditissime cum scires etc.* Ceterum haec verba non solum ad mores ita depravatos, ut vix resipiscendi spem praebeant, verum etiam ad aēs alienum, luxuria contractum referenda videntur. v. §. 59.

XIV. §. 59. Qui homo? Quint. VII. 2. §. 53: *Probi mores, et anteactae vitae integritas nunquam non plurimum profuerint — si nihil objicietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet.*

annos natus major quadraginta. Hanc Parr. ed. Rom. et omnium fere codd. lectionem confirmat Corn. Nep. de reg. 2. §. 3: *Major annos sexaginta natus decessit*; ubi Lambinus invitis codd. correxit: *major annis sexaginta natu*. Pro Vulgata: *annos natus magis quadraginta* Ma. conjecit: *annis major quadraginta*.

§. 40. *objecit*, i. e. *injecit*. Virg. Aen. VII. 479: *Subitam canibus rabiem Cocytia virgo objicit*. Liv. XXIX. 8. extr.: *Tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit*. XXVII. 1. §. 6: *Quo plus terroris hosti objiceret*. Hyg. Astr. II. 28: *Hic dicitur primus objecisse hominibus timorem*. Tusc. II. 4: *Interdum objiciebatur animo metus quidam et dolor*. v. Ter. Heaut. I. 2, 12. Liv. V. 13. Hyg. Fab. 40. Astr. II. 7.

igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

CAP. XV. Nescio, inquit, quae causa odii fuerit: fuisse ⁴² odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commenticium confirmaret, non inveniebat: ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot praedia, tam pulera, tam fructuosa Sex. ⁴³ Roscius filio suo, relegationis ac supplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamiliae ¹⁾, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, et in praediis colendis operae plurimum studiique consumere? An aman- ⁴⁴ darat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid? si con-

1) Patresfamilias, qui

§. 41. constantissimus. Tusc. III. 8: *Stultitiam censuerunt constantia, id est sanitate vacantem.* v. ibid. 8. IV. 15. V. 56. p. R. Com. 16: *Quem hominem? levem? imo gravissimum; mobilem? imo constantissimum.* v. II. Cat. 11.

XV. §. 42. commenticium, confictum [c. 15 et 11], commentando inventum. Nat. D. II. 28: *Videtisne igitur, ut a physicis rebus, bene atque utiliter inventis tracta ratio sit ad commenticios et fictos deos.* I. 8: *Audite non fuitiles commenticiasque sententias.*

§. 43. Patres familiae. Restitui hanc Parr. 1. 4. 8. 9. S. Viet. Pal. Oxx. ed. Rom. lectionem; namque et Priscianus VI. p. 679: *Dicitur tamen et pater familiae, et patres familiae et familiarum, et familiis.* v. Sosip. Charis. p. 82 et 85.

illius ordinis, illius fortunae. Anon. v. not. ad p. Mur. 20.

§. 44. amandarat. Verbum hoc loco medium, id quod ex sequentibus intelligitur, saepius in malam partem accipitur. Verr. V. 27: *Amandat hominem quo? Lilybaeum fortasse? etc.* p. Scauro 10: *A Poenis admixto Afrorum genere Sardi non deducti in Sardiniam, atque ibi constituti, sed amandati et repudiati coloni.* v. p. Quint. 15. in not. ad c. 49.

ad villam, apud villam, ut recte h. l. explicat Fronto ex. eloc. p. 490, compar. Ter. Adelph. IV. 2: *apud Villam est [pater].* Verr. IV. 16: *multa [signa] ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita.* p. Tullio 9: *Servus respondit, dominum esse ad villam.* — *Venit, ad villam erat Tullius.* v. Ter. Phorm. IV. 2, 8. Prave Facciolatus: *ad villae curam, quasi villicus futurus esset* v. Serv. ad Aen. I. 28.

stat, hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamenne haec attenta vita et rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis.

45 Neque haec tu non intelligis, sed usque eo, quid ¹⁾ arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

CAP. XVI. At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. non enim expro-

46 brandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus minoris facere Eutychem, filium rusticum, quam illum alterum, Chaerestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse?

1) quod arguas.

attenta. Sic propter seqq. et *rusticana* legendum, quamvis Parr. 1. 4. S. Vict. O3x: *attente*, Par. 9. cum ed. Rom. a te praebeant, unde Garatonius legendum putat: *haec a te attenta vita*. Eodem sensu hoc verbum legitur ap. Hor. I. Ep. 7, 95. [cit. Graev.]: *Durus, ait, Vultei nimis attentusque videris.* p. Quint. 5. C.: *Quintius fuit sane ceterarum rerum paterfamilias et prudens et attentus, una in re paulo minus consideratus.* De reg. Alex. 2: *Si hercle in nostris rebus tam ad res, ad pecunias tam attenti, tam avari soleremus esse.* v. Ter. Ad. V. 1, 47. 8, 50. Hor. Sat. II. 6, 82.

XVI. in bon. part. v. infra 20 p. Arch. 12. Ter. Eun. V. 2, 57: *in eam partem accipioque et volo.* Ad seqq. *fortuna dedit* cf. Hor. Od. I. 51.

§. 46. *patre certo.* Impudicitiam matris notat. Ulpian. fragm. IV, 2: *Qui matre quidem [certa], patre autem incerto nati sunt, spurii appellantur.* v. Gaii Inst. I. 64. Cic. Lael. 19.

Caecilianus. Caecilius, Insuber, Gallus, poeta comicus, aequalis C. Laelii et P. Scipionis [Cic. Brut. 74]; malus quidem auctor latinitatis [Att. VII. 5], gravitate tamen vincere videbatur [Hor. Ep. II. 1, 55].

§. 47. *Quasi vero.* Particula refutantis cum ironia quadam. Off. III. 9: *Quasi vero ille aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat.*

Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi vero mihi⁴⁷ difficile sit, quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari: et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutyclus: et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conficta arbitror a poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostrae vitae quotidianae videremus. Age nunc, refer⁴⁸ animum, sis ad veritatem, et considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quae studia a patribus familias maxime laudentur. Iam profecto te intelliges, inopia criminum, summam laudem Sex. Roscio vitio et culpae dedisse.

CAP. XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: sed permultos et ego novi, et, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet; vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere,

quamvis, i. e. quam velis, quam voles. Orat. II. §. 228. *Esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum.* v. ibid. §. 151. Finn. II. 18. V. 51. Verr. II. 54: *Reperiebam hunc Timarchidem — quidvis facere in ejusmodi rebus, quamvis calide, quamvis audacter, quamvis impudenter.* Ma. comp. Verr. II. 42: *Hac actione quam voletis multi dicent.* c. 38. V. 3. p. Coel. 26. 28. Brut. 21. p. Flacco 15.

tribules, qui de eadem tribu sunt. Ex anno u. c. 515. tribus urbanae rusticaeque omnes XXXV numerabantur, rusticae quidem laudatissimae, propriae ingenuorum; urbanae vero, in quas transferri ignominiae esset, quatuor solae erant a partibus urbis, in quis habitabant, suburbana, palatina, collina, exquilina. v. p. Mil. 52.

vicinos, municipales Arpinates. Fam. XIII. 11.

Veiente. Ager Veientanus uberior ampliorque Romano agro dicitur a Livio V 24. Urbs Vei opulentissima quondam Etrusci nominis atque antiquissima Italiae, quae XII milliario ab Roma aberat, decem aestates hiemesque continuas circumscissa, postremo operibus, non vi expugnata atque direpta est. Libera corpora Camillus dictator sub corona vendidit a. u. c. 559.

Etenim haec. Comoediam esse Cicero ait imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis. Donatus de trag. et comœd. Hinc simul intelligitur, quid hoc loco sonet veritas. Adde Tusc. V 3: *Cum animum ab ista pictura imaginibusque virtutum ad rem veritatemque traduxeris.* III 21: *Ad veritatem coepi revocare rationem.* v. p. Mur. 29. Hor. Sat. I 3, 97.

§. 48. *sis*. Libenter veteres copulando verba jungebant, ut *sodes pro, si audes: sis pro, si vis.* v. Don. ad Ter. Andr. I 1, 33. Fest. in v. cum alter.

et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur. Quid
 49 censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, et qua
 intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis
 eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto arti-
 ificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum,
 ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nul-
 lum praedium reliquit, et artificium obliviscatur, et stu-
 dium deponat, licebit. Quod tametsi miserum et indignum
 est, feret tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam
 et famam potest obtinere: hoc vero est, quod ferri non
 potest, si et in hanc calamitatem venit propter praediorum
 bonitatem et multitudinem, et, quod ea studiose coluit,
 id erit ei maxime fraudi: ut parum miseriae sit, quod
 aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit,
 crimini fuerit.

80 CAP. XVIII. Nae tu, Eruci, accusator esses ridiculus,
 si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcesse-
 bantur, qui consules fierent. Etenim, qui pracesse agro
 colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua
 manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt,
 hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares.

XVII. §. 49. *quid censes?* Eadem loquendi forma Phil. XII 9: *Quid censetis, quum iter ingressus ero, longum praesertim, nullasne insidias pertimescendas.* Verr. V 3: *Quid deinde, quid censetis?* *furtum fortasse aut praedam expectatis aliquam?* III 10: *Quid tum? quid censes? aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere.* Manut. laudat Off. II 7. §. 23: *Quid enim censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candente carbone adurebat capillum.* Orat. I 17 extr. in Rull. II 17. *callidior.* Verbo medio orator de Erucio in malam, de S. Roscio in bonam partem usus est. Orat. I §. 48: *In his rebus satis callide versari et perite potest.* v. §. 93 et 109. Columella VII 3, 12: *Aristoteles vir callidissimus rerum naturae.* v. Gell. IX 9.

fraudi, i. e. periculo, damnationi. Verr. III 40: *Hae pecuniae per vim captae tibi fraudi et damnationi esse deberent.* Serv. ad Aen. X 72: *In iure lectum est: fraudi erit illa res, id est periculo.* p. Cluentio 33: *Quae res nemini unquam fraudi fuit.* Pariter sollemnis est formula sine fraude. Liv. I 24: *Quod sine fraude mea populiue Romani Quiritium fiat.* v. p. Mur. 33.

XVIII. §. 50. *Nae tu.* Diomedes I. p. 388: *Quoties [nae] rei dubiae et quasi conditionali aptatur, recipit et subiectiva, eodem accentu [acuto] elatum, ut apud Cic. Nae tu etc.* Idem p. 399. affirmandi modo positam esse particulam docet. v. II. Cat. §. 6.

qui — putes, i. e. cum tu putes. Verr. IV 33: *Verres qui non Honori sed Veneri vota deberet, is Minervae templum spoliare conatus est.* V 41: *Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt.*

M. Atilius Regulus Serranus consul u. c. 496. cum Cn. Cornelio Blaesio, et iterum 305 cum L. Manlio Vulso, de quo Plin. II. N. XVIII 3: *Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen.* v. Val. M. IV 4, 3.

At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de ceteris talibus viris existimabant. itaque ex minima tenuissimaeque republica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus, et agris, et urbibus, et nationibus, rempublicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. Neque ego haec eo profero, ³¹ quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus; sed ut illud intelligatur, cum apud maiores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicae sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumserint: ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit: cum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi iucundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igitur acerrimum ³² patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est. nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat. nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset.

longe aliter. Cato R. R. pr. §. 2: *Majores nostri — virum bonum cum laudabant, ita laudabant, Bonum agricolam bonumque colonum; amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.* v. egregium locum apud Colum. I. praef. §. 15.

ex minima. v. Sall. v. 3. 10. 32. Oratt. Partitt. §. 37: *Nihil est tam miserabile, quam ex beato miser.* De Rep. II 26: *Videlisne, ut de rege dominus exstiterit, uniusque vitio genus reipubl. ex bono in deterrimum conversum sit.* Demosth. p. cor. 260: *πλουσίους ἀπὸ μικρῶν ἀναλωμάτων γενομένους.* 270 extr.: *ἐλεύθερος ἐκ δούλου καὶ πλούσιος ἐκ πτωχοῦ γεγονώς.* Ol. β. p. 23: *ἐκ χρηστῶν φαῦλα τὰ πράγματα γέγονε τῆς πόλεως.*

§. 31. *ad gubernacula.* Nihil hac metaphora usitatius Ciceroni. De Rep. I 6: *Mihi mirum videri solet, quod qui tranquillo mari gubernare se negent posse, — iidem ad gubernacula se accessuros profiteantur excitatis maximis fluctibus.* v. Orat. I 58. et Manut. laud. Fam. IX 13. p. Sextio 9.

§. 32. *Audio.* Verba audio, credo, video apud Cic. et Comicos saepe cum irrisione quadam usurpantur. Verr. V 27: *Amandat hominem, quo? Lilybacum fortasse. Video. — Panormum igitur? Audio; quamquam etc.* v. II 60. p. Flacco 54. infra §. 120. Ter. Eun. II 5, 79. Phorm. I 5, 8.

vocabat. Verba vocare et revocare, ut *καλεῖν* et *ἀντικαλεῖν* [Luc. 14, 9—12] saepe absolute ponuntur pro: invitare et per vices invitare ad coenam. Phaedr. I 26, 3: *Iulpes ad coenam dicitur ciconiam Prior invitasse. — Quae vulpem cum revocasset, intrito cibo*

CAP. XIX. Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod coepimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare
 33 pater filium cogitabat. Mitto quaerere, qua de causa: quacro, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat. et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur. quae sine magnis huiusce peccatis
 34 accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode; ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud, iudicio ac legibus, ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id obicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem?
 35 Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huc ¹⁾ inimicus venias. sciunt, huiusce pecunia te adduc-

1) huic inimicus.

Plenam lagonam posuit. v. Mart. III 27, 1. Hinc invocatus dicitur, qui non invitatus ultro venit ad coenam. Ter. Eun. V 9, 29. p. Mur. 34.

XIX. §. 33. certi, diligentis, attenti ideoque fide digni, cui opponitur negligens accusator c. 21 extr. Sic *εἰροπικῶς* de Verre II 38: *Iste homo certus et diligens ad horam octavam praesto est.* Ibid. Div. 9: *Accusatorem firmum verumque esse oportet.* v. Graev. comparantem p. Quint. 3. Fam. IX 19.

§. 34. nisi hoc modo; i. e. si hoc non est. Off. III 13, 33: *Quid est aliud erranti viam non monstrare, si hoc non est, emptorem pati ruere.* Verr. III 50: *Quid est aliud capere pecunias, si hoc non est, vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri?* Cato maj. 2: *Quid est enim aliud, gigantum modo bellare cum diis, nisi naturae repugnare?* Eleganter particula nisi interdum abest. in Pis. 20: *Quid est aliud furere, non cognoscere homines, non cognoscere leges?* v. Verr. V 22.

huic inimicus. Revocavi hanc omnium Parr. Oxx. C. T. ψ et ed. Rom. lectionem optimam in locum Vulg.: *huic inimicus.* v. infra §. 61 et 80.

huiusce. Hotomannus aliique Titum Roscium Magnum intelligunt, quod secus est; nam pronomen *huiusce*, et verba c. 11. §. 30 faciunt, ut S. Roscius subintelligi debeat. v. infra §. 74.

tum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere.

CAP. XX. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminosae ac suspiciosae dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes patimur, esse quamplurimos accusato-³⁶ res: quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significant, si fures ve-

Remmiam, qua calumniatoribus poena irrogabatur. — Calumniari est falsa crimina intendere. v. fr. 1. D. 48, 16 et infra §. 37.

XX. *contineatur audacia*, coerceatur. p. Tullio §. 9: *Apud maiores nostros cum et res et cupiditates minores essent, et familiae non magno metu continerentur.* v. III. Cat. 9 §. 22. Verr. III. 89.

ita — ut ne. Fam. XVI. 9: *Scio te omnia facturum, ut nobiscum quam primum sis; sed tamen ita velim, ut ne quid properes.* Sequitur nonnunquam particula *si* cum indicativo verbi. de Senect. 2: *ita — senectus honesta est, si se ipsa defendit.* v. Nat. D. I 2. Att. I 21. p. Mur. 28. p. Mil. §. 79.

Innocens est quispiam. Eleganter particula *si* omittitur Graecorum more. Demosth. p. cor. 517: ἀδικεῖ τις ἐκῶν; ὀργὴ καὶ τιμωρία κατ' αὐτοῦ. ἐξήμαρτέ τις ἄκων; συγγνώμη ὅτι τῆς τιμωρίας τοῦτο. v. ibid. p. 294, 20. I Cor. 7, 21: δοῦλος ἐκλήθης, μὴ σοι μελέτω etc. Liv. XXI 44. in or. Hannibalis: *Parum est, quod veterrimas provincias meas Siciliam et Sardiniam adimis; etiam Hispanias? et inde cesserō, in Africam transcendes.* v. Hor. Sat. I 1, 43, et quae Heindorf ad h. l. affert, Nat. D. I 21. Verr. II 3. Demosth. Oly. 3. p. 33 etc.

criminosae ac susp. Cic. Brut. §. 151: *Non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem.* v. supra §. 19. p. Dejot. 7.

§. 36. *Anseribus — locantur.* Plin. II. N. X 22. [al. 26]: *Est et anseri vigil cura Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus; quamobrem cibaria anserum censores inprimis locant.* XXIX 4: *Eadem de causa supplicia annua canes pendunt inter aedem Juventutis et Summani, vivi in furcas sambuceae arbore fixi.* v. August. Civ. D. II 22. Serv. Aen. VIII 632.

canes aluntur; Manutius et Hotom. id in dubium revocant, quod tamen praeter hoc Ciceronis et Anonymi testimonium confirmari videtur etiam a Gellio, qui VII 1. de Scipione Africano, noctis extremo in Capitolium ventitante narrat: *Aedituos ejus templi [cellae Jovis] saepe esse demiratos, quod solum id temporis in Capitolium ingredientem canes semper in alios saevientes neque latrarent eum, neque incurrent.* v. S. Aurel. Vict. de V. Ill. 49. §. 2.

nerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praebere videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratissimum est. deinde, si voletis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam kal.¹⁾ omnes oderitis; ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.

1) eas omnes.

in eam partem. Apud Ter. Adelph. II 1, 20. Aeschinus servum injussu suo lenonem verberantem sic increpat: *Non innueram; verum in istam partem potius peccato tamen.* v. Off. I 39.

canes. In eandem rationem Demosth. p. cor. p. 552: Οὐκ Ἀμφικτυονικάς δίκας ἐπαγόντων μοι, οὐ τοὺς καταράτους τούτους [τοὺς συκοφάντας] ὥσπερ θηρία μοι προσβαλλόντων, οὐδαμῶς ἐγὼ προδίδωχα τὴν εἰς ὑμᾶς εὐνοίαν. v. Verr. I 48. 51.

suffringantur. Lambinus, neglecta hac codd. lectione, Puteani conjecturam: *cruci suffigantur*, et infra: *cruci vos nemo suffiget* probat, quod usitatus dicere soleant Latini *frangere crura*, quam *suffringere*, et quod contra *suffigere cruci*, et *suffigere in cruce* Latinis usitatum sit. Errat tamen vir doctissimus, nam et *perfringere*, et *desfringere*, et *suffringere crura* dicitur, estque haec minandi potissimum formula. Plaut. Rud. IV 4, 13: *homini ego isti talos suffringi volo.* Truc. II 8, 8: *Quantillo mihi opere nunc persuaderi potest, ut ego hisce suffringam talos.* Sen. Ir. III 13: *M. Mario — Sulla perfringi crura — jussit.* Plaut. Mil. gl. II 2, 1: *Ni hercle desfregeritis talos.*

kal. omnes. Hanc lectionem jam a Pighio propositam tuentur Parr. meliores 1. 4. O5x, *cal. omnes* exhibentes, et Anonymus: etiam *k.* sic odistis, ut etiam per ipsam fugiatis kalendas, propterea quod kalendae per *k.* scribuntur. Idem confirmat Diomedes II. p. 419: *k. consonans, muta supervacua, qua utimur, quando a correpta sequitur, ut kalendae, kaput, kalumniae;* et magis etiam Val. Probus de notis p. 1313: *Kk. calumniae causa. KL. vel KAL. vel k. kalendae.* Vulgata: *eas omnes* est ab Aldo et Pal. primo; sed v. §. 46. Notomanus conjecit *alias omnes* prob. Lamb. v. I. Cat. G. §. 14.

ad caput affigent, litteram *k* scilicet, calumniae notam, quod praeter loc. all. patet ex antiquissimis tabulis Heracleensibus, in quibus

CAP. XXI. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone 58
accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exhe-
redaretur, veritus est. audio. Sed qua de causa vereri
debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum
fac. nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiores
fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit.
Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis?
ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum
illud spectavi, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti
patronum futurum: de bonorum emtione, deque ea socie-
tate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore aude-
ret. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit. non
mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum
putasses. Operae pretium erat, si animadvertistis, iudi- 59
ces, negligentiam eius in accusando considerare. Credo,
cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent,
quaesisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me ne
susplicatum quidem esse¹⁾, quod antea causam publicam
nullam dixerim. posteaquam invenit neminem eorum, qui
possunt et solent; ita negligens esse coepit, ut, cum in
mentem veniret ei, resideret; deinde spatiaretur; nonnun-

1) omitt. esse.

litera K. calumniam significans, sola posita est. v. et Vel. Long.
de orthogr. p. 2218. Fronti eorum, qui calumniae causa damnati
erant, nota K. vel Kk. [Romanum kappa] inurebatur. v. Senec.
Controv. 27. Plin. Paneg. 53. §. 5. Julian. in Μισοπώγωνι p. 560.
Itaque integrae frontis homo opponitur calumniae damnato in fr. 15.
D. 22, 3. Sublata est ista poena ab imperatore Constantino 17.
Const. 9, 47: Si quis in metallum fuerit pro criminum deprehensio-
rum qualitate damnatus, minime in ejus facie scribatur.

XXI. §. 38. dedisti. p. Scauro 13: Dedisti mihi Triari, quod
diluerem, in quo argumentarer, de quo disputarem. v. Verr. Div. 7.
bone per ironiam dictum; insectatur enim negligentiam ejus. v. §. 39.
Verr. V. 6: Quid ais, bone custos, defensorque patriae?

in fraudem impulit, decepit; v. §. 61. Att. XI 16: Cujus [pacis]
ego spe in hanc fraudem incidi. in Pis. 1. [laud. Manut.] Iustus
denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem
homines impulit.

§. 39. suspicatum quidem esse. Recepi verbum esse, quod in
Herv. et seqq. edd. omissum, in Parr. omnibus, O3x. edd. Rom. Ven.
Ju. retinetur.

publicam; privatam enim dixerat. Gell. XV 28: Neque dubium
est, quin post annum, quam causam privatam p. Quintio dixerat,
S. Roscium reum parricidii defenderit, — L. Sulla Felice [II.]
Q. Metello Pio consulibus. u. c. 674. Omnia autem judicia aut
distrahendarum controversiarum, aut puniendorum malefactorum causa
reperta sunt. p. Caec. 2.

resideret. Seditentem dicere, in rebus levioribus tantum moris
fuisse, docet Quint. XI 1, 44. Idem 3, 126: Procursio oppor-

quam etiam puerum vocaret, credo, cui coenam imperaret: prorsus ut vestro consessu et hoc conventu, pro summa solitudine abuteretur.

- 60 CAP. XXII. Peroravit aliquando: assedit: surrexi ego. respirare visus est, quod non alius potius diceret. coepi dicere. Usque eo animadverti, iudices, eum iocari atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attingi, statim homo se crexit. mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. postea homines cursare ultro et citro non destiterunt: credo, qui Chrysogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem eius dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum emtionem: vexari pessime societatem: gratiam, potentiamque eius negligi: iudices diligenter attendere: populo rem
- 61 indignam videri. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides iudicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non

tuna, brevis, moderata, rara. Conveniet etiam ambulatio quaedam — quamquam Cicero [Orat. 18, 39.] rarum incessum, neque ita longum probat. v. ibid. §. 131 et 133.

consessu, minime advocatorum tantum, ut nonnulli interpretantur, sed potius iudicium. v. not. ad c. 5 extr. p. Clu. 5 et 15. p. Flacco 17. Att. I 16. Vox conventus pertinet ad ceteros cives Romanos, qui aderant. v. p. Arch. 2. p. Mil. 1.

pro summa solitudine, ac si ipse solus, et praeterea nemo adesset, quem vereri deberet, aut qui Roscium defensurus esset.

XXII. §. 60. usque eo — antequam. Hor. Tursellinus usque eo absolute pro vehementer positum, Ernestius autem eo vitiosum delendumque putat, ut usque sit pro perpetuo, assidue. Neutrum placet; referendum esse τὸ usque eo ad particulam antequam, quae per anacoluthon posita est, pro dum, donec, aut quoad, probant verba seqq. quem simul etc. II Acad. 7. §. 19: Multa facimus usque eo, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicii. p. Tull. §. 14: Quem [fundum] se habere usque eo non moleste tulit, donec vicinum ejusmodi nactus est. v. p. Deiot. 4.

§. 61. restitue. Hotom. h. l. obscurum, particulamque aut ante confitere interponendam putat, quam nonn. edd. prave receperunt; desumptum est enim hoc v. e jure Romano, et cum irrisione dictum pro: proba, redde atque exhibe nunc demum vet. t. ill. call. etc. quam nos in hac causa desideravimus etc. v. §. 38 extr.

confitere — venisse. Omittitur nonnunquam pronomem, more Graecorum. Thuc. I 126: δοκῶν δὲ ὀρθῶς γινώσκειν. 131: πιστεύων χρήμασι διαλύσειν τὴν διαβολήν. p. Sulla 24: Agrariae legi — intercessorem fore professus est. v. not. ad p. Mur. 3. §. 9.

est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in 62
 minimis noxiis ¹⁾ et in his levioribus peccatis, quae magis
 crebra et iam prope quotidiana sunt, maxime et primum
 quaeritur, quae causa maleficii fuerit: id Erucius in par-
 ricidio quaeri non putat oportere. In quo scelere, iudi-
 ces, etiam cum multae causae convenisse unum in locum,
 atque inter se congruere videntur: tamen non temere cre-
 ditor, neque levi coniectura res penditur, neque testis
 incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur.
 Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis
 perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse
 est: neque audacia solum, sed summus furor atque amen-
 tia. haec cum sint omnia, tamen exstent oportet expressa
 sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tem-
 pore maleficium sit admissum. quae nisi multa et mani-
 festa sunt, profecto res tam scelestas, tam atrox, tam
 nefaria credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: 63
 multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi
 suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum cer-
 tissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui
 tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc
 suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce pri-
 varit: cum etiam feras inter sese partus atque educatio,
 et natura ipsa conciliet.

CAP. XXIII. Non ita multis ante annis, aiunt, T. Cloe- 64
 lium quendam Terracinensem, hominem non obscurum,

1) noxis et

§. 62. noxiis, derivatum a singulari noxia, noxae est in Parr.
 1. 4. 9. Oxx. χ. ψ. ed. Romana. Festus in v.: noxia, Servius Sulpi-
 tius ait, damnum significat, apud poetas autem et oratores ponitur
 pro culpa. Caius in fr. 258. D. 50, 16: Noxae appellatione omne
 delictum continetur. Ter. Phormio 1 4, 48: Vostra oratio In re
 incipiunda ad defendendam noxiam. et Donat. ad h. l.: noxiam nunc
 culpam, alias poenam. Noxis est a Parr. 7 et 8.

§. 65. propter quos, i. e. per quos. v. p. Mil. 30. §. 81 et 22.
 §. 58. Eodem sensu apud Graecos legitur διὰ seqq. genitivo et
 accusativo nominis. Dem. p. cor. p. 250: τοῦ Φωκικοῦ συστάντος
 πολέμου οὐ δι' ἐμὲ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμεν πῶ τότε.
 ad Phil. epist. p. 137: μὴ γὰρ ὑπολάβοι τις ὑμῶν, δι' ὧν ἐκ
 χρηστῶν ἐγένετο τὰ πράγματα χεῖρῳ τῆς πολέως, διὰ τούτων
 αὐτὰ πάλιν ἀναλήψεσθαι καὶ γενήσεσθαι βελτίῳ. p. cor. 529:
 τί τῶν οἰκείων ἢ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπηρεάζονται διὰ σέ; v. ibid.
 p. 527.

XXIII. Terracina [sic Parr. mell. 1. 4. 7. O2x. Anon.], ἡ
 Ταρρακίνη, Τραχινὴ θαλουμένη πρότερον, oppidum supra flumen
 Usentis, lingua Volscorum Anxur dictum. Circa hunc Campaniae
 tractum colebatur puer Jupiter, qui Anxurus dicebatur, quasi ἀνεν-
 ξυράς.

cum coenatus cubitum in idem conclavo cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Cum neque servus quisquam reperiebatur ¹⁾, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid poterat sa..... est suspiciosum autem, neutrumne ²⁾ sensisse? ausum autem esse quemquam, se in id conclave committere, copotissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? Erat
 63 porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen cum planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repositos esse; iudicio absoluti adolescentes, et suspicionem omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: ³⁾ propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

1) reperiretur, neque. 2) Quid postea? erat sane suspiciosum. neutrum sensisse? 3) posset: propterea.

reperiebatur. Recipienda mihi videbatur haec omnium Parr. O6x. et ed. Rom. lectio pro Vulg.: *reperiretur.* Sic Agrar. II 24: *tum, quum haberet haec resp. Luscinos, Calatinos, — et tum, quum erant Catones.* Verr. III 62: *Habebo iudicem eum hominem, qui se ipse scurram improbissimum haberi vult; qui a Scurris potius semper gladiator, quam scurra appellatus sit.* IV 5: *Homines nobiles paulo ante vidimus, qui forum non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum ornarent, qui tamen signa atque ornamenta sua cuique reddebant.* v. infra §. 81.

propter cubantes. Est haec primaria hujus praepositionis significatio, de qua v. Sall. C. 39. Cic. Nat. D. II 44. Ter. Adelph. IV 2, 57: *ibi angustum portum propter est.* Phaedr. II 6, 7: *venit per auras cornix et propter volans.*

Quid poterat. Locus mutilus. Ego quidem edidi, ut est in Parr. optimis 1 et 4, quibus adstipulantur Par. 8 et Oxx. S. ψ. χ. cum ed. Rom. nisi quod in hisce satis vel sane ex conj. legitur. Hinc intelligitur, et Vulgatam a Manutio propositam: *Quid postea? erat sane suspiciosum; neutrum sensisse; et lect. Junt. atque Par. 7: quod poterat satis esse suspiciosum, neutrum sensisse; et Gar. conjecturam: quid poterat sane tam esse suspiciosum? neutrumne sensisse etc.* auctoritate codd. mell. qui verba: *quid, est, autem, neutrumne* retinent, destitui.

conveniret. Verr. I 49: *Quae vitia videntur in quemvis potius, quam in istam convenire.* Ter. Heaut. V 1, 5: *In me quidvis harum rerum conveniet, quae sunt dicta in stultum.* v. Verr. III 88.

Nemo enim. v. Val. Max. VIII 1, 15. Finn. I 16, 55: *Cujus in animo versatur [improbitas], nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere.* et infra §. 66.

CAP. XXIV. Videtisne, quos nobis poëtae tradide-66
runt, patris ulciscendi causa, supplicium de matre sum-
sisse, cum praesertim deorum immortalium iussis atque
oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiae,
neque consistere usquam patiantur; quod ne pii quidem
sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices.
Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet
religionem paternus maternusque sanguis: ex quo si qua
macula concepta est, non modo elui non potest, verum
usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque
amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum 67
in fabulis saepenumero videtis, eos qui aliquid impie
seclerateque commiserint, agitari et perterreri Furia-
rum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus ter-
ror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentia-
que afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi

XXIV. quos. Orestem [v. p. Mil. 5.] significat et Alemaconem, de quo Serv. ad Aen. VI 443: *Eriphyle Amphiarai auguris Argivi uxor latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto, quod ante uxori dederat: qui ductus ad proelium hiatu terrae periit. Cujus filius Alemacon postea in vindictam patris matrem necavit, et est, ut Orestes, furore correptus.* v. Hyg. fab. 75. Cic. in Verr. IV 48. Diod. Sic. IV, 67. Od. 13, 244. et Stat. Theb. III.

necessitatem, i. e. vinculum necessitudinis, quod officiis in parentes satisfacere, neque ulla ratione eos violare cogit. Graevio et Forcellino *necessitas* h. l. est *necessitudo*, Matthiae *necessitatem* de ipsa vi cogendi accipit.

religionem, qua obstringit, atque adeo deterret filios, ne quid impie in parentes faciant. Verr. I 13: *Si nullam religionem sors habebit, — nullam auctoritatem mores majorum.* A. 4: *Sortis necessitudinem religionemque violatam.* v. Virg. Aen. II 713, et loc. similem p. Mil. 25.

elui. Sic una litera transposita, edidi ex Parr. I. 4, qui *leui* exhibent. Verr. V 46: *Te maculas furtorum et flagitiorum tuorum sociorum innocentium sanguine elucere arbitrare?* Legg. II 10: *Animi labes nec diuturnitate evanescere, nec annibus ullis elui potest.* v. Phil. XII 6.

§. 67. Nolite. Finn. I 16. §. 31. *Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi et muniti videntur, deorum tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus supplicii causa importari putant.* Recte adnotat Hotom. sumtum hoc esse ex Aeschinis or. c. Timarchum [pag. 62. ed. Weigel.], laudans locum omnino similem in Pison. 20, et de Legg. I 14.

impie — commiserint. Verr. I 2: *Multa et in deos et in homines impie nefarieque commisit, quorum seclerum poenis agitur, et a mente consilioque deducitur.*

conscientiae. Numerus pluralis cum emphasi, ut p. Clu. 20:

terrent. hae sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae;
 quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis
 68 filiis repetant. Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi
 paene manifestum parricidium proferatur, credibile non
 sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita
 inquinata, nisi sumtus effusi cum probro atque dedecore,
 nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul
 abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium paren-
 tis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi
 conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam
 rem: paene dicam, respersas manus sanguine paterno iudi-
 ces videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam
 69 acerbum credituri sunt¹⁾. Quare hoc, quo minus est credibile,
 nisi ostenditur: eo magis est, si convincitur, vindicandum.

CAP. XXV. Itaque cum multis ex rebus intelligi potest,
 maiores nostros non modo armis plus, quam ceteras natio-
 nes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse: tum ex
 hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium
 invenerunt. qua in re quantum prudentia praestiterint iis,
 qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, conside-
 70 rate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum
 potita est, fuisse traditur. eius porro civitatis sapientissi-
 mum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie
 quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur
 nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem
 necasset, respondit, se id neminem facturum putasse.
 Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod
 antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam

1) credituri sint. Quare.

An etiam consilia conscientiasque ejusmodi facinorum supplicio dignas putarent? Parad. 2: Te conscientiae stimulant maleficiorum tuorum, parentum poenas. Loquendi genus a Graecis desumptum. Soph. Elect. 55: μάδοιμ', ὅτε τρώπῳ πατρὸς Δίνας ὀροίμην τῶν φονευσάντων πάρα. Cic. de Rep. III 9: Cum Persis Alexander, qui gessit, hanc bellandi causam inferebat, quod vellet Graeciae fundā punire. Att. IX 14: cum [Caesarem] loqui narrabant, Cn. Carbonis, M. Bruti se poenas persequi. v. I. Cat. §. 4. Verr. V 63.

credituri sunt est in Parr. 06x. edd. vett.

XXV. majores. In eandem sententiam Crassus apud Cic. Orat. I. §. 197: Quantum praestiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo et Dracone et Solone nostras leges conferre volueritis.

interrogaretur. Diog. Laertius l. I. p. 59. ed. Steph.: ἐρωτηθεὶς διὰ τί κατὰ πατροκτόνον νόμον οὐκ ἔδηξε, Διὰ τὸ ἀπελπίζειν, ἔφη.

non tam prohibere. Seneca de Clem. I 13: Multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri et rerum naturae peritissimi ma-

admonere videretur. Quanto maiores nostri sapientius? qui cum intelligèrent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine poenae maleficio summoventur. insui voluerunt in euleum vivos, atque ita in flumen deieci.

CAP. XXVI. O singularem sapientiam, iudices! Nonne **71** videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente coelum, solem, aquam, terramque ademerint; ut, qui cum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obicere, ne bestiis quoque, quae tantum seclis attigissent, immanioribus uteremur. non sic nudos in flumen deicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis, terra **72**

luerunt velut incredibile seclis, et ultra audaciam positum praeterire, quam dum vindicant, ostendere, posse fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monstravit. Ipse Cic. p. Tullio c. 3: Quod usu non veniebat, de eo si quis legem aut iudicium constitueret, non tam prohibere videretur, quam admonere. ad q. l. Maius comparat nostrum.

Insui. Parricidii damnatus, statim ligneis soleis in pedes indutis, atque ore folliculo lupino praeligato, in carcerem deducebatur, ut ibi esset tantisper, dum euleus compararetur. Rhetor. I 15. Invent. II 30. Nonnulli, inter quos ipse Tribonianus in §. 6. de jud. publ. fere ex Const. unica Cod. 9, 17. desumpto, istam poenam legi Pompeiae de parricidiis, alii vero bestias simul inclusas constitutionibus Caesarum tribuunt. Obstant tamen praeter loca allata, et exempla memorata a Livio epit. 68, Plut. in Rom. 22, et Oros. V. 16, expressa Modestini verba in fr. 9. D. 48, 9: Poena parricidii more majorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus, deinde euleo insuatur cum cane, gallo gullinaceo, et vipera et simia: deinde in mare profundum euleus jactetur.

XXVI. §. 71. noluerunt feris — obicere. Id tamen postea, si mare proximum non esset, a D. Hadriano constitutum est. v. fr. 9.

immanioribus uteremur. Off. I 26: Equos domitoribus tradere solent, ut his facilioribus possint uti. v. II. Cat. 8.

expiari. v. supra §. 66, et Hom. II. α. 515, ad quem v. Eustathius comparat Eurip. Iphig. Taur. 1195: Σάλασσα κλέζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακὰ.

§. 72. Etenim. Operae pretium est, audire ipsius Ciceronis de h. l. iudicium in Or. 50. §. 107: Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quae nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus: Quid enim tam — conquiescant, et quae sequuntur; sunt enim omnia sicut adolescentis non tam re et maturitate, quam spe et expectatione laudata. v. Quint. XII 6, 3—4.

mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam abluantur: ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique iudicio Chrysgonus praeesset; tamen diligentius paratiusque venisses.

75 Utrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficio sine causa admittere.

CAP. XXVII. Esto: causam proferre non potes. tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam, et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit; quaero, quomodo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci, quomodo; et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interro-

74 gandi. Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis, quaero, servosne, an liberos? quos homines? Indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria: qui sunt hi? cur non nominantur? si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit? ubi cos

diligentius, paratiusque. Or. I. §. 130: *Utilius est, sumto spatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere.* Brut. 68. sub fin.: *L. Octavius ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate.* At Verr. A. 11: *Perficiam, ut nemo paratior, vigilantior, compositior ad iudicium venisse videatur.* I 40: *Meditati ad dicendum paratique venimus.*

XXVII. *de meo iure decedam.* Eadem loquendi forma in ep. ad Fam. XI 5 et Off. II. 18. Praeterea ibidem: *multa multis de jure suo cedere.* Ter. Ad. II 2, 9: *si nunc de tuo jure concessisses paululum.* Verr. I 9: *de meo jure aliquid detraho.*

in eo loco, in subselliis accusatorum. p. Clu. 24: *Audete negare, ab Oppianico Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate inquam, in eo loco.* Manut. v. Verr. V 68; et not. ad Mur. 4. Alii explicant; in eo capite quaestionis. Tum vero scripsisset Cicero: in hoc loco; ut supra; in hac concedam.

§. 74. *indidem*, adverbium compositum. v. Prisc. XV 1015. Nep. Epam. 3: *Habuit obtrectatorem Meneclidem quendam indidem Thebis.* Or. III 40: *Unde simile duci potest, indidem verbum unum, quod similitudinem continet, lumen affert orationi,*

convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput malefici perveniri solet? et simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam huiusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse; numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. Qua in⁷⁵ re praeterco illud, quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur.

CAP. XXVIII. Vita autem haec rustica, quam tu⁷⁶ agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est. Verum haec missa facio. Illud quaero: is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae tamen argui suspiciose possunt. in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem¹⁾, quem? aut quando? Nuntium misit. quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? nihil horum ne confingi quidem

1) aliquem at quando?

pretium, mercedem, quae vox saepius additur. Verr. III 32: *De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit merces operae pretiumque impudentiae.* p. Sextio 49: *Pretio atque mercede perficiunt, ut quidquid dicant, id illi velle audire videantur.* Luc. IV 220: *Nunquam nostra salus pretium mercesque nefandae proditiōis erit.* v. Verr. V 20. p. Caec. 10 et 25, infra §. 76.

caput. Eadem metaphora Cicero usus est p. Coelio 15: *Horum criminum video fontem, video certum nomen et caput.* p. Plancio 7: *Ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus.* 25: *Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut negligatis, umquam postulabo: sed si quid sine capite manabit, aut si quid erit huiusmodi, ut non exstet auctor, qui audierit.* v. Or. I. §. 42 et 194.

XXVIII. §. 76. tute. Nominativo secundae personae brevem te syllabam pro met addere solebant auctores, teste Prisc. XII 947. v. p. Mur. §. 77.

quem aut quando? Sic legitur apud Prisc. X 902, et in Par. I, omisso tamen pronomine quem, quod a praecedente voce facile absorberi potuit, ut supra §. 71. in eod. codice vocula quae post quaque omissa est. Vulgo editur: at quando?

77 potest: et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. O dii immortales! rem miseram et calamitosam. quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui hunc accusatis, omnes eius servos habetis. unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle, vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quaeratur,

78 ego postulo: hic orat atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui, propter illius mortem, in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, iudices, in hac causa sunt misera atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tam me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluissem.

79 CAP. XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio. conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficio istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas: aut per aliquos liberos, aut servos. liberosne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere:

§. 77. P. Scipio, P. Serapionis nepos, gener L. Crassi, pater P. Scipionis Metelli, qui postea a Q. Metello Pio adoptatus, Cn. Pompeii socer, et in tertio consulatu collega fuit. Cic. Or. III 2. Brut. §. 212. — Q. Metellus Celer, Balearici nepos, pater Q. Metelli Nepotis, consulis cum P. Lentulo Spinthere, u. c. 696.

§. 78. Dubitate. Cum indignatione atque ironia hoc dictum puta, ut in Verr. II 44: *Dubitate etiam, si potestis, quin cum iste potissimum ex omni numero delegerit, cui hanc falsi cognitoris improbam personam imponeret; et paulum infra: Hic vos dubitabitis iudices etc. III 33: Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. v. infra §. 88 et 132. p. Mil. §. 91.*

quod neque Romae multis annis fuerit, neque de praediis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, reiectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis eiusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandem accusator, inopia argu-
80 mentorum, confugerit? Eiusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos iudicio perfundere: accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur. Per quos? et a quibus? Nonne ¹⁾ cogitas, te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse colorum, et honorum? Ii denique, qui tum armati, dies
81 noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui

1) Non cogitas.

XXIX. §. 79. *ab hoc, S. Roscio reo. Similis est locus in or. p. Tullio §. 88: Hic mihi isti singulari ingenio videntur esse, qui et id, quod mihi contra illos datum est, ipsi arripiunt, et scopulo atque saxi pro portu stationeque utuntur.*

§. 80. *una mercede, a Rosciis accepta. v. supra §. 50 et 55. Minus convenit Hotomanni interpretatio: una eademque opera, quam quasi mercedis loco persolvit.*

judicio perfundere, h. e. nos in iudicium vocando vexare, aliqua iudicii molestia afficere, re vera autem accusare eos ipsos etc. Hunc verum esse hor. verbor. sensum, docet similis omnino locus in Demosth. oratione p. corona p. 250: εἶτα κατηγορεῖ μὲν ἐμοῦ, κρίνει δὲ τούτου. Perfundere esse leviter adspargere, recte adnotarunt Faec. et Forecellinus; comparantes ep. ad Q. fratrem II 10: Nunc mihi jucunditatis plena epistola hoc adpersit molestiae; et Sen. ep. 25: Hacc, quibus delectatur vulgus, tenuem habent et persusoriam voluptatem. Adde Sen. ep. 56: Perseveret perbibere liberalia studia, non illa, quibus perfundi satis est, sed illa, quibus tingendus est animus. 110: Si quis illa [humanorum divinorumque notitia] se non perfuderit, sed infecerit. Perfundi horrore, metu, religione, legitur apud Cic. Att. VIII 6. Liv. I 16. II 65. X 58.

quid postea, quid tum, quid deinde, quid ergo, sunt formulae urgentis, atque attentionem moventis. Verr. IV 41. Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrare? III 60: Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis? non facis. Quid ergo? Apronio permittis, ut etc. V 5: Quid deinde? quid censetis? etc. v. infra §. 94 et supra §. 2 et 36. p. Deiot. 7 et 9.

sectores, et qui secant dicuntur, et qui empti sua persequuntur, h. e. qui bona proscriptorum condemnatorumque semel auctionantur. Festus et Asconius. Cic. c. Antonium: Inspectante populo collum secui hominis maxime popularis.

- omni tempore in praeda et sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter iniquitatemque obii-
cient: et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces
ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non
modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur,
nesciret, propterea quod rursum assiduus, quemadmodum
82 tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis,
iudices, aut ne ingeniis vestris videar dissidere, si de tam
perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota,
ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa
diluam, quae de peculatu, ac de eiusmodi rebus commen-
ticiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, obiecit:
quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam
in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii,
neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de
quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si
quid est, quod ad testes reservet: ibi nos quoque, ut in
ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.
- 85 CAP. XXX. Venio nunc eo, quo me non cupiditas
ducit, sed fides. nam si mihi liberet accusare, accusarem
alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum

§. 82. dissoluta est, defensione mea. Verr. II 28: *Crimina tractantur ab accusatore ea, quae erant antea non solum defensione, verum etiam iudicio dissoluta.* Or. II. §. 256: *Odiosas res, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit.* v. ibidem v. 138.

nisi forte. Hic loquendi modus non solum negat, quod Manutius vult, sed etiam cum quadam irrisione atque indignatione contendit, contrarium absurdum esse. Eadem ratione Demosthenes in Phil. γ. p. 113: *εἰ μὴ καὶ τοὺς τὰ μηχανήματα ἐπιστάντας εἰρήνην ἄγειν φέρετε, ἕως ἂν αὐτὰ τοῖς τεύχεσιν ἤδη προσαγάγωσιν.* Idem valet de particulis: nisi, nisi vero, aut nisi, quasi vero. p. Tullio §. 32: *Nisi putamus in iudicium venire, qui consilium inierit; illum, qui fecerit, non venire.* Verr. IV 39: *Nisi forte existimatis, — aut nisi arbitramini etc.* De aere al. Mil. 3: *Nisi vero lineamentis hominis nomen et figuris positum, non naturis putas.* Verr. Div. 3: *Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa comparata sit.* v. ibid. I 15. Nat. Deorr. I §. 26. p. Sulla 15. 8. IV Cat. §. 131. 147.

XXX. §. 85. cupiditas, studium accusandi. v. §. 91 extr.

ex quibus — crescere gloria scil. et amplitudine. v. seqq. Eadem locutio p. Clu. 28: *Oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset crescere.* Verr. V 67: *Denique si videor hic, id quod ego non quaesivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto — de multis mihi crescere licebit.* Liv. XXXV 19. in or. Hannib. ad reg. Antiochum: *Si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quaerant.* v. infra §. 94. p. Mur. I. 33. Cicero de Off. II 13 et 14. L. Crassum, M. Antonium, aliosque nominat, qui adolescentes maximam sibi laudem ex accusatione nobili et gloriosa pepererint. Idem vero §. 30. monet, hoc non

est non facere, dum intrinvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non, qui adscendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus maleficium, ubi et est, et inveniri potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. et id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus huius et mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiabas in Sex.⁸⁴ Roscio. at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istae sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quaesitorem⁸⁵ ac iudicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur; ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen

saepe esse faciendum, nec umquam, nisi aut reip. causa, aut ulciscendi, aut patrocinii. v. p. Coel. 50.

maleficium ubi. Sic. Par. 9. ed. Rom. cum O5x. Ven. pro vulgato: ubi maleficium. Parr. 1. 4. 8. cett.: ubi maleficium ubi, ut legendum videatur: ibi maleficium, ubi; sed ineptae repetitiones, pronominum praesertim, saepius occurrunt.

id — signi. v. §. 91. Comicis praesertim et oratoribus in usu est, ut pronomina *id*, *istuc*, *quid*, *hoc*, genitivus substantivi sequatur. Ter. Eun. III 4, 6: *Mihi hoc negotii ceteri dedere.* 8: *quid hoc hominis?* Andr. III 2, 58: *Id consilii cape.* — *Id mihi da negotii.* Hec. II 2, 28: *Aliud fortasse aliis vitii est.* etc. Verr. III. 46: *hoc causae est.* 84: *sumsisses id nummorum.* V 47: *ne hoc quidem juris obtinuit.* Orat. I §. 16: *quis enim aliud causae putet, nisi etc.*

§. 84. *post viderimus.* Frequens est futuri exacti usus in hac formula. de Rep. II 9: *quod quantae fuerit utilitati, post videro.* v. Or. III. 10. Tusc. V 7 etc.

L. Cassius Longinus trib. pl. et consul cum C. Mario a. 647, summae vir severitatis, cujus tribunal propter nimiam severitatem scopulus reorum dicebatur, quoties quaesitor iudicii alicujus esset, in quo quaereretur de homine occiso, suadebat, atque etiam praecipat iudicibus, ut quaereretur, cui bono fuisset perire eum, de cujus morte quaereretur. Asc. ad or. p. Mil. c. 12. Cornel. p. 159. ed. L. Val. M. III 7, 9.

§. 85. *quibus per. creabatur*, quibus per. capitis inferebatur, qui iudicio capitis arcescebantur, in iudicium cap. vocabantur. v. Off. II 14.

natura non tam propensus ad misericordiam, quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praestit huic quaestioni vir, et contra audaciam fortissimus, et ab innocentia clementissimus: tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo iudice quaerente, vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere.

36 CAP. XXXI. In hac enim causa cum viderent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse; illud quidem non quaerent, cui bono fuisset, sed eo perspicuum crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est,

implicatus ad sever. Pro hac codd. lectione Manutius coniecit *inclinatus*, Guil. *impacatus*, Graev. et Ern. *implacatus ad severitatem*, h. e. implacabilis quod attinet ad severitatem; compar. V. Aen. III. [v. 444] et Or. I 23 et 32. His tamen conjecturis opus non est, namque *implicatus ad severitatem*, ut priori membro: *propensus ad misericordiam* concinnius esset, dictum videtur pro: *implicatus severitati*, vel *in severitatem*, vel *severitate*. Sic Liv. XXIII 50 et Nep. Cim. 3 extr. *in morbum implicitus*, Tac. IV 35. *morbo corporis implicata*. Tusc. V 1: *animi angoribus et molestiis implicati*. v. Draconb. ad Liv. VII 25. Stav. ad Nep. l. c. et Garat. ad n. l. Adde Gell. XIX 12. Prisc. XVIII. p. 1180: Attici ἐμπέπλεγμαι τούτοις, καὶ ἐν τούτοις. Nos quoque — *Implicor his et in his*. Eadem fere analogia et *incumbere labori*, et *ad studia*, et *in studium* apud Sil. It. IV 820. Cic. Att. II 16. Or. I 8 etc. legitur. Ciceronem autem concinnitatis membrorum gratia saepius ab usitatioe loquendi forma recedere, sat multa probant exempla; v. quod mox sequitur, infra c. 113. et p. Mil. §. 40.

ab innocentia, i. e. pro innocentia, erga innocentiam. Inv. I 5: *Saepe a mendacio contra verum homines stare*. p. Clu. 54: *non modo dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat*. v. §. 104. Graevius explicat: propter vitae sanctitatem et integritatem clementissimus. Male; opponitur enim priori membro: *contra audaciam fortissimus*.

XXXI. §. 36. *eo perspicuum*, i. e. eam ob rem, quod sc. illos ampliss. pec. p. h. in s. m. esse viderent, non obscurum, sed perspicuum crimen et susp. potius adiungerent ad praeda ditatos, quam ad S. Roscium morte patris omnibus fortunis exutum. v. §. 18. 98. 88. Egregia est Puteani conjectura: *eo perspicuo*, i. e. cum id perspicuum sit. Verr. D-4.

Quid si. Marc. Capella p. 421. *A conjunctis fides petitur, cum quae singula infirma sunt, ea conjuncta vim veritatis assumunt; ut: Quid si. — inimicus?* v. Qu. V 12, 4.

accedit eodem ut. Eadem loq. forma p. Mur. 22. pr. p. Dejot. 1. Fam. X 21: *Accessit eo, ut milites ejus — conclamarent*. Or. II 98. Verr. II 12. Tusc. I 19. pr. de senect. 6: *Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut coecus esset*. Sequitur nonnunquam particula *quod*. v. §. 22 et 104. Att. XIII 21 extr.: *Accedit enim, quod patrem — amo.*

inimicissimus? num quaerenda¹⁾, quae te ad tantum facinus adduxerint? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis cluceat, quo magis occultatur. Avaritiam⁸⁷ praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est. Restat, iudices, ut hoc dubitemus,⁸⁸ uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte eius divitiae venerint, an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egen-
tissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem cum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum

1) quaerenda causa, quae — adduxerit.

quaerenda quae. Vulgo inseritur *causa*, quod tamen abest ab omnibus Parr. O6x. edd. Rom. Ven.

§. 87. *praefers.* Sic in ep. Plane. ad Coss. Fam. X 3: *Cum praesferremus sensus aperte.* Verr. IV 54: *Sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem praeferebat.* Alia praeterea exempla Forecellinus affert ex Plinio, Ovidio, Seneca, Tacito; Ciceroni tamen hoc sensu usitatus est *prae se ferre*. v. p. Mil. 16. Agr. II 2. Acadd. I 9.

os tuum. Os saepe cum significatione impudentiae, vel pro ipsa impudentia ponitur. v. §. 93. Verr. II 20: *nostis os hominis, nostis audaciam.* IV 29: *os hominis, insignemque impudentiam cognoscite.* Itaque: *ostendere os* significare videtur: cum impudentia adesse in iudicio. Sic Verr. I 1: *Nemo quemquam tam audacem — tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus — evictus, ora iudicium adspicere, aut os suum populo R. ostendere auderet.* Est idem Terres, qui fuit semper, ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum, praesto est, respondet.

offerres, ad dicendum scilicet et male audiendum, quo sensu Attic. I 13. *praebere os ad male audiendum* legitur. v. n. ad c. 49 et §. 93 extr.

§. 88. *hoc dubitemus.* *Dubitemus* h. l. minime valet: considerare, cogitemus, deliberemus; ut explicant Hotomannus et Graevius; sed potius: de hoc dubii sinus; estque dictum cum ironia et indignatione, quod intelligitur ex §. 86 et 87; neque enim nova quaedam argumenta proferuntur, sed ex allatis concluditur. v. infra §. 132 et p. Tull. §. 33: *Ut rem perspicuam quam paucissimis verbis agam, dubitari hoc potest, Recuperatores, utri oppugnasse videantur, qui villam venerunt, an qui in villa manserunt? qui occisi sunt, an ii, ex quorum numero saucius factus est nemo? qui cur facerent, causa non fuit, an ii, qui fecisse se confitentur?*

etiam urbem ipsam reformidet: postremo, iudices, id quod ad rem, mea sententia, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius.

89 CAP. XXXII. Haec tu, Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo iactares? tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eiusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer. te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos caesos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. 90 Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? Non

XXXIII. § 89. *tempus — deficeret.* Forma loquendi et Graecis et Latinis usitata. Verr. IV 26: *Vox me citius defecerit, quam nomina.* Demosth. p. cor. p. 324, 18: *ἐπιλείπει με λέγοντα ἡ ἡμέρα τὰ τῶν προδοτῶν ὀνόματα.* Et absque pronomine, Tuscul. V 33 extr.: *Dies deficiat, si velim paupertatis causam defendere,* Isocrat. Archidam. §. 34: *Ἐπιλείποι δ' ἂν τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἡμέρας, εἰ τὰς πλεονεξίας τὰς ἡμετέρας λέγειν ἐπιχειρήσαιμεν.*

in grege annumerer, in vulgo numerer, quasi tenuis orator, unus de multis. Stat. Theb. XI 284: *At tu, pudet, hostia regni, Hostia nata jaces, ceu mutus et e grege sanguis.* Cic. Att. I 1: *Concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinae.* Codices deterioris notae gregem exhibent, quod immerito receptum est a Beekio; namque Ovid. Pont. V 4, 19—20: *Saepe refert, sit quanta Dei clementia; cujus Se quoque in exemplis annumerare solet.* Saepius tamen annumerare vel dativum vel ablativum cum praepositione cum recipit.

pugna Cannensis, in qua quadraginta quinque millia peditum, duo millia septingenti equites et tanta prope civium sociorumque pars caesi dicuntur, propter gravissimam exercitus stragem in proverbium abiit. Hinc Cic. in Verr. V 11: *Non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiae videre arbitraretur.* Bello quidem Sullano amplius C. M. juventutis Romanae Italicaeque periisse, et ex Sullae inimicis senatores XC, consules et consulares XV, equitesque Romanos MMDC partim occisos, partim in exilium ejectos esse, scribit Appianus Civ. I 103.

Thrasimenum. Alludit orator ad nobilem illam ad Thrasimenum pugnam, atque inter paucas memoratam populi Romani cladem, de qua v. Liv. XXII 7 seqq.

Servilius lacus, a conditore vocatus, erat in principio vici jugari, continens basilicae Juliae, in quo loco fuit effigies hydrae posita a M. Agrippa. Ex Vitruv. VIII 7, qui lacus et salientes distinguit, intelligitur, fuisse publica aquarum conceptacula in usum plebis Romanae. Manutius laudat Senec. de provid. 3: *Videant largum in foro sanguinem, et supra Servilium lacum, id enim proscriptio- nis Sullanae spoliarium est, senatorum capita, et passim vagantes per urbem percussorum greges, et multa millia civium Romanorum uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata.*

quis — Phrygio. Verba Ulyssis in fabula quadam Ennii, in qua

necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mammeos¹⁾, quos iam aetates a praeliis avocabat: postremo Priamum ipsum senem, Antistium, quem non modo aetates, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de beneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verum, ut sit, multa 91 saepe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si offusa reipublicae sempiterna

1) Mammeos.

Ulysses, classe ab Hectore incensa, vulneratus ex proelio ad Achillem fugiens inducitur, interrogatusque ab Ajace, cur fugisset, respondet: *Quis enim vulneratus ferro frugio.* v. Anonymum.

§. 90. *Mammeos.* Recipienda mihi videbatur Parr. 06x. codd. Ursini, Francii atque ed. Romanae et Venetae lectio in locum Vulgatae: *Mamereos*, quod gentis Aemiliae cognomen fuit. Ursino legendum videbatur *Memmios*, quos Cicero in Bruto c. 56. oratores mediocres, accusatores acres atque acerbos appellat.

a praeliis, forensibus scilicet. Eadem metaphora usus Cicero in or. p. Mur. c. 9. de urbana militia respondendi, scribendi, cavendi loquitur; simul alludere videtur ad leges militares, quibus majori annis quinquaginta vacatio militiae dabatur. v. Liv. XLII 53. Manutius et Graevius haec de praeliis militaribus accipiunt, quos secutus Weiske explicat: quibus propter senectutem parcendum erat. Ista quidem interpretatio mihi huic loco minime convenire videtur, in quo Cicero cum summo contemptu totum accusatorum genus perstringit.

P. Antistius fuit rabula sane probabilis, temporibusque floruit iis, quibus inter profectionem reditumque L. Sullae sine jure fuit et sine ulla dignitate respublica. Cic. in Brut. c. 65. Eundem jussu Marii a Damasippo praetore trucidatum esse, narrant Vell. Pat. II 26, Cic. in Br. 90, Appianus Civ. I 88.

sexcenti. Ut apud Graecos *μύρια*, ita apud Latinos *sexcenta* dicere pro multis usitatum est. Verr. I 47: *Possum sexcenta decreta proferre.* Eurip. Iphig. Taur. 528: *μυρίων γὰρ ἐκ χερῶν οὐδείς τὰ τῆς θεοῦ δῦματ' ὑπέρχει βαλὼν.* v. p. Mil. 20. Demosth. Ol. γ. p. 124.

§. 91. *suis vulneribus.* Manutius et Hotomannus haec interpretantur de accusatoribus et iudicibus occisis, ut ipsi suorum scelerum poenas effugerent. Ego tamen sequor Anonymum explicantem: *Qui debebant [eo] tempore pecunias, et in ipso tumultu occidebant creditores suos.* v. cap. 8. 20. 31. Sall. Cat. 31. Eadem metaphora in Verr. V 46: *Praeceptis amentia ferebare, qui te existimares avaritiae vulnera crudelitatis remediis posse sanare.*

offusa reip. Nat. D. I 5: *Philosophia, quae lucem eriperet, et quasi noctem quandam rebus offunderet* Tusc. V 2: *Haec indoctorum animis offusa caligo est.* At Valer. Max. III 8, 8: *Tantis tenebris offusam esse rempublicam.* v. p. Marc. 4.

nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant. a quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. nam et accusatores et iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, iudicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si haberet in causa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere; et ego, iudices, possum: sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

- 92 CAP. XXXIII. Video igitur, causas esse permultas, quae istum impellerent. Videamus nunc, ex qua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romae. Quid tu, Rosci? ubi tunc eras? Romae. verum quid ad rem? et alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit.
- 93 Age, nunc caeteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviori nomine appellant, percussores vocant: quaere,

ruebant. Ruere est h. l. coeco impetu ferri. Phil. III 12: *Nec ruere demens; nec furere desinit.* Att. II 14: *Nihil est jam, quod magis timendum sit, quam ne ille ruere incipiat, h. e. ne omni animi impetu dolori et iracundiae pareat;* quibus verbis idem de eodem utitur in ep. 21. v. p. Mil. 9. §. 23.

XXXIII. §. 92. *Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.* — Scire debemus etiam tempus et locum — facultates esse posse. Ita Cic. in Rosciana: Non potuit, inquit, occidere patrem R. quoniam absens fuit; hic argumentum a loco fecit. Mar. Vict. c. 78.

§. 93. *ac non;* particula corrigentis. Verr. III 47 extr.: *Si quidem decumae, ac non bona venibant aratorum.* I 15: *Quasi vero id cupiditate defendendae nobilitatis — fecerit, ac non apertissime consulem, exercitum compilarit.* v. ibid. 4. Agr. II 57. ad Quint. fr. I 3. pr. Additur potius Phil. VIII 3: *Si homines illi, ac non pecudes potius.* v. Verr. III 79. Eodem sensu legitur et non p. Mur. 56. v. infra §. 440.

in bonis, i. e. qui volebant alienas res sibi vindicare. Anonymus. contendito. v. p. l. Man. 15. II Cat. 11. Quint. VII 2, 23.

in cuius fide sint et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito. ita facillime causa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, quid postea, si Romae 94 assiduus fui? Respondebo, at ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab eiusmodi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod teipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

CAP. XXXIV. Videamus nunc strictim, sicut cetera, 95 quae post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quae ita aperta et manifesta sunt, ut mediusfidius, iudices, invitus ea dicam. vereor enim, cuicumodi¹⁾ es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere, et sederes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius 96 Glaucia, quem iam antea nominavi, tuus cliens et fami-

1) cujusmodi.

Sive invicem accusant, sive crimen reus citra accusationem in adversarium vertit, ut Roscius in accusatores suos, quamvis reos non fecisset, non aliter, quam in iis, quae mutuam accusationem habeant, utriusque partis argumenta inter se comparantur.

§. 94. continuo. Orat. II. §. 199: *Ac si illae seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine atque in fraude capitali est ponendum.* v. Tusc. III 48.

XXXIV. 95. cuicumodi pro ejuscujusmodi. Prisc. XIII. p. 959. quiquimodi est in Parr. mell.

ita. Verr. IV 67: *ita tamen laudent, ut Heius adsit.* v. V 71. ad Qu. fr. I. 2 extr.: *Quibus ego ita credo, ut nihil de mea comparatione diminuam.* v. IV Cat. 7, 13. p. Mur. 3, 5.

partes. p. Scauro 3: *Fuerant eae partes aut ejus, quem id facere dolor et suspicio sua coegit, aut ejus, qui has sibi partes depoposcit.* v. supra c. 13. p. Balbo 1.

liaris. Quid attinuit cum potissimum nuntiare? quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras, nullamque societatem, neque sceleris, neque praemii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat. Sua sponte Mallius nuntiat. Quid, quaeso, eius intererat? an, cum Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romae audierat, primus nuntiaret? Cuius rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem iam addueam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Cum Ameriae Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent; cum tot propinqui cognatique optime convenientes; qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret? Occisus est a coena rediens. nondum lucebat, cum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus? quid haec tanta celeritas festinatioque significat? Non quaero quis percusserit. nihil est, Glaucia, quod metuas. non executio te, si quid forte ferri habuisti; non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, cuius consilio occisus sit, invenio; cuius manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? Qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quae res cum nocte una tantum itineris contendere coegit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret?

98 CAP. XXXV. Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut coniectura capienda sit? Nonne

quid attinuit; absolute positum, ut p. Tullio §. 38: *Si non venit [ea res in iudicium], quid attinet, aut nos dicere, aut nos quaerere? si autem venit, quid attinuit, te tam multis verbis a praetore postulare? convenientes, i. e. concordantes, ut recte h. l. explicat Forcellinus, compar. Off. I 47. sub fin.: deinceps bene convenientes propinqui.*

§. 97. *executere* significat commovendo aliquid eiecere. Don. ad Ter. Heaut. I 4, 113. Val. Max. V 4, 7: *Aditum ad eam filiae, sed diligenter excussae, ne quid cibi inferret, dedit.* v. Off. II 7. Ascon. ad Mil. 23.

cujus consilio. In eandem sententiam Cic. in Verr. II 10: *Cum ob tua decreta, ob judicata pecuniae dabantur, non erat quaerendum, cuius manu numerarentur, sed cuius injuria cogerentur.*

XXXV. §. 95. Nonne — non. In iterata interrogatione simplex non pro nonne in usu est Ciceroni. Verr V 33: *Nonne publice vindicaremus? non bello persequeremur?* p. Scauro 13: *Num igitur in his criminibus resit etiam aliqua suspicio? non perpurgata sunt? non refutata? non fracta?* v. V 70. Tusc. V 27. Cat. 11; et quod *Diatyposin* attinet, not. ad Mil. c. 20.

vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a coena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? Non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque victoriae nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet? Quid erat, quod Capitonem 99 primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio 100 praeterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Romae deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim deiecerit. quae, si prodierit, atque

Automedon Achillis auriga fuit, quem in curru posuit, ut nuntiaret, occisum Hectorem. An. v. Homer. II. XVII 429. XIX 392. Serv. ad Aen. II 476.

§. 100. *infames*. Parr. I. 4. 9. O4x. ed. Rom. *infamius* praebent, ut legendum videatur: *infames ejus*. Par. 8. *infamiae*. Debentur haec librariorum negligentiae. Sic §. 87. *ostium* pro *os tuum*, §. 101 *mintatum* pro *minitatum*, §. 111 *eius* pro *eis* in Parr. legitur.

lemniscatam. Lemnisci fasciolae coloriae dependentes ex coronis, lemniscataeque coronae, sicut dicit Varro, magni honoris sunt. Fest. et Serv. ad Aen V 269. Vox est graeca. Hesych.: Ἀρμυρίσχοις τὰς στενὰς Στρατοῖσι ταινίας. v. Athen. V 31; infra §. 117.

Romae. Lambinus *Roma*, Garatonius autem *Roma* ei legendum censuerunt, quorum tamen conjecturis opus non est; Romae enim iudicium habebatur, ex quo isti Titi Roscii spoliis S. Roscii ornati auctique discedere volebant. v. §. 8.

habeo — dicere, ἔχω λέγειν. Soph. Trach. 392, pro: habeo, quod dicam. v. §. 101. p. Tull. §. 51: si quid haberes, quod diceres. Dem. Phil. γ. p. 124, ἔχω τί λέγω.

de ponte. Acerrima allusio ad morem illum, quo scirpeae hominum effigies [Argei] per virgines Vestales annis singulis de ponte jaciebantur in Tiberim, de cujus origine Festus in v. sexagenarii haec refert: Sunt qui dicant, post urbem a Gallis liberatam, ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines jaci in Tiberim. Sed exploratissimum illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, juniores conclamaverunt, ut de ponte dejicerentur sexagenarii, qui jam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem. Idem, hinc de pontanos senes appellatos scribit. Eandem causam probat Varro de vita P. R. apud Non. XII 22. At Lactant. de f. rel. I 21: Apparet, antiquum esse hunc immolandorum hominum ritum; siquidem Saturnus in Latio eodem genere sacrificii cultus est: non quidem, ut homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponte Mulvio mitteretur, quod ex responso quodam factitatum, Varro auctor est, cujus

- adeo cum prodierit (scio enim proditurum esse) audiet.
- 101 Veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intentasse et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, iudices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque eiusmodi, ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum iusiurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue nos¹⁾ istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet cupiditas, et avaritia, et audacia.
- 201 CAP. XXXVI. Alter ex ipsa caede volucrum nuntium Ameriam ad socium atque ad magistrum suum misit; ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficio pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Rosciam dicturus est. Quasi vero id nunc agatur, utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere;

1) perspicue istorum.

responsi ultimus versus est talis: Καὶ κεφαλὰς Κρονίδη καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. Quod quia videtur ambiguum, et fax illi et homo jaci solet. Verum id genus sacrificii ab Hercule, cum ex Hispania rediret, dicitur esse sublatum, ritu tamen permanente, ut pro veris hominibus imagines jacerentur ex scirpo, ut Ovidius in Fastis [V 620—662] docet.

§. 101. *accomodetis, ad ejus testimonium jurati iudices sententias dicatis. In eandem rationem p. Font. 10: Cum his vos testibus vestram religionem conjungetis? In verbis subseqq. nos istorum repositum est nos ex Par. 1. 4. 9.*

XXXVI. §. 102. *si diis — placet. Formula indignationi atque ironiae plerumque inserviens. Ter. Eun. V 5, 10: Vide, ut otiosus sit, si diis placet. Don.: Proprium est exclamantis propter indignitatem alicujus rei. Errare Ruhk. ad h. l. adnotantem, semper de re mala, quae diis placere non possit, dici, intelligitur ex Plaut. Capt. II 5, 94: Expedivi ex servitute filium, si diis placet. v. Flor. III 4. et ibi Duker. Manut. ad n. 1.*

is quod. Sic Parr. 1. 4. et tres Gruteri libri. Vulgati cum ed. Romana habent id quod.

§. 103. *sua res ageretur. Eadem loquendi forma Verr. III 48: Quodsi tua res non ageretur, a te potius postularent.*

more — comparatum est. i. e. inventum atque institutum est [p. dom. 1.] v. p. Mur. 57. infra §. 135. Liv. XXXIX 29. In rem fr. 10. D. 22, 5: Nullus idoneus testis in re sua intelligitur. Const. 10. c. 4, 20: Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submoverunt.

Africanus minor, v. p. Mur. 27.

si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in peiorem partem sint omnia. Cum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius: hoc est, qui et illorum ipsorum honorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est, et eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quaeritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod ¹⁰⁴ dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa scelerate, multa audacter, multa improbe fecisti: unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit, te istic sedere. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paullo tamen ¹⁾ occultior atque tectior vestra ista cu-

1) paullo occultior.

audacter. Sic codices; at Priscianus XV 1014 de adverbio: *Alia assumunt dativo, ter, penultima correpta, ut — audax, audaci, audaciter, sed per syncopam in usu est frequentiore, audacter.* — Sallustius tamen *Hist. I.* audaciter protulit, secundum analogiam; et Cicero p. S. Roscio: *Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti.*

istic sedere. Codd. et edd. vet. praebent isti credere, quod nuper defendit Wernsdorf hisce adductis rationibus: Cum — orator Capitonis maleficia enumeret, proterviamque ei obvertat, et impudentiam, quod in S. Roscium testari velit, optime ea, quae sequuntur: *quid tu vir optime?* cum superioribus concinere videntur, quoniam hic ei impudentiam obvertit, quoniam, quum ipse testari voluerit, alteri Magno id crediderit (Magnum enim spectat verbis e vulgato textu: *isti credere*). Addit continuo causam, cur impudenter egerit: quod Roscius Magnus accusator taceat, et testis ineptissime consederit in accusatorum subselliis. —

At, ut omittam, quam durum sit, verba *quid tu etc.* ad absentem Capitonem referre, praesertim cum et supra Tit. Rose. Magnum attigerit; hoc in l. Cicero non impudentiam, sed stultitiam ei obvertit, nec cur impudenter, sed cur stultissime egerit, causam affert. Capitonem praeterea testimonium Magno minime credidisse, confirmat ipse Cicero §. 100. 102 et 84. Cum itaque nec quid, nec cui crediderit, nec cur alicui credere stultissimum fuerit, ullo modo intelligatur: Hotomanni conjecturam recepi, quae et facillima est, et sequentibus: *neque enim etc.* optime convenit, firmaturque verbis cap. 50. §. 84. c. 51. §. 37. c. 54. §. 93. c. 6. §. 17. Ineptas syllabarum sejunctiones, literarumque similium permutationes obvias esse in libris Msis, jam supra monui; sic c. 52. Par. 1. *tantas in auctus pro: tanta si nactus*, et cap. 58. Parr. mell. 1. 4. *ac vere pro acuere*, c. 46. Par. 4. *unam nemo pro una in domo exhibent.* v. p. Mur. 12. 28. 29 etc.

neque teste. p. Flacco 9 extr. [laud. Hot.] *Quid? si testium studium cum accusatore sociatum est, tamenne isti testes habebuntur?* c. 10: *Hoc — quid est? una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt.* Adde cap. 11.: *Si quem infimo loco natum defenderem: deprecarer, ne ignotis testibus, ne accusatoris consessoribus — civem ac supplicem vestrum dederetis.*

paullo tamen. Addunt tamen, quod in Vulg. abest, Parr. 1. 4. 8. 9. O3x. edd. Rom. Ven. et Naugeriana.

piditas esset. nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quae facitis, eiusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere videamini?

105 Age nunc, illa videamus, iudices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii, quatrinduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur.

CAP. XXXVII. Quaeritur etiam nunc, quis cum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut eius bona vaneant statim; qui non norat hominem aut rem. At qui ei venit in mentem, praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cum aliquid huiusmodi auditis, iudices, continuo dicere, necesse est, aliquem dixisse municipem aut vicinam. ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Illic nihil est, quod suspicionem hoc¹⁾

106 putetis. Non enim ego ita disputabo: verisimile est, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia. nam cum multos veteres a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in
107 Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt. Haec possum omnia vere dicere: sed in hac causa coniectura nihil opus est. ipsos certo scio non negare, ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si cum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. Num quisnam praeterea? nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo
108 partem praedae tulerunt? Age nunc, ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in

1) hanc putetis.

a nobis v. supra §. 83; adde Inv. I 48, 90: *Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam a nobis facit.* Rhetor. II 27: *Quod saepe consulto multi ab reo faciunt.* Orat. I. §. 33: *vide, ne hoc totum, sit a me.* Eodem sensu legitur cum in Verr. I 41: *faciebant omnia cum puella, leges, aequitas etc.*

XXXVII. §. 106. *suspicionem hoc.* Sic Parr. 1. 4. 8. 9. O3x. edd. Rom. Ven. Herv. pro vulgato *hanc.*

impulsu suo, i. e. non sua sponte; sed impulsu Rosciorum. p. Scauro §. 41: *Si sua sponte, si non alicujus impulsu — venerint.* v. Phil. II 20.

§. 107. *indicii partem*, i. e. pro indicio partem bonorum, vel: bonorum indicatorum partem, ut expl. Facciolatus. Hotomannus *indicium* pro *indicii praemio* positum censet, quem sequitur Ern. in clav. comparans in Vatin. 11: *promulgarisne — indicium Vettio, praemia amplissima?* At ibi codd. *indici praebent*; v. Gar. ad c. l. p. 242 — 243 et infra §. 110.

ista pugna Roscii, quod operae pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitori dantur? cur, quae reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse?

CAP. XXXVIII. Venit in decem primis legatus in 109 castra Capito. totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus atque perfidia violarit et immuerit, virum optimum esse cum iudicatote. Impedimento 114 est, quo minus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere: hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce insidiosae spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia; horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci, hisce, aliqua fretus mora¹⁾, semper omnes aditus ad Sullam intercludere.

1) fretus hora.

§. 108. *honoris*, i. e. mercedis, praemii. Curt. IV 8, 14: *Cypriorum regibus, qui a Dario defecerant ad ipsum, pro merito honos habitus est.* Fam. XVI 9: *Curio misi, ut medico honos haberetur.* Verr. I 15: *Ipse Sulla — ei [Cn. Carboni] praemia tamen liberaliter tribuit; bona quaedam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit; habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem.* v. infra §. 137 et Westerh. ad Ter. Eun. V-7, 22.

manubias. Spolia quaesita de vivo hoste nobili per deditionem manubias veteres dicebant; et erat imperatorum haec praeda, ex qua, quod vellent, facerent. Asc. ad Verr. I 59. v. c. 50.

XXXVIII. §. 109. *ejus scelus.* In Parr. O6x. ed. Rom. *ejusce vis* [vel *jus*] legitur. Sed v. cap. 3. 9. 11. 40. 42.

§. 110. *acuere*, incitare, accendere; nihil amplius. Off. III 1: *Duae res, quae languorem afferunt ceteris, illum acuebant, otium et solitudo.* v. p. Ligar. 4. In eandem sententiam Tac. XIV 42: *terruit simul audientem et accendit.*

fretus mora. Parr. S. Vict. Oxx. *fretum ora.* Hinc *fretum hora* edidit Victorius, quod Latinum non est; requirit enim haec constructio casum primum. Verr. IV 63: *Populus Senatum laudare, cives Romani a me nusquam discedere.* v. Liv. XXXI 41. Itaque edidi, quod ad scripturam codd. proxime accedit. Pantagathus conjiciebat *fretis hora*, Gronovius: *ficta mora*, Manutius et Facciol.: *fretus hora*.

Postremo isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia, decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam
 411 domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius: eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum, supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, et, quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune
 412 commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officiis et obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.

CAP. XXXIX. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque cre-

intercessore Chrysogonum inter et legatos; v. quae praecedunt, et c. 9. §. 26. Saepius apud Cic. *intereedere* dicitur, qui se medium offert spondendo et fidejubendo. v. Att. I 16. Phil. II 18. Fam. VII 27. Notom. contra explicat: impediante, prohibente.

ac potius. v. §. 92 et p. Arch. §. 11. Verr. III 76. *Mala est haec, ac potius perdita defensio criminis.*

testimonium — denuntiare. Testimonium denuntiare alicui est evocare aliquem, etiam invitum, testimonii perhibendi causa. In iudiciis publicis accusatori tantum, et quidem centum atque viginti hominibus lege testimonium denuntiare licebat, qui tamen amplissimus testium numerus postea constitutionibus Principum coarctatus est. v. Quint. V 7, 9. Val. M. VIII 1, 10. Asc. ad Verr. I 11. fr. 1. 5. §. 3. 4 D. 22, 3.

§. 111. *turpe*, damnatis scilicet. Gaius IV 182: *Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt: velut furti, vi bonorum raptorum, injuriarum; item pro socio, tutelae, mandati, depositi.* Man. comp. p. Caec. 3. v. fr. 1 et 6. §. 3. D. 3, 2.

§. 112. *recipis.* Verbum solemne; mandatum enim uno rogante, altero recipiente perficitur; haec duo verba Rogo et Recipio citra stipulationem mandatum perficiunt. Gothofr. ad fr. 1 D. 17, 1. In rem §. 11. J. 5, 27: *Mandatum non suscipere cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum, aut quam primum renunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuntietur — nihilominus mandati actio locum habet.*

XXXIX. *amico.* In hanc sententiam fr. 1 D. 17, 1: *Mandatum*

dit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. Itane est? in 131 minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concreditaе, ignominia mortuum, [egestate vivum¹] affecerit: is inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, iudiciumque infamiae revocatur, propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui

1) damno vivum, ignominia.

nisi gratuitum nullum est, nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces.

§. 113. *Itane est?* Haec ad sequentem interrogationem referenda videntur; nam *itane?* *itane vero?* *itane tandem?* sunt formulae negantis cum ironia quadam et indignatione. Divin. II 40 pr.: *Itane?* si quis aliquid ex sua re atque ex suo sermone dixerit, et ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet aut alacritatem? Verr. V 38: *Itane vero?* quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant, iis apud te — cruciatus erat constitutus? v. ibid. 30. I 13. III 8 et 90. p. Clu. 63. §. 132.

ignominia mortuum. Additur continuo in Jannoctii codice *egestate vivum*, quae verba, quamvis tale quiddam desideretur, ab omnib. codd. et edd. vett. absunt. v. c. 3. §. 13. c. 9. §. 24. c. 44. §. 128 et c. 49. §. 144.

crimen mandati. Vocem *mandati* jam Puteano, Faerno et Lamb. suspectam delevit Ma. uncinis inclusit Orellius; Graevius autem *negligentia mandati in cr. jud. que revoc.* legendum censuit. Perperam; nusquam enim genitivus *mandati*, sed potius appositum nomen *actio* vel *iudicium* omittitur; hinc loquendi formulae: *mandati agere*, *mandati teneri*, i. e. actione mandati neglecti, obviae apud juris consultos sunt. v. Gai. III 133. Cst. 10. C. 4, 33. fr. 12 D. 17, 1. Tuetur praeterea nostram lect. fragm. 3. p. Scauro apud Asc.: *Custos ille reip. prodicionis est in crimen vocatus.* Crimen autem non pro delicto, sed pro criminatione vel accusatione accipiendum esse, tum ex hoc fragm. tum ex exemplis supra ad c. 3. allatis intelligitur. Adde p. Rab. Posth. 8: *Redeo igitur ad crimen et accusationem tuam.* p. Balbo 2: *Ut nullius in delicti crimen vocaretur.* Mox plerique impressi Boemoraеi conjecturam: *judiciiue infamiam* receperunt, invitis codd. qui vel *iudicium infamia* [Parr. 4. 7. 8. 9. Rom.] vel *jud. infama* [Par. 1.] exhibent. Certe in *iudicium* vocare saepissime apud Cic. legitur, Verr. III 93. *avaritiam in crimen et in iudicium voco.* v. I 12. IV 47. V 70. p. Balbo 28. Orat. I 37 etc. Itaque lectionem cod. Balliolensis recepi, quae priori membro concinnior, nihil aliud significat, quam *iudicium turpe*, quo infamia irrogatur damnatis. v. §. 111 et 113.

si recte. Graevius ex ed. a. 1472 recepit *ratione*, prob. Goerentio ad Finn. I 10, comp. Quint. 7. Att. XII 44. Ut concedam, has voces propter compendium saepius a scribis confundi [v. Gar. ad orr. p. Quint. 17. p. Caec. 24]: nostro tamen in l. omnes codd. quod sciam, Vulgatam defendunt, atque adeo ille, quem Graevius contra

mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caerimoniam polluerit maculaque affecerit; qua is tandem poena afficietur? aut quo iudicio dam-
 114 nabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, et rem restitueret, et honestatem omnem
 115 amitteret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est; et ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam convertit; sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est; voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

116 CAP. XL. Videte iam porro cetera, iudices, ut intelligatis, fingi maleficio nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, aequeque turpe, atque illud, de quo ante dixi. neque iniuria: propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui

cam laud. locus ex Quint. 7: *Existima, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia factum est, recte atque ordine factum videtur.* v. in Vat. 11.

caerimoniam. Eodem sensu Tac. I 42: *sacra legationis et fas gentium rupistis.* Idem IV 64: *augendam caerimoniam loco.* XIV 22. videbatur [Nero] *potus sacros et caerimoniam loci corpore loto polluisse.* Graev. laudat Caes. Gall. VI: *caerimonia mensae hospitalis;* et Suet. Jul. 6. Facciolatus Tusc. I 12: *caerimonia sepulcrorum.*

§. 114. *decideret.* Verr. II 52 extr.: *Quod unquam huiusmodi monstrum — vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat?* III 28: *Improbissimis recuperatoribus consuetudinem malebant, quam quidquam cum isto sua voluntate decidere.* Submittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, ut transigerent. Fr. 29 D. 3, 2: *Quamvis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit: tamen testamentum in suo jure manet.* Alia exempla profert Gron. Obs. II 6. p. 198—9.

in rem suam, i. e. ad usus suos. v. fr. 10. §. 5 D. 19, I. Verr. A. 14.

arbitrum. Arbitrator dicebatur iudex in omnibus bonae fidei judiciis; sunt autem bonae fidei judicia haec: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae, pro socio, tutelae. Gai. IV 62. fr. 58 D. 17, 2. Brevius loquitur Cic. p. Tullio § 35: *Si hodie postulem, quod vi, aut clam factum sit, tu aut per arbitrum restituas, aut sponsione condemneris necesse est.*

XL. §. 116. *per ejus fidem.* Alii fraudem, alii perfidiam legendum censent, ignorantes hoc loquendi genus satis obvium apud scrip-

se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficillime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant, necesse est. socium ¹⁾ cavere qui possumus? quem etiamsi metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores cum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. Roscius non unum 117 rei pecuniariae socium fefellit, (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur), verum novem homines honestissimos, eiusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit. Qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt; eius malitiam non viderunt; orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coit, terret etiam nos, ac minatur, tribus praediis, hoc est, praemiis sceleris, ornatus. In eiusmodi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficio, de quo iudicium est,

1) socium vero cavere.

tores. Liv. I 9: *Profugiunt incusantes violati hospitii foedus, deumque invocantes, cujus ad solenne per fas ac fidem decepti venissent.* v. ibid. XLII 47 et XXXVIII 23 extr. Cic. Inv. I 39: *Qui saepe numero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. — Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.* Ter. Phorm. III 1, 4—5: *Illi certe — consuleres, Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali.* v. supra § 110. Tecti. v. p. Deiot. 6. In rem Verr. V 71: *Tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt, quam indictae et apertae.* I 13: *Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine; nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum non modo non existit, verum etiam opprimit antequam prospicere, atque explorare potueris.*

Socium cavere. Eliminavi τὸ vero volentibus omn. Parr. O3x ed. Romana. Ista particula saepe a glossatoribus addita esse, satis constat. v. Orat. I 9, 37 et Beier ad Off. I 4 et 31.

jus officii, cum societas jus quodammodo fraternitatis in se habeat. Ulp. in fr. 63 D. 17, 2.

§. 117. destituit. Liv. I 41: *Si destituat spes, alia praesidia molitur.* v. ibid. 51 et Hor. Od. III 3, 21.

§. 118. videbitis. Reposui hanc lectionem ex Parr. omnibus, O3x. edd. Rom. et Veneta pro Vulg. videtis. Mox Ursino legendum videbatur id scelus, probb. Graev. Face. et Garatonio, invitis licet Msis, a quibus ego non recedo, cum scelus absolute, et tamquam majus ceteris flagitiis oppositum sit. v. §. 123. Verr. V 66.

118 reperietis. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videbitis¹⁾, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaeso, iudices? num aut ille lanista omnino iam a gladiatore recessisse videtur; aut is discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

119 CAP. XLI. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli acquitatem. Dixi iam antea, saepenumero postulatos esse ab istis duos servos in quaestionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. quaero abs te, iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostrae civitatis, quos iam antea nominavi; qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non aequum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari
120 cuperet, dum de patris morte quaereretur. Res porro abs te eiusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere. Quae cum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recusaris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo; neque purgo. Quod a vobis oppugnari²⁾ video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est. quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod, si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quaeri de servis iniquum est. Anne quaeritur? Sex. enim

1) videtis. 2) hoc pugnari video.

promptum, in medio positum. Tac. II 20: *Consilia, locos, prompta, occulta noverat.* Finn. I 9, 50: *Altera occulta quaedam et quasi involuta aperiri, altera prompta et aperta judicari.* v Verr. Div. 11.

quid tandem? Verr. III 77: *Sint aliquae civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris: quid tandem? his civitatibus omnisne pecunia, quae pro frumento debita est, dissoluta est?*

a gladiatore, hoc est, a gladiatoris arte atque audacia.

aut is. Pro hac codd. edd. Rom. Ven. lectione Anonymus exhibet hic, et Vulgata iste.

XLI. §. 120. oppugnari. Sic codd. edd. Rom. Veneta. Nangerius dedit hoc pugnari.

quaeritur. Locus mutilus in Msis, namque Par. 1. text.: *Atne*

Roscius reus est. Neque enim, cum de hoc quaeritur¹⁾, [in dominum quaeritur], vos enim dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita credo: litteris eorum et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliae rusticani. Non¹²¹ est ita profecto, iudices: non est verisimile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur, quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet.

CAP. XLII. Quid igitur? Chrysogonus²⁾ suine male-¹²²ficii occultandi causa quaestionem de his haberi non vult?

1) de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. 2) sui maleficii.

quaeritur, vos enim dominos esse dicitis; et Parr. 4. 7. 8. 1 marg. Oxx.: *Atne quaeritur. Sex. enim Roscius reus est. neque enim cum de hoc quaeritur, vos enim dominos esse dicitis.* [Par. 9. cum dominos, atque inde ed. Rom. cum domino. Eum pro enim in nullo Par. legitur]. Itaque mihi verba: *in dominum quaeritur* addenda videbantur, quae verborum contextus omnino flagitat, quacque propter repetitam v. *quaeritur* facile excidere potuerunt. *Quaerere de aliquo* non solum significat: *quaerere ex aliquo* [v. fr. 13 D. 48, 18], sed etiam: *in aliquem*. Ulpian. in fr. 1. §. 4. l. c.: *D. Antoninus et D. Hadrianus rescripserunt, cum servi pariter cum domino aurum exportasse dicerentur, non esse de domino interrogandos.* Itaque conjectura de his minime opus, et interpretatio: *de hoc*, i. e. de hac re, quum quaeritur, quinam sint domini, vera non est. Pro Vulg.: *de hoc quaeritur, vos dominos etc.* Boemoraeus coniecit: *de hoc quaeritur, vos eum dominum.* v. p. Mil. 22.

Ita credo, σιγοῦντες, ut Verr. III 4: Verrem amatis. Ita credo; si non virtute, — non pudicitia: at literis, at humanitate ejus delectamini. Nihil horum est. v. ibid. 30. 83.

familiis, proscriptorum scilicet. Simile quid objicitur Verri I 36: Servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos et literatos, suos esse dicebat, se emisse.

§. 121. *verisimile, ut.* Lambinus falsa opinione, Latinos non loqui: *verisimile est, ut factum sit, sed verisimile est, factum esse, ductus, et hunc locum depravatum censuit, et Verr. IV 6: Verisimile non est, ut ille homo tam honestus religioni suae pecuniam anteponeret; p. Sulla 20: verisimile non est, ut quem; p. Sextio 36: an verisimile est, ut civis. Corn. Nep. Hann. 1: si verum est, ut populus R. omnes gentes virtute superarit. Errat tamen vir doctus, namque et in Mur. 4. integrum est, ut. Att. X 4: nihil esse certius, quam ut; — hoc quidem est verum, ut. legitur. v. p. l. Man. 21, et quae a Grutero, Bosio, Struv. laudantur ad l. c. ex Corn. Nepote, Varr. R. R. 1, 2. Plin. Pan. 8. Just. III 6.*

XLII. §. 122. *suine maleficii.* Reposui suine ex Parr. 1. 4. 9. et ed. Romana. Verr. A. 7: *Quid igitur? quod tota Sicilia, quod*

minime, iudices. non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eiusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen, cuius tota argumentatio permissa Erucio est, et in audaciam, cuius partes Rosciis impositae sunt. Quidquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare, et perferri nullo modo posse: et a vobis, quoniam potestas data est, non modo
 123 infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic existimo: qui quaeri velit ex iis, quos constat, cum caedes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multae res afferri possunt, et unaquaeque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitatus ac necessario facio, neque diu, neque diligenter facere possum. quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, iudices, attigi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis conjecturaeque committo.

124 CAP. XLIII. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuit: ¹⁾ de quo,

1) statuitur: de.

omnes Siculi Romae sunt; nihilne id valebit. V 4: Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum Verre praetore? nullaene consensiones factae esse dicuntur?

meministis — distribuisse. Verbum meminisse non solum apud poetas, verum etiam apud prosaicos scriptores praeterito interdum jungi, docet hic locus, et ille apud Liv. XXXVI 54: Iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriae suae meminerat; ad q. Drakenb. citat Fam. XIII 72: memineras, te omnia mihi cumulate recepisse. Virg. Ge. IV 123: Namque sub Oebaliae memini me turribus altis Corycium vidisse senem. v. Ovid. Her. VI 64.

argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod et inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, et ejus inventi artificiosa expolitio, h. e. explicatio argumenti. Inv. I 40. Partitt. 13. v. supra c. 33.

XLIII. §. 124. *nomen aureum.* Alludit orator ad conditionem servi manumissi, sanguine Quiritum et proscriptionum licentia ditati; est enim servorum nomen Chrysogonus. v. Verr. I 56. Quint. V 40, 50. In proxime sequentibus pro vulgato statuitur, ego ex Parr. Oxx, et editione Romana dedi statuit, i. e. negotia sua gerit, administrat. Non enim statuere, sed coire, contrahere, inire societatem legitur apud scriptores; v. Gai. III 148. Dig. 17, 2. neque statuitur, sed statuta est dicendum erat.

iudices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo: sin autem dico; vereor, ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque plures laesos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. Haec enim causa nova profecto et singularis ¹²⁵ est. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus. Primum hoc videamus: eius hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quaeram, iudices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim haec audientur, ac libere dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum hoc ego quaero, qui potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia; non enim novi, nec scio; verum ista ipsa lege, bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, UT ¹²⁶ EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT: quo in numero Sex. Roscius non est: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRAESIDIIS OCCISI SUNT. Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit. Postquam ab armis recesserunt, in summo otio rediens a coena Romae occisus est. Si lege; bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas, occisum esse: bona quo iure, aut quo modo, aut qua lege venierint, quaero.

§. 125. *sive Valeria.* Nescire se simulat, ut iniquitas ejus legis potius in L. Valerium Flaccum cadere videatur, qui a. u. c. 671. interrex electus comitiis, quibus Sulla dictator legibus perferendis constituendaeque reipublicae creatus est, praefuit legemque tulit, ut omnia, quaecunque ille fecisset, essent rata. Eam omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis dicit Cicero in Rull. III 2. Verr. III 55: *De Sulla lege populus Romanus jusserrat, ut ipsius voluntas populo R. esset pro lege.* v. App. C. I 98—99.

praesidiis, h. e. castris, p. Caec. 29: *in meis castris praesidiisque versaris.* Quod apud Polybium XXII 13. legitur: *καὶ ὅν καί ποτε Αἰτωλοὶ μετὰ Ῥωμαίων ἐπολέμουν*, sic reddit Livius XXXVIII 11: *quum intra praesidia Romana Aetoli essent.* v. p. Lig. 9 et 10.

recesserunt est in Parr. 1. 4; *discesserunt* in cett. codd. atque in edd. Romana et Veneta; *recessum* est, quod protulit Lallemandus, ego quidem in nullo Parr. inveni

quomodo. Ernestius scribendum putat, *quo more.* Quid modus inter jus et legem? At p. Scauro §. 57: *Nihil more, nihil modo, nihil considerate, contra improbe — omnia videtis esse suscepta.* Verr. II 3: *Si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset.* p. Clu. 55: *Non fuit igitur illud iudicium*

127 CAP. XLIV. In quem hoc dicam, quaeris, Eruci?
 non in eum, quem vis et putas. nam Sullam et oratio
 mea ab initio, et ipsius eximia virtus omni tempore pur-
 gavit. Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut
 ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut
 eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de
 rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non
 sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non
 venisse: id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit,
 128 aperietur. Opinor enim esse in lege, quam ad diem pro-
 scriptiones venditionesque fiant: nimirum KALENDAS
 IUNIAS. Aliquot post menses et homo occisus est, et
 bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabu-
 las publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone
 facilius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabu-
 lae publicae corruptae aliqua ratione sunt. Nam lege qui-
 dem bona venire non potuisse constat. Intellego, me
 ante tempus, iudices, haec scrutari, et propemodum
 errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, redu-
 viam curem. Non enim laborat de pecunia: non ullius
 rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se
 laturum putat, si hac indigna suspitione et ficto crimine
 129 liberatus sit. Verum quaeso a vobis, iudices, ut haec
 pauca, quae restant, ita audiat, ut partim me dicere
 pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim
 mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur, quaeque ad
 omnes, nisi providemus, arbitror pertinere; ea pro me

judicii simile, in quo non modus est habitus, non mos consuetudineque servata. v. supra §. 123. p. Mur. 54. p. Quint. 7.

XLIV. §. 127. *fecisse, ut.* Periphrastica hac locutione, etiam omissis pronominiibus hoc, id etc., saepius utitur Cicero Verr. II 4: *Fecerunt etiam, ut me prope de vitae meae statu dolore ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem.* p. Tullio §. 53: *Quintius hoc loco non solum fecit, ut defenderet Fabium, sed ut omnino hujusmodi judicia dissolveret.* v. Verr. I 41. Ter. Hecyr. II 2, 2: *Patrio animo victus faciam, ut tibi concedam.*

§. 128. *nulla redierunt.* In Parr. 9, edd. Rom. Ven. inseritur *ratione*, prob. Garatonio. Rectius tamen abest a mell. libris, namque ad Att. XV 22: *Sextus ab armis nullus discedit.* XI paenult.: *Philotimus non modo nullus venit, sed.* In Herv. legitur *nullas.*

capiti mederi. Amata Ciceroni metaphora in rebus forensibus. Verr. I 3: *Quaerat, quemadmodum nostro crimini, quo pacto suae confessioni possit mederi.* IV 31: *medemini religioni sociorum.* Or. I. §. 169: *Qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, aegris medeatur, afflictos excitet.* Tac. VI 18: *periculis fratris mederi.*

reduviam curem. Sic Par. 4. ed. Rom. Anonymus. Reduvia est vulnus ex ungue, cum circa unguis cutis se resolvit, quod Graece *panaricium* [παρονυχίον] dicitur. v. Plin. XXVIII 4. XXX 12.

ipso, et ¹⁾ animi mei sensu ac dolore, pronuntio. Quae ad huius vitae casum causamque pertineant, et quid hic pro se dici velit, et qua conditione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis.

CAP. XLV. Ego haec a Chrysogono, mea sponte, re- ¹⁵⁰
moto Sex. Roscio, quaero: primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis eius, qui ²⁾ neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patrum suum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos,

1) ex animi. 2) neque proscriptus, neque apud.

§. 129. et animi. Hanc omn. Parr. 02x. ed. Rom. lectionem tuctur ipse Cicero in Verr. I 27: *Cum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur.* Vulgatam ex animi propter elegantiam locutionis probat Garatoni.

extrema oratione, i. e. extrema orationis parte. Orat. I. §. 41: *Quod in extrema oratione quasi tuo jure sumisti.* Verr. I 56: *in codicis extrema cera, quod Asconius explicat: ultima parte tabulae. Sic prima fabula, postrema comoedia, extremus annus.* v. Donat. ad Ter. Adelph. prol. 9.

XLV. §. 150. neque apud adversarios. Hotomanno alterum membrum: *neque proscriptus fuerat* deesse visum est. Equidem has voces excidere potuisse non negaverim [v. §. 126 et not. ad §. 120]; at cum pluribus in locis Fam. II 4, p. Scauro fragm. 2 et 7, Cat. R. R. 141. §. 4. τὸ neque semel positum legatur, idque Ascon. ad fr. 7. p. Scauro confirmet: mihi verba *neque proscriptus* invitis codd. et edd. vett. recipienda non videbantur, praesertim cum τὸ neque apud adversarios etc. priori membro: *civis optimi* respondere possit.

quae dies. Frequens est hujus repetitionis usus apud Ciceronem. Verr. I 41: *Quam diem in cautione viderunt, in eam diem ego incidissem.* Div. I: *Si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent.* V 69: *Lex statim promulgata est, cui legi cum vestra dignitas vehementer adversetur.* Alia exempla affert Heind. ad Cic. Nat. Deorr. I 52. v. Verr. III 37.

voluerit — egerit. Frequens est usus futuri exacti in utroque membro. de Rep. I 21: *Qua in disputatione, quoniam tu paratior es, feceris, — si de rep. quid sentias, explicaris, nobis gratum omnibus.* v. IV Cat. 6. Graeci subjunctivo vel praesentis vel aoristi utuntur. Demosth. Phil. β. 71: εἰς τὰύτην [ἀπιστίαν] σώζητε, οὐδὲν δεῖνόν μὴ πᾶσθε. Invenitur et indicativus futuri, ad Fam. XI 6: *optatissimum facies, si exploratum habebis.*

multa multos. Binae voces: *partim connivente*, in Vulg. continuo additae, neque in codd. et edd. vett. leguntur, neque commodae sunt. *Partim* semel positum reperitur apud Cic. in Verr. II 63. Legg. II 17, 42. in Rull. 14, 56. Divin. II 9, 23. de Amic. 15, 43; ita tamen, ut vel sonet ex parte, vel alterum membrum subaudiatur, vel aliquid in altero membro ἰσοδύναμον sit. Itaque

131 privatim¹⁾, imprudente L. Sulla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? non placet, iudices: sed necesse est. Etenim si Iupiter optimus maximus, cuius nutu et arbitrio coelum, terra, mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil, perniciē²⁾ causa, divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus; ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cum solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana
 132 adepta non sit. Verum, ut haec missa faciam, quae iam facta sunt: ex iis, quae nunc cum³⁾ maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc iudicium, cuius honoris causa accusare se dixit Erucius?

Desunt non pauca.

CAP. XLVI. aptam, et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

1) partim connivente, partim imprudente. 2) perniciē causa. 3) nunc maxime.

Garatonio assentior, Ciceronem scripsisse: privatim [i. e. pro se]; praesertim cum in optimo Par. 4. et in ed. Rom. *ptim* per compendium scriptum sit. v. §. 91. et quae Garatoniū assert, p. Quint. 4: Neque verbum ullum interposuit Naevis, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Liv. V 30. XXXVII 36.

§. 131. Etenim si. Laudat h. l. Jul. Rufinianus inter exempla epagoges, quae fit ex rerum similium collatione. v. Nat. D. III 33. perniciē causa. Sic Parr. edd. Rom. Veneta. Prise. VIII 781: Inveniuntur ablativo [singulari quintae declinationis] veteres etiam pro genitivo usi, ut — Sallust. in Hist. l. I. Dubitavit acie pars: pro, aciei etc. Gellius IX 14 M. Tullium in hac oratione pernicii scriptum reliquisse testatur, et Nonius M. VIII 24 pernici.

§. 132. nunc cum maxime. Recepi τὸ cum ex Parr. mell. 1 et 4. p. Clu. 3: Hoc illius matris, quae multos jam annos, et nunc cum maxime filium interfectum cupit, singulare scelus. Ter. Ad. IV 1, 2: Apud villam est [pater], nunc cum maxime operis aliquid facere credo. v. Duk. et Drac. ad Liv. XXIX 17.

architectum. p. Clu. 22: ipsum principem atque architectum sceleris absolverent. v. Finn. I 40.

Alter tibi descendit de palatio et aedibus suis: habet 155
animi relaxandi causa rus amoenum et suburbanum, plura
praeterea praedia: neque tamen ullum, nisi praeclarum
et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis,
in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mer-
catus est, ut, qui praetereuntes¹⁾, quid praeco enumeraret,
audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea
caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pictarum tabu-

1) praetereuntes pretium enumerari audiebant.

XLVI. §. 133. Desideratur argumentatio, quod bona nec ve-
nire potuerint, nec venierint, et principium invectivae in Chryso-
goni luxuriam.

ratione dispositam, subintellige villam. Off. III 13: Qui pro-
scribunt villam bonam, beneque aedificatam, non existimantur fefellisse,
etiamsi illa nec bona est, nec aedificata ratione.

Corinthiis et Deliacis. De his Plin. II. N. XXXIV 1 et 2:
Proxima dicantur aeris metalla, cui et in usu proximum est pretium,
immo vero ante argentum, ac paeae etiam ante aurum Corinthium. —
Hoc casus miscuit, Corintho, quum caperetur, incensa, miraque circa
id multorum affectatio fuit. — Antiquissima aeris gloria Deliaca
fuit, mercatus in Delo concelebante toto orbe. Antiquiora tamen
excidio Corinthiaco esse illa vasa, monuere jam Freinsh. et Bochart
in Hieroz. 6, 616. v. Duk. ad Flor. II 16.

authepsa, vas aquarium, in cujus superiore fundo aqua cum cibis
coquendis, in inferiore autem, interjecta lamina, fabricatis arte
fornacibus, ignis continebatur. Vox est Graeca, ut πανδέψης,
ἀπὸ τοῦ ἔψειν.

quid praeco enumeraret. Quod vulgo editur: pretium enumerari,
nulla codd. auctoritate confirmatur, namque Parr. meliores 1 et 4.
cum cod. S. Vict.: quid preco enim numerare, ceteri cum ed. Ro-
mana quid praetium enumerare, vel: quid pretium numerare exhibent.
Equidem non ignoro, pretium numerare esse pecuniam pretii nomine
dare alicui [v. Gai. III 139—141], eoque sensu saepius legi ista
verba apud Ciceronem et alios scriptores; sed quum passivum nume-
rari in nullo codice neque in ed. Romana appareat, [de uno Ox:
chartaceo non attinet plura dicere], et pronomen quid ab omnibus
fere libris Msis retineatur, nec venisse, sed venire dictum sit: mihi
edendum videbatur, quod optimorum librorum scripturae quam
proxime accederet; praesertim cum ineptae syllabarum repetitiones
satis obviae sint in optimis quoque codicibus, et literam finalem
saepius omissam esse, vel ex cap. 13, ubi Parr. 1 et 4 confirmare,
et ex c. 44, ubi iidem cure prae se ferunt, intelligi possit. Prae-
cones autem pretia enumerasse, h. e. praedicasse, pronuntiasse,
docet locus ille p. Quintio 13: De quo homine praeconis vox prae-
dicat, et pretium conficit. Phil. II 26: Bona Cn. Pompeii voci
acerbissimae subjecta praeconis. Off. II 23: Bis jam vidimus hastam
in foro ponere, et bona civium voci subicere praeconis.

caelatum argentum dicitur, quod in vasis et signis est v. Serv.
ad Aen. X 327. Stragula vestis est picta, pretiosa, plumario opere
facta. Tusc. V 21: Collocari jussit [Dionysius] hominem in aureo
lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto.
v. Hor. II. Sat. 3, 117. Verr. II 14.

larum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam, et quam variis cum artificiis
 154 habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistorum, lecticarios: animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, et nervorum, et tiliarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero convivia? honesta, credo, in eiusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae et diversorium flagitiorum omnium.
 155 Ipse vero quemadmodum composito et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, iudices; et unum¹⁾ videtis, ut omnes despiciat, ut hominem praese neminem putet: ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, et quae concutur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriamque voluisse laedere: tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet.

156 CAP. XLVII. Sciunt ii, qui me norunt, me, pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui,

1) Etiam videtis.

§. 154. *animi causa.* Locutio Ciceroni et Comiciis familiaris. Finn. II. §. 36: *Vester sapiens animi causa, si opus fuerit, dimicabit.* v. Plaut. Mere. II 5, 7. Epid. I 1, 45. et quae laudat Forcell. Caes. Gall. VII 77. Sen. Ir. III 18.

personet. In Pis. 10: *Cum collegae tui domus cantu et cymbalis personaret.* Activa h. v. significatio legitur de Rep. I 2: *Usus ejus virtutis est maximus, civitatis gubernatio, et earum ipsarum rerum, quas isti in angulis personant, reapse, non oratione perfectio.*

delibuto. de Rep. III 3: *Hemerum redimitum coronis, et delibutum unguentis.* Xenophanes apud Athen. XII 51: *ἀσπερτοῖς ὀδμήν χρίμασι δυνόμενοι.* v. II Cat. §. 10.

et unum videtis. Sic Parr. melioris notae 1 et 4. *etiam videtis, iudices,* ut Parr. 8. 9. O2x. ed. Romana. Omissae sunt istae voces a Grutero et Manutio.

XLVII. §. 156. *pro illa,* h. e. pro Mariana, ut recte explicat Anonymus. Pars h. l. et in multis valet partes, factiones; post red. ad Quir. 3: *Cum viderem ex ea parte homines, ejus partis nos vel principes numerabamur.* v. Fam. X 51. Nep. Attic. 2. Plebem Romanam de Marianis partibus fuisse, adnotat Asconius ad Ver. D. 5. Ciceronem autem cum quodam contemptu h. l. de Marianis loqui, intelligitur ex iis, quae mox sequuntur. Lambinus tamen explicat: pro mea illa virili parte, pro illa mearum virium

fieri non potuit, ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditus civis erat, non se ad eos iungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse, et suum cuique honorem et gradum redditum, gaudeo, iudices, vehementerque lactor: eaque omnia decorum voluntate, studio populi Romani, consilio, et imperio, et felicitate L. Sullae, gesta esse intelligo. Quod animadversum est in eos, 157 qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo. Quae ut fierent, ideo pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, et ideo arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in fortunas uniuscuiusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare; tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe aliter est. nihil 158 horum est, iudices. non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur.

CAP. XLVIII. Etenim qui haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur; qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac iam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, VELLE QUIDEM LICERET: HOC DIXISSEM. Dicis licet. HOC FECISSEM. Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSEM. Decerne, modo recte: omnes approbabit. HOC IUDICASSEM. laudabunt omnes, si recte et ordine iudicaris. Dum necesse erat, resque ipsa 159

infirmirate. Tum vero pronomen *mea* non omisisset Cicero. Fam. XV 13: *Aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre debuisset.* V 2: *Ut ita fieret, pro mea parte adjuvi.* v. Verr. IV 57.

componeretur, sc. illam tenuem Marianorum partem inter et Sullanam. Absolute positum legitur idem verbum apud Plin. V. ep. 1: *Cohaeredit mei componere et transigere cupiebant.* v. Ter. Phorm. IV 5, 16.

§. 157. *postremi*, loco, ordine, aestimatione. Brut. ad Cic. ep. 16. pag. 141. ed. Hag.: *Quodsi Romanos nos esse meminissimus, non audacius dominari cuperent postremi homines, quam id nos prohiberemus.* Gracchus in orat. ad populum apud Gell. XV 12: *Me omnium nationum postremissimum nequissimumque existimatote.*

XLVIII. §. 158. *recte et ordine.* Formula sollemnis, qua senatus praesertim magistratuum facta comprobabat. Phil. V 13: *His verbis P. C. senatus consultum faciendum censeo: Cum D. Brutus*

cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt, in perpetuum poterunt obtinere. sin has caedes et rapinas, et hos tantos tamque profusos sumtus aut facient, aut approbabunt: nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem causa dicere. Unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et boni, et fortes, et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. Quapropter desinant aliquando
 140 dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit: desinant suam causam cum Chrysogono communicare; desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter affectet, videtis: ad fidem, ad iusiurandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum

exercitum tantum tam brevi tempore compararit; id eum recte et ordine exque rep. fecisse. Liv. XXVIII 59: Senatus legatis Saguntinis respondit: suos imperatores recte et ordine, et ex voluntate senatus fecisse.

magistratus creavit. Id a. u. c. 673 factum esse, narrat Appianus c. I 100: 'Ο [Σύλλας] δ' ἐς μὲν πρόσχημα τῆς πατρίου πολιτείας ὑπάρχοντες αὐτοῖς ἐπέτρεψεν ἀποφῆναι· καὶ ἐγένοντο Μάρκος Τύλλιος καὶ Κορνήλιος Δολαβέλλας. Αὐτὸς δ' οἷα δὴ βασιλεῶν δικτάτωρ ἐπὶ τοῖς ὑπάρτοις ἦν, — νόμους τε ἐξέλυε καὶ ἐτέρους ἐτίθετο. Idem c. 105: Τοῦ δ' ἐπίοντος ἔτους [674] Σύλλας, καίπερ ὢν δικτάτωρ, ἐς ὑπόκρισιν ὅμως καὶ σχῆμα δημοκρατικῆς ἀρχῆς, ὑπέστη καὶ ὑπατος αὐδὶς γενέσθαι σὺν Μετέλλῳ τῷ Εὐσεβεῖ. Eodem anno Cicero S. Roscium defendit, teste Gellio XV 28; et sequente, Servilio Isaurico, Appio Claudio coss. Sulla sua sponte dictaturam deposuit.

§. 140. *communicare. v. Sall. Cat. 36. Sic communicare crimina, Verr. D. 4; culpam, II 20, scelera, IV 11. v. infra §. 142.*

equestrem splendorem. Splendor potissimum equestri ordini tribuitur, auctoritas et amplitudo senatorio. p. Sextio 65: Hujus ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt [maiores], senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari. v. p. Ligario 11.

munitet — affectet, quo animum intendat, quid moliatur. Verr. A. 5 et 6. Grutero propter metrum trochaicum de comico aut tragico poeta isthaec desumpta videbantur, et sane munitare alibi non legitur, sed munire. Verr. III 68: Vias ad omnium familiaritates esse munitas. v. p. Mur. 25: Affectare est prouum animum habere ad faciendum quid, occupandumque. Ter. Phorm. V 7, 71: Hi gladiatorio animo ad me affectant viam. v. Heaut. II 5, 60. Virg. Ge. IV 562: viamque affectat Olympo. v. Liv. I 47. 30.

prope in civitate sincerum sanctumque restat. Hicne 141
etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam
potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! Neque
mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid pos-
sit: verum quod ausus est, quod speravit, sese apud tales
viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum
queror.

CAP. XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque
ferro rempublicam recuperavit, ut, ad libidinem suam,
liberti servulique nobilium, bona, fortunas vestras nostras-
que vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, 142
qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis sense-
rim; tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria
nobilium ornamento atque emolumento reipublicae populo-
que Romano debet esse: tum vero optimo et nobilissimo
cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quodsi
quis est, qui et se et causam laedi putet, cum Chryso-
gonus vituperetur: is causam ignorat, se ipsum prope
non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo
cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor,
qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur,
cum ab hoc splendore causae separatur.

Verum haec omnis oratio (ut iam ante dixi) mea est: 143
qua me uti respublica, et dolor meus, et istorum iniuria
coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem
accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo
imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quae
vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, iure gen-
tium facta: culpa liberatus, et crimine nefario solutus
cupit a vobis discedere. Si hac indigna suspicione carcat, 144
animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit. rogat
oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplis-
simis in suam rem convertit: nulla in re te fraudavit: si
tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appen-
dit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de
digito suum tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum,

§. 141. *Hicne.* Similis est locus in Verr. A. 11. Quo maiore
etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud popu-
lum Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes
arbitretur.

XLIX. §. 144. *Rogat.* Laudatur hic locus ab Aquila Romano
inter exempla apostrophes, et ab Julio Rufiniano inter exempla
obsecrationis, vel obtestationis μετὰ εἰρωνείας p. 180 et 208.

de digito. In libris Msis, edd. Rom. Venn. legitur: annulum-
que dedit os suum tibi tradidit; quod Menardus interpretatur: non
est te aversatus; et Hotonlannus: semper tibi praesto fuit, nunquam
tuum aspectum praesentiamque vitavit; comp. Ter. Ad. II 3, 6:

neque praeterea quidquam excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

143 CAP. L. Praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo: et quod animus aequus est, et quia necesse est. mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliatorum causa vis hominem occidere: spoliasti. Quid quaeris amplius? Si inimicitiarum: quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius ante praedia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem iniuriam propul-

nulli laedere os, arridere omnibus. II 2, 6: Adolescenti morem gestum oportuit. Sa. Qui potui melius, qui hodie usque os praebui. Verr. III 16: Qui testes interrogari priori actione nolueris, et iis tacitum os tuum praebere malueris. Att. I 18: Auli filius — dignus, qui Palicano os ad male audiendum quotidie praebat. Liv. IV 33: Desisse postremo, praebere ad contumeliam os. Adde Tac. II. III 31: Victores primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox ut praebere ora contumeliis, et, posita omni ferocia, cuncta victi patiebantur, subit recordatio. Ex his locis facile intelligitur, praebere os esse nihil aliud, nisi se omnibus contumeliis, verberibus, aequo animo perferendis offerre. Adversantur tamen, quae proxime sequuntur: Si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque praeterea quidquam excepit; nec non verba cap. 30: si tibi omnia sua praeter animam tradidit. Ad hoc in locis allatis nusquam tradere os legitur, sed praebere. Itaque praefenda videtur Lambini emendatio, ex qua propter scripturae compendium: de dito suum, codd. lectio de pravata facillime prodire potuit, praesertim cum pro digito Itali dicant dito. Accedit, ut verba de digito optime respondeant praecedentibus: quo ipse tectus erat, et fere semper addantur. Verr. IV 26: Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? et paulo infra: L. Titio cuidam civi R. annulus de digito detractus est. Ter. Heaut. IV 1, 57: annulum de digito detraho. Plaut. Mil. IV 2, 26: non multae de digito donum mittunt. Juven. VI 27: et digito pignus fortasse dedisti. XI 42: Talibus a dominis post cuncta novissimus exit Annulus; et digito mendicat Pollio nudo.

L. §. 143. concedo. Insignis ad excitandam Chrysogono invidiam locus; namque, ut docet Quint. VI 2, 16: Major ad conciliandum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quod nos adversariis summitimus, intelligitur tacita impotentiae exprobratio. Namque eos graves et intolerabiles id ipsum demonstrat, quod cedimus.

insequeris, insectaris. de Rep. I 45: Populus magistratus et principes insequitur, insimulat, arguit. v. p. Clu. 8.

metuis, quem. Graevius ex cod. Franc. pr. cui adstipulatur Gn. teste Ernestio, recepit metuas. Vulgatam tuentur Parr. Oxx. et Fronto in ex. eloc. p. 555

sare non posse? Sin, quod bona, quae Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis iniuriam, Chrysogone, si 146 maiorem spem emtionis tuae in huius exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, praeter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrudere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, 147 nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere iam reliqui vides, quod ei detrudere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides: quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias, hunc et ali et vestiri a Caccilia, Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima foemina: quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.

CAP. LI. An quod diligenter defenditur, id tibi indig- 148 num facinus videtur? Mihi crede, si pro patris eius hospitibus et gratia vellent omnes huius hospites adesse, et auderent libere defendere: satis copiose defenderetur. sin autem pro magnitudine iniuriae, proque eo, quod summa respublica in huius periculo tentatur, haec omnes vindicarent: consistere meherecule vobis isto in loco non lice-

§. 146. *Facis iniuriam.* Formula leniter objurgantis, ut monet Guil. comp. p. Flacco 17: *Facis injuste Laeli, si putas.* Ter. Hee. IV. 4, 70: *Facis iniuriam, Quum fingis falsas causas ad discordiam;* ad q. l. Donatus: *facis injuste.*

§. 147. *patrimonio — expulisti,* bonis patriis evertisti, exturbasti, funditus eiecisti. Verr. II 19 et 23. I 57. 31. 60. III 33.

Q. Metelli Balearici, qui cum T. Flaminio consul fuerat u. c. 630. v. Cic. Brut. 74. Duk. ad Flor. III 8.

Q. Metelli Nepotis majoris, consulis cum T. Didio u. c. 633. *spectatissima,* et summo loco nata, et probatissima. v. p. Caecina 4. Verr. I 37: *pudentissimas lectissimasque foeminas.*

LI. §. 148. *consistere.* Verbum solemne in iudiciis. Plaut. Curc. IV 2, 16: *Nec vobiscum quisquam in foro frangi consistere audet.*

ret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent.
 148 Quae domi gerenda sunt, ea per Cacciliam transiguntur: fori iudiciiue rationem Messala, ut videtis, iudices, suscepit. qui si iam satis aetatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret: quoniam ad dicendum impedimento est aetas, et pudor, qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intelligebat: ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: haec acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriae resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exilio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: et respublica ex illis, et ipsi ex invidia minus laborarent.

150 CAP. LII. Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat: si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, iudices, una spes reli-

p. Sextio 39: *Videtisne — quibus consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?* p. Clu. 39. pr.: *Neque ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatum consistere cuiquam in dicendo licebat.* v. p. Mur. 12.

fori — rationem, quae in foro gerenda sunt, fieri solent. Verr. II 49: *oratio aliena ab iudiciorum ratione.*

Messala. Sic hoc nomen scriptum est in Parr. et in ed. Romana. Hotomannus M. Messalam consulem cum M. Pupio Pisone a. u. c. 693 intelligi vult, comparans Cic. in Brut. 70; Manutius autem juniorem quendam Valeriae gentis, qui a. u. c. 701 cum Domitio consulatum gessit.

roboris, si esset usu atque aetate robustior. p. Sulla 16.

sua causa cupere. Velle, cupere alicui, vel alicujus causa, est studere, favere alicui. Verr. D 6: *te neque velle sua causa, neque si cupias, posse arbitrantur.* II 26: *se omnia Verri causa velle.* Fam. XIII 9: *te cum mea commendatione, tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati.* 73: *Obsequor — C. Flacco, ejus causa omnia cum cupio, tum mehercule etiam debeo.* v. ibid. 64. I 1. III 7. VII 1. Verr. II 73. Hor. Sat. I 4, 96. Ter. Eun. V 9, 40. Heaut. prol. 41.

LII. §. 150. *perlitus.* Pro codd. et edd. vett. lectione: *predictus*, quae nibili est, Clericus conjecit: *crudelitati sanguine perlitarit*, de qua loquendi forma v. Liv. V 38. Orationis tenor requirere

qua est Sex. Roscio, eademque ¹⁾ reipublicae, vestra pristina bonitas et misericordia: quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quae hoc tempore in republica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit: actum est, iudices: inter feras satius est aetatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. Ad eamne rem vos ¹⁵¹ reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemneretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum praelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improvviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiat eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. An vero, ¹⁵² iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et eius rei initium in vestro iurciurando, atque in Sex. Roscii periculo

1) eadem, quae reipublicae.

videtur: nisi etiam crudelitatem sanguine saturaverit; sic enim loquitur in or. p. Flacco 58: *Si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis. Vocem perlitus sensu translato usurpatam ego quidem nusquam inveni, nisi apud Auson. Profess. IV 19: Salibus modestus, felle nullo perlitus. Simile quid legitur apud Petron. Sat. 155: Non sanguine tristi perfusus venio. Phil. XI 12: Eum nondum tanto parricidio oblitum hostem sua sententia iudicavit. v. p. Mil. 52. In subnexis verbis pro Vulg. eadem, quae. Parr. omnes, Ox. γ. edd. Rom. Ven. exhibent eademque.*

actum est. Ter. Andr. III 1, 7: *Quid ego audio? actum 'st, siquidem hic vera praedicat; ad q. l. Donatus: in summa rerum desperatione ponitur Actum 'st, Illicet, Periisti. v. Eun. I 1, 9. Heaut. III 3, 3: Acta haec res est, perii.*

satius est, melius, tutius est, praestat. Prise. XV. p. 1013. Verr. I 27: *Quidvis perpeti satius esse, quam in tanta vi atque acerbitate versari.*

ad eamne rem. Cum indignatione dictum est, ut in Verr. V 60: *Ad eamne rem fuit haec suburbana ac fidelis provincia plena — honestissimorum civium, ut — qui ex praedonum insidiis profugissent, in Sicilia securi ferirentur?*

§. 151. excipere. Verbum proprium in re militari et venatoria. Verr. V 38: *Ex Hispania fugientes se excepisse, et supplicio affecisse dicit. Sen. de Prov. 2: Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excipit. Cic. ad Pomp. 2 post ep. ad Att. VIII 11: A multis admoniti sumus, ut caveamus, ne exciperemur a Caesare. v. Caes. G. VI 35. III Cat. 4. Phaedr. I 11, 6. Virg. Ecl. 3, 18.*

quaeri? Dubium est, ad quem maleficio pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

133 CAP. LIII. Quodsi id vos suscipitis, et eam in rem¹⁾ operam vestram profitemini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more maiorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quae ad eorum liberos atque ad²⁾ infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis reiicitis et aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

134 Homines sapientes, et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

1) et eadem in re operam. 2) atque infantium.

§. 132. *Dubium est, dubitare quisquam potest, Verr. D. 20. v. supra §. 78 et 88.*

LIII. §. 133. *eam in rem.* Sic edidi ex Par. optimo 4, in quo scriptum est: *et eam rem*, omissa propter similitudinem literarum syllaba in. Eodem ducunt vestigia ceterorum eodd. ex quibus Parr. 4. 9. Ox. S. *eadem rem*, 7 in *eam rem* exhibent. *eadem in re* legitur in edd. Romana, Veneta. v. supra §. 114.

more maiorum. Confirmat hoc Appianus c. I 93 de Sulla scribens: οὗτος δοκεῖ πρῶτος, οὗς ἐκόλασε θανάτῳ, προγράψαι. In verbis subseqq. *atque ad infantium*, reposita est praepositio *ad* ex omnibus Parr. Ox. edd. Romana, Veneta. v. not. ad or. p. lege Man. §. 47.

videte — putetis. Loquendi genus Ciceroni proprium, pro: prospicite animis, quem in locum resp. perventura sit. Verr. II 73: *Cogitate nunc, quid ex ceteris locis exportatum putetis.* 63: *Vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis.* v. p. l. Man. 4 extr.

O R A T I O

P R O

L E G E M A N I L I A ,

S E U

DE IMPERIO CN. POMPEII AD POPULUM.

A R G U M E N T U M.

Mithridates Eupator, Mithridatis Evergetae filius, rex Ponti, qui rempublicam Romanam florentissimis rebus bello afflixit, eique per 40 annos restitit, regibus Bithyniae Cappadociaeque expulsis, omnibus praeter Rhodum insulis potitus, Graeciam fere omnem atque Macedoniam occupaverat. At per L. Sullam apud Chaeroneam Orchomenumque oppressus, intra paterni regni terminos conclusus est, amissis ex suis copiis CLX millibus. u. c. 662—670. v. Flor. III 3, 1—12 et App. Mithr. 10—38. Victo deinde Murena, qui legatus ad reliquas res in Asia ordinandas cum duabus Fimbrianis legionibus a Sulla relictus, triumphi cupidine sua sponte bellum renovarat, et a L. Sulla per Aulum Gabinium revocato [u. c. 671—673. v. App. M. 64—66], quum duae legationes ad conscribendas foederis leges Romam missae infectis rebus rediissent: Mithridates, auctis majorem in modum copiis, subacto Bosporo, Tigranem, Armeniae regem, generum suum concitavit, factaque cum Sertorio societate tertium bellum Romanis intulit. Quod cum per quinque annos varia fortuna gestum esset contra L. Licinium Lucullum, qui consul cum M. Aurelio Cotta u. c. 680 ad hoc bellum missus erat; rex tandem, magna clade ad Cabira accepta, omnibus et avitis, et quas occupaverat, terris exutus atque cum duobus millibus equitum ad Tigranem confugere coactus est. Lucullus autem in Armeniam profectus, Tigranocerta et Nisibi captis, Tigranem bis ingenti clade affecit. u. c. 680—686. v. App. M. 67—86. Plutarch. Luc. 7—52. Dio. Cass. XXXV—40. Tum vero milites, et severitate ducis et longinquitate locorum commoti, atque a P. Clodio, fratre uxoris Luculli, concitati, initio orto a Fimbrianis, ultra neque contra Tigranem, neque contra Mithridatem Lucullum sequi voluerunt; et quum M. Acilius Gabrio, qui a. 687 consul cum C. Calpurnio Pisone, agitantibus tribunis plebis, Lucullo successor datus erat, dimissis per provinciam praekonibus, edixisset: incusari Lucullum a senatu, quod imperii opumque cupiditate bellum traheret, proinde senatum missum facere ejus exercitum, et bona eorum, qui non paruissent, publicaturum: fere omnes disfluebant, S. C. se exauctoratos esse dicentes. Mithridates interea, conquisitis undique copiis, ex Armenia in Pontum regressus, Fabium et deinde Triarium legatos ingenti clade profligaverat, devastataque Cappadocia denuo omni Asiae imminabat. u. c. 686 et 687. v. App. M. 87—90. Plutarch. Luc. 53—53. Dio Cass. XXXV 12—17. Itaque, cum

Acilius Glabrio ne ad exercitum quidem se conferret, sed in Bithynia moraretur: C. Manilius tribunus plebis semper venalis et alienae minister potentiae legem tulit, ut Cn. Pompeius, qui, bello piratico summa cum laude confecto, in Cilicia et Pamphylia hiemabat, accepta Luculli provincia omnibusque copiis, praeterea etiam Bithynia, quam Glabrio tenebat, retentoque navali, iisdem quibus ante conditionibus, imperio, [haec vero erant, ut esset ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesimum milliarius a mari;] contra Mithridatem et Tigranem bellum gereret. Quam legem cum optimates quam maxime dissuaderent, plebs tamen confirmavit, adducta praesertim a C. Caesare et Marco Cicerone, qui tunc praetor creatus hanc orationem ad populum habuit M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss. u. c. 688. v. Dio. Cass. XXXVI 23—26. App. Mi. 91 et 97 Plutarch. Pomp. 30. Vell. Patere. II 33.

D I V I S I O.

In *Exordio*, a persona oratoris, qui hactenus nondum e rostris cum populo egerat, desumpto, Cicero populi benevolentiam captat profitendo, se et auctoritate sibi delata et dicendi facultate in salutem civium usurum, causamque proponit. §. 1—3.

Brevem narrationem §. 4—5 sequitur *Partitio* argumentationis, in qua sibi primum de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo dicendum esse, indicat. §. 6.

CONFIRMATIO. I. Quod *genus* belli attinet, orator probat, bellum Mithridaticum esse necessarium, in quo a) populi Romani gloria §. 7—11, b) salus sociorum §. 12—13, c) certissima populi Romani vectigalia et maxima §. 14—16, et d) bona multorum civium agantur §. 17—19.

II. Idem esse *magnitudine* periculosum, quippe quod conjungant reges potentissimi, suscipiant integrae gentes, et novus imperator Acilius Glabrio accipiat, vetere pulso exercitu §. 22—26. Praemissa est huic parti laus L. Luculli §. 20—21.

III. In tertia parte orator contendit, huic tanto tamque gravi bello unum praeficiendum esse Cn. Pompeium, in quo insit a) scientia rei militaris §. 27—28, virtus §. 29—33, et nonnullae artes eximiae, administratae comitesque virtutis, scilicet α) innocentia §. 36—39, β) temperantia §. 40—41, γ) facilitas, ingenium, fides atque humanitas §. 42. c) auctoritas §. 43—46. d) felicitas §. 47—49. Accedere ad ceteras utilitates hanc quoque opportunitatem, ut in iis ipsis locis cum exercitu adsit. §. 50.

CONFUTATIO. Finita confirmatione, Cicero contrarias auctoritates confutat; et quidem

a) Q. Hortensii, qui contenderat, ad unum omnia deferri non oportere; demonstrat orator, hanc rationem re multo magis, quam verbis, esse refutatam, cum populus Romanus bellum piraticum uni Cn. Pompeio suffragiis suis detulerit, neglecta auctoritate Q. Hortensii, qui tum idem permulta contra legem Gabiniam verba fecerit §. 51—56. Per *digressionem* oratori indignius videtur obtrektatum esse Pompeio et A. Gabinio, ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Itaque suadet, ut eidem Cn. Pompeio in hoc bello legatus adscribatur §. 87—88.

b) *Q. Catuli auctoritatem*, qui quaesiverat: si in uno *Cn. Pompeio* omnia ponerent, si quid de eo factum esset, in quo spem essent habituri, Cicero, praemissa laude hujus viri, refutat dicendo: quominus certa sit hominum vita, hoc magis rempublicam frui debere summi hominis virtute §. 59. Ad alteram vero ejusdem viri sententiam: nihil novi fieri debere contra exempla atque instituta majorum, respondet: majores semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse idque comprobat per exempla cum ab aliis, tum ab ipso *Cn. Pompeio* desumta §. 60—62.

c) *Contra utrumque et ceteros*, qui huic legi atque causae obtrecebant, his argumentis utitur orator: α) Quum populus Romanus illorum auctoritatem de *Cn. Pompeii* dignitate semper comprobaverit eumque unum, istis repugnantibus, bello praedonum cum summa salute reipublicae praeposuerit: aliquando et istis principibus populi Romani universi auctoritati parendum esse §. 63. β) In hoc bellum Asiaticum *Cn. Pompeium* non solum propter militarem illam virtutem, sed magis etiam propter animi continentiam mittendum atque ideo ab ora maritima requisitum esse §. 64—67. γ) Quodsi auctoritatibus haec causa confirmanda sit, summos et maximarum rerum peritissimos viros auctores esse §. 68.

In *Epilogo* orator primum *C. Manilium*, comprobata ejus lege, cohortatur, ut in sententia maneat, atque omne studium omnemque auctoritatem ad hanc rem conficiendam ei et populo Romano pollicetur §. 69. Deinde, testatur deos, se neque in gratiam cujusquam, neque sui commodi, sed unius reipublicae causa id omne suscepisse §. 70 et 71.

CAP. I. **Q**uamquam mihi semper frequens conspectus 1
vester multo iucundissimus; hic autem locus, ad agendum
amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quiri-

I. §. 1. *conspectus vester*. Utrumque dicitur, et *conspectus vester*, et *conspectus vestri*. Curt. VI 9 pr.: *Conspectus vestri venerabilis cogit, ut vehementius parricidis irascerer*. Ciceroni tamen illud magis in usu est. p. Plancio I. §. 2: *Vester, judices, conspectus et consessus reficit et recreat mentem meam*. Fam. XVI 21 sub fin.: *Ego mihi nunc ante oculos tuum iucundissimum conspectum propono*. v. Ter. Hecyr. V 2, 22 et infra §. 22.

hic locus, suggestum in foro ante Curiam Hostiliam rostris navium Antiatium adornatum, unde Rostra id templum appellatum est. Liv. VIII 14 et 33. Varro de L. L. IV 52.

ad agendum — ad dicendum. Gell. XIII 13 extr.: *Ex — verbis Messalae manifestum est, aliud esse cum populo agere, aliud concionem habere; nam cum populo agere est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut jubeat, aut vetet; concionem autem habere, est verba facere ad populum sine ulla rogatione*. Agere cum populo magistratibus tantum licebat, ita tamen, ut consul ab omnibus magistratibus et comitatum et concionem usquequaque avocare posset. Itaque Cicero aedilis designatus in Verr. V 67 dicit: *Populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, jus suum, me agente, suis suffragiis recuperabit*.

tes: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed vitae meae ¹⁾ rationes ab ineunte aetate susceptae, prohibuerunt. Nam, cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci attingere auderem, statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

2 Ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent; et meus labor, in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum, propter dilationem comitiorum, ter praetor primus centuriis cunc-

1) meae vitae.

optimo cuique, non principibus, optimatibus, sed iis, qui praeclara de republica sentirent. v. Nat. D. III 19. Privatis quoque a magistratibus dicendi copiam datam esse, quam primus impetravit Spurius Lucretius, docet Dionys. Halic. Antiq. Rom. V 41. v. Cic. ad Att. IV 1 et 2. In concionibus autem non solum privatis, sed ne magistratibus quidem licebat verba facere, nisi potestas facta esset a tribunis plebis, qui concionem dare, producere [in concionem] inde dicuntur. Cic. in Bruto 60: *Is cum tribunos plebis Curionem et Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset etc.* Asconius in argumento Miloniana: *Concionem etiam ei [Miloni] post aliquot dies dedit M. Caecilius tribunus plebis.* v. p. Sextio 44.

vitae meae rationes. Sic Parr. Bavv. Erf. cum ed. Romana. Verr. II 4: *Fecerunt, ut me prope de vitae meae statu dolore ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem, a quo mea longissime ratio voluntasque abhorrebat.*

attingere malebat c. Werd. Guilielmus, reposuit ex Erf. Graevius, comp. Fam. V 8: *ut primum forum attigerim.* 13: *posteaquam forum attigisti.* Att. II 22: *Rempublicam nulla ex parte attingimus.* et Suet. Tib. 15. Adde p. Mur. 9. §. 21. contingere legitur in omn. Parr. Bavv. Pall. et in edd. vett.

temporibus, periculis v. infra §. 2 et pro Arch. 6. In Par. 1 suprascriptum legitur: *necessitatibus, indigentibus.* Et Graecorum *καιρός* idem quod *κίνδυνος* saepius significat. Demosth. c. Lept. extr. *Καὶν τις ἄρ' ἐλθῇ ποτὲ καιρός, οὐκ ἀπορήσετε τῶν ἐδελησόντων ὑπὲρ ὑμῶν κινδυνεύειν.*

transmittendum: Statius Theb. III 278 (compar. Hotom.): *vigilesque operi transmittere noctes gaudeat.*

§. 2. neque — et. v. II Cat. 10. §. 22. p. Mil. 25. §. 61 extr. caste. *ἀδωροχῆτως*, incorrupte. Castus saepius a Ciccone dicitur, qui alienae pecuniae cupidus non est. Sic p. Flacco 28: *Ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per Sext. Caesium, eq. R. castissimum hominem atque integerrimum.* In Verr. I 59: *Verres εἰρωνίως homo castissimus dicitur; et p. Sextio 45. §. 95: Gabinius homo castus ac non cupidus.* v. p. Sulla 54. §. 86.

dilationem comitiorum. Comitia vel feriis, vel supplicationibus, saepius etiam perditis candidatorum contentionibus trahebantur; eadem dirimebantur obnuntiatione auguris vel magistratus, morbo

lis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me iudicaretis, et quid aliis praescriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis: et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit asserre: certe, et, si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et, si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi laetandum iure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute: huius autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quaerendus est.

CAP. II. Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde haec omnis causa ducitur: bellum grave et pericu-

comitali, intercessione Tribunorum etc. v. Ascon. in argum. Miloniana. Creuzer A. R. §. 124.

praetor primus, minime urbanus vel honoratus, quod Moebius vult, sed a centuriis ante alios primo loco renunciatus, quod honori duebatur. Creati enim praetores munera vel provincias sortiebantur. Verr. A. 8: Cum praetores designati sortirentur, et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret, nuntiatur mihi. v. Asc. et Anonym. ad h. l. Liv. XXXII 28. Praeterea Cicero non praetor urbanus erat, sed de pecuniis repetundis quaerebat. pro Rab. Posth. 4: Accusavi de pecuniis repetundis, iudex sedi, praetor quaesivi. v. pro Cluent. 35; pro Cornel. pag. 932. ed. Graev. Ciceronis tempore octo praetores fuisse, colligitur ex Miloniana cap. 13 et Pisoniana in eodem capite: De me [revocando] cum omnes magistratus promulgassent praeter unum praetorem praeterque duos de lapide emptos tribunos plebis etc.

mandandis ex cod. Fabritii et Erfurt. recepit Graev. comparans infra cap. 23. Ceteri: mandandum praebent.

facultatis, de qua in Divin. in Caecil. 11: Quid illa, Caccili? contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta nullo modo potest, aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio aut exercitatio, v. ibid. c. 15.

consequi, i. e. efficere. Fam. XIII. 16: Tibi in Alexandrino bello, quantum studio et fidelitate consequi potuit, non defuit. De rep. II 1: Facilius, quod est propositum, consequar.

difficilius est. Victorius Var. Lect. XX 16 adnotat, haec e Lysiae oratione c. Eratosthenem desumpta esse: Οὐκ ἀρξασθαι μοι δοκεῖ ἀπορον εἶναι, εἰ ἀνδρες δικάσται κατηγορίας, ἀλλὰ παύσασθαι λέγοντι.

II. §. 4. *ducitur, principium ducit. Nat. Deor. II 21 extr.: Haud erravero, si a principe investigandae veritatis hujus disputationis principium duxero; et 56: Prima pars [ejus disputationis] ducitur*

losum vestris vectigalibus atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane; quorum alter relictus, alter laccessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie litterae, quorum magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatae: qui ad me, pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam reipublicae periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucillum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum,

ab ea ratione, quae docet esse deos. v. ibid. 19. §. 49 et 59. §. 149. Orat. II 50. pr.: *Aperiamus ea capita, unde omnis ad omnem et causam et orationem disputatio ducitur.* v. Partitt. Oratt. 8. §. 28.

relictus, non debellatus. v. cap. 9.

occupatae v. infra §. 18.

necessitudine; Cicero equestri loco erat. de Rep. I 6: *Consul esse qui potui, nisi cum vitae cursum tenuissem a pueritia, per quem equestri loco natus pervenirem ad honorem amplissimum.* v. pro Rab. Posth. 6. Hinc in ep. ad Quint. fr. I 1. §. 1 extr.: *Constat ea provincia ex eo genere civium, qui — quod publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt;* et Verr. II 73 extr.: *Quod in publicanorum causis vel plurimum aetatis meae versor vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse.*

§. 5. *Bithyniae.* App. M. 71: *Μιθριδάτης ἐρέβαλεν ἐς Βιθυνίαν, Νικομήδους ἄρτι [u. c. 679.] τεθνεῶτος ἄπαιδος, καὶ τὴν ἀρχὴν Ῥωμαίοις ἀπολιποντος. Κόττας [M. Aurelius Cotta consul a. 680] δ' ἡγούμενος αὐτῆς, ἀσθενῆς τὰ πολέμια πάμπαν, ἐφυγεν ἐς Χαλκηδόνα μεθ' ἧς εἶχε δυνάμεως.* v. Liv. epit. 95. Bithynicam societatem Cicero Crassipedi quaestori commendat Fam. XIII 9: *Volo te existimare, me cum universo ordini publicanorum semper libentissime tribuerim; — tum inprimis amicum esse huic Bithynicae societati, quae societas ordine ipso et hominum genere pars est maxima civitatis.*

Ariobarzanis: Appian. Mithr. 91. u. c. 687: *Ἀφισταμένης τῆς Ἰταλίας ἐνοχλοῦμενοι [οἱ Ῥωμαῖοι], καὶ ληστευομένης τῆς θάλασσης λιμῶ πιεζόμενοι, οὐκ ἐν καιρῷ σφίσιν ἡγοῦντο πολεμεῖν ἄλλον τοσόνδε πόλεμον, πρὶν τὰ ἐνοχλοῦντα διαδέσθαι. ὧν καὶ ὁ Μιθριδάτης καίσθανόμενος, ἐς Καππαδοκίαν εἰσέβαλε, καὶ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ὠχύρου.*

successerit. Sic Erfurt. Colon. Anonymus et Victorius in margine ed. Venetae Beroaldinae 1499, cum omnes Parr. Pall. Bavv. Oxx. edd. Rom. Venn. exhibeant: *succurrerit*, quod Hotomannus interpretatur: *cucurrerit*, ut huic succederet, tam cupide in provinciam profectus sit. Confirmare videtur istud Dio Cassius XXXV 17: *Ἐπειγόμενος πρότερον [ὁ Μάνιος Ἀκίλιος], ὥς καὶ τὴν τοῦ Λουκούλλου νίκην ὑφαρπάσων, τότε, ἐπειδὴ τῶν γεγονότων ἤσθετο, οὕτως πρὸς τὰ στρατόπεδα ἦλθε, καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ ἐχρόνισε.*

unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem.

Causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim¹⁾ belli eiusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad persequendi studium²⁾ debeat: in quo agitur³⁾ populi Romani gloria, quae vobis a maioribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est; agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna et gravia bella gesserunt; aguntur certissima populi Romani vectigalia et maxima: quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis; aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis et ipsorum et reipublicae causa consulendum.

CAP. III. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus iam insedit ac nimis inveteravit⁴⁾ in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Asia, tot in

1) om. enim. 2) ad studium persequendi. 3) Agitur enim pop. R. 4) atque inveteravit.

§. 6. *Genus est enim belli.* Est hoc ab Erfurt. Werd. et fortasse ab Colon. quamvis is [male intellecto, vel neglecto scripturae compendio *n*] apud Gruterum: *Genus est eius belli*, et apud Modium: *Genus est belli* referre dicitur, quod in locum vulgati *genus est enim ejusm.* recepit Graevius. In verbis subnexus repositum est ex Erfurt Colon. apud Mod. ep. 97. ed. Cratandrina a. 1328: *ad persequendi studium debeat: in quo agitur etc.* cum in Bavv. Parr. Barb. ceterisque Gruteri et Graevii libris non interrupte legatur: *inflammare debet. tradita* [Parr. 1. 4. 6. *quid ita*] *est. agitur* [Parr. 3. 8. 9. Olx. Venn. 1472. 80. 85: *et agitur*, Olx. ed. Rom. *igitur*] *salus sociorum.*

pacis ornamenta. in Verr. V 47: *A nobis* [Tyndaritanis] *omnia populo Romano semper et belli adjumenta, et pacis ornamenta ministrata sunt.* III 6: *Cum* [majores] *Siciliam, tam opportunum subsidium belli atque pacis ad rempublicam adjunxissent etc.*

est a vobis — reip. causa. Sic Fabricianus et Erfurtensis. Ceteri legunt: *est a vobis et imperatoribus* [Parr. 4. 6: *et nobis et imp.* Par. 1 *est vobis et ipator.* Par. 7. c. Olx. Venn. *a nobis et ab imp.*] *R. P. consulendum*, quod transpositis literis: *P. R.* malebat Gronovius Observ. IV 14 p. 689. Sed v. infra c. 7.

III. §. 7. *suscepta.* In Erfurt. scriptum est *concepta*, quod praefendum videtur, cum mox sequatur *suscepit*. Sic de Off. I 31: *senectus concipit dedecus.* v. p. S. Roscio §. 66. p. Mil. §. 105. Sed tamen p. Fonteio 12 [cit. Forcellino]: *Magna causa absolutionis haec est, ne qua insignis huic imperio macula atque ignominia suscipiatur.* — Paullo post restitui ac nimis inveteravit ex Erfurt. Col. Werdensi. v. p. Mil. 23. p. Sulla 8.

civitatibus, uno nuntio, atque una significatione literarum¹⁾ cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat: et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita nostri²⁾ cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea

1) literarum significatione. 2) vestri.

uno die. Appian. M. 22: Σύλλαν μὲν οὖν ἐς πολὺ αἰ στάσεις κατέσχον. — Ἐν τούτῳ δ' ὁ Μιθριδάτης — σατράπαις ἅπασιν καὶ πόλεων ἄρχουσι δι' ἀπορήτων ἔγραψε, τριακοστὴν ἡμέραν φυλάξαιτας, ὁμοῦ πάντας ἐπιδέσθαι τοῖς παρὰ σφίσι Ῥωμαίοις καὶ Ἰταλοῖς, αὐτοῖς τε, καὶ γυναιξὶν αὐτῶν, καὶ παισὶ, καὶ ἐλευθέροις ὅσοι γένους Ἰταλικοῦ. κτείναντάς τε, ἀτάφους ἀπορρίψαι κ. τ. λ. a. u. c. 666. Valerius Max. IX 2, 5: Mithridates ex una epistola octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negotiandi gratia dispersa, interemit. Plutarchus autem in Sulla c. 24: Τὸν χθιστον τῶν βασιλέων, δεκαπέντε μυριάδας ἡμέρας μὲν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων κατασφαγῆναι παρασκευασάντα, δεινὸν ἡγοῦντο [οἱ τοῦ Σύλλα στρατιῶται] μετὰ πλούτου καὶ λαφύρων ὄρεσιν ἐκπλέοντα τῆς Ἀσίας [a. u. c. 670.], ἣν ἔτη τέσσαρα λεηλατῶν καὶ φορολογῶν διετέλεσεν.

tota Asia. Phil. XI 2 extr.: nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex. in Verr. II 49 pr.: Cognoscere potuistis, tota Sicilia neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis. v. infra §. 51. p. 8. Rosc. 9 pr. Unus Erfurt. praebet tota in Asia, et mox Parr. 1. 8. Olx. tot civitatibus [Venn. civibus]. — signif. literarum est in Erf. [Colon.] Bayv. Parr. edd. vett.

emergere. Eadem metaphora ad Att. II 12: Emerseram commodē ex Antiati in Appiam. Ovid. Metam. XIV 155: Sedibus Euboicam stygiis emergit in urbem Troius Aeneas. Minucius Felix in Octav. 1: Cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiae et veritatis emergerem. II Cat. 10 pr. — luce. Ad Quint. fr. 1, 1. §. 2: Quid reperiri tam eximium potest, quam istam virtutem, moderationem animi, temperantiam non latere in tenebris, neque esse abditam, sed in luce Asiae, in oculis clarissimae provinciae, atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam? Orat. 10. §. 34: Frueris ipse te, quum in Italiae luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore.

§. 8. ita nostri repositum est ex Bayv. Parr. O2x. Gruterianis, Barb. Erf. edd. vett. Perpetua est ista permutatio, praesertim in hac oratione. v. §. 9 pr. — Triumphavit L. Sulla, devictis Marianis, a. u. c. 672. v. App. Civ. I 99 et 101. Plutarch. in Sulla c. 34:

quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murenam Sulla revocavit.

CAP. IV. Mithridates autem omne reliquum tempus 9 non ad oblivienem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit. qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simularet: ¹⁾ usque in Hispaniam legatos ac literas ²⁾ misit ad eos duces, quibuscum

¹⁾ simulasset. ²⁾ legatos Ecbatanis misit.

L. Murenam, qui, violato foedere, dum rex cum Colchis et Bosporanis bellum gerebat, per Cappadociam in ejus regnum invaserat, maximasque praedas etiam ex fanis egerat, tandem primo incursu a Mithridate victum atque in Phrygiam profugum Sulla per A. Gabinium revocavit a. u. c. 675. v. App. M. 64—66. et Cic. p. Mar. 13.

IV. §. 9. posteaquam — aedificasset. Eadem structura est in or. p. Clu. 64: *Posteaquam illa abducturam se filiam minaretur, mulieri servum ad supplicium dedit.* Perraro tamen, etiam in oratione obliqua, particula ista subjunctivo jungitur, ut in Verr. II 26: *Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis cum factis decretisque jugulasset.* Caes. Gall. I 31: *Posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, traductos esse plures.*

Bosporanis, non Thracii, sed Cimmerii Bospori accolis. App. Mi. 64: Μουρήρας μὲν πολέμων ἀφορμὰς ἤρεσχέλει δι' ἐπιθυμίαν θριάμβου. Μιθριδάτης δ', ἐς τὸν Πόντον ἐσπλεύσας Κόλχοις καὶ Βοσποριανοῖς ἀφισταμένοις ἐπολέμει. — Ἐπὶ δὲ Βοσποριανοὺς ναῦς τε συνεπήγνυτο καὶ στρατὸν ἡτοιμαζέτο πολὺν, ὥς τὸ μέγεθος αὐτῷ τῆς παρασκευῆς δόξαν ἔχειν ταχέϊαν, οὐκ ἐπὶ Βοσποριανοὺς, ἀλλ' ἐπὶ Ῥωμαίους τὰδε συλλέγεσθαι.

simularet. Hanc Erfurt. Dresd. Barb. Bavy. septem Parr. [Par. 8 exhibet simulavit, et Par. 9 cum vulgatis: simulasset] Venn. 1472. 80. 99 lectionem rejiciendam censet Matthiae; nam quo tempore legatos ad Sertorium miserit Mithr. bellum cum Bosporanis finitum fuisse. — At Ciceronem h. l. non veritati, sed causae servire, docet Appianus, qui non revocato Murena, sed alterius belli occasiones quaerente, adversus Bosporanos classem et exercitum comparatos, nec simulatum istud bellum, sed Murena, qui prior arma intulerat, devicto, Bosporanos subactos, et dum haec in Asia gererentur, legatos ad Sertorium missos esse, scribit c. 64--68.

legatos ac literas. Sic est scriptum in antiquissimo Fabriciano, Colon. Werd. Erfurt. Bononiensi [et literas], Archiep. m. sec. [electos vel et literas]; quod frigidum putabat Manutius, quum enim legatos miserit Mithr. de literis adjungere minime necessarium fuisse. Ferratius opponit Phil. XIV 6: Optatissimi nuntii et literae venerunt. Fam. XV 2: Cum nuntii et literae de bello afferrentur. Adde XV 4: Cognovi multorum literis atque nuntiis. XIII 10: A me Brundisio cum literis et mandatis profectus ad Caesarem est. v. p. Deiot. §. 14 extr. III Cat. §. 4. p. Arch. §. 8. p. Mur. 41. Plutarch. Sertor. 25: Ἡμπεὶ δὴ πρέσβεις ὁ Μιθριδάτης εἰς Ἴβ. εἶαν, γράμματα Σερτορίου καὶ λογοὺς κομίζοντας. — Archiep. t. Hammer. OIx. habent electurus; Par. 3. Barb. electos [Par. 9. OIx. supra lin. electos viros];

- tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disiunctissimis maximeque diversis, uno consilio a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae atque Hispaniensis, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque praeclara non felicitati eius, sed virtuti; haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non culpa, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta
- 10 oratione nostra, neque falsa afflicta esse videatur. De vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis.
- 11 CAP. V. Maiores nostri saepe, mercatoribus aut naviculariis nostris¹⁾ iniuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio atque uno tempore

1) Maiores vestri — ac naviculariis iniuriosius.

ceteri cum edd. Rom. Venn. 1472. 80. 85. 99. marg.: *electanis*, et Ven. 1499 t. *Ecbatanis*, probb. Hotom. Manut et Graevio, quod Tigranes Ecbatana, Mediae caput, tenuerit. At Cic. in Verr. I 54: *Ipse [Verres] myoparonem pulcherrimum L. Magio et L. Fannio, qui Myndi habitabant, vendidit.* — Hoc illi navigio ad omnes populi R hostes usque ab Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopen, quae in Ponto est, navigaverunt; et Asconius ad h. l.: *Illi transfugae facti a Mariano exercitu [de exercitu Fimbriae profugi Oros. VI 2] apud Mithridatem agentes, ab eodem rege ad Sertorium missi erant de paciscenda societate belli adversus Romanos.* — Mox Fabricianus, Memmianus, Werdensis cum melioribus Pall. Parr. Bavv. districti, Erfurt. Emm. ed. Rom. destrecti, Parr. 3 8. 9. ceterique cum Venn.: *distracti*. Frontin. Strateg. I 5, 3: *Hasdrubal exercitum per urbes divisit. Ita factum est, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hiberna suos reduceret.* v. Oudendorp. ad h. l. Flor. III 3, 3. IV 12 pr. Nep. Hannib. 15. et Cic. Phil. XI 2 extr. — *de vestri* est in Colon. Erf. Werdensi; *sed vestri* in Bav. Parr. 2. 1. [nostri], 6 [om. vestri], *sed pro vestri* in ceteris. *videte* — *putetis* v. infra §. 26 et 46. p. 8. Rose. §. 133.

V. *Maiores nostri*. Sic h. l. et infra §. 14 plerique Parr. Bavv. Pall. Guilielmiani, uterque Franc. Barb. edd. vett. cum Erfurtensi et Anonymo. Mox Fabric. Anonymus et Erfurtensis: *aut naviculariis nostris*, unde propter scripturae compendium [Parr. 2. 3. 6. 7. 8. b. c. Oßx: *aut navictorib'*; Emm. Olx. Rom.: *atq naviculatorib'*] ortum est vulg. *naviculatoribus*. Navicularii dicuntur, qui transferunt frumenta in urbem, aut ubicumque est imperator. in Verr. II 8: *Aut publice civitates istos honores habent, aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii.* V 38: *Quot bella maiores*

necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen, extinctum esse voluerunt; vos cum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum, omni supplicio interfectum, relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, id¹⁾, quod

1) illud, quod.

nostros et quanta suscepisse arbitramini, quod cives R. injuria affecti, quod navicularii retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? v. ad Fam. XVI 9; et de naviculariorum collegio Burm. de Vectig. IX. p. 144. — In verbis seqq. Erfurt. exhibet: tot millibus c. R. et paullo infra: libert. imminutam c. R. — ereptam vitam etc.

Legati etc. Liv. epit. 51: Belli Achaici semina referuntur haec, quod legati P. R. ab Achaicis pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates quae sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent; et 52: L. Mummius consul — Corinthum ex S. C. diruit, quia ibi legati R. violati erant. Strabo VIII 262: Κορίνθιοι — καὶ ἰδίᾳ πρὸς Ῥωμαίους ὑπεροπτικῶς εἶχον, ὥστε τινες καὶ τῶν πρέσβων παρίοντων τὴν οἰκείαν αὐτῶν, ἐδαρρήσαν καταντλήσαι βόρβορον; et Polybius XXXVIII 4 ad a. 607: Οἱ μὲν πολλοὶ — χλευάζοντες — τοὺς πρέσβεις μετὰ Δορύβου καὶ Κραυγῆς ἐξέβαλλον. v. Cic. Off. I 11.

legatum, Manium Aquilium, C. Marii, quintum consulis, collegam, qui proconsul in Sicilia bellum servile confecerat. [Liv. epit. 69.] App. M. 21: Μάνιον Ἀκύλιον τὸν τῆςδε τῆς πρεσβείας καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου μάλιστα αἴτιον, ἐλὼν, δεδεμένον ἐπὶ ὄνου περιήγετο, κηρύσσοντα τοῖς ὁρώσιν, ὅτι Μάνιος εἶη· μέχρι ἐν Περγᾷ τοῦ στόματος αὐτοῦ κατεχώνευσε χρυσίον, δωροδοκίαν ἄρα Ῥωμαίοις ὀνειδίζων. Athenaeus autem V 50: Μάνιος δὲ Ἀκύλιος ὁ ὑπατευκῶς, ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγαγὼν θρίαμβον, συνδέτην ἔχων ἀλύσει μακρὰ Βαυτάρην πεντάπηχιν πεζὸς ὑπὸ ἰππέως ἔλκεται.

Jus legationis. Pomponius in fr. 17. D. 50, 7: Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati. Cic. in Verr. I 55: Cum communi causae legatorum facta esset injuria, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. — Quando es persecutus? cur imminuisti jus legationis? Etenim nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela impune versetur. v. V 58 in nota ad Roscianam 35, et Acadd. II, 1.

legatum omni suppl. interfectum relinquetis. Pro hac Bavv. Parr. mell. Pall. O5x. Erf. Dresd. Franc. Barb. Venn. 1472. 80. 99. text. lectione vulgabatur olim: legatum P. R. omni suppl. interf. inultum relinquetis. τὸ inultum retinent Arch. m. s. Rom. Venn. 1485 et 99 in marg. Sed v. notam ad Roscian. p. 10 extr. — id

accepistis, tueri et conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiae, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur; imperatorem a vobis certum deponere, cum praesertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id¹⁾ facere summo sine periculo posse arbitrantur.

15 Vident et sentiunt hoc idem, quod et vos²⁾, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum propter³⁾ esse, (quo etiam carent aegrius) cuius adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Illi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quod ceteros in provinciam eiusmodi⁴⁾

1) id se. 2) quod vos. 3) prope esse. 4) quam ceteros, quod eiusmodi in prov.

quod est in Parr. Arch. Bav. Emm. Barb. Franc. Dresd. O3x. Rom. Venn. 1472 et 99 marg. atque in Erfurtensi, qui supra cum nonnullis vett. Lambini libris exhibet *gloriam tradere*, et infra: *Quo tandem animo ferre debetis? Regno est expulsus etc.*

socius P. R. etc. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse, responsum est ab senatu legatis Syphacis filii. Ita appellati reges donabantur aurea corona, aurea patera, sella curuli et scipione eburneo, toga picta et palmata tunica. Liv. XXX 13. XXXI 11. v. Caes. G. I 53. 43. Tac. IV 26. Sall. Jug. 63. Dionys. Halic. III 61.

imminent. Phil. VIII 3: *Hastam videre semper cupient ii, qui nostris bonis imminent.* V 7: *Hujus mendicitas aviditate conjuncta in fortunas nostras imminebat.* Tac. Hist. II 14: *Imminere provinciae Narbonensi classem Othonis.* v. Agr. 50. — Ex Bavv. Parr. Erf. editisque ante Gruterum libris reposui se id, et ex iisdem cum O2x.: *quod et vos.*

§. 13. propter esse. Ita habent Parr. G. 1 marg. liber Msus Lamb. cum Colon. et Erfurtensi, qui etiam infra §. 16 exhibent propter adsint. Sic cum eodem Erf. et Nonio Marc. IV 337 legendum est apud Cic. de Senect. 14: *Adolescentia voluptates propter intuens magis fortasse laetatur, sed delectatur etiam senectus procul eas adspiciens.* de Rep. II 11: *Eum quoque, ut salutavit, propter Tiberonem jussit adsidere.* v. p. S. Rose. §. 64. In rem App. M. 96: *Ὁ ληστρικὸς πόλεμος, χαλεπώτατος ἔσεσθαι νομισθεῖς, ὀλιγήμερος ἐγένετο τῷ Πομπηΐῳ* et cap. 97: *Ἐπὶ δὲ τούτοις, — οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Πομπηΐον ἐπὶ μέγα ἐπαίροντες, ἐπὶ ὄντα περὶ Κιλικίαν εἵλοντο τοῦ πρὸς Μιθριδάτην πολέμου στρατηγόν.*

quod ceteros in provinciam ejusm. Hanc Erfurtensis, Colon. Werd. lectionem suadet Pall. O3x. Barb. Parr. 1. 2. 6. 8. 9. b. c.

homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

CAP. VI. Quare, si propter socios, nulla ipsi iniuria 14 laccessiti, maiores nostri¹⁾ cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, iniuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere; praesertim cum de maximis vestris²⁾ vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est ac³⁾ fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et

1) maiores vestri. 2) vestris maximis. 3) et fertilis.

Venn. scriptura: hoc [Venn. 1472. 99: hos, O3x.: hunc] etiam magis q̄ ceteros eiusm. in provinciam hom. etc. — Arch. cum Dresd. exhibet: quod hujusm. in provinciam hom., et Emmer.: quod homines in prov. eiusmodi.

VI. §. 14. Antiocho Syriae rege, qui ab Hannibale excitatus, facta cum Aetolis societate, Graeciae civitates foederatas bello vexabat; sed jam sua luxuria debellatus, a L. Cornelio Scipione consule devictus, et omnibus terris cis Taurum exutus est. a. u. c. 562—564. Flor. II 8. Liv. 54. Val. M. II 5. — Philippo, quem P. R. opem ferens Athenis supplicibus contra regis injurias, Laevino consule bello aggressus, ad Cynoscephalas T. Flaminio consule oppressit. a. u. c. 556. Flor. II 7. — Aetolis, qui, cum Antiochum in bella Romana impulissent, victo eodem, viribus impares et omni auxilio destituti, per Fulvium Nobiliorem consulem victi, capta Ambracia, libertatem amiserunt. a. u. c. 563. Just. XXXII 1. Flor. II 9. Liv. XXXVIII 1—11. — cum Poenis. Contra quos et Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus [Liv. epit. 16], specie quidem socios juvandi, re autem sollicitante praeda. Flor. II 2, 4. Hinc primum P. bellum initium cepit; alterum propter Saguntinos socios, tertium denique propter vexatum Masinissam socium P. R. coeptum est. Flor. II 6 et 13. Liv. XXI seqq. Ex Arch. Bav. Erf. Parisinis [praeter 7 et 8] reposui maximis vestris, et paullo infra ac fertilis.

tanta minuit hoc loco, ut recte adnotavit Manutius, comp. ad Fam. XV 14: Si qua sunt onera tuorum. si tanta sunt, ut ea sustinere possis, propera; nihil tibi erit lautius: sin majora; considera, ne in alienissimum tempus cadat adventus tuus; et VIII 10: Sin autem non erit istic bellum, aut tantum erit, ut vos aut successores, parvis additis copiis sustinere possint etc. v. Caes. G. VI 33. C. III 2. De eadem Asia Cic. Ciliciae proconsul scribit ad senatum [Fam. XV 1]: Res sese sic habet, ut summum periculum sit, ne amittendae sint omnes hae provinciae, quibus vectigalia P. R. con-

multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem et pacis dignitatem retinere ¹⁾ vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam in ceteris rebus ²⁾, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert ³⁾ calamitatem. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiamsi irruptio nulla facta est ⁴⁾, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare saepe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, ⁵⁾ amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis ⁶⁾ pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propter ⁷⁾ adsint? cum una excursio equitatus perbreve tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in

1) sustinere. 2) ceteris in rebus. 3) facta nulla sit. 4) nobis. 5) prope.

tinentur. — Pro vulg. *exportantur*, legitur *exportentur* in Erfurt. Emmer. c. b. O3x. et in plerisque Parisinis; *asportantur* in Arch. et O3x. supra lineam.

retinere. Revocavi hanc optimorum codd. Erfurt. Col. Werd. [ad belli?] lectionem in locum vulg. *sustinere*, quae in omn. Parr. Bavv. [Emm.: *substinere*] Oxx. Pall. Dresd. ceterisque et in edd. Rom. Venn. servatur. v. cap. 2 extr. et c. 18. §. 64.

§. 15. *in ceteris rebus.* Sic Bav. Emm. Erfurt. Parr. Rom. Venn. Ju. Lamb. 1366 et Anonymus. In verbis seqq. *dedi nulla facta est* ex Erfurt. cui adstipulantur Emm. Parr. Rom. Venn. Junt. in quibus tamen subjunct. *sit* retinetur. Mox Servius ad Georg. III 64: *pecua*, ut ait in Pompeiana Cicero, ab eo, quod est *pecu*, venit: ut *genu genua*.

scriptura, pecorum vectigal, et quidem antiquissimum et diu unicuique reipublicae emolumentum, teste Plinio XVIII 5; ita dictum, quod pastores apud publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri debebant, quem publicanus in tabulis suis adnotabat et scribebat, qua ex scriptura postea ratio inter pastorem et publicanum conficiebatur. v. Fest. in v. *scripturarius*.

§. 16. *vobis.* Recepi hanc omnium Parr. Bavv. O2x. [in O3x. deest *τὸ vobis*] ed. Rom. Venn. seqq. lectionem, quae seqq. *putatisne vos etc.* melius convenire videtur.

salinis. Pro hac omnium codd. et edd. vet. lectione optima Hotomannus et Lipsius, vectigal ex salinis in Asia, aut alia ulla provincia fuisse negantes, maluerunt *saltibus*, quod hic locus respondere debeat superiori, in quo de portu, decumis et scriptura mentio facta sit [namque, uti dicit, Aelius Gallus apud Festum: *Saltus est, ubi silvae et pastiones sunt.* Hinc Cic. or. in toga candida pag. 148:

portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui¹⁾ sunt, conservaveritis, non solum (ut ante²⁾ dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

CAP. VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, 17 quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honestissimi et ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et fortunae curae vobis esse debent. etenim si

1) fructuosi. 2) antea.

Alter pecore omni vendito, et saltibus prope addictis, pastores retinet.] At plurimas salinas in Asia, praesertim vero in Phrygia et Cappadocia fuisse, testatur Plinius XXXI 7: *Sal siccatur in Sicilia in lacu, qui Cocanicus vocatur, et alio juxta Gelam. Horum extremitates tantum inarescunt, sicut in Phrygia, Cappadocia, Aspendi. — Effoditur et e terra, ut palam est, humore densato, in Cappadocia. Vectigal quoque ex salinis perceptum esse, intelligitur ex fr. 17 D. 50, 6: Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit; quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum et metallorum. v. Burm. de Vectig. c. 6. p. 90 seqq. et Cujac. Observ. III 51. VII 4.*

custodiis, h. e. in locis, vel speculis, in quibus servi publicanorum custodiebant, ne quis vectigal non solveret, praesertim in pascuis publicis, nam apud Festum legitur: Si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur.

magno periculo — arbitrentur; nec absque causa, nam in Pis. 54: Perpetuos defensores Macedoniae vexatores ac perditores fecisti: vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt.

fructui sunt. Hanc Erfurt. lectionem confirmat Fronto in exemplis elocutionum p. 317: *Fructui mihi est illud. Cicero de Imperio Pompeii: Putatisne vos his rebus frui posse, nisi eos, qui fructui vobis sunt conservaveritis? Adde Liv. XXXIV 36: Fuerautem ei magno fructui mare. Vulgatum fructuosi saepius legitur apud Cic. ut Off. III 2. de Amic. 21. Mox ex eod. Erf. ex Parr. Bavv. 03x. et Dresd. repositum est ante pro antea.*

VII. §. 17. et publicani. Referendum est τὸ et ad particulam deinde, quae loco alterius et in initio §. 18. sequitur. Att. I 16. [cit. Ma.] pag. 115 Graev.: *Et illud nobis non obest videri nostrum testimonium non valuisse; missus est sanguis invidiae sine dolore atque etiam hoc magis, quod omnes illi fautores illius flagitii, rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus, confitentur. Accedit illud, quod illa misera ac jejuna plebecula me ab hoc Magno unice diligere putat. v. Manut. ad l. c. et ad nostrum.*

vectigalia nervos esse reipublicae semper diximus: ¹⁾ cum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum
 18 ordinum recte esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi et industrii partim ipsi in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis; partim eorum ²⁾ in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum civium nume-

1) duximus. 2) partim suas et suorum in.

nervos esse reip. diximus. Revocavi hanc Parr. 1. 2. 6. 7. Em. b. a. m. pr. e. O8x. lectionem, quam concinnitas sermonis commendat, in locum vulgatae: duximus, quamvis ducere cum verbo esse legatur apud Cic. de Rep. III 9: *Quam multi, ut Tauri, ut Galli, ut Poeni, homines immolare et pium et diis immortalibus gratissimum esse duxerunt?* et in Phil. II 20. Fam. V 17. At Fam. VII 1: *haec, quae ceteri mirantur, contemnenda [esse] duxisti*, τὸ esse abest a plerisque codicibus, et de Nat. Deor. I. 21. §. 37: *Roges me, qualem naturam deorum esse dicam*, Heindorf e codd. Guelf. et Red. posuit dicam pro vulgato ducam, idemque fecerunt Goerenz ad Finn. IV 20, 36 et Beier ad Off. I 20, 67. v. Verr. III 33. ubi eadem lectionis varietas apparet. Nervi τὰ νεῦρα sensu proprio dicuntur ligamenta, quibus artus continentur. v. Nat. D. II 33. Eadem metaphora legitur in Verr. III 36: *Quae cum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset aerarii, Tertiae mimae condonavit.* Phil. V 2: *largiri nervos belli, pecuniam infinitam.* Ulp. in fr. 1. §. 20. D. 48, 48. in causa tributorum, in quibus, esse reipl. nervos, nemini dubium est. Diomedes I p. 289: *M. Porcius Cato dixit, Leges nervos esse civitatum.* v. Acad. I 10.

firmamentum. p. Plancio 9 [cit. Hotom.]: *Flos equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae publicanorum ordine continetur.*

§. 18. ceteris ord. praeter ordinem publicanorum. Negotiari dicuntur cives Romani, qui pecunias foenore apud provinciales occupant, unde iidem togati creditores, vel foeneratores dicuntur in Verr. I 29 et 27, ad Att. VI 1. Ex hac ep. simul intelligitur, eos nonnumquam quaternas centesimas menstruas postulasse. v. Verr. IV 43.

gnavi et industrii. Juncta leguntur eadem in Verr. III 21 pr.: *Nympho est Centuripinus, homo gnavus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator.* IV 43: *Cives Romani, viri fortes ac strenui et honesti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo cum ipsis Agrigentinis vivunt ac negotiantur.*

partim eorum. Haec omnium Parr. Bavv. Erf. Barb. O9x. edd. Rom. Venn. et Hervagianae lectio merae cessit conjecturae: partim suas et suorum, quae in marg. ed. Venetae 1499 Victorii manu adscripta legitur. Gellius X 13. *Partim hominum venerunt, plerumque dicitur, quod significat: pars hominum venit, id est, quidam homines.* ad. q. l. Burdelot laudat Orat. II 22: *Sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.* Off. II 21: *Eorum autem ipsorum [beneficiorum] partim ejusmodi sunt, ut ad universos cives pertineant, partim, singulos ut attingant.* Adde Orat. I 31: *Sed causarum, quae sint a communi quaestione sejunctae, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus.*

rum calamitate prohibere: sapientiae, videre, multorum civium calamitatem a republica seiunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos, publicanis amissis ¹⁾, vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem: neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quod nos eadem ¹⁹ Asia atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus, Romae, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem trahant calamitatem ²⁾. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis. haec fides, atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis et cohaeret. ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae plurimorum civium conjunctae cum republica defendantur ³⁾.

1) amissa. 2) calamitatem trahant. 3) civium cum rep. defendantur.

publicanis amissis. Recipienda mihi videbatur haec omnium codd. et edd. vett. lectio in locum Hervagianae: *amissa*; praesertim cum hoc in loco de calamitate reipublicae sermo sit, nec publicanis, sed reipublicae vectigalia recuperari dicantur, vel ab iisdem redimenda, vel etiam ab aliis. *Amissis* idem est, quod *perditis*. Orat. I. §. 250: *nunc talis vir amissus est.* v. Fam. IV 6. p. Marcello 6. §. 17.

§. 19. *in foro*, ubi argentariorum tabernae erant. Hinc Cic. de Off. II 23: *De quaerenda, de collocanda pecunia commodius a quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus disputatur.* Liv. XXVI 27: *Pluribus simul locis circa forum incendium ortum; septem tabernae, quae postea quinque, et argentariae, quae nunc novae appellantur, arsere.* v. c. 11. Hor. Sat. II 5, 18. Ep. I 1, 34. Supra trahant calamitatem repositum est ex Erf. Parr. Bavv. edd. Rom. Venn.

ad id bellum. Incumbere apud Cic. vel praepositioni *ad*, vel *in*, sequente accusativo nominis jungitur. Phil. VI 1: *Quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicae injurias.* Fam. X 1: *erat amoris mei, monere te, ut in rep. omni cogitatione curaque incumberes.* Caes. Gall. VII 76: *Tanta universae Galliae consensus fuit libertatis vindicandae, ut omnes et animo et opibus in id bellum incumberent.* v. B. Alex. 12. Demosth. Olynth. α. 10: *φρμὶ δειν ἐδεληῖσαι καὶ παροξυνθῆναι καὶ τῷ πολέμῳ προσέγειν.*

conjunctae cum rep. defendantur. Sic Erf. Hitt. Werdensis. Cic. p. Tullio § 36: *Deseretis maximam rem, conjunctam, cum summa re fortunisque privatorum.* In ceteris libris, omissa voce *conjunctae*, legitur *defendantur*.

- 20 CAP. VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte, a vobis quae diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, eius adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiae clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute,
21 assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis libera-

VIII. §. 20. *a vobis*. Sine praepositione *a* concinnior sententia videbatur Hotomanno et Lambino. Manutius edidit *contemta*. Egregia est Buttmanni conjectura: *ea vobis*, neque tamen necessaria, quum *a vobis* non ad verbum *contemnenda*, sed ad *providenda* referri debeat. p. Rabir. perdu. 2: *Existimare debetis Quirites, rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam — ad populum R. esse delatam.*

Atque, ut etc. Praemittit orator laudem Luculli ne offendat optimates, ἐπεὶ τῇ γε βουλῇ καὶ τοῖς ἀρίστοις ἄδικα πάσχειν ἔδοκει Λούκουλλος, οὐ πολέμου διαδόχους, ἀλλὰ θριάμβου λαμβάνων, οὐδὲ τῆς στρατηγίας ἀναγκαζόμενος, ἀλλὰ τῶν ἐτάδλων τῆς στρατηγίας ἐξίστασθαι καὶ παραχωρεῖν ἑτέροις. Plut. Luc. 55 extr. v. Cic. Acad. IV. 1 et 2.

maximas. Appianus de apparatu Mithridatis ad istud bellum cap. 69 scribit: Μυριάδες ἐκ πάντων ἐς τὸ μάχιμον αὐτῷ συνελέγοντο τεσσαρακαίδεκα μάλιστα πύζων, καὶ ἱππεῖς ἐπὶ μυρίοις ἑξακισχίλιοι. πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ὄμιλος ὁδοποιῶν καὶ σκευοφορῶν εἶπετο καὶ ἐμπόρων. Et cap. 72: Λούκιος δὲ Λούκουλλος — σύμπαντας ἔχων πεζοὺς τρισμυρίους, καὶ ἱππέας ἐς χιλίους ἐπὶ ἑξακοσίοις, παρεστρατοπέδευς τῷ Μιθριδάτῃ περὶ Κύζινον.

instructas fuisse. Servarunt τὸ fuisse. Hitt. Verd. Erf. ut vid. et Anonymus. Par. 8 et a in marg. *fuisse deletas*, Viet. in marg. ed. 1499: *esse deletas* exhibent, quod ineptum est; non enim jam adventu suo copias Mithridatis deleverat Lucullus. (v. App. Mi. 72 seqq.) Ad hoc orator primum auget hostis opes, quo major victoria Luculli appareat. v. infra §. 21. et, quod ablativum *adventu* attinet, I Cat. cap. 7. §. 16.

Cyzicenorum. Cyzicus ad oram Propontidis, colonia Milesiorum, in insula sita cum duobus portubus. App. Mi. 76: Καὶ ἐφευγε νυκτὸς, αὐτὸς μὲν (ὁ Μιθριδάτης) ἐπὶ τῶν νεῶν ἐς Πάριον, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ κατὰ γῆν ἐς Λάμψακον. περῶντας δ' αὐτοὺς τὸν Αἴσηπον, ὃ τε ποταμὸς, τότε μάλιστα ἀρθεῖς μέγιστος, καὶ ἐπὶ τῷ ποταμῷ Λούκουλλος ἐπιδραμὼν ἔφθειρεν. Ὡδὲ μὲν οἱ Κυζικηνοὶ πολλὴν βασιλέως παρασκευὴν διέφυγον, αὐτοὶ τε γενναίως ἀγωνισάμενοι, καὶ λιμῷ πιεσθέντος ὑπὸ Λουκούλλου; ἀγωνά τε αὐτῷ δεμένοι, μέχρι νῦν τελοῦσι, τὰ Λουκούλεια καλούμενα.

vit: ab eodem imperatore classem magnam et ornatam, quae ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammata¹⁾ raperetur, superatam esse atque depressam: magnas hostium praeterea copias multis proeliis esse deletas, patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen atque Amisum,

1) inflammato.

§. 21. *classem magnam.* v. pro Mur. 13. pro Arch. 9. Appianus l. c. quum Mithridatem, relictis decem millibus selectorum cum quinquaginta navibus sub Vario duce et Alexandro Paphlagone et Dionysio eunuchō, cum maiore parte navium petiisse Nicomediam, atque ex utrisque complures, coorta mox tempestate, periisse, memorasset, in cap. 77 ita pergit: Λούκουλλος δὲ περὶ τὸν Ἀχαιοῶν λιμένα τρισκαίδεκα ναῦς εἴλε τῶν πολεμίων, [ἐπὶ Ἀἷνον πλεούσας — καὶ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Ἰσίδωρον ἀπέκτεινεν,] Οὐάριον δὲ καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Διονύσιον περὶ Ἀἷνον ἐν ἐρήμῃ νήσῳ καταλαβὼν — περιέπλευσε τὴν νήσον ἐτέραις ναυσὶ, καὶ πεζοὺς ἐς αὐτὴν ἐκβιβάσας συνήλασε τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ τὰς ναῦς. οἱ δὲ — παρὰ τὴν γῆν πλέοντες, ἐκ τε τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἀμφίβολοι γιγνόμενοι κατετιτρώσκοντο· καὶ φόβος πολλὸς ἦν αὐτῶν καὶ φυγή. Ἐλήφθησαν δ' ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενοι Οὐάριός τε, καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ Διονύσιος ὁ εὐνοῦχος. καὶ αὐτῶν ὁ μὲν Διονύσιος πίων ὅπερ ἦγετο φάρμακον, αὐτίκα ἀπέθανεν. Οὐάριον δὲ ἀναιρεθῆναι προσέταξε Λούκουλλος. — Ἀλέξανδρος δὲ ἐς τὴν πομπὴν ἐφυλάσσεται. Minime igitur, quod tamen contendit Mochius, Appianus narrat, triginta septem naves ad Lemnum captas, duosque, Dionysium et Alexandrum ad triumphum servatos esse. Nec Achaeorum portus in insula Tenedi (auf der Insel Tenedos) est, sed hoc nomine: Ἀχαιοῶν λιμὴν, vel omnis sinus non longe ab Ilio, sive potius a Sigaeo, usque ad Rhoecea litora intelligitur. v. Pomp. Mel. I 18; vel, ἐγγυτέρω λέξει interior pars sinus inter ostium Simoentis et Rhoeceum, hodie Karanlık Limon. v. Strab. XIII. Mannert. Geogr. antiq. VI 3. p. 480 seqq.

studio inflammata. Sic Erf. Werd. et Hittorpius. Cic. de Off. II 11. §. 58: *Justitia — eas res spernit et negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur.* p. Clu. 3: *Sassia — amore capta — ita flagrare coepit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut etc.* v. p. Mur. 13. §. 55. *Studio inflammato est in ceteris libris, probante Garatonio, qui comp. p. Sextio 6: contento studio cursuque ad tribunatum veniamus.*

multis proeliis, praesertim ad Acsepum vel Granicum; v. App. Mi. 73. Flor. III 3. Plut. Luc. 11: Λέγονται δ' ἐκ τοῦ παντὸς ἀπολούδων τε καὶ μαχίμων ὄχλου μυριάδες οὐ πολὺ δὴ τῶν τριάκοντα λείπουσai διαφθαρεῖναι. Liv. epit. 97: *L. Lucullus in Ponto adversus Mithridatem feliciter pugnavit, caesis hostium amplius quam sexaginta millibus.*

Sinope, [Σινώπη] — urbs opulentissima, condita a Milesiis duce Antolyco; postea a Pharnace capta, sedes Ponticorum regum, et Cynici Diogenis ipsiusque Mithridatis Eupatoris patria; nunc Sinab. Amisus, antea Πείρα, colonia Atheniensium, a Mithridate amplificata; hodie Samsun, distat a Sinope 900 stadia. v. Strabonem XII 573

quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornatas atque refertas¹⁾, ceterasque urbes Ponti et Cappadociae permultas, uno aditu adventuque²⁾ esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges atque³⁾ ad alias gentes supplicem contulisse: atque haec omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causae, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

- 22 CAP. IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum haec ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites. non enim hoc sine causa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur;

1) ornata atque referta. 2) uno aditu atque adventu. 3) atque alias.

et 577. Mannert G. A. VI 5. pag. 7 seqq. 2, 448. Falsum est, quod Anonymus adnotat, opimas istas Ponti civitates a Lucullo deletas esse; nam Plutarch, Luc. 19: Καλλίμαχος ὁ στρατῆγος — τότε ὑπὸ Λουκούλλου καταστρατηγηθεὶς — προσβαλόντος αἰφνιδίως, καὶ κατασχόντος οὐ πολὺ μέρος τοῦ τείχους, αὐτὸς ἐκλιπὼν τὴν πόλιν (Ἀμισὸν) ὑφῆψεν. et 25: Ἐπολιόρχει Σινώπην, ἡμᾶλλον δὲ τοῖς κατέχοντας αὐτὴν βασιλικοὺς Κίλικας, οἳ πολλοὺς μὲν ἀνελόντες τῶν Σινωπέων, τὴν δὲ πόλιν διὰ νυκτὸς ἐφευγον. Et Appian. Mi. 85 de Sinope: Λούκουλλος δὲ τὴν πόλιν εὐθὺς ἐλευθέραν ἔφει, δι' ἐνύπριον· καὶ Ἀμισὸν ἐπὶ τῇ Σινώπῃ συνήρριζεν κ. τ. λ.

ornatas atque refertas. Ita edidi ex optimis Parr. 4. 6. 9. Bav. Erf. Pal. sec. B. 05x. edd. Rom. Veneta pro vulgato: ornata — referta. Ipsas urbes opulentissimas fuisse, testatur Strabo l. c.

ceterasque: Apameam, Prusiadem, Nicaeam, Themisceyram, Amasirim et Heracleam (App. Mi. 77—82), Cabira, multaque castella et oppida Chaldaeorum, Tibarenorum et Asiae minoris. Plut. Luc. 18 et 19.

aditu adventuque. Sic Parr. 1. 9. a. Erf. 02x. At in Parr. 2. 6. Em. 01x. uno aditu adventu, atque inde in 2 marg. 5. 7. 8. b. c. edd. Venetis: uno audito adventu legitur. Off. II. 25. §. 82: Aratus Sicyonius — rempublicam adventu suo liberavit. Vox clausas, quam omnes, quod sciam, codices et edd. vet. praebent, irrepsisse videtur ex praecedentibus. Vulgatum captas firmare videtur Anonymi scholion: istas civitates expugnavit Lucullus et cepit. In verbis seqq. atque ad alias, τὸ ad repositum est ex Parr. Bav. Erf. 0xx. edd. vet. v. infra §. 47.

ita Quirites. Sic Erf. Hitt. Werd. per notam Q. R. scriptum exhibent. In plerisque Parr. nota P. R. legitur, unde orta est cett. libror. lectio vitiosa reputo, pro qua Heumannus conjecit: fore puto.

IX. §. 22. Medea, duobus avis Sole et Oceano, Aeeta patre, Colchorum rege, matre Idyia procreata, patrem patriamque cum Jasone fugiens, Absyrti fratris divulsa membra articulatim divisit; de qua hos veteris poetae versus recitat Cicero de Nat. D. III 26. §. 67: Postquam pater,

quam praedicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa moerorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum conghesserat, in Ponto omnem reliquit. Haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. ita illum in persequendi studio moeror, hos laetitia retardavit. Hunc in 53 illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, dissidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum crexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque lacesendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multae atque magnae novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem

*Appropinquat, jamque, pacne ut comprehendatur, parat
Puerum interea obtruncat membraque articulatim dividit,*

Perque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,

Ut dum nati dissipatos artus captaret parens,

Ipsa interea effugeret, illum ut moeror tardaret sequi,

Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

v. Ovid. Trist. III. 9. Metam. VII. 4—432.

collectio dispersa. Goer. ad Finn. III. 4, 13. corrigendum censuit: ut eorum coll. dispersorum; quod vulgata plane inepta sit. sed v. supra §. 4.

effugit. App. Mi. 82: Αὐτόν τε τὸν Μιθριδάτην οἱ καταλαμβάνοντες, ἡμίονόν τινα τῶν χρυσοφόρων εἰς τὸ σάγμα πατάξαντες, προσπεισόντος τοῦ χρυσοῦ, περὶ τὸδε γένομενοι [καὶ διαμαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους] διαφυγεῖν εἰς Κόμανα περιεῖδον, ὅθεν εἰς Τιγράνην ἔφυγε σὺν ἱππεῦσι δισχιλίοις. Ὁ δὲ αὐτὸν εἰς ὄψιν οὐ προσέμενος, ἐν χωρίοις ἐκέλευσε διαίτης βασιλικῆς ἀξιοῦσθαι.

§. 25. fani religiosissimi, i. e. sanctissimi. v. Verr. I. 17 et 18. Significari videtur τὸ τῆς Ἐννοῦς ἱερὸν, ὃ ἐκεῖνοι [Καππαδοκεῖς] Κόμανα ὀνομάζουσιν. — τὰ δὲ ἱερὰ ταῦτα δοκεῖ Ὁρέστης μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἰφιγείας κομίσαι δεῦρο ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς Σκυθίας, τὰ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος. Strab. XII. p. 569. v. Dion. Cass. XXXV. cap. 11. Hirt. de b. Alex. 66. Hujus opinionis causa intelligitur ex App. Mi. 64; qui de Murena a Sulla relicto scribit: Μουρῆνας μὲν διὰ Καππαδοκίας ἐσβαλὼν εἰς Κόμανα, πόλιν ὑπὸ τῷ Μιθριδάτῃ μεγίστην, σεβάσμιον ἱερὸν καὶ πλούσιον ἔχουσαν. — οὐδὲ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἀποσχόμενος ἐχείμαζεν ἐν Καππαδοκίᾳ.

exercitus, etsi urbem ex Tigranis ceperat, et proeliis
usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum ac
24 desiderio suorum commovebatur. Hic iam plura non dicam.
fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris
reditus magis maturus, quam processio longior quaerere-
tur. Mithridates autem et suam manum iam confirmarat,
et eorum, qui se ex eius regno collegerant, et magnis
adventitiis auxiliis multorum regum et nationum¹⁾ iuvaba-
tur. Iam hoc²⁾ fere sic fieri solere accepimus, ut regum
afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad miseri-
cordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt

1) adventitiis multorum regum et nationum copiis. 2) Hoc jam.

urbem. Plut. Luc. 29: 'Εν δὲ τῇ πόλει τοῖς Τιγρανοχέρτοις
τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους στασιασάντων, καὶ τῷ Λου-
κούλλῳ τὴν πόλιν ἐνδιδόντων, προσβαλὼν εἴλε, καὶ τοὺς μὲν ἐν τῇ
πόλει θησαυροὺς παρελάμβανε, τὴν δὲ πόλιν διαρπάσαι παρέδωκε
τοῖς στρατιώταις, μετὰ τῶν ἄλλων χρημάτων ὀκτακισχίλια τά-
λαντα νομίσματος ἔχουσιν. u. c. 685—686. v. App. Mi. 86. Dion.
Cass. XXXV 2. Strab. XI sub f. *οὐκ ἐστὶν ἀλλὰ...*

proeliis — secundis. Superato Mithrobarzane, Mancaeο per Sex-
tilium intra Tigranocertam compulso, fuso fugatoque ipso Tigra-
ne cum ingenti clade, Romanorumque exercitu usque ad urbem Artaxata
admoto. App. 84—87. Plut. 23—31. Dio. Cass. XXXV 1—4.

commovebatur. Οἱ γὰρ Οὐαλέριοι, ἐκινήθησαν μὲν καὶ ἐν Νισί-
βει καὶ μάλιστα ὅτι Πούπλιος τις Κλώδιος συνεστασίαζε σφᾶς. ἐτα-
ράχθησαν δὲ καὶ τότε ἄλλως τε, καὶ ἐπειδὴ τὸν Ἀκίλιον τὸν ὕπατον,
ὃς τῷ Λουκούλλῳ διάδοχος ἐξεπέμφθη, πλησιάζοντα ἐπύθοντο.
Dio. Cass. XXXV 14. v. Plut. in Luc. 52—53. App. Mi. 90. Liv.
epit. 98.

§. 24. adventitiis auxiliis ex Erf. Hitt. Werd. recepit Graevius,
Garatonio comp. Verr. IV 57: *neque ullum adventitium requiratur
auxilium*. In uno Par. deter. notae 9. a. ed. Veneta 1499 legitur
vulgatum: *adventitiis mult. regum et nationum copiis*. At in ceteris
octo Parr. Bavv. Pall. Oxx. Dresd. Franc. edd. Rom. Ven. 1472
nec auxiliis, nec copiis habetur, ut vel verbum quoddam excidisse
[v. infra c. 19 extr.], vel τὸ adventitiis substantivi loco positum
videatur, ut *veterani, exauctorati etc.* v. Top. §. 69. Senec. de vit.
beat. 8. In rem App. Mi. 88. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐς τὸν Πόντον
ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῆς ιδίας ἀρχῆς ὑπείγετο, τετρακισχιλίους οἰκείους
ἔχων, καὶ τοσοῦσδε ἑτέρους παρὰ Τιγράνους λαβών. Idem fere
narrat Dio. Cass. XXXV. cap. 9. addita causa: Οἱ γὰρ ἄνθρωποι
ἐκείνου τε εὐνοίαν, ἐκ τε τοῦ ὁμοφύλου, καὶ ἐκ τῆς πατρίου βασι-
λείας, καὶ τῶν Ῥωμαίων μῖσος, διὰ τε τὸ ὀδυρεῖν, καὶ διὰ τὸ
ὑπὸ τῶν ἐφεστηκότων σφίσι κακουχεῖσθαι, ἔχοντες, προσέχωρησάν
τε αὐτῷ, καὶ μετὰ τοῦτο τὸν ἄρχοντα τῶν ἐκεῖ Ῥωμαίων Μάρκον
Φάβιον ἐνίκησαν.

Jam hoc. Sic Erf. et Anonymus. Cic. p. Clu. 16: *Fabriciis
semper usus est Oppianicus familiarissime. Jam hoc fere scitis omnes,
quantam vim habeat ad conjungendas amicitias studiorum ac naturae
similitudo*. In verbis seqq. ut regale restitutum est ex omni Parr. Bavv.

in regno, ut regale his ¹⁾ nomen magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum ²⁾ incolumis nunquam est ausus optare. nam cum se in regnum suum ³⁾ recepisset, non fuit eo contentus, quod ei praeter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram umquam attingeret: sed in exercitum nostrum ⁴⁾, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtae solent, qui res Romanas scribunt,) praeterire me nostram calamitatem: quae tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex proelio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in illo ipso ⁵⁾ malo, gravis- ²⁵ ²⁰ simaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuen-

1) quod regale iis. 2) regn. recepisset suum. 3) vestrum. 4) ipso illo.

Erf. Pall. Oxx. Dresd. Franc. edd. Rom. Venn. Herv. pro vulgato quod regale, quae conjectura a Victorio in marg. ed. Ven. 1499 adscripta legitur.

sanctum esse, quod secus erat apud Romanos; namque expulso Tarquinio, tantum odium populum Romanum regalis nominis tenuit, quantum tenuerat post obitum, vel potius excessum Romuli, desiderium. de Rep. II 31.

§. 25. exercitum nostrum. Revocavi hanc Parr. Bavv. Erf. O6x. edd. Rom. Venn. lectionem, cum mox sequatur nostram calamitatem. In iisdem supra legitur: regnum suum recepisset.

calamitatem. Plut. Luc. 33: Τριάριος δ' ὡς ἔτοιμον ἀρπάσαι τὸ νίκημα, πρὶν ἐπελθεῖν Λούκουλλον ἐγγὺς ὄντα, φιλοτομούμετος, ἡττᾶται μάχῃ μεγάλῃ. λέγονται γὰρ ὑπὲρ ἑπτακισχιλίουσ' Ῥωμαίων ἀποθανεῖν, ἐν οἷς ἑκατόνταρχοι μὲν ἑκατὸν πεντήκοντα, χιλίαρχοι δ' εἴκοσι καὶ τέσσαρες. Τὸ δὲ στρατόπεδον εἶλε Μιθριδάτης. v. Dion. Cass. XXXV. cap. 12. App. Mi. 88 et 89.

§. 26. in illo ipso. Hunc ordinem servant Parr. Bavv. Erfurt. edd. Rom. Venetae. Sic Off. I 44: Ita illi ipsi doctrinae studiis et sapientiae dediti ad hominum utilitatem suam intelligentiam prudentiamque potissimum conferunt. Verr. III 32: Illi ipsi, qui remanserant, relicturi agros omnes erant, nisi etc. Nep. Dio. 9: Illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent. Ex his exemplis perspicitur, hunc ordinem tum servari solere, cum ea, ad quae pronomina ista referuntur, modo commemorata sunt. v. not. ad or. pro Archia c. 11.

imperii diuturnitati modum statuendum etc. Annuos magistratus, annuaque imperia sibi fecere Romani, exactis regibus, ne committeretur, ut quisquam, inveterata potestate, aut ad deponendum imperium tardior esset, aut ad obtinendum munitior. Hinc Mam. Aemilius dictator in concione ait: Maximam ejus [libertatis populi R.] custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent, et temporis modus imponeretur, quibus juris imponi non posset. v. Cic. de Rep. II 12 et 23. Liv. IV 24 et Argument. huj. orationis.

dum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui iam stipendiis confecti ¹⁾ erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa praetereo consulto: sed ea vos coniectura perspicitis, quantum illud bellum factum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renoveant agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu.

27 CAP. X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quae res est, quae cuiusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiae disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum atque in militiae

1) confectis erant.

stipendiis confecti. Revocavi hanc Parr. Bavv. Erf. Pall. Oxx. edd. Rom. Venetae 1472 lectionem, quam firmare videtur etiam Anonymus, adnotans: *Dimisit quasi imbellem*, in locum vulgatae: *stipendiis confectis*, quae legitur in ed. Ven. 1499, sed virgula tamen notata a Victorio.

sed ea — putetis. Vexatus est hic locus. Graevius ex Erf. Werd. B. recepit *perspicite*, quod mihi cum omni huic loco, tum praecedenti pronomini *vos* minime convenire videtur. p. Clu. 14: *Multa praetereo consulto; vos tamen eum similem sui fuisse in ceteris quoque vitae partibus existimare debebitis.* Pronomen *ea*, quod W. glossema putavit, abest a Par. 1, in quo futurum legitur pro factum. Pessime a nonnullis editoribus receptum est *putatis* ex tribus Oxx. v. not. ult. ad or. p. S. Roscio, infra §. 46. Verr. III 12. V 9. p. Sulla 18.

X. §. 27. *mihi — videor.* Verr. IV 47: *Nimium mihi diu videor in uno genere versari criminum.* II 4: *Videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere.*

esse videatur. Valer. Probus p. 1491: *Trochaeus et Pacon tertius facient illam structuram Tullio peculiarem: esse videatur.* v. Quintil. IX 4, 75. Dial. de orr. 25. Idem pleonasmus legitur infra c. 14 et 20.

§. 28. *e ludo.* Ascon. ad Cic. Div. in Verr. 10: *Omni scholam ludum dixere Romani, et magistri ludi dicuntur, qui primas literas docent.* v. Horat. Sat. I 6, 72 pro Arch. 5.

ad patris exercitum. Plut. Pomp. 5: *Ἐπὶ δὲ μεγάλῳ τῷ πατρὶ*

disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui saepius cum hoste confligit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicae? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia et diversa genera et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quae huius viri scientiam fugere possit.

τάπασι, καὶ τῷ πατρὶ συστρατευόμενος ἀντιτεταγμένῳ πρὸς Κίρναν, Λεύκιον κ. τ. λ. Ipse Pompeius in or. ad Quirites apud Dion. Cass. XXXVI 8: Αὐτὸς τε γὰρ ἐκ παίδων κέρμηκα — ἢ οὐ μένυσθε ὅσα μὲν ἐν τῷ πρὸς τὸν Κίρναν πολέμῳ ἐταλαιπόρησα, καίτοι κορυδῇ νέος ὢν; Tacitus XIII 6: octavo decimo aetatis anno Cn. Pompeium civilia bella sustinuisse, scribit. Alii bellum sociale intelligunt, quia tamen ullo scriptorum vett. testimonio adjuventur.

summi imperatoris, L. Sullae ut plerique putant; at si Plutarchum in Pomp. cap. 5—8. sequaris, patris Cn. Pomp. Strabonis, qui consul cum L. Porcio Catone u. c. 663, devictis Marsis, Asculoque everso, triumphavit, dein proconsul, occiso per fraudem Q. Pompeio consule, diu inter utramque partem medius, ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna confligit, denique fulmine ictus perit. App. Civ. I 32—63. Vell. Pat. II 43—21 et 29. In Erf. Werd. Hitt. miles in exercitu fuit scriptum est, quod numerosius videbatur Grutero. v. p. Milone c. 4.

ineunte adolesc. Plut. Pomp. 6: Πομπήϊος ἦν μὲν τρία καὶ εἴκοσι γεγονώς, ὑπ' οὐδενὸς δ' ἀνδρώπων ἀποδεδειγμένος στρατηγός, αὐτὸς ἑαυτῷ δοὺς τὸ ἀρχεῖν — στρατιώτας κατέλεγε, καὶ λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχους κατὰ κόσμον ἀποδείξας ἐκάστοις — οὕτω κατατείμας ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τρία τάγματα τέλεια, — ἦγε πρὸς Σύλλαν, — πᾶν ὅσον ἐπύει τῆς Ἰταλίας πειρώμενος ἀφιστάναι τοῦ Κάρβωνος. et cap. 8: Ὁ Σύλλας — προσαγορευθεὶς, ὡς εἰκὸς αὐτοκράτωρ, προσήγορευσεν αὐτοκράτορα τὸν Πομπήϊον. v. App. Civ. I 80. Liv. epit. 83.

erudita ex Erf. Werd. Hitt. restituit Lamb. comparans pro Font. 13: Q. Catulum, P. Crassum, non literis homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditos. Adde III. Verr. 63: Eos instituere atque erudire ad majorum instituta atque civitatis disciplinam — debuisti. I Tusc. 26: Philosophia nos — ad modestiam magnitudinemque animi erudit. pro Balb. 20: Se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum. Cett. codices cum edd. Rom. Venn. tradita, Venetae margo et Herv. traducta exhibent.

29 **CAP. XI.** Iam vero virtuti Cn. Pompeii quae potest oratio par¹⁾ inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit asserre? Neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo existimantur, labor in negotiis²⁾, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: *qua* tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut
 30 vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, huius virtute et subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum interneccione patefactum est. testis est Hispania,

1) par oratio. 2) negotio.

XI. §. 29. *oratio par.* Hunc ordinem praebent Parr. Bavv. Erf. edd. Rom. Veneta 1472. Iidem libri mox cum Oxx. et cett. edd. vett. *negotiis* pro vulgato *negotio* servant.

§. 30. *Sicilia*, quam provinciam, cum imperio a senatu missus, Perperna statim profugo, et Cn. Carbone, qui ab Arimino eo fugerat, occiso, recepit. Liv. epit. 89. Eutrop. V 8 et 9. v. Plut. Pomp. 10. App. Civ. I 96.

explicavit. Gell. I 7: *Cicero explicavit dicere maluit, quam explicuit, quod esse jam usitatus coeperat: — At si explicuit diceret, imperfecto et debili numero verborum sonus clauderet.* Flor. I 17 § 3: *Fabius Maximus periculosissimum bellum sine periculo explicavit.* v. Freinsh. et Graev. ad c. l.

Africa. Liv. epit. 89: *Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, et Hiarbam regem Numidarum bellum molientes victos interemit, et quatuor et viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, triumphavit.* Plut. l. c. cap. 12 extr.: *Ταῖς δὲ πάσαις, ὥς φασι, τεσσαράκοντα (ἡμέραις) τοὺς πολεμίους συνείλες, καὶ Λιβύην ἐχειρώσατο.* v. cap. 11. 13 et 14.

Gallia. Sallust. Fragm. III. in epist. Cn. Pompeii ad senatum: *Nomine modo imperii a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hostesque in cervicibus jam Italiae agentes ab Alpibus in Hispaniam summovi. Per eas iter aliud, atque Hannibal, nobis opportunius patefeci. Recepi Galliam Pyrenaeum etc.* Plin. II. N. III 5 pr.: *Citerioris Hispaniae — vetus forma mutata est: utpote quum Pomp. Magnus trophaeis suis, quae statuebat in Pyrenaeo, DCCCLXXVI oppida ab Alpibus ad fines Hispaniae ulterioris in ditionem a se reducta testatus sit.* v. Serv. ad Aen. X 13 et XI 6. App. Civ. I 109 et Plut. Pomp. 8. quorum uterque de Gallorum interneccione nihil memorat.

interneccione est a mell. Parr. probaturque a Prisc. IV. p. 623: *Internectus autem internecti, interneccio facit, euphoniae causa abjecta t. Interneccione, vel internitione legitur in Par. 1. Erf. b. a. marg.;*

quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos postratosque conspexit. testis est iterum et saepius Italia, quae, cum servili bello tacto periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum. Testes vero iam omnes orae, atque ³¹ omnes exterae gentes ac nationes, denique maria omnia, cum universa, tum in singulis oris omnes ¹⁾ sinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto praedonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno

1) tum universa, tum in singulis omnes.

interitione, quod Lamb. placuit, ego nusquam inveni. De ineptis cett. codd. lectt. dicere non attinet. v. III Cat. §. 23. Nep. Eum. 3.

Hispania. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit, denique a Manio Antonio, M. Perperna et aliis conjuratis in convivio interfectus est, octavo ducatus sui anno, magnus dux, et adversus duos imperatores Pompeium et Metellum saepe par, vel frequentius victor. — Imperium partium ad Marcum translatum est: quem Cn. Pompeius victum captumque interemit, ac recepit Hispaniam, decimo fere anno, quam coeptum est bellum. Liv. epit. 90 et 96. Plut. in Pomp. 8. 17—21. et in Sertor. App. Civ. I 108—113.

expetivit. Nihil de hac re legitur apud auctores, nisi quod Plutarchus de Crasso scribit cap. 11: Γεγραφώς δὲ τῇ βουλῇ προτέρων, ὡς χρῆ καὶ Λούκουλλον ἐκ Θράκης καλεῖν, καὶ Πομπήϊον ἐξ Ἰβηρίας, μετενόει. Praeterea idem in Pomp. 21: Ἐκ δὲ τούτου (confecto Hisp. bello) ἀπήγεν εἰς Ἰταλίαν τὸν στρατὸν, ἀκμάζοντι τῷ δουλικῷ πολέμῳ κατὰ τύχην φερόμενος. Διὸ καὶ Κράσσος ὁ στρατηγὸς κατήπειξε παραβολῶς τὴν μάχην, καὶ κατεντύχησε διαχιλίους τριακοσίους ἐπὶ μυρίοις κτείνας. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸν Πομπήϊον εἰσποιοῦσης ἀμωσγέπως τῷ κατορθώματι τῆς τύχης, πεντακισχίλιοι φεύγοντες ἐκ τῆς μάχης ἐνέπεσον εἰς αὐτὸν, οὓς ἅπαντας διαφθείρας, ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον ὑποφάσας, ὡς Κράσσος μὲν ἐκ παρατάξεως νενίκηκε τοὺς μονομάχους, αὐτὸς δὲ τὸν πόλεμον ἐκ ῥιζῶν παντάπασιν ἀνέτηκε. v. App. I. Civ. 116—120.

§. 51. *singulis oris.* Graevius excerpta Pith. cod. secutus oris delevit, quod de oris in praecedentibus egerit Cicero, hic vero loquatur de maribus. Mihi omnium Parr. Bavv. Erf. Pall. edd. Rom. Venn. cett. auctoritas temere repudianda non videbatur, praesertim cum sinus atque portus in oris sint. Praeterea ex Erf. et Parr. mell. dedi: *cum universa.*

tam vetus, coeptum a. u. c. 667, et confectum C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrione coss. u. c. 687. v. App. Mi. 92—97.

anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse?
 52 Quam provinciam tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a praedonibus captas urbes esse sociorum?

CAP. XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri a Brundisio numquam, nisi hieme summa¹⁾, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in praedo-

1) summa hieme.

§. 52. *captas urbes*. Plut. Pomp. 24: Ἐγένοντο δ' οὖν, αἱ μὲν ληστρίδες νῆες ὑπὲρ χιλίας, αἱ δ' ἀλοῦσαι πόλεις ὑπ' αὐτῶν, τετρακόσιαι. v. App. Mi. 92, Dion. Cass. XXXVI 4 et 5.

XII. *Fuit — fuit*. v. not. ad I Cat. I.

propugnaculis. Ernestius colonias significari putat, institutas in nationibus bello subactis, quibus et victas gentes in officio continerent, et impetus vicinarum gentium in suas provincias cohiberent, comp. p. Fonteio 1: [*Narbo Marcius colonia nostrorum civium, specula populi Romani ac propugnaculum adversus Gallos.*] Adde Tac. III. Hist. 54: *Cremona condita erat — propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes*. Mihi tamen, quum additum sit: *sua tecta*, et Cicero de bello piratico loquatur, classes, exercitus et castella potissimum intelligi debere videntur. Verr. III 80: *Classis pulcherrima, Siciliae propugnaculum praesidiumque provinciae piratarum manibus incensa est*. V 54: *Erat sola illa navis constrata et ita magna, ut propugnaculo ceteris posset esse*.

hieme summa. Sic Parr. mell. Erf. Cic. Fam. XIII 60: *Si ille intellexerit, se, quod pro salute mea multa pericula adierit, saepe hieme summa navigarit, — gratum etiam tibi fecisse*. Verr. IV 40: *Erat hiems summa*. Dio Cass. XXXVI 4: Ἦγόν τε καὶ ἔφερον πρῶτους μὲν καὶ μάλιστα τοὺς πλέοντας, οὐδὲ γὰρ τὴν χειμερινὴν ὥραν ἀσφαλῆ αὐτοῖς παρεῖχον. Transmittere absolute positum est, ut appellere, trajicere. Att. VIII 15: *Sin ille ante transmisisset, exitiosi belli metus [erat]*. Finn. V. §. 87: *Pythagoras — tot maria transmisit*.

duodecim secures. Plut. Pomp. 24: Πλεῖστα δὲ Ῥωμαίοις ἐνυβρίσαντες — ἤρπασάν ποτε καὶ στρατηγούς δύο, Σεξτίλιον καὶ Βελλῖνον, ἐν ταῖς περιπορεύσει, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἅμα καὶ ῥαβδοφόρους ὄχοντο σὺν αὐτοῖς ἐχείροις ἔχοντες. Sex lictores erant praetoris. Val. M. I 1, 9: *L. Furius — praetor a patre suo collegii Saliorum magistro jussus, sex lictoribus praecedentibus, arma ancilia tulit*.

num potestatem pervenerint? Cnidum aut Colophonem, 53
aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias,
caplas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos
portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in praedonum
fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Caie-
tae celeberrimum atque plenissimum navium, inspectante
praetore, a praedonibus esse direptum? ex Miseno autem
eius ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum
gesserat, a praedonibus esse sublato? Nam quid ego
Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam

§. 35. *Cnidus*, Cariae urbs, in cornu paene insulae sita, duos
habens portus, signo Veneris a Praxitele nobilitata. Pompon. Mela
I. §. 16. Plin. XXXVI 5. Strabo XIV. p. 431. *Colophon*, Joniae
urbs, Haleso affluente. Plin. V 29. Strabo XIII 442: 'Εκτὴ-
σαντο δέ ποτε καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον δύναμιν Κολοφώνιοι καὶ
ἱπρικτὴν κ. τ. λ.

Samus, clarissima Joniae insula atque urbs, portu et statione
navium praedita, de qua Lactant. D. J. I 17: *Insulam Samum scri-*
bit Varro prius Partheniam nominatam, quod ibi Juno adoleverit, ibi-
que etiam Jovi nupserit. Itaque nobilissimum et antiquissimum templum
ejus est Sami, et simulacrum in habitu nubentis figuratum. v. Strab.
XIV 458. Plin. V 31. *Cnidum aut Coloph.* est in Erf. Werd. Hitt.
Quid aut Col. in cett. codd. et edd. vet.

fuisse potestate. Gellius I 7 scriptum esse a Cicerone: in praedonum fuisse potestatem sciatis, idque ratione dictum certa et proba contendit, quod, omissis auctoritatibus, sic compositum jucundius ad aurem completiusque sit. Verr. Div. 20: *Quae nationes in amicitiam populi Romani ditionemque essent.* II 27: *in istius unius essent potestatem.* Legg. III 17: *optimam rempublicam esse dico, quae sit in potestatem optimorum.* v. praeterea Gar. ad or. pro Quintio 30 et 5. Gronov. ad Gell. I. c. et ad Liv. II 14. At, quum in omnibus hisce allatis locis eadem lectionis varietas appareat, in nostro autem omnes Parr. excepto uno, qui est recentissimus, Bavv. Erf. cett. cum ed. Romana vulgatam tueantur, eam rejicere non potui, quamvis non negaverim, nonnunquam ita locutos esse Romanos. v. not. ad or. p. Archia 5. et Drakenborch. ad Liv. I. c. pag. 298.

Cajeta, promontorium et oppidum in Auruncis, hodie Gaeta. Portum ejus postea restituit Antoninus Pius. v. Jul. Capit. c. 8 et Virg. Aen. VII 1—4. In medio Cajetae et Formiarum sita erat villa Ciceronis, Cajeta et Formianum promiscue nominata, ubi Cicerone occisus est.

Misenum, Campaniae promontorium cum portu nobili et oppido. v. Virg. Aen. III 239 et VI 162. In rem Plut. Pomp. 24: 'Ηλω δὲ καὶ θυγάτηρ Ἀντωνίου, Στραβωνίου ἀνδρὸς, εἰς ἀγρὸν βαδίζουσα, καὶ πολλῶν χρημάτων ἀπελευτρώθη. Ascon. ad Verr. II 5: *Hic est M. Antonius, qui gratia Cottae consulis et Cethegi factione in senatu curationem infinitam nactus totius orae maritimae, Siciliam et provincias depopulatus est, et ad postremum inferens Cretensibus bellum morbo perit.* v. eundem ad Div. in Cacc. 17. Verr. I 25. Liv. epit. 97, App. Mi. 95.

Ostiense. Ostia, urbs cum portu XIII ab urbe milliario, condita in ore Tiberis ab Anco Marcio adversus Etruscorum latrocinia,

reipublicae querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? Proh dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicae potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium praedonum navem esse
 34 audiat? Atque haec, qua celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quaestus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit, atque haec tria frumentaria subsidia reipublicae firmissimis praesidiis clas-
 35 sibusque munivit. Inde se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis et Gallia Cisalpina praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria maximis classibus firmissimisque praesidiis adornavit: ipse autem,

negotiatores in Tiberi infestantium. Plin. IV 3. Liv. I 33. Strabo IV. p. 160. Quis iste consul fuerit, nullus vet. auctorum docet; at Dio Cass. XXXVI. cap. 3: 'Ες αὐτὰ τὰ Ὠστια ἐσέπλεον καὶ τὰς τε ναῦς ἔκαιον, καὶ πάνθ' ἤρπαζον. καὶ τέλος — τοὺς ἀνθρώπους, ὅσους μὴ διώλλυσαν, τὰ τε σκῦλα, ὅσα ἐλάμβανον, ἀδεῶς ὥς γε καὶ ἐν οἰκείᾳ διετίθεντο.

oppressa idem valet, quod *deleta*, *incensa*. Verr. V 32: *Tua luxuria atque avaritia classis populi Romani a praedonibus capta et incensa est.* v. supra §. 21 et not. praeced.

§. 34. *belli impetus navigavit*, poetarum more dictum; sic Flor. II 2, 7: *Regulo duce jam in Africam navigabat bellum.* v. Freinsh. in ind. ad Flor. Ennius in quartodecimo, apud Macrob. Sat. VI 1. pag. 354. ed. Gron.: *Labitur uncta carina, volat super impetus undas.* In rem App Mi. 93: Αὐτὸς δ' ἅπαντας (τοὺς στρατηγούς) ἐπέπλει· καὶ τὰ ἐς δύοιν (τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, τὸ Λιβυκὸν, τὸ περὶ Σαρδόνια καὶ Κύρνον καὶ Σικελίαν Plut. 26.) πρῶτα ἡμέραις τεσσαράκοντα ἐπιδὼν, ἐς Ῥώμην παρῆλθεν. ὅθεν ἐς Βρεντέσιον, καὶ ἐκ Βρεντεσίου τοσῶδε διαστήματι τὴν ἑω περιπλεύσας, ἐξέπληξεν ἅπαντας τάχει τε ἐπίπλου, καὶ μεγέθει παρασκευῆς, καὶ φόβῳ δόξης. ὥστε — καὶ Πομπήϊῳ τὴν μὲν θάλασσαν αὐτίκα ἀμαχεὶ κεκαθάρθαι τοὺς δὲ ληστὰς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἀλίσκεσθαι πανταχοῦ κατὰ μέρη. Αὐτὸς δὲ ἐς Κιλικίαν ἠπείγετο κ. τ. λ. v. Plut. Pomp. 26 et 27.

Duabus Hisp. cis et ultra Iberum. At Mela II 6: *Hispania tribus est distincta nominibus, parsque ejus Tarraconensis, pars Baetica, pars Lusitania vocatur.*

duo maria. Idem cap. 4: *Italia — inter Adriaticum et Tuscum, sive ut aliter eadem appellantur, inter Superum mare et Inferum excurrit.*

ut a Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphiliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, incunte vere suscepit, media aestate confecit.

CAP. XIII. Est haec divina atque incredibilis virtus 36 imperatoris. quid ceterae, quas paullo ante commemorare coeperam, quantae atque quam multae sunt? non enim bellandi virtus solum¹⁾ in summo atque perfecto imperatore quaerenda est, sed multae sunt artes eximiae, huius

1) solum bellandi virtus.

a Brundisio. Praepositionem, quae ab Erf. Hitt. Werd. abest, jure retinent Parr. Bavv. Pall. edd. vett. Saepius enim et a Cicerone et ab aliis addi solet. Fam. XV 3: ab Epheso in Syriam profectus erat. v. IV 12. Phil. VIII 8. Liv. XXI 13: si inermes — velitis ab Sagunto exire; et supra §. 52, ubi eadem lectionis varietas est.

undequinquagesimo. Flor. III 6: Quid prius in hac mirere victoria? velocitatem, quod quadragesimo die parata est? Nec tamen, quod Garatonius opinatur, Florus id ad omne belli tempus transulit; sed, quod ex §. 12. satis apparet, ad Pompeii excursionem in Ciliciam, originem, fontemque belli.

capti interfectique. App. 96: λησταὶ δ' ἀνῆρέθησαν ἐν ταῖς μάχαις ἀμφὶ τοὺς μυρίους Plutarchus cap. 27. omnibus perpercisse Pompeium scribit, additque in cap. 28: αὐτοὺς δὲ, δισμυρίων πλείονας γενομένους, ἀνελεῖν μὲν οὐδ' ἐβουλεύσατο. v. infra cap. 16.

Cretensibus. Plut. Pomp. 29: Ὁ γὰρ Μέτελλος, οἰκεῖτος ὧν ἐκείνου τοῦ συνάρεξαντος ἐν Ἰβηρίᾳ τῷ Πομπηίῳ, στρατηγὸς εἰς Κρήτην ἐπέμφθη πρότερον, ἢ τὸν Πομπηῖον αἰρεθῆναι· καὶ πολλοὺς ἐγκαταλαβὼν ὁ Μέτελλος ἐξήρει καὶ διέφθειρεν· οἱ δὲ περιόντες ἐτι καὶ πολιορκούμενοι, πέμψαντες ἱκετηρίαν, ἐπεκαλοῦντο Πομπηῖον εἰς τὴν νῆσον, ὡς τῆς ἐκείνου μέρος οὖσαν ἀρχῆς καὶ πανταχόθεν ἐμπίπτουσιν εἰς τὸ μέτρον τὸ ἀπὸ θαλάσσης· ὁ δὲ δεξάμενος ἔγραψε τῷ Μετέλλῳ, κωλύων τὸν πόλεμον, ἔγραψε δὲ καὶ ταῖς πόλεσι μὴ προσέχειν Μετέλλῳ, καὶ στρατηγὸν ἐπεμψε τῶν ὑφ' αὐτὸν ἀρχόντων ἓνα, Λεύκιον Ὀκταοῦϊον· — — οὐ μὴν ἐνέδωκεν ὁ Μέτελλος, ἀλλὰ τοὺς τε πειρατὰς ἐξελὼν ἐτιμωρήσατο, καὶ τὸν Ὀκταοῦϊον ἐν τῷ στρατοπέδῳ καδιβρίσας καὶ λοιδορήσας ἀφῆκεν. v. Dion. Cass. XXXVI pr. Liv. epit. 99. Vell. II 54. Val. M. VII 6.

confecit. Plut. 28: Κατελύθη μὲν οὖν ὁ πόλεμος, καὶ τὰ πανταχοῦ ληστῆρια τῆς θαλάσσης ἐξέπεσεν οὐκ ἐν πλείονι χρόνῳ τριῶν μηνῶν. v. App. Mi. 96.

XIII. §. 36. bellandi virtus solum. Sic Parr. Bavv. Erf. edd. Rom. Venetae.

quaerenda, vel: spectanda, quo verbo utitur Cic. ad Fam. XV 4: Illud animadvertisse videor, te non tam res gestas, quam mores, instituta atque vitam imperatorum spectare solere; vel: requirenda. v. infra §. 64.

administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quae breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, 57 quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus atque venierint? qui hunc ¹⁾ hominem magnum aut amplum de republica cogi-

1) quid hunc.

artes, animi scilicet. Sall. Jug. 28: *In consule nostro multae bonaeque artes animi et corporis erant.* et 33: *luxuria et ignavia pessumae artes.* Motom. laudat Cic. de Finn. II. §. 413: *Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a maioribus nominabantur.*

administrae. Orr. Partitt. 25. pr.: *Sunt aliae [virtutes] quasi ministrae comitesque sapientiae.* Orat. I 17. §. 73: *Tua fuit oratio ejusmodi, ut omnes [artes] comites ac ministras oratoris esse diceres.* Finn. II 34: *Tu autem etiam membra ipsa sensusque considera, qui tibi, ut reliquae corporis partes, non comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur.*

innocentia. Intelligitur h. l. animus ab omni avaritia alienus, ideoque incorruptus. Tac. I 44: *Si tribuni, si legio industriam, innocentiamque adprobaverant, retinebat ordinem; ubi avaritiam, aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia.*

§. 57. aliquo in numero. Graevius ex Hittorp. et Erf. recepit: *ullo in numero.* Vulgatam tamen et cett. codd. auctoritas et plura exempla defendunt. Oratt. III 9. §. 55: *Quoniam esse aliquo in numero vobis videmur.* Orat. 61. §. 208: *Nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem ejus generis.* Fam. I 10: *Ibi malis esse, ubi aliquo numero sis.* v. Gronov. ad c. I. Caes. Gall. VI 13: *In omni Gallia, eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo.* Verbum putare saepius elliptice legitur, ut vel ponendum, vel simplex esse subaudiendum videatur. Pis. 13, 33: *in hostium numero putaretur.* Finn. II 22: *Epicurus — in voluptate summum bonum putat.* Nat. Deor. II 13: *Ratio recta constansque supra hominem putanda est, deoque tribuenda.* Verr. IV 19: *Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat.*

venierint. v. infra. Falso Anonymus et plerique interpretes ea, quae sequuntur, in Lucillum dicta putant; obstant enim expressa Plutarchi verba, qui cap. 29 scribit: *Τὸν Λούκουλλον θαυμάζεσθαι, ὅτι δραχμὴν μίαν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μὴ λαβὼν, αὐτὸν ἐξ αὐτοῦ διώκει τὸν πόλεμον.* et cap. 35: *Ἡνίων δὲ αὐτοῦς [τοὺς στρατιώτας] καὶ οἱ λοιποὶ χειμῶνες ἢ γὰρ ἐν τῇ πολέμῳ διεχέιμαζον, ἢ παρὰ τοῖς συμμάχοις, ὑπαιδρα σκηνοῦντες· εἰς δὲ πόλιν Ἑλληνίδα καὶ φίλην οὐδ' ἅπαξ εἰσῆλθε μετὰ στρατοπέδου Λούκουλλος.*

qui hunc. Sic Parr. 2. 5. 6. 8. 1 [suprascripta voce: *quomodo*]. Em. a. c. 04x; cum in Par. 9 b. 03x. cdd. Venn. quis, et in uno

tare, qui pecuniam, ex aerario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciae magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint: ego autem nomino neminem¹⁾. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quae per 58 hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet; neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic miramur, hunc hominem tan- 40 tum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac

1) neminem nomino.

tantum Par. 7. quid scriptum sit. Eandem particulam restituit Heindorf in l. de Nat. D. II 14: Qui igitur potest ei deesse id, quod optimum est? ubi antea legebatur quid igitur etc. v. ibid. cap. 13. p. Rose. Am. 40. §. 116. In rem Demosth. Olynth. γ. p. 37: Ἔστι δ' οὐδέποτε, οἶμαι, μέγα καὶ νεανικὸν φρόνημα λαβεῖν μίσην καὶ φανὺλα πράττοντάς.

reliquerit. Eadem prorsus exprobrat Cicero in Pison. 33: Nonne sestertium centies et octogies, quod quasi vasarii nomine in venditione mei capitis adscripseras, ex aerario tibi adtributum, Romae in quaestu reliquisti? et 36: Quid? centuriatus palam venditos? quid per tuum servulum ordines adsignatos? In subnexis: nomino neminem dedi ex omni Parr. Bavv. Erf. et ed. Romana, pro vulgato: neminem nomino, quod in Venetis est.

ferant, i. e. afferant, quod exhibet Coloniensis. Gruterus et Reitzius ambigue hoc dictum putant. Sed v. quae mox seqq.

Utrum plures. Verr. III 4: Quid? hoc cuiquam ferendum putas, — Verrem esse, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium spoliasset videatur? plures hic solus villas ornamentis sanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? in Pis. 33: Nonne hiberna cum legato praefectoque tuo tradidisses, evertisti miseris funditus civitates? v. infra §. 46.

se ipsum. Graevius e cod. Erf. recepit: se ipse, probante Matthiae, qui l. ep. ad Q. fratr. I 1. §. 2: Quid est enim negotii, continere eos, quibus praesis, si te ipse contineas. Mihi propter oppos. exercitum cett. codd. auctoritas praefenda videtur. Finn. I. §. 70: ne minus amicos, quam se ipsos diligant. v. I Cat. §. 4.

litterae perferuntur. non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiae perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

- 40 CAP. XIV. Age vero ceteris in rebus qualis sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt: sed eae res ¹⁾, quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. postremo signa et tabulas, ceteraque ornamenta Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille
41 ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de coelo delapsum, intuentur; nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinencia: quod iam nationibus exteris incredibile ac falso memoriae proditum videbatur. nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucet; nunc intelli-

1) haec res, quae.

XIV. §. 40. *eae res* est in Parr. Olx. ed. Romana, pro vulgato *haec res*. Mox Parr. Bavv. Erf. Pall. cum edd. vett. *devocavit* praebent pro: *revocavit*, quod est in Par. 7. Phaedr. I 20: *Stultum consilium non modo effectui caret, sed ad perniciem quoque mortales devocat.* v. Burm. ad h. l.

tabulas, sc. pictas. Verr. V 48: *In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque apportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Graeciam, Siciliam jam in paucis villis inclusas esse videatis?* v. ibid. I 39 et Sal. Cat. 11.

de coelo. Ad Quint. fr. I 1. §. 2: *Tu cum pecuniae, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati resistes, ut facis: Graeci quidem sic te intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria, aut etiam de coelo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent.*

imperii vestri — lucet. Sic Parr. Bavv. Pall. Oxx. At in Erf. Col. Taur. *lucem afferre coepit* scriptum est, quod mihi ex §. 33. irrepsisse, et minime recipiendum videtur; non enim imperii R. splendor illis gentibus lucem afferre coepit, sed Cn. Pompeii temperantia. Cic. ad Att. III 13: *Mea officia et studia quae parum ante luxerunt.* pro Sextio 28: *Virtus lucet in tenebris, splendetque per se semper.* v. pro Mil. 23.

gunt, non sine causa maiores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate infimis par¹⁾ esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. Fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam iudicarint? Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic²⁾ hoc tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?

CAP. XV. Et quoniam auctoritas quoque in bellis administrandis multum atque in imperio³⁾ militari valet

1) par infimis. 2) huic tantum bellum. 3) auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio.

infimis par. Sic Parr. Bavv. Erf. Taur. edd. Rom. Venetae, quod est concinnius. In seqq. dedi cognovistis ex Em. c. Erf. pro vulg. cognostis, quod est in Par. 9. Venn. cum ceteri libri et ed. Rom. cognoscitis prae se ferant. Idem Erf. cum Taur. ex loco praebet, non male; v. supra §. 5. In rem Quint. XI 4. §. 56: Pompeius abunde discretus rerum suarum narrator. Plut. in Pomp. 1 extr.: Τοῦτε δὲ πολλὰ καὶ τοῦ ἀγαπᾶσθαι [αἰτίαι]· σωφροσύνη περὶ διαίταν, ἀσκησις ἐν ὅπλοις, πιθανότης λόγου, πίστις ἡθῶν, εὐαρμοστία πρὸς ἐντευξιν.

hostes omnium gentium. In Erf. Taur. legitur: hostes omnes omnium generum, quod recepit Graevius. Vulgatam tamen haud pejorem, si non meliorem putat Gruterus, quae eleganter scelestissimos hostes opponat fidei sanctissimae. Accedit, ut, piratas fidem Pompeii sanctissimam habuisse, Plutarchus in Pomp. c. 27 et 28. testetur, et ipse Cicero supra §. 53. indicarit, nulla de aliis hostibus facta mentione. Ad hoc idem infra §. 44. bellum cum piratis gestum: commune omnium gentium bellum, in Verr. IV 9: praedones communes hostes omnium, V 50: piratam hostem acerrimum atque infestissimum populi Romani, seu potius communem hostem gentium nationumque omnium nominat. v. Off. III 29. §. 107.

Humanitate. Dio Cass. XXXVI 20: Πολλὴ δὲ καὶ τῇ φιλάνθρωπῳ τῇ πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντάς οἱ [ἐχεῖτο], ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ τοιούτου παμπόλλους προσποιήσασθαι. οἱ γὰρ ἄνθρωποι ταῖς τε δυνάμεσιν ὑπνώμενοι, καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ πειρώμενοι, προθυμότερα αὐτῷ προσεχώρουν. v. Plut. l. c.

hoc tantum bellum. Sic mell. Parr. Erf. Taur. Abest hoc in Par. 1 et in libris vulgatis.

XV. §. 45. *auctoritas quoque.* Revocavi hunc verborum ordinem ex Erf. et Taurinensi. p. Sextio 55: Quae in foro palam Syracu-

certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua ratione certa ¹⁾ commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, completisque ²⁾ omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum [huius] auctoritas ³⁾ valeat in bello: ab eodem Cn. Pompcio omnium rerum egregiarum exempla sumantur. Qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia et

1) certa ratione. 2) repletisque. 3) quantum auctoritas.

sis, in ore atque in oculis provinciae gesta sunt. v. p. Rosc. Am. §. 16, infra §. 47.

opinioe — *famae*, i. e. opinione, quae fama et sermone hominum percrebuit, quae fama et sermone hominum nititur. Verr. A. 1. Colon. ac fama, Taur. et fama, quod firmare videtur Caes. Civ. 82: contra opinionem famamque omnium. p. Flacco 6: communi fama atque sermone. v. Nat. D. II 57 ad Quint. fr. I 1, 8. Sed tamen eadem ratione odio inimicitiarum legitur in or. p. Mur. §. 56. v. not. ad I Cat. §. 4. Mox dedi ratione certa ex Parr. 1. 2. 6. Erf. et Taur. Cic. p. Scauro c. 7: Quamquam in istis omnibus rebus, praesertim apud homines barbaros, opinio plus valet saepe, quam res ipsa.

iudicia. Eodem sensu legitur haec vox in Sextiana c. 49: Temporibus illis, qui populares erant, — populi iudiciis atque omni significatione florebant. v. IV Cat. 5. pr. et supra §. 2.

§. 44. An vero — pervaserit. Similis est locus in III Verr. 89: Locus intra Oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libidini-quitasque pervaserit. Paulo post restitui completisque ex Parr. Bavv. Erf. O7x. Dresd. et ed. Romana pro lectione vulgata repletisque, quam Par. 9 et Venetae prae se ferunt. Tusc. I 12 extr.: Totum prope coelum — nonne humano genere completum est? Acadd. II 40: Tunc inane quidquam putes esse, quum ita completa et conferta sint omnia?

quantum huius auctoritas. Uncinis notavi pronomen huius, quod retinetur in omnibus codd. et edd. vett. jam a Victorio in ed. Ven. 1499 obelo notatum, et in Naugeriana et seqq. edd. omissum; non enim, quomodo aliorum exemplis confirmare possit orator, quantum Cn. Pompeii auctoritas in bello valeat, intelligitur.

vilitas annonae. Plutarch. Pomp. 26: Αἰ δὲ τιμαὶ τῶν ὀρίων

caritate rei frumentariae consecuta est, unius hominis spe ¹⁾ et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam, accepta in Ponto ⁴³ calamitate ex eo proelio, de quo vos paullo ante invitatus admonui, cum socii pertinuissent, hostium opes animique crevissent, satis firmum praesidium provincia non haberet: amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad ipsum ²⁾ discrimen eius temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Huius adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit ³⁾, qui tantum auctoritate perfecit? aut quam facile imperio

1) unius spe. 2) ad id ipsum. 3) profecturus sit — profecerit.

εὐδὺς πεσοῦσαι λόγον ἡδομένη τῷ δήμῳ παρῆχον, ὥς αὐτὸ τοῦ νομα τοῦ Πομπηίου λέλυσεν τὸν πόλεμον. Idem, reditu suo a senatu decreto, factum esse, narrat Cicero p. domo 6: *Cum de mea dignitate senatus — decrevisset: subito illo ipso die carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est.* Pronomen relativum qui ad verbum ejusdem membri referendum est, ut saepius apud Cicronem. de Rep. I 4: *Is fueram, cui cum liceret majores ex otio fructus capere, quam ceteris, non dubitaverim, me gravissimis tempestatibus obvium ferre conservandorum civium causa.* p. Sext. 59: *Qui quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.* v. p. S. Roscio 12. §. 25. p. Milone 29. §. 79. extr. In seqq. vox hominis ex Erf. Werd. Hitt. recepta est a Graevio.

§. 43. *ad ipsum discrimen ejus temporis.* Sic plane Erfurt. et Coloniensis, quibus favent Parr. I. 2. 6. Arch. manu pr. Veneta 1472. Dresd.: *ad ipsum ejus temporis exhibentes*, quod in Parr. 5. 7. 8. b. Em. ed. Rom. correctum est in: *id ipsum ejus temporis.* Praepositionem ad saepius de tempore usurpari, multa probant exempla. Att. I 4: *venias ad id tempus, quod scribis.* Fam. II 11: *Ad constitutam diem decedemus.* Finn. II 51. §. 102: *Omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio.* Dictum est igitur pro: in ipso discrimine ejus temporis; ut Ter. Andr. III 2, 32: *Atque adeo in ipso tempore eecum ipsum obviam.* Graevius comparat Fam. II 7: *Quod in id reipublicae tempus non incideris, sed veneris* (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum), *profecto vides, quanta vis in republica temporum sit; et: Quam recordare tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis fortunarumque omnium.* Ex meis unus deter. notae codex e manu sec. praebet *id ipsum temporis*, quod ferri posset, si meliorum librorum auctoritas suffragaretur, namque Liv. I 50: *purgaret se, quod id temporis venisset.* Tac. XII 42: *Armeniam petunt id temporis importunam.* v. p. Mil. c. 10. §. 23. *Id ipsum* legitur apud Ter. Eun. V 2, 69 neque tamen de tempore usurpatum.

perfecturus sit — profecerit. Sic Erf. plerique Parr. et Bavv. cum ed. Romana. At Par. I. Em. c. Venetae *profecturus — profecerit* per compendium scriptum exhibent, quod recepit Graevius. Saepius

atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

- 46 CAP. XVI. Age vero, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes huic se uni ¹⁾ dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit: cum quem ²⁾ Pompeius legatum semper iudicavit; ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum iudicari maluerunt? Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes valituram esse existimetis.

- 47 Reliquum est, ut de felicitate, quam praestare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut aequum est homini de potestate deorum,

1) uni huic se. 2) eumque.

proficere cum pronominiibus *quid*, *aliquid*, *multum*, *tantum* etc. legitur apud Ciceronem et alios. p. Sextio 28: *M. Cato quum jam desperasset, aliquid auctoritate sua proficere posse.* ad Quint. fr. I 1. pr.: *Ita accidit, ut neque praetores suis opibus, neque nos nostro studio quidquam proficere possemus.* Caes. Gall. VII 82: *plus multitudine telorum proficiebant.* v. ibid. III 21. Civ. III 25. Cic. Off. III 8. Phil. I 6. I Cat. 10. Nep. Eum. 10.

XVI. §. 46. *huic se uni.* Egregia haec lectio debetur Erf. Werd. Col. quum Parr. Bavv. ed. Romana cum ceteris *una se huic* [Venn. *una huic se*] praebant, quod praecedentibus verbis minime convenit. v. p. Mur. 2.

idem iste Mithridates. Sic Parr. Bavv. Erf. Col. v. supra 7. §. 19 et infra §. 63. Vulgatum *idem ipse*, quod ex meis unus Par. 9. habet, Orellius mutavit in *item ipse*; Ma. dedit *quid ipse Mithr.*

eum quem est in Erf. Col. Werd. quae loquendi forma Ciceroni admodum familiaris est. Verr. V 39: *Interrogetur Flavius, quinam fuerit, L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit.* Orat. III. §. 39: *Princeps Socrates fuit, is, qui etc.* Etiam in orat. p. S. Roscio c. 1. unus Par. 4. exhibet: *Ego potissimum surrexerim, is qui etc.*

§. 47. *praestare.* In hanc sententiam idem Cic. ad Fam. V 12: *Communem incertumque casum neque vitare quisquam nostrum, nec praestare ullo pacto potest.* IV ult.: *Eo animo sinus inter nos, quod de te sperare, de me praestare possum:* v. IV. Cat. extr.

aequum est, par est, fas est, convenit. Ter. Eun. III 2, 25: *Quae liberum scire adolescentem aequum est.* Cic. de Fato 4: *Posi-*

timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam saepius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et ad gloriam¹⁾ et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, ut non in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisae diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prae-⁴⁸dicaturus²⁾, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate gesserit; ut eius semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt, quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis.

1) et gloriam. 2) praedicaturus, Quirites.

donium, sicut aequum est, dimittamus. de Amic. 3 [cit. Ma.]: quid non est adeptus [Scipio], quod homini fas esset optare?

Q. Fabio Maximo Verrucoso Cunctatori. v. Liv. XX. 16. — XXX 26. de M. Claudio Marcello, quinquies consule. v. Liv. XX 31. XXVII 28. Cic. in Verr. II 2.

et ad gloriam. Addunt praepositionem Parr. 1. 2. 6. 8. b. c. Erf. Dresd. ed. Romana. de Nat. D. II 33. §. 159: Quid dicam de ossibus, quae subjecta corpori mirabiles commissuras habent, et ad stabilitatem aptas, et ad artus finiendos accomodatas, et ad motum, et ad omnem corporis actionem? Off. II 1: Haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad vitae cultum, et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultates, ad opes, ad copias. v. supra §. 21 et not. ad or. p. S. Roscio §. 133.

§. 48. detulerunt est in Erf. et sic hunc locum citat Victorius in V. L. X 11, nulla tamen varietate in marg. Venetae 1499 adnotata. v. infra §. 32 et 67. p. Sulla 18: insignia honoris ad te delata sunt. Nep. Hannib. 3: exercitus summam imperii ad eum detulit. Attic. 19: Tanta prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit, fortuna, quod cuiquam ante detulerit, et conciliarit, quod nemo adhuc civis R. quivit consequi. Omnes Parr. Bavv. edd. Rom. et Venn. habent contulerunt, quod optimum et paene firmiter videtur Garatonio, mihi non item, quum conferre ad aliquem aliquid, eo quidem sensu, ut sit tribuere, vix dicatur, sed potius in aliquem, vel alicui. Supra delevi vocem Quirites volentibus omn. Parr. Bavv. Erf. edd. Rom. Venn.

- 49 Quare cum et bellum sit ita necessarium¹⁾, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?
- 50 CAP. XVII. Quodsi Romae Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat diligendus atque mittendus. nunc, cum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?
- 51 At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicae, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt:

1) ita necessarium sit.

§. 49. *sit ita necessarium.* Hunc ordinem servant cum Erf. Bavv. atque Parisini. In verbis subnexus *quod vobis*, receptum est τὸ vobis ex Erf. Col. Werd. qui mox *dubitabitis* pro vulgato *dubitatis* praebent. v. Verr. III 46.

XVII. §. 50. *erat diligendus.* Frequens est hujus indicativi in sententiis hypotheticis usus apud Ciceronem, praesertim in re certa. Verr. V 49: *Si per L. Metellum licitum esset, matres illorum veniebant.* Finn. IV 25. pr.: *Atqui, si verum respondere velles, Cato, haec erant dicenda.* Nat. D. I 17. §. 43: *Si nihil aliud quaeremus, nisi ut deos pie coleremus, — satis erat dictum.* v. ibid. §. 39. et not. ad or. p. Mil. 41; 51.

opportunitas. Liv. XLV 50: *Maritimas quoque opportunitates ei praebent portus.* de Amic. 6: *Tales inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere.* v. Sall. Jug. 6.

ab iis qui habent, L. Lucullo et M. Acilio Glabrione. v. Plut. Luc. 55. App. Mi. 90 et Argumentum h. or.

summa cum salute. Ter. Adelph. IV 1, 5: *Quod cum salute ejus fiat, ita se defatigarit, velim.* v. p. Mur. 1.

§. 51. *amantissimus.* Merito hoc epitheton receptum est ex Erf. Col. Werd. nam et p. C. Cornelio p. 141. ed. Lugd.: *Tribunatus — avunculi tui Q. Catuli, clarissimi patriaeque amantissimi viri.*

beneficiis amplissimis, i. e. honoribus; v. p. Sulla c. 1. Erat autem Q. Lutatius Catulus consul. a. 676 cum M. Aemilio Lepido, et censor a. 638 vel 639, de quo Cic. de Off. I 22: *Mihi quidem neque pueris nobis M. Scaurus C. Mario, neque cum versaremur in rep. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur; et in Pis. 5: Me Q. Catulus princeps hujus ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriae nominavit.* v. p. Sext. 47.

quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sint ¹⁾, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit iam ista oratio, re multo magis, quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta idem contra eam legem ²⁾ verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, praetores, quaestoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, et privato, et

1) sunt, unum. 2) item contra legem eam.

Q. Hortensius insignis orator, Ciceronis collega in auguratu et familiaris [Fam. III 3.], consul a. 683 cum Q. Metello Cretico.

auctoritates, i. e. sententias, quae a viris gravibus profectae auctoritatem et fidem habent. Or. I 59 extr.: Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis — versari? Notom. comparat de Nat. D. I 3: Non enim tam auctoritates in disputando, quam rationis momenta quaerenda sunt. et infra: Tantum opinio praepjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas [Pythagorae scil.]; ad quem loc. Heindorf affert nostrum et III 4: Tu auctoritates contemnis, ratione pugnas.

§. 32. tribuenda sint. Retinui hanc mell. Parr. Bavv. Erf. O3x. edd. Rom. Venn. lectionem, pro vulgato sunt.

tu idem. Nulla neque a Plutarcho in Pomp. 23, neque a Dione C. XXXVI 7 et 13. Hortensii mentio fit, sed Q. Catuli, et L. Trebelli et L. Roscii tribunorum plebis. Paulo infra dedi: idem contra eam legem ex Erf. Hitt. Werd. Parr. Bavv. edd. Rom. Venn. a quibus tamen pronomen eam abest. Vulgo editur: item e. legem eam.

commeatu. Dio Cassius XXXVI 6: Οἱ δὲ δὴ Ῥωμαῖοι ἤκουον μὲν πού αὐτὸ, καὶ τίνα καὶ ἐώρων· (οὔτε γὰρ ἄλλο τι τῶν ἐπαν- τῶν ἐφοίτα σφίσι, καὶ ἡ σιτοπομπεῖα παντελῶς ἀπέκλειστο) οὐ μὲντοι καὶ μεγάλην, ὅτε γε ἐγρήν, φροντίδα αὐτῶν ἐποιήσαντο. Mox transmarinam recte legitur in Erf. Werd. Col. qua voce Cicero utitur in Verr. V 13: Privatim — nec proficisci quoquam potes, nec arcessere res transmarinas ex iis locis. In Par. 9. Venn. Hervag. est maritimam, in cett. codd. et in ed. Romana marinam.

publico, prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam iam obire possemus?

- 34 CAP. XVIII. Quae civitas antea umquam fuit, non dico Atheniensium, quae satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit: quae civitas umquam antea tam tenuis, quae tam parva insula fuit, quae non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis atque orae maritimae per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna ac multo maxima parte non modo utilitatis, 35 sed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibus-

XVIII. §. 34. *Atheniensium.* Isocrates in Panath. 19: Σπαρτιάται — ἐτη δέκα μόλις ἐπεστάτησαν αὐτῶν. ἡμεῖς δὲ πέντε καὶ ἐξήκοντα συνεχῶς κατέσχομεν τὴν ἀρχὴν [τὴν κατὰ θάλατταν]. v. Thucyd. I 89 seqq. Notom. comparat Dionys. Halic. Antiq. I. cap. 3.

Carthaginiensium. Polyb. I 10. scribit, ante primum bellum puni cum τοὺς Καρχηδονίους οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν Λιβύην, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς Ἰβηρίας ὑπήκοα πολλὰ μέρη πεποιημένους, ἐτι δὲ τῶν νήσων ἀπασῶν ἐγκρατεῖς ὑπάρχοντας τῶν κατὰ τὸ Σαρδόνιον καὶ Τυρρηνικὸν πέλαγος. v. App. de reb. Punic. VIII 2. pag. 306 Schweigh.

Rhodiorum. Gell. VII 3: *Civitas Rhodiensis et insulae opportunitate, et operum nobilitate, et navigandi sollertia, navalibusque victoriis celebrata est.* Strabo XIV. p. 448: Ἡ τῶν Ῥωδίων πόλις λιμέσι καὶ ὁδοῖς, καὶ τείχεσι, καὶ τῇ ἄλλῃ κατασκευῇ διαφέρει τῶν ἄλλων. — θανμαστὴ δὲ καὶ ἡ εὐνομία, καὶ ἡ ἐπιμέλεια πρὸς τε τὴν ἄλλην πολιτείαν, καὶ τὰ ναυτικά, ἀφ' ἧς ἐθαλασσοκράτησε πολλὸν χρόνον, καὶ τὰ ληστῆρια καθεῖλε.

ad nostram memoriam. Rhodiorum leges apud Romanos etiam sub imperatoribus valuisse, intelligitur ex fr. 1 et 9 D. 14, 2. de lege Rhodia de jactu.

nomen invictum. Verr. V 37: *Piraticus myōparo, cum imperium P. R. nomen ac fascēs essent Syracusis, usque ad forum accessit, quo neque Carthaginiensium gloriosissimae classes, cum mari plurimum poterant, umquam adspirare potuerunt, neque populi R. invicta ante te praetorem gloria illa navalis umquam penetrare potuit.*

ac multo maxima, i. e. atque adeo, sive adeo, ac potius. v. p. S. Roscio §. 29 et 110. Adde p. Sextio 16: *Quum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet. Eandem particulae atque vim Ciceronem valde frequentare, probat Goer. ad Legg. III 14. p. 260.*

§. 35. *Antiochum.* Antiocho ad Thermopylas a M. Acilio Glabrione consule a. 565 victo, A. Atilius, praefectus Romanae classis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum insulam

que navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt: ii nullo in loco iam praedonibus pares esse poteramus: nos¹⁾, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos praestare poteramus; tum, cum insula Delos, tam procul a nobis in Aegeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro, nihil timebat, iidem: non modo pro-

1) nos quoque, qui.

est, praetervectos excepit; alias mersit, alias cepit naves. Liv. XXXVI 20. Postea C. Livius, Atilii successor, adjunctus ab Eumene rege, Polyxenidam, Antiochi praefectum ad Corycum portum effuse fugere coegit, tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. c. 42—43. Anno insequente idem Polyxenidas inter Myonnesum et Corycum promontorium ab Aemilio victus, capessivit fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis, quarum decem et tres captae in potestatem hostium venerunt, ceterae incensae, aut demersae. Liv. XXXVII 28—50.

Persen. Cn. Octavius Kalendis Decembribus [a. 586.] de rege Perseo navalem triumphum egit. Liv. XLV 42.

navalibus pugnis. Cn. Cornelio consule a classe Punica ad Liparas circumvento et per fraudem capto, C. Duilius consul a. 494 adversus classem Poenorum apud Mylas prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum navalis victoriae duxit triumphum. — C. Atilius Regulus consul a. 497 Poenorum classem ad Tyndaridem aggressus, decem naves cum ipsis viris cepit, octo depressit. Anno insequente M. Atilius Regulus et Manlius Vulso consules ad Ecnomum Hannonem et Hamilearem Carthaginiensium duces atrocissimo proelio vicerunt, quinquaginta eorum navibus cum remigibus et defensoribus captis. Denique Carthaginienses apud Aegusam insulam a Lutatio Catulo cons. a. 312 superati sunt, demersis navibus ipsorum quinquaginta, captis cum ipsis vectoribus LXX. v. Polyb. I 21—23. 23. 27—28. 60—61. Liv. XVII.

Nos, qui. Particula quoque, jam in Veneta 1499 obelo a Victorio notata, abest ab Erfurtensi. Eam Goer. ad Finn. III. §. 3. in que mutandam, et supra: his nullo ex binis suis codd. legendum censet. Perperam, namque τὸ hii [ii] ab imperitis librariis saepe mutatum est vel in his, quod etiam supra § 55 in uno Bav. legitur, vel in hic, quod in O8x. exstat. Phil. II 31: Qui magister equitum fuisse tibi videre, in proximum annum consulatum peteres, — is per municipia coloniasque Galliae cum Gallicis et lacerna cucurristi. v. Garat. ad h. l. Manut. ad Fam. XIII 28 et VII 26.

Delos. Strabo X. p. 534: Τὴν μὲν οὖν Δῆλον ἔνδοξον γενομένην οὕτως (Latoniae partu), ἔτι μᾶλλον ἠϋξήσε κατασκαφεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων Κόρινθος· ἐκεῖσε γὰρ μετεχώρησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προσκαλουμένης αὐτοῦς, καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος· ἐν καλῷ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλέουσιν. — ἐπελθόντες δ' οἱ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγοὶ, καὶ ἀποστήσας τύραννος αὐτὴν διελυμῆναντο πάντα.

vinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia iam via carebamus: et his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere¹⁾, cum cum nobis maiores nostri²⁾ exuviis nauticis et classium spoliis ornatum reliquissent.

36 CAP. XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, et ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quae sentiebatis: sed tamen in salute cōmuni idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestrae obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando vere
37 videremur omnibus gentibus ac nationibus terra marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, ane Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Utrum illē, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum ceteri ad expilandos socios diripendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cuius lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius
38 atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Me-

1) ascendere. 2) vobis — vestri.

Appia via, utpote quae maxima ex parte et supero et infero mari vicina erat. Munita primum ab Appio Claudio Crasso censore, a porta Capena usque ad urbem Capuam, postea usque ad Brundisium producta est. v. Hor. I. ep. 18. et Cic. p. Mil. 7. In verbis subnexis reposui *ascendere* ex Erf. Parr. Bavv. pro *escendere*, quod est in Coloniensi. v. Beier ad Off. III. §. 80. Ex eodem Erf. cui adstipulantur meliores Parr. Bavv. Oxx. receptum est: *nobis maiores nostri*, quod huic loco aptius videtur.

XIX. §. 36. *dolori*, propter acceptas a piratis clades calamitatesque. Appianus Mithr. 94: Ὡς οὐτε τὴν βλάβην οὐτε τὴν αἰσχύνην ἐτι φέροντες οἱ Ῥωμαῖοι, τὸν τότε σφῶν ἐπὶ δόξης ὄντα μέγιστης Ἰνδοῦ Πομπηίου αἰροῦνται νόμῳ στρατηγὸν κ. τ. λ. Eodem sensu *dolor* legitur in Verr. I 52: *Incommoda* sua nostris *committere legibus et iudiciis*, quam *dolori suo maluerunt*.

§. 37. *ane Pompeio*. in Pis. 1: Quid ego de consulatu loquar? parto vis, ane gesto? v. Tursell. laud. Acad. IV 13: Ut non modo non internoscat, visa vera illa sint, ane falsa, sed etc. 29: Interrogatur, tria pauca sint, ane multa? Ter. Hec. I 2 [47:] Fecit animi ut incertus foret, Pudorin', ane amor obsequeretur magis atque periculo. Hoc confirmat Dio Cassius XXXVI. cap. 7: Αὐτὴ (ἡ γεροντία) πᾶν ὁτιοῦν ὑπὸ τῶν ληστῶν παθεῖν μᾶλλον, ἢ ἐκείνῳ τοσαύτην ἡγεμονίαν ἐγχειρίσαι ἤρεϊτο· καὶ ὀλίγου καὶ ἀπέκτειναν τὸν Γαουῖνιον ἐν αὐτῷ τῷ συνεδρίῳ.

tellus, Q. Coelius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ¹⁾ ipſe conſtituit, etiam praecipuo iure eſſe deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relatu- ros. qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum; neque me impedit cuiuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum ius beneficiumque defendam, neque, praeter interceſſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque geſtarum Cn. Pompeio ſocius adſcribitur ²⁾;

1) per ſe ipſe. 2) geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur.

§. 38. *diligentes.* Reſpicere videtur orator legem Acbutiam, quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac poteſtate, ſed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea poteſtas curatione mandetur. Cic. in Rull. II 8.

per vos ipſe. Sic Erf. Col. Werd. v. §. 38 extr. At omnes Parr. Bavv. edd. Rom. Venn. *per ſe ipſe* exhibent, quod magis placuit Heum. et Erneſtio.

profiteor relaturum. Audacius hoc dictum eſt, namque praesentibus conſulibus neque praetoribus, neque ulli, qui minore poteſtate erat, juſ referendi fuit, praeter tribunos. v. p. Sextio 50—51. Fam. X 16. p. domo 27. Fortaſſe intelligere poſſis morem illum relationem egrediendi, de quo Tac. II 55: *Erat adhuc frequens ſenatoribus, ſi quid e republica crederent, loco ſententiae promere.* v. ibid. c. 58.

praeter interceſſionem, non tribunorum tantum, quod vult Anonymus, nam M. Varro apud Gell. XIV 7 dicit, *intercedendi, ne ſenatus conſultum fieret, juſ fuiſſe iis ſolis, qui eadem poteſtate, qua ii, qui ſenatus conſultum facere vellent, majoreve eſſent.*

etiam atque etiam. Verr. D. 12: *Tu ipſe quemadmodum exiſti- mes, vide etiam atque etiam, et tu te collige, et qui ſis, et quid facere poſſis, conſidera.* In Parr. 1. 2. Em. b. ed. Rom. qui id liceat legitur.

rerumque geſtarum Cn. Pompeio ſocius adſcribitur, i. e. adjungitur. Sic in ep. ad Dolabellam poſt ep. 17. l. XIV. ad Att.: *Non poſſum non conſiteri, cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio ſocium me adſcribit tuis laudibus.* Qui locus mire tuetur hanc Erf. et Colon. lectionem, quum in Pall. Parr. Bavv Oxx. edd. Rom. Venn. *et ſocius* exciderit. Palat. tertius in ora: *ſocius alias par,* Archiep. in margine: *ſotius vel pene par,* quod ab Olx. in textum receptum eſt, Par. 7 *comes,* et excerpta Pithoei: *geſtarum auctor.* Hinc, conglutinatis glossis, vulgatur: *geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur.* Cicero hoc loco praeferre videtur A. Gabinium illis viginti quinque legatis ex ſenatorio ordine, quos

propterea quod alter uni illud bellum¹⁾ suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptumque confecit.

- 39 CAP. XX. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et sententia dicendum esse videatur. qui cum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suae virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce IN EO IP SO VOS SP EM HABITUROS ESSE dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet.
- 60 summi hominis vita atque virtute. At enim, inquit, novi nihil²⁾ fiat contra exempla atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accomodasse:

1) id bellum. 2) At enim nihil novi.

per diversa maria distribuerat Pompeius, ut impugnarent praedones. v. App. Mi. 94 et 93. Mox dedi: illud bellum ex omnibus Parr. Bavv. Erf. O4x. ed. Romanā.

XX. §. 39. Si quid eo factum. Sic Erf. et Colon. nam ceteri: si quid de eo factum. Utrumque in usu est. p. Clu. 66: Quid istis hominibus factum est, Stratone et Nicostrato? Att. VI. 1. Quid illo fiet, quem reliquero, quid me autem? et Att. II 3: Rescribe, quid de P. Clodio fiat. Verr. V 65: Exploratum est omnibus, quid de te futurum sit. Eadem lectionis varietas apparet in Fam. XIV 4. Terent. Heaut. IV 3, 57. Andr. V 4, 54 etc. Est autem hoc dictum per εὐφημίαν, ut Fam. X 23 pr.: si quid acciderit mihi. v. p. Milone 36. IV Cat. 2.

in eo ipso. Lambinus pronomen eo deleuit, quod, si in eo ipso legeremus, significaretur Pompeius. Id tamen omnes Parr. et cett. codd. cum edd. vett. retinent. Unus Par. 7. in eo vos. Hoc in rogatione legis Gabiniae factum esse, narrant Vell. Pat. II 52. Plutarch. Pomp. 25, et Xiphilinus pag. 3. ed. Lutet. 1331: Κάτλον δέ τινος τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν εἰρηκότος πρὸς τὸν δῆμον, εἰς ἐπὶ ταῦτα ἐκπεμφθεὶς ἀφ᾽ ἧ, οἷα ἐν τε ἀγῶσι πολλοῖς καὶ τοῦτοις θαλαττίοις φιλεῖ γίνεσθαι, τίνα ἀντ' αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀναγκαιότερα εὐρήσετε; ὁ ὄμιλος σύμπας, ὥσπερ ἀπὸ συγκειμένου τινὸς ἀνεβόησεν εἰπὼν, Σέ. v. Val. Max. VIII 13, 9.

Etenim talis etc. Dio Cass. XXXVI 15. de eodem in rogatione Gabinia refert: ἰδοῦντο πάντες αὐτὸν, καὶ ἐτίμων ὡς τὰ συμφέροντα σφίσι καὶ λέγοντα, αἰεὶ, καὶ πράττοντα.

§. 60. At enim, inquit, novi nihil. Sic legitur in Bavv. Parr. Oxx. edd. Rom. Venn. nisi quod in Parisino 2 τὸ inquit erasum, et in Par. 8. nihil novi scriptum est. Erfurt.: At enim ne quid novi praebet.

novor. consil. rationes, i. e. nova consilia, quae eorum rationem haberent.

non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minitabantur¹⁾, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in 61 quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summa Q. Catuli voluntate constituta, recordamini.

CAP. XXI. Quid²⁾ tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicae tempore conficere? confecit. huic praeesse? praefuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu aetas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitteri atque Africam bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, vir-

2) minabantur. 2) Quid enim tam.

ab eodem Scipione. Vocem Scipione, quae adventitia et aliena videtur Lambino, cum supra dixerit: ab uno imperatore, retinent omnes Parr. Bavv. Erf. cett. cum edd. Rom. Venn. Cic. de Amic. 3: P. Scipio [Aemilianus Minor] consulatum petivit numquam, factus est consul bis, primum ante tempus: iterum sibi suo tempore, reipublicae paene sero; — duabus urbibus eversis, inimicissimis huic imperio, non modo praesentia, verum etiam futura bella delevit. v. Liv. epit. 30—32. 36—60. Cic. Phil. XI 7. In proxime antecedent. reposui minitabantur ex Erf. Parr. 2. 3. 6. Em. a. b. 07x. ed. Romana.

in uno C. Mario. Catulus in rogatione Gabinia, teste Dione C. XXXVI 14 dixerat: Ἐγὼ τοίνυν πρῶτον μὲν καὶ μάλιστα φημι δεῖν μηδενὶ ἀνδρὶ τοσαύτας κατὰ τὸ ἐξῆς ἀρχὰς ἐπιτρέπειν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τοῖς νόμοις ἀπεγόρευται, καὶ τῇ πείρᾳ σφαλερώτατον ὄν πεφώραται. οὔτε γὰρ τὸν Μάριον ἄλλο τι, ὡς εἶπεν, τοιοῦτον ἐποίησεν, ἢ ὅτι τοσούτους τε ἐν ὀλιγίστῳ χρόνῳ πολέμους ἐνεχειρίσθη, καὶ ὑπατος ἐξάκις ἐν βραχυτάτῳ ἐγένετο· οὔτε τὸν Σύλλαν κ. τ. λ. v. Liv. epit. 67 seqq. Flor. III 3.

summa Q. Catuli. Sic Erf. pro vulgata cett. codd. et edd. vett. lectione: summaque Catuli.

XXI. §. 61. Quid tam novum. Delevi particulam enim cum omn. Parr. Bavv. Erf. 09x. edd. Rom. Venn. Ju. — conficere h. l. significat parare. Phil. V 16: C. Julius prius confecit exercitum, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur.

a senatorio. Quum in senatoribus legendis praeter censum etiam magistratus gestus necesse esset, et Cicero quaesturam, qui primus gradus honoris erat, tricesimo primo aetatis et quidem suo anno adeptus sit: annus tricesimus secundus aetas senatoria eo tempore fuisse videtur. Alii vicesimum quintum, alii vicesimum septimum fuisse, contendunt. v. Nicupoort. S. I 2, 3. 8, 4. Creuzer §. 85.

tute, bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed omnium etiam ¹⁾ studio visendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*; L. Philippus dixisse dicitur, *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere*. Tanta in eo reipublicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere

1) sed etiam omni.

sed omnium etiam. Sic Erf. et Werd. quum in Parr. plerisque, Bavv. Pall. ed. Rom.: *sed etiam omnium*, et in Parr. 1. 5. 6. Venn. omi legatur, quod magis placuit Ernestio. Verba: *et concelebrandam* ex Erf. et Col. recepit Graevius. Liv. VIII 7 de T. Manlii Torquati filio: *Spoliis contectum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, extra vallum cremaretur*. De Pet. cons. §. 11: *concelebrare convivia*.

§. 62. *duo consules.* M. Aemilius Lepidus et D. Junius Brutus. u. c. 677. Plut. Pomp 17: Πομπήϊος ἔχων στρατιὰν ὑφ' ἑαυτοῦ διεπράττετο Μετέλλῳ πεμφθῆναι βοηθός· καὶ Κάτλου κελεύοντος οὐ διέλυεν, ἀλλ' ἐν τοῖς ὅπλοις ἦν περὶ τὴν πόλιν. ἕως ἔδωκαν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, Λευκίου Φιλίππου γνώμην εἰπόντος. "Ὅτε καὶ φασιν, ἐν συγκλήτῳ πυθομένου τινός, καὶ θαυμάζοντος, εἰ Πομπήϊον ἀνδύπατον οἶεται δεῖν ἐκπεμφθῆναι Φίλιππος· "Οὐκ ἔγωγα [φάναι τὸν Φίλιππον] ἀλλ' ἀνδ' ὑπάτων·" ὥς ἀμφοτέρους τοὺς τότε ὑπατεύοντας οὐδενὸς ἀξίους ὄντας. v. Cic. Phil. XI 8. Dion. Cass. XXXVI 10. in orat. Gabini. Liv. epit. 91.

legibus solutus. Liv. XXXI 30: *Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit*. Cic. Phil. XI 3: *Popiscus ille homo, summo ingenio, summa potentia, qui ex aedilitate consulatum petit, solvatur legibus, quamquam leges cum non tenent*. Propter apposita verba: *ullum alium magistratum*, intelligenda est procul dubio lex Villia annalis, de qua Liv. XL 44: *Eo anno [DLXXIV] rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent, caperentque*. Cic. de Leg. III 5. §. 9: *Aevitatem annali lege servant*. v. Phil. V 17. Appianus Civ. I 121 de Crasso et Pompeio: *Ἐς δὲ ὑπατείαν ἀμφω παρήγγελον· ὁ μὲν ἐστρατηγηκὼς κατὰ τὸν νόμον Σύλλα· ὁ δὲ Πομπήϊος οὔτε στρατηγήσας, οὔτε ταμιεύσας, ἔτος τε ἔχων τέταρτον ἐπὶ τοῖς τριάκοντα. τοῖς δὲ δημάρχοις ὑπέσχητο, πολλὰ τῆς ἀρχῆς ἐς τὸ ἀρχαῖον ἐπανάξειν*. — Αἰρεθέντες δὲ ὑπατοὶ, οὐδ' ὥς μεδίεσαν τὸν στρατὸν, ἔγοντες ὄγγου τῆς πόλεως. κ. τ. λ. U. C. 685. De eodem Valerius Max. VIII 15. §. 8: *Initia magistratuum a summo imperio cepit*.

licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatusconsulto triumpharet? quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine videmus ¹⁾. Atque haec tot exempla, tanta, ⁶⁵ ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catuli atque a ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate;

CAP. XXII. Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populiue Romani auctoritatem improbari: praesertim cum iam suo iure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quod, iisdem istis reclamantibus ²⁾, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos ⁶⁴ temere fecistis, et reipublicae parum consulistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur; sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes et sibi, et ceteris populi Romani universi auctoritati parendum

1) vidimus. 2) quod, istis reclamantibus.

iterum eques. Vell. Pat. II 50: Metellus et Pompeius ex Hispaniis triumphaverunt. Sed Pompeius hoc quoque triumpho adhuc eques Romanus ante diem, quam consulatum iniret, curru urbem invectus est. v. Plut. Pomp. 21 et 22. App. l. c.

tam multa non sunt. Itaque Val. M. l. c.: Quae in Cn. Pompeium et ampla et nova congesta sunt, hinc assensione favoris, illinc fremitu invidiae, literarum monumentis obstrepuntur.

videmus. Restituendam putavi hanc omn. Parr. Bavv. Erf. 08x. edd. Rom. Venn. lectionem, pro qua Herv. seqq. vidimus ediderunt. Infra Q. Catuli Erf. et Lamb. in m. 1584. Q. Catulo cett. et edd. vett. Fam. II 19: Quaecumque a me ornamenta ad te proficiscentur. III 1: Intelligo, omnia quae a me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima.

XXII. §. 63. suo iure. Cic. pro Tullio §. 12: Ne privati ipsi statuerent, quo tempore possent suo iure arma capere; et §. 35: Nunc hoc probabis viris talibus, cum aedificium tuo iure disturbare non potueris, — homines qui in eo aedificio fuerint, te tuo iure potuisse occidere. v. p. Archia §. 1 et 18. Flor. I 17. ibique Salmas. Graev. et Duker.

iisdem istis est in Werd. Col. Erfurtensi, cum in cett. libris *et* *iisdem* omissum sit. Graevius contra adnotat: istis delendum videtur; non ferunt aures teretes *iisdem istis*. Sed v. supra §. 46 et 51. Adde p. Scauro §. 32: Quid mihi ipsi idem iste? Quid ego illi?

esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico et regio, non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae et magnae requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude, cogitet. deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores: tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum
 65 hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes iam locupletes ac copiosae requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Li-
 66 benter haec coram cum Q. Catulo et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque

§. 64. *Difficile est in Asia.* Cic. ad Quint. fr. I 1. §. 2: *Praeclarum est summo cum imperio fuisse in Asia biennium sic, ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cujusquam, nulla conditio pecuniae, quibus rebus abundat ista provincia, ab summa integritate continentiaque deduxerit.*

interiorum, quae sunt magis remotae a litore. Mel. I 8: *Orae sic habitantur ad nostrum maxime ritum moratis cultoribus. — Proximis nullae quidem urbes stant, tamen domicilia sunt. — Interiores etiam incultius sequuntur vagi pecora.* Venn. 1485 et Herv. *exteriorum, Naug. Lamb. exterarum receperunt.*

quam de hoste. Unus Erfurt. exhibet nisi. At Liv. VII 17: *Quum tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, voluissent.* II 44: *Nihil aliud opus esse, quam indici ostendique bellum.* v. ibid. 43 pr. IV 26. et in pr. Drakenb. ad XXXI 24, 3. qui plurimis exemplis hanc locut. defendit contra Gaertn. cod. qui solus ibi nisi prae se fert. v. et Corn. Nep. Att. 14: *Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit quam anagnosten.*

§. 65. *quanto in odio.* Idem de eadem Asia, Cilicia et Syria confirmat Cicero, Ciliciae proconsul, in epist. ad senatum. Fam. XV 1: *Sociorum auxilia propter acerbiteratam atque injurias imperii nostri, aut ita imbecilla sunt, ut non multum nos juvare possint; aut ita alienata a nobis, ut neque expectandum ab iis, neque committendum iis quidquam esse videatur.* v. I Verr. 32.

causa belli — inferatur. Eadem loquendi forma de Rep. III 9: *Cum Persis et Philippus, qui cogitavit, et Alexander, qui gessit, hanc bellandi causam inferebat, quod vellet Graeciae sana punire.* In rem Cic. de Rege Alexandrino 3, 1: *Non patiar hanc exaudiri vocem hujus imperii: ego te, nisi das aliquid, hostem; si quid dederis, regem et socium et amicum judicabo.*

amicos? quae civitas est in Asia, quae non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

CAP. XXIII. Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem 67 pacatam fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis pacata esse videatur. Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populum R. non locupletari quotannis pecunia publica,

§. 66. non modo. Verr. I 51: *Video, — in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit: nisi publice satisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere.* p. Sextio 30: *Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare.* v. I Cat. 5.

animos ac spiritus. Sic Erfurtensis, ut videtur. Ceteri ac *spem*, quod scripturae compendio debetur; sic in antiquissimo Horatii codice Bambergensi Od. II 17 et IV 8 *sps* pro *spiritus* legitur. v. Drakenb. ad Liv. IV 34 et II 53, ubi eadem lectionis varietas conspicitur. Cic. p. Flacco 22: *Tralliani remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam.* p. Clu. 59: *Jam insolentiam noratis hominis, noratis animos ejus ac spiritus.* v. Verr. I 50 et ibi Asconium, p. Sulla 9.

capere, i. e. sustinere, quod junctum legitur in Verr. I 51 pr.: *Tantaene tuae, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciae populi Romani, non nationes externae possint?* v. p. Milone 52.

XXIII. ornamentis — oppidorum. Ex unico Col. haec verba recepit Gruterus. Cic. in Verr. IV 37: *Verres ornamentis fanorum atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas.*

manus — cohibere. Verr. IV 43: *Hisne rebus manus asferre non dubitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant?* Hotom. laudat illud Periclis dictum apud Cic. Off. I 40: *At enim praetorem, Sophocle, decet non solum manus, sed etiam oculos abstinere habere.*

§. 67. populum R. Corruptus est hic l. in libris Msis. In Par. 1. b. ed. Rom. Venn. Pall. 1 et 6. legitur P. R. Hinc Erf. Col. Werd. praetores, [Videbat enim praetores locupletari etc.] prob. Grutero. Parr. 3. 8. 7. Em. Arch. m. pr. *populus R.* quod defendunt Urs. Gronov. de Pec. Vet. IV 4. et Garatonius. Parr. 6. 2. 9. Arch. m. s. *populum R.* quod mihi propter appositam particulam enim praefereendum videtur. Eadem varietas ex iisdem notis orta legitur p. Dejot. 4. pr. Praeterea τὸ non abest ab Col. Werd. Parr. 1. 2. 3. 6. 8. Erf. m. pr. Arch. m. pr. atque infra pro nos Erf. Werd. Col. Bavv. O8x. Venn. exhibent eos, quod tamen sequentibus verbis: *affici videremur* omnino repugnat. Itaque mihi Hotom. et Lamb. lectio amplectenda videbatur. Particulam praeter idem valere quod nisi vel praeterquam,

praeter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, maiore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse
 68 videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter tot annos¹⁾ unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quodsi auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cuius tantae res gestae

1) annos tot.

sat multis exemplis docuit Graevius laud. Sall. c. 36. Varr. R. R. I 41. Suet. Claud. 4. Adde ad Q. fr. ep. I 1. §. 3: *E Graecis ipsis diligenter cavendae sunt quaedam familiaritates praeter hominum perpaucorum.* v. Drakenb. ad Liv. V 32. p. 253. et in rem Sall. c. 39. Jug. 41. Hist. I.

classium nomine. Pecuniam ex aerario imperatoribus ad classes aedificandas ornandasque datam, atque praeterea sociis naves, nautas, milites atque pecuniam eodem nomine imperatam esse, docet Cic. Verr. V 17: *Rem navalem primum ita dico esse administratam, non uti provincia [Sicilia a praedonibus] defenderetur, sed ut classis nomine pecunia quaereretur.* Superiorum praetorum consuetudo cum haec fuisset, ut naves civitatibus, certusque numerus nautarum militumque imperaretur, maximae et locupletissimae civitati Mamertinae nihil horum imperavisti, ob quam rem, quid tibi Mamertini clam dederint pecuniae, post videbitur. Ibid. c. 32: *Tu a civitatibus pecunias classis nomine coegisti, tu pretio remiges dimisisti.* p. Flacco 12: *Accedam ad singulas — criminationes Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur.* v. Plut. Luc. 13.

detrimentis accip. v. §. 2.

iacturis, rei familiaris scil. Eodem sensu de testibus pretio comparatis p. Flacco 3: *Quae iactura, qui sumtus, quanta largitio?* v. p. Clu. 8. pr. Attic. VI 1.

conditionibus. Donatus ad Ter. Andr. I 1, 32: *Conditio est pactio, certam legem in se continens.* Off. I 7. §. 21: *Sunt autem privata nulla natura, sed aut vetere occupatione, — aut lege, pactione, conditione, sorte.* ad q. l. Beier. l. Top. 82: *A naturae jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione.* Cic. in fragm. or. in Clodium 2, 2: *Creditoribus suis spem ostentare provinciae videtur; et 3: Augent magnum quendam cumulum aeris alieni.* Schol.: *Quod non posset, nisi omnium provinciarum spoliatione dissolvi.* v. Plut. Caes. 6. 7. 11.

inter tot. Hanc Parr. Bavv. Pall. Erf. lectionem jure defendit Hotom. ad Verr. A. 13: *Quae inter decem annos — in rebus judicandis nefarie facta sunt. intra, quod maluit Weiske, est in Archiep. m. sec. v. Rudim. II. p. 294.*

§. 68. auctor. v. IV Cat. 3.

P. Servilius Vatia Isauricus, consul cum Appio Claudio Pulchro a. c. 673. App. C. I 103. Cassiod. Proconsul in Cilicia Isauros

terra marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

CAP. XXIV. Quae cum ita sint, C. Manili, primum istam 69 tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, mancas in sententia, neve cuiusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc iterum in eodem homine praeficiendo videmus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate praetoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum: id omne ad hanc

domuit; sed nec mari piratas submovisse contentus, — validissimas urbes eorum, et diutina praeda abundantes, Phaselium et Olympon evertit, Isauronque ipsam arcem Ciliciae, unde Isaurici cognomen adamavit. Flor. III 6. Epit. 90 et 95. Valerius M. VIII 3, 6. cum consularem, censorium et triumphalem nominat, Anonymus vero etiam principem senatus. v. Verr. I 21. Agr. II 49.

C. Scribonius Curio consul cum Cn. Octavio u. c. 673. Cassiod. Cic. Brut. 60. Proconsul Dardanos in Thracia domuit. Liv. epit. 92. 93. Flor. III 4, 6. Sall. II. II. Pis. 49: *His paucis annis Cn. Dolabellae, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus.* Idem in or. de Har. R. 6. inter pontifices nominatur.

Cn. Cornelius Lentulus Clodianus consul c. L. Gellio u. c. 682. et postea cum eodem censor. p. Clu. 42 ext. Verr. II 59 pr. v. Plut. Pomp. 22.

C. Cassius Varus, cons. c. M. Terentio Varrone Lucullo u. c. 681. Cassiod. et Verr. I 23. p. Clu. 49.

ut horum. Pro hac plur. et opt. codd. lectione cod. b. a. m. s. O2x. Venn. 1499 marg. Venn. 1485 Herv. seqq. usq. ad Gruter. exhibent num, et O2x. utrum.

XXIV. §. 69. *perseverantiaeque* ex Erf. Verd. et Colon. recepit Gruterus pro vulgata cett. codd. edd. Rom. Venn. lectione *constantiaeque*. Juncta legitur utraque vox Phil. VII 3. pr.: *Retinenda est igitur nobis constantia, gravitas, perseverantia.* v. Hirt. B. Alex. 26.

nunc iterum videmus. Sic Erf. et Colon. pro vulgato: *non iterum vidimus.* Parr. 2. m. pr. 3. 6. 8. a m. pr. Dresd. *videmus* servant, cum ceteri vel *vidimus*, vel *videbimus*, vel *videremus* praebent. v. supra §. 44 et Manut. ad h. l.

atque hac. Notanda est explicativa hujus pronominis vis. Finn. I 10. §. 34: *In liberos atque in sanguinem suam tam crudeles.* v. Goer. ad h. l.

rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor ac
 70 defero. Testorque omnes deos, et eos maxime, qui huic
 loco temploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui
 ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque
 rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam
 mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex
 cuiusquam amplitudine, aut praesidia periculis, aut adiu-
 menta honoribus quaeram: propterea quod pericula facile,
 ut hominem praestare oportet, innocentia tecti repellamus:
 honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed
 eadem illa nostra ¹⁾ laboriosissima ratione vitae, si vestra
 71 voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in
 hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne ego me ²⁾
 reipublicae causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut
 aliquam bonam gratiam mihi quaesisse videar, ut multas
 etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelli-
 gam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse.
 Sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis
 affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipu-
 blicae dignitatem, et salutem provinciarum atque sociorum,
 meis omnibus commodis et rationibus praeferre oportere.

1) nostra illa. 2) id omne me.

defero. Sic p. Flacco 6: Cn. Pompeium — omnem ei suam aucto-
 ritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse.
 Fam. VI 10: Universum studium meum et benevolentiam ad te
 defero; ubi paullo supra: Tibi illa polliceor, quae supra scripsi [ope-
 ram, consilium, rem, fidem meam.]

§. 70. praesident. p. Sulla 51: Vos dii patrii ac penates, qui
 huic imperio atque huic urbi praesidetis, testor. Circa forum templa
 Jovis, Castoris, Concordiae fuisse, adnotat Manutius. v. p. Milone 1.

repellemus ex Erf. Werd. Col. recepit Graevius, namque cett.
 codices cum edd. Rom. Venn. pellemus exhibent. Eadem varietas
 occurrit Finn. IV 8 extr.: a se dolores, morbos, debilitates repellant.
 ubi Basileensis: pellant habet, probante Goer. quod saepe illa com-
 posita ex hoc simplici nata sint. et Off. I 58, 157 Meusing. ex mell.
 libris dedit: Rectum est — gravitatem retinere, iracundiam pellere,
 pro repellere, quod ibi substituitur.

§. 71. id omne ego me. Sic dedi ex Parr. Bavv. Erf. [id ego
 omne] edd. Rom. Steph. Paullo supra ex iisdem libris repositum
 est: illa nostra.

bonam gratiam. v. p. Mur. §. 42.

simultates — suscepisse. Verr. V 70. Quaeerat aliquis fortasse:
 tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum suscepturus es?
 non studio quidem hercule ullo, neque voluntate. v. Sall. Cat. 9. In
 rem Dio Cass. XXXVI 26 pr.: Ἀγανάκτησις μὲν γὰρ καὶ ἀντιλογία
 καὶ τότε παρὰ τῶν δυνατῶν, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι ὁ τε Μάρ-
 κιος [Q. Marcius Rex, qui Ciliciam tenebat] καὶ ὁ Ἀκίλιος, πρὶν
 τὸν χρόνον σφίσι τῆς ἀρχῆς ἐξήκειν, κατελείοντο, ἐγένετο.

ORATIO

IN

L. CATILINAM

PRIMA

SIVE

INVECTIVARUM LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM ET DIVISIO.

L. Sergius Catilina nobili genere patricio, sed in patris egestate natus, civili bello cum in Sullanis partibus fuisset, multa crudelia facinora fecerat, occisis Q. Caecilio sororis suae viro, equite R. M. Volumnio, L. Tantasio, M. etiam Mario Grati-diano, summe populari homine, qui ob id bis praetor fuit. Q. Cic. de pet. cons. §. 2—3. Asconius ad or. in toga can-dida. — Ex praetura Africam provinciam obtinuit C. Calpur-nio Pisone, M. Acilio Glabrione coss. u. c. 687. Quam cum graviter vexasset, accusatus est repetundarum a P. Clodio ado-lescente, ob eamque causam destitit a petitione consulatus, M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss. u. c. 688. Hoc autem iudicio absolutus est anno sequente infamia iudicium et ipsius Clodii, qui a Catilina pecuniam acceperat, ut praevariicaretur; quum ipse Torquatus consul reo fuisset advocatus post delatam ad eum primam illam conjurationem, qua Catilina et Autronius circiter Nonas Decembres, consilio communicato cum Cn. Pi-sone adolescente nobili, paraverant in Capitolio Kal. Januariis L. Cottam et L. Torquatum consules anni 689 interficere. Eo tamen consilio his diremto, et conjuratione non satis cognita, iterum petiit consulatum Catilina L. Julio Caesare, C. Marcio Figulo coss. u. c. 690, una cum M. Tullio Cicerone, P. Sul-picio Galba, C. Antonio, L. Cassio Longino, Q. Cornificio et L. Licinio Sacerdote. Sall. Cat. 18 seqq. Cic. p. Sulla 29. de Har. Resp. 20. I Cat. 6. ad Att. I 12. Ascon. l. c. — Eodem anno iterum opprimendae reipublicae consilium cepit, atque cir-citer Kalendas Junias omnes conjurationis socios convocavit. At Fulvia, mulier nobilis, causa per Q. Curionem, qui in eadem conventionem erat, cognita, tale periculum reipublicae haud occultum habuit; sed de Catilinae conjuratione, quae, quoque modo audierat, compluribus narravit. Ea res inprimis studia hominum accendit ad consulatum mandandum Ciceroni. Igitur comitiis habitis Cicero consul omnium consensu factus est cum Antonio, qui pauculis centuriis Catilinam superavit. Hunc autem post effecta comitia reum inter sicarios fecit L. Lucullus. Sall. Cat. 17—24. Dio Cass. XXXVII 10. Asconius l. c.

Nihilominus Catilina in proximum annum u. c. 692 consulatum pete-bat, omnibusque modis insidias parabat Ciceroni. Quum vero ejus voces percerebuisent, quas habuisse in concione domestica

dicbatur, factum est senatus consultum referente Cicerone, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agi posset. Itaque postridie frequenti senatu Cicero Catilinam excitavit, et quum ille dixisset: duo corpora esse reipublicae, unum debile, infirmo capite, alterum firmum, sine capite; huic, quum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum: congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe pro rei indignitate decrevit. — Nonnulli putant, jam tum factum esse senatus consultum: *viderent consules, ne quid respublica detrimenti caperet*, sed Plutarchus in Cic. 14—15, Dio Cassius l. c. 29—31 istud post habita comitia factum esse narrant, quibus assentiri videntur Sall. Cat. 29 et ipse Cicero p. Mur. 25.

Comitiis habitis quum consules declarati essent D. Junius Silanus, L. Licinius Murena, neque insidiae, quas consulibus et competitoribus suis in campo fecerat Catilina, prospere cessissent: constituit bellum facere, et extrema omnia experiri. v. Cic. p. Mur. 26. I. Cat. 3—5. Sall. Cat. 26—27. Postremo nocte intempesta, quae consecuta est posterum diem Nonarum Nov. conjurationis principes convocavit in domum M. Porcii Leccae. Ibi reperti sunt, C. Cornelius eques et L. Vargunticus senator, qui sese paullo ante lucem VII Id. Nov. consulem in suo lecto interfekturos esse pollicerentur. Quibus exclusis, Cicero a. d. VI Kal. Nov. senatum in aedem Jovis Statoris convocavit; quo cum et Catilina venisset, consul sive praesentiam ejus timens, seu ira commotus hanc *primam* orationem habuit, in cujus

Exordio, quod abruptum plenumque iracundiae et indignationis est, Catilinae effrenatam audaciam vehementissime increpat, cumque ad mortem duci jam pridem oportuisse, exemplis majorum confirmat, simulque se ipsum inertiae condemnat, ratione tamen subjecta, cur illud nondum fecerit. §. 1—6.

Tum Catilinam hortatur, ut urbe excedat, in qua

a) ipse nihil amplius expectare possit, quod jam omnia nefanda illius consilia luce clariora sint. — §. 12.

b) in qua cum jam nihil delectare possit, quod omnes boni cum propter privatam ignominiam vitiorum et facinora contra rempublicam atque omnium vitam salutemque patrata et meditata oderint atque metuant — 13. Additur argumentum a proprio Catilinae judicio

c) quod sese ipse, vitandae suspicionis causa in custodiam dederit — §. 19.

Per figuram occupationis orator Catilinae, ut de ea re ad senatum referatur, postulanti, et, si senatus id decreverit, se in exilium iturum esse, dicenti, voluntatem patrum tacitorum ostendit — §. 21, cumque, quod nulla re corrigi possit, iterum monet, ut vel cum summa consulis invidia in exilium, vel cum importuna sceleratorum manu ad Manlium egrediatur, praesertim quum jam

d) et aquilam illam argenteam et certos homines praemisisset, qui sibi ad forum Aurelium praestolarentur armati — §. 24, neque

e) ex hac re dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem percepturus sit — §. 26.

Tum oratione ad patres conversa, prope justam patriae querimoniam, quod ducem belli futurum et principem conjurationis exire patiatur, deprecaturus rationem facti sui reddit dicendo: se nequaquam metu invidiae illum non interfecisse, sed quod intelligat, Catilina in castra Manliana profecto, omnibus, conjurationem esse factam, fatendum esse; illo autem uno interfecto, hanc

reip. pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se ejecerit, secumque suos eduxerit, exstingui atque deleri stirpem ac semen omnium malorum — §. 51.

In peroratione orator omnes conjuratos, ut cum Catilina exeant, hortatur, patribus omnem diligentiam ad exstinguendam conjurationem promittit, et cum repetita Catilinae imprecatione Jovem Statorem invocat, ut urbem suam conservet, atque omnes nefaria societate conjunctos aeternis suppliciis afficiat — §. 33.

CAP. I. **Q**uousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? patere tua consilia non sentis, constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniuratio-

I. §. 1. *Quousque tandem.* Directo ad Catilinam, in quem ipsum dicit, utitur principio. v. Quint. IV 1, 68 et IX 2, 7: *Simplex est sic rogaré: sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi, Quousque — nostra? et: Patere t. c. n. sentis? et totus denique hic locus; quanto enim magis ardet, quam si diceretur: Diu abuteris p. n. et, patent t. consilia. — Tandem non solum pro adverbio temporali, sed etiam pro conjunctione repletiva invenitur. Prise. p. 1023. Donat. ad Ter. Phorm. II 1, 1.*

nos eludet. Donatus ad Ter. Eun. I 1, 10: *Peristi, eludet, ubi te victum senserit; adnotat: Eludere proprium gladiatorum est, cum vicerint. Cicero, Quamdiu etiam furor iste tuus eludet? Hinc Gar. ad Milon. 12 contendit, omittendum esse pronomen, nos, comp. Verr. III. 4. Liv. I 48 etc. Perperam, nam codd. auctoritatem firman Verr. Div. 14: Te vero, Caccili, quemadmodum sit elusus [Hortensius], quam omni ratione jactaturus, videre jam videor; Acadd. II 39, 123: Sed et vos ab illo irridemini, et ipsi illum vicissim eluditis.*

Nihilne. Quint. IX 3, 30: *Ab iisdem verbis plura acriter et instantèr incipiunt, Nihilne te — moverunt. In rem v. Sall. Cat. 50.*

Palatii. Dion. Hal. II 57: Ὁ Πρωτόλος — ὡς ἀμυνοῦμενος ἄνδρας τὰ πολέμια ὀλκίμους τοῦ μὲν Παλατίου τεῖχος, ὡς ἀσφαλέστερον εἶναι τοῖς ἐνδόν, ὑψηλοτέροις ἐρύμασιν ἐγείρει.

concursus. Apud Quint. l. c. omnes codd. excepto R. 10. consensus exhibent, quod inde receptum est a Naug. Herv. Man. L. prob. Gar. Jure tamen codd. Cicer lectionem revocavit Gruterus, quae et praecedentibus melius convenit, et a Sall. C. 31 confirmari videtur. Sic p. Clu. 68: Quos concursus in his oppidis, quantos et virorum et mulierum gemitus? etc. v. Att. V 16.

munitissimus, et religione, et natura loci; namque ad radicem montis Palatini situm erat templum Jovis Statoris. Praeterea equites Romani, alique praesidii causa circum aedem dispositi fuisse videntur. v. infra c. 8 Sall. C. 49.

- nem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! o mores! Senatus haec intelligit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, iussu consulis, iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, T. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicae, privatus inter-

§. 2. o tempora! Quint. IX 2, 26: Quae sunt augendis affectibus accomodatae figurae, constant maximo simulatione; namque et irasci nos, et gaudere, et timere, et admirari, et dolere, et indignari, et optare — fingimus. Unde sunt illa: O tempora! o mores! quod exclamationem quidam vocant.

Vivit. Quint. IX 3, 44 de schemate repetitionis: Prioris sententiae verbum ultimum, ac sequentis primum frequenter est idem: Hic tamen vivit. Vivit? immo — venit. Liv. XXI 44: Parum est, quod veterrimas provincias, Siciliam et Sardiniam adimis; etiam Hispanias, et inde cessero in Africam transcendes; transcendes autem dico? duos consules hujus anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam miserunt. Att. XII 42: Ferendus tibi in hoc meus error, ferendus? immo vero etiam adjuvandus. v. Horat. Tursell.

notat. Phil. V 7: Illic pecunias nostras aestimabat, possessiones notabat. 12: Quibus [perditissimis civibus] bona fortunaeque nostrae notatae sunt, et jam ad cujusque opinionem distributae. v. Serv. ad Aen. III 313. V 517. Junctum legitur utrumque verbum Orat. II 38: Haec videntur vel maxime, quae notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter.

oportebat. De hoc indicativi usu v. p. Roseio §. 4. Adde Off. I 9: Aequius erat, id voluntate fieri.

§. 3. An vero. Quint. VIII 4, 13: Ostendendum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiam partes partibus comparari; sicut h. l. An vero — perferemus? Hic et Catilina Graccho, et status reip. orbi terrarum, et mediocris labefactatio caedi et incendiis et vastationi, et privatus consulibus comparatur.

Tiberius Gracchus patre his consule natus et Cornelia superioris Africani filia, Tr. pl. toti Italiae civitatem pollicitus, simul etiam promulgatis agrariis legibus, Octavio collegae imperium abrogaverat, atque se et socerum Appium et Gracchum fratrem triumviros agris dividendis, coloniisque deducendis creaverat. Tum P. Scipio Nasica consobrinus ejus, circumdata laevo brachio togae lacinia, ex superiore parte Capitolii, qui remp. salvam esse vellent, se sequi jussit, atque in Gracchanam turbam irruit. Gracchus fugiens, et fragmine subsellii ictus ad ipsas fores templi vitam immatura morte finivit. Vell. P. II 3. Cic. Tusc. IV 23. App. Civ. 16—17.

labefact. Off. II 22: Qui populares se esse volunt, ob eamque causam aut agrariam rem tentant, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta reipublicae.

fecit: Catilinam vero, orbem terrae caedo atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua praetereo, quod Q. Servilius ¹⁾ Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicae consilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, consules desumus.

CAP. II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius 4
consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet.

1) C. Servilius.

privatus. Pontificatus enim magistratus non erat, quippe qui ad vitae tempus dabatur, cum magistratus annui essent. v. p. Flacco 36.

Q. Serv. Apud Liv. IV 13 et 14 Caius Serv. nominatur, unde Pighius ad A. U. 514 et Muret. ad n. l. Caium emendandum censent, quod recepit Ernestius. Pluribus tamen Serviliis praenomen Quinti fuisse, intelligitur ex Streinio de Familiis Rom. p. 95. Rem narrat Liv. l. c. et in epit.: Cum fame P. R. laboraret, Sp. Melius eques R. frumentum populo sua impensa largitus est; et ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans, a C. Servilio Ahala magistro equitum, jussu Quintii Cincinnati dictatoris occisus est.

Fuit, fuit. Eadem ἀναδίπλωσις apud Demosth. Phil. γ. 120, 13 ἦν τε τὸτ', ἦν ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. Verr. V 18: Fuit ista resp. quondam, fuit ista severitas in judiciis, ut etc. v. p. Mil. §. 72. Prise. p. 1056.

Habemus senatus consultum. v. Sall. Cat. 29 et Dion. C. XXXVII 31: Προσεψηφίσαντο τοῖς ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς τε πόλεως, καὶ τῶν ὅλων αὐτῆς πραγμάτων. In nonnullis libris inseritur enim, in Par. 1 et Pal. sec. vero, unde Heumannus enimvero legendum, suspicatus est. Sed v. infra §. 4.

reipublicae casu patrio accipiendum esse, propter seqq.: huius ordinis, contendunt nonnulli. At quum *reip. consilium* idem omnino significet, quod *auctoritas huius ordinis*: mihi casus tertius praefendus videtur. Sic Verr. III 89: Illi exempla non decrunt, reipublicae salus decrit. Fam. XI 18: Sentiet [Antonius], nec senatui consilium, nec populo R. virtutem deesse, nec reipublicae, te vivo, imperatorem. Julius Firmicus Maternus de Errore profan. relig. pag. 419. ed. Lugd. 1709: Tunc nec senatus consuli, nec leges reipublicae, nec consul legibus defuit. v. Or. in Pis. 5. Mox Priscianus XVII. p. 1076: Pronomen additur verbo — vel amplioris causa significantiae, ut Cicero: Nos, nos dico aperte, nos consules desumus; et M. Capella p. 429 ed. Capp.: Palilogia, iteratio, repetito verbo aut nomine, non diversa vult intelligi, sed vehementius repetita significat, ut est: Nos, nos dico aperte, nos consules desumus.

II. §. 4. *quondam.* Decem a Tiberii seditione interpositis annis idem furor occupavit Caium. Vell. P. II 6. pr. Anno u. c. 655 hoc S. C. factum esse, narrat App. C. I 18—27.

L. Opimius, qui praetor Fregellas exciderat, Gracchum persecu-

nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto C. Mario et L. Valerio, consulibus, est permissa ¹⁾ respublica. Num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, et C. Servilium praetorem, mors ac reipublicae poena remorata est? At

1) permissa est

tus armis, unaque Fulvium Flaccum consularem ac triumphalem virum, quem C. Gr. in locum Tib. fratris triumvirum nominaverat, morte affecit. Flaccus in Aventino armatos ad pugnam ciens cum filio majore jugulatus est; Gracchus profugiens, quum jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo praebuit. Quinto, alteri F. Fl. filio, qui bis ad senatum de conditionibus missus erat, permissum est, genus mortis eligere. Vell. P. II 6—7. App. I 21—26. v. Phil. VIII 4.

patre, avo, maioribus. Hanc Carionis ex cod. Gemblacensi emendationem confirmant Salisb. Col. Mod. et ipse Cic. Verr. IV 50: *Is cum amicus et socius P. R. esset, amicissimo patre, avo, maioribus, antiquissimis et clarissimis regibus.* et p. Cornel. apud Ascon. p. 973 Gr.: *Quid avunculus tuus clarissimus vir, clarissimo patre, avo, maioribus.* Faven? Par. 4: *patre natus, avis, maioribus,* et Par. 3: *patre natus avitis maioribus.* Cett.: *patre natus, a maioribus occisus est.* Tiberium Sempron. Gracchum patrem, bis consulem et censorem, qui de Celtiberis triumphavit, Cicero in Bruto 20: *civem gravem, tum etiam eloquentem,* et Vell. II 2: *clarissimum atque eminentissimum virum nominant.*

avo, P. Scipione Africano majore, cujus ex filia Cornelia nepotes T. et C. Gracchi erant. Vell. II 2. App. C. I 17. Ma. P. Gracchum intelligit.

simili S. C. Quum Apuleius Saturninus, qui jam antea Nonium, tribunatus competitorem, palam occiderat, Metello, qui unus in ejus legem de dividendis agris jurare nollet, expulso, in tertium annum tr. pl. reffectus, consularibus coactiis, ut satellitem furoris sui Glauciam consulem faceret, C. Memmium competitorem interfecisset; hortante M. Aemilio Scauro factum est S. C. Marius [VI] L. Valerius consules adhiberent tribunos plebis et praetores, quos eis videretur, operamque darent, ut imperium P. R. majestasque conservaretur. Tum Ap. adsumto Glaucia praetore et C. Saufeio quaestore Capitolium occupavit. Sed quum abruptis fistulis siti premeretur, deditione facta, in curiam a Mario receptus, injectis tegulis a plebe interemptus est. U. C. 634. Flor. III 16. App. C. I 23—55. Val. M. III 2, 13. Cic. p. C. Rab. perd. 7. v. Phil. VIII 3. Vell. P. II 12.

praetorem — remorata est. Sic cum plerisque Pall. Oxx. Gembl. Col. Graevv. Mur. omnes Parr. Bavv. edd. vett. et Anonymus ad III Cat. 6. quamvis ista verbi *remorari* structura insolita sit, quod sensu transitivo vel: moram faciendo retinere, retardare, differre, vel absolute positum, morari significat. v. p. l. Man. 14. Att. III 14. Ulp. in fr. 6. §. 9. D 23, 5: *Si praeses — imperatori scribendo poenam remoratus est.* v. Plaut. Cas. IV 56. Hinc Ernestio: *L. Saturnini etc.* casu patrio legendum videbatur. Vocem *reipublicae* unc. inclusit Orellius, ut insolitam et nimis audacter dictam. Male; est

vero nos ¹⁾ vicesimum iam diem patimur hebeschere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huiusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum; quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicae periculis me non dissolutum videri: sed iam me ipsum ²⁾ inertiae nequitiaeque con-

1) At nos. 2) me ipse.

enim reip. poena vel: poena a rep. constituta, quam resp. ab aliquo repetit [Verr. V 63], quo sensu poena legum [poena legibus constituta Verr. II 36] dicitur infra §. 22, Off. III 8, 36 et p. Mur. §. 36. v. p. Sulla §. 65; vel: poena propter scelera in remp. inflata. v. p. S. Roscio 24. Ambiguus mihi videtur locus p. Sulla 27: *Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reip. poenas furiae quaedam incitaverunt*; quamquam enim luere cum dativo vix apud Cic. legatur, tamen analogia verbi persolvere [Verr. V 63: *verebatur, ne populus R. ab isto eas poenas vi repetisse videretur, quas veritus esset, ne iste legibus et vestro iudicio non esset persoluturus.*] facit, ut τὸ reipublicae ibi casu tertio positum accipi possit, qui legitur apud Vell. Pat. II 34: *Utrique summo imperatorum, alteri superstili, meritis poenas luere suppliciiis.* et ap. Just. XVI 2: *Universa Cassandri domus Alexandro Magno seu necis ipsius, seu stirpis extinctae poenas partim caede, partim supplicio, partim paricidio luit.* Particula ac h. l. explicativam vim habet, ut atque p. l. Man. 24, et Acadd. I 3. §. 17. v. IV Cat. 1, 2.

At vero. Restitui partic. vero ex Parr. I. 5. 3. Teg. Sa. Em. Arch. Mureti perbono libro, edd. Steph. L. Nat. D. III 56: *Virtutem nemo unquam deo acceptam retulit. At vero honoribus aucti — diis gratias agimus.* v. Tusc. II 10 extr. IV Cat. 3.

vicesimum; summam tempus comprehensum est, cum octavus decimus dies esset teste Asconio in Pison. 2.

gladium — reconditum. Sic Asconius l. c. Abest vox gladium a Mureti, L. Gruteri, Graevii codd. a Bavv. omn. Parr. plerisque. Par. 4. in vag. gladium reconditum, 5. in v. ensem repositum exhibent; repositum est praeterea in Par. 2 et O3v. Quint. VIII. pr. §. 13: *Supervacua sunt priora, et similia gladio condito, atque intra vaginam suam haerenti*

vivis et vivis. Iteratur verbum interjecta copula, ubi gravius quiddam subjungitur. Verr. III 63. pr.: *Tenetur ergo jam, iudices, et manifesto tenetur avaritia, cupiditas hominis.* v. infra §. 6. p. Mur. §. 65.

dissolutum. Verr. V 5: *Intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in praetermittendo dissolutum videri.* v. not. ad p. R. Am. 11.

me ipsum. Revocavi hanc Parr. Bavv. atque omnium fere codd. lectionem; opponit enim orator se aliis, quos inertiae nequitiaeque condemnat infra §. 50. II Cat. §. 5. et IV Cat. §. 6 seqq. Graevius ex Duisb. recepit me ipse, quod in ed. inc. legitur.

- 3 demno Castra sunt in Italia contra rempublicam in Etruriae faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra moenia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicae molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si te interfici¹⁾ iussero, credo, crit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de causa, nondum adducor, ut faciam. tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non iuro
6 factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis praesidiis oppressus²⁾, ne commovere te contra rempublicam possis. multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

CAP. III. Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare coeptus³⁾ nefarios, nec privata domus parietibus continere voces⁴⁾ coniurationis tuae potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem: mihi crede: obliviscere caedis, atque incendiorum. teneris undique: luce sunt

1) si interfici. 2) obsessus. 3) coetus. 4) vocem.

§. 5. *si te interfici.* Pronomen *te* repetunt Teg. b. Parr. 4. 5. Barb. Francii codex, ex quo propter maiorem emphasin receptum est a Graevio, qui mox ex Col. Lipsii et suis libris, quibus adstipulantur Sal. Em. ed. vetus, dedit *interficiere*, quod Grutero modestius ac gravitate consulari dignius visum est. Sed v. II Cat. §. 3. et 4. Vell. Pat. II 7: *Fulvii Flacci filius — ab Opimio interemtus est.* i. e. interimmi iussus est. Certe ardori orationis magis convenit *interficiam te*, quod Teg. cum Parr. Pall. exhibet, unde propter scribendi compendium illa altera lectio originem duxit.

§. 6. *praesidiis oppressus* est in Teg. Sal. Em. a. Parr. 1. 2. 5. 6. O3x. tribus Graevii libris, edd. vett. Venn. pro vulgato *obsessus*. Bell. Alex. 73: *Caesar neque opinans imparatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus vocat etc.* v. II Cat. §. 4 et 8.

III. *coeptus nefarios.* Adscivi hanc omn. Parr. Bavv. Pall. Thuring. Graevv. Barb. O3x. ed. vet. lectionem pro vulgata *coetus*, quae in ed. incerta legitur. Stat. Theb. XII 612: *Dignas insumite mentes coeptibus.* v. infra §. 11. Orat. in toga cand.: *Praetereo illum nefarium conatum tuum.* In iisdem libris, nec non in Modianis et Pithoc. legitur *voces* pro vulgato *vocem*, quod ego in nullo meor. inveni. v. infra §. 15. Sall. Cat. 59 et 36. Cic post red. ad Quir. 3: *Conjugis miserae squalor et luctus, filiique parvi lacrymae tectis ac tenebris continebantur.*

teneris absolute dictum est, ut II Cat. §. 15, pro: teneris mani-

clariora nobis tua consilia omnia: quae etiam mecum licet 7
 recognoscas. Meministine, me ante diem XII Kalendarum¹⁾
 Novembr. dicere in senatu, fore in armis certo die²⁾, qui
 dies futurus esset ante diem VI Kal. Novembrium, Cn.
 Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae?
 Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox,
 tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admiran-
 dum, dies? Dixi ego idem in senatu, caedem te optima-
 tum contulisse in ante diem V Kalendas Novembris, tum
 cum multi principes civitatis Roma non tam sui conser-
 vandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa pro-
 fugerunt. Num infitiri potes, te illo ipso die meis prae-
 sidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra
 rempublicam non potuisse, cum tu, discessu ceterorum,
 nostra tamen, qui remansissemus, caede contentum te

1) Kalendas Novembris. 2) certo die fore in armis.

festis in rebus, maleficiis; vel: teneris omnibus indiciis. Verr. IV
 47: Omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus, urge-
 tur confessione sua, manifestis in maleficiis tenetur; et manet etiam,
 ac tacitus facta mecum sua recognoscit. III 43: Te non modo publi-
 eis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus ac literis. v. II
 78. 73. III 60. 64. et IV Cat. §. 4.

§. 7. me ante diem. Priscianus XVIII. p. 1210: Romani tertium
 et tertio Calendas, vel Calendarum, pro: in tertio ante Calendas.
 Cicero Invektivarum I. Meministine me in ante diem XII Calendarum
 Novembrium dicere in senatu, fore in armis certo die, qui dies futu-
 rus esset in ante diem sextum Calendarum Novembrium. pro: in diem
 sextum Calend. Nov. In priore loco omnes libri praepositionem
 omittunt; in altero Sal. Em. a. b. Parr. 5. 4. Barb. eam retinent.
 Ipse tamen Prisc. p. 1184 [Inveniuntur tamen et genitivo usi, ut
 Cicero: Qui dies futurus esset ante diem VI Calendarum Novembrium.
 pro: ante Calendas] τὸ in omittit cum Teg. Parr. 1. 2. 3. Pall. edd.
 vett. quibus ego obsequor, cum nusquam apud Cic. dicere, vel esse
 in ante diem legatur. Ex iisdem libris repositus est genitivus Kalen-
 darum Nov. et mox ex omn. Parr. Bavv. edd. vett. Barb. Graevv.
 fore in armis certo die.

satellitem, per contemptum, ut p. Quintio 23: administri et satel-
 lites S. Naevis. Sallust. fragm. I: Saturnini olim, post Sulpicii
 satellites. v. Verr. II 54; Sall; Cat. 50. p. Sulla 18.

contulisse in ante diem. Sic Sal. Em. a. b. Parr. 1. 5. 4. 3. Att.
 I 16: comitia in ante diem VI Kal. Sext. dilata sunt. Liv. XLI 16:
 comitia in ante diem III Nonas Sextiles, Latinas in ante diem III Idus
 Sextiles edixit. Cic. Phil. III: Diem edicti obire neglexit, in ante
 diem IV Kal. Dec. distulit. v. Ferrat. et Gar. ad l. c.

sui conservandi. Idem loquendi genus de Divin. II 17: Dolco
 Stoicos Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. Nat. D. II 48 extr.:
 Tantam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam Liv. XXI
 41: Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi causa magnifice
 loqui existimet. v. Senec. Clem. I 19. Caes. Gall. III 6 et passim.

8 esse dicebas? Quid? cum tute Praeneste Kalendis ipsis Novembribus¹⁾ occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensistine, illam coloniam meo iussu, praesidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam²⁾, planeque sentiam.

CAP. IV. Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem. iam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicae. Dico te priore nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccae domum: convenisse eodem complures eiusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes? Quid taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu
9 quosdam, qui tecum una fuerunt³⁾. O dii immortales! ubi nam gentium sumus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vivimus⁴⁾? Hic, hic sunt, in nostro numero, patres

1) Novembris. 2) non modo non audiam, sed etiam non videam. 3) fuere. 4) in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus?

§. 8. *Praeneste*, hodie Palestrina, Latii oppidum ad viam Praenestinam, natura loci et cuniculis munitissimum opulentissimumque, CC stadiis ab urbe Roma distans. De celebri per Italiam templo Fortunae Praenestinae v. Cic. Div. II 41. Plin. H. N. III 3. XXVI 23. et not. ad or. p. S. Roscio §. 16. *Novembribus* est in Teg. Sal. Parr. mell.

non modo audiam sed etiam videam. Sic Parr. Bavv. cett. edd. vett. et Donatus ad Ter. Andr III 1, 12 commutatis tantummodo verbis: *Cicero, Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam*. Ex meis unus Archiep. cum ed. incerta exhibet: *non modo non audiam*, ut legendum censuerunt Lambinus et Manutius; Cujacius autem Observ. XII 52: *non modo non audiam, sed etiam non videam etc.*, quod defendit Beier ad Off. I 21. pag. 166. At *non modo pro non modo non* saepissime legi apud veteres, praesertim ubi majus quoddam vel contrarium sequitur, negari nequit. v. exempla quae conguessit Muretus Var. Lect. I 7. Adde p. Sulla 27. Verr. III 51. Nat. D. III 16. v. p. S. Roscio 23 extr. p. leg. Man. §. 66.

IV. *Dico te*. Forma loquendi, qua utebantur, qui vel in senatu aliquid deferrent, vel in iudicio indicarent. Orat. in t. cand. pr.: *Dico P. C. superiore nocte cujusdam hominis nobilis domum Catilinam et Antonium cum sequestribus suis venisse*. Quintil. IV 2, 7: *Satis est actori — sic indicare: Dico ab Horatio sororem suam interfectam*. v. Verr. V 31.

priore nocte, quae consecuta est posterum diem Nonarum Nov. quae nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit atque acerbissima. p. Sulla 18.

inter falcarios. Priscianus XVIII 1181: *Isocrates in Areopagico* [c. 18] ἐν ταῖς αὐλῆσιν, pro: in loco, in quo habitant tibi-cines. Huic simile Cicero in I Invect.: *Dico te ven. priore n. inter falcarios*. i. e. in locum, ubi sunt falcarii. Servius ad Aen. XII 453: *inter veteres pro ad ponebant*. Cicero, *Dico te pr. n. ven. inter falcarios*, id est ad falcarios. Liv. XXXV 41: *Iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt*. v. Sall. Cat. 27—28.

§. 9. *habemus*, in qua urbe viv. Hunc ordinem servant Parr.

conscripti, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostrum omnium¹⁾ interitu, qui de huius urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republica sententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum iam esse exiturum: dixisti paullulum tibi esse etiam nunc²⁾ morae, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos esse pol-

1) qui de meo nostrumque omnium. 2) etiam tum.

atque Bavv. Erlang. Donatus ad Ter. Adelph. IV 3, 31 et Mart. Capella p. 423. At in libris Mureti et nonnullis aliis legitur: *in qua urbe vivimus, quam remp. quod verius videbatur Graevio. Supra dedi fuerunt ex omnibus meis libris.*

qui de nostrum omnium interitu. Sic Parr. et plerique Bavv. libri Mureti, Graev. Barb. Cic. de Orat. III 33. pr.: *voluntati vestrum omnium parui.* v. infra §. 14. In Em. Arch. Graeviano sac. et Pith. legitur: *qui de nostro omnium, de qua loquendi forma v. IV Cat. §. 4.* Fortasse scriptum erat: *qui de nostrorum omnium, quod dicendi genus non solum apud Comicos et in formulis, sed etiam in fragm. orationis Milonianae in Palimps. Taur. legitur: de nostrorum omnium, non audeo etc., ubi apud Quint. IX 2, 34 nunc vulgatur: de nostrum enim omnium, non audeo etc.*

descripsisti, attribuisti, divisisti. Fam. XVI 11 extr.: *Italiae regiones descriptae sunt, quam quisque partem tueretur.* v. Off. I 7. II Cat. 3 et III 4. In rem Cic. p. Sulla 13: *Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est; et 19 pr.: Hoc tempore, cum — Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur, Autronio, ut occuparet Etruriam, praescriberetur, cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur, ubi fuit Sulla?* v. Sall. 27 et 43.

etiam nunc est in Bavv. octo Parr. quatuor Graevianis, Barb. O5x. Venn. recte omnino; refertur enim ad verbum esse. Unus Par. 8. deter. notae praebet etiam tum, probante Ern. quod sermo sit de re praeterita.

duo equites. Cic. p. Sulla 6 et 13 C. Cornelium nominat: *Tunc tuus pater Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, quum prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more et jure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret.* Sallustius in Cat. 23 alterum L. Vargunteium senatorem vocat; Plutarchus autem in Cic. 16 Marcium et Cethegum, et App. Civ. II 3 Lentulum et Cethegum.

me in meo lectulo. Sic Parr. Bavv. ceteri libri et Valerius Probus p. 1474, nisi quod apud hunc, in Teg. et Par. 3. lecto legitur. Graevius ex codice Francii recepit *meo in lectulo*, probante Ernestio,

10 licerentur¹⁾). Haec ego omnia, vixdum etiam coetu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus praesidiis munivi atque firmavi; exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseris, cum illi ipsi venissent; quos ego iam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse praedixeram.

CAP. V. Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti: egredere aliquando ex urbe: patent portae: proficiscere. nimium diu te imperatorem tua illa¹⁾ Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. nobiscum versari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non
11 sinam. Magna diis immortalibus habenda est²⁾, atque huic ipsi Iovi Statori, antiquissimo custodi huius urbis gratia³⁾, quod hanc tam tactram, tam horribilem, tamque infestam reipublicae pestem toties iam effugimus. Non est saepius in uno homine summa salus⁴⁾ periclitanda reipublicae. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulem

1) me meo in lectulo interfecturos pollicerentur. 2) illa tua. 3) habenda est gratia. 4) Abest gratia. 5) salus summa.

quod Latini ament hanc formam. Sed v. p. Sulla 18 extr. Verbum esse restitutum est ex Teg. Em. Sal. Arch. sex Parr. Franc. Erlang. Gu.

comperi Plut. Cic. 16: Τοῦτο Φουλβία γυνή τῶν ἐπιφανῶν ἐξαγγέλλει τῷ Κικέρωνι νυκτὸς ἐλθοῦσα, καὶ διακελευσαμένη φυλάττεσθαι τοὺς περὶ τὸν Κέδρεον. v. Sall. C. 28.

V. Quae cum. Quint. IX 3, 43: Congregantur quoque verba idem significantia: Quae cum — proficiscere. Mox dedi tua illa ex Parr. Bavv. Erl. Gu. et Julio Rufin. c. 27 de Epitrope, apud quem jam post nimium additur.

liberabis. Hanc omnium Bavv. Parr. cett. codd. lectionem, quam Lamb. correxit in: liberaveris, confirmat etiam Fronto Ex. Eloc. p. 351. Cic. Orat. III. §. 183: Recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Plut. in Cic. 16: Τέλος ἀναστὰς ὁ Κικέρων προσέταξεν αὐτῷ τῆς πόλεως ἀπαλλάττεσθαι· δεῖν γάρ, αὐτοῦ μὲν λόγοις, ἐκείνου δ' ὅπλοις πολιτευομένου, μέσον εἶναι τὸ τεῖχος.

§. 11. huic ipsi Iovi Statori. Plutarch. l. c.: Ὁ Κικέρων ἐκάλει τὴν σύγκλητον εἰς τὸ τοῦ Στήσιου Διὸς ἱερὸν, ὃν Στάτωρα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, ἰδρυμένον ἐν ἀρχῇ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, πρὸς τὸ Παλάτιον ἀνιόντων. v. infra §. 33. Vocem gratia post urbis ponunt Teg. Sal. Arch. manu pr. b. Parr. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. tres Graevv. Barb. Olx. Erl. Gu. Veneta. Vulgatum habenda est gratia praebet Par. 2. Mox legitur summa salus in Teg. Sal. Em. Arch. Parr. mell. Graevii primo, Barb. quem ordinem Hervagiana et vulgatae invertunt. v. infra §. 14 et III Cat. 6. pr.

proximis comitiis, quae habita fuisse videntur V Kal. Nov. a. 691,

in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios¹⁾ amicorum praesidio et copiis, nullo tumultu publice²⁾ concitato: denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicae esse conjunctam. nunc iam aperte rempublicam universam petis; templa deorum immortalium, tecla urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium ac vastitatem³⁾ vocas.

Quare, quoniam id, quod est primum et quod huius⁴⁾ 12 imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere non-

1) tuos nefarios conatus. 2) publico. 3) et vast. 4) quod primum atque hujus.

quam prius edicta essent in ante diem XII Kal. Nov. v. Cic. p. Mur. 23 et 26. Sall. Cat. 26. Competitores erant L. Licinius Murena, D. Junius Silanus, postea consules designati; et Serv. Sulpicius. v. or. p. Mur. 3.

compressi conatus tuos nefarios. Hunc verborum ordinem firmant omnes Bavv. Parr. Graevv. Barb. Veneta. Cic. p. Sulla 18: *Cum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, eadem facere voluerunt: — ego tectus praesidio firmo amicorum, Catilinae tum et Autronii copias et conatus repressi.*

esse conjunctam. Idem confirmat Cicero in Vatin. 5: *Quid optabilius ad immortalitatem gloriae atque ad memoriam nominis mei sempiternam [mihi potuit accidere], quam omnes hoc cives meos judicare, civitalis salutem cum mea unius esse conjunctam?* v. Off. II 17.

petis. Verbum gladiatorium; hinc Festus v. *retiarius*: *Retiario pugnanti adversus mirmillonem cantatur: Non te peto, piscem peto, quid me fugis Galle?*

ad exitium ac vastit. Sic Parr. Bavv. Graev. pr. Franc. Erl. Gu. Vulgatum et *vast.* legitur apud Julium Severianum pag. 545, qui hunc locum affert inter exempla, ubi a toto ad partes affectus petitur. v. p. Mil. §. 40 et p. l. Man. §. 12. Fam. VI 4 sub fin.: *Si jam vocer ad exitum vitae, non ab ea rep. avellar, qua curendum esse doleam.*

§. 12. *quod est primum, et quod hujus.* Haec est Parr. Bavv. Barb. et procul dubio Graevv. atque Mur. codd. lectio, pro vulgata: *quod primum atque huj.* quam ego in nullo cod. inveni. Intelligendum est h. l. *imperium consulare*, cui commissa erat respublica. Sic in Pison. 13: *Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam servarat, is se in publico tuto statuit esse non posse?* p. Sulla 7: *An tu in tanto imperio tantaque potestate non dices me fuisse regem, nunc privatum regnare dicis?* Ad q. l. Ambros. Schol.: *A majore ad minus, ne cadat suspicio regiae cupiditatis in privatum senatorem, quae non ceciderit in consulem.* v. Agrar. II 57 et II Cat. §. 5.

ad severitatem, quoad, quod attinet. Verr. I 24: *Forum adornatum ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri.* Orat. II. §. 203: *Nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse.* Fam. III 4: *Id et ad brevitate est aptius, et ad reliquas res providentius.* v. p. Fonteio 13 extr. Nat. D. I. §. 1. II. §. 87. 131. 133. Finn. II 20. pr. IV 23 extr.

dum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, et ad communem salutem utilius. nam, si te interfici iussero, residebit in republica reliqua coniuratorum manus. sin tu (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et pernicioſa sentina reipublicae. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem¹⁾. interrogas me, num in exsilium? non iubeo: sed si me consulis, suadeo.

CAP. VI. Quid est enim, Catilina²⁾, quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quae nota domesticae turpitudinis non iniusta vitae tuae est? quod privatarum rerum dedecus non haeret infamiae? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore absuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses,

1) consul hostem jubet. 2) Quid enim Cat. est.

sentina reip. Eadem metaphora utitur Cic. ad Att. I 19: *Sentinam urbis exhauriri, et Italiae solitudinem frequentari posse arbitrabar.* Quint. VIII 6, 13: *Cicero recte sentinam reip. dixit, foeditatem hominum significans.*

jubet consul hostem. Hunc ordinem praebent Parr. Bavv. quatuor Graevv. Barb. — Unus Archiep. cum Ven. priore: *consul jubet hostem.* v. infra §. 20.

non iubeo. Exsilium enim non supplicium erat, sed perfugium portusque supplicii. Itaque nulla in lege Romana reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exsilio esse multatum. Cic. p. Caec. 54. v. Sall. Cat. 31

VI. *Quid est enim.* Sic recte Teg. Sal. Em. a. octo Parr. Graevv. Erl. Gu. Hujus constantis et legitimi ordinis exempla v. apud Heindorf. ad Cic. Nat. Deor. I. §. 9 et 113. — Parr. 3 et 8 b. *quid enim est exhibent.*

quae nota. Desumpta est haec metaphora ab notis, quae mancipiis et pecudibus inurebantur. p. Sulla 27: *Supplex ad vos confugit, ne qua generi ac nomini suo nota nefariae turpitudinis inuratur* v. p. Mut. 4. p. S. Roscio 20. Virg. Georg. III 138. In verbis seqq. Anton. Augustinus conjecit: *in fama*, pro: *infamiae*; Ernestius autem *famae tuae*, quod *infamiae* sensum commodum non habeat. Praeterea nonnulli libri *inhaeret* vel *adhaeret* praebent, quod necesse non est, namque p. Rosc. Comoedo 6: *Potest hoc homini huic haerere peccatum?*

§. 14. *vacue fecisses* est in Teg. Sal. Em. a. Parr. 4. 6. 7. 8. 1 marg. in Carrionis, Gruteri et Graevii libris. At Parr. 1 text. 2. 3. 5. 9. b. *vacuam fecisses* prae se ferunt, quod tum locum habere videtur, quum adjectivum a verbo se junctum est, ut apud Liv. I 46: *Quum domos vacuas novo matrimonio fecissent.* v. Sall. Cat. 13.

nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto, et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties: ad illa venio, quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam rempublicam ¹⁾, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne ¹³ tibi haec lux ²⁾, Catilina, aut huius caeli spiritus esse incundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat,

1) ad summam reipublicae. 2) huius vitae lux.

alio incred. Val. M. IX 1, 9: Praecipue vero Catilinae libido scelestu; nam vesano amore Aureliae Orestillae correptus, quum unum impedimentum videret, quominus nuptiis inter se jungerentur, filium suum, quem et solam et aetate jam puberem habebat, veneno sustulit: protinusque ex rogo ejus maritalem facem accendit. v. Sall. Cat. 13.

ruinas. Eadem metaphora p. Flacco in fragmento Ambros.: Cum privatarum rerum ruinas, cum domesticas labe, cum urbanam infamiam — protuleris. v. p. l. Man. 7.

Idibus. Non solum Kalendis, quas tristes appellat Hor. in Sat. I 3, 87, verum etiam Idibus usurae vel sors numerabatur. Att. XIV 20: jam vel sibi habeat nummos, modo numeret Idibus. v. ibid. XVI 1. X 3. I 7. IV 13: foenus ex triente Idibus Quintil. factum erat bessibus. Phil. II 57: Tu quadringenties II—S, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? v. Abram ad h. l. Horat. Sat. I 6, 72 et Ep. 2, 67. ad q. l. Commentator Cruquii: olim Idibus exigebantur usurae: ut Cic. Praetermitto — senties. Hinc satis intelligitur, alienam esse et Mureti interpretationem, Ciceronem significare, se tabulas auctionariae Id. Nov. praeponitur; et eorum, qui sortem, Kalendis numerandam, Idibus modo repetitam, aut debitoribus, qui Kalendis numerare non possent, dilationem usque ad Idus concessam esse putant. Mendose praeterea Oxx. et Fronto El. p. 324. proximis diebus prae se ferunt.

difficultatem, rei nummariae sc. Verr. IV 6: tanta difficultas rei nummariae eum tenuerat. et II 28: ostendit, se in summa difficultate esse nummaria.

ad summam rempublicam legitur in Teg. Em. Parr. 4. 3. Graevii primo, Pith. Erl. Gu. Olx. et sic omnibus literis scriptam est in palimpsesto Ambrosiano et Taurin. or. p. Tullio c. 3: Cumque ea consuetudo non solum ad res privatorum, sed ad summam rempublicam pertinere videretur. Par. 3. Barb. et ed. Ven. 1435: ad summam R. P. ceteri libri: ad summam reipublicae exhibent.

§. 13. *haec lux.* Sic edidi ex Bavv. Parr. 1. 2. 3. 5. 7. 8. Graevv. Erl. Gu., antiquis Mureti libris et Olx. pro vulgato: huius vitae lux, quod in Parr. 4. 6. 9. Barb. et nonnullis Mur. legitur. Neque tamen lux simpliciter pro vita positum est, quod vult Graevius, sed significatur potius commoratio in urbe. v. IV Cat. §. 16 et Fam. II 12: Urbem, urbem, mi Rufe, ceto, et in ista luce vive.

te pridie Kalendas Ian., Lepido et Tullo consulibus, stetit in comitio cum telo? manum, consulum et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam populi Romani¹⁾ obstitisse? Ac iam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, aut non multa commissa postea²⁾. Quoties tu me designatum, quoties consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non³⁾ viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi. [nihil agis], nihil assequeris, nihil moliris, [quod mihi latere valeat in tempore:] neque tamen conari ac velle desistis. Quo-

1) fort. reipublicae. 2) non multo post commissa. 3) vitari non posse viderentur.

comitium, locus in foro dictus ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa. Varro de L. L. IV 52. Rem narrant Sallust. Cat. 13. Suet. Caes. 9. Cic. p. Sulla 4, et in toga cand. pag. 131: *Prætereo illum nefarium conatum tuum et paene acerbum et luctuosum populo R. diem, cum Cn. Pisone socio neque alio nemine, eadem optimatum facere voluisti.* Dio Cassius XXXVI 27: Ποῦπλιός τε Παῖτος καὶ Κορνήλιος Σύλλας, ἀδελφιδοὺς ἐκείνου τοῦ πάνυ Σύλλου, ὑπατοὶ τε ἀποδειχθέντες [anno u. c. 688. M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss.], καὶ δεκασμοῦ ἀλόντες, ἐπεβούλευσαν τοὺς κατηγορήσαντας σφῶν Κότταν τε καὶ Τορκουάτον Λουκίους, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἀνδρεῖσθαι, ἀποκτεῖναι καὶ παρεσκευάσθησαν μὲν ἄλλοι τε καὶ Γνήϊος Πίσων, καὶ Λούκιος Κατιλῖνας.

fortunam populi Romani. Hanc veriore lectionem praebent omnes quinque Bavv. plerique Parr. et veteres Mureti, Ursini, Graevii libri cum ed. Veneta pro vulgata: *fort. reipublicae*, quae in Parr. 2. 4. 6. exstat. v. p. Milone §. 85 et 87. p. l. Man. §. 43. Asconius ad l. c. adnotat, eam caedem ideo non esse factam, quod prius, quam parati essent, conjuratis signum dedisset Catilina. v. Sall. 13. extr. At Dio Cass. l. c.: Οὐ μὲντοι καὶ ἡδυνήθησαν τε δράσαι διὰ τὸ τὴν τε ἐπιβουλήν προμηνυθῆναι, καὶ φρουρὰν τῷ τε Κόττα καὶ τῷ Τορκουάτῳ, παρὰ τῆς βουλῆς δοθῆναι.

non multa commissa postea. Sic Teg. Sal. Em. Parr. 4. 8. 6. 7. 9. primus et sec. Graevii, qui hunc verborum ordinem clariorem putat, quam illum, qui in libris Mureti et Parr. 8. exstat: *non multa postea commissa.* Vulgatum: *non multo post comm.* est in Parr. 2. 3. 6.

petitiones proprie dicimus impetus gladiatorum. Serv. ad Aen. IX 459. v. supra §. 41. Mox vitari posse non viderentur scriptum est in omnibus Bavv. Parr. ceterisque libris, pro qua lect. Graevius ex Franc. recepit: *vitare non posse vid.* Apud Servium l. c. legitur: *vitari nullo modo posse viderentur.* Nep. Milt. 8: *Miltiades — non videbatur posse esse privatus.*

nihil agis — desistis. Locus corruptissimus, non solum in verbis: quod mihi latere valeat in tempore, quae a Sal. Em. Archiep. manu pr. Parr. 1. 3. 7. 8. tribus Gruteri, Graev. primo absunt, sed etiam in ceteris. Nam τὸ nihil agis omittitur in optim. Teg. Sal.

ties iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam ¹⁾ necesse putas esse in consulis corpore defigere.

CAP. VII. Nunc vero, quae tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum. quis te ex hac tanta frequentia, tot ex tuis ²⁾ amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis

1) necesse putas consulis in corp. 2) ex tot tuis.

Parr. 3. 4. 3. Graev. primo [assequeris vel agis. a. b. nihil assequeris nihil agis. Par. 6.] Praeterea Par. 5: quod latere valeat in tempore, et 9: quod me latere val. in hoc tempore; Col. et quatuor Graevii: quod me latere possit in temp. Em. autem: moliris, quod ego non sentiam planeque videam. v. supra §. 3. — conari ac velle est in omn. Bavv. Parr. excepto 3, qui: conari velle exhibet. Garatonius conjecit: quod mihi non pateat in tempore. — Latere mihi dici posse, non pauca probant exempla. post red. in sen. 6: nobis haec auctoritas latuit. Lucan. I Pharsal. 417: At mihi semper — late. v. Varr. L. L. VIII 32. Lucret. III 280. — In tempore, h. e. tempore opportuno, legitur apud Sall. Jug. 36 et I Hist. 4. [v. Front. Eloc. p. 329.] Ter. Heaut. II 3, 125. Tac. I 19. II 17 et passim.

§. 16. sica. Laur. Lydus de Magistratibus II 9 extr.: Σικην δὲ τὸ ὑποζώνιον ξίφος Ῥωμαῖοι καλοῦσιν. v. p. Mil: 7 et 14.

devota sit, vetere illo Graecorum more, quo gladios facinori alieni destinatos, aut per quos caedes memorabilis patrata erat, diis consecrabant. Justin. IX 7, 13: Olympius gladium, quo rex percussus est, Apollini sub nomine Myrtales consecravit. v. Sueton. Calig. 24 extr. Vitell. 10. Tacit. XV 74.

necesse putas esse. Vocem esse retinent Teg. Sal. Em. b. sex Parr. duo Graevii et Barb. Apud Frontonem in Ex. Eloc. pag. 309 legitur: quod eam necesse putas etiam in consulis corpore defigere. Ex cod. Front. et ex Augustino p. 2016 recepi: in consulis corpore, suffragantibus omnibus Parr. Bavv. Barb. edd. vett.

VII. salutavit. Moris erat apud Romanos, ut si amicos vel honoratos viros venientes adspicerent, assurgerent, eosque salutarent et comiter appellarent. v. Cic. de Rep. I 9—12. Ex omnibus quinque Bavv. et novem Parr. Erl. Gu. dedi: tot ex tuis pro vulgato: ex tot tuis.

contigit nemini. Ex hoc loco intelligitur, non de prosperis tantum rebus hoc verbum usurpari. Adde Fam. XI 16: A Gabinio consule relegatus est, quod ante id tempus civi Romano contigit nemini. De Nat. D. I 3: Quod non Academiae vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. II 11: Cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret. II 17: Quibusdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter coeli plenioram naturam. v. Off. II 19.

oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad eadem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem
 17 istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus iniuria suspectum tam graviter atque offensum viderem, carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallet: tu, cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, et iam diu tibi debitum¹⁾, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum praesentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quae communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit,

1) jam tibi diu debitum.

nudam atque inanem reliquerunt. Junctum legitur utrumque epitheton in Verr. II 34: *Domum ejus exornatam atque instructam iste reddiderat nudam atque inanem.* — Idem Gabinio accidisse narrat Cic. in fragm. apud Front. Eloc. p. 491: *Neque assidere Gabinium aut alloqui in curia quisquam audebat.* v. in Pison. 12!

§. 17. *servi.* Quint. VIII 4, 10: *Amplificatio, quae fit per comparisonem, incrementum ex minoribus petit; augendo enim, quod est infra, necesse est extollat id, quod supra positum est, ut: Servi mehercle — putarem.* In nonnullis libris post *metuerent* additur: *atque odissent*, quod recte abest a mell. Parr. Bavv. a Quintil. l. c. et Julio Severiano pag. 544, apud quem legitur: *quo te metuunt.*

offensum, pro quo in nonnullis libris prave legitur *insensum*, valet: *invisum*, odio habitum. ad Att. II 19: *Scito, nihil fuisse umquam tam turpe, tam peraeque omnibus generibus, ordinibus, actibus offensum, quam hunc statum; et de eadem re in ep. 21: dominatio nunc repente tanto in odio est omnibus.* Verr. III 62. §. 143: *O miserum atque invidiosum offensumque paucorum culpa atque indignitate ordinem senatorium* p. Clu. 38: *Si is invidiosus aut multis offensus esse videatur.* Suet. Galba 16: *Haec prope universis ordinibus offensus vel praecipua flagravit invidia apud milites.* — In eandem sententiam Cic. in Pison. 14: *Mihi medius fidius in tanto omnium mortalium odio, justo praesertim et debito, quaevis fuga potius, quam ulla provincia esset optatior.* — In seqq. verbis dedi: *et jam diu tibi debitum* ex Parr. Bavv. Barb. Veneta. Verr. I 18: *Ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis jam diu debeatur.*

communis — parens. Cic. de Rep. I 48: *Quoniam plura beneficia continet patria, et est antiquior parens, quam qui creaverit, major ei profecto, quam parenti, debetur gratia.* Infra Lambinus dedit ex conjectura: *et jamdiu te nihil judicat, nisi de parr. etc.* sed praepos. *de* cum cett. libris omnes Parr. atque Bavv. retinent.

et iamdiu de te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare. Huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequere, neque vim pertimesces? quae tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum iam aliquot annis ¹⁾ facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium nece, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges et ²⁾ quaestiones, verum etiam ad evertendas ³⁾ perfringendasque valuisti. Supe-

1) aliquot jam annis. 2) ac quaestiones. 3) verum etiam evert.

§. 18. quae tecum — loquitur. Quint. IX 2, 32 de Sermocinatione: In his, quae natura non permittit, hoc modo mollior sit figura: Etenim si mecum etc. Illud audacius genus: Quae tecum Catilina — per te. Priscianus de allocutione p. 1546: Conformatio, quam Graeci προσωποποιῶν nominant, est quando alicui rei contra naturam datur persona loquendi, ut Cicero patriae et reipublicae in inuectivis dat verba. — Ex Quint. l. c. septem Parr. Bavv. Modianis reposui jam aliquot annis, pro vulgata lect. aliquot jam annis, vel jam tot annos.

negligendas leges et quaestiones ver. etiam ad evertendas perfringendasque. Sic Parr. 1 text. 3. Archiep. namque ceteri vel vincendas, vel evincendas, vel devincendas, pro evertendas praebent, nisi quod Parr. 4. 6. Fabr. Hitt. et Barberinus: Non solum ad vertendas leges et quaestiones, verum etiam ad devincendas perfringendasque praeseferunt. — vertere pro evertere legitur quidem apud Horat. Od. III 3, 18 et Tacitum III 56: abolitas leges et funditus versas. v. ibid. 34 et II 42; vix tamen apud Ciceronem, qui verbis evertere, negligere et perfringere saepius in eadem re utitur. Legg. I 13: negliget leges easque perrumpet, si poterit. Verr. II 19: everte leges, testamenta, voluntates mortuorum, iura vivorum. V 43: In provincia tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces, et secures, et tantam imperii vim datam, ut omnia repagula juris, pudoris et officii perfringeres. v. Off. III 8 et nott. ad orr. p. Mil. 32 et p. Archia 12. In eandem sententiam Cicero in or. in toga cand. de eodem L. Catilina: Stupris se omnibus ac flagitiis contaminavit, caede nefaria cruentavit, diripuit socios, leges, quaestiones, iudicia violavit. Quod quaestiones attinet, significatur h. l. quaestio, sive iudicium repetundarum, a quo per infamiam liberatus est Catilina, sed ita, ut eum senatorum urna damnaret, equitum et tribunorum absolveret. Hinc Cicero l. c.: Quid ego, ut violaveris provinciam, praedicem? nam, ut te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es. Deinde quaestio inter sicarios, de qua Dio Cass. XXXVII 10: Τοῦ τε Φιγούλου καὶ τοῦ Καίσαρος τοῦ Λουκίου ἀρχόντων ὃ τε τὸν Λουκρήτιον ἐκ τῆς τοῦ Σύλλου προστάξεως ἀποκτείνας, καὶ ἕτερός τις — κατηγορήθησαν ἐπὶ ταῖς σφαγαῖς, καὶ ἐκολασθῆσαν, τοῦ Καίσαρος τοῦ Ἰουλίου τοῦδ' ὅτι μάλιστα παρὰ νουθεσίαν τοῦ δόξαν τοῖς πολλοῖς ἐχώρησε, ὅτι ὁ Κατὶλίνας ἐπὶ ταῖς αὐτοῖς ἐκείνοις αἰτίαν (πολλοὺς γὰρ καὶ αὐτὸς τῶν ὁμοίων ἀτεκτόνει) λαβὼν ἀπέλυθ'· v. Argum. h. or. Itaque Cicero ad Att. I 16. pag. 110 et in Pison. 59 his absolutum esse Catilinam scribit.

riora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si est verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

- 19 CAP. VIII. Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandae suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque, ut domi meae te asservarem, rogasti. cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur; ad Q. Metellum praectorem venisti. a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipsum ¹⁾ iam dignum custodia iudi-

1) se ipse.

increpuit. in Pis. 41: *Circumspectantem omnia, quidquid increpisset, pertimescentem — videre te volui.* Seneca ep. 90. §. 45: *Vos inter picturas vestras, si quid increpuit, fugitis attoniti.* Liv. IV 45: *si quid increpet terroris.* v. p. Mur. 10.

VIII. §. 19. in custodiam. Dio Cass. l. c. 51 extr.: *Τὰ δὲ ἐκ τῶν Τυρσικῶν ἀγγέλλομενα τὴν τε αἰτίαν ἐπιστάσαντο, καὶ βίας ἐπ' αὐτοῖς γραφὴν τοῦ Κατιλίνου παρασχεύασε. Καὶ ὅς τὰ μὲν πρῶτα καὶ πάννυ αὐτὴν ἐτοίμως, ὡς καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ σιτυειδότης, ἐδέξατο· πρὸς τε τὴν δίκην δὲ δὲν ἐτοίμαζετο, καὶ τοῦ Κινέρωι αὐτὸν τρεῖς ἑαυτὸν, ὅπως δὴ μὴ φύγῃ που, παρεδίδου· μὴ προσδεξαμένου δὲ ἐκείρου τὴν φρουρὰν αὐτοῦ, παρὰ τοῦ Μετέλλου τοῦ στρατηγῶ τὴν διαίτην ἐνουσίως ἐποιεῖτο, ἵν' ὡς ἥμιστά τι ποπτευσθῇ τεωτερίζων τι, μέγχις ἂν καὶ ἐκ τῶν αὐτόδε συρωποτῶν ισχυρόν τι προσλάβῃ.* v. Sall. Cat. 18 et III Cat. 6.

Q. Caccilium Metellum Celerem, qui postea consul fuit cum L. Afranio, u. c. 694. v. II Cat. 3. Sall. Cat. 30.

virum optimum. Quint. IX 2, 43: *Εἰρωνεία, quae est τρόπος, apertior est, et quamquam aliud dicit, ac sentit, non aliud tamen simulat. Nam et omnia circa fere recta sunt: ut illud in Catilinam, A quo repudiatus — demigrasti. In duobus demum verbis est ironia. — Muretus opinatur, hunc M. Marcellum illius C. Marcelli patrem fuisse, quem, cum is Capuam venisset, et se quasi armorum studio in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit Sextius.* v. Cic. p. Sextio 4. pr. P. Orosius Histor. VI 6 extr.: *Motus etiam in Pelignis, ortus a Marcellis patre et filio, patefacta Catilinae conjuratione, compressus est.*

caverit? Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si emori¹⁾ aequo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis iustis debitisque creptam, fugae solitudinique mandare?

Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas, et, si²⁰ hic ordo sibi placere²⁾ decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus: sed³⁾ tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? cequid attendis, cequid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti²¹ optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: iam mihi consuli, hoc ipso in templo, iure optimo senatus vim et manus intulisset. de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant, cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites

1) hic morari. 2) placere sibi. 3) et tamen.

si emori. Sic, omisso τῷ hic, quod vulgo inseritur, Teg. Sal. Em. Archiep. in text. Parr. 1. 3. 7. 8. Victor. Graevii primus, Franc. Duisb. Erl. Gu. quorum auctoritati ego obtemperavi. Verbum emori saepius apud Ciceronem legitur, v. c. de Rep. IV 1: Si nemo est, quin emori malit, quam converti in aliquam bestiam. p. Clu. 14: Accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori maluit. v. in Pis. 7. Fam. II 13 et passim. Quamvis autem haec lectio tot auctoritatibus stabilita sit, concinnior tamen videri potest illa altera: hic morari, quam Archiep. in marg. b. Pall. Parr. 2. 3. 6. 10. 4 et 9. (omisso τῷ hic) praebent; non enim, ut vita, sed ut urbe excedat, Cicero Catilinam hortatur. v. supra §. 13. In proxime antecedentibus Ernestius dedit se ipse, invitis codicibus.

§. 20. sed tamen faciam legitur in omn. Bavv. Parr. pro vulgato: et tamen, quod Par. 1 in margine exhibet. Att. I 13: Atque hi non sunt permolesti, sed tamen insident et urgent. v. p. Marc. §. 3 et 11. — In iisdem libris scriptum est: sibi placere.

§. 21. P. Sextio. Cicero in or. pro eodem habita c. 3: Quaestor hic C. Antonii collegae mei fuit sorte, sed societate consiliorum meus. v. orr. post red. ad Quir. 6. in senatu 8. Fam. V 3:

M. Marcello, pro quo Ciceronis exstat oratio.

cum tacent, clamant. Donatus ad Ter. Eun. II 2, 12: Nihil cum est, nihil desit tamen, adnotat: *Figura ὀξύμωρον*, ut apud Ciceronem: cum tacent clamant. Ibid. III 2, 23: Tacent, satis laudant. Asconius autem, qui ad Verr. Div. 6: etiamsi tacent, satis dicunt, hunc ipsum locum et illum ex or. p. Marcello c. 4. avertit, addit: Haec in loco nec oxymora, nec cacozela iudicanda sunt, aut enim inferioribus dictis, aut suprapositis leniuntur. Simile est illud in Pison. 13: Tacendo loqui, non inficiando confiteri videbantur.

Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paullo ante exaudire potuisti, quorum ego vix abs te iamdiu manus ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te haec, quae iampridem vastare studes, relinquentem, usque
 22 ad portas prosequantur.

CAP. IX. Quamquam quid loquar?¹⁾ te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditare? tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est²⁾ tanti; dummodo ista privata sit calamitas,

1) quid loquor. 2) est mihi tanti.

IX. §. 22. *Quamquam quid loquar.* Coniunctivus *loquar* restitutus est ex Teg. Sal. Em. b. septem Parr. 02x. Graevii primo et Franc. Barb. Veneta. v. infra 24. p. Milone §. 70. — *Quamquam* est h. l. particula corrigentis superiora, ut p. Mur. 59. pr. III Cat. 12. de Senect. 19: *Quamquam quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperam esse victurum.*

Utinam — duint. Hanc lectionem pro vulgata: *donarent*, quae in plerisque Bavv. Parr. cett. conspicitur, ex Cujacii Observ. XII 52. recepit Gruterus. — Victorius V. L. VII 3 maluit *darent*, quod legitur in Parr. 3. 4. 5. 9. b. Barb. v. p. Mil. 53. pr. Archaismus iste praesertim in optationibus et execrationibus legitur apud Plautum et Terentium passim, nec non apud Livium X 19. §. 17: *Bellona, si hodie nobis victoriam dais, ast ego tibi templum voveo*; ubi eadem lectionis varietas apparet. v. p. Deiot. 7.

recenti memoria, i. e. propter recentem memoriam. Tusc. IV 22: *Notior est nobis propter recentem memoriam Africanus*. Phil. I 2: *Magnum pignus ab eo reip. datum, se liberam civitatem esse velle, quam dictatoris nomen, quod saepe justum fuisset, propter perpetuae dictaturae recentem memoriam funditus ex rep. sustulisset*. Verr. I 59: *Pecuniam datam esse, tum inter omnes recenti negotio facile constabat*.

Sed est tanti. Revocavi hanc omnium Bavv. Parr. Erl. Gu. Mureti et Graevii codd. lectionem in locum vulgatae: *est mihi tanti*, quae II Cat. 7 legitur, quamquam et ibi Sal. et Par. 3, qui sunt melioris notae libri, *est enim tanti* prae se ferunt. Pronomen *mihi* in hac formula recte omitti posse, plura docent exempla. Att. V 20: *Ego in vita mea nulla umquam voluptate tanta sum affectus, quanta afficior hac integritate. quid quaeris? fuit tanti; me ipse non noram, nec satis sciebam, quid in hoc genere facere possem*: h. e. fuit tanti, has in administranda Cilicia molestias subire, ut me ipse nossem, quam continens sim. Verr. IV 12: *Hic tibi in mentem non venit jubere, ut haec quoque referret H—S D se tibi vendidisse; fuit tanti, mihi crede, haberes quod defenderes*. Ep. ad Brut. 16: *Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram et libertatem*. Plin. Paneg. 6:

et a reipublicae periculis seiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus reipublicae cedas ¹⁾, non est postulandum. neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quamobrem, ut ²³ saepe iam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiae, si in exsilium iussu consulis ieris ²⁾, sustinebo. sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives: secerne te a bonis: infer patriae bellum; exsulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quam- ²⁴ quam quid ego te invitem, a quo iam sciam esse praemissos,

1) concedas 2) ieris iussu consulis

Si tamen haec sola erat ratio, quae te publicae salutis gubernaculis admoveret, prope est, ut exclamem, tanti fuisse. v. Arntzen. ad h. l. Cic. p. Mil. 22. Att. II 15. XII 5. Fam. VIII 14. Ex allatis hisce exemplis simul intelligitur, hor. verbor. sensum esse: sed operae pretium est, hujus invidiae tempestatem subire; dummodo etc. v. IV Cat. §. 1—5. Quod in omnibus fere codd. vel ante pronom. ista vel post additur: tua, glossema videtur esse vocis privata, quae in nonnullis libris omittitur.

temporibus reip. cedas. Hanc omnium Bavv. Parr. Erl. Gu. Barb. et trium Graevii codd. lectionem confirmat Donatus ad Ter. Ad. II 2, 29. Cic. Legg. III 11, 23: Neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum gravissimo reip. tempore; cui ni cessissem, non diuturnum beneficii mei fructum patria tulisset. p. Sulla 23, 71: Autronium scimus — vi conatum et armis disturbare judicia, non reipublicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. v. p. Mil. 1, 2 et 23, 65.

Neque enim. Quint. IX 3, 62: In tertia figura, quae dicitur συρρεζευγμένον [vel ζευγμα Diomed. II. p. 459], unum ad verbum, plures sententiae referuntur. — Id accidit aut praeposito verbo, ad quod reliqua respiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia [p. Clu. 6]; aut illato, quo plura cluduntur: Neque enim — pudor umquam — revocaverit. Vocem umquam, admodum opportunam ex Quint. recipiendam putat Garatonijs, eaque additur ad Fam. V 21: Ego enim is sum, qui nihil umquam mea potius, quam meorum civium causa fecerim. Sed Acadd. I 10. §. 53: Zeno nullo modo is erat, qui nervos virtutis incidere. p. Clu. 3: Mater Aviti ita flagrare coepit amentia, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas — a cupiditate revocaret. v. Goer. ad e. l. — Cicero de Legg. II 7, 16: Utiles esse opiniones has, quis neget, quum intelligat, quam multa firmentur iurejurando, quam multos divini supplicii metus a scelere revocaverit. v. Off. I 3. Infra dedi: iussu consulis ieris; secutus Parr. et Bavv. codd. ex quibus Teg. Sal. Em. a. 1. 3. 6. esse pro isse exhibent in fine §. 25. Post recta plerique codd. addunt via.

qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur armati? cum sciam¹⁾ pactam et constitutam²⁾ cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuae sacrarium seclerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad eadem proficiscens, solebas? a cuius altaribus saepe istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti?

- 23 Cap. X. Ibis tandem aliquando, quo te iampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam
26 spe derelictis, constatam improborum manum. Hic tu qua laetitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius

1) armati? sciam. 2) constitutam esse.

§. 24. *Forum Aurelium*, parvum Etruriae oppidum inter flumina Armentam [hodie Fiora] et Martam, non procul a mari remotum, quod nomen et originem habuisse videtur ab Aurelio quodam, qui Aureliam viam a Roma Pisas usque munivit. v. Cluv. Ital. antiq. II 2, 29 et Mannert. It. antiq. p. 570. Priscianus p. 1163: *Praestolor te, et praestolor tibi; sed magis, quando dativo conjungitur, acquisitivum est. Terentius in Eunuchio [I 6, 3]: Quem praestolare Parmeno? Cicero in I Invektivarum: Qui tibi — praestolarentur.* v. ibid. p. 790. Donat. ad Ter. l. c. et Front. Eloc. 357.

cum sciam. Hanc codd. lectionem Guilielmus emendavit in: cui sciam propter πολυπλότον: a quo, cui, a quo. — Verbum esse post v. constitutam delevi, volentibus omn. Parr. atque Bavaricis.

aquilam illam, de qua v. Sall. Cat. 39. Aquilae a C. Marii aevo propria legionum Romanarum numina erant; hinc Tac. II 17: *Pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas cōintrare visae Imperatorem advertere; exclamat: irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina.*

sacrarium proprie locus est in templo, in quo sacra reponuntur, sicut donarium est, ubi collocantur oblata, idque etiam in aedificio privato esse potest. Ulpianus in fr. 9 D. I, 3. Servius ad Aen. XII 499. — Herodianus IV 4 commemorat in castris τὸν νεὸν, ἐνθα τὰ σμυεῖα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ στρατοπέδου προσκυνεῖται.

X. §. 25. *cupiditas effrenata.* Quint. VIII 6, 41: *Exornatur res tota maxime translationibus, Cupiditas effrenata, Insanae substructiones.* v. p. Mil. 51. *

natura peperit. In eandem sententiam Cic. p. Sulla 23: *Quis Catilinam contra patriam pugnantem perisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt?*

vitae studium meditati sunt illi¹⁾, qui feruntur, labores sui: iacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum²⁾. Habes, ubi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exsul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum: latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

CAP. XI. Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam 27 prope iustam patriae querimoniam detester ac deprecor: percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior: si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis?

1) meditati illi sunt. 2) bonis occisorum.

§. 26. meditati sunt illi. Sic Parr. Bavv. Tusc. III 14: *Sint semper omnia homini humana meditata.* v. ibid. 13. Off. I 8. p. S. Roscio §. 57.

qui feruntur. p. Sulla 25: *Omnis ille terror — ex Autronii improbitate pendebat, ejus voces, ejus minae ferebantur.* v. p. Archia 9. Sall. Cat. 8.

obsidendum. p. Flacco 24: *Speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis et moderatrix officii curia.* Verr. A. 2 extr.: *Perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret;* ad q. 1. Anonymus: *occuparet vel observaret.*

otiosorum est in Teg. b. Parr. 1 marg. 2. 3. 3. 4. 8. 9. Pal. sec. et nono, Gemblac. Vi. quatuor Graevv. et O2x. Otiosus h. l. dicitur, qui in pace atque otio securus tranquillisque vivit, nihil mali exspectat. v. II Cat. 4. Sall. Cat. 16. — In Parr. 1 text. 6 et 10. legitur occisorum.

a consulatu repuli. Intelligenda est posterior repulsa, cujus auctor praecipuus erat Cicero consul, tum aucta ambitus poena, tum comitiis dilatis, tum vero, quod ipso comitiorum die cum lata atque insigni lorica in campum descenderat, metum ex Catilina ostentans. v. Argum. Cic. p. Mur. 25—26. Dion. Cass. XXXVII 29—30. Plut. Cic. 14.

latrocinium. Cic. Fam. XII 23 extr. de Antonio ad Mutinam victo: *Respublica Antoniano quidem latrocinio liberata, sed nondum omnino explicata est.* v. ibid. X 24, supra §. 25 et II Cat. 1.

XI. §. 27. detester. Eodem sensu de Nat. D. I 44. §. 125: *Posidonius disseruit, nullos esse deos Epicuro videri, quacque is de diis immortalibus dixerit, invidiae detestandae gratia dixisse.* Phil. IV 4: *O dii immortales! avertite et detestamini, quaeso, hoc omen.* —

Deprecari est purgare et excusare. Agraet. p. 1532.

quid agis? Formula reprehendendi. Ter. Andr. I 1, 107: *Quid*

tunc eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem secleris, principem coniurationis, evocatores servorum et civium perditorum, exire patiere¹⁾, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?

28 Quid tandem impedit te? mosne maiorum? at persaepe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. an leges, quae de civium Romanorum supplicio

1) patieris.

agis, cur te is perditum? In verbis seqq. receptum est *patiere* ex omnibus Bavy. Parr. Graevii sec. Franc. Barb. Veneta. v. §. 1 et 26. Plura exempla collegit Beier ad Off. I. §. 2.

emissus — immissus. Quintilianus IX 5, 71. de Paronomasia: *Elegantius, quod est positum in distinguenda rei proprietate: Hanc reip. pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse; et quae praepositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex — esse videatur.* Similis paronomasia p. Sulla 16 extr.: *Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam videar.* v. II Cat. §. 15.

supplicio mactari imperabis. Cic. de Rep. II 33: *Sp. Cassium de occupando regno molientem quaestor accusavit, eumque, cum pater in ea culpa esse, comperisse se dixisset, cedente populo, morte mactavit.* v. de Harusp. Resp. 20. Est autem mactare verbum sacrorum, κατ' εὐφημισμόν dictum, quasi magis auctum. Serv. ad Aen. IV 37. v. Cic. in Vatin. 6. Verbum imperare sequente infinitivo non raro legitur apud Cic. Verr. V 27: *In has lautumias, si qui publice custodiendi sunt, deduci imperantur.* 36 extr.: *Iste ipsos in lautumias adduci imperabat.* 41 pr.: *Iste hominibus miseris injici catenas imperat.* 54: *Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, praecidi anchoras imperavit.* v. ibid. 36 extr. IV 67 extr. p. Sulla 15. Caes. Gall. VIII 27: *Equitatum tantum procedere ante agmen imperat legionum.* Hor. Ep. I 3, 21: *Haec ego procurare et idoneus imperor, et non invitus.*

§. 28. *leges, Valeriae, Porciae, Semproniae.* — P. Valerius [consul a. 243], in quo fuit Publicola maxime, legem ad populum tulit eam, quae centuriatis comitiis prima lata est, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret, neve verberaret. Cic. de Rep. II 31. Liv. II 8. Postea Lucii Valerii Potiti et M. Horatii Barbatii consularis lex sanxit, ne qui magistratus sine provocatione crearetur. u. c. 305. Cic. l. c. Liv. III 33. Denique anno 432 M. Valerius Corvus consul de provocatione legem tulit, diligentius sanctam. Tertia ea tum post reges exactos lata est, semper a familia eadem. Liv. X 9. Leges Porciae, quae tres sunt trium Porciorum, [quorum unus fuisse videtur P. Porcius Lacca trib. pl. anni 333. Liv. XXXII 7.] virgas ab omnium civium Romanorum corpore amoverunt, gravi poena sanciendo, si quis verberasset, necassetve civem Romanum; neque vero quicquam, praeter sanctionem, attulerunt novi. Valeria lex, quum eum, qui provocasset, virgis caedi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset,

rogatae sunt? at numquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium iura tenuerunt. an invidiam posteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicuius periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si ²⁹ quis est invidiae metus: num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequiliae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiae incendio conflagraturum?

CAP. XII. His ego sanctissimis reipublicae vocibus, et eorum hominum, qui hoc idem ¹⁾ sentiunt, mentibus,

1) qui idem.

nihil ultra, quam improbe factum, adiecit. Cic. de Rep. l. c. et p. C. Rabir. 4. Liv. l. c. De Sempron. legg. v. IV Cat. 3. — Pro civium Romanorum, Graevius ex suo sec. Franc. Pith. quibus adstipulantur Parr. 2. 3. 6. Em. b. Barb. edd. Rom. Veneta, recepit *civ. reorum*, quod leges civitatis nonnisi de suorum civium suppliciis ferantur. Tum vero non *civium reorum*, sed *civ. nocentium* vel *condemnatorum* dicendum erat. Accedit, ut adjectivum *Romanus* semper additum legatur in locis ex Cic. et Livio supra citatis. Adde de Rep. II 56: *C. Julius cum decemvir sine provocazione esset, vades tamen poposcit: quod se legem illam praeclaram neglecturum negaret, quae de capite civis Romani, nisi comitiis centurialis, statui vetaret.* Itaque retinui vulgatam lect. quam Teg. Sal. Parr. 1. 4. 3. 7. 8. 9. servant, et magis, quod manifestum illud glossema indicat Archiep. in quo notae R. alia manu superscriptum est: *reorum*.

Praeclaram vero. Particula vero ut plurimum ironiae convenit. Virg. Aen. IV 93: *Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis.*

nulla commendatione. Idem in Agrar. II 56: *Nulli populo Romano pro me majores mei spoponderunt, mihi creditum est; nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; et contra in Pison 1: Obrepsisti ad honores commendatione fumosarum imaginum.* Similis est locus in Bruto 23, 96: *Q. Pompeius, non contemptus orator, summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum est adeptus.*

tam mature. de Off. II 17: *Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, sane exiguus sumtus aedilitatis fuit.* Agrar. II 2: *Reperietis, me esse unum ex omnibus novis hominibus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit: consul factus sim, cum primum petierim.*

§. 29. *invidiae — conflagraturum.* Eadem metaphora in Verr. I 61: *qua invidia C. Junius conflagrat.* 13: *Ille miser istius furtorum ac flagitiorum invidia conflagravit.* A. 2: *Cum e provincia recens esset, invidiaeque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret.* v. p. Milone 57 extr.

XII. qui hoc idem. Pronomen hoc, quod vulgo omittitur, repo-

pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri et clarissimi cives Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe mihi verendum non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiae mihi in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

50 Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminet, non videant: aut ea, quae vident, dissimulent: qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt, coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc rei-publicae pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se eiecerit, secumque suos eduxe-

sui ex omn. Parr. Bavv. Erl. Gu. Graevii pr. Franc. et libris Mureti. Cic. p. l. Manilia §. 15: sentiunt hoc idem, quod vos. Sall. Cat. 31: hoc idem providendum est. v. supra §. 21.

usuram horae. p. Sulla 52: lucisne hanc usuram eripere vis? Verr. V 29: privatis lucis usuram tam diuturnam dedisti. v. Don. ad Ter. Adelph. V 9; 24.

gladiatori isti. v. II Cat. 11. p. Rosc. Am. §. 17 et 118. Phil. VII 6: quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et Latine loquuntur. Fam. XII 22: Nos hic cum homine gladiatore, omnium nequissimo, collega nostro Antonio bellum gerimus.

maxime. Verr. IV 42: Ita res mihi tota provisus est, uti, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam cuperet, tamen is proficere nihil posset.

§. 50. Quamquam. v. supra §. 22; et in rem II Cat. 2. p. Mur. §. 31.

et regie. Hinc Sallust. in fragm. l. I Hist.: Servili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere. Et in Jug. 51: Impune quaelibet facere, id est regem esse. Cic. p. Sulla 7: Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem Torquate regnum? consulatus, credo, mei; in quo ego imperavi nihil; quo in magistratu non institutum est a me regnum, sed repressum. v. nott. ad §. 12 supra, ad or. p. l. Man. §. 24. pag. 101 et II Cat. 7. Muretus laudat Agrar. II. c. 45: Non privatorum insaniam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Et in eadem: Hoc quantum iudicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem praeterit?

rit, et eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit: exstinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta reipublicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

CAP. XIII. Etenim iamdiu, patres conscripti, in his 51 periculis coniurationis insidiisque versamur: sed, nescio quo pacto, omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quodsi ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi, cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur: deinde multo gravius vehementiusque afficiantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poena, vehementius¹⁾ vivis reliquis ingravescet. Quare, patres conscripti, 52 secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod saepe iam dixi, secernantur a nobis: desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscuiusque, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

1) civibus reliquis.

XIII. erupit. v. p. Mur. 38.

inclus. in venis. v. not. ad or. p. S. Rose. 24. In eandem sententiam idem p. Sulla 27 extr.: *Ex magnis et diuturnis et jam desperatis reipublicae morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et ejecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius haec stare potuisse.*

vivis reliquis. Pro hac codd. lectione Ernestius ex edd. vett. dedit *civibus reliquis*. In Parr. 1. 5, utroque Graevii est: *reliquis vivis*.

§. 32. *praetoris urbani*, cui inter cives R. jurisdictio obvenerat. Erat autem is L. Valerius Flaccus, de quo v. III Cat. 2. Sall. C. 43. et or. p. Flacco.

malleoli, manipuli spartei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur. Non. 18, 27.

53 Hisce ominibus ¹⁾, Catilina, cum summa reipublicae salute et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum extio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es. constitutus; quem Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus: hunc et huius socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis; ²⁾ et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

1) Hisce omnibus. 2) et omnes inimicos bonorum.

§. 55. *Hisce ominibus.* Sic legendum, non *omnibus*, quod, neglecto compendii signo, in nonnullis codd. et edd. exstat, probante Manutio, qui interpretatur: cum hisce omnibus improbis. Cic. in Pis. 15: *Itaque credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando: at ominibus saltem bonis ut consules, non tristissimis ut hostes aut proditores prosequerentur.* p. Sext. 55: *Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati.* In priore loco ead. lectionis varietas conspicitur. v. Ter. Andr. I 2, 29 et II Cat. 4 not.

Statorem. Liv. I 12: *Romulus et ipse turba fugientium actus, arma ad coelum tollens, Jupiter, tuis, inquit, jussus avibus hic in Palatio prima urbi fundamenta jeci: — deme terrorem Romanis, fugam foedam siste; hic ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua praesenti ope servatam urbem esse, voveo.* Idem X 57 extr.: *Jovis Stat. aedem — Romulus ante voverat; sed sanum tantum, id est, locus templo effatus, sacratus fuerat. Cacterum hoc demum anno [a. c. 460. L. Postumio Megello iterum, M. Atilio Regulo coss.], ut aedem etiam fieri senatus juberet, bis ejusdem voti damnata republica, in religionem venit.*

homines bonor. inimicos. Sic scriptum est in vetustissimo Ursini libro, in Teg. Sal. Arch. Em. Parr. 1. 2. 4. 3. 6. 7. 8. 9. Graevv. melius quam in vulgatis et in Par. 5: *omnes inimicos bonorum.* — Julius Rufin. de Fig. c. 23: *Euche, precatio.* Cicero in Catilinam, cum invocat Jovem ad poenam conjuratorum, atque ita concludit: *Aeternis — mactabis.*

O R A T I O
I N
L. C A T I L I N A M
S E C U N D A,

SIVE

I N V E C T I V A R U M L I B E R S E C U N D U S.

A R G U M E N T U M.

- Quum L. Catilina, superiore oratione perterritus, nocte intempesta cum trecentis armatis in Manliana castra profectus esset: Cicero postridie alteram orationem ad populum habuit, in qua
- 1) primum et sibi et populo Romano gratulatur, belli domestici ducem ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniectum esse — §. 2;
 - 2) deinde se purgat, quod tam capitalem hostem non comprehenderit potius, quam emisit. Vidisse enim se, quum multi, conjurationem esse factam, aut non crederent, aut etiam defenderent, si illum morte multasset, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non posset — §. 4. Sed cum hostem vehementer foris non esse timendum; magis etiam pertimescendos esse eos, qui Romae restiterint, quod omnia sua consilia ad consulem perlata esse sentiant, neque tamen permoveantur. — cap. 5.
 - 3) Tum orator sibi gratulatus, quod jam omnes, factam esse aperte conjurationem, videant, fortunatam praedicat rempublicam, si hanc sentinam urbis ejecerit; enarratisque Catilinae et sociorum flagitiis atque facinoribus, huic intestino bello se ducem profiteatur, iterumque monet conjuratos, ut aut exeant, aut quiescant: aut, si in urbe et in eadem mente permaneant, ea, quae mereantur, expectent — cap. 6.
 - 4) Refutatis cum ironia sermonibus eorum, qui, Catilinam a se in exilium ejectum esse, dicerent: consul deplorat conditionem miseram conservandae reipublicae, seque libenter invidiae falsae tempestatem pro reip. salute subitum esse, dicit — cap. 7.
 - 5) Facta traductione, orator sex genera eorum, qui Romae remanserant, describit. a) Unum genus esse eorum, qui magno in aere alieno majores etiam possessiones habeant, quarum amore adducti dissolvi nullo modo possint — cap. 8. b) Alterum genus esse eorum, qui, quamquam premantur aere alieno, dominationem tamen expectent — §. 19. c) Tertium genus esse aetate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum, ex iis coloniis, quas Sulla constituerit — cap. 9. d) Quartum genus varium ac turbulentum in vetere aere alieno vacillare — §. 21. e) Quintum genus esse parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum, et f) postremum omnes aleatores, impuros impudicosque complecti — cap. 10.

- 6) Singulis hīscē medicina consilii allata, Cicero, reipublicae praesidia cum illa obaeratorum debilitata manu, ipsasque causas inter se comparat, atque, quam valde illi jaceant, ostendit — cap. 11.
- 7) In epilogo orator primum cives admonet, ut sua tecta custodiis vigiliisque defendant, caetera se et colonos et senatum curaturos — §. 26; deinde conjuratos a Catilina relictos, ut exeant; iis vero, qui se in urbe commoverint, scelerum suorum poenas minatur. Denique, fretus deorum immortalium auxilio, quos populus R. venerari atque implorare debeat, promittit, se minimo motu, et summa lenitate pericula cuncta repulsurum esse.

I CAP. I. **T**andem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla iam pernicies a monstro illo atque prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur. Atque hunc quidem unum huius belli domestici ducem sine controversia vicimus, non enim iam inter latera nostra

I. §. 1. Tandem aliquando. Priscianus XV 1018: *Instantis temporis protulit aliquando Cicero in I Inv. [10.] Ibis tandem aliquando. Idem in II: Tandem aliquando Quirites etc. — Cic. p. Sulla 18: Tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi provinciam depoposcit. p. Quint. 50 extr.: Spes est, hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. p. Clu. 19: Collegi me aliquando, et constitui etc.*

anhelantem, spirantem. Auctor Rhetor. ad Herenn. IV 33: *Iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem contorquet brachium.* Ibid. 53: *Atrax calamitas pectora mocrare pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus prae cura spiritus ducebatur.* Senec. Thyest. 304: *Spirat ira sanguinem.* Desumptum est hoc loquendi genus a Graecis. Theocr. Id. 22, 32: *Ἐξ μέσσοις σὺναιρον, φόνον ἀλλάλοισι πνέοντες.* Act. Ap. 9, 1: *Σαῦλος ἐν ἐμπνέων ἀπειλῇ καὶ φόβου.*

verbis prosecuti. Male Par. 2. cum O3x. et Veneta urbe exhibet. Alludit enim orator ad morem illum, quo Romani amicos, praesertim consules et imperatores in provincias proficiscentes, honoris vel officii causa deducebant. Liv. XLII 49: *Cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt.* Cic. ad Fam. XV 21: *Tuam profectionem amore prosequar.* p. Planc. 10: *Minturnensium coloni C. Marium linquentem terram illam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrymisque prosecuti sunt.* v. ibid. 50. Tusc. II 24: *Quem ut vidisset et salutavisset, honorificisque verbis prosecutus esset etc.* v. II Cat. ult. Drakenb. ad Liv. VI 34. XXV 10 §. 7. Tac. II 71.

abiit — erupit. Aggeratio ex synonymis, sive congeries verborum idem significantium, nec tamen sine quadam gradatione. v. Quint. IX 3, 46. Serv. ad Aen. II 128.

sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. palam iam cum hoste, nullo impediēte, bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, 2 cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum e manibus ¹⁾ extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum moerore esse afflictum ²⁾ et profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratusque est ³⁾, et se perculsum atque abiectum esse sentit, et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam e ⁴⁾ suis faucibus ereptam esse luget: quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit forasque proiecerit.

1) de manibus. 2) afflictum esse. 3) prostratus, Quirites, et. 4) ex suis.

loco — motus est. Verbum militare, nam victos loco motos dicimus. Serv. ad Aen. VIII 638 et VII 535. v. infra 7. Ter. Phorm. prolog. 33: *Per tumultum noster grex motus loco 'st.*

justum, et legitimum et pium. Liv. IX 8: *Exsolvamus religione populum, ne quid divini humanive obstat, quominus justum piumque ineatur bellum.* v. ibid. XLII 25. Cic. Off. III 29 extr. et III Cat. 7.

e manibus. Ita Bavv. omnes, plerique Parr. Graevv. Barb. pro vulgato de manibus. Utrumque Ciceroni in usu est. p. Plancio 41: *Quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat.* Pis. 2: *Ego tela — intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi.* Off. I 22, 77: *Consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt.* Idem libri cum Servio ad Ge. III 228 praebent e faucibus.

stantem urbem. p. Plancio 29 extr.: *Et quemquam putas fuisse tam excordem, qui vivis his, stante urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret?* v. p. Mil. §. 90. Infra reposui esse afflictum ex Bavv. Parr. Barb. et Front. Ex. Elóc. 496.

prostratusque est et. Sic plane Teg. Sal. Em. Parr. mell. et Ursini liber. Vulgatum: *prostratus Quirites majorem vim habere videtur, et poetis praesertim in usu est.* Lucan. IV 337: *Campis prostrata jacere Agmina nostra putes.* Lucret. VI 1262: *Multa siti prostrata viam per proque voluta Corpora silanos ad aquarum strata jacebant.* Sed nulla codd. auctoritate nititur, namque libri deter. notae, ut Archiep. b: *prostratus est Quirites praese ferunt.* Cic. Fam. XI 18 extr.: *Velim equidem, id quod spero, ut plane abjectus et fractus sit Antonius.*

evomuerit. Metaphora sumta de aegrotis, vel nimio cibo refertis, qui vomitu recreari solebant. v. p. Deiot. 7. Ter. Adelph. III 2, 14: *Ut ego iram hanc in eos evomam omnem, dum aegritudo haec est recens.* v. Hec. III 5, 65. — Cic. in Pis. 22: *Roma me ita acce-*

- 3 CAP. II. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiseric: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interfectum esse¹⁾ L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum iampridem oportebat: idque a me et mos maiorum, et huius imperii severitas, et respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, illo sublato²⁾, depelli a vobis omne periculum iudicarem; iam pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae, verum etiam vitae periculo sustulissem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassem, fore, ut eius socios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod etiam illud³⁾ moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille

1) Interemtum esse. 2) sublato illo. 3) illud etiam.

pit, ut non modo omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri ac mulieres, sed etiam moenia ipsa viderentur et tecta urbis ac templa laetari.

II. §. 5. *Interfectum.* Restitui hanc omn. Bavv. Parr. Graevv. cett. codd. lectionem in locum vulgatae: *interemtum* [v. I Cat. 2. §. 12.], sicut mox ex iisdem libris: *illo sublato*.

iudicarem. Verbum hoc l. et ad praeteritum et ad praesens tempus referendum est. Saepius tamen apud Cic. enallage imperfecti pro plusquamperfecto legitur; in Verr. III 20. *Quae si reip. causa faceres, in vendundo essent pronuntiata.* et extr.: *Tot homines honestissimos tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem pecunia cupiditas superaret.* v. p. Mur. 14. p. Archia 7. p. Mil. §. 59 extr. et not. ad or. p. l. Map. §. 30.

invidiae meae. Tusc. IV 7: *Invidia non in eo, qui invidet solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur.* v. Sall. 22. Jug. 14: *vos in mea injuria despecti estis.* Ter. Phorm. V 8, 27: *Neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo, i. e. tui.*

comitatus, sensu passivo, ut saepius. Phil. XII 10 extr.: *Quis audeat bene comitatum, quis illustrem aggredi?* p. domo 28: *Me populus R. a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate lactitiaque comitatum honestavit.* Virg. Aen. I 5, 2: *uno graditur comitatus Achate.* Antiquum comito legitur ap. Propert. II 6, 15; et apud Ovid. passim. In rem v. Sall. 52. Plut. Cic. 16: Ὁ Κατιλίνας — ἐξελθὼν μετὰ τριακοσίων ὀπλοφόρων πρὸς τὸν Μάλλιον ἐχώρει. — etiam illud est in Parr. et Bavv. praeter Sal. et Par. 10. qui cum

omnes secum suas copias eduxisset! Tongilium mihi eduxit, quem amare in praetexta [calumpnia] coeperat: Publicium et Munatium, quorum aes alienum contractum in popina nullum reipublicae motum asserere poterat: reliquit quos viros? quanto aere alieno³⁾? quam valentes? quam nobiles?

CAP. III. Itaque ego illum exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoc-

1) alieno aere.

Graevii primo: qui etiam moleste fero praebent. τὸ qui retinent praeterea Parr. 1: 3. 5. 7. 8. Teg. Em. Arch.

amare — coeperat. Vocem calumpnia ut alienam sustulit Lambinus, Odinus autem: armare in praet. calumpnia legendum esse censet. Alii alia coniecere. Ex meis Par 7: quem amare coeperat in praetexta calumpnia; 4 et 9: quem amare in praetexta Catilina calumpnia eduxit ceperat. de 6 et 8 non liquet. Itaque ego vocem a glossatore profectam uncinis notavi.

in popina. Sic codd. melioris notae. At Barb. O3x. cum edd. vett. in popinam; probantibus Gar. et Goer. ad Cic. de Legg. III 17 pr. quod praepositio in saepissime finem et consilium denotet, ubi vulgo ad ponatur. Sed v. not. ad or. p. l. Manil. pag. 107, et in rem infra cap. 5 et 10. Sall. Cat. 14.

nobiles. Additur in vulgatis vel: vos videtis ex edd. Rom. Venn. vel: quos videtis ex Archiep. m. sec. Sed recte istae voces absunt ab omnibus Bavv. Parr. Graevv. Barb. quae quidem tum addi solent, cum ipsi, qui significantur, in concione vel in iudicio adsunt, ut in Verri. III 9: Princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis. V 43: Patres hi, quos videtis, jacebant in limine.

III. et Gallicanis legionibus. Ita Muretus ex libro vetere; namque omnes Parr. Bavv. ceterique codices: ex Gallicanis praebent. Equidem fateor, ex valere interdum propter. Fam. XVI 21: Quod igitur tum ex me doluisti, nunc ut duplicetur tuum ex me gaudium, praestabo. Brit. 97: Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse rep. careas et illa te. v. Sall. Cat. 12, 2. 37, 2. et Hor. Tursell. cap. 77, 11. Sed tamen nihil hac permutatione frequentius, id quod Par. 6 satis declarat, in quo infra scriptum est: habuit ex hiis copiis, unde plerique Parr. et ex iis etc. Ad hoc vim causalem hujus ablativ. plura exempla comprobant. p. Mur. §. 37: Nolite, iudices, hac cum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus privare. Fam. IX 11 pr.: Vel meo ipsius interitu mallem literas meas desiderares, quam eo casu, quo sum gravissime afflictus. De Legg. III 7, 13: Regale civitatis genus, probatum quondam postea non tam regni, quam regis vitiis repudiatum est. v. ibid. 9, 22. I 13 extr. Sall. Cat. 51, 5. et supra I Cat. §. 22. — Gallianae legiones dici videntur legiones Romanae, quae in Gallia citeriore atque ulteriore praesidia agitabant, quibus praerant Q. Metellus et C. Murena. v. infra §. 26. p. Mur. §. 89. Sall. Cat. 42.

6 toribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, coincident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui sit Apulia attributa¹⁾, quis habeat Etruriam, quis agrum Picenum, quis Gallicum, quis sibi has urbanas insidias caedis atque incendiorum depoposce-rit. omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse²⁾ sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? nae illi vehemen-

1) Apulia sit attributa, qui etc. 2) delata esse.

decoctoribus, qui propter aeris alieni magnitudinem bonis cedere coacti erant. Phil. II 18: *tenesne memoria, praetextatum te decoxisse?* et paullo infra: *quum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus.* In Const. 2 Cod. 12, 24 iidem *eversores* nominantur. v. Const. 40 Cod. 10, 31.

vadimonia. Qui in jus vocatus eo die non finierat negotium, vadimonium ei faciendum erat, i. e. ut promitteret se certo die sisti, idque vel cum, vel sine satisfactione, vel iurejurando, vel recipiatoribus suppositis fiebat. Quodsi vadatus non stiterat, tabulis consignatis, adversarius a praetore postulabat, ut ex edicto boni possidere liceret. Cic. p. Quint. 6. Gaius J. IV. §. 184—86.

edictum praetoris. Praetor ait: *Qui fraudationis causa lititavit, si boni viri arbitrato non defendetur, cui heres non exstabit, qui exsullii causa solum verterit, ejus bona possideri vendique jubibo.* Cic. p. Quint. 19. Ulp. ad ed. in fr. 7 D. 42, 4. Idem in fr. 5: *Praetor ait: In bona ejus, qui iudicio sistendi causa fidejussorem dedit: si neque potestatem sui faciat, neque defenderetur, iri jubebo.*

volitare. Cic. in Pis. 4: *Clodium — ludos facere, et praetextatum volitare passus es.* ad q. l. Abram recte adnotat, ostendere hoc verbum impunitatem et ostentationem. v. ibid. 12. p. Sext. 51. p. S. Roscio 46. In rem v. p. Mur. 57. III Cat. 2.

cui sit Apulia attributa. Meliorem hunc ordinem servant omnes Bavv. Parr. Barb. in quibus, ut etiam in Graevv. statim quis pro qui scriptum est. v. Sall. Cat. 52 et 43. I Cat. 4.

perlata esse. Sic Teg. Archiep. b. novem Parr. Barb. Cic. ad Fam. XIV 1: *Et literis multorum, et sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse.* ac Quint. fr. III 1, 5: *Scripti ad Caesarem, Tibullium Caesaris mandata de mea mansione ad Pompeium pertulisse.* v. ibid. I 1, 1. Liv. XXVIII 50: *Cum ad eum fama tanti exercitus perlata esset.* — Graevius ex suo primo et Franc. dedit: *sentiunt esse delata.* In En.: *perdelata scriptum est.*

ter errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

CAP. IV. Quod expectavi, iam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte coniurationem contra rempublicam videretis. nisi vero si quis est, qui Catilinae similis cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur; ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc sentinam huius urbis eiecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut cogitari¹⁾ potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis

1) aut excogitari.

IV. *Catilinae similis.* Antiquam hanc accusativi terminationem retinent Parr. Bavv. Graevv. Barb. Oxx. Venetae. — Charisius I. p. 69: *Quaecumque nomina is literis terminata communia masculini et feminini generis sunt, faciunt accusativo i ante s, ut: hos et has nubilus et similis.*

cum Catilina sentire, in eadem voluntate esse, una facere. p. Sulla 15: *L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere.* — *Cassius si respondisset, idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur, in hunc id crinosum esse debere. Non respondit tamen, una facere Sullam.* v. p. S. Roscio §. 142.

Aurelia via, ab Aurelio quodam munita, quae a ponte Sublicio, sive a porta Aurelia, quae nunc Pancratiana dicitur, in Etruriam Liguriamque ducebat. Phil. XII 9: *Tres viae sunt ad Mutinam; a supero mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Cassia.*

§. 7. *siquidem.* Eodem sensu legitur haec particula in l. II. de Finn. cap. 34 pr.: *Nos vero, si quidem in voluptate sunt omnia, longe multumque superamur a bestiis.*

aut cogitari. Revocavi hanc omnium Bavv. Parr. Graevv. Oxx. lectionem pro vulgata: *excogitari.* Seneca de Consol. 26: *Quid dicam, nulla hic — parricidia aut fingi aut cogitari?* v. p. Milone 29.

conceperit. p. Sulla 5: *Quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit?* Verr. IV 32 extr.: *Hoc nefario scelere concepto, nihil postea neque sacri, neque religiosi esse duxit.* de Nat. D. I 24: *Necesse fuit, aut haec flagitia concipere animo, aut etc.* v. p. Mil. 37. §. 105 et not. ad or. p. l. Manil. §. 7.

veneficus. Veneficii quaestio et moribus et legibus Romanis ignota, complurium matronarum patefacto scelere orta, et lex de veneficio primum constituta esse videtur M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus u. c. 425. Plures inde veneficii quaestiones, et Romae et in provinciis habitas, memorat Livius VIII 18. XXXIX

gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiecto, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est?

8 quod nefarium stuprum non per illum? Iam vero quae tanta in ullo umquam homine iuventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adiuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito, non solum ex urbe, verum etiam ex agris, ingentem numerum

8. 38. 41. XL 37 et 44. Epit. 48. Postea L. Sulla dictator ejus rei quaestionem publicam constituit lege Cornelia de sicariis et veneficiis, ejus legis capite quinto, quicumque hominis necandi causa venenum malum fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit, plectitur. Cic. p. Clu. 34—35. fr. 1 et 3 D. 48, 8.

sicarius. Lege Cornelia de sicariis et veneficiariis tenetur, qui hominem occiderit, cujusve dolo malo incendium factum erit, quive hominis occidendi, furtive faciendi causa cum telo ambulaverit. fr. 1 pr. D. 48, 8. Hujus legis poena insulae deportatio est, et omnium bonorum ademptio. ibid. fr. 5. §. 3. v. or. p. S. Roscio §. 8 et 11. et de parricidis ibid. cap. 26.

testamentorum subiecto est idem, qui testamentarius. Cic. p. Sextio 17: *Nec mihi res erat cum Saturnino, sed — cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone.* de Off. III 18: *Neque enim de sicariis, veneficis, testamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco disserendum est.* v. Sall. Cat. 16. — Contra hosce idem Sulla quaestionem constituit de falso lege Cornelia de testamentis, sive testamentaria, ejus poena irrogatur ei, qui testamentum vel aliud instrumentum falsum scripserit, qui quid aliud, quam in testamento, sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit; item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda dolo malo coierint; ejusque legis poena in liberos deportatio est et omnium bonorum publicatio, in servos vero ultimum supplicium. fr. 9 et 2 D. 48, 10. Cic. I Verr. 42.

circumscriptor non modo qui fraudem committit falsa testamentorum interpretatione, sed quicumque artem, homines circumveniendi decipiendique exercet; quo sensu etiam *circumscriptio* legitur in or. p. Flacco 50: *Emtiones falsas, praediorum proscriptiones cum mulierculis aperta circumscriptio fecisti.* Phil. XIV 5, 7: *Testamenta, credo, subjiciunt, aut ejiciunt vicinos, aut adolescentulos circumscribunt.* v. Acadd. IV 15.

nepos luxuriosus a Tuscis dicitur. Festus — Laur. Lyd. de Magistr. I 42: *Τῆς δὲ τύχης τὰ Ῥωμαίων εἰς ὕψος ἀναφερούσης ἡκολούθησαν εἰκότως καὶ πταίσματα, καὶ διαφερόντως ἀσωτία· ὥστε μετὰ τῶν δυόδεκα δέλτων καὶ τὸν περὶ ἀσωτίας νόμον παρὰ Κορινθίων πάλαι τεθέντα γράψαι Ῥωμαίους. Τίτλος δὲ, ἥτοι προγραφὴ, τῷ νόμῳ de nepotibus· οἶονεὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τουτέστι παρὰ Ῥωμαίοις· νέπωτας γὰρ καὶ τοὺς ἐγγόνους καὶ τοὺς ἀσώτους ὁμωνύμως καλοῦσιν.*

perditorum hominum collegerat? nemo, non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae, oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit.

CAP. V. Atque ut eius diversa studia in dissimili 9
ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur: nemo in scena levior et nequior, qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine audaciaque consumerentur. Hunc vero si secuti erunt sui comites: ¹⁾ si ex urbe exie- 10
rint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei! Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanae ac tolerandae audaciae: nihil cogitant, nisi caedes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligaverunt: ²⁾ res eos iampridem,

1) si sui fuerint comites secuti. 2) abligurierunt.

V. §. 9. *scena* — *nequior*. Hinc fr. 1 D. 5, 2: *Praetoris verba dicunt: infamia notatur, qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scenam prodierit.* v. Nep. praef. Tac. IV 14. I 77: *Multa decernuntur; ex quis maxime insignia: Ne domos pantomimorum senator introiret, ne egredientes in publicum equites R. cingerent.*

assuefactus cum casu sexto, ut saepius. Orat. III. §. 59: *quorum sermone assuefacti qui erunt.* Brut. 59 pr.: *Suspicio, Curionis patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum.* Liv. XXXI 55: *genus pugnae, quo assuerant.* v. Gronov. et Drakenb. ad e. l.

consumerentur est in Teg. Sal. Parr. melioris notae, sed in nonnullis *consumerent* cum compendii nota scriptum, unde ceteri: *consumeret.* v. infra §. 25. Phil. XIII 11: *in lustris, popinis, alea, vino tempus aetatis omne consumpsisses.*

§. 10. *si secuti erunt sui comites.* Ita legitur in Teg. Sal. Em. Parr. 1. 3. 7. 8. Graev. et duobus Mureti libris, cui iste numerus magis probatur. Codices recentiores, Archiep. b. Parr. 2. 3. 4. 6. 9. Barb. praebent; *secuti fuerint sui comites.* v. infra §. 19.

audaciae. p. Sulla 27: *Penitus introspicite Catilinae, Autronii, Cethegi, Lentuli ceterorumque mentes, quas vos in his libidines, quae flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quae indicia parricidiorum, quantos accervos facinorum reperietis?* v. p. S. Roscio §. 67.

obligaverunt, pignori sc. vel pignoris nomine [fr. 20 D. 46, 3. fr. 44 D. 59, 2]. Restituenda mihi videbatur haec omnium Parr. Bavv. Graevv. L. Barb. lectio, quae verbis seqq.: *fides nuper deficere coepit* (hunc ordinem praebent libri Parr. et Bavv.) optime convenit. Sic Agr. III 2: *praedia soluta meliore in causa sunt quam obligata.* v. Phil. V 18. Suet. Vesp. 4: *Rediit nihilo opulentior, ut qui, prope labefacta jam fide, omnia praedia fratri obligavit.*

fides nuper deficere ¹⁾ coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet. Quodsi in vino et alea commissiones solum et scorta quaererent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti ²⁾ cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem honorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et poenas iamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut

1) deficere nuper. 2) confecti.

Plaut. Truc. II 1, 4: *Fundi et aedes obligatae sunt ob amoris prandium.* fr. 3. §. 1 D. 44, 7: *si tutor rem suam creditori obligarit.* Vulgatum: *obligurierunt* Muretus ex uno vet. libro correxit in *abligurierunt*, quod verbum, praeter Ter. Eun. II 2, 4: *Conveni — hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona*; etiam apud Nonium M. II 307 legitur: *Ligurrere, degustare*; unde *abligurrere, multa avide consumere.*

alea, vetita legibus. Phil. II 23: *Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quae est de alea, condemnatum, in integrum restituit.* Horat. III Odar. 24, 34. *Nescit equo rudis Haerere ingenuus puer, Venarique timet; ludere doctior, Seu Graeco jubeas trocho, Seu vetita legibus alea.* Paulus in fr. 2. §. 1. D. 41, 3: *senatus consultum vetuit in pecuniam ludere.*

commissiones, computationes, quae post coenam saepe multam in noctem extendebantur. v. p. Mur. 6.

accubantes, accumbentes. p. Mur. 33; *recumbentes.* Hor. I Ep. 3; *discumbentes.* Att. V 4. — Pronomen mihi vacat. v. Serv. ad Aen. III 477 et V 291. — Similem convivii luxuriosi descriptionem ex deperdita Cic. oratione v. apud Quintil. VIII 3. §. 66 et Aquil. Rom. 2. pag. 144.

languidi. Verr. III 12: *Surrexisset Apronius — unguentis oblitus, vino vigiliisque languidas.*

conferti cibo. Lectionem hanc, quam omnes Bavv. Parr. Barb. O3x. veteres Mureti, Gruteri, Graevii libri servant, revocandam putavi. Tuscul. V 34: *Confer sudantes, ructantes, refertos epulis tamquam opimos boves.* Finn. II 20: *vita conferta voluptatum omnium varietate.* v. p. Sextio 10. Sall. Jug. 76: *vino et epulis onerati.* Liv. I 7, 3: *Quum eum, cibo vinoque gravatum, sopor oppressisset.* ad q. l. Drak. laudat Ovid. Ep. 14, 30: *Jamque cibo vinoque graves somnoque jacebant.* — Par. 9 habet *referti*, et 4: *refecti.*

sertis redimiti. Tusc. III 18 extr.: *Si quem tuorum afflictum moerore videris, huic accipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis: Hydraulī hortabere, ut audiat voces potius, quam Platonis: expones, quae spectet, florida et varia: fasciculum ad nares admovebis: incendes odores: et sertis redimiri jubebis et rosa?* v. Hor. Od. I 36. 38. II 7. 3. 11.

§. 11. *poenam — debitam.* Revocavi numerum singularem ex

instare iam plane, aut certe ¹⁾ appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa saecula propagarit reipublicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiae sunt: intus inclusum periculum est. intus est hostis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello, ducem profiteor, Quirites: ²⁾ suscipio inimicitias hominum perditorum. quae sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quae reseranda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent: ea, quae merentur, expectent.

1) certe jam appropinquare. 2) Quirites profiteor ducem.

omnibus Bavv. Parr. Graevv. Barb. Venetis. Unus Par. 3. exhibet poenas. Sed v. I Cat. §. 4. Eisdem codices secutus delevi particulam jam post certe.

propagarit. Lucr. I 21: *Efficis, ut cupide generatim saccla propagent.* Cic. Finn. V 11, 32: *Philoctetam videmus in fabulis, qui quum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.* Tac. XII 23: *More prisco iis, qui protulere imperium, etiam terminos urbis propagare datur.* v. Nep. Hamile. 2, 3.

Nulla est enim. p. Sextio 23: *Externa bella regum, gentium, nationum jam pridem ita extincta sunt, ut praeclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Domesticis malis et audacium civium consiliis saepe est resistendum, eorumque periculorum est in rep. retinenda medicina.* Agrar. I extr.: *Nullum externum periculum est, non rex non gens ulla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum ac domesticum est; huic pro se quisque nostrum mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus.* v. p. Mur. 37. Infra revocavi vulgatum ante Ernest. ordinem: *ducem profiteor Quirites ex omn. Parr. atque Bavv.*

manere. Egregiam lectionem, quae praecedentibus verbis: *quae reseranda etc.* optime convenit, tuentur non pauci codd., ut putat Orellius, sed omnes Parr. Bavv. Graevv. O4x. Barb. et Anonymus. Verbum manare, quod in edd. vett. legitur, vel adverbium, vel accusativum nominis, in quod manat, vel aliud verbum synonymum adsciscere solet. Phil. I 2: *Cum serperet in urbe infinitum malum, idque manaret indies latius.* Off. II 23: *Contagionibus malorum, quae a Lacedaemoniis profecta, manarunt latius.* Tusc. IV 11: *Permanat in venas et inhaeret in visceribus illud malum.* III 30: *Nec pati manare longius, aut ad alla traducere aegritudinem.* Dialog. de Orr. 28: *Quae mala — per Italiam fusa jam in provincias manant.* v. IV Cat. 3. — Eadem allegoria ad Att. II 1: *Non minus probandz esset medicina, quae sanaret vitiosas partes reip. quam quae exsecaret.* v. Phil. VIII 3

- 12 CAP. VI. At etiam sunt, qui dicant, Quirites¹⁾, a me in exsilium eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eiicerem, qui haec loquuntur. Homo videlicet timidus²⁾ aut etiam permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium iussus est, paruit, quievit³⁾. Hesterno die cum domi meae paene interfectus essem, senatum in aedem Iovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potius, ut importunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam
15 atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium eiicio, quaesivi a Catilina, in nocturno⁴⁾ conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset; patefeci cetera: quid ea nocte egisset, [ubi fuisset,] quid in proximam constituisset, quemadmodum

1) sunt, Quirites, qui dicant. 2) timidus et permod. 3) paruit, ivit. 4) an nocturno.

VI. §. 12. *sunt, qui dicant Quirites.* Sic omnes Bavv. Parr. Barb. — In verbis seqq. *Homo videlicet*, particula enim, quae vulgo inseritur, abest a melioribus Parr. — Mox dedi: *aut etiam permodestus* ex Teg. Sal. Em. b. octo Parr. Olx. In Archiep. Par. 9 et Olx. τὸ aut prave omittitur. Fam. I 9. pag. 59. Gar.: *Quod de illo acceperant, aut etiam suspicabantur.* v. Hor. Tursell.

paruit, quievit. Sic optimus Mureti liber, cui adstipulatur Emmer. et favent plerique Parr. Bavv. ceteri, *quivit* vel *qui* ut exhibentes. Cur τὸ *quievit* alienum et sine ullo sensu putarit Ern. causa nulla subest; *paruit* enim Catilina eundo in exsilium; *quievit*, nihil ultra contra remp. moliendo. Certe hoc verbo in eadem re utitur Cicero p. Sulla §: *Ejecto, sive emisso jam ex urbe Catilina, ille [Autronius] arma misit; — hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit.* Ex meis quindecim codicibus unus Par. § prae se fert: *paruit.* Quid quod, pro qua lectione ante Muretum vulgata Graevius e Duisburg. recepit: *paruit, ivit.* Conjecturam: *paruit.* Quid *hesterno etc.* commendare videntur Par. 8. Palat. sec. Franc. Barb. in quibus: *qui hesterno* scriptum est, quod etiam apud Anonymum legitur.

in nocturno conventu. Ita legitur in Teg. Sal. b. Parr. 1. 5. 7. Franc. Duisb. Olx. probb. Graevio, Beiero in Excursu ad cap. 11. §. 55. Off. I. et Zumptio in §. 553. Gramm. Lat. quod τὸ *an* in simplici interrogatione obliqua Ciceroni usitatum non sit, sed potius *num* vel *ne*. Unus Par. 8. praebet vulgatum: *an nocturno*, quod a glossatore profectum esse, indicat Par. 5. in quo τὸ in alia manu superscriptum est *an*. Hinc ceteri codd. *an in nocturno*. Utramque voculam omittit Priscianus p. 1164 et 1146 comp. 1113. In rem v. I Cat. 1 et 4.

quid in proximam. Est hoc a melioribus Parr. Bavv. Mureti et

esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur; quaesivi, quid dubitaret proficisci eo¹⁾, quo iampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fascēs, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exsilium eiiciebam, quem iam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: et ille, eiectus, in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet.

CAP. VII. O conditionem miseram, non modo administrandae, verum etiam conservandae reipublicae! Nunc, si L. Catilina, consiliis laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris et belli, iter ad fugam atque in exsilium converterit: non ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exsilium eiectus a consule vi et minis esse dicetur, et

1) eo proficisci.

Graevii libris pro vulgato: *quid in proxima*. Priscianus p. 1146—7 citat: *quid proxima*, omissis verbis: *ubi fuisset*, quae a Mureti quoque libro absunt.

quum teneretur. In Verr. II 73: *manifestis in rebus hominem teneri videbitis*. 73: *nemo ita in manifesto peccatu tenebatur*. III 64: *quod sive fateris, sive convinceris, quot et quam manifestis in rebus tenere, non vides?* v. supra pag. 141. Mox dedi: *proficisci eo* ex omnibus Parr. Bavv. edd. vett. Vulgatum: *eo proficisci* et praeterea num pro *quid* servant Charisius p. 202 et Diomedes p. 387.

secures. App. C. II 3: Κατιλίνας δὲ — χρήματα προὔπεμπεν εἰς Φαισούλας, καὶ — ἐξήει πρὸς Γάϊον Μάλλιον. Ὁ μὲν δὴ ῥάβδους τε καὶ πελέκεας, ὥς τις ἀνδύπατος κούφως, μάλα ἀνεσχε πρὸ ἐαυτοῦ, καὶ εἰς τὸν Μάλλιον ἐχώρει στρατολογῶν.

§. 14. *Massilia*, urbs antiquissima Galliae Narbonensis, portuque celeberrima, colonia Phocensium, qui Tarquinio Prisco Romae regnante has sedes occupaverunt. Liv. V 54. Just. XLIII 3. Fidisima Romanis jam bellis Punicis inter urbes fuisse videtur, in quibus Romanis, qui solum verterant, impune degere licebat. v. Sall. 54.

VII. *de spe conatuque*, opprimendae scil. reip. depulsus. p. Sextio 19: *Is hac una medicina sola potuit a reip. peste depelli*. Liv. XXXI 23 extr.: *Philippus magna spe depulsus Corinthum rediit*. v. Sall. 3. 16 et Cic. p. Ligario 9.

indemnatus, i. e. incognita causa condemnatus, ἀγρίτος, ἀρεὺν ἡρσιέως. I Verr. 9: *Causa incognita condemnari nemo potest*. v. in. Pis. 13. Sall. Cat. 31.

erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum
 15 tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius invidiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dummodo a vobis huius horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane eiectus esse a me. dummodo eat in exsilium. sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae levandae causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat; sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod eiecerim. sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, eiectum esse dicant, iidem, si interfectus
 16 esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercules hoc, quod agit, numquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere. nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exsilium, quam queramur.

17 CAP. VIII. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: et de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem: et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri

1) possit, non.

§. 15. *Est mihi tanti.* Sic ad Att. XI 16: *Ego non adducor, quemquam bonum ullam salutem putare mihi tanti fuisse, ut eam peterem ab illo.* p. Q. Roscio 8: *Tibi M. Perperna, C. Piso certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis; Roscio cur tanti fuerint [H—S 1000], causam requiro.* v. I Cat. 9. pag. 134. In rem Cic. de Rep. I 4: *Is fueram, cui cum liceret, — si quid accideret acerbius universis, non praecipuam, sed parem cum ceteris fortunae conditionem subire, non dubitaverim, me gravissimis tempestatibus et paene fulminibus ipsis obvium ferre conservandorum civium causa, meisque propriis periculis parere commune reliquis otium.* v. p. Sext. 20. p. Mil. 2.

triduo, per ellipsin pro: intra triduum. Prisc. p. 1183.

invidiosum, quod. Liv. III 9: *Invidiosum vobis est, desertam rempublicam invadi.*

profectus — interfectus. Elegans paronomasiae exemplum. v. I Cat. §. 27 et 30.

§. 16. *praeter — voluntatem, i. e. contra.* Pis. 20: *accidit praeter optatum meum.* v. p. leg. Man. 9. Sall. Cat. 60.

posset¹⁾, non tam ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare reipublicae; neque, id quare fieri non possit, si me audire volunt²⁾, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparerentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, **18** qui, magno in aere alieno, maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis: et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina exspectant. meo beneficio tabulae novae

1) possit. 2) volent.

VIII. §. 17. et de, i. e. et quidem. Verr. II 21: *Mithridates — hostis, et hostis in ceteris rebus nimis ferus.* v. p. Mil 23. p. lege Man. 5. III Cat. §. 23.

sanare et ipsos placare. Plerique codd.: *sanare sibi ipsos placare reipublicae, vel placere reip.* exhibent, quae varietas compendio scripturae in v. et debetur, quod indicant Teg. Sal. Em. Parr. 5 et 7. — Verbum placare h. l. valet reconciliare, ut apud Ter. Phorm. V 5, 1: *fac, illa ut placetur nobis*, et apud Cic. Phil. VII 9: *Jam vero ipse se placabit et leniet provinciae Galliae.* Mox legitur: *si me audire volunt* in omn. quinque Bavv. et sex mel. notae Parisinis; *si — volent* in Parr. 6. 7. 8. Barb. Francii; *si — voluerint* in Par. 10 et Veneta.

§. 18. dissolvi, i. e. divelli, ut praediis venditis aes alienum dissolvant. p. Sulla 20: *Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres.* Muretus et Manutius interpretantur: liberari aere alieno; quod loquendi genus ego nusquam inveni; semper enim debitor dissolvit creditori, vel aes alienum dissolvitur legitur. v. p. Quint. 5. p. Planc. 28. Phil. II 18. Tusc. I 42. in Clod. c. 2. Ter. Phorm. IV 5, 30 etc. Unus Donatus ad Ter. Adelph. II 4, 15: *Dicuntur etiam servi illi solvi, qui quum debitores pretiorum fuerint, pecuniam reddunt debitam.*

detrahere etc. h. e. possessiones aliquas vendere, ut, praediis diminutis, et aere alieno dissoluto, fides, quae deficere coepit, acquiratur.

sacrosanctum dicebatur, quod jurejurando interposito erat institutum, ut qui violasset, morte poenas penderet. Festus. Cic. ad Att. I 18: *Ceteros jam nosti, qui ita sunt stulti, ut, amissa rep., piscinas suas fore salvas, sperare videantur.*

tabulae novae proferuntur, quando pecuniae creditae debitoribus condonantur; novae vero appellabantur, quod abolitis prioribus, in quibus nomina perscripta erant, novae erant faciendae. Cic. Off. II 24: *Nunquam vehementius actum est, quam me consule, ne solvere-*

proferentur, verum auctionariae. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris et praediorum fructibus¹⁾; et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi.

19 CAP. IX. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc praecipendum videtur, unum scilicet et idem, quod reliquis omnibus²⁾, ut desperent, se id, quod conantur,

1) cum usuris fructibus praediorum. 2) ceteris omnibus.

tur. Armis et castris tentata res est ab omni genere hominum et ordine: quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de rep. tolleretur. Nunquam nec majus aes alienum fuit, nec melius nec facilius dissolutum est; fraudandi enim spe sublata, solvendi necessitas consecuta est. v. ibid. c. 23. Suet. Caes. 42. Sall. 21.

auctionariae, in quibus bona obaeratorum proscribebantur ad auctionandum. v. Phil. II 29. Suspensas fuisse istas tabulas ad pilam vel columnam, docet Seneca de Benef. IV: Spondeo pro judicato, et suspensum amici bonis libellum de jicio, creditoribus ejus me obligaturus.

stultissimum est; quod usurae certae et anatocismo auctae praediorum fructus incertos facile superant. Ex Teg. Em. Archiep. h. septem Parr. Pal. sec. Franc. Duisb. restitutum est: certare cum usuris et praediorum fructibus, pro vulgato: certare cum usuris fructibus praediorum, quod Parr. deterioris notae G. 8. 10. praebent

uteremur. Verr. II 5: Quid illa — quanta sunt, quod multis locupletioribus civibus utimur? V 39: vide, quam me sis usurus aequo. Ter. Heaut. II 1, 3: ille facili me utetur fratre. v. p. Rosc. Am. 26. Demosth. Olynth. 1. p. 11: πάσι καὶ πολὺ ταπεινότερόν νῦν ἂν ἐχρώμεθα τῷ Φιλίππῳ.

deduci de sententia, depelli, moveri, demoveri. Fam. I 7: Nos scito de vetere illa nostra diuturnaue sententia prope jam esse depulso Verr. A. 17: ne quis te de vera et certa possit sententia demovere. v. Phil. II 21 extr.

IX. §. 19. rerum potiri. Quod nonnulli adnotant, auctoribus post Ciceronem loco genitivi — ablativum in usu esse, id minime huc pertinet; nusquam enim *rebus potiri*, hac quidem significatione legitur. Neque vero posterioris aevi scriptores praecipue istud verbum cum ablativo construunt, sed et alii, et ipse Cicero saepissime, qui accusativo quoque utitur v. Tusc. I 58 et Forcell. Lex. T. Lat.; hinc Prisc. 1168: *Potior illius rei, et illam rem, et illa re.* v. eund. p. 881. 1175. 1195; et Diomed. p. 503. Mox dedi: *reliquis omnibus* ex quinque Bavv. septem Parr. Graevv. Barb. Oxx. Veneta pro vulg. *ceteris*, quod in Parr. 4. 9. 10. exstat.

consequi posse: primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicae. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas praeterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi, contra tantam vim sceleris, praesentis¹⁾ auxilium esse laturos. Quodsi iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupierunt, consules se²⁾ aut dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti sint³⁾, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Ter- 20
tium genus est aetate iam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas⁴⁾ Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se in insperatis ac repentinis⁵⁾ pecuniis sumtuosius insolentiusque iactarunt. hi dum aedificant, tamquam beati: dum praediis, lecticis, familiis magnis, con-

1) praesentes. 2) se. cons. ac dictatores. 3) fuerint. 4) quas [Fesulis] Sulla. 5) repentinisque.

praesentis. Veterem hanc accusativi formam servant cum ceteris libris omnes Bavv. et Parr. exceptis 2 et 7. v. infra §. 29. III Cat. 8.

consules se aut dictatores. Restitui hanc Bavv. Parr. Barb. 02x. edd. vett. lectionem optimam, pro vulgata: *se consules ac dictatores.* Cic. Tusc. V 8: *Quid aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum?* Att. IV 1 med.: *Omnia aut scripta esse a tuis arbitror, aut etiam nuntiis ac rumore perlata.* Ex iisdem libris et Graevianis recepi: *si adepti sint*, pro qua lectione in Parr. 5. 8. 10. 05x. legitur *sunt*, et vulgatur *fuerint*. Sed v. supra §. 10, et in rem Sall. Cat. 59.

§. 20. *affectum*, nec tamen confectum. Verr. IV 45: *Nemo Agrigenti neque aetate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit.* de Prov. Cons. 8: *bellum affectum videmus, et vere ut dicam, paene confectum.* Gell. III 16: *Favorinus ait, περιπλομένον ενιαυτοῦ non confecto esse anno, sed affecto.* — *Affecta enim* — ea proprie dicebantur, quae non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa, deductae erant.

quas Sulla. De his veteranorum coloniis plura narrat App. Civ. I 96 et 104. In Bavv. plerisque Parr. Pall. tribus, Victor. Col. Duisb. 01x. scriptum est: *quas Fesulas Sylla*, in Parr. 1. 4. 9. *Fesulis*, et in Par. 10 et b: *Fesullanus Sylla*. Itaque vocem *Fesulis*, quae ex III Cat. §. 14. irrepsisse videtur, delendam esse, jure censuit Muretus.

ac repentinis — *jactarunt.* Sic omnes Bavv. et Parr. cum 01x. v. p. S. Roscio §. 25 et 24.

tamquam beati. Eodem sensu legitur haec vox in or. p. Tullio 9: *Iste paterfamilias Asiaticus, beatus, novus arator et idem pecuarius.*

viviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit his¹⁾ ab inferis excitandus: qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere praedatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo: desinant furere ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut iam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur.

21 CAP. X. Quartum genus est sane varium, et mixtum, et turbulentum, qui iampridem premuntur; qui num-

1) sit iis.

ad Att. I 19: *Vidi, beatos homines [hos piscinarios dico, amicos tuos] non obscure nobis invidere.* v. p. S. Roscio §. 158. In rem Cic. de Off. I 29: *Cavendum est, praesertim si ipse aedifices, ne extra modum sumtu et magnificentia prodeas, quo in genere multum mali etiam in exemplo est.*

lecticis. Lecticarum usum, quae inter instrumenta luxuriae atque invidiosae erant, Cicero exprobrat Verri in V 11: *Ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensi rosa faretus.* Suet. Jul. 43: *Lecticarum usum, item conchyliatae vestis et margaritarum, nisi certis personis et aetatibus, perque certos dies ademit.* — Hasce lecticas ferebant servi lecticarii plerumque sex, nonnumquam octo, forma et magnitudine insignes, paenulati, in militum quidem non vulgarem cultum subornati. Eligebantur ad hoc munus imprimis Cappadoces, Germani, Liburni, Syri aut Britanni. Hinc Seneca in ep. 110 sub fin.: *Occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus.* — Muretus tamen e vetere libro, cui adstipulantur nonnulli Parr. et Olx. emendavit: *dum praediis lectis, familiis magnis etc.,* probante Garatonio, qui pro *lectis* conjecit *latis*. Sed omnis hic locus ex verbis: *beati* — apparatis corruptus est in codicibus. Ex meis quindecim Parr. 2 et 3 marg. exhibent vulgatam lectionem; ceteri cum Oxx.: *beatitudinu praediis vel praesidiis vel presules praebent,* et unus Bav. cum Olx. istas voces omittit.

familiis magnis, de quibus v. Cic. p. S. Roscio c. 46. Tac. III 33: *Quid primum priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? etc.*

conviviis apparatis, lautis, splendidis. Plin. Ep. I 13: *Potes apparatius coenare apud multos; nusquam hilarius, simplicius.* Cic. de Off. III 14: *Opipare a Pythio apparatus convivium.* Verr. IV 27: *Omnibus curat rebus instructum et paratum ut sit convivium.* 20: *Per omnes alios praectores licuit posse domesticis copiis ornare et apparare convivium.* v. Graev. ad Just. I 6. §. 3. — In verbis seqq. ex omnibus Parr. Bavv. restitutum est his pro vulgato iis.

inustus. Verr. I 44: *Cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inussisti?* Tusc. III 29: *Proprium est irati, cupere a quo laesus videatur, ei quam maximum dolorem inurere.* v. p. Mil. 36.

quam emergunt¹⁾: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere aere alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est²² parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita

1) emergent.

X. §. 21. *numquam emergunt.* Hanc omnium quinque Bavv. novem Parr. Graevv. Barb. Olx. lectionem tuetur Donatus ad Ter. Adelph. III 2, 4 citans: *Qui semper premuntur et numquam emergunt.* — Cic. in Vatin. 9: *Qui in eo magistratu non modo emergeris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas.* Liv. V 31: *Vixdum e naufragiis prioris culpae cladisque emergentes.* v. in Pis. 12. p. l. Man. 3.

infittiatores dicuntur h. l. qui debitum pecuniam aut depositum fraudandi causa negant. Juven. XIII 60: *Nunc si depositum non infittietur amicus, si reddat veterem cum tota aerugine follem, Prodigiosa fides.* Festus: *infittiare, creditum fraudare.* v. Cic. Orat. I 57. *Lentos* ideo dictos puto, quod variis artibus, v. c. exceptione non numeratae pecuniae, cujus tempus usque ad quinquennium procedebat, vel jurisjurandi, tempus ducerent, procrastinarent. v. §. 2 et 4. J. 4, 13. §. unic. 3, 22.

primum. Anacoluthon, desideratur enim particula *deinde*, quam additurus videbatur. Eadem loquendi forma saepius apud Cic. legitur, ita tamen, ut plerumque alia particula sequatur. de Off. I 14, 44: *Qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos.* — *Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi per injuriam.* — *Videre etiam licet etc.* Legg. III 9 pr.: *Primum patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summis paria fecit, turbavit, miscuit: cum afflixisset principum gravitatem, numquam tamen conquievit.* At ibid. cap. 8 extr.: *Cujus primum ortum si recordari volumus, inter arma civium procreatum videmus. Deinde cum esset letatus etc.* v. supra cap. 6 et p. l. Man. 7. Beier ad Off. I. pag. 108. Goer. ad Finn. I 6 pag. 21. — Quae sequuntur: *ne vicini — sentiant*, proverbii speciem habere, desumpta e vetere comico, docet Muretus Var. Lect. IX 12. comp. Platon. Alcib. I (36): *Ἡμῶν δὲ γεννωμένων τὸ τοῦ χωροδοποιοῦ οὐδ' οἱ γείτορες σφόδρα τοι αἰσθάνονται.* Plut. Phocion. 30: *ἐμοῦ τὴν σὴν μητέρα γαμοῦντος οὐδ' ὁ γείτων ἤσθετο.*

soli pereant. v. not. ad IV Cat. §. 14 extr.

§. 22. — *neque* — et. Verr. V 24: *Is neque ut accusaretur a*

23 multi, ut eos carcer capere¹⁾ non possit. Postrémum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita: quod proprium est Catilinae, de eius delectu, immo vero de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, et vigilandi labor in antelucanis coenis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et saltare, sed etiam sicas vibrare, et

1) capere carcer.

nantis, committere audebat, et civibus suis rationem referre debebat. pr. Sulla §: Neapoli neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis, et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quam ad consolandos accomodatus. v. p. Quintio I in not. ad Roscian. I, p. I. Man. §. 2. et quae Heusinger citat ad Off. I 21. — Ex omn. Bavv. et plerisque Parr. restitutum est: carcer capere, quem ordinem vulgati invertunt.

§. 23. *Postremum.* De duplici hujus vocis sensu v. not. ad Roscianam §. 137. pag. 71.

de complexu ac sinu. Sensu nefario, ut in Phil. II 23. Sensu honesto eadem verba leguntur in ep. ad Terentiam, Fam. XIV 4: *Quid? Cicero meus quid aget? Iste vero sit in sinu semper et complexu meo.* v. Verr. I 3.

pexo, capillo arte composito et delibuto. v. p. S. Roscio §. 133 et Hor. Od. I 12, 41.

imberbes, vel propter aetatem, vel quod ad cutem rasi essent.

bene barbatos. Significari videntur ii, qui brevior et in artis formam redacta barba utebantur. Idem dicuntur *barbatuli*, in ep. ad Att. I 14: *Cum dies venisset rogationi ex S. C. ferendae, concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinae.* v. p. Coelio 14. Adolescentes ad virilem usque aetatem barbam alebant. v. Juven. XIII 36. VI 103 et passim. Varro de R. R. II 11, 10: *Omnino tonsores in Italia primum venisse ex Sicilia dicuntur post R. C. a. CCCCLIII, ut scriptum in publico Ardeae in literis exstat, eosque adduxisse P. Ticinium Menam.*

manicatis et talaribus. Sic hunc l. citant Nonius XVI, qui tunicam esse vestimentum sine manicis adnotat, et Servius ad Aen. IX 616. Pro *talaribus*, quod in Sal. Par. I marg. Graevv. legitur, Teg. Em. Archiep. Par. I text. cum Pal. sec. praebent *tritis*; alii codices utramque vocem jungunt. — Gell. VII 12: *Tunicis uti virum prolixis ultra brachia et usque in primores manus ac prope in digitos Romae atque omni in Latio indecorum fuit.* v. totum cap. Cic. in Verr. V 13: *Cum iste cum pallio purpureo talarique tunica versaretur in convivii muliebribus, non offendeabantur homines in eo.*

velis, i. e. togis amplissimis, quibus molles divitesque utebantur; quare Tib. I 7 43: Tunc procul absitis, quisquis colit arte capillos, Effluit effuso cui toga laxa sinu. v. Hor. Epod. 4, 7. Ep. I 14, 32. 18, 30. 19, 12. Macrob. Sat. II 9.

§. 23. *saltare.* v. Nep. in praefat. et nott. ad orr. p. Mur. 6 et p. Deiot. §. 26.

spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit ²⁴ habiturus Catilina scortorum cohortem praetoriam.

CAP. XI. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia vestrosque exercitus: et primum gladiatorum illi confecto et saucio, consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum, florem totius Italiae ac robur educite. Iam vero urbes coloniarum ac

spargere, i. e. miscere, conficere, ut recte Servius explicat ad Aen. IV 486. VII 734 et II 98.

sem. Catilinarium. Hanc Em. Arch. b. octo Parr. aliorumque plurimorum codd. lectionem improbant recentiores editores, quod *sem. Catilinarium* sit *sem.* a Catilina institutum. Sed hos refutat Cato de R. R. 48 pr.: *Pomarium seminarium ad eundem modum, atque oleagineum facito*. Quod Garatonius cum ed. Steph. maluit, *sem. Catilinarum*, legitur in Sal. Ox. ψ, quibus accedere videntur Parr. 3 et 6 *Catilinar.* exhibentes. Negari nequit, et propria et translata significatione genitivum substantivi magis in usu esse. Colum. XI 2, 16. *pomorum seminaria*. V 6. *ulmorum seminarium*. Liv. epit. 39: *Bacchanalia, sacrum Graecum, scelerum omnium seminarium*. Phil. XIII 2: *Ceteri veterani, seminarium iudicium tertiae decuriae*. cf. IV Att. 3: *Cum se (Clodius) non ad iudicium, sed ad supplicium tradi videret, omnes Catilinas, Acidinos postea reddidit*. Unus Teg. habet *Catilinanum*.

XI. §. 24. *Cohors praetoria* est dicta, quod a praetore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo in bello non discederent, et cetero munere militiae vacarent, et sesquiplez stipendium acciperent. Festus. At Livius II 20: *Dictator Postumius [u. c. 233] cohorti suae, quam delectam manum praesidii causa circa se habebat, dat signum*.

confecto. Proprie hoc verbum convenire gladiatoribus iis, qui gravissimis vulneribus occubuerint, monet Don. ad Ter. Eun. V 4, 4.

urbes coloniarum — *respondebunt*. Genus loquendi insolens, ut Muretus id Latine dici posse negaverit, substituendo *vires* pro *urbes*, quam vocem Garatonius in *arces* emendandam censuit. Mihi quidem dictum videtur pro: *urbes coloniarum et municipum*. v. infra §. 26. Sic I Cat. 3. *conjuratio* pro coetu conjuratorum, et cap. 6 pr.: *extra istam conjurationem perditorum hominum*. Phil. XIII 2: *Addite illa naufragia Caesaris amicorum, Barbas, Cassios — addite Antonii collatores et sodales*. v. not. ad or. p. Mur. 10. — *Respondebunt* cum quadam ironia dictum est pro: *pares viribus, non inferiores illis*

municipiorum respondebunt Catilinae tumulis silvestribus. Neque ego ¹⁾ ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. ²⁵ Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamur ²⁾, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus; si, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se configunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, luxuria ³⁾,

1) neque vero. 2) suppeditamur. 3) cum lux. cum ignavia, cum temeritate.

resistent. p. Flacco 40 pr. [cit. Ma.]: *Opponemus Asiae provinciae primum magnam partem ejusdem provinciae, quae pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: Graecis autem — obsistent Massilienses. —* Septimio et Caelio testibus P. Servilius et A. Metellus hujus pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticae jurisdictioni urbana jurisdictio respondebit.

tumulis silv. Muretus cumulis, quod in quibusdam edd. est, verius putat. Male; nam tumulorum saepissime mentio fit in bello. v. Liv. X 29. XXXVIII 7 et 23. XXVII 18 et 26. §. 7: *Tumulus erat silvestris inter Punica et Romana castra.* Cic. in Pis. 3: *Neque umquam Catilina, cum e pruina Apennini atque e nivibus illis emerisset, atque aestatem integram nactus Italiae calles et pastorum stabula praeclara cepisset, sine multo sanguine ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset.* In rem v. Sall. Cat. 36—37. et supra I Cat. 2.

§. 23. *suppeditamur.* Hanc nonnullor. Parr. Barb. edd. vett. lectionem confirmant et Anonymus et Fronto in Ex. Eloc. pag. 344: *suppedito his.* Cicero in Cat. II: *Sed si omissis his rebus, quibus nos suppeditamur.* Vulgatam *suppeditamur* Manutius interpretatur: *abundamus.* Utraque forma insolens est; dicendum erat: *quae nobis suppeditantur, vel — suppeditant.* v. p. Archia 6. p. Scauro 15 in nota ad Milonianam §. 1. Praeterea hoc verbum neutrorum more positum non tam: *abundare*, sed potius: *sufficere, satis esse* significat. Off. I 14: *Parare ea, quae suppeditent et ad cultum et ad victum.* v. Fam. VII 18. Orat. III 51. §. 124. Liv. VI 24. Depo-
nentis forma legitur apud Cic. ad Att. XIV 18: *De Patulciano nomine, quod mihi suppeditatus es, gratissimum est.* Vocem omnibus neque Anonymus agnoscit, neque Fronto. In verbis praeced. dedi: *Neque ego ex novem* Parr. Bavv. et Olx. pro vulgato: *Neque vero.* v. Sal. Jug. 51.

contendere. Hor. Epist. I 10, 26: *Qui Sidonio contendere calidus ostro Nescit Aquinatem potentia vellera fucum.* v. Cic. p. 8. Roscio §. 93. p. 1. Manilia §. 36 extr. Adde Off. I 17. §. 38: *Si contentio quaedam et comparatio fiat.*

causas ipsas. v. p. Ligario 6. §. 19. p. Marcello 6. §. 17.

ignavia, temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia¹⁾ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac proelio, nonne, etiamsi hominum studia deficient, dii ipsi immortales cogant²⁾ ab his praeclarissimis virtutibus tot et tanta vitia superari?

CAP. XII. Quae cum ita sint, Quirites, vos, quem-²⁶ admodum iam³⁾ antea [dixi], vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset praesidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursionem Catilinae, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi⁴⁾ ille manum certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars potriciorum, potestate tamen nostra

1) copiae. 2) cogent. 3) jam antea, vestra. 4) ille maximam manum et certissimam fore.

cum iniquitate, luxuria, ign. tem. cum vitiis. Ita legitur in omnibus quinque Bavv. novem Parr. Barb. quibus adstipulari videntur Graeviani et O2x. nec non apud Isidorum Orig. II 21. pag. 863, qui tamen: cum temeritate et cum vitiis habet. Ex eodem Isidoro, ex Hittorpiano, Duisb. Parr. Bavv. receptum est copia in locum vulgati copiae. — Similis comparatio antithetica legitur in or. p. Clu. 30: *Istine causa corrumpendi iudicii, istine pecunia, istine Stalenus, istine denique omnis fraus et audacia est: hinc pudor, honesta vita et nulla suspicio pecuniae, nulla corrumpendi iudicii causa.* I Verr. 1 extr.: *Certet mea diligentia cum istorum omnium cupiditate, vestra integritas cum istius pecunia, testium constantia cum illius patronorum minis atque potentia.* — In fine hujus cap. restitui cogant ex omnibus Bavv. Parr. Franc. Duisb. O3x. pro quo vulgatur cogent. v. I Cat. 8 pr.

XII. §. 26. antea dixi. Verbum dixi, quod in quibusdam Parr. extra lineam scriptum legitur, ex uno vetere libro sustulit Muretus, quod Cicero hoc nusquam antea dixerit. Guilielmus divinabat: ante edixi.

ille manum certissimam fore. Sic edidi ex Teg. Parr. 2 et 3. Col. Pith. Modii et Lambini codicibus; namque vulgatam lectionem ex glossis conglutinatam esse, intelligitur tum ex eo, quod in plerisque libris Meis pro maximam legitur fortissimam, tum quod in hor. verborum ordine codices maxime turbant. Ex meis enim Salisb. Par. 3: *ille manum fortissimam certissimamque fore*; Parr. 1. 3. O2x.: *ille fortissimam manum et certissimam fore*; Bav.: *ille maximam fortissimam certissimamque exhibent.* v. praeterea Garat. ad h. l.

potestate tamen nostra continebuntur. Ita plerique Bavv. Parr. et Barb. cum vetere Mureti et libris Modii, Gruteri, Graevii, qui tamen iudicat, verbum continebuntur ab aliquo Latinae linguae imperito esse adjectum, et Ciceronem scripsisse: *potestate tamen in nostra erunt*; h. e. facient quae volumus et imperabimus; comp. Brut. ad

continebuntur. Q. Metellus, quem ego, hoc prospiciens¹⁾, in agrum Gallicum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

27 Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque²⁾ nostrum, in urbe a Catilina relictis sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos³⁾ eos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expecta-

1) prospiciens hoc in agrum Gallicanum. 2) omniumque vestrum. 3) monitos etiam.

Anton. XI 2: cum ipsi in tua potestate fuerimus. Liv. XL: se in potestate tot principum civitatis futuros. Addas licet Cic. p. Quintio 2: illud cogitant, quid possitis, cujus in ditione ac potestate sunt. Phil. VI 2: mittuntur legati, qui nuncient: sit in senatus populiue Romani potestate. v. p. Mur. 58 et ad Att. I 10. pag. 52 Gr.: magnopere confido, illum fore in officio et in nostra potestate. At ne hoc quidem sensu verbum continebuntur sollicitandum, sed ellipsis praepos. in statuenda erat; namque Phil. V 15: Cum Brutus imperator, consul designatus provinciam Galliam in senatus populiue Rom. potestate teneat etc. — Mihi vero continere positum videtur pro: coercere, cohibere, qua significatione praepositio in saepius omittitur, ut sit hor. verbor. sensus: potestate tamen nobis delata [v. supra §. 5 et pr. l. Manilia §. 69], consiliis praesidiisque nostris coercerentur, ne quid contra remp. moliri possint. Sic Phil. XIII 5: Quibus septis tam immanes belluas continebimus? Verr. V 65: Nostri magistratus et legum et existimationis periculo continentur. — In rem v. Sall. Cat. 50 et 42.

in agrum Gallicum. Restitui hanc omnium Bavv. Parr. Francii, Graevii sec. Barb. 02x. Venetae lectionem in locum vulgatae: Gallicanum. Cic. p. Sulla 19: Ubi fuit Sulla, Corneli? num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? — num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? v. supra §. 5 et 6. — Paullo supra reposui: hoc prospiciens ex Bavv. septem Parr. Francii atque Lamb. libris.

§. 27. omniumque nostrum. Ita optimus Teg. [Emmer. ex hoc §. deficit], Parr. 1. 3. 7. 10. 02x. v. supra §. 1. 2. 5. 16. 23 et I Cat. §. 2. 9. 14 etc. — Ad verba: atque adeo cf. or. p. S. Roscio §. 29.

monitos eos. Pronomen eos, a Lambino et seqq. editoribus omissum, jure retinent Bavv. Parr. Franc. Barb. 06x. Saepo enim post ille, ipse et alia pronomina vel etiam nomina substantiva, interposito praesertim membro relativo, ex abundanti additur is. Acadd. I 1: Illum complexi, ut mos amierum est, satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. Off. I 58, 157: Atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet objurgatio, significandum est, ipsius id causa, qui objurgetur, susceptum esse. v. Sall. Cat. 57, et exempla laudata a Manutio ad Cic. Fam. XIII 23, a Garatonio et Matth. ad n. l. et a Beiero ad Off. l. c.

vit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, iam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. nullus est portis¹⁾ custos, nullus insidiator viae: si qui exire volunt, connivere possum²⁾, qui vero in urbe se commoverit, cuius ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.

CAP. XIII. Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut²⁸ res maximae minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites,

1) portae. 2) consulere sibi possunt.

portis custos. Hanc nonnull. Parr. Graevv. Olx. edd. vett. lectionem servat Fronto in Ex. Eloc. pag. 502: *Custos illarum rerum. Virg. Georg. I 17: Pan ovium custos. — Custos illis. Cicero in Cat. Nullus est portis custos.*

connivere possum. Egregiam hanc lectionem, indicatam jam ab Anonymo: *conibere, concedere*, ego inveni in optimo Tegernseensi et apud Valerium Probum pag. 1482: *Cicero, Si qui exire velint, connivere possum. — Vulgatum: consulere sibi, i. e. de sua salute consulere [p. Sulla 22] legitur apud Cic. p. Sextio 1: si quem civem viderit — sibi potius quam reip. consulentem; et apud Corn. Nep. Them. 8, 5: Supplicem non prodidit, monuitque, ut consuleret sibi. Att. 21: Reliquum est, ut egomet mihi consulam. Bosius in Indice et Forcellinus in Lex. adnotant, hujus phraseos indolem esse eam, ut, cum de ultimo veluti remedio cogitetur, consulere sibi quis dicatur, v. Caes. Civ. II 20. Gall. VII 66.*

non modo factum, sed. Verr. II 66: *Non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Nat. D. III 16: Reliqua qui tandem non modo concedi, sed omnino intelligi possunt? I 22: Quid dicit, quod non modo philosophia dignum esset, sed mediocri prudentia? v. p. l. Man. §. 66. p. S. Roscio cap. 23 extr.*

sentiet, experietur. Ter. Eun. I 1, 21: *sentiet, qui vir siem. v. Hor. Od. II 7, 10.*

XIII. §. 28. togato duce et imperatore. In urbe Romani toga, in bello autem paludamento, vel chlamyde, vel sago utebantur. Hinc Cic. de Off. I 25: *Non minorem utilitatem afferunt, qui togati reip. praesunt, quam qui bellum gerunt. Itaque eorum consilio saepe aut non suscepta aut confecta bella sunt. v. Sall. Cat. 29 et 56. et Cic. III Cat. 6.*

sedetur. Nep. Datam. 3 extr.: *Sic bellum, quod rex adversus Datamem susceperat, sedatum? Cic. de Rep. I 58: Archytas ira-*

ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestae audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerit¹⁾: illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque²⁾ bonus quisquam intereat, paucorumque poena vos iam omnes salvi esse possitis.

29 Quae quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui iam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquo; sed hic praesentes suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

1) deduxerint. 2) ne quis bonus intereat.

eundiam seditionem quandam animi vere ducebat, et eam consilio sedari volebat. v. III Cat. 3.

de hac lenitate an. deduxerit. Sic pro vulgato: deduxerint recte Parr. Bavv. cum Graevv. Barb. Oöx. et binis Goerentii, qui n. l. comparat ad Acadd. I 1: *Magnum ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis et digna homine nobili ab eo percepta doctrina — caruit omnino rebus urbanis; et praeterea* I Orat. 44, 196: *Cujus [patriae] mens, mos, disciplina nota esse debet etc.* v. supra §. 25 et cap. 8 extr.

neque bonus quisquam. Verissimam hanc lectionem servant Teg. Sal. Archiep. Parr. 1 in marg. eadem manu, G. 7. 8. vetus liber Mureti, Graevii sec. Barb. O2x. et duo Goerentii, qui h. l. comparat ad Cic. de Finn. I 14 extr.: *Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamque expelendam.* III 1, 5: *Nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio.* v. ibid. §. 71. de Legg. I 13, 42: *Ita fit, ut nulla sit omnino justitia; si neque natura est, eaque, quae propter utilitatem constituitur, utilitate illa convellitur.* v. Hor. Tursell. laud. Cic. de Amic. 27. Divin. II 45 etc. — In Par. 5. 6. O1x. legitur: *bonorum quisquam*; et in Parr. 2. 4. 3. 9. 10. 1 text. *ne quis bonus.* v. III Cat. 6, 13 et 10, 23.

significationibus, indiciis. de Harusp. Resp. 12 pr.: *Haec [Mater magna] populo Romano et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit.* v. III Cat. 8—9.

ORATIO

L. CATILINAM

TERTIA,

SIVE

INVECTIVARUM LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Quum paullo post habitam orationem secundam Allobroges, qui tunc forte legati Romam venerant, belli Transalpini et tumultus Gallici excitandi causa a P. Lentulo per P. Umbrenum quendam sollicitati essent: Cicero per Q. Fabium Sangam, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, consilio cognito, legatis praeceperat, uti studium conjurationis vehementer simulantes, ceteros adirent, darentque operam, uti eos quam maxime manifestos haberent. Sall. Cat. 40—41.

Itaque edoctus, Allobroges cum jurejurando a Lentulo, Cethego Statilioque signato, et cum literis ad suos cives esse missos, comitemque iis adjunctum esse Vulturcium quendam Crotoniensem, uti, priusquam domum pergerent, cum Catilina, data et accepta fide, societatem confirmarent, ipsique Vulturcio literas ad Catilinam et mandata verbis esse data: constituta nocte, qua proficiscerentur, L. Valerio Flacco et C. Pomtino praetoribus imperavit, uti in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent.

Quibus comprehensis, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, eosque una cum legatis et T. Vulturcio in senatum, quem, orto primum sole, frequentem in aedem Concordiae coegerat, introducit; Flaccum praetorem scrinium cum literis, quas a legatis acceperat, eodem adferre jubet. Sall. Cat. 44—46. III Cat. 2 et 3. Plut. Cic. 48 et 49. Literis perlectis, iudiciisque editis, senatus sine ulla varietate decrevit, uti abdicato magistratu Lentulus, item ceteri in liberis custodiis haberentur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus Ciceronis nomine decreta est. Quum jam advesperasset, populusque frequens exspectaret, Cicero in concionem progressus hanc tertiam orationem ad populum habuit, in cujus

- 1) Exordio brevi, rempublicam laboribus periculisque suis conservatam esse dicendo, populum et sibi conciliat, et attentum docilemque reddit. cap. 1.
- 2) Facta traductione, explicat singularem diligentiam, qua post Catilinae discessum providerit, ut in tam absconditis eorum, qui Romae restiterint, insidiis omnes salvi esse possent, utque conjuratio manifesto deprehenderetur. cap. 2—3. Deinde exponit, quomodo iudiciis Allobrogum et T. Vulturcii, literisque et confessione sua conjurati convicti, quaeque a senatu decreta sint. cap. 4—6.

- 3) Hanc narrationem sequitur amplificatio, in qua Cicero populum existimare jubet, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse — cap. 7; seque, diis immortalibus ducibus ad haec tanta indicia pervenisse: id quod probatur commemoratione prodigiorum, quibus dii voluntatem suam patefecerint. — cap. 8—9. Itaque hortatur populum, ut supplicationis dies celebret, praesertim quum omnes ceterae dissensiones non reconciliatione concordiae, sed internecione civium dijudicatae: in hoc autem uno, post hominum memoriam crudelissimo bello, quinque hominibus comprehensis, interitu respublica liberata sit. cap. 10. Se tamen pro his tantis rebus nullum praemium, praeterquam hujus diei memoriam sempiternam postulaturum esse. cap. 11.
- 4) In peroratione orator petit, ut provideant, ne quando ipsi hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae mentes nocere possint. Simul pollicetur, se, quae gesserit in consulatu, privatum tuiturum atque ornaturum esse; iterumque monet, ut Jovem custodem urbis venerantes, sua tecta custodiis vigiliisque defendant.

- 1 CAP. I. **R**empublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculis¹⁾ meis, ex flamma atque ferro, ac paene ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam
- 2 videtis. Et, si non minus nobis iucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate

¹⁾ periculisque meis.

I. §. 1. domicilium. Cic. p. Sulla 11: *Ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium rerum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium et perditorum poena redemi.* de Rep. II 3: *Divinasse ille videtur, hanc urbem sedem aliquando et domum summo esse imperio praebituram.* v. de Prov. Cons. 14 pr. Orat. I 23. §. 103. Nep. Attic. 3.

periculis meis. Ita, ἀσυνδέτως, cum libris Mureti et Graevii Teg. Sal. Archiep. m. pr. Parr. I. §. 7. 8. et Anonymus.

flamma atq. ferro. Juncta leguntur eadem in Verr. I 52: *Cum te ex ferro amicorum P. R. eripueris, atque e flamma sociorum evolaris.* ad Att. I 14: *Totum hunc locum, quem ego varie meis orationibus soleo pingere, de flamma, de ferro, (nosti illas ληξύδους) valde graviter pertexuit [Crassus].*

fati, exitii. p. dom. 57: *In illo paene fato reip. objeci meum caput pro vestris caerimoniis.* v. infra §. 17. p. Arch. 9.

§. 2. nascimur. Romani et suos et amicorum dies natales cele-

servamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentia fama-
que sustulimus; esse apud vos posterosque vestros in
honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam am-
plificatamque servavit. Nam toti urbi, templis, delubris,
tectis, ac moenibus subiectos prope iam ignes circumda-
tosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam de-
strictos retudimus, mucronesque eorum a iugulis vestris
deiecimus. Quae quoniam in senatu illustrata, patefacta,
comperta sunt per me: vobis iam exponam breviter, Qui-
rites, ut et quanta, et quam manifesta, et qua ratione

brabant. Tib. IV 3: *Qui mihi te Cerinthe dies dedit, hic mihi sanctus, Atque inter festos semper habendus erit.* v. Hor. Od. IV 11. Serm. II 2, 60. Ep. I 3, 9. Censor. de die nat. c. 3: *Cum singuli homines suos tantummodo proprios colant natales; ego tamen duplici quotannis officio huiusce religionis adstringor. Eisdem praeterea illos dies, quibus servati erant, coluisse, praeter h. l. docet Hor. Od. III 8.*

sustulimus. de Rep. II 10: *Romulus cum septem et triginta regnavisset annos, — tantum est consecutus, ut cum subito sole obscurato non comparuisset, deorum in numero collocatus putaretur.* Off. III 3: *Herculem — hominum fama beneficiorum memor in concilio coelestium collocavit.* Nat. D. II 24 pr.: *Suscepit vita hominum consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in coelum fama ac voluntate tollerent.*

toti urbi — tectis omnibus ac moenibus. Ita legitur in libris Murreti, edd. Rom. Ald. quibus adstipulantur Ox. γ. Barb. Bavv. et Parr. excepto 3, qui cum libris Gruteri τὸ omnibus omittit; et 4, qui cum Graevv. Ox4.: *tectis ac moenibus omnibus* habet. Ex meis quatuordecim codd. unus Par. 10, qui est recentissimus, praebet: *totius urbis*, quod a Naugerio usque ad Graevium vulgatum est.

templis, del. Ut arae et foci, sic templa et delubra saepissime junguntur. Nat. D. III 40: *Est enim mihi tecum pro aris et focis certamen, et pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris.* v. infra 9. §. 22. Delubra quidem aedes, in quibus simulacra deorum collocata erant, templa vero loca ab auguribus consecrata fuisse videntur. v. Gell. XIV 7. Fest. Ascon. ad Div. 1. Serv. ad Aen. II 223 et IV 36.

restinximus — retudimus. Iisdem verbis utitur Cic. p. Sulla 50: *Adeone vobis alienus a sanitate — videor, ut, quum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem servare cupiam, et in animum inducam, ejus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxe- rim, ejusdem nunc causam vitamque defendere?* Idem in Verr. V 62 extr.: *Ilac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur.* v. infra §. 17. In Parr. 4. 3. 6. 7. 9. 10. Barb. *rejecimus* est. v. p. Mur. 37, 79.

§. 3. illustrata — comperta. Est haec congeries verborum inter se similium, ut in exemplo ex Cic. a Quintil. IX 3, 49 allato, in quo et idem et diversum significantia acervata sunt: *Quaero ab inimicis, sintne haec investigata, comperta, patefacta, sublata, delata, extincta per me.*

investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, et expectatis¹⁾, scire possitis.

CAP II. Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, huiusce nefarii belli acerrimos duces Romae reliquisset: semper vigilavi et providi Quirites, quemadmodum in tantis et tam absconditis insidiis salvi esse possemus.

Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiiciebam, (non enim iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit,) sed tum, cum illum exterminari

1) ignoratis ex actis scire.

qui ignoratis et expectatis. Ita Par. 3 et 8, Lambinus in marg. ed. 1584, et procul dubio Gruteri codices cum Olx. — Par. 1 in textu: *qui et ignoratis et expectatis*; uti ediderunt Naug. Manut. Lamb. 1566 et Graevius. Confirmare videntur illam lectionem verba Plutarchi in Cic 19: Ἦδε δ' ἐσπέρας οὔσης, καὶ τοῦ δήμου περιμένοντος ἀδρόου, προελθὼν ὁ Κικέρων, καὶ φράσας τὸ πρᾶγμα τοῖς πολίταις, καὶ προπεμφθεὶς παρῆλθεν εἰς οἰκίαν φίλου γειτνιώντος. — Ernestius lectionem edd. vett.: *ignoratis, ex actis*, quae in Parr. 1 marg. 10. nonnullis Bavv et Ursini codd. legitur, restituit, quod non simpliciter sic *expectare* dicatur. Istud quidem verbum saepius absolute positum legitur, ita tamen, ut plerumque conjunctivus verbi cum particulis: ut, si, dum, donec; vel cum pronomnibus interrogativis sequatur. Cic. Acadd. II 7 pr.: *Nec vero expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbae respondeam.* Verr. II 31 pr.: *Nolite expectare, dum omnes obeam oratione mea civitates.* et: *expectabant homines, quidnam acturus esset.* Caes. Civ. I 6: *Neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referretur.* II 34 pr.: *Vallem uterque si adversariorum copiae transire conarentur, expectabat.* — Parr. 3. 4. 7. Barb. praebent: *expectatis ex actis.*

II. *paucis ante diebus.* Nocte intempesta, quae secuta est d. VI Kal. Nov. v. supra pag. 154 et 163. Hanc orationem III Nonas Decembr. habitam esse, indicant verba Cic. in IV Cat. 3, 10: *Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis praemiis affecit; et illa ex ep. 1 ad Att. II: Septima (oratio consularis), qua Catilinam emisi; octava, quam habui ad populum postridie, quam Catilina profugit; nona in concione, quo die Allobroges involgarunt; decima in senatu Nonis Decembribus.*

eiiciebam. v. infra 7 et II Cat. 1. 6.

sed tum. Particulae *sed*, igitur saepius orationi post parentheses continuandae inserviunt. Cic. Off. I 30, 103: *Si quis est paullo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine), sed si quis est paullo erectior, occultat et dissimulat appetitum voluptatis propter verecundiam.* Oratt. Partitt. 32 pr.: *In conjectura igitur accusatori haec duo prima sunt; (sed accusatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etc.) sed haec duo sunt ei prima, causa et eventus.* Legg. II 1, 2: *Antea mirabar, (nihil enim his in locis, nisi saxa et montes cogitabam: idque etc.) sed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari.* Acadd. II 7, 22: *Quod si essent falsae notitiae, (ἐννοίας enim*

volebam: aut reliquam coniuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et scelere 4 esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romae remansisse: in eo omnes dies noctesque consumsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestrae provideretis, cum oculis maleficio ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodemque itinere, cum literis mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a diis immortalibus¹⁾, ut tota res non solum a me, sed etiam a senatu et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. 8

1) om. ut.

notitias appellare tu videbare) si igitur essent hae falsae etc. v. p. Mil. 27, 73. de Finn. V 30, 90.

qui restitissent. Ex suis et quibusdam Mureti libris, quibus adstipulantur Par. 8. Sal. O1x. hanc edd. 1480 et Steph. lectionem revocavit Lambinus, quae tamen non valet: ab incepto, seu instituto itinere gradum revocare et reprimere; sed: manere in vestigio, remanere. Ter. Andr. II 6 pr.: *Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam Portare, et ea me hic restitisse gratia.* Eun. II 5, 10: *At illum Di Deaque senium perdant, qui me hodie remoratus est; Meque adeo, qui restiterim.* v. Cic. IV Cat. 2. p. Mur. 37, 79. Plaut. Mostell. V 2, 30. — Teg. Archiep. Bav. Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9. 10. Barb. O4x. exhibent: *remansissent, et Par. 7: remansissent et restitissent.*

§. 4. *Atque* est h. l. particula transeuntis; ut de Legg. I 13, 43: *Atque si natura confirmatura jus non erit, virtutes omnes tollentur.* de Rep. I 26: *Atque horum trium generum quodvis — tolerabile est.* Agr. II 6: *Atque ego a primo capite legis usque ad extremum reperio.* v. p. l. Man. 8. p. Archia 7. Goer. ad Finn. III 13 pr.

ut tota. Restitui ex Teg. Sal. Bav. et novem Parr. particulam ut, quae, interposito membro relativo, et post parenthesin iterari solet. p. Plancio 38: *Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi, fructus autem ex sese non laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem, ut jam mihi servirem, consulere meis.* Acadd. II 43, 159: *Possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuctur; Zeno quasi corporis simus expertes, animum solum, complectitur; ut Calliphontem sequar.* v. Goer. ad Cic. de Finn. III 13, 43 et II 13, 30.

Flaccum et C. Pomtinum, praetores fortissimos, atque amantissimos reipublicae viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervererunt, atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cuiusquam suspicione, multos fortes viros eduxerunt, et ego ex praefectura Reatina complures delec-

§. 8. qui — sentirent. De frequenti usu subiectivi post pronomen relativum v. or. p. S. Roscio § 17. 30. Adde Verr. II 40: *Iste, qui prae cupiditate neque officii, neque periculi rationem habuisset umquam: putavit etc.* 52: *Iste qui non tam caeli rationem, quam caelati argenti duceret, eximi jubet etc.* IV 13: *Ille, qui illa non invitatus haberet, respondit.* — Neque tamen damnanda est lectio, quam Fronto in Ex. Eloc. pag. 343 offert: *Quod omnia de Rep. — sentirent*; namque in Verr. I 33: *Pericles Ephesius Romam evocatus est, quod auctor injuriae illius fuisse argueretur.* — In rem Cic. p. Flacco 40: *O nox illa! quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum flammamque vocabantur, cum ego te Flacce, coelum noctemque contestans, flens flentem obtestabar, cum tuae fidei optime et spectatissimae salutem urbis et civium commendabam.* v. Pis. 23 et 24. Sall. Cat. 42 seqq.

pontem Mulvium. Pons Mulvius, factus a M. Aemilio Scauro censore anni 643 u. c. in via Flaminia, tria distabat milliaria ab urbe, mensura currente a milliario in capite Romani fori statuto; et duo milliaria a porta Flaminia; duravitque usque ad initium saeculi XV. Novus pons, quem Nicolaus V a. 1430 faciendum curavit, Pio VII Romam ex captivitate revertente, restauratus est, vocaturque Ponte Molle. — Codices recentioris aevi, Archiep. Par. 2. Barb.: *Milvium*; at meliores Parr. Sal.: *Mulvium*, et Teg. *Mulbium*. v. Sext. Aurel. Victor. de Vir. Illustr. 72 ed. Arntzenii, Pigh. ad annum DCXLIV, et Dausquium de Orthogr. pag. 203.

bipartito. Ita Sal. Archiep. Parr. 6 et 8 cum Graevii primo et Duisburgensi. Phil. X 6: *Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipartito.* p. Flacco 14: *Num id negari potest, classem bipartito distributam fuisse.* Ovid. Remed. 445. *Secta bipartito cum mens discurrit utroque.* v. Cic. de Invent. II 29. Caes. Gall. I 23. Hirt. de bello Hisp 3. — Lectionem antea vulgatam: *bipartiti* rejecit Graevius, quod ea non sit in antiquorum codicum scriptura, quodque *bipartior* passive vix usquam legatur. At τὸ *bipartiti* est in Teg. Bav. Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 7. 9. 10; et passiva hujus verbi significatio legitur apud Columellam de Re Rust. XI 2, 36: *Decimo octavo Kal. Maias ventosa tempestas.* — XI Kal. Maias ver bipartitur. *Decimo Kal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur.* v. ibid. §. 5 Plin. V 8: *Opinione Homeri, qui bipartitos tradit Aethiopas.* v. Varron. de L. L. IV 3.

praefectura Reatina. Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et jus dicebatur, et nundinae agebantur, et erat quaedam earum respublica: neque tamen magistratus suos habebant. Sed in

tos adolescentes, quorum opera utor assidue in republica¹⁾, praesidio cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia 6 exacta, cum iam pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: sit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a nostris. res erat praetoribus nota solis: ignorabatur a ceteris.

CAP. III. Tum, interventu Pomptini atque Flacci, pugna, quae erat commissa, sedatur. literae, quaecumque erant in eo comitatu, integris signis, praetoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde item accersitur²⁾ L. Statilius, et

1) in republica assidue utor. 2) accersitur.

cas praefecti mittebantur quotannis, qui jus dicerent. Quorum genera fuerunt duo: alterum, in quas solebant ire praefecti quatuor ex Vigintisexviris [οἱ τέσσαρες οἱ ἐς τὴν Καμπανίαν πεμπομένοι ἐκ τῶν ἑξ καὶ εἰκοσιν. Dio Cass. LIV 26.], qui populi suffragio creati ibant in haec oppida, Capuam, Cumas, Casilinum etc.; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quotannis in quaeque loca miserat legibus; ut Fondos, Formias — Reate, aliaque complura. v. Festum in v. et Liv. XXVI 46. — Italiae oppida vel municipia, vel colonias, vel praefecturas fuisse, docet Cicero in Pison. c. 22: *Neque regio fuit ulla, neque municipium, neque praefectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum.* — Reate Sabinorum urbs in via Salaria ad Velinum fluvium, hodie Rieti. Cur Reatinorum opera potissimum usus sit Cicero, intelligitur ex fragmento or. p. Scauro §. 26: *Ego nuper, cum Reatini, qui essent in fide mea, me suam publicam causam de Velini fluminibus — agere voluissent: non existimavi, me neque dignitati praefecturae gravissimae, neque fidei meae satis esse facturum, nisi me causam illam non solum homines, sed etiam locus ipse lacusque docuissent.*

opera utor assidue in R. P. Hunc ordinem, servatum in omnibus codicibus, Ernestius ex ed. Wald. immutavit — In Teg. Archiep. et octo Parr. legitur: *reipublicae*. Corn. Nep. Ages. 5: *sero suis praesidio profectus est.* v. ibid. 7. Cic. p. Quintio 1.

§. 6. *tertia vigilia.* Militaris ista divisio noctis in quatuor vigilias etiam in rebus urbanis observabatur. Fam. III 7 med.: *Cum puer tuus ad me secunda fere vigilia venisset, isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset.* Hinc Suidas: Φυλακὴ τὸ τετάρτον μέρος τῆς νυκτός. τετράχῃ γὰρ διήεντο.

III. *integris signis.* Literae lino obligatae, in nodo cera aut creta Asiatica obsignabantur. v. Cic. p. Flacco 16. Verr. IV 26.

Cimbrum Gabin. Idem dicitur infra §. 14. P. Gabinus, et apud Sall. Cat. 17: P. Gab. Capito. v. ibid. 45. 44. 46. 47. 52 et 55.

accersitur. Sic Parr. 1. 7. Teg. — At Sal. Archiep. Bav. Parr. 2. 3. 4. 8. 9. Graevii primus et libri Mureti cum Ox. γ.: *accersitus est.* Mox dedi: *Lucius Statilius* ex melioribus Bavv. Parr. 2. 3. 8. Ox. γ. libris Mureti. v. infra cap. 6 et Sall. Cat. 17 et 55.

post eum C. Cethegus. tardissime autem Lentulus venit, credo quod in literis his¹⁾, praeter consuetudinem, proxima nocte vigilaverat²⁾. Cum vero summis ac clarissimis huius civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad senatum deferri, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus iniectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicae periculis esse mihi³⁾ nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. ex quibus ille maximum sicarum numerum, et gladiatorum extulit.

CAP. IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, iussu senatus, dedi: hortatus sum, ut ea, quae

1) quod literis dandis praeter. 2) vigilarat. 3) mihi esse.

C. Cethegus e gente Cornelia, post Lentulum princeps in illa conjuratione, de quo Cicero in or. p. Sulla 23: *Quis de C. Cethego atque ejus in Hispaniam profectio ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse videatur?*

P. Lentulus Sura e gente clarissima Corneliorum, consul a. 683 cum C. Aufidio Oreste; ἀνὴρ γένους μὲν ἐνδόξου, βεβιωχῶς δὲ φαύλως, καὶ δι' ἀσέλγειαν ἐξεληλαμένος τῆς βουλῆς πρότερον· τότε δὲ στρατηγῶν τὸ δεύτερον, ὡς ἔδος ἐστὶ τοῖς ἐξ ὑπαρχῆς ἀνακτωμένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Plut. Cic. 47.

in literis his praeter. Sic Teg. optimus cum Pall. sexto ac nono, quod et Gruterus maluit. Nep. Timol. 4: *Numquam aliud dixit, quam se in ea re maximas diis gratias agere, quod etc.* v. ibid. Att. 44. — Parr. 1. 3. 6. Archiep. quatuor Gruteri, Franc. Ox. ψ: in literis his dandis. Parr. 3. 4. 8. 9. 10. b. Barb. duo Graevii: in literis dandis, et Duisb.: quod literis dandis is; quod placuit Graevio, nam literis dandis vigilare esse Latinissimum loquendi genus, quod exemplis sexcentis firmari possit. — Errat vir doctus; unum exstat apud Propert. II 2, 9. ed. Broukh.: *Si possem studiis vigilare severis.*

praeter consuetudinem. v. infra §. 16.

§. 7. esse facturum ut. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 127. — In verbis seqq. dedi: esse mihi nimiam ex omnibus Bavv. Parr et edd. vett.

IV. jussu senatus. Aliter enim a consule fides publica dari non poterat. Hinc Plut. Cic. 49: *Τὸ Κροτωνιάτῃ ψηφισαμένης ἄδειαν ἐπὶ μὲνύσει τῆς βουλῆς κ. τ. λ.* Cic. p. C. Rab. perd. 10: *Si fides Saturnino data est, non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit: idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone*

sciret, sine metu ¹⁾ indicaret. Tum ille dixit ²⁾, cum vix se ex magno timore recreasset, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et literas, ut servorum praesidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, caedemque infinitam civium fecissent: praesto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandum 9 sibi et literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis haru-

1) sine timore. 2) ille, cum — recreasset, dixit.

ignarus es disciplinae consuetudinisque nostrae, ut haec nescias? — Mox receptum est ex Teg. Bav. Franc. et melioribus Parr. sine metu, probante Graevio, ne timore in tam paucis verbis repetatur.

Tum ille dixit. Ita omnes quatuor Bavv. Parr. Barb. Graevii et Gruteri codices, qui tamen cum Garatonio verbum dixit, saepe perperam additum in similibus narrationibus, eliminandum censet; praesertim cum Mureti liber: Tum ille, cum — timore recepisset, dixit prae se ferat. — se recreasset, h. e. se collegisset, confirmasset. Verr. V 69: Posteaquam iste recreari et confirmari visus est. II 20: Homo — furto manifesto perturbatus est. Ubi se collegit etc Tusc. I 24: Animus — cum se collegit atque recreavit.

omnibus ex partibus. Sallust. Cat. 43: Romae Lentulus cum ceteris, qui principes conjurationis erant, — constituerant: Statilius, Gabinus uti cum magna manu duodecim simul opportuna loca urbis incenderent. At Plutarchus in Cic. 13: Οὐδὲν οὖν ἑτερόει μιν ῥὸν ὁ Λεντλος, ἢ ἄσημον, ἀλλ' ἐδέδοκτο τὴν βουλὴν ἅπασαν ἀναίρειν, τῶν τ' ἄλλων πολιτῶν, ὅσους δύναίτο, τὴν πόλιν δ' αὐτὴν καταπιμπράναι, φείδεσθαι τε μιν, δεινὸς, ἢ τῶν Πομπηίου τέκνων — ἄνδρας δὲ τάξαντες ἑκατον, καὶ μέρη τοσαῦτα τῆς Ῥώμης, ἕκαστον ἐφ' ἑκάστῳ, διεκλήρωσαν, ὥς δι' ὀλίγου, πολλῶν ἀψάρτων, φλέγοιτο πανταχόθεν ἡ πόλις.

fugientes exciperet. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 131.

§. 9. L. Cassius Longinus, senatorii ordinis, de quo Asconius in argumento or. Cic. in toga candida haec refert: Sex competitorum in consulatus petitione Cicero habuit; duos patritios, — quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Cassium Longinum. v. Sall. Cat. 17 et 44.

ex fatis, h. e. ex fatalibus libris, ex Sibyllinis vaticinationibus Sic Livius XXII 37: Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta. et V 13 extr.: Sic libris fatalibus, sic disciplina Etrusca traditum esse. Cic. de Nat. D. II 3 extr.: Multa ex Sybillinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possum. Libri melioris notae, Teg. Sal. m. pr. Parr. I. 8. tres Gruteri et Graevii primus praebent: fastis, unde Archiep. et

spicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem; post Capitolii autem incensionem vicesimus.
 10 Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixe-

Veneta prior: *fatis*, quam lectionem confirmat Anonymus ad cap. 7, et ipse Cicero infra §. 11, ubi plerique codices vel *fastis*, vel *factis* prae se ferunt, et in IV Cat. 6. §. 12. Similis est locus in libro I de Divin. 44. §. 100: *In Annalibus habemus, Vejentem quendam dixisse, ex fatis, quae Vejentes scripta haberent, Vejos capi non posse.* Rutilius Claud. in Itinerario II 51 de Stilichone, qui libros Sibyllinos cremaverat: *Nec tantum Geticis grassatus proditor armis, Ante Sibyllinae fata cremavit opis.* v. Virg. Aen. V 705. Liv. X 8. — Parr. 2. 3. 4. 5. 7. 9. 10. Bav. Barb. O2x. vetus Mureti liber, Franc. et Duisb. exhibent libris Sibyllinis, atque ita Quint. V 10, 30: *Nomen in argumentum raro cadit: nisi cum aut ex causa datum est, ut: Sapiens, Magnus; aut et ipsum alienius cogitationis attulit causam, ut Lentulo conjurationis, quod libris Sibyllinis haruspicumque responsis dominatio dari tribus Cornelii dicebatur, seque cum tertium esse credebat post Sullam Cinnamque, quia et ipse Cornelius erat.* — In Par. 6. legitur: *ex Sibyllinis arusp.* v. Gell. I 19.

fatalem. Cic. post red. in senatu 2: *Ille annus, quem ego mihi quam patriae malueram esse fatalem.*

virginum absolutionem. Significari videtur illud iudicium, de quo Asconius ad Milonianam cap. 12: *Quo tempore Sex. Peduceus tribunus plebis criminatus est, L. Metellum pontificem maximum totumque collegium pontificum male iudicasse de incestu virginum Vestalium, quod unam modo Aemiliam damnaverat, absolverat autem duas, Martiam et Liciniam, populus hunc Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quaereret: isque et utrasque eas et praeterea complures alias, nimia etiam, ut existimatio est, asperitate usus, damnavit.* v. Cic. in Bruto 67 et 43. Plut. in Cat. 19. — Vestalium incestum in prodigium verum esse, docent Livius XXII 57. Dionys. Halic. II 57.

post Capitolii incensionem. Appianus Civ. I 86: *Καὶ τὸ Καπιτώλιον, [ὑπὸ τῶν βασιλέων τετραποσίοις πον προσθεν ἔτεσι γενόμερον. ibid. 85.] ἐρεπίμπρατο· καὶ τὸ ἔργον τινὲς ἐλογοποιοῦν κάρσινος, ἢ τῶν ὑπᾶτων, ἢ Σύλλα πέμψαντος εἶναι. τὸ δ' ἀκριβὲς ἀδελόν ἔν.* Cassiodorus in Chronico memorat, L. Scipione et C. Norbano coss. [u. c. 671] Capitolium custodum negligentia concrematum esse; et Tacitus in l. III. Hist. 72: *Arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privata. Restitutum postea, curante primum L. Sulla, et dedicatum a Q. Lutatio Catulo cons. a. 676, iterum incensum est a Vitellianis.* Lactant. de Ira D. 22 et Tac. l. c. qui praeterea in l. IV Hist. 33 narrat, curam restituendi Capitolii a Vespasiano in L. Vestinum collatam esse. Idem cap. 34: *Galli sustulerant animos; — nihil aeque, quam incendium Capitolii, ut finem imperii adesse crederent, impulerat.*

runt: quod Lentulo et aliis, eadem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videri.

CAP. V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quae a quoque dicebantur datae. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quae eorum legatis confirmasset, facturum esse: ¹⁾ orare, ut item illi facerent, quae sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paullo ante aliquid tamen ²⁾ de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant depro-

1) esse facturum, 2) aliquid de.

§. 10. Saturnalibus. Plutarchus in Cic. 18: καὶ τὸ μὲν ὁρίσσο πρὸς τὴν ἐπίστασιν μίαν τῶν Κρονιάδων. — Apud veteres Romanos Saturnalia die uno finiebantur, qui erat a. d. quartum decimum Kalendas Januarias. Postea vero septem diebus, aut saltem per triduum peragebantur. Macrobius Saturn. I 10 et 7.

videri. In Teg. Parr. 2. m. pr. 4. 9 et in codice Francii scriptum est: videretur, uti Ernestius, et ante eum Heumannus legendum censuerant, quoniam hoc de Cethego manifestam habeat conjunctionem cum antecedentibus.

V. tabellas, h. e. literas, quae in tabellis cera obductis, stylo vel graphio exaratae erant. v. Cic. in Pison. 17. Hom. Il. VI 169.

cognovit. Nonius Marcellus IV 109: Cognoscere, agnoscere. Virg. Bucol. [4, 60]: Incipe parve puer risu cognoscere matrem. Adde Cic. Acad. II 26 extr.: Si in ejusdem modi cera centum sigilla hoc annulo impressero, equae poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus annularius aliqui, quoniam gallinarium invenisti Deliacum, illum, qui ova cognosceret? Goer. ad h. l. comparat 18, 36: Non cognoscebantur [Servilii gemini] foris; at demi. ad Att. XIV 19 sub fin.: Servii orationem cognosco, in qua plus timoris video, quam consilii. Justin. II 6 extr.: Cognito regis corpore, Dorienses sine proelio discedunt. v. Sall. Cat. 47. — In usu erat Graecis atque Romanis, ut priusquam literas aperirent, eos, quibus lecturi erant, signa noscere vel cognoscere juberent. Xenoph. Hell. V 1, 30: ἐπεὶ δὲ ξυνῆλθον, ἐπιδείξας οὗ Τριψάξος τὰ βασιλέως σφμεῖα, ἀνεγίνωσκε τὰ γεγραμμένα. Plaut. Pseud. IV 2, 23 Si. Noses imaginem, tute ejus nomen memorato mihi. — Ba. Cedo mihi epistolam Si. Accipe, cognosce signum. v. Bacch. IV 6, 17.

quae sibi — recepissent. Sic Duisburgensis, et ita legendum censuerat Muretus; quamquam omnes ceteri codices praebeant: praecipissent. Est autem recipere h. l. et in nonnullis aliis idem, quod promittere. Cic. ad Att. XI 6. p. 220 Gr.: Sic enim recipiunt, Caesari non modo de conservanda, sed etiam de augenda mea dignitate curae fore: ea spondent, confirmant etc. Fam. I 9. pag. 48. Gar.: Quid sibi is de me recepisset, in memoriam redegit. VI 12: Pansa quidem mihi, homo gravis et certus, non solum confirmavit, verum etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma. — In verbis praecedentibus restitui: facturum esse, quem ordinem omnes Bavy. et Parr. servant; et in seqq. aliquid tamen ex Bavy. Parr. Barb. Olx. ex libris Mureti, Grut. Graevii. v. p. S. Roseio §. 104.

hensae, respondisset, dixissetque, se semper bonorum
 ferramentorum studiosum fuisse, recitatis literis debilita-
 tus atque abiectus, conscientia convictus, repente conti-
 cuit. Introductus est ¹⁾ Statilius, cognovit et signum et
 manum suam. Recitatae sunt tabellae in eandem fere sen-
 tentiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo et
 quaesivi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam,
 notum signum ²⁾, imago avi tui, clarissimi viri, qui ama-
 vit unice patriam et cives suos: quae quidem te a tanto
 11 scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem
 ratione ad senatum Allobrogum populumque literae. si
 quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque
 ille primo quidem negavit: post autem aliquanto, toto iam
 indicio exposito atque edito, surrexit: quaesivit a Gallis,
 quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venis-
 sent; itemque a Vulturcio, qui cum illi breviter constanter-
 que respondissent, per quem ad eum, quotiesque venis-
 sent, quaesissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis
 Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens, quanta

1) Introductus Statilius, cognovit signum. 2) signum notum.

debilitatus atque abiectus, magno metu percussus, fractus. Se-
 neca de Benef. V 3: *Luctator ter abiectus perdidit palmam, non*
tradidit. Cic. ad Fam. XI 18 extr.: *Velim equidem, ut plane abjec-*
tus et fractus sit Antonius. in Verr. II 77: *Metu conscientiaque*
peccati mutum atque exanimatum ac vix vivum relinquo. v. II Cat. 1.
 IV 2. p. Milone 21.

Introductus est Stat. cognovit et. Ita Bavv plerique Parr. cum
 libris Mureti et priore Veneta. At Parr. 1. 2. 7. 10. Barb. Veneta
 altera: *Introductus est Statilius: cognovit manum et sign. suum.*

Est vero. v. not. ad Milonianam cap. 23. §. 77. Alia est hujus
 particulae vis apud Terent. Andr. V 4, 14: *Est vero huic creden-*
dum Chreme? — Mox legitur: *notum signum* in Teg. Arch. Bav. Parr.
 3. 6. 9. pro qua lectione Salisb. cum ceteris Parr. habet: *notum*
quidem signum.

avi tui, P. Cornelii Lentuli, principis senatus; de quo v. IV
Cat. 6. — Annulis, quos Romani signandi causa secum circumfere-
bant, plerumque majorum amicorumve imagines, nonnunquam deo-
rum, animalium aliarumque rerum formae insculptae erant. Val.
 Max. III 3, 1: *Propinqui e manu ejus [superioris Africani filii*
Scipionis] annulum, in quo caput Africani sculptum erat, detraxerunt.
 Plaut. Amphitr. I 1, 263: *Amphitruonis obsignata signo est [patera].*
 So. *Signi, dic, quid est? Me. Cum quadrigis Sol exoriens.* v.
 Macrobi. Sat. VII 13. pag. 623. ed. Gron.

§. 11. *indicio — edito.* Eodem sensu: *edere conscios, socios*
 legitur apud Tac. II 40. IV 43. v. Cic. p. Quintio 24 et infra
 cap. 6 pr.

quanta conscientiae vis esset. v. or. p. S. Roscio cap. 24 et p.
 Milone 23.

conscientiae vis esset, ostendit. nam cum id posset infitiri, repente praeter opinionem omnium confessus est. ita cum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito literas proferri¹⁾ atque¹² aperiri iussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum et manum suam²⁾ cognovit. erant autem scriptae sine nomine, sed ita: ³⁾ *Qui sim, scies ex eo, quem ad te misi. cura, ut vir sis⁴⁾, et cogita quem in locum sis progressus. vide, quid iam tibi sit necesse, et cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quae Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique uniuscuiusque confessio; tum multo certiora illa⁵⁾, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed ipsi a se viderentur⁶⁾.¹³

1) proferri literas. 2) signum suum et manum. 3) Qui sim, ex eo — misi, cognosces. 4) et quem in locum sis progressus, cogita, et vide — necesse. cura. 5) illa certiora. 6) sed indicare se ipsi viderentur.

praeter opinionem. Cic. ad Att. VIII 10: *Dionysius cum ad me praeter opinionem meam venisset etc.* Fam. II 9: *Quod quia praeter opinionem mihi acciderat.* v. II Cat. §. 16. p. l. Man. §. 23.

ingenium. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 1 et ad or. p. Archia §. 1. Aliter iudicat de eodem Cicero in Bruto 66, 253: *P. Lentuli et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo.*

§. 12. *literas proferri.* Ita Teg. Sal. Arch. Bav. Parr. plerique. In verbis seqq. restitui: *et signum et manum suam cognovit ex omnibus quatuor Bavv. novem Parisinis et ex libris Mureti.*

Tamen, nulla concedendi particula praecedente, saepius poni, recte adnotavit Beier ad Cic. Off. III 7, 55: *Sed quoniam operi inchoato, prope tamen absoluto, tamquam fastigium imponimus: etc.* v. supra §. 10. p. Sexto Roscio §. 104. et quae laudat Beier l. c. I Off. §. 58. Or. I 18. 52. Verr. Div. 13.

Qui sim, scies. Turbant codices. Ego dedi, ut legitur in Teg. Sal. Archiep. Bav. Parr. 1. 3. 7. 8. 2. 5. 10. Ex his praeterea duo recentissimi, Par. 10 et Bav. exhibent: *quis sim ex eo, quem ad te misi scies*; Par. 8: *qui sim scies* — vide et, uti edidit Graevius. Parr. 4 et 9. fere cum l. vulgata consentiunt. v. Sall. Cat. 44.

infimorum. Est autem infima conditio et fortuna servorum. Cic. de Off. I 13.

§. 13. *inter se adspiciebant.* Eadem loquendi forma in Verr. A. 7:

CAP. VI. Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, de summa reipublicae¹⁾ salute quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine ulla varietate est secutus²⁾. Et quoniam nondum est perscriptum senatus

1) de summa republica quid. 2) consecutus.

Sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur. de Amic. 22 med.: Neque solum colent inter se ac diligunt, sed etiam verebuntur [homines benevolentia conjuncti]. Orat. I 26, 122: Hic omnes assensi significari inter sese et colloqui coeperunt. II 5, 13: Qui cum inter se, ut eorum usus ferebat, amicissime consalutassent; etc. Nat. D. I 44: Dii nulla re egentes et inter se diligunt, et hominibus consulunt. Nep. Eum. 4: Qui quum inter se complexi — ex equis decidissent.

sed ipsi a se viderentur. Revocavi hanc Teg. Archiep. Parr. I. 6. Barb. ed. Wald. lectionem, quae etiam a Gruteri Msis tam multis confirmata, nec Garatonio videbatur de elegantia concedere illi alteri: sed indicare se ipsi vid. quam ex libris Mureti, utroque Graev. Duisb. et edd. Rom. 1480. Brix. Med. receperunt Graevius et Ernestius. Hanc quidem et ego praeferrem, nisi varius ordo verborum in istis libris suspicionem moveret, eam ab interpretante profectam esse; namque Par. 2: non tam — sed ipsos indicare se vid. Par. 7: sed ipsi viderentur se indicare. Parr. 8. 10. et ambae Venetae: sed ipsi se indicare viderentur. — In verbis antecedd. restitutum est: certiora illa, volentibus omnibus Bavv. atque Parisinis. — Cic. de Finn. I 16: Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo atque fama; tum accusator, tum iudex; multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt.

VI. Indiciis — editis. Cic. p. Sulla 14: Introdueitis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent, — C. Cosconium, qui tunc erat praetor, M. Messalam, qui tum praetoram petebat, P. Nigidium, App. Claudium. 15: — Indiciu in tabulas publicas relatu non continui domi, sed describi ab omnibus librariis, dividi passim et pervulgari, atque edi populo R. imperavi, divisi toti Italiae, emisi in omnes provincias.

de summa reip. salute. Hanc Teg. Archiep. Bav. octo Parr. libror. Mureti, Duisb. Barb. edd. Rom. Brix. Venetarum lectionem optimam temere damnarunt ut ineptam Muretus et Graevius. v. IV Cat. 1. 2. 4 et 6. I Cat. 5. Recte admonuit Garatoni, dixisse quidem Ciceronem I Cat. 6: ad summam remp. verum sequi: atque ad omnium nostrum vitam salutemque; dixisse eundem IV, 11. deque universa rep. decernite, sed praecessisse: de summa salute vestra etc. Adde locum ex or. p. Flacco 58: De salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa rep. tacco. — Ex meis codd. Sal.: de summa R. P. Par. 3: de reipublicae salute, et Par. 8: de summa reipublicae quid etc. praebent. Graevius ex suo primo edidit: de summa republica quid.

sine ulla varietate est secutus. Ita Parr. Bavv. Barb. Duisb. — Pessime Par. 10 cum ed. Wald.: sine ulla mora. Cic. p. Sextio 44: Cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatiue de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio etc.

perscriptum. Est hoc verbum solemne. Fam. X 13: Ita est perscriptum S. C. ut a me de scripto dicta sententia est, quam senatus

consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissi- 44
mis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis maximis sit¹⁾ liberata; deinde L. Flaccus et C. Pomptinus, praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac iure laudantur: atque etiam viro forti, collegae meo, laus impertitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, a suis et²⁾ a reipublicae consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset,³⁾ in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinus, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est ex iis

1) sit maximis. 2) et reip. 3) abdicasset, tum.

frequens secutus est summo studio magnoque consensu. — Senatus consulta perscripta [auctoritates perscriptae Fam. VIII 8] ad acrium deferri solebant. v. Tacit. III 81. XIII 26.

§. 14. *collegae meo, C. Antonio, de quo Cic. in Pis. 2: Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in republica molientem patientia atque obsequio meo mitigavi. p. Flacco 53: Oppressus est C. Antonius, esto: habuit quandam ille infamiam suam. v. Sall. Cat. 26. Paulo supra dedi: periculis maximis sit ex omnibus Bavv. et Parisinis. Mox legitur et a reip. in plerisque Parr. Bavv. Graev. Olx.*

se praetura abdicasset. Ita plerumque Cicero. de Rep. III 56: Inita ratio est, ut et consules et tribuni plebis magistratu se abdicarent. ad Att. I 6: tutela me abdicare cogito. Absolute positum legitur verbum istud in l. II 4. §. 11 de Nat. D.: Augures rem ad senatum; senatus, ut abdicarent consules; abdicaverunt. v. IV Cat. §. 3. Eadem locutione utitur Livius XXIII 25 extr.: M. Fabius Buteo extemplo se magistratu abdicavit. II 2 extr.: timens consul — abdicavit se consulatu. 31 extr.: Curia egressus dictatura se abdicavit. At cap. 28 extr.: Ad sellas consulum prope convolvere minimus quisque natu patrum, abdicare consulatum jubentes, et deponere imperium. VI 18, 4: Invidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed etc. V extr.: eaque causa fuit non abdicandae post triumphum dictaturae. Hinc Sall. Cat. 47: Senatus decernit, uti abdicato magistratu Lentulus, itemque ceteri in liberis custodiis haberentur. Sic enim legitur in duobus optimis codd. S. Emmer. a me collatis, in Parr. 1. 2. 3. 6 et apud Frontonem in Ex. Eloc. pag. 489. — Particulam tum continuo in vulgatis additam rejeci, quum libri meliores, Teg. Sal. Parr. 2. 3. 8. Franc. Pith. Ox. γ. et Anonymus ad verba: nam P. Lentulus, eam omittant, et in Archiep. Par. 4. tunc scriptum sit.

Coeparium, nam is paullo ante ex fuga retractus erat. Sall. Cat. 47.

ex iis coloniis, quas. Ita cum ceteris etiam Teg. Sal. Arch. Bav.

coloniis, quas ¹⁾ Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus; in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum poena, republica conservata, reliquorum mentes
 13 sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis est, QUOD URBEM INCENDIIS, CAEDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quae supplicatio si cum ceteris supplicationibus ²⁾ conferatur, Quirites, hoc intersit, quod cete-

1) ex his colonis, quos. 2) cum ceteris conferatur.

omnesque Parr. excepto 4, in quo scriptum est: *ex his colonis, quos etc.*, quod in Nauger. aliisque edd. vet. servatum placuit Mureto ad II Cat. 9, quod non plures colonias Sulla Fesulis constituerit; eandemque ob causam receptum est ab Ernestio. At quum vel diversis temporibus in eandem urbem coloniae deduci potuerint [v. Phil. II 40: *deduxisti coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat*]; vel coloniae Fesulas circumque loca deductae intelligi possint [v. p. Mur. 24]: lectio deterioris codicis mihi praeserenda non erat, praesertim quum Par. 9, qui colonis exhibet, tamen quas retineat. v. II Cat. 9.

§. 13. supplicatio. Liv. VXII 1: *Decretum — uti supplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur; — postremo lectisternium imperatum, et convivium publicum.* v. infra 10.

meo nomine, mea causa, in meum honorem. Fam. XI 18: *Tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus.* v. Liv. III 63.

togato. Phil. II 6: *L. [Aurelius] Cotta vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares [P. Servilius, Q. Lut. Catulus, duo Luculli, M. Crassus, Q. Hortensius, C. Curio, M. Lepidus, C. Piso, M. Glabrio, L. Volcatius, C. Figulus, D. Silanus et L. Murena coss. design.], senatusque cunctus assensus est, qui honos post cond. hanc urbem habitus est togato ante me nemini.* v. p. Sull. 50. Quint. II 16, 8: *M. Tullii eloquentia — Catilinae fregit audaciam, et supplicationes, qui maximus honor victoribus bello ducibus datur, in toga meruit.* — In verbis seqq. recepi vocem supplicationibus, in vulgatis omissam, quam omnes Bavv. Parr. Duish. Barb. O4x. et libri Mureti retinent.

hoc intersit. Sic plane de Off. I 2, 3: *Hic, si sibi ipse consentiat, et non interdum naturae bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem; fortis vero, dolorem summum malum iudicans, voluptatem summum bonum statuens, esse certo nullo modo potest.* Et paullo post: *Hae disciplinae, si sibi*

rac bene gesta, haec una, conservata republica, constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis et confessionibus suis, iudicio senatus, non modo praetoris ius, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit: ut, quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

CAP. VII. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi ¹⁶ periculosissimique belli nefarios duces captos iam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis pericu-

consentaneae esse velint, de officiis nihil queant dicere. de Nat. D. II 16, 44: *Quae qui videat, non indocte solum, verum etiam impie faciat, si deos esse neget.* v. not. ad §. 22. Male igitur Graevius emendavit: *interest, seentus Pithoeanum, suum secundum et Duisburgensem, quibus adstipulatur Ox. C.* — Modestius videtur τὸ intersit Ernestio, qui comparat Graecorum: τοῦτο διαφέρει αὖ.

bene gesta. Cic. in Pis. 5: *Mihi togato senatus, non ut multis bene gestae, sed ut nemini conservatae reipublicae singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit.* ad Att. II 4. pag. 177 Graev.: *Si bene gestae, mihi conservatae reip. dat testimonium [Pompeius].* Fam. XV 4. pag. 149. Gar.: *Tu idem mihi supplicationem decrevistis togato, non ut multis rep. bene gesta, sed ut nemini republica conservata.* Liv. VIII 31, 2. *Fabius obtestatus milites est, — furere (dictatorem), quod se absente respublica egregie gesta esset.* et paullo post: *Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsque communis, adversa pugna evenisset, qui sibi, devictis hostibus, republica bene gesta, ita, ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum minetur?* v. Gronov. et Drak. ad h. l. et Cic. p. l. Manilia §. 62.

patefactus. In Graevii primo, Ox. γ. et in edd. vett. legitur: *patefactis, quod minus convenit verbis sequentibus. patefactus eadem ratione positum est, qua manifestus.* v. supra §. 11 extr. p. 8. Roscio §. 93 etc. et Sall. Cat. 32 et 41 extr. — Ovid. Metamorph. IX 314. *Exsiluit, junctasque manus patefacta remisit Diva potens.* Sic enim pro vulgato: *stupefacta* edidit ibi Heinsius ex Mediceo pr. Basil. primo et octo aliis codicibus. v. nott. ad I Cat. §. 6. et IV Cat. §. 4.

religio, dubitatio, metus. v. Serv. ad Aen. II 713. Cic. Nat. D. II 4. §. 10: *Gracchus cum — rem illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit; et §. 11: Vir sapientissimus peccatum suum confiteri maluit, quam haerere in rep. religionem.* Orat. 11, 36: *Ilac ego religione non sum ab hoc conatu depulsus.* In rem Aurel. Victor. de Vir. Ill. 21: *Pater — milites ad vindicandum facinus accendit, qui creatis decem tribunis — decemviros abdicare se magistratu praeceperunt, eosque omnes morte aut exilio punierunt.* Fr. 2. D. 2, 4: *In jus vocari oportet neque consulem, neque praefectum, neque praetorem, neque proconsulem, neque ceteros magistratus, qui imperium habent.* v. fr. 32 D. 47, 10.

lis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem¹⁾, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum moenibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Iam ad certas res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: 17 frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulsem, (dicam id, quod sentio, Quirites), non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulis-

1) adipem, nec.

VII. §. 16. *somnum*. Plures libri habent *somnium*, et quidem Teg. Par. 6 et Francii codex addito: *Lentuli, quo dicebat, imperatorem se esse anno illo cum interitu urbis futurum somnium*; quam glossam Sall. in margine exhibet. In Par. 4. 9. scriptum est: *Somnium, quod fastis Sibyllinis de Catilina se comperisse dicebat, nec*. Jam Anonymus hanc lectionis varietatem significavit; sed tamen *somnum* melius convenire videtur iis, quae supra §. 6. de Lentulo dicta sunt.

L. Cassii adipem. Recepi hanc Teg. Archiep. m. pr. Bav. Parr. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. 9 Franc. Barb. Anonymi lectionem minime repudiandam, quum numerus pluralis in hac voce usitatio sit. Quintil. II 10, 6: *ita sibi quoque tenuandos adipem*. Plin. XI. pag. 209: *L. Apronii consularis viri filio detractos adipem, levatumque corpus immobili onere*. v. Colum. VIII 14. VI 2. In Sal. utroque Graev. Ox. C. x. omittitur *adipem*, et in Par. 3. scriptum est: *L. Cassii praesagium*. — Asconius in argum. or. in toga candida: *Cassium, qui iners ac stolidus tum magis quam improbus videretur, post paucos menses in conjuratione Catilinae esse apparuit, ac cruentissimarum sententiarum fuisse auctorem*. v. Sal. Cat. 43.

aditus tenebat, h. e. norat. Virg. Aen. IV 295: *Sese interea — Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi, Tempora*. v. 423: *Sola viri molles aditus et tempora noras*. v. Cic. p. Mur. §. 22. OR. II 9, 31: *Est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tamquam influere possimus*.

§. 17. *tam acrem*, strenuum in rebus gerendis. Fam. VIII 13 pr.: *Ecquem Caesare nostro acriorem in rebus gerendis — audisti?* Tac. III. II 3: *Vespasianus acer militiae*. — Similis est locus p. Cluentio 14: *Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem namquam accusasset Avitus etc.*

a cervicibus depulsem. Cic. p. Sulla 9 extr.: *Plenum forum est*

sem. Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitii et fati diem reipublicae denuntiasset, neque commisisset, ut signum, ut literae suae testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. quae nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, quam haec in tota¹⁾ republica coniuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

CAP. VIII. Quamquam haec omnia, Quirites, ita sunt¹⁸ a me administrata, ut decorum immortalium nutu atque consilio et gesta et provisa esse videantur. idque cum coniectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum vero

1) haec tanta in rep.

eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, iudices, a meis non removi. Phil. I 2: Cujus a cervicibus jugum civile dejecerant. de Rep. II 23: L. Brutus depulit a civibus suis injustum illud durae servitutis jugum. v. p. Mil. 28, 77 et supra § 2.

tanto ante exitii. In Teg. Bav. Parr. 1. 4. 9. 10. Ox. C. Veneta alt. et in marg. Sal. legitur: tanti ante exitii. [Verba: neque tanto — commisisset absunt a Graev. primo et Sal. text. — Par. 6. cum Barb. Ven. priore: neque aut exitii tanti aut facti diem exhibet]. Sed Orat. I 7, 26: Multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent.

commisisset. Verr. I 27: Hic sociorum ambustus incendio — neque causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, — ut in tantum periculum veniret. II 73: Crassi et Antonii — neque committebant, ut, si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deserendo existimarentur. v. Fam III 9. p. 173. Gar.

haec in tota republica coniuratio. Praeferendam duxi hanc Teg. Archiep. Parr. 2. 3. 8. Colon. Graevii sec. Francii, et nonnullor. Oxx. lectionem, quam a plurimis, iisdemque melioris notae codicibus confirmatam, etiam concinnitas sermonis commendat; namque τῇ in privata domo opponitur: in tota republica etc. Proxime accedunt Bav. Par. 3 in tanta R. P. exhibentes. Sed in iisdem libris etiam supra §. 4. tanta pro tota scriptum est. — Par. 1. 7 prae se ferunt: tanta in tota rep. et Parr. 4. 9 quam tanta in rep.

VIII. §. 18. Quamquam. v. not. ad I Cat. §. 22 et infra IV Cat. §. 11 et 22. p. Milone §. 70.

videtur — esse potuisse. Ita Sal. Parr. 4. 8. 9. Graevii primus, ed. Victorii. At Teg. Archiep. Bav. ceteri Parr. Pall. Oxx.: videtur [vel videtur] humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio

ita praesentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque caeli, ut fulminum iactus, ut terrae motus, ut cetera, quae tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato consulibus, complures in Capitolio turres ¹⁾ de caelo esse percussas, cum et simu-

1) res de caelo.

consequi potuisse; nisi quod Par. B. cum Erfurt. et Francii codice: *humani consilii tantam [tantarum Erf.] molem rer. gub. consequi potuisse.* — Lactantius de Falsa Relig. I 3: *Quodsi in uno corpore tantarum rerum gubernationem mens humana possidet etc.* v. Cic. de Nat. D. II 38, 97.

ita praesentes. Verr. IV 49: *Multa saepe prodigia vim ejus [Cereris Ennensis] numenque declarant: multis saepe in difficillimis rebus praesens auxilium ejus oblatum est.* de Nat. D. II 2: *Praesentes saepe divi vim suam declarant.* v. II Cat. §. 19.

faces. De his Julius Obsequens CXXII: *M. Cicero, C. Antonio coss. fulmine pleraque decussa. Sereno Vargunteius Pompeius de coelo exanimatus. Trabs ardens ab occasu ad coelum extenta. Terrae motu Spoletum totum concussum, et quaedam corruerunt. Inter alia relatum, biennio ante in Capitolio lupam Remi et Romuli fulmine ictam, signumque Jovis cum columna disiectum, haruspicum responso in foro repositum. Tabulae legum aeneae [ictae], literis liquefactis. Ab his prodigiis Catilinae nefaria conspiratio coepta. Eadem narrat Dio Cassius XXXVII 23.*

canere. Verbum solemne de oraculis. Tac. II 34: *Ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitum cecinisse.* Cic. p. Sext. 21: *Non haec tum a me tamquam fata in ipsa re gerenda canebantur?*

praetermitt. — relinquend. Opponuntur sibi haec verba, ut Off. III 2: *Negant eum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto relictum.* Tusc. I extr.: *Habes epilogum, ne quid praetermissum aut relictum putes.* v. p. Mur. §. 13.

§. 19. Cotta et Torquato coss. U. c. 639. v. supra Argum. I Cat. pag. 133. In rem Cic. de Divin. I 12: *Nunc ea, Torquato quae quondam et consule Cotta Lydius ediderat Tyrrhenae gentis haruspex, Omnia fixa tuus glomerans determinat annus. Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo Ipse suos quondam tumulos et templa petivit, Et Capitolinis injecit sedibus ignes. Tum species ex aere vetus generataque Nattae concidit, elapsaeque vetusto numine leges, Et divum simulacra peremit fulminis ardor. Hic silvestris erat, Romani nominis altrix, Martia, quae parvos Mavortis semine natos Uberibus gravidis vitali rore rigabat: Quae tum cum pueris flammato fulminis ictu Concidit atque avulsa pedum vestigia liquit.*

turres. Grutero verius visum est, quod in quinque Pall. et in Barb. exstat: *res.* Sed *turres* vel *arces* etiam *aedes* magnificas, in

era decorum immortalium depulsa sunt, et statuæ veterum hominum deiectæ, et legum æra liquefacta. tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum haruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum respon-²⁰sis tunc et ludi decem per dies facti sunt, neque res

altum exstructas dici, pluribus allatis exemplis docuerunt Broukhous. ad Tib. Eleg. I 8, 19, et Jani ad Hor. Od. I 4, 21. v. Nardin. Rom. Vet. V 14-16.

percussas, ictas, tactas de coelo. de Nat. D. III 53 pr.: *Hunc nec Olympius Jupiter fulmine percussit.* de Divin. I 40: *Cum Summanus in fastigio Jovis O. M. qui tum erat fictilis, e coelo ictus esset.*

legum æra. In plerisque Parr. Bav. Olx. scriptum est: *regum.* Sed veriore Sal. Archiep. m. s. Parr. I marg. 8. lectionem servat Anonymus, probatque Cic. de Div. I. c. et II 21: *Nattæ vero statua, aut æra legum de coelo tacta, quid habent observatum ac vetustum? Pinarii Nattæ nobiles: a nobilitate igitur periculum.* Dio Cassius XXXVII 9: *Τὰ τε γράμματα τῶν στηλῶν, ἐς ἃς οἱ νόμοι ἐσεγγράφοντο, συνεχύθη καὶ ἀμυδρὰ ἐγένετο.* Teg. Bav. Arch. plures Parr. Franc. Barb. Olx.: *liquefacta sunt.*

Tactus est, i. e. afflatus leviter fulmine, ut explicat Serv. qui h. l. citat ad Virg. Buc. I 17 et ad Aen. II 649. — Tac. XIII 24: *Urbem princeps lustravit ex responsis haruspicum, quod Jovis ac Minervæ aedes de coelo tactæ erant.* v. Liv. XXXII 29. Dio Cassius I. c.: *Ἀνδριάντες τε πολλοὶ ὑπὸ κεραυνῶν συνεχυνέθυσαν, καὶ ἀγάλματα ἄλλα τε καὶ Διὸς ἐπὶ κίονος ἰδρυμένον· εἰκῶν τέ τις λυκαίης σὺν τε τῷ Ῥώμῳ καὶ σὺν τῷ Ῥωμύλῳ ἰδρυμένη ἔπεσε.* — v. Cic. de Divin. II 20-21.

Etruria. Cic. de Legg. II 9: *Prodigia, portenta ad Etruscas haruspices, si senatus jussit, deferunt: Etruriæque principes disciplinam docent; quibus divis creverint, procurant: iidemque fulgura atque obstita pianto.* de Div. I 41: *Etruria de coelo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis.* Quocirca bene apud majores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur.

dixerunt. Cic. de Divin. I 12. v. 47: *Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans Iocis tristificas chartis promebat Etruscis? Omnes civili generosa stirpe prosectam Iutare ingentem cladem pestemque monebant, vel legum exitium constanti voce ferebant, Tempia deumque adeo flammis urbesque jubebant Eripere et stragem horribilem eademque vereri. Atque hæc fixa gravi fato ac fundata teneri, Ni post, excelsum ad column formata decore Sancta Jovis species claros spectaret in ortus. Tum fore, ut occultos populus sanctusque senatus Cernere conatus posset, si solis ad ortum conversa inde patrum sedes populique videret.*

ulla, quae ad placandos ¹⁾ deos pertineret, praetermissa est: iidemque iusserunt, simulacrum Iovis facere maius, et in excelso collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum quod videtis, solis ortum, et forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quae clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspicui possent. Atque illud signum ²⁾ ita collocandum consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

21 CAP. IX. Illic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget, haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, caedes, incendia, interitumque reipublicae comparari, et ea per cives ³⁾, quae tum propter

1) placandum deos. 2) illud ita coll. 3) a perditis civibus

§. 20. *placandos deos.* Restitui hanc omnium quatuor Bavv. novem Parr. Pall. Graevv. Barb. O2x lectionem in locum vulgatae: *placandum*, quae nullis codicibus firmari videtur, namque Colon. cum Graev. secundo praebet *supplicandos*. De forma: *placandum* v. Ruddim. Instit. Gr. Lat. II. pag. 252—254.

illud signum. Reposui vocem *signum*, quae in omnibus quatuor Bavv. novem Parr. [quatuor Graevianis,] O5x. post *illud* additur. Particula *ita* abest a melior. libris, Teg. Sal. Parr. 5. 6. — Pro *locaverunt*, quod in vetustissimo libro vel evanidum, vel omissum fuit, Teg. Arch. Parr. 1. 3. 4. 9. Ox. ꝥ Franc. exhibent: *statuerunt* (ex §. 21 extr.); Par. 2. Ox. C. *censuerunt*; O5x. Venetae: *voluerunt*; ceteri: *collocaverunt*. Hinc receptum est: *locaverunt*, quod est verbum proprium in hac re. Div. II 20: *Eo ipso tempore, quo fieret indicium conjurationis in senatu, signum Jovis biennio post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur.* Phil. IX 7: *C. Pansa et Hirtius consules — quaestoribus urbanis imperent, ut eam basin statuamque faciendam et in rostris stataendam locent; quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori attribuendam solvendamque curent.*

IX. §. 21. *aversus a vero.* Seneca ep. 30 pr.: *Ipse aversissimus ab istis prodigiis sum.* Cic. Tusc. IV 13: *Perturbationes sunt turbidi animorum concitatique motus, aversi a ratione, et inimicissimi menti vitaeque tranquillae.* v. p. Archia §. 20.

praeceps, animo ob nimiam festinationem, temeritatemque inconsiderato. Phil. V 13: *Homo amentissimus atque in omnibus consiliis praeceps et devius.*

haec — videmus, i. e. mundum et omnes mundi partes — deorum consilio et providentia administrari, — regi divina mente atque prudentia. Idem argumentum tractat Cicero de Nat. D. II 63—66.

et ea per cives. Ita Teg. Sal. Archiep. Par. 8. Colon. Fabric. uterque Graev. Franc. O5x. pro vulgato: *ea a perditis civibus.* —

magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita praesens est, ut nutu Iovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo iussu et coniurati, et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos senatumque converso, omnia et senatus, et vos, quae erant contra salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati; quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. ille, ille Iupiter restitit: ille Capitolium, ille haec

Parr. 3. 3. Duisb.: ea per cives vel civibus perditis. v. IV Cat. §. 6 et 19. p. Mur. §. 30.

Illud vero. Dio Cassius XXXVII 54 extr.: 'Ο Δεντοῦλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθεῖς, ἐν φρουρᾷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν συλληφθέντων ἐγένετο, καὶ οἱ λοιποὶ ἀνεζητοῦντο. καὶ ταῦτα καὶ τῷ δήμῳ ὁμοίως ἤρεσε, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ, τοῦ Κικέρωνος δημηγοροῦντός τι περὶ αὐτῶν, τὸ ἀγαλμα τὸ τοῦ Διὸς ἐς τὸ Καπιτώλιον παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς ἐκκλησίας ἀνιδρύθη καὶ κατὰ τὴν ὑφήγησιν τῶν μάντεων πρὸς τὰς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν βλέπον ἀνετέθη· ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι συνωμοσίαν τινὰ ἐξελεγχθήσεσθαι ἐκ τῆς τοῦ ἀγάλματος πτώσεως εἰρήκεισαν, καὶ ἡ ἀνάδεσις αὐτοῦ τοῖς φωραδεῖσι συνέβαινε, τὸ τὲ θεῖον ἐμεγάλυνον, καὶ τοὺς τὴν αἰτίαν λαβόντας δι' ὀργῆς μᾶλλον ἐποιοῦντο. Cicero de Divin. I 12 extr. v. 60 seqq.: *Haec tardata diu species multumque morata Consule te tandem celsa est in sede locata. Atque una fixa ac signati temporis hora Jupiter excelsa clarabat sceptrum columna, Et clades patriae flamma ferroque patrata Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.*

ita praesens, tam apertum, tamque perspicuum. de Nat. Deor. II 2.

§. 22. mihi sumam. p. Planc. 1: *Mihi non sumo tantum iudices, neque arrogo.* Fam. VI 3: *His autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam etc.* v. supra §. 13. Adde Verr. Div. 9: *Nec ea dico, quae si dicam, tamen infirmare non possis.*

ille, ille. Huc pertinent verba Quint. V 11, 42: *Ponitur a quibusdam, et quidem in parte prima deorum auctoritas, quae est ex responsis. — Id rarum est, tamen utilitur eo Cicero — in concione c. Cat. quum signum Jovis columnae impositum populo ostendit. — Eadem profitetur Cicero in or. p. Sulla 14 pr.: O dii immortales! vobis enim tribuam, quae vestra sunt: nec vero possum tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reip. mea sponte dispexerim: vos profecto animum meum tum conservandae patriae cupiditate incendistis, vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem reip. convertistis, vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen praetulistis menti meae.* v. II Cat. §. 29.

templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad haec tanta indicia perveni. Iam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo ceterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis et barbaris, commissaeque literae numquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantae audaciae consilium esset creptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una restat, quae populo Romano bellum facere et posse et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id non divinitus factum esse putatis? praesertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt? ¹⁾

1) superarent.

audaciae — creptum. v. p. S. Roscio §. 55. p. Milone §. 84—88. *male pacata*, h. e. vix, perfide pacata. Sic Horat. Ep. I 5, 51: *Male sarta Gratia nequicquam coit, et rescinditur.* quod vetus Commentator Bambergensis et Cruq. explicat: *perfide reconciliata.* Virg. Aen. II 25: *Statio male fida carinis;* ad q. l. Servius: *Male fidus non infidus, sed minus fidus intelligitur. Male enim minutionem habet, non negationem.* — Vera prorsus dixisse Ciceronem, intelligitur ex or. de prov. cons. 15: *Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomtinus, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac scelerata conjuratione excitatum, proeliis fregit, eosque domuit, qui lacessierunt; et ea victoria contentus, rep. liberata, quievit.* Liv. epit. 105: *C. Pomtinus praetor Allobroges, qui rebellaverant, ad Solonem domuit.* a. u. c. 695. M. Pupio Pisone, M. Valerio Messala coss. v. Dion. Cass. XXXVII 46—47 et XXXIX 63. Sall. Cat. 32.

superare potuerunt. Ita cum ceteris libris omnes Bavv. et Parr. codices. Ernestius vero ex ed. Waldarf. recepit: *superarent*, quod *potuerunt* non consentiat Latinitati, quae requirat: *possent*. Saepius quidem pronomen relativum, quod vim causalem obtinet, subiectivus verbi sequitur; v. not. ad Rose. §. 4 et 17; neque tamen semper. Cic. Acadd. I 3 pr.: *Sed quid ago?* inquit: *aut sumne sanus, qui haec vos doceo?* ad q. l. Goer. adnotat, nihil opus esse conjunctivo *doceam*, namque τὸ qui non solum pro cum is cum subj. sed etiam pro quod is cum indicativo poni, ut Finn.: *beatus igitur, qui hos interfecit.* Phil. III 6 (cit. Ma.): *Nam, si ille consul: fustuarium meruerunt legiones, quae consulem reliquerunt etc.* Sic de Nat. D. I 22: *Ego ipse pontifex, qui caerimonias religionesque publicas sanctissime tuendas arbitror, is hoc — velim.* cf. not. ad §. 55. or. p. l. Manilia. Etiam quippe qui cum indicativo junctum legitur de Nat. D. II 11 extr.: *Quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem ceteraque ejusdem generis ad deum revocat.* v. Goer. ad Finn. IV 3. pag. 429 et not. ad Milon. 18, 47.

CAP. X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia 23
pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies
cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe hono-
res diis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed pro-
fecto iustiores numquam. Erepti enim ex crudelissimo
ac miserrimo interitu, et erepti sine caede, sine sanguine,
sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato
duce et imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quiri- 24
tes, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas
audistis, sed eas ¹⁾, quas vosmetipsi meministis et vidi-
stis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe eiecit C.
Marium, custodem huius urbis, multosque fortes viros

1) sed et has.

X. §. 25. *ad omnia pulv. i. e. apud, circa. Liv. XXI 62; Et lectisternium Juventati, et supplicatio ad aedem Herculis nominatim, deinde universo populo circa omnia pulvinaria indicta. v. ibid. c. 1. Tac. XIV 12: Decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria. Lectisternia et supplicationes inter se differre, intelligitur ex Liv. III 65. V 15. Praeterea alias supplicationes re bene gesta, ut diis gratias agerent, alias ut prodigia procurarent, deosque placarent, decernebant Romani; illasque gratulationes, has autem obsecrationes appellabant. v. Fam. XI 18. Liv. VII 25. XXXI 9. XLII 20 pr. De modo supplicationes celebrandi consulendus est Liv. V 15. — Cato de Re militari, apud Gell. VII 4: Populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veniat.*

§. 24. *sed eas.* Sic, pro vulgato *sed et has*, Teg. Sal. Arch. omnes Parr. Gu. Erl. Oxx. Saepius apud Cicer. et alios scriptores *sed* pro *sed etiam* ponitur, praesertim quum ei, quod sequitur, membro, major quaedam tribuitur vis. de Legg. III 11: *Quis enim non modo liber, sed servus libertate dignus fuit, cui nostra salus carni non esset?* ubi Goer. optimos secutus codd. τὸ etiam jure expunxit, compar. III 7, 17: *Non enim jus illud solum superbius populo, sed violentius videri necesse erat.* Orat. 72, 256: *Eloquens non approbationes solum, sed admirationes — movere debet.* v. not. ad II Cat. 12, 27. Cic. p. Sextio 16, 58. Sall. Cat. 18.

P. Sulpicius, tr. pl. auctore C. Mario, quum Sulla, cui sorte obvenerat Asia provincia bellumque cum Mithridate, circa Nolam moraretur, leges promulgavit, ut exules revocarentur, novi cives libertinique distribuerentur in tribus, et ut Marius adv. Mithr. dux crearetur. Quum deinde adversantibus coss. vim intulisset, occiso Pompeii cons. filio, genero Sullae: L. Sulla consul cum sex legionibus in urbem venit, et adversus factionem Sulp. et Marii in ipsa urbe pugnavit, eamque expulit, ex qua XII a senatu hostes judicati sunt. Sulpicius indicio servi sui ex villa retractus, ab equitibus in Laurentinis paludibus jugulatus est, Marius vero Minturnas pervenit. a. u. c. 666. Liv. 77. Vell. P. II 18—19. Flor. III 21. App. C. I 33—60.

custodem h. u. Insignibus victoriis de Teutonibus et Cimbris

partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla; ne ¹⁾ dici quidem opus est, quanta diminutione civium, et quanta calamitate reipublicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et

1) nec dici.

reportatis, primores civitatis conservatam ab eo remp. fatebantur. Liv. 68.

Octavius consul a. u. c. 667. L. Cornelium Cinna, Sullae in consulatu successorem, quum perniciosas leges, ut novi cives in omnibus tribubus suffragia ferrent, per vim atque arma ferret, cum globo hominum confertissimo per sacram viam in forum irrumpens, urbe expulit, imperiumque ei abrogavit; quo quidem in tumultu non multo minus decem millibus ex novis civibus caesi sunt. Liv. 79. App. C. I 64—68.

redundavit. Verr. III 80: *Forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit.* IV 32: *Ac jam illa omitto, — forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli purum a caede servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse.* v. p. Lig. 3, 13. p. l. Manilia 44, 50.

superavit. Cinna et Marius cum Carbone et Sertorio, tandem in urbem recepti, velut captam caedibus et rapinis vastarunt, Cn. Octavio cons. occiso, et omnibus adversae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, L. et C. Caesare, Q. Catulo, P. Crasso, L. Merula, Q. Scaevola. Liv. 80. App. C. I 63—73. v. Orat. III 2. a. u. c. 667—668.

ne dici. Ne pro neque accipiendum esse, contendit Priscianus, qui n. l. laudat p. 1020. 1028. 1003 et 1004. v. Alcuin. p. 2124.

diminutione civ. Sulla, victo Mithr. reversus [u. c. 671], pluribus proeliis contra Marianos editis, a. 672 urbe potitus, pulcherriam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum unquam fuit, inquinavit. Liv. 83. Florus III 21, 24: *Minus est, quod apud Sacriportum et apud Collinam portam septuaginta amplius millia Sulla concidit, bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici iussit. — Quis autem illos potest computare, quos in urbe passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut essent, quibus imperaret, proposita est ingens illa tabula, et ex ipso equestris ordinis flore ac senatus duo millia electi, qui mori juberentur.* v. Cic. p. S. Roscio 32.

M. Aemilius Lepidus [Ῥαῖνός ἀνὴρ, καὶ πολέμιος, καὶ ἐμπληκτικώτατος Plut. Sull. 54], consul a. 676 cum Q. Lutatio Catulo, qui Sullanarum partium erat, acta Sullae rescindere tentabat, revocareque proscriptos. Ergo civitate turbidis concionibus territa, ipse Transalpinam Galliam sortitus non rediit ad comitia. Revocatus a patribus, ex Etruria arma et exercitum urbi admovit. Sed a Lutatio Catulo et Cn. Pompeio, qui jam Mulvium pontem collemque Janiculum insederant, non longe a campo Martio primo statim impetu

fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reipublicae luctum, quam ceterorum. Atque illae tamen ²⁵ omnes ¹⁾ dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quae non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quae esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicae quaesivit, eiusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, sed interneccione civium diiudicatae sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitae caedi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset, et urbem, et cives integros incolumesque servavi.

CAP. XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ²⁶ ego a vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulabo ²⁾, praeterquam huius

1) illae dissensiones. 2) postulo.

retro pulsus, hostisque a senatu iudicatus, incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam recessit: ibique morbo et poenitentia interiit. Victores pace contenti fuerunt. Liv. epit. 90. Florus III 25. Appianus Civ. I 103—107. Plut. Sull. 58. Pomp. 16. v. Sall. Hist. I.

§. 25. *Atque illae tamen omnes diss.* Retinenda mihi videbatur haec optimorum codd. lectio, quam Teg. Sal. Parr. 2. 5. 6. Pall. Graevv. veteres libri Mureti, ed. Waldarferiana praebent, nec non Bav. Parr. 4. 3. 9. Ox. γ. omissa voce *omnes*. Ernestio verba: *tamen omnes erant huiusmodi* a glossatore esse videbantur. — Parr. 1. 7: *Atque illae tamen omnes diss. quarum nulla ex. r. p. quaesivit, erant huiusm. quirites, ut. (7 ejusmodi fuerunt, ut).*

interneccione civium. v. not. ad or. p. lege Manilia §. 50.

dijudicatae, compositae, finitae. Verbum istud a litibus ad rem militarem translatum est. p. Cacc. 17: *Tu — verbis controversias, non aequitate dijudicas.*

nulla — barbaria. In eandem sententiam Cic. p. Sulla 27: *Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse, neque enim ulla gens tam barbaria, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriae sit inventus. Belluae quaedam illae ex portentis exstiterunt.* — In fine hujus cap. Salisb. prae se fert: *urbem et omnes cives incolumes servavi Quirites.*

XI. §. 26. *postulabo.* Recepta est haec lectio ex Teg. Archiep. Bav. Parr. 1. 5. 4. 3. 6. 7. 8. 9. Pall. Graevv. Vi. Hi. Barb. Veneta, in locum vulgatae: *postulo, quae in Parr. 2. 10 exstat. Mox*

diei memoriam sempiternam. in animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia, condi et collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero aeternam fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam consulatus mei propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terrae, sed caeli regionibus terminaret; alter eiusdem imperii domicilium sedemque servaret.

legitur ejusmodi in omnibus Bavv. Parr. Olx. In rem Cic. ad Fam. III ult.: *Haec mihi ampliora multo sunt, quam illa ipsa, propter quae haec laborantur. Insignia enim virtutis multi etiam sine virtute adsecuti sunt.* v. Sall. Cat. 32, 22.

eandemque diem. Vocabulum dies non solum tempus 24 horarum, sed et plurium dierum numerum, et quae per illud tempus acta sunt, significat. Verr. A. 2: *Cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaiam biduo brevior diem postulare.* Asconius ad h. l.: *Dies feminino genere tempus; petiit autem Tullius C et X dies.* p. Sextio 12: *Equites R. daturos ejus diei poenas.* Ovid. Met. I 546: *Postque diem longam nudata cacumina sylvae ostendunt.* v. p. S. Roscio §. 150. p. Scauro §. 25. Senec. de Ira III 56.

propagatam, prolatam, productam. v. not. ad II Cat. §. 11. Locum hunc fortasse corruptum, vel mutilum, variis conjecturis sanare studuerunt interpretes. Graevius meliorem putavit codicis Francii scripturam: *propagandam esse, qua recepta Beck. seqq. dederunt: Eandemque diem intelligo, et ad salutem urbis, quam spero aeternam fore, et ad memoriam consulatus mei propagandam, unoque.* Ista vero conjectura difficultatem non tollit, sed auget. Heumanni suspicio: *Eandemque [lit. monum.] intelligo et ad sal. u. et ad m. c. mei propagatura, uno etc.* recepta est a Matth. — Orellio in mentem venit: *Eandemque intelligo atque spero act. — propagatum iri, uno tempore.* — Ego retinui lect. vulgatam, ab omnibus fere codicibus confirmatam, quae explicari potest: intelligo, idem tempus, in quod omnium seclerum, quae per hoc triennium agitata sunt, ac veteris furoris et audaciae maturitas erupturum erat [I Cat. 13 pr. p. Mur. 53 pr.], fato quodam divino et ad salutem hujus urbis, et ad memoriam consulatus mei, in quo Catilinaria conjuratio oppressa est, propagatum, h. e. prolatum esse [v. not. ad II Cat. §. 11 et IV Cat. 1 extr.]; idemque tempus aeternum fore spero. — Muretus et Garatonius interpretantur: intelligo, idem tempus propagatum, h. e. productum esse a me, conjuratione oppressa, et ad sal. h. u. et ad mem. c. mei, quod quidem tempus spero aeternum fore. Itaque quamdiu stabit urbs, tam diu recordabuntur homines, uno tempore etc.

quorum alter. Iisdem fere verbis Cicero blanditur Pompeio in frag. or. de aere alieno Milonis I 4: *Qui populi Romani imperium non terrarum regionibus, sed coeli partibus terminavit.* v. IV Cat. 10, 21.

CAP. XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, ²⁷ non est eadem fortuna atque conditio, quae illorum, qui externa bella gesserunt: quod mihi cum his vivendum sit, quos vici ac subegi, isti hostes aut interfectos aut oppres- sos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris recte facta ¹⁾ sua prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quae me semper tacita ²⁾ defendet: magna vis est conscientiae, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non ²⁸ modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quodsi omnis impetus domesticorum hostium depulsus a vobis, se in me unum converterit: ³⁾ vobis erit videndum ⁴⁾, Quirites, qua con-

1) ceteris sua facta prosunt. 2) tacite. 3) convertit. 4) providendum.

XII. §. 27. *recte facta sua.* Ita scriptum legi in Teg. Arch. et in plerisque Parr. quibus procul dubio adnumerandi sunt libri Graeviani. At Sal. Bav. Par. 8. Olx. praebent: *facta sua recte.* Pro vulgato: *recta sua facta* Lambinus conjecit: *sua recte facta.* Ernestius quidem codicem Francii et ed. Waldarf. secutus, τὸ recte delevit. Male; namque de Finn. III 18, 39: *Quoniam videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus; (id autem est perfectum officium:) erit autem etiam inchoatum: ut, si juste depositum reddere in recte factis sit: in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, juste, fit recte factum.* Phil. I 12: *Dicerem Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te praeter ceteros paullisper esse expertum viderem.* v. not. ad or. p. Marcello 8 extr. et Garat. laudantem Verr. A. 16. p. Mil. 16. Liv. XXVIII 23. Eadem ratione dicitur benefactum. Tusc. II 23 extr.: *Omnia benefacta in luce se collocari volunt.*

§. 28 *lacessamus.* Eadem praedicat Cic. in Phil. II 1: *Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reip. causa lacessiti.* In verbis seqq. Parr. et Bavv. cum libris Graevianis, Barb. Veneta praebent: *omnis imp. depulsus — se in me un. converterit. pro qua lect. Aldus dedit: omnes imp. depulsi — converterint.*

erit videndum. Egregiam hanc lect. exhibent Salisburg. Par. 8. Graevii primus cum ed. Naugeriana. v. p. S. Roscio §. 133 extr. p. l. Man. cap. 4 extr. Demosth. Olynth. γ. pag. 50: *εἰ γὰρ μὴ βοῦν δῶκετε παντὶ σθένει κατὰ τὸ δυνατόν, δεῖσασθε, ὅν τρόπον ὑμεῖς εἰσπραττήγησθε εἰσεσθε πάντα ὑπὲρ Φιλίππου.* — Graevius comparat Fam. XIV 14: *Reliquum est, quod ipsae optime considerabilis, vestri similes feminae sintne Romae: si enim non sunt, videndum est, ut honeste vos esse possitis.*

ditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitae fructum possit acquiri, praesertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo ¹⁾ mihi libeat ad-
 29 scendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper, quae gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iovem, custodem huius urbis ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: et ea, quamquam iam periculum est depulsum, tamen aeque ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo, Quirites.

1) quo quidem mihi.

obtulerint. v. Cic. de Rep. I 4. in nota ad II Cat. §. 15.

Mihi quidem. Phil. I 15: *Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad aetatem, vel ad gloriam.*

in honore. Honorum populi finis est consulatus. p. Plancio 23. Mox delevi particulam quidem, quae neque in quatuor Bavv. neque in decem Parr. Duisb. O4x. conspicitur.

§. 29. privatus tuear. Idem ad Att. I 19: *Ego autem, ut semel Nonarum illarum Decembr. junctam invidia ac multorum inimiciis, eximiam quandam atque immortalem gloriam consecutus sum; non destiti eadem animi magnitudine in rep. versari, et illam institutam ac susceptam dignitatem tueri.*

tractabo. Fam. XIII 12: *Q. Fufidius fuit in Cilicia mecum tribunus militum, quo in munere ita se tractavit, ut accepisse ab eo beneficium, viderer, non dedisse.*

virtute non casu. In hanc sententiam idem in or. p. Sulla 50: *Sed, quum agatur honos meus amplissimus, — ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur?* ad Fam. V 2. pag. 9. Gar.: *Itaque ego Metello, fratri tuo, praesenti restiti: — Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem, quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quam consilio fortem fuisse?* ad Att. I 20: *Reliqua sic a me aguntur et agentur, ut non committamus, ut ea, quae gessimus, fortuito gessisse videamur.*

providebo Quirites. Vox Quirites abest a Sal. et Par. 3; additur in cett. Bavv. Parr. in libris Gruteri, Graevii, in Barb. O5x. edd. vet.

ORATIO

IN

L. CATILINAM

QUARTA,

SIVE

INVECTIVARUM LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Quum senatus tertio Nonas Dec. in custodiam conjuratos dedisset, et sequente die legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio praemia decrevisset: multi et servi et liberi homines, partim metu, partim misericordia Lentuli et reliquorum moti, sese ad eos omnes eripiendos, ne morte plecterentur, comparabant. Cethegus autem per nuncios familiam atque libertos, lectos et exercitatos in audaciam, orabat, ut grege facto, cum telis ad sese irrumperent. Consul, ubi ea parari cognovit, Capitolium forumque noctu occupavit, praesidioque munivit, auctus omine, quod Vestalibus sacra Bonae deae celebrantibus, factum erat, de quo Plutarchus in Cic. 19 et 20 haec refert: Εἰσελθὼν ὁ Κικέρων, κατ' αὐτὸν, ὀλίγων παντάπασιν αὐτῷ παρόντων, ἐφρόντιζεν, ὅπως χρήσοιτο τοῖς ἀνδράσι. — Ταῦτα τοῦ Κικ. διαποροῦντος, γίνεται τι ταῖς γυναιξὶ σημεῖον θυοῦσαις. [Θύεται δ' αὐτῇ, ἣν Ῥωμαῖοι μὲν Ἀγαθήν, Ἕλληνες δὲ Γυναικείαν ὀνομάζουσι, κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑπάτου διὰ γυναικὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ, τῶν Ἑστιάδων παρθένων παρουσῶν]. Ὁ γὰρ βωμὸς, ἤδη τοῦ πυρὸς κατακεκοιμῆσθαι δοκοῦντος, ἐκ τῆς τέφρας καὶ τῶν κεκαυμένων φλοιῶν φλόγα πολλὴν ἀνῆκε καὶ λαμπράν. Τῷ ἥς αἱ μὲν ἄλλαι διεπτοήθησαν, αἱ δ' ἱεραὶ παρθένοι τὴν τοῦ Κικέρωνος γυναικα, Τερεντίαν, ἐκέλευσαν ἢ τάχος χωρεῖν πρὸς τὸν ἄνδρα, καὶ κελεύειν οἷς ἔγνωκεν ἐγχειρεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς μέγα πρὸς τε σωτηρίαν καὶ δόξαν αὐτῷ τῆς θεοῦ φῶς διδούσης. Ἡ δὲ Τερεντία (καὶ γὰρ οὐδ' ἄλλως ἦν πραεὶς τις, οὐδ' ἄτολμος τὴν φύσιν, ἀλλὰ φιλότιμος γυνή, καὶ μᾶλλον, ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Κικέρων, τῶν πολιτικῶν μεταλαμβάνουσα παρ' ἐκείνου φροντίδων, ἢ μεταδίδουσα τῶν οἰκειακῶν ἐκείνῳ) ταῦτά τε πρὸς αὐτὸν ἐφράσε, καὶ παρώξυνεν ἐπὶ τοὺς αἰδρας· ὁμοίως δὲ καὶ Κόϊντος, ὁ ἀδελφὸς, καὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας ἐταίρων Πόπλιος Νιγίδιος, ὧς τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα παρὰ τὰς πολιτικὰς ἐχρῆτο πράξεις.

Postridie, Nonis Decembribus, senatu in aedem Concordiae, quae ad clivum Capitolinum est, convocato, quum relatum esset, quid de his fieri placeret, qui in custodiam traditi essent: Decius Junius Silanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de his, qui in custodia tenebantur, praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decrevit. Huic suffra-

gati sunt fere omnes usque ad C. Caesarem, qui praetor designatus censuit, publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxime opibus valerent; ne quis de venia eis danda postea ad senatum referret, neve cum populo ageret. Sall. Cat. 30—31. Plut. Cic. 19—21. Dio Cass. XXXVII 53—56. App. Civ. II 3—6. Cic. Phil. II 7—8 et 46. — In hanc sententiam quum plerique irent, metuentes legem Semproniam, et parcendo Ciceroni, conjuratis parcerent: consul retulit tamquam integrum et de facto, et de poena, habuitque quartam hanc orationem, in cujus

Exordio patribus pro singulari eorum voluntate in se gratias agit, petitque, ut omni sollicitudine de salute sua deposita, sibi et patriae, in summum discrimen adductae, prospiciant. cap. 1—2

Tum enumeratis praejudiciis, quae jam adversus Catilinariorum facta essent, docet, quacumque ratione placeat, celeriter vindicandum esse. cap. 3. — Deinde et D. Silani et C. Caesaris sententiam, quae sibi quandam vel iniquitatem, vel difficultatem habere videtur, exponit, atque alteram consuli periculosiorem, sed salutariorem reipublicae, alteram vero populariorem tutioremque consuli ostendit. Simul occurrit objectioni: quod lex Sempronia summo supplicio de conjuratis sumendo obstet. cap. 5; atque Silani sententiam a crudelitatis vituperatione defendit: nullam enim in tanti sceleris immanitate punienda metuendam esse crudelitatis famam, multoque magis esse verendum, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes videantur. cap. 6. — Hac contentione duarum sententiarum inter se facta, refutat opinionem eorum, qui vereri videbantur, ut haberet satis praesidii, ad senatus decreta transigunda; omnia enim summa consulis diligentia provisa esse, omniumque ordinum atque aetatum homines ad communem dignitatem salutemque consentire, praeter conjuratos. cap. 7—8. — Itaque obtestatur patres, ut maximis praesidiis adjuti, se duce, celeriter atque fortiter decernant. cap. 9. — In epilogo orator dicit: quamvis maximam inimicorum multitudinem se suscepisse videat, se tamen, tanta laude honestatum, quantam nemo assecutus sit, minas eorum minime timere, atque susceptum cum perditis civibus aeternum bellum bonorum omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum a se atque a suis facile propulsari posse confidere. cap. 10. Itaque pro sua singulari ad conservandam rempublicam diligentia, nihil nisi consulatus sui memoriam postulat; sin autem spem suam vis improborum fefellerit, commendat iis parvum suum filium, eosque denuo hortatur, uti de universa republica diligenter ac fortiter decernant. cap. 11. — Quod eventum hujus orationis attinet, Plutarchus in Cic. cap. 21 narrat: Οὐσας δὲ τῆς γνώμης [τοῦ Γαίου Καίσαρος] ἐπειχοῦς, καὶ τοῦ λέγοντος εἰπεῖν δυνατωτάτου, ῥοπὴν ὁ Κικέρων προσέθηκεν οὐ μικράν. Αὐτὸς τε γὰρ ἀναστὰς ἐνεχείρην εἰς ἐκάτερον, τὰ μὲν τῇ προτέρᾳ, τὰ δὲ τῇ γνώμῃ Καίσαρος συνειπὼν· οἱ τε φίλοι πάντες, οἰόμενοι, τῷ Κικέρωνι συμφέρειν τὴν Καίσαρος γνώμην, (ἥττον γὰρ ἐν αἰτίαις ἔσεσθαι μὴ θανατώσαντα τοὺς ἄνδρας) ῥεοῦντο τὴν δευτέραν μᾶλλον γνώμην, ὥστε καὶ τὸν Σιλανὸν αὐδὺς μεταβαλλόμενον παραιτεῖσθαι, καὶ λέγειν, ὥς οὐδ' αὐτὸς εἴποι θανατικὴν γνώμην· ἐσχάτην γὰρ ἀνδρὶ βουλευτῇ Ῥωμαίων εἶναι δίκην τὸ θρασυτέρειον.

Sed hisce cum omnis haec oratio adversatur, tum verba ep. 21 ad Attic. l. XII: *Me autem hic [Brutus] laudat, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus sim, quod denique antequam consulerem, ipse judicaverim. Quae omnia, quia Cato laudibus extulerat in coelum, perscribendaque censuerat, ideirco in ejus sententiam est facta discessio.* Dio Cassius quoque in l. XXXVII cap. 33 extr. refert: αὐτὸς δὲ [ὁ Κικέρων] τὴν βουλὴν ἡθροῖσιν, καὶ σφᾶς συνταράξας τε καὶ ἐκφοβήσας, ἐπέισθαι θάνατον τῶν συνειλημμένων καταγνῶναι.

CAP. I. **V**ideo, patres conscripti, in me omnium 1
vestrum ora atque oculos esse conversos: video vos non
solum de vestro ac reipublicae, verum etiam, si id depul-
sum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda
in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas:
sed eam, per deos immortales! quaeso, deponite, atque
obliti salutis meae, de vobis ac de liberis vestris cogi-
tate. Mihi quidem si haec conditio consulatus data est,
ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perfer-
rem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dum-
modo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas
salusque pariat. Ego sum ille consul, patres conscripti, 2
cui non forum, in quo omnis aequitas continetur; non
campus, consularibus auspiciis consecratus; non curia,

I. §. 1. *Video.* Aurel. Augustinus de Principiis Rhetorices pag. 327 ed. Capp.: *Utemur etiam principiis in bonae opinionis controversiis (ἐν εὐδοξῇ), sed brevioribus, et erectioribus paullo, et confidentibus, et plenis dignitatis, sine jactantia dumtaxat, ne res pariat invidiam; ut est illud apud M. Tullium, — cum de conjuratorum animadversione loqueretur: Video, P. C. in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos, et deinceps.* Temere igitur Graevius hunc verb. ordinem, confirmatum etiam ab Anonymo, ex uno Francii codice immutavit.

eam — deponite, h. e. curam sollicitudinemque deponite, uti h. l. citat Diomedes pag. 467. Est enim haec constructio πρὸς τὸ σημαίνον, sive *anaphora*, per quam elocutio, non convenienter respondens, aliud refert occulte; ut est apud eundem in or. p. Mur. cap. 13 extr.

§. 2. *in quo — continetur.* Judicia enim in foro exercebantur. Praepositionem *in*, de Guilhelmii sententia a nonnullis editoribus eliminatam, probante Beiero ad Cic. Off. III 3, omnes codd. et Priscianus XII 940 jure retinent; namque sic Cic. de Off. I 43: *Sapientia, quam principem dixi, rerum est divinarum humanarumque scientia, in qua continetur decorum et hominum communitas et societas inter ipsos.* v. p. Mur. §. 31.

consul. auspiciis. Cum omnes magistratus auspicato crearentur, tum maxime consules certorum auspicio ritum designabantur. Ambros. Scholiastes. — Comitia centuriata, nisi auspicato, haberi

summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique haec sedes honoris¹⁾, [sella curulis] umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa

1). haec sedes honoris umquam.

non poterant. Itaque comitiorum die magistratus, qui iis praesuturus erat, augure adhibito, extra urbem tabernaculum capiebat ad auspicandum. v. p. Milone 16. p. Mur. 1; et in rem I Cat. 3, 11.

domus. Cicero p. domo 41: *Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscuiusque civium? — Hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.* in Vatin. 9: *Quaero, — miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset?* Cajus ad legem XII Tabul. in fr. 18 D. 2, 4: *Plerique putaverunt, nullum de domo sua in jus vocari licere: quia domus tutissimum cuique perfugium atque receptaculum sit; eumque, qui inde in jus vocaret, vim inferre videri.* Paulus ad Edict. in fr. 21: *Sed et si is, qui domi est, interdum vocari in jus potest: tamen de domo sua nemo extrahi debet.*

lectus ad quietem datus. Imitatum esse h. l. Livium in oratione Persei XL 10, 3: *Quo enim alio confugiam, cui non solemne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulae, non nox, ad quietem data naturae beneficio mortalibus, tuta est?* monuit Muretus V. L. XIX 14. v. I Cat. §. 9.

sedes honoris sella cur. Vetus Mureti liber, Pal. sextus, Duisb. Barb. Teg. honoris i. e. sella curulis; Par. 3. honoris idem sella cur. 6. sedes ibidem sella curialis; Bav. honoris i. sella cur. Pal. nonus, Ox. ψ. hon. non s. e. Itaque hoc totum Mureto, Lamb. Grut. Graevio a glossatore visum, atque ab Ernestio deletum est. Sed tamen voces: sella curulis, quas orationis concinnitas desiderat, retinentur cum in cett. codicibus, tum in Ambrosiano, qui hoc scholium addit: *Omnes magistratus, quicumque patricii essent, curules dicebantur, ut consul et praetores; aediles etiam, qui de plebeis non erant, curules. Nam alii itidem plebei erant. Sella igitur dicebatur curulis, qua curules magistratus in curia nitebantur.* Ausonium quoque illas voces in exemplari suo legisse, verba ipsius in Gratiar. Actione pag. 306. ed. Bas. 1781 declarant: *Nullus inquam, Imperator Auguste, [locus est,] quin admirandam speciem tuae venerationis incutiat: non palatium, — non forum, — non curia, — non publicum, — non domus, commune secretum. Lectus ipse ad quietem datus, beneficiorum tuorum reputatione tranquillior. — Ipsa autem sedes honoris, sella curulis, gloriosa pompis imperialis officii, in cujus me fastigio posuisti etc. — Accedit, ut varia illa additamenta neque in Sal. Archiep. Parr. 1. 2. 4. 3. 7. 8. 9, neque in Ambros. Graevianis, ceterisque Gruteri codd. legantur. — Cic. p. Sulla 29: *Tuus parens etiam in illa suspitione periculi sui — advectionem hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis et consulatus honestavit.* Liv. IX ult. §. 9: *Ad collegam aegrum visendi causa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi adsidebant, adurrectum ei non esset: curulem adferri sellam eo iussit, ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. — De explicativa vi particulae atque v. p. l. Man. §. 69.**

pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex caede[miserrima¹⁾]; coniuges liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foedissima flamma; totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicae fore putavit: cur ego non laeter, meum consulatum ad salutem populi Romani²⁾ prope fatalem exstitisse?

CAP. II. Quare, patres conscripti, consulite vobis, 3
prospicite patriae, conservate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras; populi Romani nomen salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relatores esse gratiam³⁾,

1) caede misera. 2) salutem reipublicae. 3) relatores gratiam esse

meo quodam dolore. τὸ quodam additum videtur mitigandi causa; ut in or. p. Sextio §. 37: *Ad suam magis quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reip. spectarat.* Acadd. I 3: *Hominem — esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate [censebant].* v. Fam. V 12 et not. ad or. p. Archia §. 2 extr. — In verbis seqq. Lipsius libro III. Var. Lect. cap. 22. legendum putabat: *sine vestro timore.* Adversantur tamen praeter auctoritatem codd. verba Ciceronis in I Cat. cap. 6—8, p. Mur. cap. 24—25; nec non illa Sall. in Cat. cap. 51 pr. — Quod hanc loquendi formam attinet, v. or. p. I. Man. §. 25 et 26; et in rem I Cat. §. 50. — Mox receptum est *caede miserrima*, quod superlativis seqq. *acerbissima*, *foedissima*, egregie convenit, ex Anonymo et Erlang. v. Goer. ad Cic. Finn. I. §. 11.

prope fatalem, h. e. meum consulatum fato quodam divino ad opprimendam Catilinae conjurationem salutarem illuxisse. Ex omn. Bavv. Parr. Erfurt. 02x Gr. secundo restitutum est: *ad salutem populi Romani.* v. III Cat. §. 9.

II. §. 5. *consulite — prospicite.* Juncta leguntur eadem ad Fam. III 2: *Peto, ut quibuscumque rebus poteris, prospicias, consulas rationibus meis.* Verr. I 3: *Vos, quod ad vestram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, judices, prospicite atque consulite.* 38: *Habemus liberos parvos: consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo praesidio munita sit.* 61: *Hoc modo iste sibi et saluti suae prospicere didicit.* v. infra §. 4.

praesident, sc. dii patrii, tutelares atque indigetes. In oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari deum, cujus in tutela id oppidum esset, promittique illi eundem aut amplio-

deinde, si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis moerore non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumsessum videtis. neque meam mentem non domum saepe revocat exanimata uxor, abiecta

rem locum apud Romanos cultumque tradunt Plinius II. N. XXVIII 2. Macrob. Sat. III 9. Liv. V 24. Idem I 2: *Situs est [Aeneas] super Numicium flumen; Jovem Indigetem appellant.* 16: *Deam Deo natum, reum parentemque urbis Romanae salvere universi Romulum jubent.* Virg. Georg. I 498: *Di patrii Indigetes, et Romule Vesta-que mater.* Ad q. 1. Servius adnotat: *Patrii dii sunt, qui praesunt singulis civitatibus, ut Minerva Athenis, Juno Carthagini. Indigetes autem proprie sunt dii ex hominibus facti.* v. eund. ad Aen. XII 794 et supra I Cat. §. 33. II §. 29.

ac mereor. Fam. IV 3. ep. Sulpic. ad Cic.: *Posteaquam mihi renunciatum est de obitu Tulliae filiae tuae: sane quam pro eo, ac debui, graviter molesteque tuli.* Caes. G. I 28: *Imparem juris conditionem, atque ipsi erant, receperunt.* — Ex omnibus Bavv. Parr. Erf. Lambini libris restitutum est: *relaturos esse gratiam.*

quid obtigerit. Vitiosum hoc putat Ernestius, quod Latini in hac quidem sententia semper dicant, *si quid acciderit* [v. p. l. Man. 20. p. Mil. 36. Phil. I 4: *si quid mihi humanitus accidisset.* Caes. G. I 48. 22]. Sed obtingere in utramque partem, et saepe de rebus adversis dicitur, ut apud Ter. Andr. III 3 pr.: *Hoc confiteor jure mihi obtigisse, quandoquidem tam iners — sum.* v. Phorm. IV 1, 11. II 1, 9. Cic. in Pis. 39 med.: *Damnatio ista, quae in te flagitatur, obtigit P. Rutilio.* v. not. ad II Cat. 7, 16.

forti viro. De rep. I 3: *Turpis formido mortis fortibus viris opponitur, quibus magis id miserum videri solet, natura se consumi et vetustate, quam sibi dari tempus, ut possint eam vitam, quae tamen esset reddenda naturae, pro patria potissimum reddere.* Phil. XIV 12: *O fortunata mors, quae naturae debita, pro patria est potissimum reddita!*

consulari. Tusc. I 43: *Profecto mors tum acquissimo animo appetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest.* v. III Cat. 12. Phil. II 46: *Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni?*

ferreus. v. infra §. 12 ad Quint. I 3: *Filium venustissimum, mihi que dulcissimum — ego ferus ac ferreus e complexu dimisi meo.* Tib. Eleg. I 10 pr.: *Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses? Quam ferus, et vere ferreus ille fuit?*

fratris, Q. Tullii Ciceronis, qui anno seq. 692. u. c. praetor urbanus, deinde per tres annos Asiae, et mox rei frumentariae in Sardinia Cn. Pompeii missu praefuit; postea legatus Caesaris in Gallia, a triumviris denique proscriptus et cum filio occisus est. a. u. c. 711. App. C. IV 20. Dio Cass. XI 7 seqq. XLVII 10. v. not. ad or. p. Archia c. 2 et Cic. p. Scauro §. 39.

exanim. uxor, Terentia, quae tertium et centesimum explevit annum, teste Val. Maximo VIII 13, 6. — Ter. Phorm III 3, 32:

metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tamquam obsidem consulatus mei; neque ille, qui, exspectans huius exitum diei, adstat in conspectu meo, gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, uti ¹⁾ salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius, quam et illi, et nos una reipublicae peste pereamus. Quare, patres conscripti, incumbite ad reipublicae salutem: circumspicite omnes procellas; quae impendent, nisi providetis. Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestrae severitatis iudicium adducitur; tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad Catili-

1) ut salvi.

Illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu, Consolare. Hec. III 5, 4: Me — exanimatum citius eduxi foras. ad q. l. Donatus: Exanimatus est conterritus, conturbatus.

filius, M. Cicero, natus L. Julio Caesare, C. Marcio Figulo coss. designatis in annum 690. v. Att. I 2. coll. 3 et p. Coel. 4.

adstat, sc. ante limen curiae; namque C. Calpurn. Piso Frugi, cui Tulliam, Cotta et Torquato coss. a. 689, paullo ante mensem Ianuarium se despondisse scribit ad Att. I 5, Pontum et Bithyniam quaestor [a. 696] pro soceri salute neglexisse dicitur in or. post redit. in senatu c. 13. — Tac. II 57: Hortalus — quatuor filiis ante limen curiae adstantibus — ad hunc modum coepit: P. C. hos quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli. In Parr. 1. 4. 9. Erf. Graev. sec. legitur stat. Ex cod. Erf. et omn. Parr. atque Bavv. receptum est uti.

una, communi. Off. II 8: Secutus est [Caesar], qui universas provincias — uno calamitatis jure comprehenderet. v. infra §. 11. Orat. 10: Ex omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio. Hor. Od. I 28, 13: Omnes una manet nox, Et calcanda semel via leti. —

§. 4. incumbite. Id factum esse, testatur ipse in or. p. Sulla 29 extr.: Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset ad testandam omnium memoriam, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempublicam conservandam. — Ibid. cap. 23: Circumspicite paullisper mentibus vestris hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt.

agrarios, agrorum, qui ex legibus agrariis dividendi essent, cupidos. Phil. VII 6: Non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios?

discrimen — adducitur, i. e. in discrimen severi iudicii vestri. Verr. III 20: hujusce iudicii discrimen. et 60: Venerat res in iudicium atque discrimen. I 5: Crudelissimum carnificem civium in vestrum iudicium adduximus. v. p. Deiot. 1. p. Mur. 27.

ad vestram omnium. Ita cum Gruteri et Graevii libris etiam Parr. et Bavarici. Liv. XXV 58 pr.: Cogor vestram omnium vicem unus consulere. v. not. ad I Cat. §. 9. et infra §. 23 extr.

nam accipiendum Romae restiterunt. tenentur literae, signa, manus, denique uniuscuiusque confessio: sollicitantur Allobroges; servitia excitantur; Catilina accersitur¹⁾; id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicae nomen atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

5 CAP. III. Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis iam iudiciis iudicastis: primum, quod, mihi gratias egistis singularibus verbis, et mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse coniurationem decrevistis: deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coëgistis: tum quod eum, et ceteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis: maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia eiusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

1) arcessitur.

tenentur. Particulam *sed* praemissam in Teg. Parr. 2. 6. Barb. delevit Graevius ex utroque suo Pith. Erfurt. quibus adstipulantur Parr. 3. 4. 5. 8. 9. Sal. Arch. Bav. — Par. 7 cum Duisb.: *tenentur vero*. Par. 1: *tenentur enim*. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 117.

III. §. 5. *indices detulerunt*. v. III Cat. cap. 3 seqq.

iudiciis. Iudicium et h. l. et in multis aliis dicitur omne id, quo quis suam sententiam, opinionem voluntatemque declaravit. de Off. II 7: *Quamvis demersae sint leges alicujus opibus, quamvis timesacta libertas: emergunt tamen haec aliquando aut iudiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis*. Phil. I 13: *Et populi quidem Romani iudicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri permoleste fero*. v. p. S. Roscio §. 108. p. l. Manilia §. 45 extr.

mea virt. atque dilig. Off. I 22: *Consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt*. v. III Cat. §. 14 seqq. coll. §. 1.

ut se abdicaret. Pall. sec. sext. et nonnulli alii: *se abdicare pr. c.* quod melius visum est Grutero. Sed vulgatam lect. confirmant Bavv. Parr. meliores cum Erf. et Graev. primo; neque desunt exempla, in quibus et apud Cic. et apud alios auctores verbum *cogere* subjunctivus cum part. ut sequitur. Verr. II 17 pr.: *Iste — cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent*. Orat. III 5, 9 extr.: *Tenemus memoria, Q. Catulum — esse coactum, ut vita se ipse privaret*. Nep. Alcib. 4: *Audivit, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent*. Ter. Andr. IV 1, 30: *Nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres*. Hecyr. II 2, 26: *Vi coepi cogere, ut rediret*. v. not. ad Milon. 26 extr.

eum et ceteros. Sall. Cat. 30: *Sed eos paullo ante frequens senatus judicaverat, contra rempublicam fecisse*.

Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti, 6
tamquam integrum, et de facto, quid iudicetis, et de
poena, quid censeatis. illa praedicam, quae sunt consulis.
Ego magnum in republica versari furorem, et nova quae-
dam misceri et concitari mala iampridem videbam: sed
hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem a civi-
bus, numquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque
vestrae mentes inclinant atque sententiae, statuendum
vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum
sit, videtis. huic si paucos putatis affines esse, vehemen-
ter erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum:
manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit
Alpes, et obscure serpens, multas iam provincias occu-
pavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto
potest. quacumque ratione placet, celeriter vobis vin-
dicandum est.

§. 6. institui. Eodem sensu in Verr. II 26 extr.: *Verum, quod institui dicere, miseras cognoscite Siculorum.* v. infra §. 24; ex quibus locis intelligitur, instituire nequaquam h. l. esse idem, quod constituere, consilium capere.

mentes — sententiae. p. Flacco 58: *Hoc moliuntur, ut vestrae quoque mentes, vestra iudicia, vestrae sententiae optimo cuique infestissimae atque inimicissimae reperiantur.* v. de prov. cons. 10 extr. — Erf. et nonn. Oxx.: *vestrae se m. inclinant*, quod recepit Graevius; Duisb.: v. *mentes se inclinent.* Archiep. v. *m. inclinant se.* Jure igitur pronomen se, quod a ceteris codd. abest, a glossatore additum videtur, praesertim quum inclinare absolute positum saepius legatur. de senect. 6: *quum sententia senatus inclinaret ad pacem.* Liv. XXVIII 23 extr.: *Inclinavit sententia, quod tutius censebant, universos ire.* XXXII 13, 3: *Inclinavit sententia, suum in Thessaliam agmen demittere.*

ante noctem. v. Sall. Cat. 50 et 53. App. Civ. II 6: *Κάτων — καὶ ὁ Κικέρων, δεδιώκας ἀμφὶ τῇ νυκτὶ προσιοῦσιν, μὴ τὸ συν-εγνωκὸς τοῖς ἀνδράσι πληθὸς αἰωροῦμενον ἐτι κατ' ἀγορὰν, καὶ δεδιώκας περὶ τε σφῶν αὐτῶν καὶ περὶ ἐκείνων, ἐργάσῃται τι ἄτοπον, ἐπεισαν, ὥς αὐτοφώρον ἀνευ κρίσεως καταγνῶναι.* Praeterea Varro [apud Gell. XIV 7] dicit, senatusconsultum ante exortum, aut post occasum solem factum, ratum non fuisse. — huic — affines v. not. ad Rosc. §. 18.

manavit. v. II Cat. 3. p. Mur. 37—39. Adde Fam. XII 1: *Manabat illud malum urbanum, et — corroborabatur quotidie. — sed ita compressa est, ut etc.*

sustentando. Sustinere et sustentare saepius pro differre ponuntur. ad Quint. fr. ep. II 7: *Aedificationem Arcani ad tuum adventum sustentari placebat.* ad Fam. XIII 64: *De Pausania Alabandensi sustentantes rem, dum Nero veniat.* v. Liv. V 43. Respicere videtur Cicero Tiberii Neronis sententiam, de qua App. l. c. 3: *Ἀξιοῦντι τῷ Σιλανῷ, τοὺς ἀνδρας ἐσχάτην κολάσει μετέιναι, πολλοὶ συνετί-θεντο. ἕως, ἐπὶ Νέρωνα τῆς γνώμης περιϊούσης, ὁ Νέρων ἐδικαίου, φυλάττειν αὐτοὺς μέχρι Κατιλίαν ἐξέλωσι πολέμῳ, καὶ τὰ ἀκριβέστατα μάθωσι.* v. Sall. Cat. 50.

- 7 CAP. IV. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui haec delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Caesaris, qui mortis poenam removet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate, et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita et hoc communi spiritu non putat oportere: atque hoc genus poenae saepe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturae, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquam inviti, fortes

IV. §. 7. *duas adhuc*; nondum enim sententiam dixerat M. Porcius Cato, qui proavo M. Catone, tum tribunus plebis designatus et adhuc admodum adolescens, paene inter ultimos rogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii inductus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecerit; sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendumque in reos censeret. Vell. Pat. II 53. Itaque Cic. ad Att. XII 21: *Catonem primum sententiam putat [Brutus] de animadversione dixisse; quam omnes ante dixerant, praeter Caesarem: et cum ipsius Caesaris tam severa fuerit, qui tum praetorio loco dixerit, consularium putat leniores fuisse.*

D. Silani. Appianus Civ. II 3: *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ἔρητο ὑπατεύειν· ὡς γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν πρῶτος ἐσπέρει γινώμιν, ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κρυομένων ἐργασόμετος, καὶ ἐκ τοῦδ᾽ εὐβουλότερόν καὶ εὐλαβέστερον ἐνδυμησόμενος περὶ ἐκάστου.*

C. Caesaris, qui praetor designatus sententiam dixit. Suet. Caes. 14 pr.

acerbitates. p. C. Rabir 3. *Hic se popularem dicere audet, — cum iste omnes et suppliciorum et verborum acerbitates conquisierit.* infra §. 12.

punctum temp. ad Fam. VI 3: *Ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses.* p. Clu. 14: *Neque postea Larini punctum est temporis commoratus.* Ter. Phorm. I 4, 7: *Temporis mihi punctum ad hanc rem est.* ad q. l. Donatus: *punctum, pro, momentum.* Sic Graeci *στιγμὴν χρόνου.* Mendose habent Bav. Par. 2. 05x. edd. vett. *puncto temporis*, et Parr. 4. 8. 9. Barb. Duisb. 01x. *per punctum temporis.* v. Garat. ad Cic. Phil. II, 13 pr.

necessitatem nat. v. p. Mil. 37 pr.

miser. quietem. In eandem sententiam Cic. p. Clu. 61: *Huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis?* v. Sall. Cat. 31, 20. — Ex Parr. Bavv. Erf. receptum est *saepe etiam.*

saepe etiam ¹⁾ libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Municipiis dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putent esse suae dignitatis recusare. Adiungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quae sola hominem in miseriis consolari solet. bona praeterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore animi atque corporis, et omnes scelerum poenas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quaedam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

CAP. V. Nunc, patres conscripti, ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris: quoniam hanc is in republica viam, quae popularis habetur, secu-

1) etiam saepe.

municipiis, per municipia Sall. Cat. 31; municipatim Suet. Caes. 14. et en. de Finn. I 20, 63: *Epicurus una in domo, et ea quidem angusta quam magnos tenuit amicorum greges.*

§. 8. poenam. Dio Cass. XXXVII 56. Ὁ Καίσαρ — γνώμην ἰδὼν, δῆσαι τε αὐτοὺς, καὶ εἰς πόλεις ἄλλους ἄλλη καταδέσθαι, τῶν οἰσιῶν ἐστερημένους, ἐπὶ τῷ μῆτε περὶ σδείας ἐτι αὐτῶν χρηματισθῆναι ποτε, καὶ διαδράσῃ τις, ἐν πολέμιων μοίρᾳ τὴν πόλιν, εἰς ἧς ἂν φύγοι, εἶναι.

multas — poenas. Pal. sextus, Colon. cum Graevii sec. praehent multos; unde Grutero et Graevio vel dolores subaudiendum, vel: multos uno dolore dolores etc. legendum esse placuit. Sed multas retinent cum ceteris Gruteri et Graevii libris Parr. Arch. Teg. Sal. Erf. et Anonymus. In Bavarico scriptum est: eripuisset uno dolore animi atque corporis omnes scelerum poenas ademisset. — Cic. p. Clu. 61 extr.: *Quid ei tandem aliud mors eripuit, praeter sensum doloris?* v. infra cap. 3 extr.

V. §. 9. popularis habetur. p. Sext. 43: *Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in rep. atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeque dicebant, jucunda multitudini esse volebant, populares; qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur.* cf. Off. I 23. Ibid. cap. 52 extr.: *Nonnulli tamen, sive felicitate quadam, sive bonitate naturae, sive parentum disciplina, rectam vitae secuti sunt viam.* v. Ter. Hec. III 3, 4.

tus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore huiusce sententiae, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicae vineat. Habemus enim a C. Caesare, sicut ipsius dignitas et maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tamquam obsidem perpetuae in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit inter levitatem concionatorum, et animum vere popularem, saluti populi
 10 consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis praemiis affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici praemium decrevit, quid de tota re et causa iudicarit. At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem reipublicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse; denique ipsum latorem Semproniae legis ¹⁾ iussu ²⁾ populi

1) legis Semproniae. 2) injussu populi.

auctor dicitur, qui primus legem vel sententiam suasit; *cognitor* autem defensor et quasi procurator et patronus ejus sententiae. *Cognitor* enim dicitur in iudicio, qui praesenti adest, ejusque causam tuetur ut suam; *procurator* autem, qui absentis negotium suscipit. *Ambr. Schol. et Asc. ad Verr. Div. 4.*

vineat. Ita Anonymus; namque omnes Parr. Bavv. Erf. ceterique codd. *vindicat* vel *vendicat* (Bav. Par. 2) prae se ferunt.

obsidem. Cic. p. Coel. 52 [laud. Mur.]: *Habet a M. Coelio resp. iudices duas accusationes vel obsides periculi, vel pignora voluntatis.* Phil. I 2: *Magnum pignus ab eo reip. datum, se liberam civitatem esse velle, cum dictatoris nomen — funditus ex rep. sustulisset.* Infra Graev. ex tribus suis recepit *lenitatem*. Meliorum tamen codd. lect. confirmat Cicero de Amic. 23: *Concio, quae ex improbissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, i. e. assentatorem et levem civem, et inter constantem, severum et gravem.* Et paullo supra: *Multis nominibus est hoc [adulationis] vitium notandum, levium hominum et fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem.*

§. 10. *nonneminem.* Q. Metellum significari monet Anonymus. Sed Ambros. Schol.: *Erant autem [P.] Clodius, [L. Calp.] Piso et [Aulus] Gabinus, qui in senatum venire noluerant, ne quod in conjuratos supplicium depromere cogerentur; quos scilicet adsentatores Catilinae fuisse compertum est.* v. p. Milon. §. 33 et 26. p. domo 24

Semproniae legis. Hunc ordinem, qui melior visus est Garatonio, restitui ex Teg. Sal. Bav. plerisque Parr. Erf. Barb. et priore Veneta. — Cic. p. C. Rab. perd. r. ad Quirites cap. 4: *C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium R. injussu vestro judicaretur.* v. Verr. V 63 et I Cat. §. 4.

poenas reipublicae dependisse. Idem ipsum Lentulum, largitorem et prodigum, non putat, cum de perniciie populi Romani, exitio huius urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare, et sancit in posterum, ne quis huius supplicio levando se iactare, et in perniciie populi Romani posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.

jussu pop. Ernestius, cumque secutus Beier. ad Off. II 12. monuerunt legendum esse: *injussu*; quod Gracchus non jussu populi, sed per vim interemtus sit, et Cicero istius exemplo doceat, etiam hos conjuratos injussu populi interfici posse. At haec Ciceronis argumentatio in eo potissimum versatur, ut legem Sempr. de civibus, non autem de reip. hostibus constitutam esse probet, et Muretus recte adnotavit, Ciceronem causae servire; namque re vera C. Gracchus neque jussu, neque injussu populi occisus erat. v. not. ad I Cat. §. 4. Populo autem C. Gracchum tum temporis in odio fuisse, praesertim ob caedem Antylli, viri de plebe, docent Appiani verba Civ. I 23: Γράκχος δ' ἐς τὴν ἀγορὰν παρελθὼν ἐβούλετο μὲν αὐτοῖς ἐκλογίσασθαι περὶ τοῦ γεγονότος. οὐδενὸς δ' αὐτὸν οὐδ' ὑφιστάμενου, ἀλλ' ὡς ἐναγῇ πάντων ἐκτρεπομένων, ὁ μὲν Γράκχος καὶ ὁ Φλάκχος ἀποροῦμενοι, — ἐς τὰς οἰκίας διέτρεχον.

largitorem. de Off. II 16: Omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales; prodigi, qui epulis et viscerationibus et gladiatoriiis muneribus, ludorum venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem aut nullam omnino sunt relicturi; liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adjuvant, aut opitulantur in re vel quaerenda vel augenda. De Lentulo autem Plutarch. in Cic. 17: Κορνήλιος Λέντιλος, Σούρας ἐπὶ ἐλπίσιν, δι' ἀσέλγειαν ἐξεληλαμένος τῆς βουλῆς πρότερον [a. u. c. 684 a Censorib. L. Gellio et Cn. Corn. Lentulo] ἐν τοῖς κατὰ Σύλλαν χρόνοις ταμιεύων, συγρὰ των δημοσίων χρημάτων ἀπώλεσε καὶ διέφθειρεν. v. not. ad III Cat. §. 8 extr.

se jactare. ad Att. II 1 pag. 172 Graev.: Jam cum ille — in eo se in concione jactasset: nihil ei novi dixi accidisse. Ibid. 21. p. 268: Vidi de edictis Bibuli concionantem, qui antea solitus esset jactare se magnificentissime illo in loco summo cum amore populi. in Verr. IV 21 pr.: Jactat se jamdudum de Calidio: narrat omnibus se emisse. v. II Cat. §. 20. p. S. Roscio §. 24.

in perniciie. Hervag. a. 1355 et Lambin. 1366 cum Ox. ψ. habent in perniciem. At hoc sensu apud Cle. potius legitur: cum perniciie; Sic p. Plancio 57: Ego vero ne immortalitatem quidem contra remp. accipiendam putarem, nedum emori cum perniciie reip. vellem. Verr. I 24: Accidit, — ut illo itinere veniret Lampsacum cum magna calamitate et prope perniciie civitatis. v. I Cat. §. 33. — de Off. II 22: Atque in hac perniciie reip. ne illam quidem consequuntur, quam petunt, gratiam. p. Sextio 31: De me in illa ruina reip. dicit se legem tulisse. v. supra §. 2 et infra §. 12 et 22.

publicationem bon. Plutarchus in Cic. 21: Εἰρημὴν δὲ τῆς

11 CAP. VI. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo carum atque iucundum. sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leniorem¹⁾ fuisse. Quamquam, patres conscripti, quae potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salva republica vobiscum persfrui liceat, ut ego,

1) leviozem fuisse.

γνώμης [τοῦ Καίσαρος], πρῶτος ἀντέκρουσεν αὐτῇ Κάτλος Λου-
τάτιος εἶτα δσξάμενος Κάτων, καὶ τῷ λόγῳ σφοδρῶς συναπερεί-
σας ἐπὶ τὸν Καίσαρα τὴν ὑπόνοιαν, ἐνέπλησε θυμοῦ καὶ φρονήμα-
τος τὴν σύγκλητον, ὥστε θάνατον καταψηφίσασθαι τῶν ἀνδρῶν.
Περὶ δὲ δημεύσεως χρημάτων ἐνίστατο Καῖσαρ, οὐκ ἀξιῶν, τὰ
φιλάνθρωπα τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐκβαλόντας, ἐνὶ χρέσσασθαι τῷ
σχυδρωποτάτῳ. Βιαζομένων δὲ πολλῶν, ἐπεκαλεῖτο τοὺς δημάρ-
χους. Οἱ δ' οὐχ ὑπήκουον, ἀλλὰ Κικέρων αὐτὸς ἐνδοὺς ἀνῆκε τὴν
περὶ δημεύσεως γνώμην.

VI. §. 11. statueritis — dederitis. De hac loquendi forma v.
notam ad Roscian. §. 130. Adde Fam. XIII 64: Si ea feceris,
quae ille per me tecum agi voluit, gratissimum mihi feceris. cf. III
Cat. §. 22.

vituperatione defendetis. Ita scriptum est in Teg. Archiep. Parr.
1. 2. 3. Erfurt. text. — vituperatione P. R. defendetis legitur in
Erf. supra lin. Parr. 4. 6. 7. 9. Pall. sext. dec. Graevii primo. —
Coloniensis, Graevii sec. Barb. Bav. prae se ferunt: vos a crud.
vitup. P. R. exsolvitis; sed rectius Salisb.: vos crud. vitup. P. R.
exsolvetis, omissa praepositione. Sic Cic. ad Fam. VII 1: Propter
molestissimas occupationes meas, quibus si me relaxaro, nam ut plane
exsolvam, non postulo. Ter. Hec. V 2, 26: Illas errore, et te
simul suspitione exsolves. v. ibid. 22 et IV 2, 23. Tac. XIV 12.
Liv. III 20. Virg. Aen. IV 632. — Par. 3: a crudelitatis nota
vituperatione populi Rom. liberabitis, quae lectio, quamquam glossis
foedata, confirmare tamen videtur illam Salisb. et Col. unde Guiliel-
mius faciebat: populo Romano [aut: P. C.] exsolvetis.

obtainabo. Eodem sensu legitur hoc verbum in Verr. III 71: Pos-
sumus hoc teste, possumus P. Servilii et C. Antistii magistrorum lite-
ris, possumus auctoritate societatis, cujus literis utimur, quod dicimus
obtinere? Finn. II 33 pr.: Illud ipsum, qui obtineri potest, quod
dicitis, omnes animi et voluptates et dolores ad corporis voluptates
ac dolores pertinere? Ibid. paullo infra §. 103: Quod vero a te dispu-
tatum est, majores esse voluptates et dolores animi, quam corporis,
— qui probari potest? v. not. ad or. p. Dejot. §. 3. — Mox resti-
tutum est leniorem ex Teg. Archiep. Erfurt. Salisb. plerisque Parr.
in locum vulgati leviozem, quod in Bav. Parr. 1. 3. conspicitur.
v. §. 12.

ita — ut. Est hoc jurandi atque affirmandi genus. Verr. V 14 pr:
O dii immortales! — Ita mihi meam voluntatem spemque reliquae
vitae vestrae populi Romani existimatio comprobet, ut ego, quos
adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut
me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer. Et sub fin.:

quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate et misericordia. Videor enim mihi videre¹⁾ hanc urbem, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem; cerno animo sepultam patriam²⁾, miseros atque insepultos acervos civium; versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, et furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Len- 12
tulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam: tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer haec videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo. Etenim quaero, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis quam acerbissimum³⁾ sumserit: utrum is clemens ac

1) mihi hanc urb. videre. 2) sepulta in patria. 3) de servis non quam acerb.

Ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tametsi mihi jucundissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum cupio voluptatis, quantum sollicitudinis et laboris. Fam. X 9: Ita ab imminentibus malis resp. liberetur, sic honores praemiaque vestra suspicio, conferenda certe cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio perseverantiaque sim remissurus. ad q. l. Graevius praeter nostr. comparat Fam. X 12. Att. XVI 15.

Videre — videor. Ista ὑποτύπωσις — praeposita quaedam forma rerum, ita expressa verbis, ut cerni potius videatur, quam audiri, qua non solum quae facta sint aut fiant, sed etiam quae futura sint aut futura fuerint, imaginamur, — laudatur a Martiano Capella de Commotione animorum pag. 425. inter exempla. in quibus metus excitatur communibus periculis. Mollior atque verecundior fit haec figura praepositis talibus: Videre, videor, vel Credite vos intueri. v. Quint. VI 2, 29. IX 2, 40. Cic. p. S. Roscio cap. 55 et p. Milone cap. 28 seqq. — Ter. Adolph. III 3, 50: Videre videor jam diem illum, quum hic egens Profugiet aliquo militatum. Ex Mart. Capella et Erfurt. repositum est: videre hanc urbem; uti mox ex eod. Erf. Oßx. Graevii primo Duisb. Barb. edd. vett. sepultam patriam, quam lectionem etiam Anonymus tueri videtur, sepulta in patriam exhibens.

§. 12. *purpuratum.* Ad togam praetextam, qua consules, praetores, et praeterea pontifices, augures, decemviri sacris faciundis, atque privati in edendis ludis utebantur, hoc epitheton referunt Muretus et Manutius, quod mihi cum Anonymo potius de purpuratis regum vel tyrannorum satellitibus intelligendum videtur. Curt. III 2, 10: Purpuratis solita vanitate spem ejus inflantibus, conversus ad Charidemum Atheniensem percontari coepit [Darius]. 8, 5: Minus hoc regi, quam purpuratis ejus displicebat. v. ibid. §. 15. III 3, 18. Justin. XII 5. Liv. XXX 42. Hor. Od. I 35.

de servis quam acerbissimum. Ita edidi ex Erf. plerisque Parr.

misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas uniuscuiusque nostrum domus, et hoc universum reipublicae domicilium

atque Bavv. Oxx. Gruteri et Graevii libris. Apud Lactantium autem, qui h. l. citat in libro de Ira Dei cap. 7. nunc editur: *de servo non quam acerrimum*, unde Lambinus in ed. 1566 recepit: *de servo non quam acerbiss.* quem secutus est Gruterus, nisi quod retinuit *servis*, propter consensum librorum, et veterem illum morem, ex quo familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, interfecto domino, ad supplicium agi oportebat. — Huc tamen neque veterem illum morem, de quo v. Tac. XIV 42—43. Cic. ad Fam. IV 12; neque senatusconsultum Silanianum, quod factum videtur P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano coss: u. c. 765, facere, apertius declarant verba Paulli ad Edictum in fr. 6. §. 3. D. 29, 3. de senatusconsulto Siliano et Claudiano: *Si appetitus sit, nec occisus dominus, nihil senatusconsulto cavetur; ipse enim in familiam suam potest animadvertere.* Garatonius nescit, an etiam magis oporteat legere *de servo* (quod exstat in Par. 7 et Archiep. qui sunt minoris auctoritatis codices), quam addere negationem [quae in omnibus Ciceronis codicibus omittitur]; propterea quod plurium servorum poena, cum unus deliquerit, nulla ex parte clemens existimari possit. — At veterum Romanorum instituta nequaquam ex nostris moribus judicari debere, illosque summa severitate in puniendis servis usos esse, docent cum plurima exempla, tum verba Hor. I. Sat. 3, 80—84. Vocem *acerbissimum* tuentur omnes libri et scripti et editi. Cic. Verr. V 43: *Liberate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acerbissimo supplicio miserimae servitutis abusus est.* v. ibid. 28. 46, 37. p. C. Rabirio 3. de Bello Afric. 37: *Vi oppido potiti, incolae — acerbissimo afficiunt supplicio.*

importunus ac ferreus. Cic. de Finn. I 10, 33: *Nollem me ab eo ortum tam importuno tamque crudeli.* de Nat. Deor. III 33 pr.: *Summo cruciatu supplicioque Q. Varius homo importunissimus periit.* in Verr. V 46: *Quis tam fuit illo tempore durus et ferreus, quis tam inhumanus?* v. supra §. 5. Pro *inhumanissimus*, apud Lactantium, in Oxx. Veneta 1485. Herv. legitur: *inhumanus*, et in Par. 3: *inmansuetus.*

qui non — lenierit. Locus corruptus. Teg. Archiep. Parr. 1. 3. 4. 6. 7. 9. Franc. Oxx. qui non dolorem cruciatu lenierit; et sic Duisb. omissa voce *dolorem*. Par. 8 et Graevii primus m. pr.: *qui non dolorem cruciatumque lenierit.* Nostram lectionem, ex margine Lambinianae 1584 depromptam, exhibent fere Salisb. [*ac cruciatum*], Erf. [*cruciatumque*], Par. 3: *qui non dolore nocentis suum dolorem cruciatumque lenierit.* Par. 5: *qui non dol. et cruciatum suum dolore et cr. noc. lenierit.* Bav.: *qui non dolorem suum ac cruciatum dolore noc. lenierit.* — Junctae leguntur voces *dolor — cruciatus* in Verr. V 43. ne cum sensu doloris aliquo aut cruciata spiritus auferatur. de Finn. V 26, 77: *quae Theophrastus de dolore, de cruciatu corporis dixit.*

domos. Ita cum plerisque codd. etiam Priscianus pag. 1173,

delere conati sunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis huius urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur; sin remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae civiumque perniciē fama subeunda est. Nisi vero cuiusdam L. Caesar, vir fortissimus et aman-¹³tissimus reipublicae, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suae, feminae electissimae, virum praesentem et audientem, vita privandum esse dixit, cum avum iussu consulis interfectum, filiumque eius impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile factum? quod initum delendae reipublicae consilium? Largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium quaedam contentio. Atque illo tempore huius avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus. Ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa republica minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicae Gallos accersit¹⁾, servitia concitat, Catilinam vocat, attribuit nos trucidandos Cethego,

1) accersit.

omisso tamen pronomine nostrum. Beier. ad Off. II 18. pag. 126. maluit domus ex Olx.

in cinere. p. Sulla 6: Cum illae infestae funestaeque faces, uni versumque totius urbis incendium, — cum civium cruor, cum cinis patriae versari ante oculos atque animum memoria refricare coeperat: tum denique ei [Antonius] resistebam. v. tot. cap. — L. Julius Caesar consul fuit cum C. Marcio Figulo a. u. c. 690.

sororis suae, Juliae, quam post mortem M. Antonii Cretici, ex quo mater M. Antonii triumviri fuit, P. Lentulus Sura duxerat uxorem. Phil. II 6: L. Caesar avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum?

avum, M. Fulvium Flaccum. v. I Cat. 2. Ejus filia Fulvia, nupta L. Caesari, consuli cum C. Rutilio Lupo a. 664, ex eo mater huius Lucii fuit.

huius avus. Phil. VIII 4: Num igitur — temerarium civem aut crudelem putares P. Lentulum principem senatus? complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in proelio Lentulus grave vulnus accepit. Erat is consul cum Cn. Domitio Ahenobarbo, suffectus in locum P. Cornelii Scipionis Nasicae, C. Marcii Figuli, qui vitio creati abdicarunt. a. u. c. 591.

de summa R. P. Sic Bavv. meliores, Par. 6. cum Pal. sexto. de summa reip. legitur in Parr. 1. 3. 8. Erf. t. Graev. pr. Fr. Pal. nono. Ceteri praebent: de summa dignitate reip. v. III Cat. 6, et infra §. 13 et 20. In verbis subsequ. receptum est accersit ex quatuor Bavv. Erf. Olx. et omnibus Parr. praeter 2, qui accersivit prae se fert. Paulo post inserui particulam et ante ceteros ex Teg. Sal. Arch. Erf. Parr. 1. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

et¹⁾ ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinae. Vereamini²⁾, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando, nimis aliquid severe statuisset videamini; multo magis est verendum³⁾, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

14 CAP. VII. Sed ea, quae exaudio, patres conscripti, dissimulare non possum. Iaciuntur enim voces, quae perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia et provisa, et parata, et constituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Romani, ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique aetatum; plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus huius loci ac templi. Causa est enim⁴⁾ post urbem conditam haec inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, praeter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum, cum
15 omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego

1) om. et. 2) Veremini. 3) quum multo magis sit verendum.
4) Causa enim est.

vereamini. Ernestius invitis codd. correxit *veremini*. Male; namque Sall. Cat. 32: *Miscreamini censeo*. Lambino legendum videbatur: *Vereamini, credo etc.* Sed v. I Cat. 2, 3.

multo magis est ver. Reposui hanc optimorum codd. Teg. Sal. Arch. Erf. Parr. 1. 3. 3. 8. Graev. primi lectionem in locum vulgatae: *quum multo mag. sit verendum*. Supra omnes fere codd. et edd. vett. praebent *severius*, unde Ernestius: *aliquid severius delecto nimis legendum esse suspicatus est.*

VII. §. 14. *iaciuntur.* Haec est omn. Bavv. Erf. Barb. Graevv. novem Parr. lectio, ex quibus unus Par. 10, qui nullius pretii est, *jaetantur etiam prae se fert*; quod verbum ante Graevium vulgatum, teste Gell. II 6 multo fusius largiusque est, quam *jacere*. Tac. III 3: *Si vera forent, quae jacerentur.*

perveniunt ad aures. v. or. p. Marcello §. 23.

omnium ordinum. In eandem sententiam Cic. p. Sextio 31: *In qua [causa] omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una consentiunt.* p. Sulla 10: *Omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt.* in Pis. 40: *De quo jam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum judicaverunt.* v. ibid. 22.

plenum est. De hac re Cic. in Phil. II 7: *Quis eques R. quis praeter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, quum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? Quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina eorum capere potuerunt.* v. Dion. Cass. XXXVII 33 extr.

cum omnibus. p. Sextio 46: *In tanto civium numero magna multi-*

homines excipio et secerno libenter. neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt! Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consiliique concedunt, uti vobiscum de amore reipublicae certent: quos ex multorum annorum dissensione ad huius ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum atque haec causa coniungit: quam coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicae partem esse venturum. Pari studio defendendae reipublicae convenisse video tribunos aerarios, fortissimos viros: scribas item universos; quos cum casu haec dies ad aerarium frequentasset, video ab expectatione sortis ad salutem communem¹⁾ esse conver-

1) ad communem salutem.

tudo est eorum, qui — propter implicationem rei familiaris communi incendio malint, quam suo deflagrare. v. II Cat. 10.

§. 13. summam ord. de Rep. II 23: *Lycurgus γέροντας* Lacedaemone appellavit, — quos penes summam consilii voluit esse, cum imperii summam rex teneret. De vi particulae ita v. p. Rosc. Am. §. 93. p. Mur. 5.

dissensione, propter judicia, quae cum C. Gracchus lege Sempronia a senatoribus ad equites transtulisset, post XL annos victor Sulla legem tulit, ut senatorius ordo iudicaret; et iudicavit per X annos turpiter. Postea lege Aurelia L. Cottae praetoris a. u. 684, judicia inter senatores et equestrem ordinem et tribunos aerarios communicata sunt. Asc. ad Verr. et p. C. Cornelio. v. not. ad Roscian. §. 8.

conj. — confirmatam. Saepius de hac re loquitur Cicero. ad Att. I 17: *Sic ego conservans rationem institutionemque nostram, tueor, ut possum, illam a me conglutinatam concordiam.* et Phil. II 8: *Accusa senatum, accusa equestrem ordinem; qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnes ordines, omnes cives.* v. Plin. XXXIII 2. Istam societatem biennio post disjunctam esse, conqueritur Cic. ad Att. I 18: *Facto S. C. de ambitu, de judiciis, nulla lex perlata, exagitatus senatus, alienati equites R. sic ille annus [a. u. c. 695. M. Messala. M. Pisone coss.] duo firmamenta reip. per me unum constituta evertit; nam et senatus auctoritatem abiecit, et ordinum concordiam disjuxit.*

tribunos aerarios, qui pecuniam de aerario quaestoribus adnumerare solebant. Asc. ad Verr. I 15.

scribas, qui acta in tabulas referebant. Verr. III 79: *Ordo est honestus, — quod eorum hominum fidei tabulae publicae, periculaque magistratuum committuntur.* v. ibid. 77—80. et p. Mur. 20.

frequentasset. Ita Teg. Sal. Parr. 1. §. 8. uterque Graevii, Erfurtensis. Ceteri codices vel: *frequentes advocavit*, vel *frequentes conduxit*, prae se ferunt. Cic. p. domo 35: *Quem tu tamen popu-*

16 sos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non haec templa, adspectus urbis, possessio libertatis, lux denique haec ipsa, et hoc commune patriae solum cum sit earum, tum vero dulce atque iucundum?

CAP. VIII. Operae pretium est, patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; qui sua virtute¹⁾

1) virtute sua fortunam civitatis consec.

lum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras. Plaut. Cistell. I 1 10: Istoc quidem nos pretio facile est Frequentare tibi, utilesque habere.

video. Post hoc verbum Graevius ex suo secundo, Colon. Verd. et Erf. marg. quibus Barber. et ex meis quatuordecim unus Bav. adstipulatur, adjecit: ab amore debitae pecuniae. Ineptum hoc esse glossema, docet et ceterorum codd. auctoritas, et scholium Anonymi: Ipso die convenerunt ad aerarium scribae, ut sortirentur officia: qui scriba esset consulis, qui tribuni plebis etc. Idque confirmat Ambrosianus, qui verba Ciceronis in P. Clodium et Curionem II 6: Tanto prius ad aerarium venit, ut ibi ne scribam quidem quemquam offenderet. hisce commentatur: Apud aerarium sortiri provincias et quaestores solebant et scribae, ut pro certo appareret, in quam provinciam, vel cum quo praeside proficiscerentur. — Parr. 1. 2. 3. 6. 10. Franc. Barb. Oxx. cum utraque Veneta male habent hujus sortis, et Bav. suae sortis. Mox dedi salutem communem, quem ordinem tuentur omnes quatuor Bavv. Parr. Erfurtensis.

§. 16. lux — haec ipsa. v. not. ad I Cat. 13. Adde p. Rabir. perdu. 3: Quem [carnificem] non modo foro, sed etiam coelo hoc ac spiritu censoriae leges atque urbis domicilio carere voluerunt.

earum — juc. de Rep. I 12: Interventit vir prudens omnibusque illis et iucundus et carus.

VIII. libertinorum hom. Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt. Gaius Inst. I 11. v. p. S. Roscio §. 19. Eorum tria enumerantur genera: cives Romani, Latini Juniani, dediticiorum numero. Qui major annorum triginta, et ex jure Quiritium domini, et justa ac legitima manumissione liberatus erat, id est, vindicta, aut censu, aut testamento, is civis Romanus fiebat. Sin vero aliquid eorum decrat, Latinus erat ex lege Junia. Dediticiorum numero esse dicebantur, qui poenae causa vineti a domino, quibusve stigmata inscripta, qui propter noxam torti, nocentesque inventi, quive traditi erant, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerant, et postea vel ab eodem domino vel ab alio manumissi erant. De his cautum erat lege Aelia Sentia, ut ejusdem conditionis liberi fierent, ejus conditionis erant peregrini dediticii. Vocabantur autem sic, qui quondam adversus populum R. armis susceptis pugnaverant, et deinde victi se dediderant. Hujus ergo turpitudinis servi, quocumque modo et cujuscumque aetatis manumissi, numquam aut cives Romani aut Latini fieri poterant. Gaius l. c. §. 13—17. Ulpianus in Fragm. I. §. 3. 6. 11.

sua virtute fortunam hujus civ. Ita Erfurt. quinque Gruteri, omnes Graevii, Bavv. Parr. Barb. — At plures Mureti libri: qui fortuna sua huj. civ. jus consec. et sic fere Ox. ψ: qui fortuna sua

fortunam huius civitatis consecuti, vere hanc suam¹⁾ patriam esse iudicant: quam quidam hinc nati, et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse iudicaverunt. Sed quid ego huiusce ordinis homines commemoro²⁾, quos privatae fortunae, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quae dulcissima est, ad salutem patriae defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat; qui non haec stare cupiat; qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrum forte commo- 17
vet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concurrare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum; est id quidem coeptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perdit, qui non ipsum illum sellae atque operis et quaestus quotidiani locum, qui non cubile

1) hanc vere suam. 2) commemorem.

civitatis huius consecuti. Sed v. not. praeced. Cic. de Off. I 15 in nota ad III Cat. §. 12 extr. p. Mil. §. 92. Palat. decimus cum ceteris Oxx.: *qui fortunam civitatis consecuti.*

vere hanc suam patr. Hunc ordinem reposui ex Erf. Teg. Archiep. Bav. Parr. 3. 3. 6. 1. [*vere s. hanc*]. — *hanc vere jam suam* exstat in Parr. 2. 4. 7. 9. — Mox legitur hic in Erf. Par. 2. Barb. O2x. pro vulgato *hinc*. Garatonius comparat Ter. Andr. V 1, 14: *Illam hinc civem esse ajunt.* Eun. V 3, 9: *Scis eam hinc civem esse.*

excitavit. Phil. II 7: *Etenim quum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indicis, sua manu, voce paene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur.* — In verbis praeced. dedi commemoro ex Erf. Barb. Pith. et plerisque Bavv. atque Parr. in locum vulgati commemorem.

stare. v. not. ad Milon. §. 90.

§. 17. *lenonem*, per contemptum. Sed tamen apud Just. II 3, 8 legati Sesostris lenones dicuntur. v. Sall. Cat. 30, a quo paullum dissentit App. Civ. II 3: *Αὐτοῦ δὲ Λέντλου καὶ Κεδήγου Δεράποντες τε καὶ ἐξελεύθεροι χειροτέχνας πολλοὺς προσλαβόντες, καὶ ὀπισθίας ὁδοὺς περιήσαν ἐπὶ τὰς τῶν στρατηγῶν οἰκίας, ὥς τοὺς δεσπότας ἐξαρπασόμενοι· ὧν ὁ Κικέρων πιθόμενος, ἐξέδραμεν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ διαδεῖς ἐς τὰ ἐπὶ καίρῳ φύλακας, ἐπανῆλθε, καὶ τὴν γνώμην ἐπέταχυνε.*

sellae atque operis. Hinc plebeia *faex sellulariorum* in fragmento Cic. apud Augustinum contra Pelag. II ult. — Sellularium quaestum apud Graecos atque Romanos in sordidis artibus numeratum esse, docent Cicero de Off. I 42: *Illiberales autem et sordidi quaestus mercenariorum omniumque, quorum operae, non artes emuntur.* Gellius III 1: *Negotiis se plerumque umbraticis et sellulariis quaestibus intentos habent; in quibus omnis eorum vigor animi corpo-*

ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae, salvum esse vellent. multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quaestus, frequentia civium sustentatur¹⁾, alitur otio: quorum si quaestus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est?

1) sustinetur.

risque clanguescit. Quae quidem verba fere expressa sunt ex Xenoph. Oecon. 4, 2: Αἱ γε βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπὶ ῥῆτοί τε εἰσι καὶ εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν τε ἐργαζομένων καὶ τῶν ἐπιμελομένων, ἀναγκαζοῦσαι καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἐναι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεῦειν. τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίνονται. Itaque Liv. VIII 20, 4: Quin opificum quoque vulgus et sellularii, minime militiae idoneum genus, exciti dicuntur. Sophocl. Ajax. 1120 Menel.: Ὁ τοξότης ἔοικεν οὐ σμικρὰ φρονεῖν. Teuc.: Οὐ γὰρ βάνανσον τὴν τέχνην ἐκτενᾶμην. — In verbis antecedentibus Bavv. et Parr. tuentur sperare, pro vulgato sperantem. Praeterea Parr. 1. 3. Graevii primus, Oxx. sollicitare exhibent.

esse velint. Ernestius correxit vellent. v. I Cat. §. 9 extr. et Verr. III 8: Verres inventus est, qui haec non commutaret, sed everteret. — Sed recte omnes Bavv. Parr. Erf. cum ceteris: velint; non enim tum solummodo voluisse, sed etiam nunc velle dicuntur. v. not. ad or. p. Deiot. 1 extr. Verr. l. c. 1: Qui sibi hoc sum sit, ut corrigat mores aliorum, quis huic ignoscat, si ipse ab religione officii declinarit?

immo vero. Ita quidem Par. 2. m. sec. Hervag. et vulgatae edd. At omnes Gruteri, Graevii codices cum edd. vetustioribus, nec non Bavv. Erfurt Barb. Oxx. Parr. 1. 2. m. pr. 3. 4. 6. 7. 9. 10: nisi vero, quod solus restituit Graevius, probante Garatonio. Par. 8 cum Vi. nisi video; Archiep. Bav. nisi vero id potius est dicendum. In Par. 3 duae istae voces nisi vero omissae sunt. Mihi quidem haec varietas ex scribendi compendio, quod in plerisque codd. conspicitur, orta videtur. Praeterea omnis iste locus corruptissimus est in libris manu exaratis; namque Parr. 7. 2. 4. 9. Oxx. amicissimum est otio.

frequentia sustentatur. Ita cum Erfurt. Graevii primo, Duisb. Franc. Pith. etiam Barb. Bavv. Parr. ed. Veneta prior, pro vulgato sustinetur. Utrumque verbum Ciceroni hac significatione in usu est. de Prov. Consul. 3: Qui se etiam nunc subsidiis patrimonii aut amicorum liberalitate sustentant. de lege Agr. II 28: Neque istorum pecuniis aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines et — praediorum sumtus sustentare possint. v. p. Rabir. Post. 2 et 17. p. Coelio 16. Verr. III 3 in nota ad or. p. l. Man. §. 14 et p. Mur. 2.

occlusis tabernis. Tabernae in tumultu et luctu publico, edicto consulum dictatorisve, vel etiam a seditiosis tribunis claudi solebant, ut opifices et tabernarios concitarent. Liv. III 27: Dictator justi-

Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis populi Romani praesidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, provide.

CAP. IX. Habetis consulem ex plurimis periculis et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus et telis impiae coniurationis vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestae

tium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatae quidquam rei agere. IX 7, 8: Tabernae circa forum clausae, iustitiumque in foro sua sponte coeptum prius, quam indictum. v. IV 51 extr. Cic. Acad. II. §. 144: Quid me igitur, Luculle, in invidiam et tamquam in concionem vocas? et quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas jubes? v. p. Flacco 8.

futurum fuit. Sic Bavv. Parr. plerique, Erf. Gruteri et Graevii codices, Olx. Liv. II 1, 4: Quid enim futurum fuit, si illa pastorum convenarumque plebs, — soluta regio metu, agitari coepta esset tribuniciis procellis? De hujus indicativi in sententiis hypotheticis usu v. notas ad or. p. l. Manil. §. 50. p. Milone §. 51; et quod rem attinet, Sall. Cat. 48.

IX. §. 18. omnes ordines — consentiunt. In eandem sententiam Cic. Phil. I 9: Omnes jam cives de reip. salute una et mente et voce consentiunt. ad Fam. X 12: Mirabiliter populus Romanus universus et omnium generum ordinumque consensus ad liberandam remp. conspiravit. v. supra §. 15.

obsessa facibus. In Teg. Erf. Graevii primo, Parr. 3. 6. 7. scriptum est faucibus. v. Sall. Cat. 82 sub fin. — Simile prosopopoeiae [quae sit, cum personas in rebus constituimus, quae sine personis sunt etc.] exemplum ex Charisio profert P. Rutilius Lupus II 6. Existimate, quaeso, rempublicam hic adesse, et pro vestra libertate supplicem vobis accidere; simul et liberos vestros, matresfamilias amplexam tenere, parentes vestros aetate confectos ad se applicare, redigere vobis in memoriam, qualem se a maioribus acceperitis, obsecrare pro sacris ac delubris deorum immortalium, pro parentum monumentis, pro vobis ipsis et salute vestra. v. I Cat. §. 18 et 27.

arcem et Cap. Capitolium saepius arcem urbis dici, adnotat Servius ad Aen. VIII 682, ut haec figura hendyadis, sive ἐν διὰ δύο videatur. v. Serv. ad Georg. II 192 et ad Aen. I 61. — Saepius tamen uni de duobus collis fastigiis nomen arcis datum, et alterum proprie Capitolium dictum legimus. Liv. III 15: Exsules servi que, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavere. Dionys. Hal. X 14 de eodem: 'Εκεῖθεν [ἐκ τοῦ Καπιτωλίου] δ' ἐπὶ τὴν ἄκραν ὠσάμενος, ἔστι δὲ τῷ Καπιτωλίῳ προσεχῆς καὶ κείνης ἐγγόνει κύριος.

ignem Vestae sempiternum. Delevi cum Lambino in marg. ed. 1584 et cum Graevio τὸ perpetuum ac, quod neque in Ah. Ili. Vi. utroq. Graevii, Duisb. Pith. neque in Teg. Sal. Archiep. Parr. 1. 3. 3. Erfurt. legitur. Retinetur tamen in ceteris deterioris notae codicibus.

sempiternum ¹⁾), vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Praeterea de vestra vita, de coniugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui; quae non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox paene deleverit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque haec, non ut vos, qui mihi studio paene praecurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quae debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

- 20 CAP. X. Nunc antequam, P. C., ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem et infirmam, contemptam et abiectam. Quodsi aliquando, alicuius furore et scelere concitata, manus ista plus valeat, quam vestra ac reipublicae dignitas; me tamen meorum laborum atque consiliorum numquam, patres conscripti,

1) Vestae perpetuum ac semp.

et in omnibus fere edd. probante Ernestio, quod numerum et concinnitatem secutus sit Cicero. — de Legg. II 8: *Virgines Vestales in urbe custodiunt ignem foci publici sempiternum.* Ovid. Fast. VI 237. *Dena quater memorant habuisse Palilia Romam, Quum flammæ custos acce recepta sua est; Regis opus placidi, quo non metuentius ullum Numinis ingenium terra Sabina tulit.*

una nox. Mihi significari videtur nox illa, quam secuta est dies III Nonar. Dec. propter verba Cic. in or. p. Flacco cap. 40 [in nota ad III Cat. §. 3]. Alii intelligunt noctem primam Saturnaliorum, de qua v. III Cat. §. 10. In verbis subsequ. particulam *quam*, in codice Erfurtensi a manu recentiore superscriptam, ex Colon. suo secundo, quibus accedit Regius optimus, teste Lallem. recepit Graevius, probante Garatonio, qui in Barberino invenit: *una nox paeneque deleverit.* In ceteris Gruteri et Graevii libris, nec non in quatuor Bavv. Parr. Oxx. τὸ *quam* omittitur. — Horat. Od. II 13, 21: *Quam paene furvae regna Proserpinae — vidimus.* Ter. Heaut. IV 6, 10: *Quam paene tua me perdidit protervitas.* Cic. Tusc. IV 2 extr.: *Quam brevi tempore quot et quanti poetae, qui autem oratores exstiterunt?* Nep. Timol. 2, 2: *Ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno ad quam fortunam detrusisset.* v. Cic. p. Milone §. 58. — Paullo post Parr. 1. 3. cum Pall. praebent: *possit, a vobis hod.* et Parr. 2. Oxx. edd. Veneta altera, Naug. Manut. Lamb. 1866: *possit, vobis hod.* — Hervag. 1834: *possit a civibus, vobis hod.*

poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitae tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris enim bene gesta, mihi uni conservata republica¹⁾ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque²⁾ Italia decedere coactus est; ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiamque delevit; habeatur vir egregius L. Paullus ille, cuius currum rex potentissimus quondam, et nobilissimus, Perses honestavit; sit aeterna³⁾ gloria Ma-

1) enim semper bene gestae — conservatae reipublicae. 2) atque ex Italia. 3) sit in aeterna.

X. §. 20. Etenim mors. Demosth. p. corona pag. 258: Ὑπὲρ εὐδοξίας καὶ τιμῆς ἡθέλον τοῖς δεινοῖς αὐτοῦς δίδοναι, ὁρῶν καὶ καλῶς βουλευομενοὶ· πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, καὶ ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθεύδων τῆρη. — Pronomen mihi, quod ab Erfurt. Teg. Archiep. Parr. 5. 6. 8. ed. Steph. abest, delendum videtur.

Ceteris enim bene gesta. Vox semper, in vulgatis post enim addita, abest ab Hitt. Vict. Teg. Salisb. Archiep. Bav. Parr. 1. 5. 8. Ox. ψ. Erfurt. et procul dubio a codicibus Graevii, qui eam primus abiecit, invito Ernestio, quod semper respondeat τῷ uni. Sed v. III Cat. §. 15. Praeterea cum cod. Graevio retinui lectionem: bene gesta — conservata rep. quam optimi codices Erfurt. Teg. Archiep. Hitt. Duisb. Palat. sec. in marg. Parr. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. confirmant. — Ernestius revocavit nonnullor. codicum et omnium fere edd. lectionem: bene gestae — conservatae r. p. gratulationem. Exempla horum genitivorum, quos ipse Ernestius duriusculos putavit, afferuntur Fam. V 7: Res eas gessi, quarum aliquam in tuis literis, et nostrae necessitudinis et reip. causa, gratulationem exspectavi. Att. I 17 med.: Fuit mihi saepe et laudis nostrae gratulatio tua jucunda, et timoris consolatio grata. Quod praeterea laudatur ex Phil. I 6, id nunc ex Faerni antiquo libro emendatum est in: An me censetis P. C. decretum fuisse, ut decernerentur supplicationes mortuo? pro vulg. mortuorum. v. nott. ad III Cat. §. 15 et 25. Paullo post ejeci praepositionem ex, volentibus Erfurt. Teg. Archiep. Parr. 1. 4. 5. 7. 8. 9. edd. Camer. Steph.

§. 21. Scipio — ille. P. Cornelius. P. F. Scipio Africanus major, de quo v. Liv. praesertim l. XXIX et XXX.

alter. P. Cornelius Scipio Africanus minor, L. Aemilii Paulli, qui de Perseo triumphavit, filius, et adoptione prioris Africani nepos; de quo v. Cic. p. Mur. 28. p. lege Man. §. 60 et 55. — Idem de Finn. V 24: Quem cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quae acerrime concupivisset, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Hannibale victo, aut posteriorem Carthaginem eversa? quem Tiberina decursio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, quum regem Persen captum gereret, eodem flumine invectione?

rius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis libera-
vit; anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestae atque
virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis
continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid
loci nostrae gloriae: nisi forte maius est patefacere nobis
provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam
22 illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quam-
quam est uno loco conditio melior externae victoriae, quam
domesticae: quod hostes alienigenae aut oppressi serviunt,

bis Italiam. C. Marius, quartum consul a. u. c. 652, Teutones
et Ambrones duobus proeliis circa Aquas Sextias delevit; in quibus
caesa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Deinde
absens quintum consul creatus, quum Cimbri, repulso ab Alpibus
fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, in
Italiam trajecissent: in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse et
proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere proelio:
caesa aut capta amplius C hominum. a. u. c. 653. Liv. epit. 68. Vell.
Pat. II 12. Cum eodem Mario se comparat Cic. in or. p. Sulla 7:
*Fateor [me esse e municipio]: et addo etiam ex eo municipio, unde
iterum jam salus huic urbi imperioque missa est.* In verbis prae-
cedentibus delevi praepositionem in, post sit vulgo additam, quam
Erfurt. Teg. Sal. Arch. Bav. Oxx. Parr. excepto 7, Barb. et Ve-
netae respuunt.

virtutes — continentur. v. III Cat. cap. 11 extr. et p. Archia
§. 25.

nisi forte. de Off. I 22: *Quae res igitur gesta umquam in bello
tanta? qui triumphus conferendus? — Mihi quidem certe vir abun-
dans bellicis laudibus, Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit,
ut diceret, frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi meo
in remp. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus.* Phil. II 3:
*Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui, ut me
primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio
patriam se visurum esse dixit.* v. ad Att. II 1. pag. 177 Graev.
At Commentator Ambrosianus ad Cic. or. p. Plancio 34 adnotat:
*Epistolam non mediocrem — Pompeio in Asiam de rebus suis in con-
sulatu gestis miserat Cicero, aliquanto, ut videbatur, insolentius
scriptam, ut Pompeii stomachum non mediocriter commoveret: quod
quadam superbiore jactantia omnibus se gloriosis ducibus anteponeret.*
— *Obfuerunt autem [literae illae] re vera: nam sic effectum est, ut
ei Pompeius contra Clodianam vim non patrocineretur.* v. p. Sulla 24.
ad Attic. I 14 pag. 82 seqq. 19. pag. 133.

§. 22. *Quamquam.* v. III Cat. 12. — *recepti, in fidem, ami-
citiam.* Off. I 11, 33: *Hi, qui, armis positis, ad imperatorum fidem
confugiunt, recipiendi. In quo tantopere apud nostros justitia culta
est, ut ii, qui civitates aut nationes devictas bello in fidem recepissent,
earum patroni essent more majorum.* v. Sall. Jug. 14, 3. — *Pro
repuleris Graevii primus exhibet: removeris, et Teg. repuleris vel
removeris.* Utroque verbo utitur Cicero in hac re. Verr. III 1:
qui a republica civem improbum removet. v. I Cat. 10 extr. p. Mil.
28, 77. *Sic depellere de sententia [Fam. I 7 pag. 32 Gar.], et
demovere de sententia [Verr. A. 17. extr.].*

aut recepti beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium, dementia aliqua depravati, hostes patriae semel esse coeperunt, eos, cum a perniciē reipublicae repuleris, nec vi coērcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus aeternum bellum susceptum esse video: id ¹⁾ ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quae non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper haerebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido. neque ulla profecto tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equitumque Romanorum, et tantam conspiracyonem bonorum omnium confringere ²⁾ et labefactare possit.

CAP. XII. Quae cum ita sint, patres conscripti, pro ²³ imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro

1) video: quod ego. 2) perfringere.

video. *Id ego.* Ita rescripsi ex Erfurt. Teg. Salisb. Archiep. plerisque Parr. et ex ed. Steph. pro vulgato: video, quod ego. Cic. p. Sulla 9 extr.: *Horum ego facies eripere de manibus, et gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas nec sanare potui, nec tollere.* Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis aeternum videam bellum esse susceptum. v. de Har. Resp. 2.

conspiracyonem. Saepius haec vox in bonam partem, pro voluntate conjuncta, consensu unanimi accipitur. Fam. X 10: *Mi Plance — omnium gentium consensum et incredibilem conspiracyonem adjuva.* de Finn. I 20. §. 65: *Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiracyone consentientes tenuit amicorum greges?* V 25, 66: *haec conspiratio consensusque virtutum.* et §. 67: *haec conjunctio confusioque virtutum.* Quod rem attinet, v. supra §. 13 et Fam. I 9: *Tenebam memoria, nobis consulibus ea fundamenta jacta ex Kalendis Januariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, Nonis Decembribus tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel auctoritatis.* Idemque memineram, nobis privatis usque ad Caesarem et Bibulum consules [a. 695], cum sententiae nostrae magnum in senatu pondus haberent, unum fere sensum fuisse bonorum omnium. v. V 21. pag. 80. Gar. Idem vero in ep. 1. l. II. ad Atticum, post Kalendas Junias a. 694 data: *Nunc vero, cum equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino, te signifero ac principe, collocaram, senatum deseruerit etc.* — Paulo post receptum est confringere ex Erfurt. Teg. Arch. Bav. Graevii sec. Oix. et omnibus fere Parisinis. Vulgatum perfringere legitur in Parr. 7 et 10.

XI. §. 25. pro imperio — provincia. in Pis. 2: *Ego provinciam Galliam, senatus auctoritate exercitu et pecunia instructam et ornatam, — quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano.* ad Fam. XV 4 pag. 150 Gar.: *Testis est consulatus meus, in quo — et provinciam ornatam, et spem non dubiam triumphī neglexi.* Phil. XI 10 pr.: *Imitare me, — qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium*

triumpho, ceterisque laudis insignibus, quae sunt a me, propter urbis vestraeque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis hospitibusque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil a vobis¹⁾, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quae dum erit vestris mentibus infixa, tutissimo²⁾ me muro

1) nihil aliud a vobis. 2) infixa, firmissimo me.

patriae, omissa omni cogitatione, restituerem. Dio Cassius XXXVII 33 extr.: 'Ο Κικέρων κατὰ χώραν ἔμεινεν. εἰλήχει γὰρ τῆς Μακεδονίας ἄρξαι· οὔτε δὲ ἐς ἐκείνην, (τῇ γὰρ συνάρχοντι αὐτῆς διὰ τὴν περὶ τὰς δίκας σπουδὴν ἐξέστη) οὔτε ἐς τὴν Γαλατίαν τὴν πλησίον, ἣν ἀντέλαβε διὰ τὰ παρόντα, ἐξήλασεν· ἀλλ' αὐτὸς μὲν τὴν πόλιν διὰ φυλακῆς ἐποιήσατο· ἐς δὲ τὴν Γαλατίαν τὸν Μέτελλον [v. Cic. ad Fam. V 2], ὅπως μὴ καὶ ὁ Κατιλῖνας αὐτὴν σφετερίσῃται, ἔπεμψε. v. Plut. Cic. 12. Cic. ad Fam. V 3, et not. ad III Cat. §. 14. — Verba: patres conscripti et h. l. et infra §. 24. absunt ab Erfurt. Teg. Sal. Archiep. Par. 3.

pro clientelis hospitibusque prov. quae sibi in provincia Gallia comparare, vel quibus jam paratis ipse proconsul magis etiam prodesse poterat. Est enim, ut ipse ait in l. II. de Off. cap. 18. §. 64. valde decorum, patere domus hominum illustrium illustribus hospitibus: idque etiam — vehementer [est] utile iis, qui honeste posse multum volunt, per hospites apud externos populos valere opibus et gratia. v. I 11 in nota ad §. 22. Tacit. III 33: Etiam tum [C. Sulpicio, D. Materio coss. a. u. c. 773.] plebem, socios, regna colere, et coli licitum: ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur.

pro his igitur. v. not. ad III Cat. cap. 2. Adde de Nat. Deor. III 10, 23: Chrysippus tibi acute dicere videbatur, homo sine dubio versutus et callidus: versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur, callidos autem, quorum tamquam manus opere, sic animus usu concalluit: is igitur inquit etc. de Finn. III 3, 17: Rerum autem cognitiones, quas vel comprehensiones, vel perceptiones, vel — καταλήψεις appellemus licet: has igitur ipsas propter se adsciscendas arbitrantur. ad q. l. Goer. laudat Tuscul. I 36, 88. IV 13, 54. In verbis continuo seqq. pro vulgato conspiciatis Lambinus cum priore Veneta dedit perspicitis, probante Garatonio, quum in Erfurt. Duisb. 04x. edd. Veneta 1483 et Naugeriana prospicitis scriptum sit. — Paullo post ejeci vocem aliud, jubentibus Parr. 1. 2. 3. 3. 6. 7. 8. Bavv. Erfurt. Duisb. Oxx.

tutissimo me muro. Ita mihi veram Ciceronis scripturam restituisse videor ex Erfurt. Teg. Salisb. Archiep. Bav. Graevii primo, Parr. 1. 3. 3. pro qua vulgati libri cum Parr. 8. 9. firmissimo, Par. 7. tutissimo firmissimoque, Parr. 2. 4. 6. Barb. firmissimo tutissimoque exhibent. Activa hujus vocabuli significatio, librariis, ut quidem videtur, parum nota, legitur apud Liv. I 33: Se quidem, inter tela

septum esse arbitror. Quodsi meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit: commendo vobis parvum meum filium, cui profecto satis erit praesidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius, qui haec omnia suo solius ¹⁾ periculo conservaverit, illum filium esse ²⁾ memineritis. Quapropter de summa salute vestra, ²⁴ populi que Romani, patres conscripti, de vestris coniugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis eum consu-

1) suo solus. 2) esse filium.

et gladios patris clapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinius credidisse. Tibull. IV 1, 85: Tutam castris praeducere fossam. Tacit. Agric. 30: Proelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. v. Ann. I 38.

satis praesidii. ad Fam. II 16 pag. 126 Gar.: Filio meo, — si erit ulla respublica, satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei: sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim a reliquis civibus. — Ex Erfurt. Hitt. Vi. Graevii primo et nonnullis Parr. atque Bavv. receptum est suo solius, pro qua lectione Parr. 7. 2. solius suo, Par. 1. cum Palat. primo sui solius praebent, et vulgatur suo solus. v. nott. ad §. 4 et ad I Cat. §. 9. Ad Rutilii Lupi locum cit. ex Lycurgo: Unius opera mea non concitatum bellum non necessarium scitis, Ruhnkenius pag. 23 laudat Cic. ad Att. XI 13: Solius enim meum peccatum corrigi non potest. p. Sextio 60: in unius mea salute. — filium esse. Hunc verborum ordinem praebent omnes quatuor Bavv. plerique Parr. cum Erfurtensi.

§. 24. de aris ac focis. v. not. ad III Cat. §. 2. Festus in v.: Fanum a Fano [Fauno] dictum, sive a fando, quod dum pontifex dedicat, certa verba fatur. Varro de L. L. V 7: Hinc [a fando] effari templa dicuntur ab auguribus. Hinc Fana nominata, quod pontifices in sacrando fati sunt finem. Idem VI 3: Faunos, deos Latinorum — in silvestribus locis traditum est solitos fari futura, a quo fando Faunos dictos. Eadem haec verba refert Servius ad Virg. Georg. I 40, additque, Faunum dictum esse a fando, ideoque aedes sacras, Faunas primo appellatas, postea fana dicta. Cornelius Fronto de Differentiis Vocabulor. pag. 472. ed. Angeli Maii: Templum in loco augurato. — Fanum Fauno consecratum. — Asconius autem ad Cic. Verr. I 20: Fanum religiosissimum templum, unde fata petuntur. v. Isidori Orig. XV 4. — In Erf. Teg. Sal. Arch. Bav. Parr. 1. 3. 4. 3. 6. 7. 8. 9. Olx. ed. Steph. legitur: de imperio ac libertate — de universa rep. Praeterea dedi cum Graevio: Habetis eum consulem ex Erfurt. Teg. Sal. Archiep. Bav. plerisque Gruteri libris, utroque Graev. Pithoeano, Parr. 2. 3. 4. 3. 8. 9. Antea vulgabatur: Habetis enim consulem, uti legitur in Par. 1. [Par. 10. Habetis etiam cons.] sed haec varietas ex scribendi compendio orta est, quod Par. 7. indicat. Ernestius ex ed. Waldarf. et Veneta priore [1480], quibus adstantur codd. Barb. et Par. 6, recepit: Habetis enim eum consulem.

lem ¹⁾, qui et parere vestris decretis non dubitet, et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit.

1) Habetis enim cum cons.

praestare. Cic. p. Sextio 16: *Eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuisset, quaeque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad communem salutem omnium civium, et prope gentium pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes praestare tuerique deberent.* 28: *Consule me, cum esset designatus tribunus plebis [M. Cato], — dixit eam sententiam, ejus invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat.* v. p. Mur. §. 3. et p. l. Man. §. 47. Unus Coloniensis: *praestare quoad possit, unde Graevius existimavit Ciceronem scripsisse: ipsum quoad possit praestare, probante Ernestio propter concinnitatem sermonis. Sed v. III Cat. §. 29.*

ORATIO

M. TULLII CICERONIS

PRO

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Aulus Licinius Archias, Antiochiae in Syria natus, loco nobili, se studiis poeticis dedit, et adprime, ut videbatur, excelluit in hoc genere literarum. Itaque a Tarentinis, Rheginis, Locrensis et Neapolitanis civitate ceterisque praemiis donatus, Romam venit C. Mario quartum consule et Q. Lutatio Catulo. a. u. c. 652. Praetextatus etiam tum, a Lucullis statim in domum suam receptus est, et multis illustribus viris carus atque jucundus fuit. — Interim satis longo intervallo cum L. Lucullo in Siciliam profectus, quum ex ea provincia decederet, venit Heracleam, quae tunc erat civitas foederata, et adscriptus est in numerum civium, gratia potissimum Luculli. — Data est civitas Silani lege et Carbonis, a. u. c. 664 vel 665, si qui foederatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, quum lex ferebatur, domicilium in Italia habuissent: et si sexaginta diebus apud praetorem essent professi. — Itaque Archias, quum domicilium Romae multos jam annos haberet, professus est apud praetorem Q. Metellum. At quum ei ad obtinendum jus civitatis quaedam argumenta deessent, quoniam neque tabulis Heracliensium probare poterat, adscriptum se in ordinem civium; quippe tabularium civitatis illius exarserat bello sociali; nec bona sua in censum detulerat; reus factus est a Graccho quodam, lege Papia, quae lata fuerat ad eos coercendos, qui temere et illicite civitatem Romanam usurpassent, defensurus a M. Tullio Cicerone.

Habitam esse hanc orationem post consulatum Ciceronis, patet ex verbis cap. 11: *Quas res nos in consulatu nostro — gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit.* Praeterea verba cap. 5: *Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo apud exercitum fuisse; docent, eam dictam esse ante censum illum, qui teste Dione Cassio XXXVII 46 a. u. c. 695 M. Pisone et M. Messala coss. institutus est, vel potius anno sequente Q. Metello, L. Afranio coss. id quod ex Cic. ep. ad Att. I 18 perspicitur: Ne absens censere, curabo edicendum, et proponendum locis omnibus: sub lustrum autem censeri, germani negotiatoris est. Quare cura, ut te quamprimum videamus. Kal. Febr. Q. Metello et L. Afranio coss. —* Nunc vero, quum vetus Commentator palimpsesti Ambrosiani ad cap. 2. adnotet, hanc causam apud Quintum Ciceronem dictam esse, cui Asiam obtigisse, Marcus in ep. 15 l. I ad Atticum, Idibus Martiis, M. Pisone, M. Messala coss. data, scribit: facile intelligitur, defensum esse A. Lic. Archiam D. Junio Silano, L. Licinio Murena coss. a. u. c. 692.

In *Exordio* hujus orationis Cicero causam exponit, cur Aulum Licinium defendendum suscepit §. 1—2. petitque a iudicibus, ut se pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, patiantur de studiis humanitatis ac literarum paullo loqui liberius §. 3. Tum ad propositionem transgressus, duas argumentationis partes indicat:

I. Aulum Licinium non modo non segregandum, quum sit civis, a numero civium,

II. verum etiam, si non esset, adsciscendum fuisse.

I. In priore argumentationis parte orator a) *enarrat* Archiae genus et vitae studia, utque, fama ingenii per omnem Asiam atque Graeciam celebrata, a Tarentinis, Rheginis atque Neapolitanis civitate donatus, Romam venerit, et a Lucullis et ab aliis illustribus viris benignissime exceptus, post aliquot annos cum L. Lucullo in Siciliam profectus, civitatem ab Heracliensibus impetraverit. §. 4—6. b) Deinde *confirmat*, A. Licinium esse civem Romanum, propterea quod tribus legis Silani et Carbonis conditionibus satis fecerit; namque α) adscriptum esse Archiam civitati foederatae Heracliensium, idque, quum tabulas Heracliensium publicas Italico bello, incenso tabulario interiisse sciant omnes, testimonio Luculli et legatorum Heracliensium probari. §. 7—8. β) eum multis annis ante civitatem datam sedem omnium rerum atque fortunarum suarum Romae collocasse; et γ) professum esse apud Q. Metellum, hominem sanctissimum et diligentissimum, et iis tabulis professum esse, quae solae ex illa professione collegioque praetorum publicarum tabularum auctoritatem obtineant. §. 9. Itaque non esse, cur de ejus civitate dubitetur, praesertim quum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus. §. 10. c) Denique *refutat* adversarii objectionem, Archiam censum non esse, dicendo, illum censeri non potuisse, propterea quod proximis censoribus, L. Gellio Publicola et Cn. Cornelio Lentulo Clodiano, a. u. c. 684 cum L. Lucullo imperatore apud exercitum, et superioribus, L. Marcio Philippo, M. Perperna a. u. c. 668 cum eodem quaestore in Asia fuerit: primis autem post civitatem lege Julia datam, P. Licinio Crasso et L. Julio Caesare, nulla populi pars censa sit. Archiam tamen iis temporibus in civium Rom. jure esse versatum, satis constare: quum et testamenta Romanis legibus fecerit, et hereditates civium Romanorum adierit, et in beneficiis ad aerarium delatus sit. §. 11.

II. Altera pars hujus orationis poeticae facultatis et doctrinae jucundissimae gratia nititur: contendit enim Cicero, Aulum Licinium, etiamsi civis non esset, tamen adsciscendum fuisse; namque a) his studiis, quibus deditus sit Archias, animum oratoris ex forensi strepitu relaxari, atque ipsam orationem et dicendi facultatem crescere. §. 12—13. b) Eadem quoque praeceptis atque exemplis animum et mentem ad remp. bene administrandam conformare. §. 14. Orator occurrit objectioni, quod non omnes summi viri ista doctrina eruditi fuerint. §. 15. c) Praeterea ex his studiis non solum fructus maximos, verum etiam delectationem humanissimam ac liberalissimam percipi. §. 16. d) Quodsi ipsi haec sensu nostro gustare non possemus, tamen ea nobis etiam in aliis miranda esse. §. 17. e) A summis hominibus traditum esse, poetam divino quodam spiritu inflari, ut jure suo Ennius sanctos appellarit poetas, quorum

igitur nomen, ab nulla umquam barbaria violatum, sanctum esse debeat apud humanissimos iudices. §. 18. *f)* Quum Homerus, quamquam alienus, quia poeta fuerit, a multis civitatibus post mortem etiam expetitus sit, multo magis A. Licinium, et voluntate et legibus civem Romanum, in civitate retinendum esse; praesertim quum omne studium, atque omne ingenium contulerit ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. §. 19—21. Confirmat orator haec exemplo Ennii §. 22, et, refutata opinione eorum, qui minorem gloriae fructum putent ex graecis versibus percipi, quam ex latinis §. 23, auctoritate Alexandri M. et Cn. Pompeii §. 24. additque, *g)* Archiam si civis Romanus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, facile perficere potuisse; omnes enim trahi atque duci studio laudis. §. 25—27. *h)* Ut vero libentius etiam Archiam civem Romanum conservent, Cicero de suo quodam amore gloriae iudicibus confitens, dicit, eas res, quas in consulatu, una cum patribus pro salute urbis atque imperii gesserit, Archiam versibus attigisse atque inchoasse §. 28; nullam enim virtutem aliam mercedem laborum periculorumque desiderare, praeter hanc laudis et gloriae. §. 29—30.

In epilogo orator per brevem anacephaleosin iudices commonet atque precatur, ut Aulum Licinium Archiam civem Romanum conservent; atque inusitatum hoc dicendi genus denuo excusat. §. 31—32.

CAP. I. **S**i quid est in me ingenii, iudices, quod 1 sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo

I. §. 1. *Si quid est etc.* Afferit hoc orationis principium, verbis paullum immutatis, Quintilianus XI 4, 19. probaturus, Cicero- nem eloquentiam sibi numquam in agendo immodice arrogasse. v. ibid. 3, 97. Quin etiam in epist. ad Famil. IX 18. verecunde de elo- quentia sua dicit: *Ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, exaruisset.*

ratio aliqua, doctrina, scientia. Fam. IV 13: *Eam partem, quae ab exquisita quadam ratione et doctrina proficiscitur, non attingam.* Tuscul. I 1: *Cum omnium artium, quae ad recte vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina studio sapientiae, quae philosophia di- citur, contineretur.* v. Verr. Div. 11. Quintil. II 12, 12: *Illis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis* Ibid. III 5. pr.: *Facultas orandi consummatur natura, arte, exer- citatione.*

fructum — repetere. Est verbum solemne juris Romani, idem quod: vindicare sibi. Verr. Div. 5: *Civibus cum sunt creptae pecu- niae, civili fere actione et privato jure repetuntur.* v. infra cap. 8 extr.

iure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari ultimam: inde usque repetens hunc video mihi principem, et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quodsi haec vox, huius hortatu praeceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est
 2 situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti¹⁾ studio

1) huic uni studio.

suo jure. v. not. ad or. p. l. Man. §. 65. — ultimam, h. e. primam, supremam. de Prov. Cons. 18 extr.: *Nonne vobis videor et ultimi temporis recordatione, et proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere — ex animo excidere?* Nep. Attic. 1: *Titus Pomponius Atticus ab origine ultima stirpis Romanae generatus.* Liv. I 47: *Tarquinius maledicta ab ultima stirpe orsus.* Virgil. Aen. VII 49: *tu sanguinis ultimus auctor.*

inde usque repetens, h. e. incipiens. de Legg. I 6 pr.: *Atte vero, et — a capite, frater, repetis, quod quaerimus.* v. ibid. §. 26. Orat. I 20; vel: ab ultima pueritia repetens memoriam. v. p. Deiot. §. 20; vel: ultimam pueritiam memoria repetens. Orat. I 1 pr.: *Mihi — memoria vetera repetenti — videri solent etc.* Absolute legitur hoc verbum etiam I Orat. 20, 91 [cit. Forcell.]: *Neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem desertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, et Tisia.* et apud Sallust. Cat. 3: *Res ipsa hortari videtur, supra repetere.* v. Cort. ad h. l. et Goer. ad Acadd. II 3. pag. 29. — Particula inde saepius ad tempus refertur. Cic. de Rep. I 46: *Affirmo, nullam omnium rerum publicarum — conferendam esse cum ea, quam patres nostri nobis, acceptam jam inde a maioribus, reliquerunt.* Ter. Heaut. I 2, 9: *Mihi magna cum eo jam inde usque a pueritia Fuit semper familiaritas.* v. Horat. Tursell. qui laudat de Nat. D. II 48, 124: *Inter se jam inde ab ortu naturae ipsae congregatae.* de Prov. Cons. 15 extr.: *Nemo sapienter de rep. nostra cogitavit, jam inde a principio hujus imperii, quin etc.*

principem — ad. Verr. V 16 pr.: *Cum homo disertus et nobilis, M. Marius loqueretur, ut, quum penes te praetorium imperium ac nomen esset, ad illum parvam manum extinguendam ducem te principemque praeberes.* Phil. X 11: *Cui testis est per literas Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi.* et paullo supra: *Q. Hortensius adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum praeuit.*

§. 2. huic cuncti. Vocem cuncti, pro qua Lambinus in marg. ed. 1584 conjecit uni, retinent cum ceteris codd. etiam Bavv. Parr. et quidem in cod. Emmer. cuncti scriptam, superaddita glossa: *totaliter.* Nonnulli eam ad Ciceronem et auditores simul referunt, ut sit cuncti universi. Mihi quidem eadem ratione dictum videtur cuncti, qua toti, omnes, et apud Graecos ὅλος καὶ πᾶς. Tusc. V 1: *Omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo colloca-*

penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.

CAP. II. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quaestione legitima, et in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam: ut me pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humani-

runt. v. ibid. cap. 2. Finn. V 20, 57: *Totos se ad studia doctrinae conferunt.* Horat Sat. I 9, 2: *Nescio quid meditans nugarum, et totus in illis.* Epist. I 1, 11: *Quid verum atque decens, curo, et rogo, et omnis in hoc sum.*

ad humanitatem Gellius Noct. Att. XIII 16: *Qui verba latina fecerunt, quique his probe usi sunt, humanitatem non id esse voluerunt, quod — a Graecis φιλανθρωπία dicitur, et significat dexteritatem quandam benevolentiamque erga omnes homines promiscuam: sed humanitatem appellaverunt propemodum, quod Graeci παιδείαν vocant; nos eruditionem constitutionemque in bonas artes dicimus. — Hujus enim scientiae cura et disciplina ex universis animantibus uni homini data est, idcircoque humanitas appellata est.* v. Non. Marcell. I 260.

quasi cogn. quadam. Acad. I 3, 21: *Hominem esse censebant quasi partem quandam civitatis et universi generis humani.* 6, 24: *Neque materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. — Sed quod ex utroque, id jam corpus et quasi qualitatem quandam nominabant.* v. Goet. ad h. l. qui admonet, mitigare utrumque vocabulum, junctim positum, audacius et insolentius dicta. cf. not. ad IV Cat. §. 2.

II, §. 3. quaestione legitima, lege constituta. Hanc enim causam lege Papia de civitate Romana apud Quintum Ciceronem dixit Archias, hujus M. Tullii fratrem. Comment. Ambrosiani palimpsesti.

lectissimum virum Verr. I 6: *Nomen hominis audacissimi detuli; quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi — ita probarunt.* III 60: *Hic postulat se absolvi, qui — plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quam apud tres negotiatores metum valere!* v. IV 36. et not. ad or. p. S. Roscio §. 8.

severissimos iudices. Verr. A. 10: *Q. Manlium et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos iudices — non habebimus.* Ibid. Div. 3: *judiciorum severitatem desiderant.* A. 1: *si vos severe religioseque judicaveritis.* V 38: *cum te implicatum severitate iudicum — videam.* v. p. S. Roscio 3 extr.

hoc denique praetore. Non vacat, quod mentionem facit praetoris ipsius, id est fratris sui Q. Ciceronis, qui iudicio praeerat. — Fuit enim Q. Tullius non solum epici, verum etiam tragici carminis scrip-

4 tatis ac literarum paullo loqui liberius; et in eiusmodi persona, quae, propter otium ac studium, minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

CAP. III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quon-

tor. Ambr. Comment. — Confirmantur haec verbis M. Cic. ad Quint. frat. III 6 pr.: *Quatuor tragoedias XVI diebus absolvisse cum scribas, tu quidquam ab alio mutuaris? et χλέος quaeris, cum Electram et Troadem scripseris?* Exstant praeterea versus epici viginti de signis coelestibus.

tractata est. Non opus est Ilgenii conjectura: *jactata est*; est enim hoc verbum desumptum de scena, quod adpositum nomen persona satis indicat. Cic. p. Rose. Com. 7: *Cujus personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit.* Off. III 29: *Cum tractaretur Atreus, personae serviendum fuit.* v. Horat. Ep. I 18, 14.

III. ex pueris excessit. Sumtum est hoc dicendi genus a Graecis. Demosth. p. corona pag. 512: *ἐμοὶ μὲν ὑπῆρξεν — παιδὶ μὲν ὄντι φοιτᾶν εἰς τὰ προσήκοντα διδασκαλεῖα, — ἐξελθόντι δὲ ἐκ παιδων τὰκόλουθα τούτοις πράττειν.* Ter. Andr. I 1, 24: *Is postquam excessit ex ephebis.*

ad humanitatem. Orat. III 13 extr.: *In iis artibus, quae reperiuntur, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque aetates suas consumserunt.*

ad scribendum. Verbum proprium de poetis. Ter. Andr. prolog. 1: *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit.*

Antiochiae. Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ [ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου ποταμοῦ], Σελεύκου τοῦ Νικάτορος κτίσμα, μητρόπολις ἐστὶν τῆς Συρίας, καὶ τὸ βασιλεῖον ἐνταῦθα ἰδρυτο τοῖς ἀρχουσι τῆς χώρας· οὐ πολὺ τε λείπεται καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει Σελευκείας τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει, καὶ Ἀλεξανδρείας τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ. Strabo XVI p. 516. Sola est urbs, quae cum Roma et Constantinopoli in tabula Peutingeriana sub figura foeminae coronatae et aureola insignis repraesentetur; hodie dicitur apud Arabas Antakia. Acta Apost. 11, 26: *Ἐγένετο δὲ — χρηματίσαι πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς.* v. Mannert Geogr. Antiq. Tom. VI 1. pag. 467—472.

loco, genere. De Rep. II 7: *Sabinas honesto ortas loco virgines — Consualibus rapi jussit, easque in familiarum amplissimarum matrimoniis collocavit.* Tuscul. V 20: *Qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus.* p. Plancio 6: *Hic familia consulari est, ille praetoria, reliquos video esse ex equestri loco.* Verr. II 71: *Legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo promulgatam videmus.* Ex allatis hisce exemplis intelligitur, particulam et, quae in recentissimo codice d, quo usus est Victorius, in edd. Hervag. Crat. aliisque post nobili legitur, omittendam, neque haec sequentibus verbis: *celebri quondam etc.* conjungenda esse.

dam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in ceteris Asiae partibus cunctaeque Graeciae sic eius adventus celebrabantur¹⁾, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena 3 graecarum artium ac disciplinarum; studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis, et hic Romae, propter tranquillitatem reipublicae, non neglegebantur. Itaque hunc et Tarentini, et

1) celebrabatur.

celebri. de Partitt. 10 sub fin.; *In locis et illa fortuita [spectantur], culti, an inculti: celebres, an deserti.* Verr. V 18: *Tu tibi hoc numquam invidiosum fore putasti, celeberrimo loco palam tibi aedificari onerariam navem?* Eodem sensu legitur *celebritas loci* in or. p. Scauro fragm. 11. ad Fam. XIV 1. apud Tacit. III 9. coll. IV 67. v. Hor. Epist. I 17, 28.

copiosa. Off. II 22, 71: *Quid? qui ejus [Africani] collega in censura fuit, L. Mummius, numquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset.* v. Fam. XII 19. Att. XII 42. Caes. Gall. I 25: *Bibraete oppidum longe maximum ac copiosissimum.* quae verba Interpres Graecus reddit: πόλις μεγάλη τε καὶ εὐδαίμων κ. τ. λ.

studiis affluenti. de Finn. II 28 extr.: *Miser, si in vitiosa et flagitiosa vita afflueret voluptatibus.* et cap. 20 pr.: *Ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret.* — At ibid. I 11, 39: *Si ea sola voluptas esset, quae quasi titillaret sensus, et ad eos cum suavitate afflueret.* Valer. Max. VI ult.: *Opes affluunt subito.* v. orat. p. Mur. c. 24.

celebrabantur. in Pison. 22: *Quid dicam adventus meos?* v. p. I. Man. 3. §. 15. Mendose habet Erfurt. cum Archiep. m. pr. celebrantur, et quidam deterioris notae codices cum edd. Venn. celebrabatur vel celebratur.

superaret. de Rep. I 25 extr.: *Quamvis sit magna [exspectatio], tamen eam vinces.* ad Fam. II 4: *Incredibilis quaedam exspectatio, quam tu una re facillime vinces.* v. Verr. V 3. In eandem sententiam Cic. de Catone in fragm. apud Macrobi. Saturnal. VI 2 [cit. Manutio]: *Contingebat in eo, quod plerisque contra solet, ut majora omnia re quam fama viderentur: id quod non saepe evenit, ut exspectatio cognitione, aures ab oculis vincerentur.*

tranquillitatem reip. Gracchanae turbae finitae erant a. u. c. 655, L. Opimio, Q. Fabio Maximo consulibus; seditio autem Apuleii atque Glaucia paullo post, a. u. c. 653 exorta est. v. not. ad I Cat. §. 4.

Tarentum, vel Tarentus, ad sinum Tarentinum, qui est inter promontoria Sallentinum et Lacinium, conditum a Tara, Nep- tuni filio, et occupatum a Lacedaemoniorum Partheniis, duce Pha- lanto, octavo ab Hercule. v. Serv. ad Aen. III 531. De Tarentinis Strabo VI. pag. 194: Περὶ τὰ Ἀνρίβεια καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀφ- ῥέδυσαν· ὕστερον δὲ ἀποικίαν Ῥωμαίων δεξάμενοι, κατ' ἡσυχίαν ζῶσι, καὶ βέλτιον ἢ πρότερον. Hanc coloniam post annum [a. u. c. 650],

Rhegini, et Neapolitani civitate ceterisque praemiis donarunt, et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famae cum esset iam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo. nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum in domum¹⁾ suam receperunt. Sed

1) eum domum.

quo Cassius Longinus et Sextius Calvinus coss. fuerunt, deductam esse, scribit Vell. Patere. I 13, 4. v. infra §. 10.

Rhegium, urbs ad fretum Siculum in Bruttio, condita a Chalcidensibus, hodie Reggio. Strabo l. c. pag. 178: Μιχρόν πρὸ τῶν Μαρσιῶν σεισμοὶ κατεΐριψαν πολὺ τῆς κατοικίας.

Neapolis Chalcidensium, urbs Campaniae, et ipsa Parthenope a tumulo Sirenis appellata. v. Plin. III 3. Neapolitanos Cumis oriundos esse scribit Livius VII 22.

Nactus est. p. Sextio 7: Fuit profecto quaedam illa reip. fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? de Rep. I 9: Te permagnum est nancisci otiosum.

quorum alter. Praestiterat C. Marius eas res, quae satis uberem materiam scribentibus darent. Catulus autem et rebus gerendis floruerat, et habilis auditor erat. Ambr. Comm.

quum res gestas, non quidem tum, sed anno sequente, quo proconsul victoriae de Cimbris ad Vercellas reportatae inprimis auctor, cum Mario quintum consule triumphavit. Plutarch. Mar. 27. Liv. epit. 68. — Cic. Tusc. V 19: C. Marius — Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, paene altero Laelio: nam hunc illi duco simillimum. et in Bruto 33: Jam Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro — eruditus. Multae literae, summa non vitae solum atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas, quae perspicui cum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suum. v. de Off. I 37. de Orat. III 47.

aures adhibere, dedere, offerre. v. infra cap. 10 extr. de Nat. D. I 2: Quid est, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? — Significatur h. l. mos ille, quo poetae scripta sua vel amicis, vel medio in foro recitabant. Hor. Sat. I 4, 75: Non recito cuiquam nisi amicis, idque coactus, Non ubivis, coramve quibus libet. In medio qui scripta foro recitent, sunt multi, quique lavantes. Epist. I 19, 57: Non ego nobilium scriptorum auditor et ultor, Grammaticas ambire tribus et pulpita dignor. Hinc illae lacrymae spissis indigna theatris scripta pudet recitare. v. Juven. Sat. 7, 58. Plin. ep. I 16.

praetextatus, id aetatis, qua Romani praetexta [praetextis purpura togis Liv. XXXIV 7] utebantur. Sic in Verr. II 35: Dicit etiam praetextatus Sopatri filius. Erat autem Sopater homo Siculus ac Graeculus. v. ibid. c. 29. Romanos ineunte quinto decimo aetatis anno togam puram sive virilem sumsisse docent Lipsius et Ernestius

etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturae atque virtutis, ut domus, quae huius adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello, illi Numidico, et eius Pio filio: audiebatur a M. Aemilio: vivebat cum Q.

ad Tac. XII 41. Liv. XXII 37: *Delectu edicto, juniores ab annis septemdecim et quosdam praetextatos scribunt.*

sed etiam hoc. Ita cum libris Gruteri et Graevii, etiam Bavv. Parr. edd. Rom. Venetae 1472 et 1499, cujus margini Victorius adscripsit: *etenim. Archiep. m. sec. ed. Naug. sed enim;* et Franc. *sed et hoc.* Garatonius legendum censet: *sed est hoc*, quam lectionem Par. 8 prae se fert; aut si vox fuit post virtutis, quam O3x. edd. Rom. Ven. 1499 retinent, pro glossa non habeatur, *sed jam hoc.* De permutatione ista, ex scribendi compendio orta, v. not. ad II Cat. extr. — *prima fuerit.* Ita legitur in Parr. 5. 8. 9. c. d. text. ed. Romana. At Archiep. Em. d. marg. cum cett. Parr. O2x. edd. Venn. habent *prima fuit.*

Q. Caecilius Metellus, consul cum M. Junio Silano a. u. c. 643, vir acer et nulli secundus saeculi sui. Clarissimus fuit triumphus ejus de Jugurtha, virtutisque cognomen Numidici inditum. Censor a. 635 cum C. Caecilio Metello Caprario, quum Glauciam senatorem et Apuleium tribunatu defunctum senatu movere conatus esset, sed renitente collega nihil effecisset, paullo post ab iisdem in exilium actus est, conspirante cum inimicis ejus C. Mario sextum consule a. u. c. 634. App. Civ. I 28—31. Cic. p. Sextio 16. Sall. Jug. 43.

Pio filio. App. Civ. I 33: *Ἀναίρεθέντων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀπουλήϊον, ἡ μὲν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐκεκράγεσαν κατακαλεῖν Μέτελλον. Πούπλιος δὲ Φούριος δῆμαρχος — θρασέως ἐνίστατο αὐτοῖς· καὶ οὐδὲ Μετέλλου, τοῦ Μετέλλου παιδὸς ἐκτεύοντος αὐτὸν ἐν ὄψει τοῦ δήμου, καὶ δακρύοντος, καὶ τοῖς ποσὶ προσπίπτοντος, ἐνεκλάσθη. Ἄλλ' ὁ μὲν παῖς ἐκ τῆςδε τῆς ὀψέως Εὐσεβῆς ἐς τὸ ἔπειτα ἐκλήθη.* a. u. c. 633. Vell. Pat. II 13: Q. Metellus, Numidici filius — meritum cognomen Pii consecutus erat. Quippe expulsus civitate a L. Saturnino tribuno plebis, quod solus in leges ejus jurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu populi Romani restituit patrem. v. Cic. post. red. in sen. 13. et not. ad or. p. S. Roscio §. 13.

M. Aemilius Scaurus, consul a. 639 cum M. Caecilio Metello, et iterum a. 647, princeps senatus, vir regendae reip. scientissimus [Orat. I. §. 214], qui a Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit (p. Sextio 47); de quo Cicero in Bruto c. 29: *In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas.* — *Hujus et orationes sunt, et tres ad L. Fusidiam libri, scripti de vita ipsius acta, sane utiles.*

Q. Catulo et patre et filio. De patre v. supra, et de filio not. ad or. p. I. Man. §. 31. — Archiep. et Palimps. Ambr. omittunt voculam et post Catulo. At Cic. de Off. I 50. §. 109: *Quod in Catulo, et in patre et in filio vidimus.*

L. Crasso. Ea aetate hic etiam cum maxime in studiis eloquentiae floruit. Ambr. Comm. L. Licinius Crassus cum omnium hominum moderatissimo, Q. Mucio Scaevola, magnificentissima aedilitate functus, cum eodem consul fuit a. u. c. 639. Cic. de Off. I 50. §. 108: *Erat in L. Crasso et in L. Philippo multus lepos: at iisdem temporibus in M. Scauro et in M. Druso adolescente singularis severitas.*

Catulo, et patre, et filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod cum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

CAP. IV. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea pro-

Lucullos, Marcum et Lucium, quorum alter de Macedonia [in Pis. 19], alter de bello Mithridatico triumpharunt. A. C.

M. Livius Drusus, filius M. Drusi, ejus, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum [a. u. c. 652] fregit. Hic nobilissimus tribunus plebis a. 665, et defensor senatus contra plebem, quum, animo ad dandam civitatem Italiae converso, revertisset e foro, immensa illa et incondita, quae cum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit. Cic. in Bruto 28, 109. Vell. Pat. II 15 et 14.

Octavios. Alter ejus Octavii filius, quem post bellum civile nuper collegam suum [a. 667], L. Cinna victor occidit. Alter vero Cn. Octavius, M. Octavio patre, qui consulatum cum Scribonio Curione gessit. a. u. c. 678. Ambr. Comm. v. Ascon. ad or. p. Scauro n. 6.

Catonem. Patrem Catonis significat ejus, qui se post civile bellum Uticae interfecit. A. C. Erat autem is, teste Gellio N. A. XIII 19, M. Cato tribunus plebis, qui praeturam petens mortem obiit. v. Off. I 16. §. 66.

Hortensiorum domum. Ambr. Commentator adnotat, significari Lucium Hortensium, et filium ejus Q. Hortensium, de quo v. not. ad or. p. l. Man. §. 51. Cic. Verr. III 16: *Tu cum tot decumas — eriperes, magnum te fecisse arbitrare, si pluris vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii? etc.*

devinct. consuetudine. Nep. Att. I extr.: *Incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero, quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.*

IV. in Siciliam. Lectionem hanc, ab omnibus codd. Pall. S. Victoris, Gemblac. Erf. Graevianis, Barberinis confirmatam, retinent omnes Parr. Archiep. Em. Bav. edd. Rom. Venetae. Unus Ox. C. *Ciciliam*, atque inde codex recentiss. d. *Ciliciam*, quod receptum in Hervag. 1554, Steph. Lambin. defensumque ab Ilgenio, plerisque recentiorum editorum, minime autem Garatonio placuit. Eadem permutatio in or. p. l. Man. §. 64 in nonnullis libris conspicitur. At quum L. Sulla a. u. c. 667 demum in Asiam contra Mithridatem transvectus sit [v. App. Mi. cap. 22 et 50], quo in bello Luculli praeclara opera usus est, teste Plutarcho in Luc. 2 et App. l. c. cap. 55; et L. Lucullus post civitatem lege Julia datam in Asiam quaestor profectus esse dicatur infra §. 11, neque ab alio scriptore ullum Luculli iter in Asiam ante annum 664 memoretur: certe non est, cur, relictis codd. et edd. vet. auctoritate, merae cedamus conjecturae; praesertim cum Plutarchus in Luc. 2 scribat: Νέος ὢν ἐν τῷ Μαρσικῷ πολέμῳ πολλὰ μὲν τόλμης δειγμάτων παρέσχε καὶ συνέσεως. Μᾶλλον γε μὴν αὐτὸν δι' εὐστάθειαν καὶ προφύτητα Σύλ-

vincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset civitas acquissimo iure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit; idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracliensibus¹⁾ impetravit. Data est civitas Silani²⁾ lege et Carbonis, SI QUI FOEDERATIS CIVITATIBUS ADSCRIPTI FUISSENT, SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT, ET, SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic

1) Heracleensibus. 2) Silvani lege.

λας προσηγάγετο, καὶ χρώμενος ἀπ' ἀρχῆς ἐπὶ τὰ πλείστης ἀξία σπουδῆς διετέλεσεν. Hinc facile intelligitur, Lucillum initio belli socialis, quod a. u. c. 662 exortum est [v. App. Civ. I 54], in Siciliam, minime vero in Ciliciam, tam remotam, cum Archia proficisci potuisse.

acquissimo jure, sc. cum civibus Romanis. de Off. I 54: *Privatum oportet aequo et pari cum civibus jure vivere.* Phil. III 6: *Municipium — vetustate antiquissimum, jure foederatum.* — In rem Cic. p. Balbo 22: *Quid? Heracliensium legionem P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, qua cum prope singulare foedus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule [a. 476], ictum putatur, [nonne civitate donavit?]*

adscribi. Verbum solemne. Cic. ad Fam. XIII 50: *L. Manlius — fuit Catinensis: sed est una cum reliquis Neapolitanis civis Romanus factus; erat enim adscriptus in id municipium ante civitatem sociis et Latinis datam.* Pronomen se omittitur in Parr. 2 et Archiep. m. pr. sed v. infra not. ad §. 10. — Omnes Parr. Bavv. cum Erf. et Ambr. exhibent *Heracliensibus*.

§. 7. *Silani lege.* Prave vulgatur *Silvani*; namque omnes Parr. Bavv. Oxx. Grut. Graevv. Erf. Ambros. *Silani* [vel *Syllani*] exhibent, quam lectionem confirmat Asconius ad or. p. C. Cornelio pag. 971. Tom. VI Graev. et p. 140 ed. Lugd. 1644: *M. Plautius Silanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone consulibus [a. 663] secundo anno belli Italici etc.* Ex his Asconii verbis concludi potest, latam esse hanc legem, ejus alibi mentio nulla sit, a. u. c. 663; praesertim, quum C. Carbonem, post mortem M. Livii Drusi, quem L. Marcio Philippo, S. Julio Caesare coss. a. 663 interfectum esse constat, tribunum fuisse significet Cicero in Oratore c. 65: *Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis: O Marce Druse, patrem appello, tu dicere solebas, sacram esse rempublicam, quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit.* Errat procul dubio Ambrosianus Commentator, qui in argumento hujus orationis scribit: *Silanus et Carbo Coss. legem tulerunt; nusquam enim Silanus et Carbo collegae in consulatu leguntur.* v. Cassiodor. Ang. Maium ad argum. Ambros. Comm. et Paul. Manut. de legg. Romanis cap. XVII. pag. 1080 et 1081. Tom. II. Graev. Thes. Antiq. Rom.

sexaginta diebus, i. e. intra diem sexagesimum, vel: intra sexaginta, dies. Sall. Cat. 18: *quod intra legitimos dies profiteri nequiverit.* v. p. Milone cap. 9 extr. ad Qu. frat. III 6 in nota ad §. 5.

8 domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. quid enim horum infirmari, Gracche¹⁾, potest? Heraclaeae esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire, non audivisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines: huius iudicii causa cum mandatis et cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras He-

1) Grati.

Q. Metellum Pium, namque idem infra cap. 10. §. 26. familiarissimus Archiae dicitur.

§. 8. de civitate, Romana scil. quam A. Licinius, cum legis Plautiae Papiriae conditionibus satisfecerit, consecutus esse dicitur. Eadem civitas Romana intelligenda est infra in verbis §. 10: *quid est, quod de ejus civitate dubitetis?* — Ernestius, haec de civitate Heracliensi accipienda esse, contendit.

Gracche. Vulgatum Grati nulla auctoritate nititur; namque hoc loco in Erfurt. Parr. 2. 5. 4. 3. 6. 9. Arch. Bav. c. Em. Barberr. O5x. Gruteri et Graevii libris, edd. Rom. Venn. mendose legitur *Gratis*, in Par. 1. O1x. *Gracci*, in Par. 7 et Franc. a *Gracchis*, et in Par. 3. d. Arch. m. s. in marg. Venetae 1499, Herv. Lamb. *Gracche*. Infra autem cap. 6. Erf. Par. 1. O2x. exhibent *Gracci*. Parr. 2. 4. 3. 6. O2x. *Gracce*, et ceteri omnes cum edd. Rom. Venn. *Gracche*. Manutius arbitratur, hunc esse Q. Numerium Gracchum, qui tribunus plebis, quo anno Cicero restitutus est, cum collega Sex. Attilio Serrano ab inimicis ejus captus esse dicitur in or. p. Sextio 55. v. Ascon. ad Pison. c. 13.

tum adscriptum, sc. in ordinem civium, ut loquitur Comm. Ambrosianus. Pro tum nonnulli deterioris notae codices cum edd. Venn. praebent cum.

M. Lucullus. Ita cum ceteris codd. omnes Parr. Bavv. et quatuor a Victorio collati in marg. codicis d, qui cum edd. Naug. Man. Lamb. *Lucius* prae se fert. v. supra cap. 4 pr. Comes in itinere Siciliensi Lucio fratri fuisse videtur Marcus, cui cum Dione quodam Siciliensi hospitium fuisse scribit Cic. in Verr. II 3. Similis est locus in Verr. IV 3: *Adest vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce iudicii causa domo missus.*

audivisse — egisse. ad Fam. VI 12: *Omnia promissa, confirmata, certa et rata sunt, quae ad reditum et ad salutem tuam pertinent; vidi, cognovi, interfui.* p. Sulla 23: *Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur.*

cum publico test. In Verr. A. 3: *Videt tot tam graves — legationes cum publicis auctoritatibus ac testimoniis convenisse.* p. Plancio 9: *Iisdem ex municipiis adsunt equites Romani publice cum legationis testimonio.*

adscriptum Heracl. sc. civem. Sic fere Ambr. Comm. in argu-

racliensium publicas; quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quae habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non possumus: et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerimi municipii iusiurandum fidemque, ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romae ¹⁾ non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae collocavit? At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione collegioque praetorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

CAP. V. Nam cum Appii tabulae negligentius asservatae dicerentur; Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas,

1) in Italia non.

mento: *adscriptus est in ordinem Heracliensium civis.* Cic. de Nat. D. III 13 extr.: *Romulum nostri aliosque complures — quasi novos et adscriptitios cives in coelum receptos putant.* Ernestius τὸ *adscriptum* esse a glossatore putavit.

Hic tu — desideras. Inest quaedam indignatio, ut p. Sulla 21: *Hic tu epistolam meam saepe recitas.* Verr. V 22: *Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinae laudationis?* p. Balbo 22: *Hic tu Cn. Pompeii beneficium infirmare conaris.* Manutius laudat ep. ad Fam. VII 13: *Hic tu me etiam insimulas.* et V 13: *Hic tu ea me abesse urbe miraris.* Prave igitur Ambr. palimps. habet *desideres.* Significantur h. l. tabulae publicae, in quibus nomina civitate donatorum incisa erant. v. Fam. XIII 36.

Est ridiculum. v. p. Mur. §. 68. — *religionem*, quia iurati testes dicebant. Asconius in Verr. 13 et 53. Hinc Cic. p. Scauro §. 53: *Venio ad testes, in quibus docebo, non modo nullam fidem et auctoritatem, sed ne speciem quidem esse aut imaginem testium.* p. Flacco 4: *Testimoniorum religionem et fidem numquam ista natio coluit.*

§. 9. *domic. Romae.* Pro hac omn. codd. et edd. vett. lectione Lambinus edidit *in Italia*, probante Ernestio. — *sedem — collocavit.* de Rep. II 19: *Vir liber ac fortis adscitus est civis a Tarquinien-sibus, atque in ea civitate domicilium et sedes collocavit.* in Verr. II 5: *sedes ac domicilium collocare.* In verbis praecedentibus unus Par. 9. cum ed. Romana et Venetis retinet τὸ *ante*, quod a ceteris codd. et Veneta 1472 abest. Hinc Parr. 1. 4. 7. 8. Em. Arch. m. sec. cum Pith. et Franc. primo: *annis civitate data.*

V. *Appii.* Videtur hic esse Appius Claudius minor, P. Clodii pater, de quo Cic. p. Plancio 21: *Vidit, — Appium Clodium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Clodio, aedilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem* [cum P. Servilio Vatia Isaurico a. u. c. 673. v. App. Civ. I 103]; p. domo 31 extr.: *Pater tuus, cum de eo tribunus pl. promulgasset, adesse propter iniquitatem Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum.* Hinc efficitur, illum vel praetorem, vel

post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad iudices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in
 10 nomine¹⁾ A. Licinii videtis. Quae cum ita sint, quid est, quod de eius civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis, gratuito civitatem in Graecia homines impertiebant²⁾,

1) in nomen. 2) impertiebantur.

ex praetura illud imperium ante Cinnana tempora, h. e. ante annum u. c. 667 obtinuisse, atque sic temporis rationem optime convenire.

Gabinii. Errare Comm. Ambrosianum, qui adnotat: *A. Gabinus damnatus fuerat de pecuniis repetundis, quod acceptis decem millibus talentum ab rege Ptolemaco, duxisset Romanum exercitum in Aegyptum diceretur*, ex eo intelligitur, quod istum L. Domitio, Appio Claudio coss. a. 700 damnatum esse scribit Dio Cassius XXXIX 60–63. Significari videtur P. Gabinus, quem repetundarum accusatum esse dicit Cicero in Div. c. Caecil. dicta a. u. c. 684, cap. 20: *Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, — illa erat causa justissima, quod cum sibi Achaei patronum adoptarant.*

resignasset. Servius ad Aen. IV 244: *Cicero resignare pro auferre in or. p. Archia ait: Quamdiu — fidem resignasset, h. e. abstulisset.* Florus IV 7, 14: *Brutus — ne quid ex constituti fide resignaret, ipse quoque uni comitum confodiendum praebuit latus.* Desumpta est haec metaphora a testamentorum tabulis, quae obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportebat, ad praetorem proferri debebant, ut secundum eas hereditas daretur. v. Cic. in Verr. I 43 et III Cat. §. 7. 10–12. — *modestissimus, integerrimus.* p. Plancio 1: *Nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, innocentiam ostendero.* p. red. in Sen. 2: *Consules modesti legumque metuentes.* p. Balbo 22: *Vir sanctissimus et summa religione ac modestia Q. Metellus Pius.*

lituram in nomine. Ita edidi ex Parr. 3. 9. Veneta 1472. Lamb. Barberino primo. — Parr. 3. 3. Em. codd. Rom. Herv. exhibent *nomen*, et Parr. 2. 6. 7. Archiep. Bav. *nom.* cum compendii nota. Par. 1. praebet *nomin* in fine lineae, et unus Par. 4. cum altero Barb. *nomen*, quod a plerisque receptum, nulla satis certa auctoritate munitur. v. not. ad or. p. l. Man. §. 33. — Est praeterea usitata Ciceroni locutio: *nomen est in litura.* v. c. in Verr. I 56: *Cur id nomen infimum in lituraque sit, vos existimabitis.* II 42. *Videtisne totum hoc nomen esse in litura?* v. ibid. cap. 76 et 78. — Cic. p. Cluentio 14: *Cum tabulasprehendisset Oppianicus, digito legata delevit, et ne lituris argui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum signis adulterinis obsignavit.*

§. 10. *impertiebant.* Revocaui hanc Erfurt. Barb. Olx. et omnium fere Parr. atque Bavv. codd. lectionem, praesertim cum Cicero fere semper hac forma utatur. v. p. S. Roscio 4 extr. p.

Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irreperint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, reiicietur? Census nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo

Mur. 4. p. Sulla 5. in Verr. II 21 etc. Parr. 1. 7. Archiep. 02x. duo Victorii codices in marg d. prae se ferunt *impartiebant*, Parr. 6. 9. ed. Rom. *impertiebantur*, et unus Bav. *impartiebantur*.

credo, εἰρωνιζῶς. v. p. S. Roscio §. 32 et 154. p. Milone §. 36. p. Deiotaro §. 16. p. Quintio 12 pr.: *Credamus hoc, Sex. Naevium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse.*

Locri Epizephyrrii, urbs a promontorio Zephyrio cognominata; namque tertius sinus inter Zephyrium et Bruttium, Consentiam, Cauloniam Locrosque circumdat. — Strabo VI. pag. 179: Μετὰ δὲ τὸ Ἡράκλειον ἄκρα τῆς Λοκρίδος, ἥ καλεῖται Ζεφύριον. — εἰδ' ἡ πόλις οἱ Λοκροὶ οἱ Ἐπιζεφύριοι, ἐπεὶ Λοκρῶν ἀποικοὶ τῶν ἐν τῇ Κρυσσαίῳ κόλπῳ μικρὸν ὕστερον τῆς ἀπὸ Κρότωνος καὶ Συρακουσῶν χτίσεως ἀποικισθέντες ὑπὸ Εὐάνδρου. — Πρῶτοι δὲ νόμοις ἐνγραφτοῖς χεῖσασθαι πεπιστευμένοι εἰσὶ. Liv. XXIX 21: *Praetor (M. Pomponius) Locrensium concionem habuit, atque iis libertatem legesque suas populum Romanum senatumque restituere dixit.* a. u. c. 330 P. Sempronio, M. Cornelio consulibus.

Papiam, latam a. u. c. 689 L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato coss. Dio Cass. XXXVII 9 extr.: Πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκούντων ἐξέπεσον Γαίου τινὸς Παππίου δημάρχου γνώμῃ· ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον, καὶ οὐκ ἐδόχουν ἐπιτήδαιοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν. Cic. Off. III 11, 47: *Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Fannius [cons. a. 652] apud patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere; quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus et Scaevola [a. u. c. 639]: usu vero urbis prohibere peregrinos; sane inhumanum est.* v. p. Balbo 25. Agrar. I 4 ad Att. IV 16. pag. 445. Graev. Val. Max. III 4, 3.

se Heracl. esse vol. Verba velle, malle, cupere, studere accusativum pronominis saepe recipiunt. de Rep. II 23: *Rex ille metui se volebat.* III 17: *Quis erit tam demens, qui dubitet, utrum se esse malit?* Off. I 19: *Ira animi magnitudo principem se esse mavult, quam videri.* v. I Cat. §. 4. Sallust. Cat. 1.

§. 11. *census* — scilicet. Census h. l. dicuntur tabulae censoriae — σαρὶς ἥτοι χάρις, ἔνθα Ῥωμαῖοι ἀπεγράφοντο τὰς οἰκείας περιουσίας κ. τ. λ. v. Theophil. Instit. 1, 3. Hinc p. Coelio 52: *Sex. Clodius, qui aedes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit.* p. Balbo 2: *Non irrepsisse in censum dicitur.* Particulae scilicet, enim saepius cum εἰρηρατῇ ponuntur, ut apud Ter. Andr. I 2, 14: *Id populus curat scilicet.* Cic. in Verr. I 15: *Est enim obscurum — factum ejus.*

proximis. Refertur hoc adjectivum ad tempus vel praeteritum, vel futurum. Hic quidem ad praeteritum, ut Tusc. IV 30 extr.

imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Iulio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, cum, qui sit census, [ita] se iam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsius quidem

De morte et de dolore primo et proximo die disputatum est. v. I Cat. 4. — Censuram, intermissam ab anno 668, iudicium culpa atque dedecore postulata esse a populo, refert Cicero in Div. c. Caecil. cap. 5, ad q. l. Asconius adnotat: *Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant; hi prorsus cives sic notabant, ut qui senator esset, ejiceretur senatu: qui eques R., equum publicum perderet: qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur, ut aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc esset civis tantum, ut pro capite suo tributum nomine aera penderet. Idem completo quinquennio [h. e. lustrum] urbem lustrabant, et solitaurilia [vel: suovetaurilia] sacrificia de sue, ovis, tauro faciebant.* v. Argum. huj. or. Adde Liv. epit. 98: *Cn. Lentulus et L. Gellius censores [anni 631, quum iidem consules a. 632 fuissent], asperam censuram egerunt, quatuor et sexaginta senatu motis, a quibus, lustrum condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia.* — De L. Lucullo v. or. p. l. Man. c. 8. et Argum.

superioribus, L. Marcio Philippo, M. Perperna, a. u. c. 668, L. Cinna iterum, C. Mario VII coss. — Cic. Acad. IV 1: *In Asiam Quaestor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciae praefuit.* v. Plut. Luc. cap. 2.

primis, post civitatem lege Julia datam. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone coss. a. 663. P. Licinius Crassus, L. Julius Caesar, anni superioris consul, quinquennio nondum exacto, ad id creati videntur, ut novos cives in novas octo tribus distribuerent. App. Civ. I 49: *Ῥωμαῖοι μὲν δὴ τοῦσδε — τοὺς νεοπολίτας οὐκ ἐς τὰς πέντε καὶ τριάκοντα φιλᾶς, αἱ τότε ἦσαν αὐτοῖς, κατέλεξαν ἵνα μὴ τῶν ἀρχαίων πλείονες ὄντες ἐν ταῖς χειροτονίαις ἐπικρατοῦεν. ἀλλὰ δευατεύοντες ἀπέφηναν ἑτέρας, ἐν αἷς ἐχειροτόνουν ἔσχατοι.* Lustrum eorum sine ullo decreto augurum factum, et ob id parum felix fuisse narrat Veranius apud Fest. v. *Referrī*.

sit census, qui bona sua in censum detulerit. v. Ascon. in Verr. I 41 De partic. ac v. not. ad Roscianam §. 9 et 110. — gessisse pro cive, jure civitatis usum esse. Ulpianus Fragm. 22, 26: *Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus utitur.* v. Off. III 11 in nota ad §. 10, et Ter. Eun. V 3, 18. — Vocem ita, quam Archiep. Parr. plures cum ed. Lambin. 1366 omittunt, ego uncis inclusi.

quae tu — versatum. Graevio haec perobscura et ἀναξόλουθα visa sunt. Itaque quicquid pro quae scribendum censuit, quum jam Lamb. in ed. 1366 edidisset per quae. Vulgatam nonnisi per durio-rem quandam ellipsin defendi posse, contendit Garatonius, scil.: iis temp. quae tu criminaris, dicens, ne etc. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 55 et quae laudat Gar. Sall. Cat. 47 pr. Jug. 106 pr. — Mihi persuasum est, excidisse quaedam in vetustissimo codice. Certe pronomem cum, quod in Lambiniana et Seqq. legitur, abest ab omnibus Parr. Bavv. Oxx. edd. Rom. Venn. 1472 et 1499. Hervag. Erfur- tensi, in quo praeterea verba: jure esse — civ. Romanorum omittuntur.

iudicio eum in civium Romanorum iure esse versatum, et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in beneficiis ad aerarium delatus est á L. Lucullo praetore et consule.

CAP. VI. Quaere argumenta, si qua potes. numquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur.

Quaeres a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine ¹² delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae con-

testamentum — *nostr. leg.* Latini Juniani et peregrini nec testamentum legibus Romanis facere, nec hereditatem legataque civium Romanorum ex testamento capere poterant. Peregrini quidem ratione civili prohibiti, Latini vero nominatim lege Junia, per quam libertatem acceperant, cum olim servi viderentur esse. Sed tamen adversus [i. e. secundum, Ulp. fr. 28. 1 et 3] leges civitatis suae testari, et per fideicommissum hereditates legataque capere poterant. Praeterea permissum erat militibus, et peregrinos et Latinos instituere heredes, vel iis legare. Verba unctionis dicebantur ad hunc modum: *Cum me Maevius heredem instituit, eam hereditatem adeo cernoque.* Ulp. Fragm. 20, 10 extr. et 22, 28. Gaii Instit. II. §. 110. I. §. 24. fr. 8 D. 28, 1.

in beneficiis. Proconsules et propraetores, ex provinciis reversos, et rationes referre, et tribunos, praefectos, aliosque bene meritos ad aerarium deferre certo tempore debuisse, docent verba Cic. ad Fam. V 20 pag. 74 Gar.: *Quod scribis de beneficiis, scito a me et tribunos militares et praefectos et contubernales dumtaxat meos delatos esse.* — *Certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem.* v. p. Balbo 23 pr. Hanc quidem delationem Gronovius de Sestertiis III 17 pag. 233 merum honorem et commendationem apud populum R. fuisse censet, profuturam illis vel ad maiora emolumenta ab rep. consequenda, vel ad pericula, si qua exstitissent sublevanda, tamquam olim meritis. Aerarium populus R. in aede Saturni atque Opis habuit, in qua etiam tabulae publicae servabantur. v. Phil. I 7. Liv. XXXIX 4. Tac. III 31. Fest. in v. *Aerarii*.

VI. §. 12. *Quaeres.* Ad alteram hujus orationis partem referri possunt verba Quintiliani III 11, 23: *Sed non perpetuo intendimus in haec [quae in controversiam veniunt] animum, et cupiditate laudis utenunque adquirendae vel dicendi voluptate evagamur; quando uberior semper extra causam materia est, quia in controversia pauca sunt, extra omnia.* Lambinus edidit *quaeris*, quod in Archiep. et Par. 8, qui recentioris aevi sunt, legitur. Sed v. infra §. 13.

suppeditat. Finn. II 21. §. 67: *Suppeditabit nobis Atticus noster de thesauris suis quos et quantos viros! Top. 18 pr.: Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis — mirabilem copiam dicendi.* v. not. ad II Cat. §. 23. In verbis continuo seqq. compendium scripturae in voce *ans*, et vetus forma literae *s*, quam praebent Parr. optimi 2 et 3, originem dederunt ineptis lectionibus: *ubi etenim lex hoc [hec], uti Erf. Pith Olx. Par. 6, vel: ubi etenim (et) vox hoc (hec), uti Franc. prim. Dresd. Parr. 4. 7. 2 marg. Em. prae se ferunt.*

quiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. Ceteros pudeat, si qui se ita literis¹⁾ abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem asferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ut a nullius²⁾ umquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut
 15 voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis con-

1) ita se literis. 2) ab nullius.

suppetere. Quint. X 1, 27: *Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poetarum, multique ejus judicium sequuntur, neque immerito. Namque ab his in rebus spiritus, et in verbis sublimitas, et in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, praecipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium blanditia reparantur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat.*

se ita literis abdiderunt. Hunc verborum ordinem restitui ex omn. Parr. Bavv. edd. Rom. Venn. — Fam. VII 33 sub fin.: *Mihi iudicatum est, me totum in literas abdere.* Prave igitur Arch. m. sec. addixerunt. — Phil. II 8: *Tantum dicam —, me nec reip. nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meae vigiliae meaeque literae et juventuti utilitatis, et nomini Rom. laudis aliquid asserrent.* — proferre. Orat. I 34, 137: *Illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est.*

a nullius — commodo. Ita edidi, secutus Erfurt. Em. Barb. pr. Pall. Pith. Francii pr. Bav. et Ox. in quibus tamen praepositio a omittitur, Parr. 1. 2. 4. 3. 6. 7. 9 et d. marg. id est, codices excusos a Victorio, qui hanc lect. defendit in Var. Lect. II 9 contra illam: *ut ab illis — commodum*, quae in d. text. Arch. m. pr. in marg. Ven. 1499, Hervag. Naug. Cam. exstat. Errat tamen vir doctus, dum scribit nostram lectionem, quam etiam Lambinus in Annot. ed. 1366 refert, integram exhiberi in iis libris, qui primis temporibus excusi sint; namque edd. Rom. Venetae 1472. 1480—5. 1499 text. cum Archiep. m. sec. praebent: *ut a nullius — commodum*, et sic edidit Lambinus, atque, mutato τὸ α in ab, Graevius, quem jure vituperat Ernestius, quod non attenderit ad structuram Ciceronianam formam et concinnitatem. — In rem Cic. de Off. II 1, 4: *Cui cum multum adolescens temporis tribuissem, posteaquam honoribus inservire coepi, meque totum reip. tradidi: tantum erat philosophiae loci, quantum superfuerat amicorum et reip. temporibus.* v. p. l. Man. 1 p. Mur. 3 et 4. p. Sulla 9. in Verr. Div. 13: *Qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis consumam.*

ceditur temporum, quantum alii tribuunt tempestivis conviviiis, quantum denique aleae, quantum pilae: tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumsero? Atque hoc ideo ¹⁾ mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque crescit ²⁾ oratio et facultas; quae,

1) hoc adeo 2) censetur oratio.

tempestivis conviviiis, factis de die, h. e. ante legitimam coenae horam, quod vitio ducebatur. Hinc in Verr. III 23: *Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio*. Catullus 47, 3: *Vos convivia lauta sumtuose De die facitis*. v. p. Mur. §. 13. Pro vulgata codd. et edd. Rom. Venn. lectione *temporum*, quam etiam d. marg. exhibet, in d. text. edd. Crat. Herv. Naug. Man. Lamb. scriptum est *temporis*, quod usitatius Ciceroni esse videtur. v. not. praeced.

aleae. Romani, priusquam lavatum irent, atque etiam post coenam alea vel pila ludere solebant. Plaut. Curc. II 3, 73: *Postquam coenati atque adpoti, talos poscit sibi in manum, Provocat me in aleam ut ego ludam*. Ad quem locum Dousa L. I. cap. 25 docet, aleae nomine universa istiusmodi ludorum genera comprehensa fuisse antiquitus, nec talos aut tesseras modo, sed vero et nuces. Horat. I Sat. 3, 48: *Lusum it Maecenas, dormitum ego Virgiliusque: Namque pila lippis inimicum et ludere crudis*. 6, 123: *Ast ubi me fessum sol acrior ire lavatum Admonuit, fugio campum, lusumque trigonem*. — In Erfurt. et Pith. scriptum est *alveolo*, quod firmare videtur Ambros. palimpsestus, qui corruptissime habet: *quae loqui pila*. — Festus: *Alveolum, tabula aleatoria*. Cic. de Finn. V 20. §. 36: *Quin etiam inertissimos homines — videmus aut alveolum poscere, aut quacrerere quempiam ludum*. Gell. I 20: *Tesserac, quibus in alveolo luditur*. — Omnem h. l. expressum esse ex Plat. Phaedro, monet Victor. V. L. XII 48. ref. Quint. I 12 extr.

ideo. Revocavi hanc Parr. 1 text. 2. 4. 3. 6. 7. 8. 9. Arch. c. d. marg. Barberr. O5x edd. Rom. Venn. 1472. 1480 — 3. 1499. Naug. Steph. lectionem, pro qua vulgatur *adeo*, quod in marg. Par. 1 et Venetae 1499 legitur; codex Em. per compend. exhibet *io*, unde Lambinus edidit *eo*.

crescit. Pro hac omnium Parr. Bavv. Pall. O6x. Erf. Barberr. et Ven. marg. lectione, Gruterus, quem omnes fere secuti sunt, e suo cod. et Ven. 1480, quibus adstipulantur Venn. 1472 et 1499 text. Herv. Cam. dedit *censetur*; quod *censeri* sit aestimari, ut Paradox. VI [2]: *Si censenda nobis, atque aestimanda res sit*. Sed v. supra §. 12. — *oratio et facultas* dictum videtur pro: *orationis facultas* [Off. I 4]. Graevius censuit legendum: *ratio et facultas*, quod *oratio* non dicatur in aliquo esse, sed *ratio et facultas*. Errat vir doctus; namque in Bruto 43 pr.: *Etsi [Domitius] non fuit in oratorum numero, tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenii*. Ceterum negari nequit, has voces saepissime permutari. v. c. p. l. Man. §. 31, et p. S. Roscio §. 42. v. infra §. 13. — Paulo post excidisse videtur verbum *est*, quod in d. in marg. Venetae 1499 edd. Naug. Cr. Herv. servatur, et fere semper additur. Orat. I 50, 133: *De hac mea, quantulacumque est, facultate quacritis*. II 23, 97: *Ex eo, quod dico, quantulam idcumque est, judicari potest*. 28, 122: *Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum*. v. p. Marc. §. 7. Grae-

quantacumque in me, numquam amicorum periculis defuit. Quae si cui levior videtur: illa quidem certe, quae summa
 14 sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum praeceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quae iacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores et graeci et latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

15 CAP. VII. Quaeret quispiam: quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditae sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope

vius ex Francii primo, cui adstipp. O2x. dedit: *quantacumque est in me.*

§. 14. *lumen accederet.* Parr. 6. 7. 8. c. Barb. pr. Erf. Pith. Dresd. O2x. edd. Rom. Venn. habent *accenderet*, quod Graevio praeclarum videtur, mihi non item. Quid enim lit. lumen accendat? libros fortasse, aut sapientium voces? Praeterea meliorum eodd. lectio firmatur loco simili apud Val. Max. VIII 14, 1: *Superior Africanus Ennii poetae effigiem in monumentis Corneliae gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera sua illustrata judicaret; non quidem ignarus, quamdiu Romanum imperium floreret, et Africa Italiae pedibus esset subjecta, totiusque terrarum orbis summum columnen arx capitolina possideret, eorum exstingui memoriam non posse; si tamen literarum quoque lumen accessisset, magni aestimans; vir Homérico, quam rudi atque impolito praeconio dignior.* Eadem metaphora utitur Cic. in Acadd. II 59 pr.: *Latent ista omnia crassis occultata et circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quae penetrare in coelum, terram intrare possit.* I Tusc. 5 pr.: *Philosophia jacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum, quae illustranda et excitanda nobis est.*

VII. §. 15. *Quaeret quispiam.* Haec loquendi forma inservit praemunitio, quae προλήψις dicitur, cum id, quod objici potest, occupamus. Verr. V 70: *Quaeret aliquis fortasse etc.* II 25: *Dicet aliquis: quid ergo in hoc Verrem reprehendis?* v.Fam. XV 4.

sine doctrina. Quaestio ista: *natura an doctrina possit effici virtus?* [Top. 21 extr.] multum apud veteres agitata est. Cic. Tusc.

divino, per se ipsos et moderatos et graves exstitisse fateor. etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque ¹⁾ doctrinae: tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, ¹⁶ quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem:

1) confirmatioque.

II 5: *Ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus.* At Cato in l. III de Finn. cap. 4: *Quos bonos viros, fortes, justos, moderatos aut audivimus in rep. fuisse, aut ipsi vidimus, qui sine ulla doctrina, naturam secuti multa laudabilia fecerunt: eos melius a natura institutos fuisse [arbitror], quam institui potuissent a philosophia.* v. Acadd. I 10 et Lambinum atque Cruq. ad verba Horat. Ep. I 18, 100: *Virtutem doctrina paret, naturae donet.*

Atque idem ego. Haec formula opponit quodammodo ea, quae sequuntur, iis, quae praecesserunt. Nos vertimus: *gleichwohl, dessen ohngeachtet.* p. Sulla 6: *Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre — potui etc.* Phil. II 10: *Atque idem ego, quum jam opes omnes et suas et populi R. Pompeius ad Caesarem detulisset etc.* Off. I 24 med.: *Inventi autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profunderere pro patria parati essent, iidem gloriae jacturam ne minimam quidem facere vellent.* Nat. D. I 45, 121: *Cum optimam et praestantissimam naturam dei dicit esse, negat idem in deo esse gratiam.* v. Heind. ad h. l.

ratio quaedam conformatioque. Sic legendum, quamvis plures libri [Parr. 2. 4. 3. 1 m. pr. Arch. m. pr. Dresd. Pith. O2x.] praebent oratio, cui tamen voci locus non est. v. not. ad cap. 6 et 1. Adde Fam. XV 4 p. 130: *Remotus et natura, et magis etiam — ratione atque doctrina ab inani laude.* Pro vulgato conformatio, quod in Erf. d. text. et in Veneta 1499 legitur, omnes fere codices et edd. vett. nec non d. marg. exhibent confirmatio, quae permutatio satis obvia est. e. c. supra §. 1, 14. v. Goer. ad Cic. Finn. IV 2, 3. In rem Cic. de Rep. III 5: *Ratio civilis et disciplina populorum perficit in bonis ingeniis id, quod jam saepe perfecit, ut incredibilis quaedam et divina virtus existeret. Quod si quis ad ea instrumenta animi, quae natura, quaeque civilibus institutis habuit, adjungendam sibi etiam doctrinam et uberiores rerum cognitionem putavit, — nemo est, quin eos anteferre omnibus debeat. Quid enim P. Scipione, quid C. Laelio, quid L. (Furio) Philo perfectius cogitari potest? qui ne quid praetermitterent, quod ad summam laudem clarorum virorum pertineret, ad domesticum majorumque morem etiam hanc a Socrate adventiciam doctrinam adhibuerunt?* v. Phil. II 3. p. Mur. §. 63. —

Catonem — senem. Cic. de Rep. II 1: *Catonis hoc senis est, — cujus me numquam satiare potuit oratio; tantus erat in homine usus reip. quam et domi et militiae cum optime tum etiam diutissime*

qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adiuventur, numquam se ad earum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

- 17 Quodsi ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

gesserat, et modus in dicendo, et gravitate mixtus lepos, et summum vel discendi studium, vel docendi, et orationi vita congruens.

adjuvantur. De hac enallage v. not. ad II Cat. §. 3. Adde Cic. de Senect. 25: Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos avos — tanta esse conatos, quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere.

animadversionem, i. e. studium, tractationem literarum. Pro hac omn. Parr. Bavv. d. marg. Pall. Barberr. Oxx. lectione, Gruterus edidit: animi adversionem, quum antea vulgatum esset: animi remissionem, quod in d. text. de conjectura Bonamici exstat. — iudicaretis, h. e. iudicare deberetis. p. Sulla 8: Si ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur. p. Sextio 24 extr.: Quodsi meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

agunt. Ita omnes Parr. Bavv. Erf. Pall. Oxx. Barberr. edd. Rom. Venn. pro vulgato alunt, quod est in recentissimo codice d. sed virgula notatum manu Victorii, qui in marg. adscripsit: agunt, i. e. instituunt, sumpto hoc modo loquendi a graeco sermone, qui libros inscribunt de institutione puerorum περί παιδῶν ἀγωγῆς Nostram lectionem, in libro vetere F. Ursini inventam, probat quoque Muretus V. L. XII 43. Guilielmus malebat acuunt, quo verbo utitur Cic. de Rep. I 48: Ista quidem artes, si modo aliquid, valent, ut paullum acuunt et tanquam irritent ingenia puerorum, quo facilius possint maiora discere. v. Horat. II Sat. D, 11. — Cic. ad Fam. V 15 extr.: Transferam animum ad ea [studia], quibus secundae res ornantur, adversae adjuvantur. v. de Finn. V 19, 33. In eandem sententiam Aristoteles apud Diog. Laertium V 19: Τὴν παιδείαν ἔλεγεν ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις εἶναι κόσμον, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις καταφυγὴν.

§. 17. attingere. Nep. Attic. 18. §. 3: Attigit quoque poëticen. Cic. de Or. I 18. §. 82: Egomet qui sero ac leviter Graecas literas attigissem. II 1: Opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae etc. v. de Finn. III 2, 3. et infra §. 28.

gustare. Saepius hoc verbum ad animum transfertur. Nat. D. I 8 §. 20: Hunc censes primis, ut dicitur labris, gustasse physiologiam? Orat. III 20, 73: Paullum sitiens istarum artium — gu-

CAP. VIII. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, 18 iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de iis ipsis rebus¹⁾, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis? Quae vero accurate cogitateque scripsisset: ea sic

1) de his ipsis.

stavi. p. Coel. 12: Multos — audiivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitae, et extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui etc.

VIII. tam animo agresti etc. In palimps. Ambr. legitur: Quis animo tam agresti et duro fuit. Vulgatum tamen ordinem tueri videtur locus in or. p. Coelio 7: Numquam enim tam Coelius amens fuit, ut etc. Ibidem 13: Removebo illum senem durum ac paene agrestem. Quint. I 10, 9: Orpheus et Linus, quorum utrumque diis genitum, alterum vero, quod rudes quoque atque agrestes animos admiratione mulceret, non feras modo, sed saxa etiam silvasque duxisse posteritatis memoriae traditum est. Horat. I Ep. 18, 6: Asperitas agrestis et inconcinna gravisque.

Roscii. Q. Roscium Gallum dicit illis temporibus illustrem comici operis auctorem, quem familiarissime Cicero dilexit, qui non ita pridem vita excesserat. Ambr. Comm. v. Cic. p. Q. Roscio, et Macrob. Sat. II 10, qui inter alia narrat, tantam fuisse ejus gratiam et gloriam, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit.

animorum — motus. Off. I 6: Omnis autem cogitatio, motusque animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis — aut in studiis scientiae cognitionisque versatur. Orat. I 23 pr.: Animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent.

§. 13. Quoties. Quint. X 7, 19: Hanc felicitatem [facilitatem extemporalem] non prosa modo multi sunt consecuti, sed etiam carmine, ut Antipater Sidonius, et Licinius Archias; credendum enim Ciceroni est. In verbis seqq. dedi de iis ipsis, ex Parr. 2. 4. 3. 7. 8. Venn. 1472 et 1499. Naug. Lamb. pro vulgato his.

revocatum. Hor. II Epist. 1, 225: Loca jam recitata revolvimus irrevocati. ad quem l. Comm. Cruq.: Injussi, quae nemo petit, ut repetamus. Val. Max. VI 2, 9: Diphilus tragoedus, quum — ad eum versum venisset, in quo haec sententia continetur, Miseria nostra magnus es, directis in Pompeium Magnum manibus pronuntiavit; revocatusque aliquoties a populo — est. Cic. ad Att. II 19: Diphilus trag. in nostrum Pompeium petulanter invectus est: Nostra miseria tu es Magnus, millies coactus est dicere. v. p. Sextio 38.

accurate cog. i. e. quae meditata et praeparata scripsisset. Off. I 2:

vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omniratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia et doctrina, et praeceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono
 19 atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colo-

Cum multa sint in philosophia et gravia et utilia, accurate copioseque a philosophis disputata. v. ib. 8 extr. Plaut. Poenul. V 4, 31: Ut pudice verba fecit! cogitate et commode!

spiritu inflari, ἐνδυσιάζειν. Ita cum Gruteri et Graevii codicibus plerique Parr. Oxx. Bav. Barb. sec. edd. Rom. Ven. 1485. v. p. Mur. 13 extr. Divin. I 6 extr.: Est vis et natura quaedam, quae aliquo instinctu inflatuque divino futura praenuntiat. — Archiep. quidam Parr. Olx. inflammari prae se ferunt, et Barb. pr. c. d. Venn. 1472. 1480. 1499 afflari, quod verbum, ante Gruterum vulgatum, usitatus est Cicero. Orat. II 46 extr.: Saepe audiui, poetam bonum neminem sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris. Nat. D. II 66: Nemo vir magnus sine aliquo afflatu divino umquam fuit. v. Virg. Aen. VI 30.

voci respondent. Omnes Parr. Bav. Victoriani in marg. d. Oxx. Barberr. Erfurt. et Gruteri codices, nec non edd. Rom. Venn. voce casu sexto prae se ferunt. Apud F. Quintilianum vero VIII 5, 73. IX 4, 44. XI 5, 84. XI 1, 34. XI 5, 167. constanter, si Vossianum sec. ad tria priora excipias, Saxa atque solitudines voci respondent legitur, casu tertio; qui mihi recipiendus videbatur. Hor. I Sat. 4, 76: Suave locus voci resonat conclusus. Ovid. Met. III 586: Nullique libentius umquam Responsura sono, coeamus rettulit Echo. Val. Flacc. Argon. II 384: Horrisonae respondent Gargara buxo. v. Tusc. III 2. In rem Quint. VIII 3: Sublimius [similitudinis genus] illud pro Archia: saxa — consistunt. IX 4: Plurimum refert compositionis, quae quibus anteponas — saxa — consistunt. Magis insurgebat, si verteretur: nam plus est saxa quam bestias commoveri: vicit tamen compositionis decor. v. V 11, 23. et Vict. V. L. XIII 16. Hor. I Od. 12, 3: Cujus recinet jocosa Nomen imago? Val. Fl. Argon. III 396: Hylan per longa reclamat Avia: responsant sylvae et vaga certat imago.

Homerum Colophonii. Gell. III 11: Alii Colophonium, alii Smyrnacum, sunt qui Atheniensem, sunt qui Aegyptium dicant fuisse; Aristoteles tradit ex insula Jo natum —

*Ἐπὶ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν Ὁμήρου
 Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφών, Σαλαμὶν, Ἴος, Ἀργος, Ἀθηναί.
 et Hymn. I in Apollinem 172: Τυφλὸς ἀνὴρ οἶκετ' δὲ Χίῳ ἐνὶ
 παιπαλοέσσῃ.*

phonii civem esse dicunt suum: Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaci vero suum esse confirmant. itaque etiam delubrum eius in oppido dedicaverunt. permulti alii praeterea pugnant inter se atque contendunt.

CAP. IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, et qui voluntate et legibus noster est, repudiabimus? praesertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas res adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, iucundus fuit. Neque 20 enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, quod acroama, aut

delubrum. Strabo XIV p. 444: "Ἔστι δὲ καὶ βιβλιοθήκη καὶ τὸ Ὀμήρειον, στοὰ τετράγωνος ἔχουσα νεῶν Ὀμήρου καὶ ξόανον· ἀντιποιοῦνται γὰρ καὶ οὗτοι διαφερόντως τοῦ ποιητοῦ· καὶ δὴ καὶ νομίσμα τι χαλκοῦν παρ' αὐτοῖς Ὀμήρειον λέγεται. Idem pag. 442 de Colophone: Καὶ Ὀμηρον δέ τινες ἐντεῦθεν εἶναι φασιν. et p. 444: Ἀμφισβητοῦσι δὲ καὶ Ὀμήρου Χῖοι μαρτύριον μὲν τοῦς Ὀμηρίδας καλουμένους ἀπὸ δὲ τοῦ ἐκείνου γένους προχειρίζομενοι. Idem l. X. p. 554: Νησίδιον Ἴος, ἐν ᾧ κεκηδεῦσθαι φασί τινες τὸν ποιητὴν Ὀμηρον. Athenaeus vero Deipn. IV 45: Μελέαγρος ὁ Γαδαραεὺς ἐν ταῖς χάρισιν ἐπιγραφόμεναις ἔφη τὸν Ὀμηρον Σύρον ὄντα τὸ γένος.

IX. et qui. Reponenda mihi videbatur haec septem Parr. c. Erf. edd. Rom. Venn. 1472 et 1499 scriptura, in locum vulgatae: qui et, quae in Parr. 7 et 8 legitur. Paulo post Graevius ex Pall. Erf. utroque Francii, Dresd. edd. Wald. et Mediol. quibus adstipulantur Parr. omnes [excepto 8, qui cum 02x. repudiamus habet,] Bav. Em. c. Barberr. 04x. edd. Rom. Venn. 1472. 1480—5. 1499 text. reposuit repudiamus, ut ἐμφατικώτερον, pro vulgato repudiabimus, quod in Arch. d. et in marg. Venetae 1499 servatur, atque Ernestio unice verum videtur, quum hac forma Cicero in tali argumentatione utatur; v. c. infra cap. 10 pr. illa vero lectio e compendiarie scriptura orta sit. — Etiam supra §. 17 extr. Parr. 1. 2. 4. 6. 9. Arch. Bav. 03x. ed. Rom. et d. text. exhibent negligimus, quum Parr. 5. 8. negligimus per comp. scriptum praebeant.

acroama. Plerique [atque jam glossator Erfurt. in quo cod. scriptum est: qualia carmina, quod acroama;] exponunt: carmen auditu iucundum; quo tamen sensu nec apud Ciceronem, nec alium quendam scriptorem latinum haec vox legitur, namque Plinii verba VI Ep. 51: interdum ἀκροάματα audiebamur, interdum iucundissimis sermonibus nox ducebatur, a plerisque commentatoribus de histriionibus, mimis, musicis, et omnibus, qui dictis aut canticis voluptatem auribus facerent, accipiuntur. Athen. Deipn. IV 29: Λειτουργούντων αὐτῷ [τῷ Ἀντωνίῳ] τῶν ἐξ Ἰταλίας μεταπεμφθέντων ἀκροαμάτων κ. τ. λ. Cic. pro Sextio 54: Ipse ille [P. Clodius] maxime ludius, non solum spectator, sed actor et acroama. Verr.

cuius vocem lubentissime audiret: eius, a quo sua virtus optime praedicaretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quae gesserat, 21 posse celebrari. Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrent. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, eiusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus creptam esse

IV 22: *Hic, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem — emblemata avellenda curavit.* Nep. Att. 14: *Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnosten.* v. Suet. Aug. 74. Lamprid. Alex. Sev. 54. Macrobi. Sat. II 4 et Viet. Var. L. XIX 15, qui laudat Xenoph. Hier. I. §. 14: 'Ο Σιμωνίδης εἶπεν, ἀλλ' εἰ τοῖς θεάμασι μειονεκτεῖτε, διὰ γέ τοι τῆς ἀκοῆς πλεονεκτεῖτε. Ἐπεὶ τοῦ μὲν ἡδίστου ἀκροάματος ἐπαίνου οὐποτε σπανίζετε, πάντες γὰρ οἱ παρόντες ὑμῖν πάντα, καὶ ὅσα εἰν λέγητε, καὶ ὅσα εἰν ποιῆτε, ἐπαινοῦσι. Τοῦ δ' αὖ γαλεπωτάτου ἀκροάματος, λοιδορίας ἀνῆχοί ἐστε. cf. Memor. Socr. II 1, 31.

L. Plotium. Suet. de Clar. Rhet. 2: *Lucius Plotius Gallus. De hoc Cicero ad M. Titinnium sic refert: Equidem memoria tenco, pueris nobis primum Latine docere coepisse Lucium Plotium quendam.* Palimpsestus tamen Ambros. aperte habet: L. Clodium; et memoratur sane Clodius apud Suet. de Ill. Gramm. cap. 2: *Instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam Lucius Aelius Lanuvinus, gener Quinti Aelii, Servius Clodius, uterque eques Romanus, multi- que ac varii et in doctrina et in rep. usus.* Sed obstare videtur et praenomen, et ipsius Ambr. scholion: *Hic primus Romae studia Latina docuisse fertur.* De indicativo verbi gesserat v. not. ad Milon. c. 35.

§. 21. L. Lucullum. Hinc scribit Cicero ad Atticum I 16 sub fin.: *Epigrammatis tuis, quae in Amaltheo posuisti, contenti erimus, praesertim cum et Chilius nos reliquerit, et Archias nihil de me scripserit, ac vereor, ne Lucullis quoniam Graecum poema condidit, nunc ad Caecilianam fabulam spectet.* v. or. p. l. Man. 8. p. Mur. 13.

natura regionis, φύσει τῆς χώρας. Demosth. Phil. γ. 124, 14. Mendose igitur Par. 1. Archiep. m. pr. Olx. Erfurtensis: *naturae regione.*

belli ore — faucibus. v. II Cat. 1 extr. III 1 pr. Hom. II. 10, 3. πτολέμοιο μέγα στόμα πευκεδανοῖο. — ferretur. Orat. III 36, 214: *Quid fuit in Graccho, quod me puero tantopere ferretur? Quo me etc.* ubi Lamb. edidit efferretur, quod opus non esse, quum ferri idem significet, recte contendit Harles: non magis, quam τὸ efferuntur, uti paullo infra legendum videbatur Goer. ad Legg. III 9 pag. 245. v. not. ad I Cat. §. 26.

atque servatam: nostra semper feretur et praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropaea, nostra monumenta, nostri triumphus. Quare, quorum ingeniis haec feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superior noster Ennius. itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In coelum huius proavus Cato tollitur. magnus honos populi Romani rebus adiungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur.

CAP. X. Ergo illum, qui haec fecerat, Rudinum¹⁾ hominem, maiores nostri in civitatem receperunt: nos

1) Rudium.

Quare. Pantagathi conjecturam quia, probatam Ursino, ex Dresd. et Franc. sec. quibus adnumerandi sunt Arch. Bay. O5x. tres Victor. in marg. d. cum Venn. text. recepit Graevius, quem jure reprehendit Ernestius. Ortum est enim hoc vitium e compendio scribendi, quod in Parr. et Pith. apparet. Hinc Erfurt. que, Bay. c. qui. Sic in or. p. l. Man. §. 65. 66. 67. nonnulli deteriores notae codd. Quirites pro quare prae se ferunt. Praeterea τὸ quia male cohaeret cum praecedentibus, ex quibus orator ita concludit: Si igitur nostra sunt tropaea etc., ab iis, quorum ingeniis haec feruntur, non imperatorum tantum, sed etiam populi R. fama celebratur.

§. 22. e marmore, marmoreus. Verr. IV 60. marmorea Venus; et paullo post: ex marmore Jacchum, ex aere Myronis buculam. In Parr. mel. notae scriptum est: e marmoratis. Hinc ceteri codd. cum edd. Rom. Venn. text. et marmoratis laud. Nostram lect. quae est de Hon. Fascitelli, Episcopi Insulani conjectura, servat cod. d. et margo Ven. 1499. Liv. XXXVIII 36. Romae extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetæ Q. Ennii. Plin. II. N. VII 50: Prior Africanus Q. Ennii statuam sepulchro suo imponi jussit, clarumque illud nomen, immo vero spoliū ex tertia orbis parte raptum, in cinere supremo cum poetæ titulo legi.

X. Rudinum hominem. Sic Ambros. palimps. uti voluerat A. Augustinus, secutus auctoritatem Ausonii, qui Idyll. ult. v. 17: Unde Rudinus ait, Divum domus, altisonum cael. Adde versum Ennii apud Cicer. de Or. III 42. §. 163 [juxta codd. Gruteri]: Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini. Codices mel. notae habent: rudim in hoīem, unde Parr. 1. 4. 6. 7. ed. Ven. 1472 rudem tamen hom. et Par. 9. Bay. ed. Rom. rudem tum hom. — Veneta 1499 et codex d. praebent vulgatum Rudium, probante Victorio. Sil. Ital. Panic. XII 595: Ennius antiqua Messapi ab origine regis Miscebat primas acies Latiaeque superbū Vitis adornabat dextrum decus: hispida tellus Miserunt Calabri; Rudiae genuere vetustae: Nunc Ru-

- hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate eiiciemus?
- 23 Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex graecis versibus percipi, quam ex latinis, vehementer errat: propterea, quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res eae¹⁾, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur: cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt, tum iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum.
- 24 Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate, inquit, adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem*

1) hae.

diae solo memorabile nomen alumno. Comment. Ambros.: Nazione Rudinus fuit Q. Ennius, quem superior Africanus dilectum familiarissime etiam communicato sepulchri honore dicitur in majorum suorum numerum redeisse. Sepulchrum fuisse traditum extra portam Capenam mille fere passibus ab urbe seunctum. Angel. Maius adnotat, anno post Chr. N. MDCCLXXX decimo Kalendas Junias Jo. Bapt. Vicecomitem, Romanarum antiquitatum curatorem, Scipionum sepulchrum in vinea Saxia detexisse, non longe a vetere porta Capena. v. Cic. Tusc. I 7.

de civitate. Goer. ad Cic. de Legg. III 19 p. 279 notat, Cic. consulto de pro e ponere; voluisse nempe vitare, ne intelligeretur, in exilium mittemus. v. p. S. Roscio §. 131. et not. ad II Cat. §. 2.

omnibus — gentibus, praesertim in Asia, Syria, Aegypto, et in Graecia Magna.

definiuntur. p. Balbo 28: C. Caesar in iis est nunc locis, quae regione orbem terrarum, rebus illius gestis imperium populi Romani definiunt. v. IV Cat. §. 21. In verbis praeced. dedi cum Lambino res eae ex cod. d. Venn. 1472. 1480. 1499. Favet Erf. mendose exhibens esse. Infra nonnulli deter. notae codd. cum edd. Venn. praebent quominus manuum. Sed τὸ minus, e similitudine sequentis vocis conformatum, recte abest a plerisque Parr. Em. Bav. c. d. Pall. sec. tert. et Franc. primo.

§. 24. Quam multos. Hor. Ep. II 1, 252: Gratus Alexandro regi Magno fuit ille Choerilus, incultis qui versibus et male natis rettulit acceptos, regale nomisma, Philippos. Huic adduntur Callisthenes, Aristobulus, Clitarchus. v. Fabricii Bibl. Graec. III 8.

Sigeo. Strabo XIII. p. 409: Μετὰ δὲ τὸ 'Ροίτειον ἐστὶ τὸ Σίγειον κατεπαρμένη πόλις καὶ τὸ ναύσταθμον, καὶ ὁ 'Αχαιοῶν λιμὴν κ. τ. λ. — Τοῦ μὲν οὖν 'Αχιλλέως καὶ ἱερὸν ἐστὶ, καὶ μνῆμα πρὸς τῷ Σίγειῳ. Idem praekonium, quod cum in Sigeum venisset Alexander ab Homero Achilli tributum esse dixit, memoratur in

inveneris. Et vere. nam nisi Ilias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes eiusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, 23 si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit? Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset? quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis,

ep. ad Fam. V 12. In verbis subseqq. retinui quidem *inveneris* ex Par. 8. Em. Arch. d. et Ven. marg. Sed Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9. Bav. c. Erf. Pith. O5x. edd. Rom. Venn. text. prae se ferunt *inveneras*, et Par. 7. *invenisti*.

nisi Ilias illa. In d. text. scriptum est: *nisi Ilias exstitisset illa*, et in marg. manu Victorii: antea legebatur *nisi illi ars illa* [in Parr. 1. 2. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Arch. Bav. Em. c. O4x. Pall. Baberr. edd. Venn. 1472. 1480. 1499]; Par. 3 cum Erf. *nisi ars illa exst.* quae scriptura non improbanda videbatur Grutero; et ed. Rom. cum O2x. Ven. 1485: *nisi illi ars exstit.*

obruisset, delevisset. Tusc. I, 46: *Ante Salaminam ipsam Neptunus obruet, quam Salaminii tropaei memoriam.* de Rep. VI 23 extr.: *Sermo [vulgi] obruitur hominum interitu, et oblivione posteritatis exstinguitur.* v. p. Deiot. 13.

Theophanem. Val. Max. VIII 14, 3: *Ne Pompeius quidem Magnus ab hoc affectu gloriae aversus, qui Theophanem Mitylenaeum scriptorem rerum suarum in concione militum civitate donavit; beneficium per se amplum accurata etiam et testata oratione prosecutus; quo effectum est, ut ne quis dubitaret, quin referret potius gratiam quam inchoaret.* v. Cic. pro Balbo 23 et Strabon. XIII p. 423.

sed rustici, imperiti. de Rep. I 13: *Ain tandem? — docere hoc poterat ille homines paene agrestes, et apud imperitos audebat haec dicere?* v. p. S. Roscio §. 143. in P. Clodium 3, 1: *Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus. — Nam rusticos ei nos videri minus mirandum.*

Hispanos. pro Balbo 22: *Quid? Massiliensem Aristonem Sulla [nonne civitate donavit]? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus et summa religione ac modestia, Q. Metellus Pius Q. Fabium Saguntinum?*

de populo. Contemptim; ut in Divin. in Caecil. 16: *Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi — de populo subscriptor addatur?* ad q. I. Asconius: *Amare subscr. de pop. quasi isti in vulgo numerandi sint.* Hot. laudat ibi Cic. Brut. 34: *accusator de plebe.* et 93, ubi nunc editur: *non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens.* v. p. S. Roscio §. 39.

alternis versibus. Alternos versus dicit elegiacos, metris scilicet dissentientibus varios. A. Comm. — Hor. II Ep. 1, 145: *Fescoa-*

statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei praemium tribui sub ea conditione, *ne quid postea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, huius ingenium et virtutem in scribendo et copiam
 26 non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

CAP. XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed prae nobis ferendum: trahimur omnes studio laudis¹⁾, et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt,
 27 praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Accii²⁾, amicissimi

1) laudis studio. 2) Attii.

nina per hunc inventa licentia morem versibus alternis opprobria rustica fudit. — Pro sub ea cond. Ambrosianus palimps. habet *sed ea cond.*

sedulitatem. Eodem sensu legitur haec vox apud Hor. II Ep. 1, 260: *Sedulitas autem stulte, quem diligit urget, Praecipue cum se numeris commendat et arte.* v. I Ep. 7, 8.

Corduba, in Hispania Baetica, utriusque Senecae, Lucani et Martialis patria. Alludit ad hunc locum Seneca in Elogiis Historicorum de Cicerone post Suasor. VI. p. 38 ed. Elzev. et 44 Bipont.: *Sextilius Hena fuit homo ingeniosus magis quam eruditus, inaequalis poeta, et paene quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum.*

pingue. Hor. II Ep. 1, 266: *Nec prave factis decorari versibus opto: Ne rubeam pingui donatus munere.* Ovid. Met. XI 148: *pingue ingenium.* Cic. de Fato 7: *Athenis tenue coelum, ex quo acutiores putantur Attici, crassum Thebis, itaque pingues Thebani.* v. Hor. Sat. I 5, 33. II 2, 3. 6, 14. Quintil. I 5, 14. 19, 28.

XI. studio laudis. Sic omnes Parr. Bavy. Erfurt. Venetae 1472 et 1499. — Cic. de Off. I 6: *Omnes trahimur et ducimur ad cognitionis et scientiae cupiditatem.* Tusc. III 2: *Nihil praestantius — populari gloria judicaverunt, ad quam fertur optimus quisque.*

Ipsi illi. In eandem sententiam Cic. in Tusc. c. I 13: *Quid? poetae nonne post mortem nobilitari volunt? — Quid nostri philosophi, nonne in his libris ipsis, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt.* Laudat hoc dictum Tullianum Ammianus Marc. XXII 7: *Ipsi illi philosophi etiam in his libris — ut in eo ipso, quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se, ac se nominari velint.*

Brutus. Hic [D. Junius Brutus consul cum P. Corn. Scipione Nasica a. 616] Gallaecus fuit cognomento ob res in Hispania non minus strenue quam feliciter gestas. Ejus etiam nomini dicatus poëtae tragici exstat liber, cujus plurimos versus, quos Saturnios appel-

sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Iam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati, poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorreere.

Atque, ut id libentius facialis, iam me vobis, iudices, 28 indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortavi¹⁾. Nullam enim

1) hortatus sum.

laverunt, vestibulo templi Martis superscripsit Brutus. A. C. v. Val. Max. VIII 14. §. 2. Liv. epit. 33. 36. 39. Vell. Pat. II 3, 1. Flor. II 17. §. 12.

Accii. Sic Parr. Bavv. ceteri et edd. vett. excepta Ven. 1472, quae habet Actii. Quintil. X 1. §. 97: *Tragodiae scriptores veterum Accius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, auctoritate personarum.* — Virium tamen Accio plus tribuitur. v. Cic. Or. 11. §. 36. Tusc. I 44. Hor. Ep. II 1, 36.

Fulvius. Aur. Vict. de Vir. III. 32: *M. Fulvius Nobilior consul [c. Cn. Manlio Vulso] a. 363] Aetolos qui bello Macedonico interfuerant, post ad Antiochum defecerant, praeliis frequentibus victos, et in Ambraciam oppidum coactos, in deditionem accepit; tamen signis tabulisque pictis spoliavit, de quibus triumphavit. Quam victoriam per se magnificam, Quinctus Ennius, amicus ejus, insigni laude celebravit.* Eumenius in or. p. restaur. scholis cap. 7. §. 3: *Aedem Herculis Musarum in circo Flaminio Fulvius ille Nobilior ex pecunia censoria [a. u. c. 374. v. Liv. XL 31—32] fecit, non id modo secutus, quod ipse literis et summi poetae amicitia duceretur; sed quod in Graecia, cum esset imperator, acceperat, Herculem Musagetem esse, i. e. comitem ducemque Musarum: idemque primus novem signa, hoc est, omnium Camenarum ex Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi numinis consecravit.* Plin. II. N. XXXV 10 pr.: *Figlina [Zeuxidis] opera sola in Ambracia relictas sunt, cum inde Musus Fulvius Nob. Romam transferret.* v. Cic. Tusc. I 2.

indicabo — confitebor. Errat igitur Donatus, qui ad Ter. Ad prol. 4. adnotat: *Indicat is, qui de se volens aliquid et de aliis etiam prodit; sed confitetur, qui de se tantum, et qui invitus.* v. p. Mur. 23, 31. in Cat. III 12. §. 27.

huius urbis atque imp. Sic d. cum Herv. Naug. Seqq. At Parr. 2. 3. h. eq. impii. Hinc Parr. 1. 4. Arch. OIx. Pall. pr. quart. Franc. sec. Venn. 1472—80. 99: *hujusce imperii*; ceteri cum edd. Rom. Ven. 1485: *huius eque imperii*, ut mihi verior videatur scriptura: *huius urbis hujusceque imperii*, quam et Grut. et Jac. Gronovius probarunt.

virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, 29 ac tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus praesentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam.

hortavi. Est hoc a Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8. Arch. Bav. c. Pall. Franc. sec. Pith. O3x. edd. Venn. 1472 et 1499 marg. Prise. VIII 797: *Horto quoque pro hortor, et largio pro largior dicebant, quae sunt communia.* — Eadem lectionis varietas apparet apud Sall. in ep. Mithr. sub fin. — Erf. habet *adhortatus*, Barb. sec. Par. 7. *hortatus fui*; et Ambr. palimps. *adoravi*, addito scholio: *Hoc verbum adoravi significat cohortatus sum.* Sed codex iste scatet mendis, et reponendum est fortasse *adhortavi*, quod in mell. Pall. exstat.

Nullam enim. Lactant. Div. Instit. V 18: *Apud Ciceronem idem ille iustitiae defensor Laelius, vult, inquit, plane virtus honorem, nec est virtutis ulla alia merces, quam tamen illa accipit facile, exigit non acerbe.* In Pis. 24: *Ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falsae gloriae consecrari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare.* v. de Rep. I 17. Somn. Scip. I 4. p. Mil. 33. Aristot. Ethic. IV 7.

§. 29. Certe si. Conferre licet verba Ciceronis in Tusc. I 13: *Quid in hac republica tot tantosque viros ob remp. interfectos arbitramur? iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita terminaretur? nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit — mihi: sed nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis existit maxime, et apparet facillime. Quo quidem dempto; quis tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret?* Phil. XIV 12: *At memoria bene redditae vitae sempiterna, quae si non esset longior, quam haec vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?*

frangeret. Nep. Dio 7: *Quarum rerum cura frangebatur.* Hor. I Sat. 1; 3: *Miles — multo jam fractus membra labore.*

insidet. v. p. Mil. §. 63. p. Deiot. §. 8. — *stimulis.* de Rep. I 2: *Ad hanc voluntatem naturae stimulis excitamur.*

dimittendam. Lambini conjectura: *dimetiendam*, recepta a P. Manutio, prob. Garatonio, vix satis latina est; namque si locum illum de Inv. I 23 extr. [laud. Forcell.]: *Saepe oportet commetiri cum tempore negotium, excipias, semper metiri aliqua re, vel ad aliq rem dicitur.* Tusc. I 38: *Tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.* V 33: *Voluptates non genere aut*

CAP. XII. An vero tam parvi animi videamur esse 30 omnes, qui in republica, atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt ¹⁾, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne ²⁾ multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quae gerebam, iam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura sunt, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt: ³⁾ nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

1) An cum h. statuas — reliquerint. 2) non. 3) abfutura est — pertinebit.

loco, aut ordine, sed forma, aetate, figura metiendas putant. Juv. 6, 537: Nulla pudorem Paupertatis habet, nec se metitur ad illum, Quem dedit haec posuitque modum. v. Hor. I Ep. 7, 98. — Dimittere eadem ratione dictum videtur, qua saepius, libertatem, curas, timorem dimittere, legimus apud Cic. p. Balbo 59. — ad Att. XIV 11. Val. Flacc. VII 240. Tac. Hist. III 56: Vitellius — praeterita, — instantia, futura pari oblivione dimiserat. Cic. Tusc. I 6: Miserum esse M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit. et 11: His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest: pariter enim cum vita sensus amittitur.

XII. §. 50. spiritum dux. v. p. l. Man. §. 55. p. S. Roscio §. 65. Varro R. R. II 5, 5: naribus spiritum ducere. Cic. Nat. D. II 7 pr.: ab aëre eo, quem spiritu ducimus. Tusc. I 40: lusit vir egregius extremo spiritu.

An statuas. Revocavi hanc Parr. 1 m. pr. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Arch. Bav. Em. c. Barberr. O2x. Erf. Ven. 1472 lectionem. Indicativum reliquerunt servant omnes, quos vidi, codd. atque edd. usque ad Lamb. qui primus dedit reliquerint. Particulam cum, in Par. 1 infra, et in Barb. altero superpositam, retinet cod. d. cum Veneta 1499. Sed v. p. l. Man. §. 58. I Cat. §. 8. Mox legitur nonne in omn. Bavy. Parr. excepto 7, in Erfurt. Pall. Graevv. edd. Rom. Venn. cett. — Lambinus correxit non, probante Ernestio. — Ursinus monuit, h. l. desumptum esse ex Isocr. Evagora: 'Εγὼ δ' ὡ Νικοκλεῖς, ἡγοῦμαι καλὰ μὲν εἶναι μνημεῖα καὶ τὰς τῶν σωμάτων εἰκόνας· πολὺ μὲν τοι πλείονος ἀξίας τὰς τῶν πράξεων καὶ τῆς διανοίας, ἃς ἐν τοῖς λόγοις ἂν τις μόνον τοῖς τεχνικῶς ἔχουσι θεωρήσειε. v. tot. loc.

abfutura sunt — pertinebunt. Haec est Parr. 1. 2. 4. 5. 6. 7. 8. 9 Arch. Em. c. d. Franc. pr. Pith. Dresd. O2x. Barberr. edd. Rom. Venn. 1433 et 1499 marg. Herv. Naug lectio, eamque Manutium in Msis Maffeiorum et Vaticanis, quos hic laudat, invenisse, dubium

31 Quaro conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam

non est. Lambinus tamen, quem recentt. edd. secuti sunt, retulit Venn. 1472. 80. 99 text. Erf. Francii sec. scripturam: *afutura est* — *pertinebit*, quod subintelligatur nomen proximum *memoria*. — Cic. Tusc. I 14: *Serit arbores, quae alteri saeculo prosint: quid spectans, nisi etiam postera saecula ad se pertinere?* 13: *Omnes — consentiunt, esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui vita cesserunt.* v. supra §. 29 extr. p. Marc. 9. Vocem *animi*, quam ignorat liber vetus F. Ursini, et unus e codd. Lall. delendam putavit Muretus V. L. XII 13, prob. Garatonio. Sic Hor. III Od. ult.: *Non omnis moriar, multaque pars mei Vitabit Libitinam.* Sed ceteri libri non adstipulantur, et Cic. saepius de animi partibus loquitur. Acad. II 54: *Tenemusne, quid animus sit? ubi sit? denique, sitne, an, ut Dicaearcho visum est, ne sit quidem ullus? si est: trisne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis? an simplex unusque sit?* Finn. V 12 et 13: *Animi autem et ejus animi partis, quae princeps est, quaeque mens nominatur, plures sunt virtutes.* II 54: *Ad altiora quaedam et magnificentiora — nati sumus: nec ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium.* v. Tusc. IV 56. I 10.

sapientissimi homines. Tusc. I 16: *Credo equidem etiam alios tot saeculis; sed quod literis exstet, Pherecydes Syrius primum dixit, animos esse hominum sempiternos. — Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime confirmavit. — Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse et didicisse Pythagorea omnia, primumque de animorum aeternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoran, sed rationes etiam attulisse.* Tac. Agr. 46: *Si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur animae magnae, placide quiescas.*

§. 31. *pudore, verecundia, integritate, existimatione.* ad Quint. fr. I 1. §. 6: *Sint haec fundamenta dignitatis tuae: tua primum integritas et continentia; deinde omnium, qui tecum sunt, pudor.* Plin. ep. II 9: *Meus pudor, mea existimatio, mea dignitas in discrimen adducitur.* 20: *Non minora praemia — nequitia et improbitas, quam pudor et virtus, habent.*

amicorum videtis — venustate. In edd. Rom. Venn. 1480—3. 99. Herv. d. text. Dresd. Pith. post amicorum additur *studiis*, quod recte abest ab omn. Parr. Bavv. Oxx. Pall. Barberr. Erf. utroq. Francii, edd. Venn. 1471 et 1472. Idem libri omnes retinent *venustate*, pro qua voce Muretus V. L. XII 13 legendum censuit *vetustate*, Lucullos enim, et alios, quos antea nominavit, non tantum Archiae amicos, sed veterrimos amicos fuisse. v. supra cap. 3. — Multis quidem in locis Cicero *vetustatem* amicitiae, *veteremque* amorem effert. v. Fam. XI 27. XII 16. 29. Sed in iisdem semper *vetustas* amicitiae, *amoris, necessitudinis*, nusquam autem *vetustas* amici legitur. Sic Fam. IV 7: *amicitiae nostrae vetustas.* VI 3: *vetustas nostri amoris.* X 5: *vetustate necessitudinis potior.* Tac. XI 5: *commemorata vetustate amicitiae.* Praeterea *venustas* saepe refertur ad *morum suavitatem*. Orat. II 36, 226: *cum omnium sis venustissimus et urbanissimus.* Accedit, ut voces *dignitas* et *venustas* non semel junctae legantur apud Cicronem. Orat. III 43, 178: *Hoc natura est ipsa fabricata, in oratione ut ea quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel saepe etiam venustatis.* I 31, 142: *agere cum dignitate ac venustate.* v. Orat. 18. Off. I 30.

venustate: ¹⁾ ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis: causa vero eiusmodi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae cum ita sint: petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut cum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; isque ²⁾ est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti itaque ³⁾ dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quae de ³² causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quae non fori,

1) vetustate. 2) quique est. 3) atque dicti.

quantum id. Omnes Bavv. Parr. Oxx. Erfurt. edd. Rom. Venn. Crat. Herv. Naug. exhibent: *quanto id.* — Eadem loc. elliptica occurrit apud Cic. ad Fam. XIII 10 extr.: *Si me tanti facis, quanti et Varro existimat, et ipse sentio.* Liv. VI 26: *Precibus eventum vestris senatus, quem videbitur, dabit.* v. Duk. et Drakenb. ad h. l. et Sanctii Min. IV 12. — Vulgatam lect. *quantum id*, quae in recentissimo Par. 7, et in Par. 4 alia manu superscripta exstat, atque a Lambino recepta est, ego propter appositum pronomen *id* adhuc retinendam putavi. In verbis seqq. codex Erf. egregiam praebet lect. *ingeniis pro vulgata negotiis.* v. supra cap. 8.

isque. Vulgo editur *quique*, quod est in recentissimo Par. 7. d. text. Pith. Francii primo, probb. Graevio et Garatonio. At ceteri Parr. omnes atque Bavarici, quatuor Victoriani in d. marg. Oxx. Pall. Erf. Franc. sec. Dresd. Barberr. edd. Rom. Venn. Herv. praebent *isque*, quod ego recepi, cum et Graeci et Latini hac loquendi forma saepius utantur. Phil. I 10: *Eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, — quibus latis gloriabatur, iis quae legibus rempublicam contineri putabat, eas, inquam, Caesaris leges, nos — evertendas putamus?* Xenoph. Cyrop. II 5, 58: *ποῦ δὲ ἐκείνους ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, ὃς συνεδίξατο ἡμῖν, — καὶ σὺ μοι μάλα ἐδόξεις θαυμάζειν αὐτόν.* — Lambino praeterea legendum videbatur, *quique eo hominum numero est, vel, quique eorum num. est.* Sed v. p. Marcello 7, 21.

itaque dicti. Hanc lect. asserunt Parr. 1. 2. 3. 9. Arch. Bav. Em. c. tres Viet. in d. marg. Erf. Pith. Dresd. Franc. sec. O4x. Barberr. Ven. 1472. in Verr. II 33 extr.: *Nunc his locis posita sunt [signa], ut mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur.* de Finn. III 2 extr.: *Resideamus, inquit, si placet. itaque fecimus.* v. p. Deiot. §. 19.

quae non fori neque judiciali. Ita edd. Naug. Hervag. Seqq. prae-

neque iudiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo, qui iudicium exercet, certo scio.

ter Lamb. 1366, quae habet: *non forensi etc.* At Rom. Venn. cum codd. Parr. Bavv. Victorianis, Oxx. Erf. Barberr. Gruterianis atque Graevianis praebent: *quae ferme [firme] a me judicialique [Par. 7. Ven. 1472 judiciali]*; ut fortasse legi possit: *quae fere aliena a forensi judicialique consuetudine.* Sic in Verr. IV 49: *Ne oratio mea aliena ab iudiciorum ratione et quotidiana dicendi consuetudine esse videatur.* v. supra § 3.

ORATIO

PRO

T. ANNIO MILONI.

ARGUMENTUM ASCONII.

Hanc dixit Cn. Pompeio III. consule, a. d. VI. Idus April. § 1.
[a. u. c. 702] quod iudicium cum ageretur, exercitum in foro et omnibus in templis, quae circum forum sunt, collocatum a Cn. Pompeio fuisse, non tantum ex oratione, et annalibus, sed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inscribitur de optimo genere oratorum. [c. 4. §. 10.]

Annius Milo, et P. Plantius Hypsacus, et Q. Metellus Scipio consulatum petierunt, non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti.

Miloni, et Clodio summae erant inimicitiae, quod et Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, et P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus, ideoque summe studebat Hypsaco et Scipioni contra Milonem. ac saepe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romae depugnauerant: et erat uterque audacia par: sed Milo pro melioribus partibus stabat.

Praeterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius praeturam petebat: quam debilem futuram consule Milone, intelligebat.

Deinde cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob 3
eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense Januario nulli dum neque consules, neque praetores essent, trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficereturque cum honorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse cum Cicero significat, competitores vero ejus trahere vellent; ideoque Pompeius gener Scipionis, et T. Munatius tribunus pl. referri ad senatum de patriciis convocandis, qui interregem proderent, non essent passi, cum interregem prodere moris esset:

A. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis sequenda et ipsam orationem, quae actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a. d. XIII. Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. occur- 4
rit ei circa horam nonam Clodius paullo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonae deae sacellum est. erat autem allocutus decuriones Aricinorum. vehebatur Clodius equo. servi XXX. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. erant cum Clodio praeterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fausta filia L. Sullae dictatoris, et M. Fusio familiari suo. sequebatur eos magnum servorum agmen: inter quos 5
gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, et Birria. hi in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphaea trajecit. inde cum orta esset pugna,

- plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset poena, exturbari tabernam jussit. fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus. atque ita Clodius latens extractus est, multisque vulneribus confectus. cadaver ejus in via relictum, quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant. Sex. Tedijs senator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, sustulit, et lectica sua Romam ferri jussit. ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimaeque plebis et servorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus positum circumstetit. augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quae cum effusa lamentatione vulnera ejus ostendebat. major postera die luce prima multitudo ejusdem generis confluit, compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. (erat domus Clodii, ante paucos menses empta de M. Scauro, in Palatio.) eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, et Q. Pompeius Rufus Syllae dictatoris ex filia nepos, tribuni pl., accurrerunt: eisque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calecatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, et in Rostris posuit. Ibi pro concione Plancus, et Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. populus, duce Sex. Clodio scriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subselliis, et tribunalibus, et mensis, et codicibus librariorum. quo igne et ipsa quoque curia flagravit, et item Porcia basilica, quae erat ei juncta, ambusta est. domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magistratus curulis erat creatus) et absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. deinde sagittis repulsa est. tum fasces ex lecto Libitinae raptos attulit ad domum Scipionis et Hypsaci, deinde ad hortos Cn. Pompeii, clamitans cum modo consulem, modo dictatorem.

- Incendium curiae majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii.

Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exsilium, invidia adversariorum recreatus, nocte ea redierat Romam, qua incensa erat curia, petebatque nihilo deterius consulatum, aperte quoque tributim in singulos millia assium dederat.

Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Caelius tribunus pl. et Manilius Canianus ejus collega, ipsiusque causam etiam ad populum probabant. dicebant utrique, Miloni a Clodio factas esse insidias.

- Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus et easdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C., ut interrex et tribuni pl. et Cn. Pompeius, qui pro consule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti resp. caperet: delectus autem Pompeius tota Italia haberet. qui cum summa celeritate praesidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustae uxoris ejus, exhibendam duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, et ob id illi patrum sui mortem, velut auctore fratre, persequabantur. easdem Faustae et Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos, et Leo, et L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, et comitum ejus postulavit eodem tempore Caelius: familiam Hypsaci, et Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega.

Assuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. 11
Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. verba pauca Q. Hortensius dixit,
quae sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam post
recentem caedem manumiserat eos Milo sub hoc titulo, quod caput
suum ulți essent.

Haec agebantur mense intercalari: post diem trigesimum fere, 12
quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra M.
Caepionem conquestus est, ac de caede P. Clodii falsum esse dixit
quod Milo sic se defenderet, et Clodium Aricinos decuriones allo-
quendi gratia abiisse, profectum cum sex ac XX. servis: Milonem
subito post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius CCC.
armatis obviam ei contendisse, et supra Bovillas inopinantem in itinere
aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas per-
latum: tabernam, in quam profugerat, expugnata a Milone: semia-
nimem Clodium extractum, in via Appia occisum esse, annulumque
ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum sciret in Albano par-
vulum filium Clodii venisse ad villam, et cum puer ante subtractus
esset, de servo Alicore quaestionem ita habuisse, ut eum articulatim
consecaret: villicum et duos praeterea servos jugulasse: ex servis
Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Miloni
duos solos saucios factos esse: ob quae Milonem postero die XII. ser-
vos, qui ei maxime operam navassent, manumisisse, populoque tribu-
tim singula millia aeris ad defendendos de se rumores dedisse.

Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quod Hypsaeo summe 15
studebat, quod fuerat ejus quaestor, desistere se petitione consula-
tus, si ita ei videretur: Pompeium respondisse, nemini se neque
petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani pote-
statem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum. deinde per
C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat
Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia
oneraret.

Inter haec cum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dicta- 14
torem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse: visum est
optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collega creare: et cum
tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C.,
Pompeius, ab interrege Scr. Sulpicio, V. Kal. Mart. mense interca-
lario, consul creatus est, statimque consulatum iniit.

Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas 15
ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim caedem in
Appia via factam, et incendium curiae, et domum M. Lepidi interre-
gis oppugnata comprehendit. Alteram de ambitu: poenam gravio-
rem, et formam judiciorum breviorum. Utraque enim lex prius testes
dari per triduum, deinde uno die atque eodem et ab accusatore et ab
reo perorari jubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur.

His legibus obsistere M. Caelius tribunus pl. studiosissimus Milo- 16
nis conatus est, quod et privilegium diceret in Milonem ferri, et judi-
cia praecipitari: et cum pertinacius legem Caelius vituperaret, co-
processit irae Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se remp.
defensurum: timebat autem Pompeius Milonem, seu timere se simula-
bat. plerumque non domi suae, sed in hortis manebat, idque ipsum in
superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: Se-
natum quoque semel in porticu suo habuerat Pompeius, quod diceret
timere se adventum Milonis.

Dein proximo senatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam 17
habere ad femur alligatum dixerat. postulaverat, ut femur nudaret:

et ille sine mora tunicam levaverat. tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse quae in Milonem dicerentur alia.

- 18 Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Aemilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. is se dicebat, pariterque secum quatuor liberos homines iter facientes supervenisse, cum Clodius occideretur, et, ob id cum proclamassent, abreptos, et perductos in villam Milonis, ibique per duos menses praecclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam
- 19 Miloni contraxerat. idemque Munatius et Pompeius tribuni pl. in Rostra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis servum caedes facientem deprehendisset. ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehensum, et ad se perductum esse responderat: denunciaverant tamen triumviro, ne servum remitteret. sed postera die Celius tribunus pl. et Manilius Canianus collega ejus creptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt.

Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda.

- 20 Inter primos et Q. Pompeius, et C. Sallustius, et T. Munatius Plancus tribuni pl. inimicissimas conciones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet. eratque maxima pars multitudinis infensa non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni.

- 21 Postea Pompeius et Sallustius in suspicione fuerunt, in gratiam redisse cum Milone, ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompeiusque ob ea saepius querebatur, fieri sibi quoque insidias, et id palam: ac majore manu se armabat. dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat, postea autem Q. Pompeius

- 22 idem minitatus erat. tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeii suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quae palam in Milonem sumpta erant, deterreri potuerit a defensione ejus, cum posset omne periculum suum et offensionem inimicae multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, si paullum ex studio defensionis remisisset.

- 23 Perlata deinde lege Pompeii, in qua id quoque scriptum erat, ut quaesitor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Aenobarbus quaesitor. Aliorum quoque judicium, qui de ea re judicarent, Pompeius tales proposuit, ut numquam neque clariores viros, neque sanctiores propositos esse constaret.

- 24 Post quod statim nova lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodiis adolescentibus, iisdem, a quibus antea familia ejus fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis: et praeterea de vi a Q. Petulcio, et L. Cornificio: de sodalitiis a P. Fulvio Nerato. postulatus autem erat et de sodalitiis, et de ambitu ea spe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum.

- 25 Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quaesitore A. Torquato: atque ambo quaesitores, Torquatus et Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse jusserunt. quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos misit ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi judicium esset perfectum.

Apud Domitium autem quaesitorem major Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII et L. et cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronuntiavit, ut ex servorum eorum numero accusator quot vellet ederet.

Citati deinde testes, secundum legem, quae, ut supra diximus, 26 jubebat, ut prius, quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum juberentur, ac coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur: dein rursus postera die sortitio iudicum fieret unius et LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque eodem die illo judicaretur: prius autem quam sententiae ferrentur quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta et unus.

Primo die datus erat in Milonem testis Cassinius Schola, qui se 27 cum P. Clodio fuisse, cum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factae, quam maxime potuit, auxit. quem cum interrogare M. Marcellus coepisset, tanto tumultu Clodianae multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. quam ob causam M. Marcellus, et ipse Milo a Domitio praesidium imploraverunt. sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad aerarium, perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum praesidio descensurum, idque fecit: quare territi 28 Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, et Milo ipse. multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis, quae ibi factae erant, cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt, mulierem ignotam venisse ad se, quae Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. ultimae testimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, socrus P. Clodii, et uxor Fulvia, et fletu suo magnopere eos, qui adstabant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam iudicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, et elabi Milonem non pateretur, iudiciumque et dolorem suum ostenderet.

Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, qui fuit 29 iudicii primus a. d. III. Idus Apr., clausae fuerunt tota urbe tabernae: praesidia in foro et circa omnes fori aditus Pompeius disposuit: ipse pro aerario, ut pridie, consedit, septus delecta manu militum. sortitio deinde iudicum, ut primo die facta est. post, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset.

Tum intra horam secundam accusatores coeperunt dicere, Appius major, et M. Antonius, et P. Valerius Nepos. usi sunt ex lege horis duabus.

Respondit his unus M. Cicero. et cum quibusdam placuisset, ita 30 defendi crimen, interfici Clodium pro republica fuisse, quam formam M. Brutus ¹⁾ secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit, et edidit, quamvis non egisset, Ciceroni id non placuit, quod,

1) M. Brutus. Quint. III 6, 94: Hoc inter omnes convenit, cum statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere virium possit orator: ideoque pro Milone aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret orationem; cum ille jure

non qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus posset. itaque, cum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissa fuerat) Cicero apprehendit, et contra Clodium Miloni fecisse insidias disputavit: eoque tota oratio ejus spectavit: sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verum forte occurrisset: ex ea rixa servorum ad eam caedem perventum. notum tamen erat, utrumque mortem alteri saepe minatum esse: et sicut suspectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior et paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat.

31 Cicero cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum²⁾, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt: itaque non ea, qua solitus erat, constantia dixit.

Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi possit.

D I V I S I O.

In exordio hujus orationis, quod desumptum est ab adjunctis loci, sive ab *Habitu*, uti dicit Quint. IV 1, 51. orator excusat suam animi perturbationem propter hanc novi judicii novam formam, atque iudices admonet, ut, quum ista praesidia contra vim collocata auxilium ipsis denuntient, et reliqua civium multitudo causae Milonis faveat, omni timore deposito, civem fortissimum atque optime meritum contra Clodianorum clamores conservent. §. 1—3. — Ratione, qua Milonem defensurus sit, prolata [§. 6], orator differt narrationem, tribus praepositis *quaestionibus*

1) Nefas esse lucem intueri cum, qui a se hominem occisum esse fateatur. — Praemunit Cicero, licere hominem occidere, argumentis a) ab exemplis majorum et a fabula Orestis, b) a lege XII tabularum, c) a jure naturae desumptis. §. 7—11.

2) Caedem, in qua P. Clodius occisus sit, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. — Cicero ostendit, illam ab senatu non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobata esse. — Hanc vero quaestionem nunquam senatum constituendam putasse. Quod vero incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam contra remp. factam esse decreverit, hoc eo fac-

tamquam insidiatorem occisum, et tamen non Milonis consilio dixerit: hic etiam gloriatus sit occiso malo cive. v. ibid. X 1, 25. 3, 20.

2) exceptus est acclamatione Clod. Paulo aliter rem narrat Dio Cassius XL 34: Τά τε οὖν δικαστήρια ἡσύχως ἐκ τούτων συνέηγετο· καὶ ἐδίκαιώθησαν ἐπὶ τε ἑτέροις τισὶ πολλοὶ, καὶ ἐπὶ τῷ τοῦ Κλωδίου φόρῳ ἄλλοι τε καὶ ὁ Μίλων, καίτοι τὸν Κικέρωνα συναγωνιστὴν ἔχων. ὁ γὰρ ῥήτωρ ἐκεῖνος, τὸν τε Πομπήϊον καὶ τοὺς στρατιώτας ἐν τῷ δικαστηρίῳ παρὰ τὸ καθεστῆκός ἰδὼν, ἐξεπλάγη καὶ κατέδειξεν· ὥστε τῶν μὲν παρσκευασμένων μηδὲν εἰπεῖν, βραχὺ δέ τι καὶ τεθνηκὸς χαλεπῶς φθεγξάμενος, ἀγαπητῶς μεταστῆναι. τοῦτον γὰρ τὸν λόγον τὸν νῦν φερόμενον, ὥς καὶ ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος τότε λεχθέντα, χρόνῳ ποθ' ὕστερον καὶ κατὰ σχολὴν ἀναδαρσήσας ἔγραψε. καὶ δὴ καὶ τοιόνδε τι περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· ὁ Μίλων τῷ λόγῳ πεμφθέντι οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐντυχὼν, (ἐπεφυγάδευτο γὰρ) ἀντεπέστειλε, λέγων ὅτι ἐν τύχῃ αὐτῷ ἐγένετο τὸ μὴ ταῦθ' οὕτω καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ λεχθῆναι. οὐ γὰρ ἂν τοιαύτας ἐν τῇ Μασσαλίᾳ (ἐν ἣ κατὰ τὴν φυγὴν ἦν) τρίγλας ἐσθίειν, εἴπερ τι τοιοῦτον ἀπελελόγητο.

tum esse, quod nulla vis umquam sit in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. §. 12—14.

5) Cn. Pompeium rogatione sua et de re et de causa judicasse. — Respondet Cicero, Cn. Pompeium, qui non poenam confessioni, sed defensionem dederit, vidisse etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse; eumque, quod fecerit, non P. Clodio tribuendum putasse, sed tempori: neque enim de M. Drusi et P. Africani morte, neque de M. Papirio in Appia via a P. Clodio occiso, neque de insidiis, quas idem Cn. Pompeio et ipsi Ciceroni fecerit, ullam quaestionem a senatu decretam esse. §. 15—21. — Reo hisce praejudiciis liberato, et iudicium atque ipsius Cn. Pompeii benevolentia captata, orator contendit, nihil jam aliud quaerendum esse, nisi uter utri insidias fecerit. §. 22—23.

Sequitur jam *narratio* rei gestae, ita composita, ut ex proposito Clodii fine et suscepto itinere, a loco pugnae ceterisque adjunctis facile intelligatur, uter utri insidias fecerit. §. 24—30. — Finita narratione orator denuo *constituit* causam, dicendo illud jam in iudicium venire, non occisusne sit P. Clodius, sed jure an injuria. §. 31.

Confirmatio duas habet partes:

In *priore* totis viribus insidiator Clodius, ideoque jure interfectus ostenditur, hisce adductis rationibus:

1) [Conjectura a spe atque utilitate.] Magnam Clodio spem, magnasque utilitates in Milonis morte propositas fuisse. At P. Clodii mortem non modo nihil profuisse, sed obsuisse etiam Miloni. §. 32—34.

2) [Conj. ab odio.] Odium fuisse illius in Milonem acerbissimum, nullum hujus in illum. §. 35.

3) [Conj. a natura utriusque.] Consuetudinem Clodii perpetuam fuisse in vi inferenda, Milonis tantum in repellenda. §. 36—41.

4) [Conj. a circumstantia temporis.] Instante comitiorum die non credibile esse, Milonem de caede Clodii cogitasse; at idem in Clodio non dubitandum, qui se interfecto Milone regnaturum putaret. §. 42.

5) [Conj. a spe impunitatis.] Impunitatis spem, summam illecebram peccandi, maximam fuisse in Clodio, nullam in Milone. §. 43.

6) [Conj. a dictis Clodii.] Clodium mortem denuntiasset Miloni palam; nihil umquam auditum ex Milone. §. 44.

7) [Conj. ab itinere.] Profectionis Milonis diem Clodio notum, reditum illius Miloni ignotum; illi ne causam quidem itineris, etiam causam manendi; Miloni manendi nullam facultatem, exeundi etiam necessitatem fuisse. — Per declinationem brevem orator confutat eos, qui Clodianam caedem consilio suo factam esse dicebant, atque occupat id, quod objici poterat, ne Clodium quidem de insidiis cogitasse. §. 45—52.

8) [Conj. ab opportunitate loci.] Locum, ubi congressi sint, ad insidias aptissimum fuisse Clodio, minime autem Miloni. §. 53—54.

9) [Conj. ab apparatu Clodii.] Clodii iter expediti latronis, Milonis vero impeditissimum fuisse.

Per figuram occupationis Cicero refutat quasdam objectiones:

a) cur Clodius igitur victus sit. §. 56.

b) cur servos manumiserit Milo. §. 57—58.

c) quod quaestiones de servis Clodii habitae urgeant Milonem. §. 59—60.

Hisce subjungit Cicero *duo argumenta* a consequentibus.

10) Celeritatem reditus Milonis, animique securitatem, qua se contra opinionem atque rumores vulgi, populo, senatui, atque ipsi Cn. Pompeio armato commiserit, conscientiam ejus puram satis indicare. §. 61—63.

11) Varias denique calumnias, quae postea in eum congestae, omnes falsae atque invidiose fictae compertae sint, neminem nisi innocentissimum atque fortissimum virum negligere atque sustinere potuisse. §. 64—66.

Concluditur haec prior or. pars cum apostrophe ad Cn. Pompeium, quem Miloni conciliare studet; et cum cohortatione ad iudices, ut, quum Cn. Pompeius ipsis praesidio adsit, libere judicent. §. 67—71.

Altera confirmationis pars, in qua Cicero docet, fuisse e republica occidi Clodium, ideoque Milonem non absolvendum solum, verum etiam praemiis donandum esse, his potissimum argumentis nititur:

1) P. Clodium immania scelera atque flagitia contra deos, contra remp. et privatos commisisse. §. 72—75.

2) Eundem, si imperium nactus esset, majora etiam patraturum fuisse. §. 76—77.

3) P. Clodii caedem maximam populo Romano attulisse laetitia. §. 77—78.

4) Neminem Clodium, etiam si fieri posset, ab inferis evocaturum esse. §. 79.

5) Quum Graeci deorum honores tribuant iis viris, qui tyrannos necaverint: Miloni, si Clodium interfecisset, id non confitendum modo, verum etiam praedicandum esse. §. 80—82.

6) Sed hujus beneficii gratiam Fortunam populi R. et deos immortales sibi deberi putare. §. 83—91.

Peroratio omnis in captanda iudicum misericordia versatur; et quidem

1) a persona Milonis, quem eo magis adjuvandum esse dicit, quo minus propter fortitudinem animi et merita sua misericordiam imploret. §. 92—98.

2) a persona oratoris, qui iudices orat atque obtestatur, ut amicissimum atque optime de se meritum virum et sibi et patriae conservent. §. 99—103.

1 CAP. I. **E**t si vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat,

I. §. 1. *Etsi vereor.* Aquila Rom. de Fig. 18: *Ambitus* [quem Graeci περίοδος appellant,] constat ex membris, quae ὥλα Graeci vocant, et caesis, quae κόμματα appellant. Membrum quidem est pars orationis ex pluribus verbis absolute aliquid significans, hoc modo: *Etsi vereor, iudices, ne — timere.* Caesum autem est pars orationis, nondum ex duobus aut ex pluribus verbis quidquam absolute significans, hoc modo: *Etsi vereor, iudices, ne turpe sit.* Diomedes II. pag. 462: Alii sic, Comma est juncturae finitio: *Etsi vereor iudices.* Item alterum comma: *ne turpe — timere.* Jam factum est colon, i. e. membrum, quod intellectum sensui praebet. Quint. XI 5, 47—50: Proponamus nobis illud Ciceronis in

cum T. Annius ¹⁾ ipse magis de reipublicae salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen haec novi iudicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderunt ²⁾,

1) T. Annius Milo. 2) inciderint.

oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas paene distinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? *Etsi vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere.* Etiam si toto proposito contractum atque summissum, quia et exordium est, et solliciti exordium: tamen fuerit, necesse est, aliquid plenius et erectius, cum dicit, *Pro fortissimo viro, quam cum, Etsi vereor, et, Turpe sit, et, Timere.* Jam secunda respiratio increseat oportet, et naturali quodam conatu, quo minus pavidè dicimus, quae sequuntur, et quod magnitudo animi Milonis ostenditur, Minimeque debeat, cum T. Annius ipse magis reipublicae de salute, quam de sua perturbetur. Deinde quasi objurgatio sui est, *Me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse.* Tum invidiosiora, *Tamen haec novi iudicii nova forma terret oculos.* Illa vero jam paene apertis, ut ajunt, tibiis, *Qui, quocumque inciderunt, consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requirunt.* Nam sequens latum etiam atque fustum est, *Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat.* v. IX 4, 74. Cognomen Milo abest a Parr. Bavv. Erf. O4x. Barb. a plerisque Lagomarsinii codd. et Quint. libris, atque ab edd. vett. Adjectionem produnt Lagg. 6 m. pr. 20. edd. Venn. 1472 et 1480 Milo T. Annius exhibentes. v. infra §. 6. 77. 82 extr. et 100. Vocula cum, in Bav. sec. per notam compendiarium scripta, originem dedit ineptis lectionibus: cum consul T. Annius, quod in Arch. O1x. nonnullis Lagg. — et: cum contra T. Annius, quod in edd. Rom. Venn. 1488. 1499 exstat.

afferre. ad Att. XII 38: *Animum vacuum ad res difficiles scribendas afferam.* Orat. I 55, 132: *Qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem etc.*

inciderunt. Sic Par. 1. Bav. Erfurtensis, qui mihi Fabricii liber esse videtur, Lagg. 45, 97. m. pr. et plerique Quint. codices. Ita de Aere al. Milonis 5: *Est enim quocumque venit, et reorum crimen et iudicium.* Paradox. 2: *Quocumque adspexisti, ut furiae, sic tuae tibi occurrunt injuriae.* p. domo 19: *Quocumque venit, repudiatus discessit.* Subjunctivus inciderint, quem ceteri libri praebent, legitur in fragm. or. p. Scauro §. 15: *Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint.* — Adjectivum veterem, quod Erf. Bav. cum plerisque Quint. codicibus omittunt, retinent cum ceteris libris Diomedes l. c. et Isidor. Orig. II 18 extr. qui cum Diomede pag. 466, Erf. Bav. Arch. Parr. 1. 4. 8. 9. Ven. 1499 in marg. melioribus Lagg. O4x. et omnibus fere Quint. codd. requirunt servat. Omittitur hoc verbum in Parr. 2. 5. 6. 7. relicto tamen spatio vacuo, in quo ab alia manu, vel etiam ad marg. glossae: minime vident, desiderant adscriptae sunt. Garatonius laudat Cic. in Pis. 12: *Quum experrecta tandem virtus clarissimi viri celeriter et virum amicum, et optime meritum*

veterem consuetudinem fori, et pristinum morem iudicio-
 2 rum requirunt. Non enim corona consessus vester cinctus
 est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Non
 illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi con-
 tra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori ali-
 quid¹⁾; ut in foro, et in iudicio, quamquam praesidiis
 salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non
 timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si
 opposita Miloni putarem: cederem tempori, iudices; nec
 inter tantam vim armorum existimarem esse orationi locum²⁾.
 Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et
 iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitiae suae
 putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset,
 eundem telis militum dedere, nec sapientiae, temeritatem
 3 concitatae multitudinis auctoritate publica armare. Quam-
 obrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum
 nobis, sed praesidium denuntiant: neque solum, ut quieto,
 sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxi-

1) Nam illa — nobis afferunt tamen horroris aliquid. 4) oratori
 locum esse.

civem, et suum pristinum morem requisivit. Rhet. ad Herenn. II 37:
Vestram sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro.

corona, coetus hominum, qui tribunal circumstabant. p.
 Flacco 28: *Invidia quaeritur, a iudicibus oratio avertitur, vox in
 coronam turbamque effunditur.* v. de Finn. II 22. p. S. Roscio
 §. 59 extr.

§. 2. *Non illa.* Recepi hanc Bav. Erfurt. Lagg. 45. [qui est
 cod. S. Crucis membran. et optimis libris adnumerandus.] et 23 m.
 pr. lectionem, pro qua Gar. coniecit *nec*, et vulgatur *nam*. Alterum
non ante afferunt sustulit Lambinus, in *nobis* mutavit Ernestius;
 repugnant tamen omnes libri Msi et impressi, ex quibus Vaticanus,
 duo Pall. cum Lamb. 1366 post *oratori* addunt *horroris*, et Parr. 1.
 4. 9. Erf. Barb. pr. Olx. quinque Lagg. *terroris*. v. p. Mur. §. 75.
 Garat. laudat Off. I 44. Finn. II 27. III 5. Tusc. V 7. Har.
 Resp. 26.

sepi sumus. de Rep. I 44: *Praesidiis etiam, ut Athenis Pisi-
 stratus, sepiuntur.* de Off. II 11, 59 extr.: *Nullis praesidiis sepi
 multis afficientur injuriis.* — τὸ quidem abest a Parr. 2. 5. 3. 6.
 Arch. Bav. sec. Barberr. Olx. Taur. multis Lagg. edd. Rom. Venn.
 1472. 1499. Sed v. p. S. Roscio §. 66. in Vatin. §. 27: *Omnes
 intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse.* — Quintil.
 IV 1. §. 20 de prooemio: *Metus etiam nonnumquam est amovendus,
 ut Cicero p. Milone, ne arma Pompeii contra se disposita putarent.*

cederem temp. ad Fam. IV 9: *Tempori cedere, id est, necessitati
 parere, semper sapientis est habitum.* v. ibid. 8.

esse orationi locum. Sic Par. 1 in marg. ab eadem manu, Erfurt.
 Memmiani et quatuor Lagg. quod concinnius videtur. — Bav. cum
 Lagg. 11 m. s. exhibet *oratori*, ceteri vero: *oratori locum esse.*

lium modo defensionis meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes, unde aliqua fori pars adspici potest, et huius exitum iudicii videtis expectantes ¹⁾, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

CAP. II. Unum genus est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternae etiam concione incitati sunt, ut vobis voce praecirent, quid iudicaretis. quo-

1) intuentes cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et huius exitum iudicii expectantes, non.

quos undique intuentes, unde aliqua fori pars adspici potest, et huius exitum iudicii expectantes videtis. Ita libri manuscripti Fabricii, Clericanus, Erfurt. Bav. Lagg. 6. var. 20. Parr. ex quibus 1 in text. et 9 cum Memmiano, 01x. quinque Lagg. m. s. praebent confluentes, et 1. 2. 3. 3. cum Pith. Duisb. Barberr. Gar. 04x. plerisque Lagg. Archiep. videtis expectantes, quem ordinem Garatonius deteriore, Ernestius autem mori Ciceroniano magis consentientem putat. τὸ exitum abest a Lagg. 2. 10. 11. 21. 45. 01x. et exitum iudicii a Parr. 2. 5. 8. 01x. Mine Par. 6: aspici potest ex hoc loco videtis expectantes; unde Par. 7. d. Venn. 1499: intuentes ex hoc ipso loco cernitis — expectantes. Bav. sec. cum ed. Rom.: intuentes cernitis, unde — et h. e. i. expectantes, non. quod receptum est ab Ernestio. — fori pars est in Parr. 1. 4. Erf. Fabr. Lag. 11 m. s. et in ed. Lamb. 1866. — Pro vulgato cum virtuti, Archiep. Bav. sec. plerique Parr. sedecim Lagg. Taurr. 05x. edd. Rom. Herv. exhibent tum virtuti, et duo Lagg. 01x. tamen virtuti.

II. genus — eorum. Cic. Top. 11, 47: Contrariorum autem genera sunt plura: unum eorum. de Off. I 55 pr.: Illud autem maxime rarum genus est eorum, qui. v. II Cat. §. 18.

exitis, aerumnis, calamitatibus. de Legg. I 12. §. 55 extr.: Socrates execrari cum solebat, qui primus utilitatem a natura sejunxisset, id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. v. infra §. 3. Virg. Aen. VII 129.

pavit. Per contemptum hoc dictum est, ut de Off. II 11, 40: Justitiae tanta vis est, ut ne illi quidem, qui maleficio et scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiae vivere. p. Sextio 46, 99: In tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui — propter insitum quendam animi furorem discordiis civium ac seditione pascantur.

hesterna conc. Munatius Plancus pridie pro concione populum adhortatus erat, ne pateretur elabi Milonem. Ascon. v. Argum. §. 28 et 7.

voce praecirent. Praeire verbis [Plaut. Rud. V 2, 48], vel verba [Liv. VIII 9], iusjurandum, sacramentum, preces, carmen, dicebatur, qui precanti, vota nuncupanti, sese devoventi, aut juranti verba solennia dictabat, quae ille religiosissime exprimeret, explanaretque. v. Plin. II. Nat. XXVIII 2. Liv. 1 c. et X 28. XLI 21. Plin. Paneg. 64. Ep. X 60. Tac. II. I 56. Curt. IV 15, 15.

- rum clamor si qui forte fuerit, admonere vos debet, ut cum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si umquam de bonis et fortibus viris; si umquam de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit; si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quae vultu et verbis saepe significassent, re et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus; an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, per vestram¹⁾ fidem, virtutem, sapientiamque recreemur.
- Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius? quid magis

1) ac vestram.

si qui. Ita Parr. 6. 1 in marg. ab eadem manu. Erf. Bav. Lag. 45, pro vulgato si quis. Certum est τὸ si qui neque Ciceroni neque aliis scriptoribus insolitum, a librariis plerumque mutatum esse in si quis. de Nat. D. II 35, 86: si qui dentes — natura dicat existere. in Pis. 29, 71: si qui velit, uti habent Erfurt. Vatic. Erl. de Legg. II 49, 49: si qui ci, qui mortuus sit, pecuniam debuerit. Sic p. Sulla 12 pr. in Ambros. palimps. scriptum est: ne qui forte incipiat improbus. et cap. 15, 59: non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliqui. v. Goer. ad Cic. de Legg. pag. 179 et Drakenb. ad Liv. III 17. §. 7.

§. 4. adeste animis. Somn. Scip. 1 extr [de Rep. VI 10 extr.] Equidem cohorui. Sed ille, Ades, inquit, animo, et omitte timorem. Saepius tamen adesse animo significat attendere. p. Sulla 11, 55: Adestote omnes animis, qui adestis corporibus, erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus dicentem attendite. Phil. VIII 10, 50: Erat summa laus consularium, vigilare, adesse animo, semper aliquid pro rep. aut cogitare, aut facere, aut dicere. v. p. Caecina 10, 50. Plaut. Pseud. I 1, 50. et infra §. 77.

vultu — sententiis. Similis est locus in ep. ad Lentulum [Fam. I 9. pag. 61 Gar.]: Idem non solum fronte atque vultu, quibus simulatio facillime sustinetur, declarant ii —: sed etiam sensu saepe jam tabellaque docuerunt. post Red. in Sen. 7: Te consule senatui populoque Rom. non est licitum, non modo sententiis et auctoritate sua, sed ne vultu quidem ac vestitu reip. subvenire. — Pro ubi Erf. Bav. Olx. praebent ut. Paulo infra receptum est per vestram ex Parr. Bavv. Erf. Lagg. Barberr. Taur. septem Oxx. Venn.

§. 5. nobis duobus. Vocem duobus, qua Bavaricus carere dicitur, eliminandam censuit Garatonius, quod Cicero h. l. de toto genere optimatum loqui maluerit, praesertim quum oratorium sit, reorum causam communicare cum pluribus. — Sed ea, quae continuo sequuntur, qui spe — possumus, nequaquam ad totum optimat. genus referri posse, nemo non videt. Praeterea τὸ nobis duobus optime convenit cum praecedentibus: Eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos etc. Mihi quidem oborta est suspicio, in Bav. non τὸ duobus, pro quo in nonn. Lagg. de vobis, vel

sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum praemiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates et procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in iudicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad eius non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, iudices, T. Annii tribu-

6

de nobis scriptum est, excidisse, sed praecedentem vocem nobis, quae etiam in Bav. sec. omittitur.

exercitum. p. Plancio 32: Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, sed certe exercitus. ad Att. I 11: Scito, nihil tam exercitum esse nunc Romae, quam candidatos omnibus iniquitatibus. — Virg. Aen. III 182: Nate Iliacis exercite fatis. ad q. l. Servius: Fatigate, exercitate. In Erfurt. Taur. m. sec. ed. Rom. legitur exercitatum.

suppliciorum. Garatonius, praeunte Heumanno, ex edd. Rom. sec. Ven. Ald. Naug. aliisque ante Lamb. revocavit exitiorum, quod suppliciorum, sermone tritum ac vulgare, ab interprete sit; contra exquisitius et rarius exitiorum. Malum vero rerum ac personarum exitum significari hac voce, deinde damnum quodvis, infortunium, perniciem, acrumnam. Sic Ter. Andr. IV 1, 45: At tibi di dignum factis exitium dunt. Phorm. I 4, 25: Quod ego huic nunc subito exitio remedium inveniam miser? Phil. VII 3. ad Qu. Fr. I 4. Orat. 46. Virg. Aen. VII 128: Haec nos suprema manebant Exitiis positura modum. v. supra cap. 2. pr. Garatonium secuti sunt recentissimi editores, quamvis ipse monuerit, parum esse huic lect. a codicibus auctoritatis. Et sane τὸ exitiorum tantum in Lagg. 1. 3. 13. man. sec. in margine Par. 9. Venetae 1499 atque in recentissimo codice d. legitur, in cuius margine manu Victorii adscriptum est suppliciorum, quod in omn. novem Parr. Bav. Archiep. [Bav. sec. cum Lagg. 7 et 24 omittit h. v.] Erf. Fabr. Barberr. Gar. septemdecim Lagg. Venn. 1472. 1480. 1499 text. in libris vett. Lambini, C. Steph. Graevii et Fulvii Ursini servatur, qui id sibi placere adnotat, quod supplicia a ius dicentibus inferantur.

Equidem. Quint. VIII 6, 48: Habet usum talis allegoriae frequenter oratio, sed raro totius: plerumque apertis permixta est: Equidem ceteras — esse subeundas. Nisi adjecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Laudat n. l. etiam Servius ad Virg. Aen. I 380 et 132 compar. Hom. II. II 144. v. Cic. p. Mur. 17. in Pison. 9. — Omnes Parr. Bav. Lagg. 04x. Taur. edd. Rom. Venn. Et quidem prae se ferunt.

infringendam. Quint. IX 5, 77. Secundum [similium est], ut clausula similiter cadat, vel iisdem in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον, similem duarum sententiarum vel plurium finem: Non modo ad salutem ejus exting. — infringendam. v. nott. ad or. p. l. Man. §. 66. II Cat. §. 27. III. §. 25. p. Marc. §. 52. p. Dejot. §. 15 extr.

§. 6. Quamquam. v. not. ad I Cat. §. 22. Adde Phil. I 11: Quamquam te quidem id facturum non arbitror. p. Plancio 1: Quamquam mihi non sumo tantum, neque arrego.

natu, rebusque omnibus pro salute reipublicae gestis, ad huius criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis propter multa¹⁾ praeclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sed si²⁾ illius insidiae clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

7 CAP. III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quae est propria vestrae³⁾ quaestionis, videntur ea esse

1) multa propter praeclara. 2) Sin illius. 3) nostrae.

tribunatu, gesto a. u. c. 697, P. Cornelio Lentulo Spinthere, Q. Caecilio Metello Nepote coss. — Cic. post red. in sen. 12: *Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabo, cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae?* v. Argum. Ascon. §. 2. Dion. Cass. XXXIX 6. Encliticam que, omissam in Parr. Bavv. Barberr. Lagg. [praeter 18 et 86 m. pr.], Taurr. O6x. edd. Rom. Venn. ceteris usque ad Grut. delendam indicat Goer. tum quia hi ablativi tempus designent, positi pro: quum omnes res gestae sint etc.; tum quia post *rebusque omnibus* additum requiratur in eo. — In verbis seqq. Garatonius veterem interpunctionem, quae in omn. libris scriptis et impressis servatur, mutavit, novam periodum incipiens ex verbis *nisi oculis*; esse enim ex duabus disjunctionis partibus priorem hanc, cui respondeat altera: *sin illius* — fuerint. Praeterea Graevius ex Erf. dedit *esse factas*, improbante Gar. qui comparat infra §. 34 pr. — Deinde ex Bav. Arch. Par. 7. Erfurt. et quinque Lagg. receptum est *propter multa*, qui quidem ordo planior visus est Garatonio, quam vulgatus: *multa propter*, quem ceteri Parr. cum Bav. sec. et Venn. retinent.

Sed si. Ita Parr. 1 in marg. ab eadem manu, 2. 3. 4. 5. 7. 8. 9, uterque Bavaricus, d. Fabricianus, omnes Lagg. edd. veteres. Par. 6 exhibet: *sin si*, et Par. 1 in text. Archiep. m. pr. cum Erfurtensi *sin*, quod receptum jam a Lambino in ed. 1566, Garatonius propter elegantiam sermonis praeferendum putavit. — Paulo supra pro *si mors*, Parr. 6. 8. Arch. Lagg. 6. m. sec. 18 m. pr. 23. var. 86. Barb. primus, O1x. praebent *quia mors*, quod ab interprete fluxisse videtur, qui vim causalem particulae *si* ignorabat. v. p. Mur. §. 75. Top. 3. §. 16: *Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quae in nominibus fuerunt, legata sunt.* Ibid. §. 13: *Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quae numerata domi relictæ est, non esse legata.*

III. §. 7. *Sed antequam.* Sulp. Viet. pag. 262: *Nec sine causa Tullius pro Milone ante narrationem, argumentationis loco, praejudicia senatus et Pompeii refutavit.* Quint IV 2, 23: *Cum prooemium idcirco comparatum sit, ut iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior; et probatio, nisi causa prius cognita,*

refutanda, quae et in senatu ab inimicis saepe iactata sunt, et in concione¹⁾ ab improbis, et paullo ante ab accusatoribus; ut, omni errore²⁾ sublato, rem plane,

1) saepe ab improbis. 2) omni terrore.

non possit adhiberi: protinus iudex notitia rerum instruendus videtur. Sed hoc quoque interim mutat conditio causarum. nisi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptam reliquit, male distulisse narrationem videtur tribus praepositis quaestionibus; aut profuisset exponere, quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui a se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset; aut si jam praepudio senatus damnatus esset Milo; aut si Cn. Pompeius, qui propter aliquam gratiam iudicium militibus armatis clauserat, tamquam adversus ei timeretur. Ergo haec quoque quaestiones vim prooemii obtinebant, cum omnes iudicem praepararent. Ex Erfurt. Bav. Modiano [Novantiq. Lect. ep. 59, 1] Lag. 45. ed. Lamb. 1566 dedi vestrae quaestionis pro vulgata cett. codd. et edd. lectione nostrae quaest. p. Clu. 1: Altera pars, quae propria est iudicii vestri et legitimae veneficii quaestionis. ibid. 38 extr.: Reliqua perpauca sunt, quae quia vestrae quaestionis erant, ideo illi statuerunt sibi fingenda esse. p. Sextio 2: In hac defensione nihil a me, quod ad vestram quaestionem pertineat, praetermissum esse. p. Tullio §. 7: Iudicium vestrum est, Recuperatores, etc. v. infra §. 25. — Similis est locus in Verr. II 1: Atque adeo, antequam de incommotis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate — dicenda.

in senatu ab inimicis saepe iactata sunt, et in concione ab improbis, et paullo. Sic legitur in Parr. 1. 6. 9. Archiep. Modiano, vetere libro Fabricii. In Bav. Erfurt. τὸ saepe repetitur post concione. At Parr. 2. 5. 4. 3. 7. 8. Bav. sec. d. plerique Lagg. [Oxx.] exhibent: Quae in senatu sepe ab inimicis ab improbis sepe iactata sunt et in contione etiam paulo ante ab. etc. Lag. 45: Quae in sen. ab inimicis saepe ab improbis saepe iact. sunt. Venetae 1472 et 1499: Quae in senatu saepe ab inimicis improbis saepe iact. sunt et in contione et paulo ante ab acc.

omni errore. Egregiam hanc lectionem servant Parr. 4. 6. 9. Arch. de Lagg. 86 m. pr. 23 var. Barb. primus, edd. Aldi, Hervag. Naug. Cam. P. Manutii, C. Steph. ejus codice consentiente, atque Lambini; quum Parr. 2. 5. 3. 7. 8. uterque Bav. Erf. Fabr. ceteri Lagg. atque edd. Rom. Venn. exhibeant omni terrore, quae lectio, a Grut. Graevio, Ernestio aliisque revocata, librario deberi videtur, ductus literarum non numeranti; namque in Par. 1. scriptum est omni merore. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 155. Vocem errore melius convenire seqq. rem plane — videre, atque iis, quae continuo tractantur, non ea, quae terrorem, sed quae errorem efficere possint, refutari, nemo non videt. Terrorem autem orator jam supra cap. 1–2 deicere conatus est. v. infra cap. 26. Sic de Finn. I 11: Nunc autem explicato, voluptas ipsa quae qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum. de Rep. II 10: Romuli aetatem minus his sexcentis annis, jam inveteratis literis atque doctrinis, omnique illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato, fuisse cernimus. Heum. et Gar. laudant Lact. III Div. Inst. 2, 1: Ut omni errore sublato veritas patefacta clarescat. Cic. p. Clu. 50: Veritate patefacta, atque omni errore sublato.

8 quae veniat¹⁾ in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte ac iure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone,

1) quae venit.

quae veniat in iudicium. Ita dedi ex Archiep. Bav. Erfurt. et Lag. 43 pro vulgato *venit*. Est autem haec loquendi forma solemnis, quae idem valet, quod: de qua in iudicio agitur, quaeritur, disceptatur, de qua iudicium est. v. p. Tull. §. 12. 52. 53. 58. 42. et infra c. 12.

Negant etc. Laudat h. l. Quint. V 11, 12 inter exempla, quae ex majoribus ad minora ducuntur. v. ibid. 14, 20. Jul. Ruf. c. 32 de Prupergasia vel Parascue: Cicero pro Milone ante praemunit, licere hominem occidere, et tum subjicit, occisum P. Clodium jure et sine invidia, cum ita dicit: *Negant — qui a se esse hominem occisum fateatur. In qua — disputant.*

tandem. Ter. Ad. V 3, 31: *In qua civitate tandem te arbitrare vivere?* v. not. ad I Cat. 4. — *nempe*, cum quadam ironia. Phil. I 7 sub fin.: *Quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in quibus actis constitit? Nempe in legibus.*

M. Horatii, quem, regnante Tullio Hostilio a duumviris condemnatum provocantemque, populus admiratione magis virtutis, quam jure causae, comitiis curiatis absolvit. Ut tamen caedes manifesta aliquo piaculo lueretur, imperatum est patri, ut filium expiaret pecunia publica. v. Liv. I 26

§. 8. *aut negari.* Quint. III 6, 83: *Longe fortissima tuendi se ratio est, si quod objicitur, negari potest: proxima, si non id, quod objicitur, factum esse dicitur, tertia honestissima, qua recte factum defenditur.* Cic. Orat. I 51, 159: *Quidquid in controversiam veniat, in eo quaeri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur.* Demosth. c. Aristocrat. pag. 644: *Τρίτον δ' ἕτερον πρὸς τοῦτοις δικάστηριον, ὃ πάντων ἀγιώτατα τούτων ἔχει καὶ φρικωδέστατα, ἂν τις ὁμολογῇ μὲν, κτεῖναι, ἐννόμως δὲ φῆ δεδράκειναι· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ.*

C. Papirius Carbo, trib. pl. a. u. c. 625, et Gracchanae seditionis turbulentissimus vindex, post Gracchi necem electus, ut cum Fulvio Flacco et minori Graccho agris dividendis praeesset, P. Africanum a Numantiae ruinis summa cum gloriae fulgore venientem, et ab ipsa pacis porta in rostra perductum, quid de Tiberii Gracchi morte, cujus sororem Semproniam in matrimonio habebat, sentiret, interrogavit; ut auctoritate clarissimi viri inchoato jam incendio multum incrementi adjiceret: At is, jure eum caesum videri respondit. Val. M. VI 2, 5. App. C. I 13. F. Aurl. Vict. de Vir. Ill. 38.

tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, responderit¹⁾, iure caesum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt: eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimae deae sententia liberatum. Quod- 9
si duodecim tabulae nocturnum furem, quoquo modo;

1) respondit.

jure — videri. Solemnis juris R. formula. Sen. Nat. Quaest. I 16. Augustus non pronuntiavit, jure caesum videri. Tac. Ann. XIV: Pronuntiemus ultro, dominum jure caesum videri. Liv. I 26: Moti homines sunt in eo iudicio maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam jure caesam judicare. Cic. de Off. II 12: T. Gracchus P. F. tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii nec vivi probabantur bonis, et mortui numerum obtinent jure caesorum. Ex Erf. et Bav. receptum est responderit.

Ahala — Marius. v. I Cat. 1 et 2. Hi tamen omnes populi incitati vim iracundiamque subierunt. Servilius quidem Ahala damnatus comitiis centuriatis in exilium profugit; Nasica, ut invidiae subtraheretur, per speciem legationis in Asiam ablegatus, Opimius autem propter Gracchanam invidiam postea iudicio circumventus est, et in exilium actus. Cic. p. domo 52. Asc. in Pison. extr. de Rep. I 3.

eum qui patris etc. Demosthenes l. c.: Δοκοῦσι μοι, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ζητῆσαι τοῦτο πρῶτον ἀπάντων οἱ περὶ τούτων ἐν ἀρχῇ τὰ δίκαια ὀρίσαντες, πότερ' οὐδένα χρηὸν φόνον ὅσιον εἶναι νομίζειν, ἢ τινά γ' ἔσθ' ὅσιον νομιστέον, λογιζόμενοι δ' ὅτι μητέρα Ὀρέστης ἀπεκτονῶς, ὁμολογῶν, θεῶν δικαστῶν τυχῶν ἀποφυγᾶναι, νομίσαι, δίκαιόν τινα εἶναι φόνον· οὐ γὰρ ἂν τὰ γε μὴ δίκαια θεοῦς ψηφίσασθαι. v. Aeschyl. Eumen. v. 273 seqq.

non solum divina — liberatum. Ita Bav. Erf. Lagg. Barb. sec. Oxx. meliores Quintil. codices, et Parr. excepto 7, qui cum Barb. primo et Venn. mendose exhibet humana. de Nat. D. II 58, 97: Dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam eccellente, divinaque ratione? de Rep. II 13: Falsum est — id totum, neque solum fictum, sed etiam imperite absurdeque fictum. p. Sulla 20, 56: Ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta. p. domo 50: Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives fruuntur simul nobiscum hac civitate. Fam. XIII 29: Accedebat non mediocre vinculum cum studiorum, quod ipsum est per se grave; tum eorum studiorum, earumque artium, quae per se ipsae eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt. Gar. laud. de Finn. I 11, 58: Quum omni dolore careret, non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. et Verr. Div. 12.

§. 9. duodecim tabulae. p. Tullio §. 47: Ille legem mihi de XII tabulis recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luce,

diurnum autem, si se telo defenderet¹⁾, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

CAP. IV. Atque si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus (militaris) in

1) defenderit.

si se telo defendat. §. 50: Furem, hoc est praedonem et latronem luce occidi vetant XII tabulae, cum intra parietes tuos, hostem certissimum teneas, nisi se telo defenderit, inquit, etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo ac repugnabit, non occides. Quodsi repugnaverit, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et convenient. Idem testatur Caius in fr. 4 D. 9, 2. Macrobi. Sat. I 4: Decemviri in XII tabulis inusitate nox pro noctu dixerunt. Verba haec sunt. Sei. Nox. Furtum. Factum. Esit. Sei. Im. Occisit. Ioure. Caisus. Esto. in quibus verbis id etiam notandum est, quod ab eo, quod est is, non eum casu accusativo, sed im dixerunt.

nocturnum. in Verr. IV 43: Dant sese in fugam istius praeclari imperatoris nocturni milites. v. Hor. Sat. I 3, 117.

defenderet. Sic legitur in Erfurt. utroque Bav. Fabr. Barberr. O2x. Taurr. in undeviginti codd. Lagg. Parr. 3. 4. 5. 7. 8. 2 man. pr. in plerisque codd. Quint. qui h. l. laudat l. V 14, 13; atque in codd. Rom. Herv. Lamb. 1384 in marg. Garatonius laudat Gell. XI 18: Decemviri nostri — furem, qui manifesto furto pressus esset, tum demum occidi permiserunt, si aut, quum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, quum prenderetur, defenderet. Jul. Paull. Sent. V 25, 9: Si quis furem nocturnum, vel diurnum, quum se telo defenderet, occiderit. — Vulgatum defenderit est in Parr. 1. 6. 2 m. sec. Arch. d. Lagg. 4. 6. 20. 63. edd. Venn. 1472. 1499. et apud S. August. II Quaest. in Exod 84 scribentem: Impune occidi nocturnum quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, quae verba ipsa sunt Ciceronis. v. not. praeced.

quoquo modo. in Verr. V 13: Tu cum esses praetor renuntiatus quoquo modo; mitto enim et praetereo, quid tum sit actum etc. in Vatin. 13: Cum ego legibus tuis, quoquo modo latae sint, paream. Demosth. de cor. p. 514: 'Επειδὴ δ' εἰς τοὺς δημότας ἐνεγράφη ὅπως δὴ ποτε, εἰ γὰρ τοῦτό γε.

IV. vi — defenditur. Paullus in fr. 43. §. 4 D. 9, 2: Qui cum aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxii sunt, vim enim vi defendere omnes leges, omniaque iura permittunt — Cic. p. Sextio 41: Vi vim oblatam frangere et refutare. v. not. ad or. p. S. Roscio §. 1.

Pudicitiam. Val. M. VI 1, 12: C. Marius imperator — C. Lusium, sororis suae filium, tribunum militum, a C. Plotio, manipulario milite jure caesum pronuntiavit. Eandem rem narrat Plut. in Mario 14, qui militem Trebonium, et tribunum C. Lusium nominat, additque: Θαυμάσας ὁ Μάριος, καὶ ἡσθεὶς, ἐκέλευσε τὸν πάτριον ἐπὶ ταῖς ἀριστεαῖς στέφανον χομισθῆναι, καὶ λαβὼν αὐτὸς ἐστεφάνωσε τὸν Τρεβώνιον, ὥς κάλλιστον ἔργον ἐν καιρῷ παραδειγμάτων δεομένῳ

exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quae potest inferri 10 iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, 11 dat ipsa lex potestatem defendendi: quae non modo homi-

καλῶν ἀποδεδειγμένον. Τοῦτ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαγγελθὲν, οὐχ' ἡκιστα τῷ Μαρίῳ συνέπραξε τὴν τρίτην ὑπατείαν. v. Quint. III 11, 14. qui habet: *In causa militis Arunci, qui C. Lusium tribunum, vim sibi inferentem, interfecit etc.*

Facere enim. Quint. VIII 3, 11: *Addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio, quam extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema rei narratae vel probatae summa acclamatio, Facere — maluit.*

inferri ex Fabrit. Erf. Pith. Franc. recepit Graevius. Accedunt uterque Bav. Arch. Barb. pr. 02x. plerique Lagg. Taur. Parr. 7. 8. 9. edd. Rom. et Lamb. 1384 in marg. Quintil. V 14, 19. et Prisciani duo codd. Barberini, quum tamen in ed. Putschiana pag. 724 sit *adferri*, quod in Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. d. quinque Lagg. edd. Venn. exstat. Utrumque dicitur. Verr. V 43: *uno ictu securis afferam mortem filio.* I 26: *pro se quisque manus affert.* v. infra §. 51. I Cat. §. 21 et not. ad or. p. S. Roscio §. 57.

§. 10. *Est igitur.* Retinui hanc Erf. utriusq. Bav. Archiep. omnium Parr. Barberr. Oxx. Lagg. ed. Rom. lectionem, quam plerique codd. Quintil. IX 3, 35 servant. Apud Cic. tamen in Orat. 49. §. 163 legitur *Est enim*, et in Venn. 1472. 1489 *Est ergo.*

non scripta. Demosth. p. cor. pag. 517: *Φανήσεται ταῦτα πάντα οὕτως οὐ μόνον ἐν τοῖς νόμοις, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις αὐτῇ τοῖς ἀγράφοις νόμοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡδεσι διαγοιζέσθαι.* v. Soph. Antig. 451. Xenoph. Memor. Secr. IV 4, 19 seqq.

ad quam non docti etc. Ter. Hec. II 1, 6: *In eodemque omnes mihi videntur ludo doctae ad malitiam.* Cic. de Finn. V 22, 63: *Ad laudem et ad decus nati, suscepti, instituti sumus.* v. Tusc. I 26 pr. in Verr. IV 37 et V 33.

repetenda. v. p. S. Roscio §. 67. Gar. laudat Luc. I 276: *Postquam leges bello siluere coactae.* Adde Pedon. Albinovanum ad Liv. 183: *Jura silent, mutaeque tacent sine vindice leges.*

§. 11. *quae non modo.* Vocem modo, quae a Colon. et Lagg. G m. pr. 20. abesse dicitur, delendam censuit Lambinus, probante

nem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.

- 12 CAP. V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur: caedem, in qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis?

Garatonio, quod ita vis orationis augeatur, et hoc elegans atque Tullio usitatum dicendi genus loco adprime conveniat. Sic p. Quintio 19. §. 60 extr.: *Neque quemquam attinebat id recusare, quod praetor non fieri, sed ex edicto suo fieri jubebat.* Orat. I 26, 119: *Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare.* Retinetur τὸ modo in novem Pall. Grut. Lagg. Erf. Fabritt. Parr. atque Bavv. et quidem in nonnullis cum scripturae

compendio m. Neque tamen, quod vult Graevius, non modo, pro non modo non accipiendum est; obstant enim expressa legis verba. v. fragm. 1. D. 48, 8 in nota ad II Cat. §. 7. Adde fr. 16. §. 8. D. 48, 19: *Eventus spectetur, — quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum, qui occiderit, puniat.* Const. 7. C. 9, 17: *Is qui cum telo ambulaverit hominis occidendi causa, sicut is, qui hominem occiderit, vel cujus dolo malo factum erit commissum, legis Corneliae de sicariis poena coercetur.* v. Cic. p. C. Rabirio perd. 6 extr. p. Tullio §. 47 seqq.

cum telo. Teli appellatione et ferrum, et fustis, et lapis, et denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur. Caius in fr. 34. §. 2 D. 47, 2.

causa, voluntas. — Const. 3. C. 9, 16. *Si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit, non ut homicida tenetur: quia defensor propriae salutis in nullo peccasse videtur.* Const. 4: *Si latrocinantem peremisti, dubium non est, eum, qui inferendae caedis voluntate praecesserat, jure caesum videri.* v. infra §. 19.

probaturus — defensionem. p. Sulla 1: *Sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii ac defensionis meae probavero, causam quoque me P. Sullae probaturum.*

V. §. 12. caedem in qua. Praepositionem ex Werd. Hittorp. Turing. a Grutero receptam, servant quoque Parr. 4. 6. Bav. Olx. Erfurt. Lag. 45. v. infra §. 13.

Illam vero. Quint. V 2: *Praejudiciorum vis omnis tribus in generibus versatur: Rebus, quae aliquando ex paribus causis sunt iudicatae: — Judiciis ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductum est; qualia — a senatu adversus Milonem [facta dicuntur]: aut cum de eadem causa pronuntiatum est. — Refelluntur raro per contumeliam iudicium. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dissimilitudinem causae.*

quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, aut¹⁾ summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant huius ambusti tribuni plebis illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quae quidem si potentia est appel-

1) ad summum.

aut summum. Sic Erfurt. Lag. 18 m. sec. et Archiep. superscripta tamen voce *ad*; in Parr. 8. 9 Barb. pr. 04x. septem Lagg. ed. Rom. legitur *aut ad summum*, in Bav. sec. Taur. pr. *aut quinque*; in cett. vero codd. edd. Venn. seqq. *ad summum*, quod jam Jac. Gronovio a Tulliana Latinitate prorsus abhorrere visum est. Garat. laudat p. Quintio 23. Verr. II 32. III 37. ad Att. XIII 21. ad Fam. V 21. v. infra §. 26 extr.

Declarant hujus. Pro hujus legitur hoc in Venn. 1472. 1499 text. Heumannus conjiciebat *declarant id huj.* Sed verbum hoc saepius absolute poni, docuit Garat. comparans Phil. V 16: *Non enim omnibus Sullae causa grata: declarat multitudo proscriptorum.* XII 10: *Nemo me minus timidus, nemo cautior: res declarat.* Acadd. II 6, 16: *Industriae plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum.* v. Orat. 48. —

hujus ambusti. T. Munatius Plancus et Q. Pompeius Rufus tribuni pl. cum contra Milonem Scipioni et Hypsaeco studerent, concionati sunt eo ipso tempore, plebemque in Milonem accenderunt, quo propter Clodii corpus curia incensa est: nec prius destiterunt, quam flamma ejus incendii fugati sunt e concione. erant enim tunc rostra non eo loco, quo nunc sunt, sed ad comitium, prope juncta curiae. Asconius. v. Argum. §. 8 et 20. infra §. 53 et 90. — *ambustus* proprie est *circumustus*; tum, quem fulmen in aliqua parte corporis adussit, unde Q. Fabius Eburnus, fulmine ictus, toti familiae Ambustorum cognomen dedit. Denique, qui in iudicium vocati, damnationem vix effugerant, ii quoque *ambusti* dicebantur. Liv. XXII 33: *L. Aemilius Paullus — damnatione collegae et sua prope ambustus evaserat* v. Serv. ad Aen. XII 298 et Festum in v.

intermortuae conc. Manutius et Forcellinus explicant: incendio curiae interruptae, atque adeo fractae. Desumpta est haec metaphora ab iis, qui repentino morbo correpti, animo sensibusque ita deficiunt, ut mori videantur. Liv. XXXVII 35, 10: *Quum Boeotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit.* Idem l. XXXIII 2 de eodem: *In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus a majorum suorum suisque in omnem Graeciam meritis, segnior jam et infirmior, quam ut contentionem dicendi sustineret, obmutuit et concidit. Et, dum regem auferunt parte membrorum captum, paullisper concio intermissa est.* Gar. laudat Plaut. Trinum. I 1, 6: *Hic nimium morbus mores invasit bonos. Ita plerique omnes jam sunt intermortui. Sed dum illi aegrotant, interim mores mali Quasi herba irrigua, succerevere uberrime.* Cic. in Pis. 7: *Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis.*

landa potius, quam, aut¹⁾ propter magna in rempublicam, merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute
 15 bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quaestionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quaestiones, vel de caede, vel de vi: nec tantum moerorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cuius enim de illo incesto

1) quam, propter.

aut propter. τὸ *aut* retinetur in utroque Fabr. Erf. Bav. Barb. sec. et fortasse in Oxx. τ. 8; omittitur in Parr. 1. 4. 6. 7. 8. 9. Arch. Bav. sec. Ven. 1499; quae omissio ex alia maiore profecta est, namque Parr. 2. 5. 8. Venn. 1472 et 1480. Barb. Oxx. C. 5. et quindecim Lagg. exhibent: *quam aut propter officiosos.* Pronomen *hos* additum est a Graevio ex Erfurtensi, cui adstipulantur Parr. 1. 4. 6. 8. 9. Bav. Lagg. 6. 18 m. s. 86. Taur. ed. Lamb. 1866; quum 1. 3. 7. 24. ed. Rom. *officiosos hos* praebeant. v. p. Archia §. 12.

§. 15. *Erant enim.* In eandem sententiam Cic. in Phil. II 9: *Quamquam de morte P. Clodii fuit quaestio, non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, quum esset legibus quaestio constituta.* Demosth. p. cor. [cit. Gar.] pag. 229 extr.: Εἰσὶ νόμοι περὶ πάντων καὶ ἀγῶνες καὶ κρίσεις καὶ τιμωρίαι, πίστεα καὶ μεγάλα ἔχουσιν τὰ ἐπιτίμια. καὶ τοῦτοις ἐξῆν αὐτῷ ἀπασὶ χρῆσθαι κατ' ἐμοῦ.

de caede. Pomponius in fr. 2. §. 52 D 1, 2: *Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit: veluti de falso, de parricidio, de sicariis; et praetores quatuor adjecit.* a. u. c. 675. v. App. Civ. I 100. et infra §. 38 extr.

Cuius enim. v. infra §. 39 et 86. Cicero in epp. ad Atticum I 12. 15. 14. narrat, P. Clodium Appii filium cum veste muliebri deprehensum domi C. Caesaris, cum pro populo fieret, cumque per manus servulae servatum et eductum; mentionem a Q. Cornificio in senatu factam; postea rem ex S. C. ad pontifices relatum, idque ab iis nefas esse decretum; deinde ex S. C. consules rogationem promulgasse, uxori Caesarem nuntium remisisse. Pisonem, consulem a. 695. amicitia P. Clodii ductum, operam dedisse, ut ea rogatio de religione antiquaretur; ejusque impulsu Fufium tr. pl. in circo Flaminio quaesisse ex Pompeio, placeretne ei iudices a praetore legi. Cum vero dies venisset rogationi ex S. C. ferendae, operas Clodianas pontes occupasse, tabellasque ministratas esse ita, ut nulla daretur Uti Rogas. Insigni deinde Catonis et Favonii opera comitia esse dimissa. — Idem in ep. 16 ad Att.: *Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius tr. pl. ferret, in qua nihil aliud a consulari rogatione differebat, nisi iudicum genus; in eo autem erant omnia*. — *Ut rejectio iudicum facta est clamoribus maximis, cum accusator homines acquissimos rejiceret, reus frugalissimum quemque secerneret, ut primum iudices consederunt: non umquam turpior in ludo talaris consessus fuit, maculosi senatores, nudi equites, tribuni non*

stupro iudicium decernendi senatui potestas esset erepta; de eius interitu, quis potest credere, senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa¹⁴ defensio contra vim umquam optanda: sed nonnumquam est necessaria. nisi vero aut ille dies,¹⁾ quo Ti. Gracchus

1) dies in quo.

tam acrali, quam ut appellantur, aerarii; pauci tamen boni inerant. — Ita summo discessu bonorum, pleno foro servorum, XXI judices ita fortes tamen fuerunt, ut summo proposito periculo vel perire maluerint, quam perdere omnia. XXXI fuerunt, quos fames magis quam fama commoverit, quorum Catulus cum vidisset quendam: Quid vos? inquit, praesidium a nobis postulabatis, an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis? — Graevius restituit: senatui potestas ex Erf. cui adstipulantur Bav. Parr. melioris notae; ceteri cum Bav. sec. Arch. d. Venn. habent: cujus enim senatui etc.

M. Lepidi. Asconius: Post biduum medium quam Clodius occisus erat, interrex primus proditus est M. Aemilius Lepidus. non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. sed Scipionis et Hypsaei factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra jus postularent, ut interrex ad comitia consulum creandorum descenderet, idque ipse non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obsederunt: deinde, omni vi janua expugnata, et imagines majorum dejecerunt, et lectulum adversum uxoris ejus Corneliae, cujus castitas pro exemplo habita est, fregerunt: itemque telas, quae ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. postque supervenit Milonis manus et ipsa postulans comitia: cujus adventus fuit saluti Lepido: in se enim ipsae conversae sunt factiones inimicae, atque ita oppugnationis domus interregis omissa est.

§. 14. illa defensio. Ita dedit Gruterus ex Pall. et Werdensi. Accedunt Bav. Erfurt. quinque Parr. plures Lagg. Barb. sec. 07x. Antea erat ulla defensio, quod legitur in Parr. 1 text. 6. 8. 9. Arch. Bav. sec. decem Lagg. Venn.

dies, quo. Praepositionem in, quae abest a Parr. 1. 4. 6. Bav. sec. Lag. 15 m. s. et ab 8d. Lamb. 1566, sustulit Garatonius, ut tria quo similia fierent. Idem revocavit veterem ed. Lambin. ordinem: aut quo arma Sat. oppressa sunt, etiamsi e rep. quod haec postrema non ad arma Saturnini tantummodo referenda sint, sed ad eadem quoque Gracchorum pertineant. — Adversantur tamen codices; namque omnes novem Parr. Bav. Arch. d. Erf. Pith. Col. Werd. Lagg. Barberr. edd. Rom. Venn. habent: arma Saturnini etiamsi e rep. oppressa sunt. Quod vero in plerisque codd. et in margine Venetae 1499 legitur non etiam (vel potius n etiam), id vitium unde ortum sit, indicant Parr. 1 et 5 exhibentes: Saturni n etiam. — Duo Lagg. et Colon. cum Veneta 1472 omittant pronomen quo post aut. — Eadem metaphora de Nat. D. II 5, 3: C. Flaminium

est caesus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt.

CAP. VI. Itaque ego ipse decrevi, cum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum inesset in re vis et insidiae, crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quodsi, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quaestionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quaereretur. Divisa sententia est,

Coelius, religione neglecta, cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reipublicae vulnere. v. I Cat. cap. 2.

VI. ipse decrevi. Graevius explicat: ego sic statuo, ipse sic iudico et existimo; compar. ad Att. III 10 et Ter. Heaut. I 1, 93. Rectius tamen Cruquius et Garatonius: decrevi, quum nempe in senatu meo loco sententiam dixi. Saepius enim apud Cic. senator, quum sententiam suam dicit, decernere dicitur. ad Fam. I 1: *Hortensii et mea et Luculli sententia — tibi decernit, ut regem reducas.* Et paullo post: *Crassus tres legatos decernit, nec excludit Pompeium; censet enim etiam ex iis, qui cum imperio sunt.* v. ep. 13 ad Brutum.

reservavi. in Verr. V 29: *A praesenti supplicio tuo se continuit populus Romanus et repressit, et salutis suae rationem iudicium severitati reservavit.* v. infra §. 13. 23 et 31.

extra ordinem. Lex Plautia de vi publica quotidie [omnibus negotiis forensibus intermissis] quaeri jubebat. Cic. p. Coelio 1. Hinc ad Fam. VIII 8: *M. Tuccium, accusatorem suum, post ludos Romanos, reum lege Plautia de vi fecit, hoc consilio, quod videbat, si extraordinarius reus nemo accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam.*

Divisa. Asconius: Cum aliquis in dicenda sententia duas pluresve res complectitur, si non omnes eae probantur, postulat, ut dividantur, id est, de rebus singulis referatur. non est autem ei, qui hoc postulat, longa oratione utendum, ac ne consurgendum quidem est; multi enim sedentes hoc unum verbum pronuntiant: *Divide.* [v. Cic. ad Fam. I 2] *Acta etiam totius illius temporis persecutus sum; in quibus cognovi, pridie Kal. Mart. S. C. esse factum, P. Clodii caedem, et incendium curiae, et oppugnationem aedium M. Lepidi contra remp. factam; ultra relatum in acta illo die nihil; postero die, i. e. Kal. Mart. Munatium in concione exposuisse populo, quae pridie acta erant in senatu: in qua concione haec dixit ad verbum: Q. Hortensium dixisse, ut extra ordinem quaereretur; — invenimus Fufium, qui diceret, divideret sententiam; reliquae parti ego et Sallustius intercessimus. — omnium inc. Sic Bav. Parr. 1. 4. 6. Fabr. Erf. Taur. septem Lagg. ed. Rom. [Ven. 1499 et Ju. me omnium; Par. 3. Arch. m. pr. O1x. omnia me]. In cett. omittitur τὸ me. In verbis seqq. Garatonius pro suspecta voce emta conjecit iniqua. Sed ea saepius de tribunis pl. utitur Cicero, v. c. p. Sextio 53. §. 72 et 54. §. 74: *nec ausus est, quum esset emptus, intercedere.* in Pison. 13. §. 33: *praeter duos de lapide emtos tribunos pl.* v. infra §. 43. Ad hoc Parr. 6. 1 et 2 in marg. ab eadem manu, uterque Bav. Erfurt. Lag. 43. O1x. cum Ascon. exhi-*

postulante nescio quo. nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione, sublata est.

At enim Cn. Pompeius rogatione sua, et de re et de ¹⁵ causa iudicavit. tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus esset ¹⁾. Quid ergo tulit? Nempe ut quaereretur. Quid porro quaerendum est? factumne sit? at constat. a quo? at patet. Vidit, igitur ²⁾ etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri: neque quaeri unquam iussisset, nec vobis tam hanc ³⁾ salutarem in iudicando literam, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putavit. Iam illud ipse ⁴⁾ dicet ¹⁶

1) occisus fuit. 3) vidit etiam in. 4) tam salut. hanc. 5) dicet ipse.

bent *empta*, ceteri *inepta*, quod vitium ex vetere scribendi ratione profectum est, non minus, quam quod supra in plerisque libris legitur, *tuentibus* vel *intuentibus* pro *veteribus*, quod Parr. G. 1 marg. Arch. cum Lag. 86 et Erf. servant.

§. 13. *de re. — causa.* Ulpianus in fr. 23 D. 50, 16: *Rei appellatione et causae et jura continentur.* v. supra cap. 6 pr. p. Mur. §. 27. — *Mox edidi occisus esset* ob librorum consensum. Ita enim Bav. Arch. Erf. Barberr. 06x. Taurr. Lagg. Steph. ed. Rom. Parr. praeter 7. 8. qui cum Lag. 9. est prae se ferunt. Vulgatum fuit retinent Venn. 1480. 1499.

At patet. Sic omnes fere codd. et edd. vett. praeter Bav. Erfurt. [Fabric.] Lag. 24, qui *adparet* legunt. Lambinus edidit *paret*, probb. Graev. Ern. Garatonio. At verba: *si paret*, item *quidquid paret* etc. tantum in formulis, vel in jus, vel in factum conceptis locum habent; et quidem in ea parte formulae, quae intentio appellatur; sicut verba *si non paret*, in illa, quae condemnatio vocatur. p. Tullio §. 51: *Si ita iudicium datum esset: Quantae pecuniae paret, a familia P. Fabii hominibus armatis damnum M. Tullio datum.* v. ibid. §. 7. in Verr. II 12. III 22. 23. Div. in Caecil. 17. p. Rose. Com. 4. Gai. Inst. IV. §. 37—38. 60. 86. — Ex Bav. Erf. Parr. mell. duobus Lagg. additum est igitur.

tam hanc salutarem. Hunc ordinem tenent Parr. 1. 4. 6. Erfurt. — Quotiescumque aliquem damnabant iudices, K. literam faciebant, A. absolvebant. Anonymi ad or. p. S. Rose. 20.

ipse dicet. Sic Parr. 1. 4. 6. Arch. Erf. — Iidem cum Fabr. Bav. tribus Lagg. Taur. 04x. tuentur putarit pro vulg. putet.

profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an temporì.

CAP. VII. Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, paene patronus, avunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de eius morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu
17 est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suae quiescenti, illa nocturna vis esset illata? quis tum non ingemuit?¹⁾ quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quaestio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitae dignitatem summorum, atque infimorum. mors quidem illata per seclum iisdem et poenis teneatur, et

1) non gemuit.

VII. Domi suae, quam aedificaverat in Palatio, in eo loco, ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit. Vell. Pat. II 15. Vetus liber Fabr. Bav. et Lag. 1: domui, prob. Garatonio, quod, Gellio referente, hunc genitivum usurparint Cic. aequales, M. Varro et P. Nigidius. At Gellius IV 16: M. Farronem et P. Nigidium — comperimus non aliter locutos esse et scripsisse, quam senatuis, et domuis, et fluctuis, qui est patrius casus ab eo, quod est senatus, domus, fluctus. — Quum igitur — in casu dandi huic senatui dicamus, genitivus ex eo singularis senatuis est, et non senatus. Charisius quoque I. p. 116: Senatuis ut fluctuis, ita genitivum, inquit Plinius, declinabant. v. ibid. p. 101. Non. M. VIII 66.

avunculus. Livia enim, Drusi soror, primum maritum habuit M. Catonem, ex quo peperit M. Cat. Uticensem; alterum vero Q. Servilium Caepionem, Serviliae patrem, quae primum M. Bruto nupta, M. Brutum interfectorem Caesaris partu edidit. v. Cic. in Brut. 62. Val. M. III 1, 2.

vis illata. Etiam h. l. Parr. 4. 3. 8. uterque Bav. Gar. quatuordec. Lagg. Taurr. 02x. praebent allata, ceteri inlata. v. supra §. 9. et Beier. ad Off. I 7 extr. Mox dedi ingemuit ex Parr. 1. 4. 6. Lag. 24. Ven. 1499 pro vulg. gemuit. Gar. laudat Cic. in Vat. 15. Adde Tusc. II 15. 16. 25.

necessaria — mors, cum quis vi aliqua morbi, aut natura ipsa consumitur, fato concedit, cum vita redditur naturae. de Rep. I 5. p. Plane. 57. — Demosth. p. cor. 296: τὸν τῆς εἰμαρμένης καὶ τὸν αὐτομάτου θάνατον περὶφέρει. Hom. Od. 10, 173: μὀρσιμον ἦμαρ. Sen. ep. 69: Bella res est mori sua morte. v. Suet. Caes. 89.

iisdem et poenis. Sic Parr. 6. 2. Erf. Lagg. 2. 4. 04x. — Cett. iisdem poenis. de Har. Resp. 8: Decrevit senatus, eos qui id fecissent, lege de vi — teneri. ad Qu. fr. II 5: S. C. factum est, ut

legibus. Nisi forte magis erit parricida, si qui ¹⁾ consulari patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis maiorum suorum sit interfectus. hoc enim saepe ab istis dicitur. proinde quasi Appius ille Caecus viam muniverit ²⁾, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ¹⁸ ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat: nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat? quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidae sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris

1) si quis consul. 2) perinde — munierit

sodalitates decuriatique discederent: lexque de iis ferretur, ut qui non discessissent, ea poena, quae est de vi, tenerentur. Aliam h. v. signific. v. in 1 Cat. 3.

atrocior. Qu. V 10, 41: Ad commendationem quoque et invidiam valet locus. Nam et Ajax apud Ovidium [Met. XIII 3]: Agimus, inquit, ante rates causam, et mecum confertur Ulixes? Et Miloni inter cetera objectum est, quod Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. — Bavy. Arch. Barberr. plerique Parr. et Lagg. Ven. 1499 habent patricida, et mox Erf. atque Pith. si qui cons. Lagg. quatuor, O4x. si quis cons. Ceteri cum edd. Rom. Venn. qui cons.

proinde quasi. Ita Bavy. Erf. meliores Parr. Lagg. Gar Taur. O4x. ed. Lamb. pro vulgato perinde, quae quidem voces propter scripturae compendium facile permutantur. Gar. laudat p. Quintio 14: proinde quasi factum sit, et Sall. Jug. 4. At de Nat. D. II 58, 96. Heindorf. ex uno cod. Red. recepit: perinde quasi etc. v. Graev. ad Cic. Fam. X 24. — Appius Claudius Crassus censor a. 442, cui postea Caeco fuit cognomen, viam Appiam a porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curavit. Collegam habuit C. Fabium. Front. de Aquaed. I pr. v. p. I. Man. §. 53. Liv. IX 29. — muniverit est in Bavy. Parr. Erf. Taurr. et plerisque Lagg. v. p. Mur. §. 25.

§. 18. quantas trag. Dictum est hoc cum quadam ironia. Sic Demosth. p. cor. 229, 19: 'Εφ' οἷς ἀδικοῦντά με ἐώρα τὴν πόλιν, οὐσί γε τηλικούτοις, ἡλίκα τῶν ἐτραγῶδει καὶ διέσσει, ταῖς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίαις — χρῆσθαι (εἶδει). Et p. 269: Οὐκ ἂν αὐτὸν οἶομαι τοιαῦτ' εἰπεῖν, οἷδ' ἂν οὕτως ἐπαχθεῖς λόγους πορισάσθαι, ὥσπερ ἐν τραγῳδίᾳ βοῶντα Ὡ γῆ καὶ ἡλῆς. —

usurpatur, memoratur. Parad. V 1: Praeclare est hoc usurpatum a doctissimis, nisi sapientem, liberum esse neminem. Orat. 22: Quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis. v. p. Marc. §. 3. — In verbis seqq. Arch. Bav. sec. Barb. sec. Gar. O5x. Taurr. et plerique Lagg. cum ed. Lamb. 1366 habent illam, sc. Appiam viam.

Castoris. Liv. II 42: Castoris aedes eodem anno [269 vel 270]

servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta est consenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius; caruit senatu: caruit publico: ianua se ac parietibus, non iure legum iudiciorumque textit. Num quae rogatio lata? num quae nova quaestio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicae tempore, quo, si unus ille occidisset, non haec solum civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi vero¹⁾, quia perfecta res non est, non fuit punienda: proinde²⁾ quasi exitus rerum,

1) nisi forte. 2) perinde.

Idib. Quint. dedicata est: vota erat Latino bello, Postumio dictatore [v. c. 20]; filius ejus duumvir ad id ipsum creatus dedicavit. v. ib. VIII 11. IX 43. Cic. in Verr. I 49. V 72. p. Sextio 59: Captum erat forum anno superiore, aede Castoris tamquam arce aliqua a fugitivis [Clodianis] occupata. Geminis fratribus aedem in foro constitutam, tantum Castoris vocatam esse, auctor est Suet. Caes. 10.

ianua se — textit. p. Sextio 53: Cum [frater meus] ad fratris salutem a populo R. deprecandam venisset, pulsus e rostris in comitio jacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque suam tum noctis et fugae praesidio, non juris iudiciorumque defendit. in Vat. 9: Cum non majestate imperii, non jure legum, sed ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegeretur. — v. post Red. ad Qu. 6. Idem factum narrat Cic. in Pis. 12. 7. 3. de Har. Resp. 25, et in fragm. or. de Aere al. Mil. 1: Includendus [est] intra parietes, — qui populi R. imperium non terrarum regionibus, sed coeli partibus terminavit. et 2: Maledicere autem, immo vero domo principem civem vi et metu continere. — Paullo post Garat. ex Barb. altero et Lamb. 1384 marg. recepit num quae. Sed Parr. Bavv. cum cett. exhibent numque vel num quae; τὸ numquam, quod in Olx. tribus Lagg. exstat, ex scribendi compendio ortum traxit, non magis quam τὸ numquid in Lag. 43.

nitebatur. Somn. Scip. 2 [laud. Gar.]: In te unum, atque in tuum nomen se tota convertit civitas, — tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus. v. p. Marc. 7.

occidisset. Erf. et Taur. 2 cecidisset, prob. Garatonio, qui comp. in Pis. 12 de Gabinio et Clodio inter se pugnantibus: Uter eorum perisset tamquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem vero quaestum, si uterque cecidisset. — Sed omnes Parr. Bavv. Lagg. vulgatum occidisset tuentur, quo verbo saepissime utitur Cicero. de N. D. III 6, 13: nisi viri tales occidissent. p. Balbo 13: Cum duo fulmina nostri imperii, Cn. et P. Scipiones extincti occidissent. v. Fam. IV 1. 3. — Tusc. III 4: concidisse remp. 27: qui concidentem vulncribus Cn. Pompeium vidissent. p. Plancio 37: Ego vero si tum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum resp. civile praesidium salutis suae perdidisset.

exitus rerum. fr. 14 D. 43, 8: Divus Hadrianus rescripsit: In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. v. Gothofr. ad c. l. et

non hominum consilia legibus vindicentur. minus dolum fuit, re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, iudices, ex P. Clodii telis,²⁰ et ex cruentis eius manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel reipublicae fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quaestionem tulisset?

CAP. VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre potest. luget senatus: moeret equester ordo; tota civitas confecta senio est; squalent municipia: affliguntur coloniae: agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non²¹ fuit ea causa, iudices, profecto non fuit¹⁾, cur sibi censeret Pompeius quaestionem ferendam: sed homo sapiens, atque alta et divina²⁾ quadam mente praeditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium laetitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae. multa

1) ea profecto causa, iudices non fuit. 1) sapiens et alta quadam mente.

Abram. ad n. Ex Bav. Erf. Lag. 45. Parr. mell. receptum est nisi vero in locum vulg. nisi forte, quod in cett. codd. et edd. vett. est.

VIII. senio. Nonius Marc. I 1: Senium est taedium et odium. Accius: Mors amici subigit, quod mihi est senium multo acerrimum. Pacuvius: Metus, egestas, moeror, senium, exsiliumque et senectus. v. Graev. ad or. de Mar. Resp. 18.

§. 21. jud. profecto non fuit. Ita Erf. Bav. et procul dubio uterque Fabric. quamvis Lamb. in m. 1384 profecto jud. n. f. — In omn. Parr. ceterisque libris τὸ profecto omittitur. At sic Cic. p. S. Rose. §. 121: Non est ita profecto, iudices, non est verisimile. et [1. G.] p. Flacco 22: Non est ita, iudices, profecto non est. in Vat. 4: Non est sane, non est requirendum.

atque alta et divina quad. Sic Erfurt. Bav. Fabr. et L. in m. 1384 [et alta et div.] Proxime accedit Lag. 9: et alta quad. et div. Ceteri: et alta [alia] quad. mente. Or. I 58 [1. G.]: Antonii incredibilis quaedam, et prope singularis et divina vis ingenii. p. Sext. 59: Alterius tribuni pl. divini hominis, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

infirmior. Fam. III 12: Vetus nostra similtas antea stimulabat me, ut caverem, ne cui suspicionem fide reconciliatae gratiae darem. Dio Cassius XXXIX 29: Κλωδίου δὲ ἐν τούτῳ [quum Pompeio et Crasso consulatum extra legitimum tempus petentibus, senatus vehementer indignatus decrevisset, ut vestes mutarentur a. u. c. 698] μεταπεδήσας αὐδὶς πρὸς τὸν Πομπήϊον, καὶ τὰ ἐκείνου πάλιν ἀνδελόμενος ἐλπίδι τοῦ, εἴ τι οἱ τῶν τότε πραττομένων συγκατε-

- etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicatueros. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina. Neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit vir iustissimus: neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt, propterea, quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos coniunxit cum bonis. ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non
- 22 potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quaestioni praeesse maxime voluit: nihil quaesivit aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. dederas enim, quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima.
- 23 CAP. IX. Quamobrem, iudices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata: neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu iudicatum est: et lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, iuris tamen disceptationem esse voluit: et electi iudices, isque praepositus quaestioni, qui haec iuste sapienterque disceptet: reliquum

γάραιτο, πάνυ αὐτὸν ιδιώσεσθαι, παρῆλθέ τε εἰς τὸν ὄμιλον ἐν τῇ καθηκούσῃ στολῇ, μηδὲν αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα μεταλλάξας, καὶ κατὰ τε τοῦ Μαρκελλίνου [Cn. Cornelii Lentuli, cons. cum L. Marcio Philippo a. 698] καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐδημηγόρει κ. τ. λ. cum bonis. Ita dedit Gruterus e Turing. [Erfurt.] et Werdensi, quibus adstip. Bavaricus. Ceteri: cum multis. In seq. §. 22. Gar. delevit aliud, auctore Bav. v. not. ad IV Cat. §. 25.

§. 22. populares insanias. Ita cum Asconio Erfurt. Bav. Ven. 1499 marg. Ceteri codd. cum edd. Rom. Venn. et Diomede p. 468: populares insidias. ad Fam. IV 1. p. 202: Incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. v. II Cat. §. 10. IV Cat. §. 14. not. infra §. 69 et 84. — Asconius: Eo tempore, cum C. Manilius tr. pl. [a. 687—8. v. Cic. p. C. Cornelio, et Dion. C. XXXVI 23] subnixus libertinorum et servorum manu, perditissimam legem ferret, ut libertinis in omn. tribubus suffragium esset, idque per tumultum ageret, et clivum Capitolinum obsideret, discusserat perruperatque coetum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur; quo facto et plebem infimam offenderat, et senatus magnam gratiam inierat. Fuerat autem L. Domitius Ahenobarbus praetor a. 696, et consul a. 700 cum App. Claudio Pulchro.

IX. §. 23. isque praepos. Ita L. in m. 1384 ex utroque Fabr. Accedunt Bav. et Erfurtensis. — Plerique Lagg. Pith. Taur. O4x. Parr.

est, iudices, ut nihil iam aliud quaerere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quaeso diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in praetura²⁴ vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses praeturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quaereret:

septem, Arch. Bav. sec. isti praepos. Parr. 7. 9: *estis praepos.* Ceteri cum Venn. et isti praepositus quaestioni.

§. 24. P. Clod. Sulpit. Victor p. 263: *Narratio debet esse aperta, brevis, probabilis.* — Etiam illud apertam narrationem facit, si insitum habeat casum nominativum, i. e. rectum, ut ferme narrationes sunt Tullianae: Sextus Roscius etc. Et, P. Clodius, cum — rempublicam. — Probabilis erit, si argumentorum et quaestionum semina quaedam fuerint ubique respersa, modo nec argumentandi genera ponantur. — In Milonis defensione danda erat opera, ut Clodius videretur insidias Miloni fecisse. Causam hujus rei statim in narratione posuit: Cum stat. inquit, omni scel. vex. rem p. et infra: Occurrebat et maneam ac deb. fut. pr. s. c. Milone.

tracta esse. Sic Par. 7. qui det. notae est, Lag. 97 et fortasse O1x. cum Asconio in Arg. §. 5. At Erf. Bav. Arch. Pith. cett. Parr. Lagg. Taur. Oxx. cum edd. Rom. Venn. prae se ferunt tractata. Sic de Rep. II 6: *cujus is est tractus ductusque muri*, codex sine ulla litura tractatus habet; ut mihi jure Niebuhrius in Ind. Lat. adnotasse videatur: quaerendum potius, quam immutandum censeo; praesertim quum τὸ tractare frequentativum esse verbi trahere negari nequeat. v. Forcell. Tot. Lat. Lex.

a. superiore, u. c. 701. Dio Cass. XL 43: Ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔτεσιν ἄλλα τε ἐν τῇ πόλει στασιώδη πολλὰ, καὶ ταῖς ἀρχαιρεσίαις μάλιστα, ἐγένετο ὥστε μόλις ἐβδόμῃ μηνὶ τὸν τε Καλοῦνον καὶ τὸν Μεσσαλᾶν ὑπάτους ἀποδείχθῃναι.

L. Aemilium Paullum praetorem fuisse a. u. c. 701, tum ex his Cic. verbis, tum ex eo intelligitur, quod anno suo, u. c. 704 cum C. Claudio Marcello consulatum gessit. — Verbum vellet servatur in Erf. Bav. d. Par. 7. Taur. m. s. Venn. 1472—99, et fortasse in O3x. et paucis Lagg. — omittitur in Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8. Pith. O5x. Gar. octo Lagg. spatio tamen vacuo in nonn. relicto. Hinc Par. 9. Arch. Bav. sec. O1x. octo Lagg. Taur. edd. Rom. Ven. 1485: *effugeret*, quod rectum videbatur Garatonio, tum per se, tum ad voluntatem significandam, quomodo c. 26 positum tolleret.

dilacerand. de Rep. I 3: Proinde quasi bonis et fortibus et magno animo praeditis ulla sit ad remp. hincundi causa justior, quam ne pareant improbis, neve ab iisdem lacerari remp. patiantur. de Off. I 17, 37: Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, et in ea funditus delenda occupati — sunt. p. Red. in sen. 2: Vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum pl. qui cum per se remp. lacerare non posset, sub alieno scelere delevit. p. domo 23 pr.: Quid enim vos uxor mea misera viola

subito reliquit annum suum, seseque¹⁾ in annum proximum transtulit, non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum.

23 Occurrebat ei, mancam ac debilem praeturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad eius competitors, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, dilectu²⁾ perditissimorum civium

1) seque. 2) delectu.

rat, quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis? v. p. Sextio 35.

reliquit a. s. destitit a petitione eo anno, quo primum per legem Corneliam praeturam petere licitum erat. Hinc Cic. in fr. 3, 4 de Aere al. Mil: [Omnibus est miraculo, quod] tuam praeturam non tuo more differas. Ex Erf. et Bav. receptum est seseque. Ceteri [omnes Parr.] seque. v. p. S. Rose. §. 6.

ut fit. Sic Bav. Erf. duo Fabriciani. Ceteri cum edd. Venn. omittunt τὸ fit. In Parr. 1. 2. 3. 3. 6. sex Lagg. spatiolum vacuum est. Inde Bav. sec. 04x. novem Lagg. Taur. ed. Romana: non ut moveretur. [Arch. Lag. 6: impediretur] relig. etc. Cic. ad Fam. XII 40: ut fit in bello. v. infra §. 28. p. S. Rose. §. 91. Ter. Andr. I 1, 35: Forte, ita ut fit, filium perduxere illuc. ad q. 1. West. adnotat, formulae speciem habere ista verba, comp. Just. V 1. In rem Dio Cass. l. c.: Ἔστι μὲν γὰρ ὅτε καὶ οἱ ὀρνίθες τὰς ἀρχαιρεσίας ἐπέσχον, οὐ βουλόμενοι τοῖς μεσοβασιλεῦσι γενέσθαι· μάλιστα δὲ οἱ δῆμαρχοι — ἐκώλυον τὰς ἀρχὰς αἰρεθῆναι. v. Cic. de Nat. D. II 3.

§. 23. occurrebat ei. Ita Erfurt. Lag. 43. Favent Sulp. Vict. l. c. cum Ven. 1480: occurrebat et manc. ac deb.; et Par. 9. Arch. Bav. sec. 05x. decem Lagg. Taurr. occurrebat enim exhibentes. Vocem enim ex ei fluxisse dubium non est, praesertim quum ea in plerisque codd. per compendium n̄ scripta sit. v. tamen infra §. 49. — mancam. Servius ad Aen. V 278: Clauda ab homine transtulit. Cicero: Mancam ac deb. praet. suam. Junctae sunt eadem voces apud Liv. VII 15: Te mancorum ac debilium ducem judicares esse. Plaut. Merc. III 4, 43: Ad mandata claudus, mutus, mancus, debilis. p. Rab. perd. 7 [l. G.]: Q. Scaevola — mancus, et membris omnibus captus et debilis. Quod in Parr. 1. 4. 3. 6. 2 marg. 01x. legitur: macram, ortum traxit ex vet. scrib. ratione macham [Parr. 2. 3. Pith.] pro mancham [Bav.]

sustineret. ad Fam. XI 17: Is ambitus exstare videtur, ut ego totam petitionem Lamiae mihi sustinendam putem. Ibid. 16: Ego suscepi totum negotium; nunc, si me tanti facis, quanti certe facis, cum equitum centurias tenes, in quibus regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas centurias conficiat. p. Sextio 66: Suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent.

Collinam nov. dilectu. Ita uterque Fabric. codd. Ahalae, Werd. Erf. Bav. Pith. Gar. et fortasse 04x. cum Lag. 43. τὸ Collinam

conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani saepe esse declaratum: palam agere coepit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas pu-²⁶ blicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minime obscura. etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. significavit hoc saepe in senatu: dixit in concione. quin etiam Favonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, aut ¹⁾ summum quatruiduo, periturum. quam vocem eius ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

CAP. X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat ²⁷ difficile scire) iter sollemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flami-

1) ad summum.

firmant quoque Pall. et Parr. plerique, ex quibus 1 text. 5. 9. cum Arch. Bav. sec. d. Venn. sexdec. Lagg. 03x. coloniam nov. praebent. Idem omnes vel dilectum [Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Ven. 02x.] vel delectum exhibent. Liv. epit. 20: *Libertini in quatuor tribus redacti sunt, quum antea dispersi per omnes essent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam.* — de Prov. Cons. 2: *Exercitus ille noster superbissimo dilectu et durissima conquisitione collectus omnis interiit.* ad Att. VIII 12. ep. Pomp.: *Neque etiam, qui ex dilectibus conscripti sunt a consulibus, convenerunt.* v. Nep. Ham. 6. Caes. Civ. I 23. Haec verba ad ambitum pertinere h. l. recte monet Gar. comp. p. Planc. 18, 43: *Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta severitatem senatus — excitarunt. Haec doce, — decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse.* §. 47: *Doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse.*

Quanto ille plura. Interponere solet pronomina Cic. ut recte monuit Goer. ad Cic. de Finn. III 2, 3: *quanto id nobis magis est concedendum.*

ex App. de Aere al. Mil. 2, 2: *Eosdem ad eadem civium de Appennino deduxisti.* ad q. l. Schol.: *Quasi haec omnia in Catilinam dicerentur, ita mentionem attulit Appennini, quem nuper ille cum exercitu obtinuerat.* In Etruria ad viam Aureliam possessiones fuisse P. Clodii, magnamque familiam, docet Cic. in Phil. XII 9 extr. v. infra §. 44.

XI. § 27. neque enim. Demosth. p. cor. 251: *ταῦτα δ' ὁρῶν ὁ Φίλιππος, οὐ γὰρ ἦν ἀφανῆ.* p. Sext. §. 42: *Haec ego quum viderem, neque enim erant occulta.* ad q. l. Manutius l. Fam. I 9. Agr. II 4. Post scire spatium vacuum est in plerisque Parr. et Lagg. — Erfurt. et ed. Lamb. 1584: *id scire a lanuvinis.* v. infra §. 46.

nem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua eius furor desideratus est, quae illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, 28 set, numquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos et vestimenta mutavit: paullisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum iam Clodius, siquidem eo die Romam

Lanuvium. Strabo V. p. 163: Ἀρίκια ἐστὶ πόλις ἐπὶ τῇ ὁδῷ τῇ Ἀππίας· στάδιοι δ' εἰσὶν ἐκ τῆς Ῥώμης ρξ. ὑπέρκειται δ' αὐτὴν τὸ μὲν Λανούβιον, πόλις Ῥωμαίων ἐν δεξιᾷ τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, ἀφ' ἧς ἔποπτος ἢ τε θάλασσαν ἐστὶ καὶ τὸ Ἄντιον. Liv. VIII 14: *Lanuvinis civitas data, sacraque sua reddita cum eo, ut aedes lucusque Sospitae Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset.* a. u. c. 416 L. Furio Camillo iterum, C. Maenio consulibus.

prodendum. Verbum solemne. Fortunatianus p. 92: *In elocutione proprietas tantum verborum captanda est, an et significationis? ita, ut si dictatorem dictum dicas, flaminem proditum, Vestae virginem captam?* Praeter haec et interregem, et dictatorem prodere legitur apud Cic. p. domo 14. de Legg. III 4. Liv. V 51. VI 40. in fr. 2 D. 1, 2. — Gellius I 12: *Plerique capi virginem solam debere dici putant. Sed flamines quoque Diales, item pontifices et augures capi dicebantur.*

dictator. Municipiorum magistratus vel duumviri, vel dictatores, vel aediles, vel praetores, vel etiam quaestores dicebantur. Spartian. Hadrian. 19: *In Etruria praeturam imperator egit. Per Latina oppida dictator, et aedilis, et duumvir fuit.* — obire h. l. non valet percurrere, peragrarere [ut in Verr. V 12. de Flinn. V 29], sed praesto esse certo tempore in certo loco, quo sensu et diem, vadi-
monium obire dicitur. v. de Amic. 2. ad Att. XIII 14.

§. 28. *Milo autem.* Quint. IV 2, 37: *Optimae probationes crunt, quae latuerint, ut a Ciccone sunt quidem utilissime praedicta omnia, per quae Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse videatur. Plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio: Milo autem — commoratus est. Quam nihil praeparato, nihil festinato fecisse videtur Milo! Quod non solum rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras et lentum prosecutionis ordinem ducit, sed verbis etiam vulgaribus et quotidianis, et arte occulta consecutus est.*

uxor, quae fuerat Fausti Sullae filia. Servius ad Aen. VI 612. v. Argum. §. 4.

calceos, lunula insignes nigrisque corrigiis. Juv. 7, 191: *Nobilis et generosus Appositam nigrae lunam subtextit alutae.* v. Hor. Sat. I 6, 28.

comparat. Liv. XXVIII 35: *Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum jubet.* Nep. Alc. 10: *Quum ille — iter ad regem compararet.* Cic. de Nat. D. III 8 pr.: *Cum ego me ad respondendum compararim.* Delendum videtur alterum est, quod in Erf. Bav. Pith. Lagg. 06x. omittitur.

venturus erat, redire potuisset. Obviam sit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graccis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, paenulatus, magno et impedito, et muliebri ac delicato ¹⁾ ancillarum puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante ²⁹ fundum eius, hora fere undecima, aut non multo secus. statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. adversi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda, reiecta paenula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc iam interfectum putarent, caedere incipiunt eius servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum et praesenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur, Milonem ²⁾ occisum etiam ex ipso

1) magno impedimento, ac muliebri et delicato. 2) Milonemque

rheda, genus vehiculi quatuor rotarum. Isidor. Or. 20, 12. Vox est Gallica, ut *petorritum*.

paen. magno et impedito et mul. ac. Triginta Regii codices, quos ego ad h. l. excussi, Lagg. Oxx. Taurr. Pith. Arch. Bav. sec. Venn. Romana: *vulgus* [Par. 7. Franc. *vulgique*] *magno et impedimento ac mul. et delic.* Ernestius, cui *impedito* e compendio natum videbatur, et ista frequentia epithetorum non placebat, praetulit lect. vulg. cod. d. deleta tamen voce *vulgi*, quae etiam a Bav. pr. et altero Fabr. abest. Garatonius in numero sing. v. *impedimento*, qui hoc quidem sensu nusquam legitur, jure offendit; erravit autem in eo, quod ed. Graevianam secutus, contendit, codices Lamb. habere *vulgo magno et impedito*; quum ipse L. in ed. 1566 pag. 712 adnotarit; libri veteres habent, *vulgo magno et impedimento*; quam scripturam Parr. 1. 3. 4. 24. 28. 29. offerunt. Itaque, cum Graevio et Gar. amplexus sum cod. Erfurt. et vetustioris Fabr. lectionem, praesertim quum conjunctio et, post *magno*, tantum in Parr. 6. 7. Lag. 9. Pith. Ven. 1499 omitta, in ceteris omn. retineatur. v. infra §. 34.

§. 29. *praesenti fuer.* Est hoc a codd. Fabr. ab Erf. et Bavarico. Ceteri *praesentes fuerunt*, vel *erant*. Ter. Eun. IV 6, 51: *Fac animo haec praesenti dicas*. Phorm. V 7, 64: *Animo virili praesentique ut sis, para*.

Milonem occ. et ex. Sic plerique Lagg. Parr. Bav. Taurr. Barberr. O7x. Erf. Pith. Palimpsestus. Mox ex Palimps. utroque Fabr. Erf. Bav. Lag. 45 receptum est: *re vera* pro vulg. cett. codd. lectione *ita esse*, qua tamen Cicero saepissime utitur. v. Verr. IV 32. III 33. ad Att. XII 17. Illa quidem in antithesi praesertim locum habere videtur. p. Quintio 2: *Habet adversarium P. Quintius, verbo S. Naevium: re vera hujus aetatis homines disertissimos*. in Verr. III 38: *Quum hoc verbo et simulatione Apronio: re vera tibi objectum esset*. v. ibid. V 23. — Gar. laudat ad Att. II 23: *hoc quum re vera ita sit. fecerunt*. Quint. IV 2, 121: *Ne sententia quidem velut fatigatum*

Clodio audirent et re vera¹⁾ putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est): neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

- 30 CAP. XI. Haec, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus est²⁾: vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni. nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. Si id iure non posset, nihil habeo, quod defendam. sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis,
31 aut vestris sententiis esse percundum. Quodsi ita putasset; certe optabilius Miloni fuit³⁾ dare iugulum P. Clodio, non

1) ita esse. 2) superatus: vi. 3) fuisset.

intentione stomachum iudicis reficere dissuaserim, maxime quidem breviter injecta, qualis est illa: Fecerunt servi M. — re tali facere voluisset v. VII 1, 36. — In Palimps. est: dicam enim aperte, quod neque in cett. libris legitur, neque apud Quint. IX 2. §. 17 de πρόληψι. Est quaedam praedictio, ut Dicam enim non a. c. gratia.

XI. §. 50. superatus est. Ita dedi ex Arch. Bavv. Erf. Palimps. Taurr. S. Cruc. et decem aliis Lagg. atque omn. Regiis codd. apud Quint. IV 4, 21: Aliquando sine propositione aliqua satis manifestum est, quid in quaestione versetur: utique, si narratio ibi finem habet, ubi initium quaestio; adeo ut aliquando subjungatur expositioni, quae solet in argumentis esse summa collectio: Haec sicut — audacia est. — Quod παρισώσιν attinet, Gar. laudat Liv. III 49: vi victum imperium. Lucret. I 836: Ex oculis nostris aliqua vi victa perire. v. supra cap. 4 pr.

id jure. Erf. Bav.: id fieri jure. Palimps. id jure fieri non potuit, quod praesferendum esset, si plures codd. adstipularentur. Ernestio potuisset, et Garatonio possit emendandum esse visum est. Sed in Verr. IV 7: Ita arbitror spectari oportere, quanti haec venire soleant, quanti, si palam venirent, venire possent, denique ipse Verres quanti aestimet. v. ibid. 6. III 39: Numquam tam amens fuisset, nisi praeda ad istum perveniret. v. infra §. 39. 43. et not. ad II Cat. §. 3.

a corpore — propuls. in Verr. V 62: Se omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur.

§. 51. optabilius fuit. Ernestius: Antecedens putasset et res ipsa postulat fuisset. Minime; v. not. ad or. p. l. Man. §. 30. Adde de Nat. D. III 33 pr.: Prohiberi melius fuit impediri, ne tot summos viros interficeret [Cinna]. Curt. III 4, 4: Igni ferroque Ciliciam vastat; — sed longe utilius fuit, angustias aditus, qui Ciliciam aperit, valido occupare praesidio. v. infra §. 38. — iugulum,

semel ab illo, neque tum primum petitem, quam iugulari a vobis, quia se illi non iugulandum tradidisset. sin hoc nemo vestrum ita sentit; illud iam in iudicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur; sed iure, an iniuria: quod multis in causis saepe quaesitum est. Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factam iudicavit: ab utro factae sint, incertum est. De hoc igitur, latum est, ut quaereretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit: et Pompeius de iure, non de facto, quaestionem tulit.

CAP. XII. Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto nihil. si hic illi: ut ne sit impune. si ille huic: tum nos scelere solvamus.

Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni³² fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut praetor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam, ut iis¹⁾ consulibus praetor esset, quibus si non

1) ut his.

petere, et pedem conferre, et sanguinem mittere sunt allegoriae in agendis causis quotidianoque sermone detritae. Qu. VIII 6, 31. v. p. S. Rose. §. 30. p. Mur. §. 32.

multis in causis saepe. Ita dedit Graevius ex Erf. cui assent. Palimpsestus. Accedunt Fabrr. et Bav. in quibus additur jam post causis. Ceteri: multis antea in caus. jam quaesit. — De hoc relationis statu, qui dicitur ἐχρήμα, conferendus est Sulpit. Vict. p. 290. et Quint. III 6, 12 et 33.

XII. impune, impunitum. ad Att. I 16: Novi est in lege hoc, ut qui nummos in tribu pronuntiarit, si non dederit, impune sit. M. Cato apud Gell. VII 5: Nos omnia plura habere volumus, et id nobis impune est. v. Tacit. III 28. XII 34. Hist. III 3. Liv. IV 40.

§. 32. Quonam. De hoc syllogismo v. Mar. Victor. p. 190.

Cassianum. v. not. ad Roscian. §. 34. in fraud. Orat. Partitt. §. 113: Aliquis repentinus animi motus — etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis impellit. In verbis seqq. iis consul. optime repositum est a Garatonio, quum in nonnullis Parr et Taurr. hiis scriptum sit. Paullo post Erfurt. Bav. habent speraret, et Lag. 4 spectaret; ceteri sperasset. Vox republ. in Par. 7. d. Ven. 1499 marg. a glossatore addita, abest ab omnibus mel. notae libris. v. not. ad I Cat. §. 1. Gar. laudat in Verr. III 4: Verrem — rebus omnibus undique ereptis impune eludentem circumfluere atque abundare. Liv. I 48: Satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. v. II 43. XXXVII 32. Tac. XVI 28. — Mox omnes codd. euperent — reprimere possent.

adiuvantibus, at conniventibus certe, speraret, se posse eludere¹⁾ in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; et, si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam iam vetustate audaciam.

33 An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestrae peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces urbis et pestes reipublicae), fuerit impositurus nobis omnibus atque inustus? Exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut praeclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo

1) posse rempublicam eludere.

§. 33. *An vero.* Similis est locus p. Rab. perd. 10: *Adeone hospes huiusce urbis, adeone ignarus es disciplinae consuetudinisque nostrae, ut haec nescias, ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videre?*

impositurus. Saepius hoc verbum in malam partem accipitur. de Rep. I 54: *Virtute gubernante rep. quid potest esse praeclarius? eum is, qui imperat aliis, servit ipse nulli cupiditati; cum, quas ad res cives instituit et vocat, eas omnes complexus est ipse, nec leges imponit populo, quibus ipse non pareat.*

faces. de II. R. 2: *Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis ac paene huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum.* 21: *Injecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae.* Phil. II 49: *Antonius omnium Clodii incendiorum fax.* v. infra §. 98.

inustus. in Pis. 15: *Quae lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium.* Phil. II ult.: *Ex plurimis malis, quae ab illo reip. sunt inusta, hoc tamen boni est.* v. infra §. 99. In verbis continuo seqq. Graevius, secutus Gruterum, qui ita legi in cod. Erf. adnotaverat, dedit: *Exhibe, exhibe, quaeso, S. C. exhibe etc.* probante Garatonio, quod etiam infra c. 25 *tuas ter habeant libri meliores, terque valeant c. 54.* v. I Cat. 1 extr. Sil. XVII 524: *Te vero, te, te exstimulem.* At cod. Erf. teste Wundero, nequaquam τὸ exhibe ter positum, sed tantum pro: *Clodi exhibe libr. prae se fert: cloeli lib.* Pro vulgato *librarium* [Bav. Fabr. O1x. habent *liberarium*] Lambinus ex duobus suis, quibus suffragantur Parr. 2. 9 text. O1x. Palat. Venetae 4472—80, recepit *libellarium*, quamvis corrupta Parr. 1. 5. 4. 6. Arch. m. p. Lagg. 25. 45. 97. Pith. O1x. scriptura: *liberalium* confirmare videtur.

praeclarum videlicet. Ita cum L. et Fabricii codd. plerique Lagg. Parr. O1x. Bav. Erf. qui cum Lag. 1. supra *extulisse* exhibet. Lag. 45: *via*. Hinc vulg. *inde*, et Venn. cum O1x. et Lag. 65: *idem*.

arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia ¹⁾ minabatur. Movet me quippe lumen curiae.

CAP. XIII. Quid? tu me tibi iratum, Sexte, putas ²⁾, cuius tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum abiecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dila-

1) omnia omnibus. 2) me iratum — putas tibi.

Et adspexit. Peyronius, hic aliquid excidisse suspicatus, inserendum censuit fragmentum illud, quod in Palimpsesto Taur. qui scholia quaedam ad Cic. orat. de Aere al. Milonis continet, legitur: *Atque per — de nostrorum omnium: non audeo totum dicere. Videte, quid ea vitii lex habitura fuerit, cujus periculosa etiam reprehensio est. Eadem fere leguntur apud Quintil. IX 2, 54: 'Αποσιώπησις, — et ipsa ostendit aliquid affectus vel irae, — vel sollicitudinis et quasi religionis, An huius ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, non dicam consule? de nostrum enim omnium: non audeo totum dicere. At quum ipse Quint. l. c. §. 36. de ἀποσιώπησι, verba: Et adspexit — minabatur afferat inter exempla brevioris illius a re digressionis, causa nulla subest, cur statuamus, imperfectam esse atque hiuleam orationem, lacunamque explendam verbis fragm. illius, de quo v. infra ad c. 52. Similis est locus in Phil. II 51: *At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Nae tu etc. Vocem omnia* in plerisque codd. et edd. vett. omissam, servant Asc. Quint. Priscianus p. 1211, libri Fabr. Erf. Bavaricus. — Paulo supra omnes quoque Parr. Bavv. Barberr. Rom. Venn. cum Erf. offerunt atque instrum. in locum vulg. ac instrum. quod in uno d. exstat. —*

XIII. punitus es. Quint. IX 5, 6: *Fiunt et circa genus figurae — in verbis, ut Fabricatus est gladium, et Inimicum punitus est. Cic. de Off. I 23, 88: Qui punitur aliquem, aut verbis fatigat. — Ex Bav. atque Erf. reposui: me tibi iratum.*

eiec. domo. Soph. Aj. 1545: *Αὐτὸς τε καὶ ξύναιμος ἡδεῖ κσάτην Λωβητὸν αὐτὸν ἐξβαλεῖν, ταφῆς ἄτερ. Τοιγάρ σφ' Ὀλύμπου τοῦδ' ὁ πρεσβεύων πατήρ, Μνήμων τ' Ἐρινύς, καὶ τελεσφόρος Δίκη Κακοῦς κακῶς φθείρειαν, ὥσπερ ἡδεῖλον Τὸν ἄνδρα Λώβαις ἐξβαλεῖν ἀραξίοις.* — Ex Fabr. Erf. Bav. receptum est *abiecisti*. Tres Lagg. Olx. Par. 9. extulisti, ceteri cum Venn. eiecisti. Gar. laud. Cic. in Pis. 55: *Qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint. v. infra §. 36. — Ed. Lamb. 1366 projecisti, quod defendit Ruhnkenius ad verba Lysiae apud Rut. Lup. p. 45: familiam — vinetam in publicum projecit praedo, compar. Cic. de Divin. I 27: cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset. II 63: Is cum esset projectus inhumatus. Varr. de L. L. IV p. 12: quod putescabant ibi cadavera projecta. Gar. addit I Tusc. 43: projici se jussit inhumatum; et Lucret. III 892.*

infelicissimis. Verbum pontificale. Macroh. Sat. II ult.: *Tarquinius Priscus in ostentario arborario sic ait: Arbores, quae inferum decorum, avertentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant; — qui-*

niandum reliquisti. Quare¹⁾ etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.... Audistis iudices quantum Clodio profuerit occidi Milonem; convertite animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? Quid erat, cur Milo, non dicam, admitteret, sed optaret? Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius. At eo repugnante fiebat; immo vero eo fiebat magis; nec me suffragatore meliore utebatur, quam Clodio. Valebat apud vos, iudices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria; valebant preces et lacrimae nostrae, quibus ego tum vos mirifice moveri sentiebam, sed plus multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium, qui sibi solutam P. Clodii praeturam sine maximo rerum novarum metu propo-

1) Quam rem,

bus portenta prodigiaque mala comburi jubere oportet. Liv. I 26: Caput obnubito, infelici arbori reste suspendito. Et paullo infra: I, lictor, colliga manus, — arbori infelici suspende. v. Hom. Il. 1, 4. Serv. ad Virg. Aen. IV 490.

Quare etsi nefarie. Ita dedit Graevius ex antiquo Fabricii libro, atque Erfurt. cum quibus consentit Bavaricus. Proxime accedunt Parr. 2. 5. *neuie*, Par. 4 cum Lag. 43 *neeie*, O1x. Lag. 63 *necessarie* exhibentes. Ceteri cum vulgatis *necessario*, quod ex scribendi compendio ortum, prorsus alienum est. v. infra c. 52 pr. et 53. Argum. Asconii §. 7 seqq. et Dion. Cass. eadem narrantem in c. 49. l. XL. — Pro *quare*, quod Graev. explicat: hoc cum fecisti, Ernestius retinuit vulgatam Parr. 7. 8. 9. Bav. sec. plurimor. Lagg. et O8x. lectionem: *quam rem*, quae ferri posse videtur, praesertim quum in Par. 3. *Qr.* in §. 1 et 2 marg. Arch. d. *qua rem* cum compendio scriptum sit.

non debeo. Libri vulgati: *debeo*. P. Clodii praeturam non sine etc. v. infra. Unus Erfurtensis indicaverat, deesse aliquot verba. Nunc demum diligentia Peyronii ex folio 24. 51. Palimpsesti Taurinensis, quod incipit ex verbis: *fuerit occidi Milonem*, et desinit in verbis §. 56: *ut jam illum na..* major hujus lacunae pars expleri potuit. Quae ante haec Palimpsesti verba exciderunt, ita mihi supplenda videbantur propter similem locum in Verr. III 56: *Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit.*

fiebat magis. v. Argum. Asconii §. 3.

solutam, omni religione, omni metu legum, effrenem. v. Just. III 3.

proponeret; solutam autem fore. Ita cum Palimps. Erfurtensis. Ceteri codices *proponi solitam* [*solutam*] *fore*, vel *esse*. Gruterus de Guiljelmii mandato interposuit *et ante solutam*. Pro *nisi* quod etiam in Erfurt. et in Palimps. legitur, Garatonius male dedit *ni*. Paulo post iidem libri cum Bav. octo Lagg. Veneta 1499 in marg. habent: *Milonem unum esse*; Par. 9. tres Lagg. ed. Rom. *Milonem unum cum*.

neret? solutam autem fore videbatis¹⁾, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum²⁾ esse, cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc, Clodio³⁾ remoto, usitatis iam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodii morte⁴⁾ cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis; hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est. non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit⁵⁾ inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. Quid? si haec, non dico, maiora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc: quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat, ut odisset, primum defensorem salutis

1) debeo. P. Clodii praeturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis. 2) om. unum. 3) At non P. Clodio. 4) morte Clodii.

At nunc Clodio remoto. Ita Palimps. Erfurt. Fabr. Bavaricus. — Ceteri: *At non P. Clodio.* nisi quod in Parr. I. 4. 6. d. Ven. 1499 marg. mortuo additur.

usitatis — reb. p. Tullio §. 34: *Agri quidem usitato jure et quotidiana actione potuit; quid opus fuit vi?* in Verr. II 3: *Hunc ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more peccasset.*

fontem perennem. Quint. VIII 6, 7: *Illa [metaphora] ad ornatum; — ut Cicero p. Milone Clodium fontem gloriae ejus vocat, et alio loco segetem ac materiem.* Sic plerique Quint. libri cum Erf. Bav. et nonnullis Lagg. Tullii codd. At Palimpsestus cum ceteris: *materiam.* Ex eodem Palimps. Erf. Parr. Lagg. restitutum est *Clodii morte.*

§. 35. *punitor doloris.* Orat. I. §. 220: *Quod nesciret, quid esset iracundia, favorne mentis an cupiditas puniendi doloris.* p. Sextio 20: *Quum alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent.* v. p. S. Roscio §. 67.

Quid si haec. Eadem fere loquendi forma in Verr. III 63: *Quid si haec, quae dico, ipsius amici defensoresque judicarunt, quid vultis amplius?* Charisius p. 201 et Diomedes p. 387: *Quid si haec, quae dico, maiora fuerunt in Clod. etc.*

hoc civile odium, hoc commune civium odium. v. infra c. 29 pr.

Ille erat ut, i. e. ille erat is, qui, vel: ut odisset. Est haec locutio periphrastica cum ellipsi pronominis is. v. I Cat. §. 22. de Rep. I 4: *Is fueram, cui cum liceret majores ex otio fructus capere, quam ceteris, non dubitaverim me gravissimis tempestatibus obvium ferre.* Phil.

meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine iniusto, quam etiam iustum fuisse? ¹⁾)

36 CAP. XIV. Reliquum est, ut iam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem haec eadem coarquant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum, moerentibus vobis, urbe

1) om. fuisse.

VI 3 pr.: *Is est enim ille, qui semper senatus iudicium — contemserit.* Garat. laudat Off. II 8: *Haec est enim una res prorsus, ut non multum differat inter summos et mediocres viros.* p. Coelio 6: *Magis est, ut ipse moleste ferat.* Adde ibid. 20: *Quando fuit, ut quod licet, non liceret.* et quae praeterea laudantur a Garat. et a Zumptio in §. 732 Gramm. Lat. quae tamen exempla mihi aliena a nostro loco videntur.

defensorem sal. m. Eadem de Cn. Plancio praedicat Cic. in pr. p. eodem habita c. 52: *Unus fuit de magistratibus, aut pro magistratibus, defensor salutis meae.*

Reus enim. Dio Cassius XXXIX 7: Ἀγορανομίαν τε ἔτει [Κλῶδιος], ὡς καὶ τὴν δίκην τῆς βίας, ἃν ἀποδειχθῇ, διαφειξόμενος. ἐγράψατο γὰρ αὐτὸν ὁ Μίλων, καὶ οὐκ ἐσήγαγεν. οὔτε γὰρ οἱ ταμίαι, δι' ὧν τὴν ἀποκλήρωσιν τῶν δικαστῶν γενέσθαι ἐχεῖν, ἤρξαντο· καὶ ὁ Νέπωρ [Q. Caecilius Metellus Nepos, affinis Clodii, consul cum P. Cornelio Lentulo Spinthere a. 697. v. ibid. c. 1.] ἀπεῖπε τῷ στρατηγῷ μηδεμίαν, πρὸ τῆς κληρώσεως αὐτῶν, δίκην προσέσθαι — καὶ διὰ τοῦτο ὅτι μάλιστα ἡ διατριβὴ ἐγένετο. Cic. p. Sextio 41: *Descendit [T. Annius] ad accusandum. — fracti erant animi hominis, hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat.* Ecce tibi consul, praetor (Appius Claudius Pulcher) tribunus plebis (Sex. Atilius Serranus Gavianus) nova novi generis edicta proponunt: *Ne reus adsit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicium aut iudiciorum facere liceat.*

lege Plotia de vi, quam tulisse videtur M. Plautius Silanus tribunus plebis a. 663. Asconius ad c. 53: *Lege Plantia de vi accusatus est, quod loca occupasset, et cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis.* Aucta est, vel etiam, ut nonnulli putant, lata a Q. Lutatius Catulo consule a. 676. Cic. p. Coelio 29: *De vi quaeritis, quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicae paene extremis temporibus tulit.* Ib. c. 51: *Esse legem, quae de seditiosis consecretis civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quaeri jubeat.* v. de Har. Resp. 8. ad Fam. VIII 8. Dig. 48, 6.

justum fuisse. Ita Palimps. Erfurt. Fabr. Bavv. Archiep. Parr. 7. 9. S. Crucis, cum plerisque Lagg. Taurr. O5x. edd. Rom. Venn. 1485. 99. [Lag. 6 m. sec. d. et nonn. edd. vett. just. esse.] Ceteri omittunt verbum

XIV. Quid ergo? Garatonius ex Bavv. dedit: *quid ego, quod*

cessi; iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur iusta causa¹⁾ restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat: et mihi vide-

1) causa iusta.

etiam in cod. S. Crucis legitur, omissa, scilicet compendii nota; plerique enim ex meis vel ego, vel g habent. in Verr. IV 46: Quid ergo? hoc solum auditione expetere coepit, cum id ipse non vidisset? immo vero alia complura. V 40 extr.: Quid ergo? iste homo ex ejusmodi civitate, testis relinquetur? In praesentia, inquit Cleomenes.

moerentibus vobis. in Pis. 14: Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae — tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reipublicae vulnera inflixit? de Rep. I 4: Majorem laetitiam ex desiderio bonorum percipimus, quam ex laetitia improborum dolorem. Dio Cass. XXXVIII 16. 'Ο Νίρνιος — τὴν ἐσθῆτα τῷ πλήθει, ὥς καὶ ἐπὶ τινὶ κοινῇ συμφορῇ, μεταβάλλειν παρήτρει· καὶ πολλοὶ τοῦτο καὶ τῶν βουλευτῶν· καὶ οὐ προτερόν γε μετεβάλλοντο, πρὶν τοὺς ὑπάτους σφίσι διὰ προγραφῆς ἐπιτιμᾶσαι. Verba iudiciumne timui accesserunt ex Erf. Fabr. Werd. Pith. Bavarico; absunt a ceteris, relicto spatio vacuo, quod variis glossis, v. c. Milo attulit, intentavit impletum est. v. p. Sextio 15.

non arma. Hinc in fr. de Aere al. extr.: Qui armis cessissem vel tuis urbanis, vel ut opinio tum erat, alienis. p. Sextio 13: Iisdem consulibus inspectantibus servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum viciatim homines conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. v. tot. loc.

eiciendi. Verbum solemne, quod vim designat. v. p. S. Roscio §. 25. de Aer. al. 1: Ejiciendus est ex urbe civis auctor salutis. Fabr. Erfurt. Bav. Lag. 15 m. s. praebent iusta causa, ceteri tantum causa.

Diem [capitis, perduellionis etc. ad populum] dicebant tribuni plebis, quaestores, aediles, aliive magistratus, qui advocata concione alicui denuntiabant, ut certo die ad causam dicendam in iudicio adesset. Val. Max. VI 3, 3: Quum Tib. Gracchus et C. Claudius ob nimis severe gestam censuram majorem civitatis partem exasperassent, his P. Rutilius trib. pl. perduellionis ad populum dixit. Claudium populus absolvit; Graccho causae dictionem tribunus Rutilius remisit. v. ibid. VI 1, 7. 11. — Liv. II 53: In excurrentem e curia [M. Coriolanum] impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. Ipse cum die dicta non adesset, damnatus absens in Volscos exsulatum abiit. III 11: A. Virginius, ex collegio unus, Caesoni capitis diem dixit. v. ibid. II 41. VII 23. Cic. de H. R. 4. in Verr. Div. 20. Plaut. Capt. III 1, 32.

multam irrog. De multa [poena pecuniaria. Fest. et Varro L. L. 4, 56] a magistratu dicta, vel irrogata disceptabatur apud populum, qui eam vel confirmabat, vel remittebat. de Legg. III 5, 5: Cum magistratus judicasset [h. e. diem dixerit] irrogassitve: per populum multae, poenae certatio esto. Liv. XXV 5: Tribuni pl. Sp. et L. Carvili ducentum millium aeris multam M. Postumio dixerunt. Cui

licet in causa aut mala, aut mea, non et praeclarissima, et vestra, iudicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis
 57 periculisque servatos, pro me obici noli. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicae, paene interfici servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Haec intentata nobis est: huic ego vos obici pro me non sum passus: haec insidiata Pompeio est: haec istam Appiam, monumentum sui nominis,

certandae quum dies venisset: — publicani per vacuum locum cuneo irruerunt. A: Plebe dimissa senatus vocatur et — quum vim eam contra remp. factam senatus decrevisset: confestim Carvili tribuni pl. omissa multae certatione, rei capitalis diem Postumio dixerunt, ac ni vades daret, prehendi a viatore atque in carcerem duci jusserunt.

intenderat. Verbum in hac re proprium. de H. R. 1: Simul ac periculum iudicii intendi. Orat. I 10: Singulae familiae litem tibi intenderent. Liv. IX 26, 4: Hi, in quos crimen intendebatur. — Ulpianus in fr. 11 D. 48, 4: Non quisquis legis Juliae majestatis reus est, in eadem conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo adversus rempublicam — animatus. v. Cic. p. C. Rabir. perd. reo. Idem p. Sextio 17: Nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causae dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

videlicet, εἰρωνιῶς, ut p. Plancio 50 [1. G.] Vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem: fingenda fuit mihi videlicet causa peragenda. v. p. Sextio 7. Sall. Cat. 52. Pro videlicet plures libri habent iudices, et mox plerique: in causa aut vestra mala aut mea nec praeclarissima et iud. etc. sed veram lectionem retinent Fabrr. Werd. Erf. Bavaricus. Quint. X 5, 40: Illa apud Cic. mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua et primo verbo longo post intervallo redditum est ultimum, et media primis, et mediis ultima congruunt: Vestrum jam hic factum reprehenditur, P. C. non meum: ac pulcherrimum quidem factum: verum, ut dixi, non meum, sed vestrum. Idem fragm. laudat Isidorus Orig. II 21 de antapodosi. v. Phil. II 58.

servorum etc. Idem saepius testatur Cicero, ad Fam. I 9. p. 34: Illud quidem certe nostrum consilium jure laudandum est, qui meos cives, et a me conservatos, et me servare cupientes, spoliatos ducibus, servis armatis obici noluerim. p. domo 56: His omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. v. p. Sextio 7—23. p. Plancio 10. Paradox. 4.

§. 57. Hortensium. Dio Cass. XXXVIII 16: Οἱ τε ἱππεῖς συνελθόντες εἰς τὸ Καπιτώλιον, πρέσβεις ὑπὲρ αὐτοῦ πρός τε τοὺς ὑπάτους καὶ τὴν γερουσίαν, ἄλλους τέ τινας ἐκ σφῶν, καὶ βουλευτάς, τον τε Ὀρετήσιον τὸν Κύντον καὶ Γάϊον Κουρίωνα ἐπεμψαν· καὶ αὐτοὺς ὁ Κλώδιος εἰς τὸ πλῆθος ἐσαγαγὼν, πληγαῖς ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ διὰ τινῶν προπαρεσκευασμένων συνέχουε.

insidiata Pompeio. Aseonius: Pisone et Gabinio coss. [a. 696],

nec Papirii cruentavit: haec, haec eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam paene confecit. Quid simile Milonis? cuius 38 vis, omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. quem si interficere voluisset, quantae, quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos

pulso Cicerone in exilium, cum III Idus Sext. Pompeius in senatum venit, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit, ex eo domi tenus obsessus est a liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi.

nec Papirii. Ascon.: Pompeius post triumphum Mithridaticum Tigranis filium in catenis deposuerat apud Flavium senatorem; qui postea cum esset praetor eodem anno [u. c. 696], quo tr. pl. Clodius, petit ab eo Clodius super coenam, ut Tigranem adduci juberet; adductum — nec Flavio, nec repetenti Pompeio reddidit; postea in navem deposuit, et cum profugeret, ille tempestate delatus est Antium. illico Clodius Sex. Clodium misit, qui cum reduceret. Flavius quoque ad diripiendum Tigranem profectus est. ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est, in qua multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flavii, inter quos et M. Papirius eques R. publicanus. Flavius sine comite Romam vix perfugit. v. Dion. C. XXXVIII 50.

nuper. Ascon.: Videtur loqui de eo die, quo consulibus Domitio et Messata [a. 701] inter candidatorum Hypsaei et Milonis manus in via sacra pugnatum est, multique ex Milonis de improvviso ceciderunt. De ejus dici caede et periculo suo ut putem loqui eum, facit et locus pugnae; nam in sacra via est regia; et quod assuerunt cum candidatis suffragatores, Milonis Cicero, Hypsaei Clodius. — Cic. ad Attic. IV 5: Ante diem III Idus Nov. cum sacra via descenderem, insecutus est me cum suis. clamor, lapides, fustes, gladii; haec improvisa omnia.

§. 58. Quid simile? p. Sextio 16: Quid simile fuit in Q. Metello, cujus causam etc.? v. IV Cat. §. 13. — detrahi. p. Clu. 64 pr.: Ut hunc Oppianicum, nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam. p. Sext. 41: Etiam e rep. credidit [Milo], ut quoniam sibi in illam legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reip. periculo pertimesceret. — quantae quoties. v. not. ad IV Cat. §. 19. Gar. addit I Tusc. 55: Is propagatione vitae quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates? Caes. Gall. I 45: quae S. Ca, quoties, quamque honorifica in eos facta essent. Quint. VII 2, 45 de probatione ex causis: Post haec (intuenda videntur), an alio tempore, et aliter facere vel facilius, vel securius potuerit? ut dicit Cic. p. Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit.

domum. ad Att. IV 5: Milonis domum eam, quae Germalo, pridie Idus Nov. expugnare et incendere ita conatus est, ut palam hora quinta cum scutis homines eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. Tum ex Anniana Milonis domo Q. Flaccus eduxit viros acres; occidit homines ex omni latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupivit; sed ille se in interiorum aedium. v. p. Sext. 41.

penates suos, illo oppugnante, defenderet, iure se ulcisci? potuitne, civi egregio¹⁾, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta? potuitne L. Caecilii, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiae concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

39 CAP. XV. At quod erat tempus?²⁾ Clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, L. Lentulus, ultor scele-

1) cive egreg. 2) Atqui erat id temporis.

civi egregio. Ita Lagg. Parr. Oßx. Barb. Bavv. Erfurtensis et edd. vett. p. Sext. 57: *Sextius — fretus sanctitate tribunatus, venit in templum Castoris, obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus; a quibus hic multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore contrucidato, se abiecit exanimatus, neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit.* v. post Red. in sen. 8. 12.

Q. Fabr. p. Sext. 53: *Venit concilii de me agendi dies VIII Kal. Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus Q. Fabr. templum aliquanto ante lucem occupavit. Illi cum forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus asserunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos, venientem in forum virum opt. et constantissimum M. Cispium tr. pl. vi depellunt, eadem in foro maximam faciunt.* a. u. c. 697. v. Dion. C. XXXIX 7.

L. Caecilius Rufus praetor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote coss. quo anno Cic. restitutus est. Is cum faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonae caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi gratia consederant, pellerentur; et legimus apud Tironem, libertum Cic. in libro IV de vita ejus, oppressum a Clodio L. Caecilium praetorem. Ascon. v. Cic. p. Redit. in sen. 9.

illo die. in Pis. 13: *Me Kal. Jan. frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo R. atque una voce revocavit.*

XV. §. 39. At quod erat tempus? Ita dedi cum Gar. ex Colon. Werd. Bav. Arch. Lag. 18 var. quibus favent aliquot Pall. omnes Parr. Lagg. excepto 8. Oßx. Barb. et Franc. sec. Pith. Taur. 2. Bav. sec. Erf. Venn. 1472 et 1499, in quibus atque vel atqui cum compendio legitur. Hinc Ven. 1499 in marg. atq. erat id tempus; et Lag. 21 var. Taur. 1. d. atqui erat id temporis; Franc. pr. atqui erat per id tempus.

P. Cornelius Lentulus Spinther, consul cum Q. Caecilio Metello Nepote a. 697. Dio Cass. l. c. cap. 6: *Ὁ Σπινθήρ ὁ ὑπάτος τὸ μὲν τι καὶ τῷ Πομπηίῳ χαριζόμενος, τὸ δὲ καὶ ἐξ ἰδίας ἑχθρας, τὸν Κλωδίον ἀμυνόμενος, ὑφ' ἧς καὶ τὴν μοιχείαν αὐτοῦ διτάζων κατεγνώκει, [ἐσπούδαζεν ὑπὲρ τοῦ Κινέρωτος].* Cic. p. Sext. 52:

ris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus ¹⁾ publici consensus, restitutor salutis meae: septem praetores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis: cuius sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum decretum de me ²⁾ Capuae fecit, ipse cunctae Italiae cupienti, et eius fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui ³⁾ tum interemisset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur. Tamen se ⁴⁰ Milo continuit, et P. Clodium in ⁴⁾ iudicium bis, ad vim

1) patr. illius publ. 2) de me decretum. 3) quem si qui. 4) ad judic.

Hoc anno (696), magistratibus novis designatis, princeps P. Lentulus auctoritate ac sententia sua, Pisoni et Gabinio (coss. ejusdem a.) repugnantibus, causam suscepit, tribunisque pl. octo referentibus, praestantissimam de me sententiam dixit etc. v. post Red. in sen. 11.

patronus publici cons. Rejeci pronomen illius, quod abest a Par. 1. Bav. Erfurtensi. Cic. ad Fam. 19. Cum me universa resp. duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus incumbantibus, omnibus denique suis viribus recuperasset.

septem pr. in Pis. 13: De me cum omnes magistratus promulgassent, praeter unum praetorem [Appium Claudium], fratrem inimici mei, praeterque duos de lapide emtos tribunos pl. [Sex. Attilium Serranum, et Q. Numerium. Ascon.] legem comitiis cent. tulit P. Lentulus cons. de collegae Q. Metelli sententia.

Pompeius. in Pis. 13: De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore et ejus sententiae principe, ut si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur. in Verr. III extr.: Siculi vestra severitate, me duce atque auctore in agros atque in aedes suas revertantur. Ex or. in Pis. c. 11 seqq. intelligitur, Cn. Pompeium et L. Pisonem duumviros fuisse Capuae. — Ex Erf. Parr. melioris notae, Bav. receptum est decretum de me — fecit; Parr. 1. 7. Arch. d. Venn. 1499 in marg. fecisset.

quem qui tum. Particula tum abest a Parr. 5. 3; et pronomen qui a Parr. 2. 9. Inde Bav. sec. Venn. 02x. Barb. sec. quem cum int. Par. 8. 01x. quem si int. Par. 7. Arch. 05x. Rom. Ven. 1485 et 1499 in marg. quem si tum.

§. 40. se continuit. p. Sext. 41: Quamquam dolor animi, innata libertas, — fortissimum virum [T. Annium] hortabantur, vi vim oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret, tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus: sed illum tot jam funcribus reip. exultantem ac tripudiantem legum, si posset, laqueis constringeret.

in judic. Sic recte libri Fabr. Erfurt. Bav. Lamb. in marg. ed. 1384. Est enim forma loq. sollemnis: in iudicium — crimen vocare. v. Verr. III 95. IV 47. p. Balbo 28 et passim. Neque desunt exempla hujus praepos. variationis. Gar. I. Cic. de Off. I 50, 109: Sim-

numquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quae tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicae partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem, iam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? Cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit, conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii
 41 vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille in septa ruisset¹⁾, gladios destrin-

1) vi in septa irrupisset.

plices et aperti nihil ex occulto, nihil de insidiis agendum putant. p. Clu. 53: *Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines easdem vitae condiciones.* v. II Cat. §. 14. Sall. Jug. 31,

reo ad pop. Dio Cass. XXXIX 18: 'Ο Κλώδιος ἐπειδὴ τάχιστα εἰς τὴν ἀγορανομίαν ἐπὶ τε τοῦ Φίλιππου καὶ ἐπὶ τοῦ Μαρκελλίνου [a. u. c. 698] παρελήλυθε, (πρὸς γὰρ τὴν ἀπόδρασιν τῆς δίκης παρακελευστὸς ἤρξθη) γραφὴν κατὰ τοῦ Μίλωνος τῆς τῶν μονομάχων παρασκευῆς ἐπήνεγκεν. v. tot. loc. Cic. p. Sext. 44: *Quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem?*

Cn. Pompeium. ad Quint. fr. II 3: *A. d. III Id. Febr. Milo affuit, dixit Pompeius, sive voluit; nam ut surrexit, operae Clodianae clamorem sustulerunt; idque ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamatione, sed ut convicio et maledictis impediretur. — Hora fere nona quasi signo dato, Clodiani nostros consputare coeperunt. Exarsit dolor; urgere illi, ut loco nos moverent. Factus est a nostris impetus, fuga operarum.* v. Fam. I 3.

M. Antonius. Phil. II 9 pr.: *P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti: Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, quum tu illum in foro, inspectante populo R. gladio stricto insecutus es, negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernae librariae coniecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset?*

iudicii laq. Eadem allegoria in Verr. V 38: *Num ego tibi ullum perfugium putem, cum te implicatum severitate iudicum, circumretitum frequentia populi R. esse videam? Si mehercules ex his laqueis te exsueris, ac te aliqua via ac ratione explicaris, in illas tibi maiores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me superiore ex loco confici et concidi necesse est.* p. Sext. 7: *Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auspiciis, alligatam more majorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito legum consul.* Orat. I 40, 43: *Stoici disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent.*

tenebras. Ita Erf. Arch. m. pr. Par. 9. Lag. 86 m. pr. At ceteri Lagg. octo Parr. 04x. Taurr. uterque Bav. Pith. edd. Rom. Venn. tenebris. Utrumque dicitur. Fam. XIII 29: *Abdidit se in intimam Macedoniam.* Inv. I 2: *Homines in tectis silvestribus abditos.* v. p. Archia 6.

gendos, lapides iaciendos curavisset, dein¹⁾ subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

CAP. XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? praesertim, iudices, cum honoris⁴² amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam levem perhorrescimus: ²⁾ ora omnium

1) curasset, deinde. 2) fabulam fictam, falsam perhorr.

ille in septa ruisset. Ita reposui, secutus Erfurt. Bav. Fabr. Gar. Parr. 1. marg. ab ead. m. 3. 4. 5. 6. Proxime accedunt Par. 1 et 2. text. Lagg. 45 et 97. O3x. ille incepta ru. Hinc Parr. 2 marg. 8. 9. Bav. sec. text. Lagg. sex: ille vi cepta ru. [Ven. 1472. Lag. 24 var. vi cepta irru.]. Lagg. 1. 6 m. pr. 3. 7. 13. Pith. d. Ven. 1499: ille vi in septa ru. vel irruisset. Garatonius recepit: ille in septa irrupisset ex Colon. cui adstipulantur Arch. Ox. 71. Lag. 86 m. pr. et, addito vi, Ox. II. Lagg. 6 m. s. 13 var. Idem comp. II Agr. 18: irrumpant in aerarium. de II. R. 11: vis innumerabilis servorum — in scenam irrupit. v. Fam. XV 2. Liv. III 49. Virg. Aen. IV 645. Unus Par. 7 cum Lag. 86 var. praebet vulgatum ille in septa irruisset.

destringendos est in Bav. Erf. et fortasse in O3x. distringendos in novem Parr. Bav. sec. Arch. d. O4x. Venn. v. p. Ligar. §. 9. Mox Erf. Bav. Barberr. Gar. Parr. mell. cum Lamb. 1566: curavisset, dein. pro vulg. curasset, deinde. In rem fragm. 2, 3 de Aere al. Mil.: Lapidibus duo consules ceciderunt. ad q. l. Schol.: Cn. Domitium Calvinum et M. Valerium Messalam [a. 701]. Nec alia fuit causa, cur senatus convocaretur, quam illa praecepua, quod P. Clodius immissa seditiosorum manu comitia turbaverat, quae habebantur de consulibus creandis, cum esset etiam Milo candidatus.

XVI. Quem igitur. Laudant hoc enthymema collectivum a pugnantibus [cum in unum, quae argumentata sunt colliguntur] Quint. V 14, 3 Cassiod. p. 375, Isidor. II Orig. 9. p. 865. Idem omnes praebent: cum periculo capitis. v. II Cat. §. 4 pr. — loco, sc. commodo. in Verr. V 14 extr.: Ut haec ipsa aedilitas recte collocata, et iudicio populi in loco posita esse videatur. — alieno temp. Fam. XII 23: Hirtium et Pansam, homines in consulatu reip. salutare, alieno sane tempore amisimus.

§. 42. fabulam falsam, fictam levem. Ita dedi cum Lamb. 1566 et Graev. ex optimo Par. 6. Erf. Fabr. quibus adnumerandi sunt fortasse pleriq. Oxx. et, omissa voce levem, duo Lagg. cum Ox. ψ. fab. fictam fals. lev. est in utroque Bav. Par. 8. Taur. 1. fab. fictam fals. perhorr. in ceteris. Modius [ep. 59, 4. Novantiq. L.] quum in libris

atque oculos intuemur. nihil est enim ¹⁾ tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis saepe fastidiunt. Hunc igitur diem ²⁾ campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus prae se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitan-

1) epim. est. 2) diem igitur.

suis, qui τὸ levem servabant, illud falsam non exstaret, arbitrabatur legi posse: levem rumorem, fabulam fictam perh. probante Garatonio, qui comparat supra cap. 5. Verr. III 78. Adde Finn. V 19: Quid! quum fictas fabulas — cum voluptate legimus? 22: Talibus exemplis non fictae solum fabulae, verum etiam historiae refertae sunt. Errare Gar. adnotantem, ad fabulam fictam nihil, nisi per explicationem sane quam puerilem addi posse, intelligitur ex locis ab ipso allatis. de Off. III 9, 59: Fictam et commenticiam fabulam prolata tam dicunt a Platone. de Rep. II 10: Antiquitas recepit fabulas, fictas etiam nonnumquam incondite. v. infra §. 66 extr. et not. ad or. p. S. Rose. §. 42. Sall. Cat. 5. Sic de Nat. D. II 21, 36: ementita et falsa pleneque erroris. de Divin. II 62 pr.: Mentis mortalium falsis et mendacibus visis concitare. In verbis praecedd. quae obscure, Gar. ex Pith. Barberr. suo, edd. Rem. Venn. cum quibus consentiunt Bav. sec. plures Parr. et Lagg. adverbium ante pronomen transtulit, comp. Orat. 5: Reliqua, ex collocatione verborum quae sumuntur, quasi lumina. Lacl. 3: Ut ii fuerunt, modo quos nominavi. de Off. I 23, 88: Nec vero audiendi, graviter qui inimicis irascendum putabunt. Sed Erf. Bav. Parr. 1. 6. Archiep. sex Lagg. vulg. ord. tuentur. Paulo supra Bav. Erf. Lag. 45 exhibent sollicita sit.

Nihil est enim. Sic Erfurt. v. not. ad ICat. c. 6 pr. Orat. III 43: Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducat, quam oratio. In verbis subnexis Erf. Bav. Fabriciani, Pall. Parr. 1. 2. 3. 4. 3. 6. 9. Arch. Ven. 1499 marg. [octo Lagg.] servant in recte f. quum in Parr. 7. 8. Bav. sec. Barberr. Gar. O3x. quatuordec. Lagg. Venn. τὸ in exciderit. Lamb. ed. 1366: etiam recte facta. Sed absolute positum est verbum, ut apud Plaut. Mostell. IV 2, 4: Vide ut fastidit simia. Sic lactari in re apud Cic. in Phil. XI 4, 9: Alteri ea turpitudine fuit, ut in hoc sit semper ipse laetatus etc.

Hunc igitur diem. Hunc ord. praebent Erf. Parr. mell. Archiep. Gar. Venn. Lamb. 1366. Mox legitur in Parr. 1. 4. 3. Bav. sec. Colon. confidens, quod non omnino spernendum videtur; namque Tusc. III 7 pr.: Qui fortis est, idem est fidens; quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur. Plaut. Amphitr. I 1, 1: Qui me alter est audacior homo, aut qui me confidentior? Pacuvius apud Non. IV 71: Improbus, confidens, nequam, malus videatur. In verbis seqq. Erf. Bav. Werd. Fabr. Lag. 15, 18 m. s. O2x. exhibent quin se ille, quod receptum est a Grut. et Graevio. Sed Parr. 2. 3. 3. 6. 7. Arch. Lagg. 34 m. pr. 63. Barb. sec. O1x. qui se interf. Ceteri quin se interf. —

dum, qui se interfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput est audaciae¹⁾, iudices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur haec fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut praeclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia poenamque contemserat, ut cum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. 44 Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quaedam sors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitarit aperire, quid cogitarit²⁾, vos potestis dubitare, quid fecerit?

CAP. XVII. Quemadmodum igitur cum dies non fefel- 45 lit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. vidit necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, fuit insa-

1) audaciae est. 2) dubitaret — cogitaret.

§. 45. caput est audaciae. Hunc Erf. ordinem firmat Jul. Severianus p. 559 de conjectura a verisimili; et locus similis in Verr. III 18: *Et, quod caput est rei frumentariae, campus Leontinus.* Ferrarius ad Phil. XIV 4 vocem audaciae subditiciam putavit, et Garatonio ταυτόλογον visum est caput esse audaciae, et maximam illecebram esse peccandi.

dubitarit — cogitarit. Ita dedi ex Jul. Severiano de argumentis ab antecedentibus p. 559; praesertim quum Erfurt. atque Bav. habeant cogitarit, et Marc. Capella p. 421 cum Isidor. Orig. II 50. p. 885: dubitaverit — cogitaverit, in locum vulgati dubitaret — cogitaret, quod in cett. libris est, ex quibus O2x. Venn. quid faceret. Gar. recepit dubitarit — cogitarit.

XVII. §. 45. stata. Paullus: Stata dicebantur sacrificia, quae certis diebus fiebant. Tusc. I 47: Cum illam [Argiam] ad solemne et statum sacrificium curru vehi jus esset. de II. R. 9: Majores statas solemnesque caerimonias pontificatu contineri putarunt.

antevertit. Absolute legitur h. v. de Amic. 4 extr.: Id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius antevertit. et apud Caes. Gall. VII 7. Sic apud Thuc. III 2 extr.: εἰ μὴ τις προκαταλήψεται. 3: προκαταλαβεῖν ἐβούλοντο. Erfurt. et O1x. antevenit.

quo die? Asconius: Sunt concionati eo die, quo Clodius occisus est, ut ex actis apparet, C. Sallustius et Q. Pompeius, utrique et inimici Milonis, et satis inquieti. Sed videtur mihi Q. Pompeium significare; nam ejus seditiosior fuit concio. Nostrae lect. quam praebent Asconius, Erf. Bav. mell. Parr. Taur. O1x. Ernestius praetulit vulgatam: est concitata. In plerisque libris utrumque verbum omittitur.

nissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis concitata: ¹⁾ quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne
 46 suspicari quidem potuit? Primum quaero, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quaesivit? quaesierit sane. videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Q. Arrius ²⁾, meus amicus, dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, Schola ³⁾, Interamnas, familiarissimus et idem comes Clodii: ⁴⁾ cuius

1) dixi, insan. — est concitata. 2) ut Arrius. 3) Cassinius, cognomento Scola. 4) P. Clodii.

De enallage imperfecti *approperaret* v. nott. ad II Cat. §. 3. p. Arch. §. 16. et supra §. 38 et 39 extr.

ut Q. Arrius. Sic vetus liber Fabricii, Bav. Barb. sec. Accedunt plerique Parr. vel utq. vel cum Erf. utque exhibentes. Hinc Par. 4. cum Lagg. Barb. pr. O3x. Gar. Taur. atque. in Vat. 12: *Scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes?* In. epp. ad Att. II 14 et 13. C. Arrius proximus vicinus, immo jam contubernalis commemoratur. v. ibid. 3 et 7. ad Q. Fr. I 3. Apud Diomed. p. 390 mendose legitur: *Servum etiam ut corruerit Arrius amicus meus.*

C. Cassinius Schola. Voces cognomine vel cognomento, in plerisque libris ante Schola inculcatae, rectius absunt ab Arch. m. pr. Erf. Colon. duobus Lagg. apud Ascon. ad n. l. et in Arg. §. 4. 27. Ex eodem Asc. receptum est Cassinius, quum omnes fere codd. edd. Venn. legant Causinius; et mox Interamnas, pro qua lect. Erf. Bav. Col. Interamnanus, Fabr. Parr. plerique, Arch. nonn. Oxx. Interamnis, Bav. sec. text. Ox. ψ. *Ite antus fam.* Par. 9. O3x. Item arrius fam. exhibent. ad Att. IV 13: *Reatini me ad sua tempe duxerunt, ut agerem causam contra Interamnates.* Schola scribunt Erfurt. mell. Parr. tres Lagg. O4x. et Asconii codd. in Arg. §. 4. Ceteri cum Graeviano Asc. codice in Arg. §. 27 negligunt aspirationem. In rem Asconius: *Fuit hic Cassinius, apud quem Clodius mansisse Interamnae videri volebat, qua nocte deprehensus est in Caesaris domo, cum ibi in operto virgines pro populo R. sacra facerent.*

familiarissimus et idem. Sic Asconius, Par. 1 text. Erf. Bav. Werd. Hittorp. Fabricianus, veteres libri Modii, [O4x.]. Ceteri

iam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnae fuerat et Romae, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque repente Romam ¹⁾ constituisse proficisci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

CAP. XVIII. Videte, iudices, quantae res his testi-⁴⁷moniis sint confectae. primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe si [ille] obvius ei ²⁾ futurus omnino non erat, deinde

1) Romam repente. 2) quippe qui ei obvius fut.

inepte: *familiaris meus*, praeter Par. G. qui habet: *familiarissimus meus*. Praeterea delevi praenomen P. quod neque apud Asconium, neque in Erf. Bav. sec. Parr. Pith. O4x. legitur.

ead. hora. ζιγωνιζῶς, ut p. domo 30: Cur non juret se Gadi-
bus fuisse, cum tu te fuisse Interamnae probaveris? ad Att. II 1.
p. 172: Nihil ei novi dixi accidisse, ex Sicilia septimo die Romam:
tribus horis Roma Interamnā: noctu introisse item ante. Schol.
Ambros. in Argum. or. in P. Clodium et Curionem: M. ipse Tullius
interrogatus ait, ad se salutatum venisse ipsa die Clodium, qua se ille
contenderat Interamnae fuisse, millibus passuum ferme LXXX ab
urbe disjunctum; quo scilicet videri volebat, incesti Romae commit-
tendi facultatem non habuisse. v. Quinct. IV 2, 88.

Interamnae. Tres fuere Interamnae; 1) Interamna in sexta regione
Umbriam complexa [*Interamnates* cognomine Nartes. Plin. III 19],
quae h. l. designari videtur, hodie Terni. 2) Interamna in Praetu-
tiis, in regione quarta gentium [Plin. III 18], hodie Teramo. 3)
Interamna Succasina [*Interamnates Succasini*, qui et *Lirinales* vocan-
tur. Plin. III 9.], hodie Ponte Corvo.

XVIII. §. 47. *sint confectae*. Ita Bav. Erf. Par. 8. O4x. Acce-
dunt Lagg. 43. 86. 23 m. s. *confectae sint*. Ceteri vel st cum scrip-
turae compendio, vel sunt, quod praetulit Gar. laud. fr. or. in tog.
cand.: *Me qua amentia inductus est, ut contemneret, constituere non
possum*. Plaut. Mostell. II 2, 28: *Non potest dici, quam indignum
facinus fecisti*. Trin. IV 2, 8: *Viden' egestas quid negotii dat ho-
mini misero?*

liberatur — profectus esse. Venetae 1472. 80. 99. mendose:
profectum esse; Arch. m. pr. ed. Rom.: ut eo — *profectus esset*. τὸ
esset legitur quoque in O6x. Est autem haec Graeca loquendi forma.
Sic apud Thuc. I 95: τὰ δὲ μέγιστα ἀπολύεται μὴ ἀδίκειν. Gar.
explicat: Milo absolvitur, et non eo consilio profectus esse cognosci-
tur, ut etc.; comp. similem loc. in Vat. 2: *Defendebatur, testibus
collegis suis, non recitandi causa legisse*. Phil. V 3: *Si Lysiaes
citatus iudex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec de-
bere eod. tempore Romae et Athenis res judicare*. v. supra §. 8 et 9.

si ille obvius ei. Sic Erf. Bav. codices Lamb. Graevii, Parr. 4. 6;
si obvius ei Par. 1; *si ille ei obvius* ceteri cum Venetis. Naugeriana
lectio *qui obvius ei*, quam codex recentissimus d. et fortasse Oxx.
S. T. servant, Goerentio ad Finn. IV. §. 7. eo certius in vitio po-
nenda videtur, cum Cicero ubique quippe qui cum conjunctivo jun-
gat [v. p. S. Rose. §. 32. ad Fam. I 9. p. 47: *quippe qui etiam
Ravennae Crassum ante vidisset*. Sed tamen de Nat. D. I. §. 23:

(non enim video, cur non meum quoque agam negotium,) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu caedem esse factam, consilio vero maioris alicuius. Me videlicet ¹⁾ latronem ac sicarium abiecti homines et perditii describebant. Iacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non
 48 vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera. nam occurrit illud: igitur ²⁾ ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus. Siquidem exiturus ad caedem e

1) Videlicet me. 2) illud: ne Clod.

quippe qui bellum, qui discordiam ad deum revocat]. Itaque restituendum putat: quippe; ei obvius fut. etc. comp. Orat. II §. 218: Leve nomen habet utraque res: quippe; leve enim est totum etc. p. Caec. 19: Recte igitur diceret te restituisse: quippe; quid enim facilius? etc. At in his all. locis subicitur enim, et p. Mur. §. 74. de Finn. V. §. 48 inquit. Mihi quippe si eadem ratione positum videtur, qua quippe quia apud Ter. Heaut. III 2, 27: Recte sane, quippe quia magnarum saepe id remedium aegritudinum est; et quippe cum apud Cic. de Off. II 9, 54. ad Att. X 3 med. Paradox. I 2. Adde Corn. Nep. praefat. §. 4: Quippe cum ejus cives eodem uterentur instituto.

Me videlicet. Hunc ordinem praebent Fabr. Erfurt. meliores Parr. et Asconius, qui adnotat: Q. Pompeius Rufus et C. Sallustius tribuni — primi de ea lege ferenda populum hortati sunt, et dixerunt, manu Milonis occisum esse Clodium, consilio vero maioris alienius.

Jacent. de Finn. V 28, 86 [l. G.]: Si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. de Div. II 51: jacet igitur tota conclusio. Gar. ed.: jacet hi s. t. Venn. 1472—99 text. jacet his test. hi. Mox Erfurt. Bavv. Arch. d. marg. Parr. 1. 6: audisset, fuisse rediturum; Parr. 2. 3. 4. 5: auditum rediturum; Parr. 8. 9. Venn.: auditum fuisset [esset] rediturum. — Respiravi. Quint. IX 2, 25: Quae sunt augendis affectibus accomodatae figurae, constant maxime simulatione. Unde sunt illa, Liberatus sum. Respiravi. et Bene habet.

igitur ne Clod. Sic recte Par. 6. Erf. Bav. Fabricianus; est enim τὸ igitur particula praeoccupantis ea, quae ex praeced. deduci atque objici poterant. Gar. l. Verr. V 40. Occurrebat illa ratio, quid Cleomene fiet? Finn. II 55. Or. III 9. Adde Orat. §. 140: Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, sed etc. v. Fam. III 2. X 20. XII 9. XV 16. Nat. D. I. §. 61.

mansurus. Siquidem. Ita interpunxit Garat. ut est in Barberr. et Parr. excepto 1, qui habet: Quoniam — mansurus: siquidem. nec non in edd. Ald. Naug. Est enim, ut bene monet Gar. τὸ siquidem respondentis, qui assumpta per ellipsin ex dicto alterius affirmatione, conditionem subicit ad infitiandum, aut ad confirmandum, aut ad distinguendum; veluti de N. D. II 56, 91: Etsi interpretatur Pacuvius: nostri caelum, Graii perhibent aethera. Quasi vero non Graius hoc dicat. At Latine loquitur. Si quidem nos non quasi Graece loquentem audiamus. de Finn. III 4, 13: Sed quaero, nonne tibi faciendum idem sit — reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si-

villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum heredem et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, cum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

CAP. XIX. Age, sit ita factum: quae causa, cur 49 Romam properaret? cur in noctem se coniiceret? quid afferebat festinationis? ¹⁾ quod heres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accedurum sciebat, subsidendum atque

1) afferebat causam festinationis.

quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. v. Tusc. II 16. in Pis. 35 extr. Mox Erfurt. Bav. cld. Lamb. dicatur.

testamentum. In Erf. et cld. L. additur *Cyri*. — Testamentorum genera fuerunt tria, unum quod calatis comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per aes et libram appellatum est. Illis duobus abolitis, hoc solum, quod per aes et libram fiebat, in usu retentum est: in quo testamento libripens adhibebatur, et familiae emtor, et non minus quam quinque testes. Quoniam negotium peragebatur inter testatorem et familiae emtorem, h. e. eum, cui, postquam tabulas testamenti scripserat, testator dicis gratia familiam suam mancipabat, heres testis esse poterat; is vero, qui in potestate testatoris, aut familiae emtoris erat, testis aut libripens adhiberi non poterat. Postea vero neque heres scriptus in eod. testamento testis esse poterat, quia omne hoc negotium inter testatorem et heredem agi credebatur. Gai. J. II. §. 101 seqq. Ulp. Fragm. 20. §. 1 et 10. J. 2, 11. fr. 20 D. 28, 1. Praeterea fr. 50. l. c.: *Singulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare convenit, quis et cuius testamentum signaverit.*

palam. Ulp. in fr. 21. l. c.: *Licebit testanti vel nuncupare heredes, vel scribere. Sed si nuncupat, palam debet. Quid est palam? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit a testibus.* v. Fragm. 20, 9. Gai. l. c. §. 104. — *Particula denique abest a quinque Parr. 08x. Venetis.*

XIX. §. 49. *afferebat festinationis.* Sic omnes fere codices, praeter Colon. qui inserit *causa*, quod in *causam* mutavit Ernestius. Aldus senior edidit: *quid affer. festinatio?* et Paull. Manutius: *quid aff. festinationem?* In verbis antecedd. Parr. 1. 6. cum ed. Lamb. 1366 exhibent: *quae causa fuit?*

subsidendum. Ita Erf. Bav. Fabr. Lagg. 9. 20. 43. 6 et 13 m. s. 13 var. libri Modii et Lamb. 08x. Arch. m. pr. d. marg. Par. 1 text. v. infra §. 31, quo sortasse referri debent verba Frontonis in Ex. Eloc. p. 343: *Subsedit illam. Virg. Aen. XI 268. Devictam Asiam subsedit adulter. Subsedit in illo. Cic. p. Mil. Subsidi-*

80 expectandum fuit. Noctu, insidioso¹⁾ et pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptor²⁾ locus: tum³⁾ neque muta solitudo indicasset,

1) invidioso. 2) receptator. 3) dum neque.

dendum aliquo in loco Miloni. Servius ad l. c.: *Subsessor dicuntur, qui in insidiis tauros interimunt.* Sen. Hippol. 31: *Tu praecipites clamore feras subsessor ages.* Sil. XIII 221: *subsistere saepe leonem.* Est etiam verbum castrense, et significat, poplite vel genibus flexis considerare. Liv. I 14: *Partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsistere in insidiis iussit.* v. Cic. ad Att. V 16. ad Fam. VI 8. p. 114. Octo Parr. et 1 marg. Bav. sec. ceterique codd. cum edd. vett. retinent *subsistendum*, quod etiam apud Asconium legitur, qui adnotat: *Via Appia est prope urbem monumentum Basili, qui locus latrocinii fuit perquam infamis.* Cic. ad Att. VII 9 pr.: *L. Quintius — ad bustum Basili vulneratus et despoliatus est.*

Noctu — loco occidisset. Haec absunt ab Erf. Par. 7. Pith. utroque Francii. O7x. et in edd. ante Naugerium, qui cum d. text. dedit *invidioso*. Sed d. marg. cum cett. *insidioso*. Sic Caius in fr. 36 D. 6, 1: *Culpa reus est possessor, qui per insidiosa loca servum misit, si is perit.* Par. 4. Arch. Bav. sec. O1x: *noctu occidisset insidioso.*

sustinisset. Verr. III 25: *Q. Lollius occisus est, ejus mortis causam fugitivi sustinent; re quidem vera etc.* v. V 39. — Ex omn. Parr. Bav. Arch. d. marg. Erf. Fabr. Barb. sec. Gar. O5x. Lagg. Ven. restitui receptor. Sic in Verr. IV 8: *Messana praedarum ac furtorum receptrix.* v. V 62. Tac. IV 23: *Erat illi praedarum receptor ac socius populandi.* Ulpianus in fr. 13 D. 1, 18: *Latrones fures conquirere debet, receptoresque eorum coercere.* v. fr. 1 et 3 D. 47, 9. — Edd. Rom. Ven. 1499 et d. text. *receptator*, quod est apud Flor. III 10, 9: *Rhenus — receptator hostium;* et in Pand. 47, 16. ubi tamen nonn. edd. *de receptoribus* praebent.

tum neque. Revocavi hanc Parr. 1. 6. Erfurt. utriusque Bav. ed. Lamb. lectionem optimam, pro qua Parr. ceteri, O5x. Barberr. pleriq. Lagg. Pith. Gar. Venn. 1472—99: *denique*; Lagg. 45. 13 var. *tum denique*, edd. Rom. Ven. 1485 *dum neque* exhibent, quod Garatonius explicat per *quandoquidem*, laud. Off. II 8. Brut. 81. Sall. Cat. 32, 12. Tac. I 23. At neque in his, neque in aliis locis τὸ *dum* valet *quandoquidem*, sed positum est cum quadam significatione temporis, quae a nostro l. aliena est. Temporum quoque et modorum rationem adversari, ex ipsis his a Garatonio ceterisque ab Hor. Tursell. allatis exemplis intelligitur. Praeterea, si *dum* legas, neque τὸ *primum* neque τὸ *deinde* locum habere potest. At vero illa optimor. codd. lectio *tum* et praecedentibus: *Noctu, insidioso etc.* et seqq. *deinde — denique* egregie convenit. Sic fere in Phil. XII 10: *Quis audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum aggredi?* Paulo post Erf. ibi multi; Parr. 3. 9. Bav. sec. d. Lagg. Oxx. alique cum Venn. ubi multi. Rectius tamen abest τὸ *ubi* a Parr. cett. Arch. m. pr. Lag. 18 m. s. et a Coloniensi. Ex Erf. Bav. Parr. plerisque Lagg. Taurr. ed. Rom. *receptum* est *haec etiam*.

neque caeca nox ostendisset Milonem: deinde¹⁾ multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi haec etiam²⁾ timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit³¹ Clodius ad se in Albanum³⁾. Quod ut sciret Milo, illum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret, deversurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere: illi ad ea, quae concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, nullum huius in illum: ⁴⁾ consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda: huius tantum in repellenda: mortem ab illo denunciata Miloni et praedictam³² palam; nihil umquam auditum ex Milone: profectionis huius diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: huius iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc prae se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii fluxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi,

1) ibi multi. 2) etiam haec. 3) ad Albanum. 4) in illum huius nullum.

§. 31. *ad se in Alban.* Sic Par. 1; *ad sua in Alb.* Par. 6; *ad se ad Alb.* Coloniensis; *Clodius ad Albanum* ceteri. de Rep. III 28: *Cato ille noster cum venerat ad se in Sabinos.* IV ad Att. 9: *Venit etiam ad me in Cumanum a se.* ad Fam. XIII 7: *Cum ad me domum venisset.*

Quod ut sciret. Ita Erf. Fabr. uterque Bavaricus, prob. Graevio, cui ut pro utut, quamvis, accipiendum videbatur. Corruptus est omnis hic locus in codd.; namque sex Parr. Arch. d. Venn: *Quod nisi sciret illum Milo etc.* Lag. 43: *Quod ubi etc.* Par. 7: *Quod ubi sciret diem illum Milo etc.* Gar. suspicatus est, verba illum *Ar.* fuisse esse delenda, atque legendum: *Quod nisi sciret Milo, susp.*

nullum huj. in illum. Hunc ord. servant Parr. meliores, Lag. 43. Erf. Bavaricus.

§. 32. *nihil umquam.* Vocem *tale*, in Pith. aliisque post *nihil* additam, quam sententia desiderare Graevio visa est, a glossatore profectam esse, indicant Par. 1, in quo supra lineam, et Par. 2. in cujus margine adscriptum est: *tale scilicet.* Unus Par. 5: *tale nihil umquam.* Paullo supra omnes, quod sciam, codices atque edd. vett. exhibent *praedicatam.* Vocem *palam*, in vulgatis ante *Miloni* positam, in h. l. transferunt mell. Parr. Erf. Bavaricus. Gar. laudat Verr. A. 12: *moneo, praedico, ante denuntio.* Phil. VI 5: *testificor, denuntio, ante praedico.* Idem reposuit cum Lamb. genitivum *reditus ex* Bav. cum quo consentit cod. S. Crucis, sex alii Lagomarsiniani, mell. Parr. et O4x.

etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

- 33 CAP. XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile hominum mille¹⁾ versabantur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem cum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res
34 loquitur ipsa, iudices²⁾, quae semper valet plurimum. Si haec non, gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda paenulatus, una sederet uxor. quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum

1) mille hominum. 2) iudices ipsa.

XX. §. 53. *Videamus.* Argumentum hoc, ex loco ductum, vehementissime tractasse Ciceronem, docet Quint. V 10, 37 et 50.

insanas substr. in Pis. 21: *Illa ejus immensa et intolerabilis aedificatio.* v. not. ad I Cat. §. 23.

hominum mille versabatur. Sic Parr. 1. 4. 6. Erf. Lag. 45. Venn. 1472—99; *mille hom. versabatur* tres Lagg. et Gellius I 16: *Mille non pro eo ponitur, quod Graece χίλιοι dicitur, sed quod χιλιάς.* — Quapropter nihil jam dubium est, quin M. Cic. scriptum reliquerit: *Ante fundum — mille hom. versabatur valentium; non versabantur, quod in libris minus accurate scriptis est.* [v. c. in Bav. Arch.] v. Macrobi. Sat. I 3. p. 204. Liv. XXII 51, 5: *Ad mille hominum — amissum.* Cic. de Rep. VI apud Non. 9, 16: *Ut mille hominum — descenderent.* Ceteri libri millia et versarentur.

edito adversarii atque. Ita Col. Erf. Bav. Lag. 15 m. s. Ceteri omittunt τὸ edito. Mox retinui elegerat, quod est in Parr. mell. 1. 6. Arch. Bav. sec. Erf. [Bav. pr. cld. L. legerat]. Ceteri Parr. delegerat, praeter 9, qui cum Olx. Ven. 1499 deligebat exhibet. Barberr. 06x. Venn. 1472—80 prorsus omittunt. Praeterea Erfurt. et L. in marg. 1584: *putarat.*

Res loquitur. Fam. XV 11 pr.: *etsi res ipsa loquebatur.* Att. III 1 extr.: *Pluribus verbis tecum agerem, nisi pro me apud te res ipsa loqueretur.* Sic apud Ter. Eun. IV 5, 16: *quid fecit, res ipsa indicat.* 4, 58: *quid isti credam? res ipsa indicat.* Demosth. περὶ παραπρέσβ. p. 566: ἡ ἀλήθεια καὶ τὰ πεπραγμένα αὐτοῖς αὐτὰ βοᾷ.

§. 54. *Si haec — videretis.* Haec verba citat Aq. Rom. p. 155. de diatyposi, descriptione, ubi rebus subjectis personarum et formas ipsas et habitus describimus.

paenula est vestis, quam supra tunicam accipimus. Nonius 14, 5. In verbis seqq. ex Parr. Bav. Erf. ed. L. 1566 restitui praesertim id.

ad pugnam, cum paenula irretitus, rheda impeditus, uxore paene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: qui convenit, praesertim id¹⁾ temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse. villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat? mora et tergiversatio: dum hic veniret, locum relinquere noluit.

CAP. XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Mi-³³lonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. numquam non in rheda: tum in equo. comites Graeculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat et ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum

1) id praesertim.

Alsiensi, sc. villa, vel praedio. Alsium fuit oppidum Etruriae maritimum et voluptarium, teste Frontone de Feriis Als. p. 179; hodie Palo. — *millies*. p. Sextio 38: *Millies revocatum est*. Ter. Phorm. III 2, 2, *Tu edet jam audire eadem millies*. v. p. S. Rosc. §. 90. — Ex uno Colon. Gruterus recepit *mora et tergiversatio*, quum ceteri libri *morae et tergiversationis* praebant. De formula *quid ergo est?* v. not. ad Roscian. §. 56. Gar. addit p. Quintio 18 pr. et p. Coelio 14 §. 53. Ciceronem h. l. crimen in adversarium vertere, docet Quint. VI 5, 49: *Cum objiceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bovillas ante horam nonam devertisset, ut exspectaret, dum Clodius a villa sua exiret, et identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset? respondit, sero.*

XXI. §. 33. Age nunc. Quint. VII 2, 43: *Spectari debent et instrumenta, ut Clodii ac Milonis comitatus*. — Bav. Taur. pr. Lagg. 43. 7. 13 m. s. ed. L. 1866 *nunquam nisi*.

Graeculi, per contemptum, ut saepius. Orat. I. §. 102: *Quid mihi tamquam alicui Graeculo otioso et loquaci, quaestiunculam ponitis?* v. ibid. §. 221. Tusc. I 33. Verr. IV 37. Juven. III 73: *Quemvis hominem secum attulit ad nos: Grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes, Augur, schoenobates, medicus, magus: omnia novit Graeculus esuriens*. Ascon.: *Fuerat opinio, ut Catilina ex urbe profugerat in castra Manlii centurionis, — Clodium subsequi eum voluisse, et coepisse; tum dein, mutato consilio, in urbem rediisse.*

nugarum. Eodem sensu p. Sext. 10, 24: *Quod videbam, quibus hominibus in interiore aedium parte viveret, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum*. ad Quint. fr. I 2, 2: *Ego levissimum hominem Megaristum Antandrium, ego Niciam Smyrnaeum, ego nugas maximas omni mea comitate sum complexus*. De pueris symphoniacis v. Roscian. §. 134.

ille, qui — duceret. Arch. d. decem Lagg. plerique Oxx. mendose *ducebat*. At conjunctivus, quem plurimi atque optimi libri firmant, usitatissimus est Ciceroni. Verr. IV 18: *Ille, qui illa*

36 neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, non numquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier incidere in viros. Nec vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis praemiis propositam et paene addictam sciebat, numquam in periculum sine praesidio et sine custodia proiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem: qui saepe spoliantem iam et exsultantem evertit, et perculit ab abiecto. adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis:

non invitus haberet, respondit. V 11: Iste praetor severus, qui populi R. legibus numquam parvisset. 63: Ille, qui tibi esset ignotus. III 39: Iste, qui illam suspicionem ab se remove cuperet. I 34: Iste, qui aliquanto plus cogitasset. v. ibid. 40 30. 32. — nisi ut. Desumpta est haec locutio de more militari. Liv. IX 39: Ad Vadimonis lacum Etrusci lege sacrata, coacto exercitu, quum vir virum legisset, quantis numquam aliis antea, simul copiis, simul animis dimicarunt. X 38: Decem nominatis ab imperatore — dictum, ut vir virum legerent, donec sexdecim millium numerum confecissent. In eand. sententiam Cic. p. Tullio 9: Adducit iste in saltum homines electos, maximis animis et viribus.

§. 36. mulier. Plaut. Bacch. IV 8, 4: Non me arbitratur militem, sed mulierem, qui me meosque non queam defendere. v. Mil. Gl. II 6, 6. Curt. VIII 1, 37: Avunculum tuum in Italia dixisse constat, ipsum in viros incidisse, te in feminas. v. III 10, 10. Soph. Aj. 1146: ὑμεῖς τε μὴ γυναῖκες ἀντ' ἀνδρῶν παρέρτατε.

non satis. Phil. II 3: non satis gratus videri. — Parr. I text. 6. Erf. Hitt. Werd. Bav. Ox. ψ habent projiciebat, uti primus dedit Lamb. ex Fabr. Ceteri provehebat; et Venn. provehebatur. Verr. I 1: Est Verres — ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. Finn. II 22, 73: Quod adulterium, quae libido non se proripiet, ac projiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate? v. p. Coel. 9.

Adde — communem. Hunc loc. citat Serv. ad XII 714 om. voce pugnarum. Fam. VI 6: Sin propter incertos exitus eventusque bellorum posse accidere, ut vinceremur, putasses. 4 pr.: Cum omnis belli Mars communis, et cum semper incerti exitus procliorum sint. p. Sext. 3: Quot stimulos admoverit homini, nimium communem Martem bellique casum metuenti. Verr. V 30: Cum multi viri fortes in communi incertoque periculo belli et terra, et mari saepe offenderint. Liv. VIII 31: Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsque communis, adversa pugna evenisset? v. Hom. Il. 18, 508.

ab abiecto. v. III Cat. 3. Gar. laudat I Acadd. 7: nihil valentius esse, a quo intereat. de Legg. III 16: Carboni ne reditus quidem ad bonos salutem a bonis potuit afferre. Sic Soph. Aj. 887: Οὐδὲν ἂν — τλαίη βλέπειν φουσῶντ' ἄνω πρὸς ῥίνας, ἐκ τε φοινίας Πληγῆς, μελανθὲν αἶμ' ἀπ' οἰκείας σφαγῆς. v. p. Marc. §. 17.

oscitantis. Donat. ad Ter. Andr. I 2, 10: Oscitatio est animi

qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de eius extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, haesit in iis poenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne⁵⁷ indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaeris? occideritne? occidit. Iure, an iniuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quaestio est, iuris in iudicio.

CAP. XXII. Quod igitur in causa quaerendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quaeris, quam cur parum amplis affecerit praemiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et⁵⁸ fortiter, M. Cato, et dixit¹⁾ in turbulenta concione, quae tamen huius auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim praemium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt²⁾ conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Illic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum

1) dixitque. 2) fuerunt.

otium et securitas, dictum ab ore ciendo, id est commovendo. Oscitantes securi, id est, nihil providentes.

§. 57. *indicarent.* Sic vetus Ursini liber, Erf. Bav. Parr. 7. 8. 9. Olx. In Parr. 4. 5. 6. Arch. cum compendii nota scriptum est: *indicaret.* Hinc ceteri: *indicaretur.*

XXII. *agamus hic; quod.* Ita dedit Gruterus ex Erf. Hitt. Werd. quibuscum faciunt Bav. Parr. 1. 9. Lag. 4. Reliqui: *agamas; hoc quod.* Pith. et Taur. 2: *agamus; quod.* Paullo post Erf. cum Bav. et dixit.

§. 58. *propter quos.* v. not. ad Rosc. §. 63. — *satiavit.* Verr. V 26: *Cum ejus cruciatu atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent.* p. domo 23 pr.: *Cum eorum crudelitati cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.* v. p. Sulla 32. p. S. Roscio 52. Nep. Eumen. 11.

dedendi fuerunt. Revocavi cum Gar. indicativum verbi, quem servant plerique Parr. Lagg. Arch. d. Erf. Bav. Barberr. Oxx. Venn. quamvis meliores Parr. 1 text. 6. Bav. sec. Lag. 4. edd. Lamb. 1366. Grut. Graev. fuissent prae se ferant. Sed. v. not. ad §. 51.

39 praemium persolutum. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio, Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla lege¹⁾ quaestio est in dominos²⁾, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam

1) nulla quaestio. 2) in dominum.

§. 39. *Atrium Libertatis* a censoribus Sex. Aelio Paeto et C. Cornelio Cethego a. u. c. 560 resectum amplificatumque esse, auctor est Livius XXXIV 44. Idem l. XXIV 16 extr. narrat, aedem Libertatis patrem Ti. Gracchi in Aventino ex multatitia pecunia faciendam curasse atque dedicavisse. Ovid. Fast. IV 621: *Occupat Apriles Idus cognomine Victor Jupiter: hac illi sunt data templa die. Hac quoque, ni fallor, populo dignissima nostro Atria Libertas coepit habere sua.* Suet. Aug. 29: *Multaque a multis exstructa sunt: sicut — ab Asinio Pollione atrium Libertatis.* Tabularium ibi fuisse, docet locus apud Liv. XLIII 16: *Censores in atrium Libertatis ascenderunt, et, ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis servis publicis, negarunt etc.*

Quis eos etc. Quint. IX 5, 30: *Ab iisdem verbis plura acriter et instanter incipiunt [v. I Cat. pr.], et in iisdem desinunt, Quis eos postul. — produxit? Appius? Quamquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cujus et initia inter se et fines iidem sunt, quis et quis, Appius et Appius.* Locum similem ex Agrar. II 9. citat Aquila Rom. c. 56 de symptoce, quae ex epanaphora et antistrophe composita, saepius incipit ab una parte orationis, et totidem in unam atque eandem desinit; ut: *Quis legem tulit? Rullus. Quis tribus sortitus est? Rullus. Quis decemviros creavit? Rullus.* v. Isidor. Orig. II 21 de exoche, et Cic. p. Flacco 10.

Dii boni. Phil. II 8: *Facetus esse voluisti. Quam id te, dii boni! non decebat? — nulla lege est in Erfurt. mell. Parr. et in ed. Lamb. 1566. Ex eod. Erf. receptum est in dominos quum omnes Parr. ceterique codd. in dominum exhibeant. Orat. Partitt. §. 118: Quum [maiores nostri] de servis in dominos quaeri noluisent, de incestu tamen et conjuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt. fr. 39. §. 8 D. 48, 5: De servis quaestionem in dominos incesti postulatos, ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur. Const. 1. C. 9, 41: Quaestionem de servis contra dominos haberi non oportet, exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus et crimine maiestatis. — Par. 1 text. 6. Arch. m. pr. O1x. nisi incesti, quae forma legitur in Tusc. IV 35 et in fragm. 3, 2. de Aer. al. Mil.: Nihil de religionibus violatis, nihil de incesti stupris questus es. Parr. 1 marg. 4. 5. 7. 8. Bav. sec. O5x. de interitu.*

Proxime deos. Hanc Parr. Bavv. Barb. mell. Pith. Venn. text. Lagg. lectionem firman Priscianus p. 1172 extr. Fronto p. 556. At Erfurt. proxime in deos. Vulgatum prox. ad deos ex meis unus retinet d. cum Lag. 4. — Alludit orator ad sacra Bonae deae violata, ut in fragm. 3, 1. or. in P. Clod. et Curion.: *Iste, qui omnia sacrificia nosset, facile ab se deos placari posse arbitrabatur.* fr. 4, 3:

tum, cum ad ipsos penetrarat: cuius de morte, tamquam de caerimoniis violatis, quaeritur. Sed tamen maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, non, quia¹⁾ non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servo²⁾ accusatoris cum quaeritur, verum inveniri potest? Age⁶⁰ vero, quae erat, aut qualis quaestio? Heus tu Rufio³⁾, verbi causa, cave, sis, mentiare⁴⁾. Clodius insidias fecit

1) non, quin non. 2) de servis. 3) Ruscio. 4) mentiaris.

Ita fuit caecus, ut facile appareret vidisse eum, quod fas non fuisset.

non quia non. Erf. Bav. *non quin non*, quod male receptum est a Graevio atque Ernestio; namque ad Att. VII 26: *Ego me ducem in civili bello negavi esse, non quin rectum esset, sed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit.* ad Fam. XIII 16: *Cui ego commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrarer: sed neque mihi egere commendatione videbatur etc.* v. Orat. II 72, 293. Sall. Cat. 53. et Hor. Tursell. Hinc Lag. 43. *non quin non non.* Vulgatam lect. tuentur Colon. Parr. Arch. Bav. sec. ceterique codices et plurima exempla a Gar. et Hor. Turs. allata. Tusc. I 1: *Hoc mihi Latinis literis illustrandum putavi: non quia philosophia Graecis et literis et doctoribus percipi non posset; sed meum semper iudicium fuit.* Senec. ep. 87: *Posidonius ait divitias esse causam malorum, non quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant.* Similiter p. Sext. 40: *De Milonis laude plura dicam, non quo aut ipse haec dici, quam existimari malit: sed quod existimo.* Fam. VI 4: *Non quo ego certo scirem, sed quod non difficilis erat conjectura.* — Verba de servo, paullo supra in uno Erf. omissa, rejicienda censet Wunderus, tamquam plane inutilia. Adversantur tamen et cett. codd. et loca supra allata. Adde p. S. Rosc. §. 120. fr. 9. §. 1; 16 D. 48. 18.

indignum esse. Verbum esse in Colon. nonnullis Parr. atque Oxx. omissum, facile a sequente particula et absorberi potuit. Ex eodem Colon. atque ex Archiep. m. pr. receptum est *dominis pro vulgata cett. codd. lectione domini.* Paullo post restitui *de servo accusatoris* ex Erf. Bav. Arch. omnibus novem Parr. Venn. 1472 et 1499, in cuius marg. adscriptum est vulgatum *de servis*. Sed v. p. Dejot. §. 3. §. 60. *Heus tu.* Quint. VIII 5, 22: *Interim grati idiotis joci, qualis est ille* — p. Milone: *Heus tu Rufio.* Melioribus Quint. codd. in v. *Rufio*, adstipulantur Erf. Bav. Par. 1 text. 2. 3. Ceteri mendose vel *Rusio*, vel *Ruscio*, vel etiam *heus ubi responsio.* Est autem servile nomen *Rufio*.

cave, sis, mentiare. Ita plane Parr. 1. 6. Archiep. Ox. H. in marg. ab ead. m. ed. Lamb. 1566; *cave, sis, mentiaris* est in Erf. Bav. Werd. Ahal. Fabr. Lagg. 13 m. s. 6 var. si modo recte enotatum est. v. not. ad I Cat. §. 27 et Zumpt. Gr. Lat. §. 166. Absunt haec verba a cett. libris. — Pro sperata Heumannius conjecit *parata*, probante Gar. qui laudat Phil. VIII 10: *Aut libertas parata victori est, aut mors exposita victo.* de Finn. II 23, 76: *Quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putes?*

Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quaestione certius? Subito arrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas coniciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius?
 61 quid incorruptius?

CAP. XXIII. Quodsi nondum satis cernitis, cum res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales! quae fuerit celeritas reditus eius: qui ingressus in forum, ardente curia: quae magnitudo animi, qui vultus, quae oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo: sed etiam publicis praesidiis et armis: neque his tantum, verum etiam eius potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiae pubem, cuncta populi Romani arma commiserat: cui num-

Plin. VII 23: *Recepit se in agros suos, paratisque honoribus tranquillissimum otium praetulit; ubi veterrimus Msus habet speratisque.*

arcas. Festus in v. Robum: *Robus in carcere dicitur is locus, quo praecipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.* — penes accus. Ulpianus in fr. 1. §. 2 D. 48, 18: *Ad quaestionem non esse provocandos eos, quos accusator de domo sua produxerit, nec facile credendum, rescripto Divorum fratrum — declaratur.*

XXIII. §. 61. tot tam. v. IV Cat. §. 6. supra §. 38. Liv. XXV 24, 15: *Occurrebant — tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot tam opulenti tyranni regesque.* ad q. l. Gron. et Drak. laudant XXI 9. XXVI 15. V 54 etc. — pura — integra. Juncta leguntur eadem de N. D. II 11, 31: *Qui [mundus] integro et puro et libero — ardore teneatur.* Tusc. I 17 extr.: *Multo etiam integriora ac puriora sunt.*

senatui commisit. Sic Parr. 1 text. 2 marg. 4. 6. Bav. d. marg. Erf. Hitt. Werd. Fabr. Lag. 15 m. s. — Verba commisit neque absunt a Lag. 45. Olx; et τὸ commisit a ceteris et Par. 1 marg. in qua voci senatui suprascriptum est: *tradidit scil.* Aquila R. p. 181: *Climax est figura, in qua postremum quodque verbum, in priore membro aut parte aliqua elocutionis positum, in superiorem [posteriorem] rursum assumptum injicitur, atque ita velut gradibus quibusdam connectitur oratio.* — Sic M. Tullius p. Milone: *Neque vero se pop. sol. sed etiam senatui commisit: nec sen. m. sed etiam publ. pr. et armis: neque his tant. sed etiam ejus potestati, cui sen. tot. r. p. commisit.* [Marc. Cap. p. 430: — *verum etiam ejus pot. cui sen. tot. r. p. commiserat.*] Idem laudat Dem. p. cor. p. 288, 8: *Οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δὲ, οὐδὲ ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δὲ, οὐδὲ ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ τοὺς Θεβαίους· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς διὰ πάντων ἄχρι τῆς τελευτῆς διεξῆλθον.* v. Cic. p. Sext. 88. p. Clu. 8.

quam se hic profecto tradidisset, nisi causae suae confideret; praesertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione 62 certa causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, praesentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianae, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus 63 odio trucidaret inimicum: arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut aequo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicae attulisset, cederet aequo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis haec fruenda relinqueret, quae ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum

Magna vis. v. p. S. Rosc. c. 22—24. Off. II 6: *Magnam vim esse in fortuna in utramque partem, vel secundas ad res, vel adversas, quis ignorat?* In verbis praeced. vetus Ursini liber, quinque Lagg. edd. Rom. Venn. 1483 et 1499 marg. praebent *magna intuiti*, quod in suis quoque Msis repertum, praetulit Modius Novant. L. ep. 45. Sed v. infra c. 24 et 25. Ascon. Argum. §. 16. — neque — et. v. not. ad II Cat. §. 22.

§. 62. *etiam imper.* Particulam *etiam* in plerisque codd. et edd. vet. omissam, retinent Parr. 1. 4. 6. 9. Arch. Venn. 1499 marg. Bav. Lagg. 6 et 18 m. s. Erfurt. qui supra partic. enim ignorat. — Voculam *qui*, in Arch. m. sec. d. et quatuor Lagg. ante *negabant* interpositam, jure expunxit Gruterus.

§. 63. *percito* est in Arch. marg. d. — Plerique libri atque adco Erf. teste Graevio, exhibent *perdito*. Bav. sec. *percito*, Parr. 9. O2x. Ven. marg. *parato*. Plaut. Casin. III 5, 6: *Obsecro, ne quid in te mali faxit ira percita*. Ampithr. II 2, 95: *Delirat uxor, atra bili percita est*. Sen. Herc. 108: *Jussit animo captus Alcides agi, Magno furore percitus*. Liv. XXI 55: *Alterius [consulis] ingenium — percitum ac ferox*. v. tamen Donat. ad Ter. Phorm. V 7, 71.

cederet legibus, i. e. pareret legibus, cedendo patria. v. infra §. 68 et 93. supra §. 2 et not. ad I Cat. §. 22. Ernestius vocem *legibus*, tamquam spuriam, uncis inclusit. Favere videtur Erfurt. qui, quamquam cum reliquis libris τὸ *legibus* retineat, tamen *secederet* exhibet.

portenta loquebantur. ad Att. IX 2 extr.: *nihil nisi classes loquens et exitus*. 12: *Hi quidem mira scelera loquuntur*. Hor. Sat.

bellum patriae faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. 64 Ergo illa falsa fuerunt: quae certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste verique defendere.

CAP. XXIV. Quid? quae postea sunt in eum congesta, quae quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientia, perculissent: ut sustinuit? dii immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, [frenorum, sparorum,] pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset

I 3, 12: *Modo reges atque tetrarchas, Omnia magna loquens.* v. p. Rosc. §. 63.

XXIV. §. 64. *quemvis — conscientia.* Ita Fabriciani, Colon. Werd. Bav. Parr. 1 marg. 2. [O2x.]; ceteri praebent vulgatum *quamvis — conscientiam*, praeter Erf. qui habet: *quacque vis etiam med. del. conscientia pertulissent.* Etiam Parr. 4. 5. 8. O5x. exhibent *pertulissent vel pertulisset*, et in plerisque *quis* cum compendio scriptum est. Ern. conjecit: *quemvis — in med. del. conscientia.* Sed v. not. ad II Cat. 3 pr.

sustinuit. v. not. ad I Cat. §. 2. Adde Fam. I 9: *Inimicum meum, meum autem? immo vero legum, judiciorum — sic amplexantur.* p. Sextio 52: *Cui benedixit umquam bono? benedixit? immo quem fortem civem non petulantissime est insectatus?* v. ibid. cap. 24 et Verr. III 12. Obiter citant h. l. Diomedes p. 588 et Charisius p. 202: *Ut sustinuit, immo vero ut contempsit.*

gladiorum — pilorumque. Vocem *sparorum*, in codd. recentissimis O1x. d. Francii sec. ed. Rom. Venn. 1485 et 1499 marg. additam, omittunt Erf. uterque Bavaricus, Fabriciani, Arch. Pith. Francii pr. Barberr. Gar. O7x. Lagg. et cum Venn. 1472. 80. 99 text. omnes novem Parisini. In Parr. 1. 2. 9. et Garatoniani codicis margine ad v. *frenorum* pro varietate adnotatum est *hispanorum vel yspanorum*, quod Bav. sec. O1x. cum quinque Lagg. in textum receperunt. Hinc Garatonii conject.: *Scutorum, gladiorum Hispanorum pilorumque.* — Liv. VII 10, 5. *Pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam.* Polyb. VI 25. p. 501 Schweigh.: *Καλοῦσι δ' αὐτὴν [τὴν μάχαιραν] Ἰβηρικὴν ἔχει δ' αὐτὴ κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι.* Mihi *Hispanorum, sparorum, frenorum* [O1x. *framearum*], quas etiam Gar. unius vocis varietates esse censuit, rejiciendae videntur, praesertim cum Parr. 4. 6. *gladiorum, pilorum, frenorum etiam m.* et Arch. *gladiorum frenorum etiam m.* exhibeant. — Paullus: *Spara, minimi generis jacula a spargendo dicta.* v. Serv. ad Aen. XI 682. Non. 18, 12 et 21. — O1x. nonnulli Lagg. cum Venn. text. mendose *judicabatur*, et Arch. m. pr. O1x. quatuor Lagg. *arbitrabantur.*

conducta domus: arma in villam Oericulanam devecta Tiberi: domus ¹⁾ in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Haec non delata solum, sed paene credita: nec ante repudiata sunt, quam quaesita. Laudabam equidem incredibilem ⁶⁵ diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam fuerit audiendus ²⁾ popa Licinus, nescio qui ³⁾, de circo maximo ⁴⁾; servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nunciavit.

1) domum — refertam. 2) audiendus fuerit. 3) nescio quis de circo: servos.

Oericulum, municipium Vilumbrorum in via Flaminia ad Tiberim. v. Strabon. V. p. 137. Plin. III 5: *Tiberis per 130 millia passuum non procul — Oericulo Etruriam ab Umbris ac Sabinis — dirimens.* Oppidum, quod hodie appellatur Otricoli, duobus milliariis abest a vetere.

§. 63. fuerit audiendus. Sic Fabrr. Erf. Bav. et, inverso ordine, Par. 6. Arch. O1x. Lagg. 18. 86. 6; audiendus sit ceteri, praeter Ven. 1499 marg. in qua adscriptum est *aud. fuit*, quod in ed. Angelii receptum, placuit Ernestio. Sed v. supra §. 46. p. Lig. §. 18 et 33.

popa, sacrificulus, victimarius, qui limo tectus ab umbilico usque ad pedes, vel succinctus, victimas mactabat, et familias purgabat. Asconius ad §. 67: *Prius etiam quam Pompeius tertium consul crearetur, tres tribuni, Q. Pompeius Rufus, C. Sallustius Crispus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus suis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompeium, et ab eo quaesierant, num ad eum delatum esset illud quoque indicium, suae vitae insidiari Milonem. Responderat Pompeius, Licinium quendam de plebe, sacrificulum, qui solitus esset familias purgare, ad se detulisse, servos quosdam Milonis, itemque liberos comparatos esse ad caedem suam: nomina quoque servorum edidisse: ad Milonem misisse, ut eos in potestate sua haberet: a Milone responsum esse, ex iis servis, quos nominasset, partim neminem se umquam habuisse, partim manumisisse. Dein, cum Licinium apud se haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum iudicem venisse: qua re cognita, in vincula eum publica a se conjectum. Decreverat enim senatus, ut cum interrege et tribunis pl. Pompeius daret operam, ne quid respublica detrimenti caperet. — In Erf. Fabrr. utroque Bav. Arch. Lagg. 15. 18 m. s. scriptum est: *nescio qui*. Inde, litera seq. duplicata, omnes Parr. pleriq. Lagg. O6x. Barb. Garr. edd. Rom. Venn. *nescio quid de etc.* Vocem maximo in omn. codd. et plurimis lapidibus additam, temere delevit Ernestius. Idem recepit cum Lamb. pronomen *se*, quod in omn. fere codd. et edd. vett. praecedens esse deglutiisse videtur.*

accersor in primis: de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popae: confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris 66 probari. Verum¹⁾, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnino omnia, ne vos aliquid²⁾ timeretis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestantissima virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo

1) Verum tamen. 2) aliquid vos.

probari. Ita Col. Turing. Hitt. Erf. Par. 6 1 text. Arch. text. Lagg. 18 m. s. 13. var. pro qua lect. Par. 1 marg. uterque Bav. cum ceteris putari praebent. Laudat n. l. Ruhnkenius ad Rut. Lup. I 4. et praeterea Ter. Eun. II 5, 83. *Forma et aetas ipsa est, facile ut pro eunucho probes.* ubi Don.: — in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probavit.* Verr. V 30: *Cum vulgo loquerentur, suppositum in ejus [archipiratae] locum, quem pro illo probare velles.* Gar. addit. I de Inv. 48: *Saepe obscurius positum vitium pro vero probatur.* In verbis antecedd. Francii pr. et Par. 7. *ebriorumque confess. serv.* O4x. d. Ven. 1499 marg. *ebriosorum conf. serv.* quae glossae a cett. codd. absunt.

§. 66. *Verum ut.* Sic recte Fabr. Erf. Bav. Arch. Lag. 18 m. s. quum omnes novem Parr. ceterique codices cum Venn. *verum etiam* prae se ferant, et Lamb. 1566 *verumtamen.* In verbis subnexis Lamb. delevit v. *omnino*, quae deest in Parr. 2. 4 5. 6. Venn. 1472. 80. Erf. Bav. Barb. Gar. O5x. τὸ omnia omittitur in cett. Parr. et Oxx. Arch. Bav. sec. edd. Rom. Venn. 1483. 99 text. *omnino omnia* est in marg. Par. 2 et Ven. 1499. Sed v. supra c. 12 extr. Mox restitui *ne vos aliquid ex Parr. Arch. atque Erfurtensi.*

domus C. Caes. Habitavit C. Caesar post pontificatum maximum in sacra via, domo publica. v. Suet. Caes. 46. Cic. p. Archia §. 4. *Pro virum*, quod plerique et mel. notae codd. habent, in Par. 9. Arch. d. text. O2x. nonnullis Lagg. et in Ven. 1499 marg. legitur *civem.* Mox Colon. Parr. 1. 4. 6. 9. Bav. sec. *pro tota republica*, probante Gar. qui laudat Cic. p. domo 12: *Quid mihi pro expectatione populi R. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit.* et p. Clu. 58 Phil. III 14. Unus Arch. *pro tota rep. susceptam*, uti reponendum conjecerat Guilielmus. Vulgatam lect. locus tuetur a Gar. citatus ex Cic. Orat. I. §. 105: *Causas dicunt incognitas; in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiae, susceptis rebus: vel perfidiae, receptis.*

cum telo. Tac. IV 21: *Pisonem Q. Granius incusavit — cum gladio accinctum introire curiam; quod ut atrocius vero tramissum.* v. Suet. Aug. 35. Asc. in Arg. §. 17.

esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, ut¹⁾, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa atque insidiose ficta comperta sunt.

CAP. XXV. Quodsi tamen metuitur etiam nunc Milo,⁶⁷ non jam hoc²⁾ Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello etea voce, ut me exaudire³⁾ possis,) tuas, tuas, inquam, suspensiones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiae delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitarunt⁴⁾, si haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta iuventus, quae tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus et non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et praestantissimus dux electus, et tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipubli-⁶⁸

1) nisi eo. 2) hoc jam. 3) appello ea v. — audire. 4) dictitant.

ut eo receptum est ex Fabriciano, Erf. Bav. Lag. 43. 11 var. 2 var. Omnes Parr. cum cett. codd. et edd. vett. praebent nisi eo. — Pro insidiose legitur insidiosa in Erf. Arch. plerisque Lagg. et Parr. 2. 3. 4. 5. 7. ex quibus 2. 3. 6. cum Ven. 1472 facta, et 1. 6. cum Bav. sec. false exhibent. Heumannus coniecit invidiose, quod in Lagg. 3. 24 var. exstare dicitur, prob. Garatonio, qui laudat infra §. 73 et Ascon. in Arg. §. 18.

XXV. §. 67. Quodsi tamen. Sic ed. Lamb. 1584. At omnes Parr. Bav. sec. 04x. Arch. m. pr. Ven. 1472: Cur tamen si metuitur. Erf. Arch. m. pr. d. 02x. Ven. 1499 text. Lamb. 1566: Cum tamen si met. Hinc suspicor, excidisse aliquot verba; praesertim cum Par. 5: Cur tamen sinisciatur metuitur exhibeat. Paulo post restitui jam hoc ex Parr. Bav. sec. Erfurt. Ven. 1499 et ex Asconio, qui inter alia adnotat: Ob has suspensiones Pompeius in superioribus hortis se continuerat, deinde ex S. C. delectu per Italiam habito cum redisset, venientem ad se Milonem unum omnium non admiserat. Item, cum senatus in porticu Pompeii haberetur, ut Pompeius posset interesse, unum tum excuti prius, quam in senatum intraret, jusserat. Ex eod. Asc. receptum est et ea voce [v. p. 1. Man. §. 7. 10. 53.], et mox exaudire; v. not. ad or. p. Lig. c. 3. pr. - tuas, tuas inquam. Iterationem servant Bav. Erf. Werd. Lag. 24 et fortasse Ox. ψ. quum ea in cett. atque apud Ascon. perierit. Pro vulgato dictitant, ex Parr. 1 text. 6. Bav. Erf. Fabr. Lag. 43 receptum est dictitarunt. v. Asconii Argum. §. 10. de Bello Alex. 2: In omnes partes legatos conquisitoresque delectus habendi causa miserant. v. Liv. XXI 11 extr.

§ 68. Sed quis. v. p. Marc. §. 23—24. Nonnulli Parr. cum Erf. et ed. Lamb. 1566: locus Miloni. Par. 1. Arch. Bav. sec. d. Venn. cum cett. Mil. locus. Ad verba seqq. cf. Fam. I 9. p. 72:

cae partes aegras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quodsi locus Miloni¹⁾ datus esset, probasset profecto tibi ipsi, neminem umquam hominem homini cariorum fuisse, quam te sibi: nullum se umquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa taeterrima peste se²⁾ saepissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adiutum in petitione praeturae: duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quae si non probaret: si tibi ita penitus inhaesisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade numquam esset conquietura: nae iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit.

1) Miloni locus. 2) om. se.

Existimes, neminem cuiquam neque cariorum, neque jucundiorum umquam fuisse, quam te mihi.

illa ipsa. Sic Erf. Bav. Parr. 1. 4. 6. 8. 9. Arch. — Grut. et Graevius ex Fabr. cum quo consentit Lag. 43, receperunt *ipsa illa*. Sed v. not. ad or. p. 1. Man. §. 26. Reliqui codd. cum edd. Rom. Venn. omittunt *illa*. Pronom. *se*, quod melius abfuturum cum Heum. et Ern. iudicavit Garatonijs, restitui ex Fabr. Erf. Bav. Arch. Parr. 1. 4. 6. Lag. 18 m. s.

inhaesisset. Ita Parr. 6. 1 et 2 in marg. Fabr. Werd. Hittorp. Erf. Bav. d. marg. et fortasse O2x. Vulgatum *insedisset*, quod in Parr. 1 et 2 text. ceterisque codd. legitur, aequum bonum est. Sic Tusc. IV 10 extr.: *Cum hic fervor concitatioque animi inveteraverit, et tamquam in venis medullisque insederit, tum existit et morbus et aegrotatio.* Et c. 11: *Permanat in venas, et inhaeret in visceribus illud malum, existitque morbus et aegrotatio, quae evelli inveterata non possunt.* Ibid. paullo infra: *Definiunt animi aegrotationem opinionem vehementem, — inhaerentem et penitus insitam.* v. p. Deiot. §. 8. p. 1. Man. §. 7.

ita natus. De eod. Milone Cic. p. Sext. 41: *Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus?* in Verr. IV 37: *Ita natus est, ita educatus, ita factus et animo et corpore.* v. de Amic. 3. — In verbis antecedd. Erf. Bav. Parr. 6. 8. 9. praebent *iste*, quod non Miloni, sed adversariis convenire, censuit Garatonijs, laud. p. 8. Rosc. 7. Idem vel *ille*, quod Parr. 1. 2. 5. 4. 3. 7. Lag. 63. Venn. habent, vel *is* legendum putavit. At Goer. ad Acadd. V. §. 2 recte monuit, pronomen *iste* de tertio aliquo, in utramque partem, praesertim *δεικτικῶς* poni; ut II Orat. §. 228: *Tum Antonius [ad Caesarem], Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullum inviderem, nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus et*

CAP. XXVI. Vide, quam sit varia vitae commuta- 69
bilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicitiiis¹⁾, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum [immutatis], (qui quam crebro accidat, experti debemus scire), et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis

1) in amicis.

urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse, et videri, quod isti [Crasso] contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

antestaretur. Verbum forense. Schol. Cruq. ad Hor. Sat. I 9, 76: Antestari i. e. testem facere. Olim, qui antestabatur, tangens auriculam ejus, quem testem cupiebat, his verbis loquebatur: Licet antestari? si ille respondisset: Licet: per injectionem manus ipse vadatus, quod ei non paruisset, adversarium suum in iudicium rapiebat. Quodsi antestatus non esset, et manum vadatus injecisset, injuriae reus constitui poterat. Et Schol. Acr.: Solebant testium aures tenere, et ita dicere: Memento, quod tu mihi in illa causa testis eris.

XXVI. §. 69. Vide. Hittorp. codex et Par. 1 text. vides, quod sententiae convenientius visum est Grutero. In rem Demosth. p. cor. 311, 10: "Ἦν (τύχην) ὁ τὰ βέλτιστα πράττειν νομίζων, καὶ ἀρίστην ἔχειν οἰόμενος οὐκ οἶδεν, εἰ τοιαύτη μενεῖ μέχρι καὶ τῆς ἐσπέρας, πῶς χρὴ περὶ ταύτης λέγειν κ. τ. λ. Cic. ad Fam. XIII. 29, p. 48: Notae sunt tibi varietates meorum temporum.

in amicitiiis. Egregiam hanc lect. tuentur Parr. 4. 6. 1 text. Erfurt. et Lamb. in marg. ed. 1584. Sic Tusc. V 22 pr.: Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit. de Amic. 20: Recte praecipitur in amicitiiis. Ibid. 13: Sperni ab iis veteres amicitias, indulgeri novis. In rem Cic. l. c.: Coluntur [tyranni] tamen simulatione dumtaxat ad tempus; quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint, tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Et paullo infra: Multorum opes praepotentium excludunt amicitias fideles. Ib. c. 8: Utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur saepe, qui simulatione amicitiae coluntur et observantur causa temporis. — In verbis subnexus Gar. ex Eybianis excerptis recepit: quantae ad tempus aptae etc. pro qua lectione omnes Parr. ceterique codices habent: quam ad tempus aptae etc.

Erit. Julius Rusin. de Figur. c. 17: Διαπειλὴ, interminatio, et quasi denunciatio eorum, quae futura sunt. Cic. p. Milone: Erit ille atque illucescet dies. Corruptus est procul dubio omnis hic locus in libris Msis; nam τὸ salutaribus, pro qua v. Ant. Augustinus salvis, et Gar. salubribus coniecit, quum in Bav. invenisset salubritatibus, nusquam hac quidem significatione legitur. Praeterea in Par. 9. Arch. Ven. 1499 marg. Herv. aliisque ante P. Manut. editis legitur immutatus, quae vox omnino abest ab Erfurt. [in commun. temp.] utroque Bav. Barb. Gar. O5x. Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Venn. ut vulgatum immutatis nulla fere codd. auctoritate defendi possit.

- fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres, Quamquam quis hoc credat, 70 Cn. Pompeium, iuris publici, moris maiorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPE-RET: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in eius consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret? Satis indicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret.
- 71 Quod vero in illo loco, atque illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse et more maiorum, et suo iure posset?) sed praesidio esse; ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiat, libere iudicare.

§. 70. *satis armati.* p. Sext. 10: *Cum hominibus enervatis consulatus tamquam gladius esset datus, — summi imperii nomine armati, remp. contrucidaverunt.* et cap. 64 extr.: *C. Caesarem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari.* Liv. IV 33, 8: *Hoc decreto consul armatus.* v. I Cat. 2.

hunc exerc. Addi solet pronomen, interjecta alia periodo, ita ut non raro emphasin habeat. v. Viger. cap. 4. pag. 175. Paullo infra Gar: et Heum. ex Colon. receperunt: qui vi jud. afferentes loc. ex c. 8 post Redit. in sen.: *Sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret.* Adde p. Sextio 64: *Solet tribunos plebis appellare, et vi iudicium disturbare.* Nihil tamen mutandum; namque compendiarie scriptura ul' originem dedit variis lectionibus vi et ut.

atque illis. Ita Arch. m. sec. uti primus dedit Lambinus. Suffragari videntur Erf. Bav. sex Lagg. et O2x si accurate enotatum est; namque Bav. sec. Parr. 1. 6. Arch. m. pr. exhibent: *quod vero illo loco atque illis.* Ceteri: in illo loco atque [ac. at. aut.] in illis, nisi quod ab O5x. Venn. τὸ loco abest. Gar. laudat Cic. de Finn. III 2, 7: *M. Catonem vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusus Stoicorum libris.* Elegantem ἐπ' ἀνοδὸν satis cum Erf. et Werd. retinent meliores Parr. Barb. Gar. uterque Bav. O7x. Pith. plures Lagg. Taurr. Venn. 1483. 99. Paullo post Gruterus, praecunte Lamb. supplevit *a vobis* ex Werd. et Hitt. quibus accedunt mell. Parr. Erf. Bavaricus. Absunt haec verba a plerisque Parr. Arch. Bav. sec. d. omnibus Lagg. atque Oxx. — Praeterea Par. 1. Bav. sec. oportet — licet, uti emendandum censuit Heumannus.

cogere ut. v. IV Cat. §. 3. Adde I Tusc. 8 med. coegisti, ut concederem.

hestern. conc. Asconius: *T. Munatius Plancus post audita et obsignata testium verba, dimissosque interim iudices, vocata concione, cohortatus erat populum, ut clausis tabernis postero die ad iudicium adesset, nec pateretur elabi Milonem.*

CAP. XXVII. Nec vero me, iudices, Clodianum crimen⁷² movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiat. de qua, si iam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret. Occidi, occidi, non Sp. Maelium, qui annona levanda, iacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset,) cuius nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilis-

XXVII. Quint. VII 4, 7: *Defensionis genus, in quo factum per se improbable assumptis extrinsecus auxiliis tuemur, id vocant κατ' ἀντίθεσιν. Latine assumptiva dicitur causa. In quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, Horatii, Milonis; ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat ejus accusatione, qui vindicatur. Occisus est, sed latro.* §. 9: *Est et illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum per se defenditur, neque ex contrario facto; sed ex aliqua utilitate aut reip. aut hominum multorum etc.* Idem IV 3, 13: *Egregie Cic. p. Milone insidiatorem primo Clodium ostendit: tum addit ex abundanti, etiamsi id non fuisset, talem tamen civem cum summa virtute intersectoris et gloria necari potuisse.*

De qua. Aquila R. c. 3. de Paralipsi vel praeteritione: *Frequens est hujus figurae usus, ubi quasi praetermittentes, quaedam, nihilominus dicimus; sicut p. Milone tota illa quaestio inducta est, qua docet, fuisse e rep. occidi Clodium. Quodsi non possem, inquit, diluere crimen, ut dilui, tamen gloriose haec praedicare Miloni liceret.*

Occidi. Laudat h. l. Quint. V 11, 12 inter exempla, quae ex minoribus ad majora ducuntur; et IX 3, 28: *Illud acrius genus ipsis sensibus cum gratiam, tum etiam vires accommodat. E quibus primum sit, quod fit per adjunctionem. nam verba geminantur amplificandi gratia: ut Occidi, occidi non Sp. Maelium; alterum est enim, quod indicat, alterum quod affirmat. Et Isidor. Orig. II 21: Parrhesia est oratio libertatis et fiducia plena, ut: Occidi etc.* v. Aq. Rom. de Fig. 18. Marc. Cap. p. 428. — *Pro* putabatur, Palimpsestus Taur. qui incipit a verbis amplecti pl. et desinit in v. si sibi pecuni. cum multis Quintiliani codd. et Lag. 8. praebet videbatur.

§. 73. *nefandum adult.* Ita cum mell. codd. Palimpsestus et Severianus Rhetor. p. 342. *nefarium ad.* est ab Arch. d. 01x. et novem Lagg. v. supra §. 15. Adde Schol. Ambros. ad or. in P. Clod. et Cur. 3, 3: *Patres conscripti decreverunt, de ea re non aliter, quam de incestu quaereretur. Eo crimine reus factus est P. Cl. Pulcher, delatore L. Lentulo, qui consul fuit post cum C. Marcello [a. u. c. 705], subscribentibus Cn. et L. Lentulis. Aurelia, Caesaris mater, testis in iudicium accita est. Ea pro testimonio dixit, suo jussu eum esse dimissum. Idem dixit Julia, soror Caesaris.* v. de H. R. 21. Ibid. c. 10: *Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur. Ludos minus*

73 *simae feminae comprehenderunt: eum, cuius supplicio senatus sollemnes religiones expiandas saepe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitae civium conservatorem iudicarant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis caedibus in foro factis,*

diligenter factos pollutosque. c. 11: Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque dicunt? eos, quorum illa Mater dea te Cn. Lentule spectatorem esse voluit, quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio, an vivere nobis — liceret. Vis enim innumerable incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc aedili religioso [P. Clodio] repente fornicibus ostiisque omnibus in scenam, signo dato, immissa irrupit.

judicarant. Ita Par. 6. Palimps. Lag. 15 var. L. in marg. 1584. In Erfurt. utroq. Bav. octo Parr. ceterisque codd. et edd. vett. legitur vulgatum iudicabant. Heum. et Gar. afferunt loc. simill. in Pis. 10: Quum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriae iudicarat, servitio atque armis pelleretur. de H. R. 27: Qui primum eum civem vi, ferro depulit, quem vos patriae conservatorem saepissime iudicaveratis.

regna dedit, Brogitaro Gallograeco, cui P. Clodius lege tribunitia Pessinuntem sedem Matris deorum, et totum illum locum fanumque vendiderat. a. u. c. 696. de H. R. 15: Tu etiam regem [Dejotarum] appellari cum Brogitaro jubes; sed alter est rex iudicio senatus per nos: pecunia Brogitarus per te appellatus.

ademit, Ptolemaeo, Cypriorum regi. p. Sext. 26: De hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens cum purpura et sceptro praefecti publico subiceretur. Appian. Civ. II 25: 'Ο δὲ Πομπήϊος ὑπατος χωρὶς συναρχοῦ Κάτωνος μὲν ἐψηφίσατο Κύπρον ἀφελῆσθαι Πτολεμαίου βασιλέως· νενομοτεθημένον ἤδε τοῦτο ὑπὸ Κλωδίου, ὅτι οἱ ποτε ἀλόντι ὑπὸ ληστῶν ὁ Πτολεμαῖος ἐς λύτρα ὑπὸ σμικρολογίας δύο τάλαντα ἐπεπόμφει Errat tamen Appianus; namque eadem illa lege Clodiana de ipso Catone nominatim erat rogatum; isque Cn. Corn. Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo coss. a. u. 698. jam reversus erat. v. p. Sext. 29. Dion. C. XXXIX 22.

orbem terr. p. Sext. 30: Quae promulgata illo anno [u. c. 696] fuerunt? quae promissa multis? qui locus orbis terrae jam non erat alicui destinatus? — quae regio orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut ad emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Ibid. 10: Foedus fecerunt [L. Calpurnius Piso, A. Gabinus coss. a. 696] cum tribuno pl. [P. Clodio] palam, ut ab eo provincias acciperent, quas vellent. [c. 25 extr.: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi pactus erat, Syria daretur.] p. domo 9: Quid? L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis liberatos, vinctos et constrictos tradidisti? nonne aerarium cum eo partitus es?

singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit: eum, cui nihil umquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui aedem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensiois, tabulis publicis impressam, exstingueret: eum denique, cui iam nulla lex⁷⁴ erat, nullum civile ius, nulli possessionem termini: qui non calumnia litium, non iniustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contemserat,) sed hunc P. Varium¹⁾, fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis et decempedis villas multorum hortosque peragrabat: qui Ianiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equire Romano splendido²⁾ et forti viro, M. Paconio³⁾, non impetrasset, ut sibi⁴⁾ insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, caementa⁵⁾, arma convexit: domino-

1) Q. Varium, virum fort. 2) splendidissimo. 3) T. Pacavio. 4) om. sibi. 5) atque arma.

memoriam publicam. i. e. tabulās publicas censorias. v. p. Clu. 14. Lambino in hac lect. quam cum ceteris Gruteri, Graevii, Garat. Lagg. libris omnes Parr. Bav. Palimps. Venn. servant, *ταυτολογία* inesse videbatur. Itaque recepit *memoriam publicae* ex Naugeriana aliisque edd. quibus adstipulantur d. et duo Lagg. m. s. Sed vulg. tuetur locutio huic gemina III de Legg. 20 pr. [1. Gar.]: *Legum custodiam nullam habemus: itaque — leges a librariis petimus, publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus.* p. Coel. 32: *Qui [Sex. Clodius, Publii administer] aedes sacras, qui census populi R. qui memoriam publicam suis manibus incendit.* Paradox. 4 extr.: *Aedes Nympharum manu tua deflagavit.*

P. Varium fortissimum. Ita Hittorp. Werd. Palimps. quibus adhaerent sex Parr. uterque Bav. Erf. plures Lagg. qui *C. P. Varium fortiss.* exhibent. Inde reliqui vel: *Q. Varium virum fort.* vel: *Cn. Pompeium vir. fort.* In verbis seqq. Fabr. Erf. Bav. Parr. melle. Palimps. praebent *splendido et forti M. Paconio*, quam lect. a Tulliana consuetudine defensam, recepit Garatonius, laud. Verr. II 27: *Q. Minucius, eques R. inprimis splendidus atque honestus.* IV 20: *Ab equire R. splendido et gratioso Cn. Calidio.* — Arch. d. Barberr. O5x. edd. Rom. Venn. habent: *splendidissimo et forti T. Pacanio.* Sed Gar. adnotat, gentem *Paconiam* ex I ad Q. Fratr. 1. §. 6. ex Tacito VI Annal. 3. et ex antiquis inscriptionibus apud Gruter. et Murator. satis notam esse, quum *Pacania* plane ignoretur.

ut sibi. Revocavi pronomen ex Parr. 1. 4. 6. 9. Arch. Bav. sec. Erf. Lag. 6. Palimps. Lamb. 1366. Sic p. domo 44: *A Q. Seio contendit, ut sibi domum venderet.* Mox Erf. Bav. Fabr. *Perelio*; Palimps. *Prilio*; deterioris libri *Precio*. Is quidem Etruriae lacus, in quem delabitur *Salebro* amnis, Antonino et Itinerario maritimo vocatur *Aprilis*, et Plinio III 3 *Prilis*. Hodie *il lago di Castiglione*.

que trans ripam inspectante, non dubitavit aedificium
 75 exstruere in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro? dii
 immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid
 de adolescente Aponio dicam? quorum utrique mortem
 est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset;)
 sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam
 poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius
 illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum:
 qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima
 gratia, absentem de possessione fundi deiecit: qui parie-
 tem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere
 fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret,
 sed omni aditu et limine.

76 CAP. XXVIII. Quamquam haec quidem iam tolera-
 bilia videbantur: etsi aequaliter in rempublicam, in

caementa, arma. Est hoc ab Erf. Bav. Parr. 1 text. 2. 3. 5. Pa-
 limpsesto. Nonnulli, ut Arch. Par. 1 marg. 4. 6. 9. duo Lagg. pro
arma substituunt *harenam*.

quid enim ego. Pronomen *ego*, in vulgatis omissum, accessit ex
 Erf. Bav. Colon. Lagg. 43. 4. Palimpsesto. in Verr. III 23: *Nam*
quid ego de Q. Lollio, iudices, dicam, equite R. spectato atque hone-
sto. — Praeterea Palimps. cum Archiep. duobus Lagg. 02x.
cessissent.

conflagrandum. v. not. ad I Cat. §. 29. Simile quid narrat Cic.
 de Rep. II 36: *Laus est illa eximia C. Julii, qui hominem nobilem,*
L. Sestium, cujus in cubiculo effossum esse, se praesente, mortuum
diceret, cum ipse — decemvir sine provocatione esset, vades tamen
poposcit. — ad Fam. VI 8: *T. Furfanio Postumo, familiari meo, lega-*
tisque ejus diligentissime te commendabo. v. ibid. ep. 9. Eundem a. u. c.
 703 propraetor. Siciliam obtinuisse, monstrant verba Cic. ad Att. VII
 13: *Postumus, de quo nominatim senatus decrevit, ut statim in Siciliam*
iret, Furfanioque succederet, negat se sine Catone iturum. In verbis
 praeced. Palimps. ausus^m esse; Erf. ausus esset; Bav. Steph. 05x.
 Barb. Taurr. plures Lagg. cum edd. Rom. Venn. ausum esse, quod
 anacoluthon Garatonio ad vehementiam quaesitum videbatur.

Appius Clodius Pulcher, cons. a. 700 cum L. Domitio Ahenobarbo,
 Ciceronis collega in auguratu, et postea censor cum L. Pisone a. 704. —
 Nonnulli deterioris notae codd. ut d. text. Arch. Ven. marg. 02x. decem
 Lagg. legunt *fidelissima*.

deiecit. Verbum solemne. p. Tullio §. 29: *Si vi dejeci M. Clau-*
dium, dolo malo dejeci. v. seqq. Paullo post Par. 8. 2 marg. d. text.
 septem Lagg. 05x. Venn. 1472 et 1499 marg. et lumine. Gar. lau-
 dat p. Caecina 12: *Si non modo limine tectoque aedium tuarum, sed*
primo aditu vestibuloque prohibuerint. in Verr. II 66: *in primo*
aditu vestibuloque templi.

XXVIII. §. 76. *Quamquam.* v. not. ad I Cat. §. 22. Mox Par. 6.
 d. Bav. Erf. teste Graevio, Pith. Lagg. 25 m. pr. et 43: *aequabili-*
ter. Utramque vocem eodem sensu usurpari docet locus apud Cic.
 de Off. II 11, 40: *Archipirata, nisi aequabiliter praedam disper-*
tiant, interficietur. et in Verr. III 70: *Quod frumentum civitatibus*
aequaliter esset distributum. v. ibid. I 21 et de Amic. 16 pr.

privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo iam usu obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant iam, et impendebant, quonammodo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium ille si ¹⁾ nactus esset: omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret ²⁾, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? ³⁾ a liberis, medius fidius, et a coniugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines, cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? ⁴⁾ quae nota sunt omnibus? quae tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium ⁷⁷ tenens clamaret T. Annius: Adeste, quaeso, atque

1) si ille. 2) potius mitteret. 3) dico? a liberis, a liberis, medius fidius. 4) haec, quae nota.

percall. callo obducta, obdurata erat. v. Tusc. II 13 extr. III 22. Fam. IX 2. — In verbis subnexus Parr. mell. Erf. Bav. Memmiani, Fabr. ille si; Bav. sec. Arch. Colon. cum cett. si ille. In rem Quint. IX 2, 41 de ὑποτύπωσι: Nec solum, quae facta sint, aut fiant, sed etiam, quae futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat hoc Cicero p. Milone, quae facturus fuerit Clodius, si praeturam invasisset.

immitteret legitur in Parr. 1. 6. Erf. Memmianis, Fabr. Modiano; mitteret in ceteris. Verr. I 31: Tunc, nisi, quod concupieris, praesto fuerit, immittentur homines? III 43: Theomnastus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit. IV 43: Eone tu servos ad spoliandum fanum immittere ausus es? v. quae laudat Gar. de H. R. 11. ad Att. I 11. p. Sext. 36. — Iterationes verborum pecunias et a liberis omittuntur in Parr. Bav. Barberr. Oxx. Erf. Fabr. Lagg. edd. vett. In tribus Lagg. m. s. Arch. Ven. marg. repetitur pecunias; et recentissimus d. in textu: Vestras pecunias: a liberis dico, a liberis medius fid. etc. — in Verr. l. c.: Hisne rebus manus afferre non dubitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum iura cogebant? Mox Colon. duo Lagg. haec quae; abest τὸ haec a ceteris libris.

tenentur. v. nott. ad I Cat. 3 pr. et II §. 13. Adde p. Clu. 7: Cum res non conjectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio esse posset.

§. 77. cruent. glad. Phil. II 12: M. Brutus, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit. Ad seqq. v. III Cat. §. 2 et 17. — Erf. Col. Bav. Arch. Lagg. 43 et 18 m. s. exhibent per me ut unum; omnes vero novem Parr. Ven. 1472 cum aliis libris: per me unum ut, quem ordinem probabiliorem iudicavit Garatonius. Glossema: per me unum effectum est, ut retinent Bav. sec. d. Ven. 1499. Mox Arch. Bav. Erf. Parr. 1. 6. esset vero; reliqui septem Parr. cum Bav. sec. d. Venn.: enimvero, quod ex scrib. compendio natum est. Par. 4: Em. tim. vero. v. III Cat. §. 10 extr.

audite cives; P. Clodium interfeci: eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum, ius, acquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas? nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicae profuisse, maxima laetitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Non queo¹⁾, vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint²⁾, iudicare. multas tamen iam summorum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam, nec
 78 tantam. Mandate hoc memoriae, iudices. Spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros: in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et quemadmodum confido, verissimam sumus adducti³⁾, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuae possessionis habere potuissent?

CAP. XXIX. Non timeo, iudices, ne odio inimiciciarum mearum inflammatus, libentius haec in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi praecipuum esse

1) Nequeo. 2) quanta fuerint gaudia. 3) adducti sumus.

Non queo etc. Hunc ordinem praebent Erf. Bav. Par. 6. [Fabr.] Venetae 1472—99 text. quae tamen cum plerisque codd. *nequeo* habent.

§. 78. *sumus adducti*. Sic Erf. Parr. 1. 9. Arch. ed. Lamb. 1566. Verba *nihil eorum* — *Clodio vivo* omissa sunt in quinque Parr. Bav. sec. Barb. 04x. plerisque Lagg. Venn. — Pronomen ipso, quod a Par. 1. Arch. d. abest, servatur in Par. 9. Erf. Bav. L. in marg. 1584. In iisdem libris, in Arch. Hitt. Werd. Fabr. est *compressa* pro vulgato *concussa* [Par. 1. *comissa*]. Cic. p. Tullio §. 11: *M. Lucullus necesse putavit esse, poenam graviolem constituere, ut metu comprimeretur audacia.* v. p. Marc. 8 et Hor. Od. III 24, 25. In rem Tac. III 28: *Pompeius tertium consul corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit.*

XXIX. *libentius*. Pro hac omn. codd. lectione Heum. et Ernest. coniecerunt *licentius*. in Verr. II 72 pr.: *Neque enim jam vercor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere dixisse arbitretur.*

praecipuum, singulare. Fam. I 9: *Communi officio civium, non*

debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices. Nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. Fingite⁷⁹ animis: liberae sunt¹⁾ enim cogitationes nostrae, et, quae volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quae videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae: si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret? quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae nemo praeter illum: si is, inquam, potuisset, aut quaestionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum²⁾ ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si, propter

1) enim sunt. 2) ut quaestionem — sic ipsum.

aliquo erga me singulari beneficio. de Rep. I 4: Non praecipuam, sed parem cum ceteris fortunae conditionem subire.

§. 79. *cernimus, quae videmus.* Garatonius in redundantia vulgatae, quam cum cett. libris omnes Parr. et Bavv. retinent, offensus, ex uno Colon. dedit: *ut ea cernamus, quae non videmus.* Ernestius praeterea putavit Cic. scripsisse *quae oculis videmus.* At neque ista redundantia inusitata est Ciceroni, neque semper adjicitur τὸ oculis. Orat. III 40, 161: *Ponunt paene in conspectu animi, quae cernere et videre non possumus.* Saepius tamen adduntur voces: *animo, oculis; sensu, mente.* Fam. V 17: *Nec minus nostra sunt, quae animo complectimur, quam ea, quae oculis intuemur.* VI 5: *Quem ego tam video animo, quam ea, quae oculis cernimus.* de Rep. I 10: *Quae vix conjectura, qualia sint, possumus suspicari, sic affirmat, ut oculis ea cernere videatur, aut tractare plane manu.* v. p. Clu. 24. Tusc. I 20. Fam. V 12. X 19. de Finn. I 19. de N. D. I 19 pr. et 13: *Turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere.* Ex Erfurt. reposui *liberae sunt enim.* v. supra §. 42.

sed ita. Off. I 23, 88: *Et tamen ita probanda est mansuetudo atque clementia, ut adhibeatur reip. causa severitas.* v. p. S. Rosc. §. 33.

quos mortuus. Est hoc in cod. C. Steph. Bav. Erf. qui tamen et vivos exhibet. Omnes Parr. cum cett. qui *mortuus*, quod non damnamus; namque p. Plancio 42: *Si quidem ego tibi vivus non prosum, qui mortuus profuissem.* Unus Lag. 43: *Qui mortuus inani vos etc.* v. infra §. 90 et p. S. Rosc. §. 33. Praeterea in plerisque Parr. Erf. Lag. 34 legitur *percussit.*

aut quaestionem — aut ipsum. Hanc Fabr. Bav. Arch. Franc. Parr. Lagg. 07x. lectionem firmat quoque Erfurtensis teste Wundero. Par. 2 in marg. 01x. *ut quaest. — aut ipsum;* inde Bav. sec. 01x. Venn. *ut quaest. — sic ipsum,* probb. Ern. et Garatonio.

amicitiam, vellet ¹⁾ illum ab inferis evocare ²⁾, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. Huius ergo interfector si ³⁾ esset, in confitendo ab iisne poenam timeret, 80 quos liberavisset? Graeci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athenis? quae aliis in urbibus Graeciae? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quae carmina? prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur.

1) voluisset. 2) revocare. 3) qui esset.

vellet. Pro hac codd. lectione Ern. conjecit *voluisset*. Sed v. supra §. 58. 59. 45. et not. ad II Cat. §. 5. Gar addit Phil. II 2: *Nae tu, si id fecisses, melius famae — consuluisses. Sed nec fecisti, nec si cuperes, tibi id per Curionem facere licuisset.*

evocare est in Fabr. antiquiore, Parr. 1. 6. 9. Arch. Rom. Venn. 1483 et 1499 marg. p. Sext. 62 [l. Gar.] *Quum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos.* v. II Cat. §. 20. Alter Fabr. Erf. Bavv. ceteri Parr. 04x. habent *avocare*, et 01x. d. Venn. *revocare*.

Ejus igitur — nolitis. Qu. V 14, 2: *Ex pugnantis vero, quod etiam solum entymema quidam vocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis p. Milone, Ejus — nolitis.* Graevius ex Erf. male reposuit *nolletis*. v. III Cat. §. 22. Adde Verr. II 44: *Quae qui videat, non indocte solum, verum etiam impie faciat, si deos esse neget.* Isidor. Orig. II 9. p. 862 citat: *cujus v. si putaretis — nolletis.* Ad verba qui si v. not. ad or. p. l. Man. §. 44. — p. Sext. 58 extr.: *Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, ejus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?*

si esset. Hanc Parr. 1. 6. 9. Arch. Fabr. Erf. Bav. 05x. scripturam confirmat Priscianus p. 809 et 823. In quinque Parr. Bav. ac Venn. aliisque libris legitur *no pro si*, et in recentissimo Par. 7. [Francii pr.] Ven. marg. *qui esset*. v. supra §. 59.

§. 80. *Athenis.* Plin. XXXIV 4: *Athenienses, nescio an primi omnium, Harmodio et Aristogitoni tyrannicidis publice posuerunt statuas. Hoc actum est eodem anno, quo et reges Romae pulsi. Herodes Atticus apud Gell. IX 2: Athenienses nomina juvenum fortissimorum Harmodii et Aristogitonis, qui libertatis recuperandae gratia Hippium tyrannum adorsi erant, ne umquam servis indere liceret, decreto publico sanxerunt.* v. Demosth. adv. Lept. p. 462.

res divinas. Val. Max. II 10 pr.: *Harmodii et Aristogitonis effigies aeneas Xerxes in regnum suum transtulit: Seleucus in pristinam sedem reportandas curavit. Rhodii quoque eas urbi suae appulsas, quum in hospitium publice invitassent, sacris etiam pulvinaribus collocaverunt.* — Carmina in eor. honorem composita refert Athenaeus XV c. 18. ubi ιά. φίλτατ' 'Αρμόδι' οὐ τι πον τέθνηκας· νήσοις δ' ἐν μακάρων σέ φασιν εἶναι κ. τ. λ. et ιγ'. 'Αεὶ σφῶν κλέος ἔσσεται κατ' αἶαν, φίλταδ' 'Αρμόδι κ' 'Αριστόγχιτον κ. τ. λ. Hinc Schol. ad Aristophanis Acharn. v. 990: 'Εν ταῖς τῶν τόπων συνόδοις ἤδον τι μέλος 'Αρμόδιου καλούμενον, οὐ ἡ ἀρχὴ, φίλτατ' 'Αρμόδι'.

Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiementini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo, et libente se fecisse, libertatis omnium causa. quod esset ei [certe]¹⁾ non confitendum modo, verum etiam praedicandum.

CAP. XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil⁸¹ petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis²⁾ defensorem fuisse: cum praesertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus

1) om. esset. 2) om. ordinis.

ad immortalitatis. Ita dedit Gruterus ex Colon. atque Erf. quibus adstipulantur Parr. 1 text. 6. et fortasse 2. 3. cum Arch. in quibus haec vox per compend. scripta est Ceteri *ad immortalitatem et religionem etc.* de Nat. D. III 19, 30: *Atque in plerisque civitatibus intelligi potest, augendae virtutis gratia, quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.* Phil. II 13 extr: *Quae tam ingratae literae reperientur, quae eorum [Bruti et Cassii] gloriam non immortalitatis memoria prosequantur?* — Bav. sec. et Lamb. in utraque editione: *ad immortalitatem et religione et gloria etc.*; ut in Verr. II 63: *Apud omnes Graecos hic mos est, ut honorem hominibus habitum nonnulla religione deorum consecrari arbitrentur.* Tusc. V 4: *Cujus [Socratis] multiplex ratio et ingenii magnitudo Platonis memoria et literis consecrata.* v. ibid. I 14. Verr. II 21. IV 31.

et libente. Erfurt. Barb. Par. 9. Arch. Bav. sec. d. 06x. libenter; Hittorp. Bav. pr. cett. Parr. atque Oxx. libente, quod est concinnius. Gar. laudat Verr. A 9: *fecit animo libentissimo populus R.* p. Clu. 2: *animis vestris aut libentibus aut aequis* de H. R. 3: *non modo patienti, sed etiam libenti animo.* v. ad Att. II 4. Plaut. Pseud. V 2, 22.

quod esset ei non. Sic Par. 3. Erf. et Lamb. 1366; *quod esset non* Bav. Parr. 6. 1; *quod esset certe non* Arch. m. pr. In cett. Parr. Bav. sec. Venn. legitur: *quod certe ei non.* Unus Par. 9: *quod ei certe non confit. modo fuisset*, uti ante Grut. vulgabatur.

XXX. §. 81. *quam vestri.* Vocem ordinis, quam in Colon. non esse, et vere abundare adnotavit Gruterus, delevit Ernestius, quod non de ordine, sed de vita sermo sit. At quum Cicero h. l. iudices, ex cunctis ordinibus delectos [v. §. 4. 3. 21.], alloquatur, quorum auctoritatem Milo semper defendisse dicitur in §. 94 et 93; non video, cur v. ordinis, quam omnes quoque Parr. Bavv. Lagg. cum Erfurt. ceterisque retinent, tamquam ineptissimum glossema repudianda sit, praesertim cum Cicero eadem voce de iudicibus, ex illis tribus ordinibus delectis, utatur in Pison. 39 pr.: *Lege judiciaria lata, nulli conji- cientur in illum ordinem, nulli eximentur.* v. Ascon. ad e. l. et not. ad or. p. Mur. 20 — Paullo infra Parr. 1. 6. 9. Arch. Lamb. 1366 *sin factum*, quod melius visum est Ursino.

sua cuiquam¹⁾ non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constan-
 82 tique cederet ex ingrata civitate. nam quid esset ingratus, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? Quamquam hoc animo semper omnes fuimus²⁾ in patriae proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quae mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quae mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: et, si grata respublica esset, laetaretur: si ingrata, tamen, in gravi fortuna, conscientia sua niteretur.

85 Sed huius beneficii gratiam, iudices. fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et dii immortales sibi deberi putant. nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque

1) cuique. 2) fuimus omnes.

cuiquam est in Parr. 6. 1 marg. ab ead. m. Erfurt. vet. L. codice, Barb. Bav. novem Lagg. Taurr. Venn. 1472. 80. 99. text. — Ex compendiaria cett. codd scriptura ortum est vulgatum cuique. Off. III 12, 35: *Ista societas talis est, ut nihil suum cujusquam sit.* v. infra §. 104. — *sed tamen.* v. infra §. 97. — *propter quem.* v. supra §. 58.

§. 82. *omnes fuimus.* Hunc ordinem restitui ex Erf. Bavv. Arch. Parr. Barb. et plerisque Lagg. ex quibus unus cum Venn. *omnes semper fuimus* exhibet; in Pith. Olx. Lag. 10. deest *et omnes.* In verbis seqq. Erf. Bav. Par. 6. Olx. cum L. veram lect. tuentur. Ceteri cum Lagg. *tribuenda laus esset ipsi*; quae varietas ex glossa consuli orta videtur. Mox Erf. cum *conabar.*

Proposita. Verr. V 9: *Ceteris formidines similium incommodorum atque exempla periculorum proponere.* 45: *Furius, morte proposita, defensionem causae suae scripsit.*

Ahala. v. supra §. 8. I Cat. 1. 2. — *consc. niteretur.* ad Att. X 4: *Praeclara conscientia sustentor, cum cogito, me de rep. meruisse optime.* Phil. II 44 extr.. *Satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat.* Tac. II 22: *Germanicus de se nihil addidit, ratus conscientiam facti satis esse.*

§. 85. *vim esse ducit.* In Parr 2. 3. 3. sex Lagg. aliisque codd.

imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec coeli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, maiorum (nostrorum) sapientia: qui sacra, qui caerimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt.

CAP. XXXI. Est, est profecto illa vis; neque in his 84 corporibus. atque in hac imbecillitate nostra, inest quidam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturae tam praeclaro motu. nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua haec ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis,

desunt haec verba, relicto tamen spatio vacuo. Hinc variae glossae: *Vim* [esse] coelestem existimat, majestatem esse putat, fortunam esse ducit. Sed veram lect. servant Parr. 1. 4. 6. 2 marg. Erf. Bav. Fabr. Werd. Hitt. aliquot Pall. tres Lagg. Taur. — Tusc. I 15: *Omnes esse vim et naturam divinam arbitrantur. de Nat. D. II 21, 33: Earum* [stellarum] *autem perennes cursus atque perpetui cum admirabili incredibilique constantia declarant, in his vim et mentem esse divinam. v. ibid. I 15 extr. 13. II 3, 14. — In Par. 1. atque Erf. scriptum est imperii nostri.*

vicissitudines. de N. D. I 20, 32: In ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet. v. ibid. 36, 100. Vocem nostrorum a L. additam, ignorant Erf. uterque Bav. Barb. O6x. plerique Parr. et Lagg. Taur. In eandem sententiam Cic. de N. D. II 3, 8: Si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum multo superiores. v. ibid. III 2.

XXXI. §. 84. *Est, est. de Legg. II 7: Quid est enim verius, quam neminem esse oportere tam stulte arrogantem, ut in se rationem et mentem putet incsse, in coelo mundoque non putet? aut ut ea, quae vix summa ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? de N. D. II 3: Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit, cum viderit omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui praesit, et cui pareatur: multo magis in tantis motionibus tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus statuatur necesse est, ab aliqua mente tantos naturae motus gubernari. v. ibid. c. 21. 31. 38. Xenoph. Memor. Socr. I 4, 8. —*

neque — et non. Hoc enuntiandi genus conjunctionum negantiam vel negationem appellari docet Cicero in Top. 14, 37. et de Fato 8. ubi haec exempla proferuntur: Non ei venae sic moventur, et febrem is non habet. — Non et sunt in sphaera maximi orbes, et hi non medii inter se dividuntur. Top. 13, 33: Non et legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia. v. Gar. qui praeterea citat Demosth. Phil. γ. p. 118: Καὶ οὐ γράφει μὲν ταῦτα, τοῖς ἔργοις δὲ οὐ ποιεῖ, ἀλλ' ἐφ' Ἑλλησποντον οἴχεται. de lib. Rhodior. 192. Καὶ οὐκ ἐγὼ μὲν ταῦτα εἶπον, ὑμῖν δ' οὐκ εἰδόζουιν ὀρθῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ἤρεσκε ταῦτα. — Parr. 1. 4. Lamb. tamque prae-

aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis¹⁾ igitur ipsa, quae saepe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, illam²⁾ perniciem exstinxit ac sustulit: cui primum mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque lacescere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, 83 habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. religiones mehercule ipsae, quae illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, et ius in illo suum retinuisse. Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales, quas ille, praeceps amentia,

1) ea vis, ea igitur ipsa. 2) quae illam.

claro. Sed v. supra §. 64. Praeterea omittitur verbum esse in Erf. Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Arch. Bav. sec. Pith. O6x. Venn. text.

Ea vis igitur ipsa — attulit, illam. Optimam hanc Bav. scripturam firman Erfurt. teste Wundero, Arch. [om. ipsa], et Parr. 4. 6. 1 text. In marg. ab ead. m. adscriptum est: *Alia lectura, Ea vis, ea est igitur, quae — attulit, quae illam pern. etc.* Ceteri Parr. cum Bav. sec. d. Venn.: *ea vis, ea est igitur quae.*

felicitates. Off. I 22 extr.: *Sunt domesticae fortitudines non inferiores militaribus.* v. supra §. 22 et 69.

mentem iniecit. v. §. 88. et III Cat. §. 22. Verr. III 66 extr.: *In eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, ut eas poenas, quas proxime meruisset, solveret.*

§. 85. *ipsae, quae illam.* Sic Erf. et fortasse Colon. Werd. O3x. ipsae cum illam Arch. In omn. Parr. Pall. Lagg. Bavv. O6x. Barb. Lamb. Pall. Rom. legitur ipsae quae tum [cum] ill. et in Venn. ipsaeque arae [d. ipsae araeque] cum ill. — Paulo post Erf. Par. 7. d. text. commovisse, quod Ciceroni usitatus est.

Vos enim. Quint. IX 2, 58: *Aversus quoque a iudice sermo, qui dicitur ἀποστροφή, mire movet, sive adversarios invadimus, Quid enim tuus? [p. Lig. 3.] sive ad invocationem aliquam convertimur, Vos enim jam ego Albani tum. atque luci etc.* XI 4, 34: *Illa plena sanguinis, Vos enim jam A. t. atque l. vos inq. impl. atque testor — aequales.* XII 10, 62: *Hic orator deos ipsos in congressum prope suum sermonemve deducet, Vos enim Alb. tum. atque luci: vos inquam Alb. obr. arae — aequales.* Ibid. XI 3, 115. 167. 172: *Vos Albani tum. atque luci.* — Ex Colon. cum quo consent. Bav. et Quint. l. c. Gruterus reposuit testor, pro vulgato obtestor, quod in omn. Parr. Arch. Bav. sec. Erfurt. ceterisque codd. servatur, neque alienum est. Verr. V 72: *Vos etiam imploro atque appello, sanctissimae deae, — ceteros idem deos deasque omnes imploro atque obtestor.* Similis est locus p. Balbo 5: *Vos denique mutae regiones imploro, et sola terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulae litoraue.*

sociae et aequales. Significari videntur celebres illae feriae Latinae, de quibus Dionys. Halicarn. IV 49: Ὁ Ταρχύνιος [ὁ Σού-

caesis postratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestrae tum [arae], vestrae religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat, tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Jupiter, cuius ille lacus, nemora, finesque saepe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illae, vobis vestro in conspectu serae, sed iustae tamen, et debitae poenae solutae sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dice- 86 mus, ut ante ipsum sacrarium Bonae deae, quod est in

περβος] ἱερὸν ἔγνω κοινὸν ἀποδείξαι Ῥωμαίων τε καὶ Λατίνων καὶ Ἑρνίκων, καὶ Οὐολούσκων τῶν ἐγγραψαμένων εἰς τὴν συμμαχίαν — τόπον μὲν ἀπέδειξεν ἐνθα ποιήσονται τὴν σύνοδον, ἐν μέσῳ μάλιστα τῶν ἐθνῶν κείμενον, ὅρος ὑψηλὸν, ὃ τῆς Ἀλβανῶν ὑπέρ- κειται πόλεως, ἐν ᾧ πανηγύρεις τε ἀνὰ πᾶν ἔτος ἄγεσθαι, καὶ ἐκχειρίας εἶναι πᾶσι πρὸς πάντας ἐνομοθέτησε, θυσίας τε συντε- λεῖσθαι κοινὰς τῷ καλουμένῳ Λατιαρίῳ Διὶ καὶ συνεσπάσεις. αἱ δὲ μετασχοῦσαι τῆς ἑορτῆς τε καὶ τῆς θυσίας πόλεις, τριῶν δέου- σαι, πεντήκοντα ἐγένοντο κ. τ. λ. Jam Servium Tullium ad exem- plum Amphyctionum Romae ad fanum Dianae, impensis communibus exstructum, conventum populorum Lat. instituisse, narrat idem Dion. Hal. l. c. 25 et 26. — Paullo post vocem *arae* quam omnes codd. habent, de Modii et Gruteri sententia expunxit Garatonius. In Parr. mell. 1. 2. 3. 4. 6. O3x. legitur: *vestrae tum [tamen] araе, vestrae tum relig.*

Latiaris sancte Jup. Ita recte Colon. atque Erfurt. quibus favent Bav. Werd. *Latiarci*; et Parr. 1. 6. *Latiari* exhibentes. Ceteri *Latialis*. Minuc. Felix in Octav. 21: *Quid ipse Jupiter vester? cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur, et cum Feretrius, non auditur.* c. 30: *Hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur.* v. Elmenhorst. ad c. l. et Lactant. I 21. Servius ad Aen. XII 435: *Jupiter Latiaris antiquissimus est.* — Pro vulgato *lacus*, Par. 1 marg. habet *lucus*, et Lamb. *lucos*. Sed plures ibi fuisse lacus, v. c. lacum vel stagnum Juturnae, hodie lago di Turno, stagnum Nemorale Dianae, et Albanum lacum, satis notum est. v. Cluv. Ital. Ant. II 10, 22. III 4, 2 et 14. — In verbis subnexis Gruterus ex Col. et nonnullis Pall. quibuscum facit Lag. 86 m. pr. male recepit *aperuistis*, quum hoc verbum ad solum Jovem pertineat. Ad verba seqq. v. II Cat. §. 11. Propert. III 21, 25: *Albanusque lacus socii Nemorensis ab unda, Potaque Pollucis nympha salubris equo.*

Bonae deae. Lact. I 22: *Eandem [Faunam — Fatuam] Varro scribit tantae pudicitiae fuisse, ut nemo eam, quoad vixerit, praeter virum suum mas viderit, nec nomen ejus audierit. Idcirco illi mulieres in operto sacrificant, et Bonam deam nominant; et Sex. Clodius in eo libro, quem Graece scripsit, refert, Fauni hanc uxorem fuisse: quae quia contra morem decusque regium clam vini ollam ebiberat, et ebria facta erat, virgis myrteis a viro usque ad mortem caesa; postea vero, cum eum facti sui poeniteret, et desiderium ejus ferre non posset, divinum illi honorem detulisse. Idcirco in sacris ejus obvolutam vini amphoram poni.* v. Arnob. I. pag. 20. ed. Lugd. Bat. 1651. — In

fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum proelium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo taeter-
rimam mortem obiret: ut non absolutus iudicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem poenam reservatus.

CAP. XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc eius satellitibus iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine

1) acciperet.

verbis subnexus rescripsi cum Graevio *acceperit* ex Parr. 1. 7. 9. Erf. Fabr. Bavv. plerisque Lagg. 06x. Pith. unde natum est *accepit*, quod reliqui Parr. quatuor Lagg. 01x. Barb. Venn. 1472—80 praebent. In Arch. 02x. duobus Lagg. m. s. Palimpsesto, cujus folium 78. 85. incipit ex verbis *Bonae deae*, et desinit in v. *circumscripsisset*, scriptum est *acciperet*, quod jam a Lamb. a. 1366 editum revocavit Ernestius. At solemnem esse illam consecutionem temporum, qua praeterito indicativi subjungitur perfectum subjunctivi per *ut*, quum altera actio eodem fere, quo prior, temporis spatio conclusa, aut certo aliquo tempore absoluta, neque saepius repetita, et per longius temporis spatium continuata significatur, multis evincitur exemplis. Sic de Finu. II 19, 62 extr.: *Ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quam ipsis nobis consuluerimus.* ad q. 1. Goer. laudat XI Phil. 3: *Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo.* II Att. 16: *Ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit.* IV 1: *Ita iter feci, ut undique ad me cum gratulatione legati venerint.* v. p. Archia §. 9 extr. p. S. Rosc. §. 127. In verbis antecedd Parr. cum utroque Bav. Erf. Colon. Werd. aliquot Pall. Barb. 08x. plerisque Lagg. et Venn. offerunt *dicemus*; et Arch. m. pr. d. Ven. marg. cum ceteris *dicimus*. v. supra §. 17. — Pro T. Sextii, Erf. et Lag. 43 exhibent T. Serti, et Palimps. Sergi omisso praenomine.

reservatus. Cic. c. Anton. et Catilin. p. 147: *O miser, qui non sentias illo iudicio te non absolutum, verum ad aliquod severius iudicium ac majus supplicium reservatum!*

XXXI. *sine cantu tibicinum, siticinum, cornicinumque.* Gell. XX 2: *In Capitonis Atei Conjectaneis invenimus, Siticines appellatos, qui apud Sitos canere soliti essent, h. e. vitae functos et sepultos; eosque habuisse proprium genus tubae a ceterorum differens.* Ovid. Fast. VI 639: *Cantabat funis, cantabat tibia ludis; Cantabat moestis tibia funeribus.* v. Hor Sat. I 6, 43.

atque ludis scurrarum, histrionum, gladiatorumque, qui in fune-ribus indictis edi solebant. Val. M. II 4 extr.: *Gladiatorium munus primum Romae dederunt M. et D. Bruti, funebri memoria patris cineres honorando.* a. u. c. 490. v. Suet. Vesp. 19 et Tib. 37. — Heumannus maluit *sine ludis*, quod in Lag. 25 et d. exstat, ut simile ceteris fieret. Sed *atque ludis* est in Palimps. utroque Bav. Erf. Arch. in libris Grut. Graevii, Gar. Oxx. Lagg. Parr. ex quibus 4 at, et 8 cum Venn. ac exhibet.

exsequiae, ἐκφορὰ, ἐκπομὴ, comitatus eorum, qui cadaver elatum sequuntur. p. Clu. 71: *Fortassis mater exsequias illius fune-ris prosecuta, mortem se filii lugere simulasset.* Suet. Tib. 32: Quo-

laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abiectus. non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi tacterrimo parricidae aliquid decoris asserre, neque ullo in loco potius mortem eius lacerari, quam in quo vita esset damnata.

Dura, medius fidius, mihi¹⁾ iam fortuna populi Romani⁸⁷ et crudelis videbatur, quae tot annos illum in hanc rempublicam insultare²⁾ pateretur. Polluerat stupro sanctissi-

1) Dura mihi med. fid. 2) insultare videret et pateretur.

rundam illustrium exsequias usque ad rogam frequentavit. Plin. XI 18 extr.: *Funerantium more comitantur exsequias.*

lamentis — laudationibus. Festus: *Præficae dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductae, quae dant ceteris modum plangendi. Naevius, Haec quidem mehercule opinor, praefica est, quae sic mortuum collaudat.* v. Varr. L. L. VI 3 extr. Cic. de Legg. II 24: *Honoratorum virorum laudes in concione memorantur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequitur.* Tac. III extr.: *Neque prohibuit, quominus laudatione pro rostris ceterisque omnibus funus cohonestaretur.*

oblitus cruore. Cadavera lavabantur, ungebanturque a pollinctoribus. Virg. Aen. VI 218: *Pars calidos latices et athena undantia flammis Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt. Fit gemitus, tum membra thoro defleta reponunt.* — Paullo infra Erf. Archiep. Par. 1 text. Palimps. 03x. plures Lagg. cum edd. Rom. Venn. 1499 in marg. praebent: *cui cedere inimici etiam pro vulg. quam concedere.*

clarissimorum virorum. P. Clodii patrem, patruum, avum, proavum, atavum consules fuisse dicit Cicero p. Coel. 14. — Vocem decoris, in plerisque codd. omissam, retinent mell. Parr. Bavv. Erf. Palimps. tres Lagg. et Taur. m. s.

§. 87. *medius fidius mihi.* Ita Palimps. et Erfurtensis. v. p. S. Rose. §. 93. ad Fam. V 21. Festus: *Medius fidius compositum videtur, et significare Jovis filium, i. e. Herculem, quod Jovem Graeci Δία, ac fidium pro filio; quod saepe antea pro L litera D utebantur. Quidam existimant iusjurandum esse per divi fidem.* Charis. II. p. 185: *Medio fidio, per Jovem aut fidium, filiumve Jovis Herculem, quae juratio propria virorum est, ut seminarum Aedepol, Ecastor, Ejuno.* —

insultare pateretur. Sustuli cum Lamb. verba videret et, auctoritate Palimpsesti, Erf. utriusque Bav. octo Parr. Barb. Gar. Franc. pr. Steph. 03x. septem Lagg. [43.] Venn. 1472 80. 99. Ju. et Lamb. 1566. 84. probante Abramio, quod fortunae non conveniat videre. Pacuv. apud Auct. Rhetor. ad Herenn II 25: *Fortunam insanam esse, et caecam, et brutam perhibent philosophi, saxoque illam instare globoso — praedicant volubilem: — Caecam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet etc.* Cebetis Tabula p. 250: *Ὁρᾶτε τὴν γυναικα ἐκείνην, ἣ δοκεῖ τυφλὴ τις εἶναι, καὶ ἐπὶ λίθου στρογγύλου ἐστάναι, ἣν καὶ ἄρτι ὑμῖν εἶπον, ὅτι τύχη καλεῖται.* Garatonius contra lect. vulgatam, quam ex meis unus Par. 9. cum Arch. et rec. d. retinet, tueri conatur, compar. Phil. XIII 5: *Quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quae*

mas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se a iudicibus palam¹⁾ redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicae gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratum privatorumque caedes effecerat:²⁾ domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis eiecerat. Instabat, urgebat: capere eius amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non poterant. Incidebantur iam domi leges, quae nos servis nostris³⁾ addicerent: nihil erat

1) palam a iudicibus. 2) fecerat. 3) nostris servis

dicitur caeca, vidit? 19 in ep. M. Antonii: *Quod spectaculum adhuc ipsa Fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone dimicantes.* At h. l. non de caecitate fortunae, sed de codd. auctoritate quaerendum erat.

perfregerat. Verr. A. 1 extr.: *Sin istius ingentes divitiae iudiciorum religionem veritatemque perfregerint.* I 3: *Confringat iste sane vi sua consilia senatoria, quaestiones omnium perrumpat.* p. Sext. 64: *Opibus et potentia leges ac iudicia perfringere.* v. I Cat. §. 18. — *se a iud. palam.* Hunc ordinem servant Palimps. Arch. Lag. 6. et omissa praepos. α, Erf. Bav. sec. Parr. Franc. pr. plerique Lagg. et Venn. text. — In verbis seqq. Ernestius de conject. edidit *caedes fecerat.* Sed codd. lectio satis defenditur locis a Garat. allatis; v. c. I Phil. II 2: *Idemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant.* II 42: *Statinque illa mirabilia facinora effecit.* XIV 3: *Quae L. Antonius in Parmensium liberis et conjugibus effecerit.* v. Plaut. Pseud. II 4, 16.

domum mei fratris. ad Att. IV 3: *Armatis hominibus a. d. tertium Non. Nov. expulsi sunt fabri de area nostra.* — *Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata jussu Clodii.* — *Ille vehemens ruere, nihil nisi caedem inimicorum cogitare, vicatim ambire, servis aperte spem libertatis ostendere.*

capere. v. p. l. Man. §. 66. ABr. laudat Phil. γ'. 118: *Οὐδ' ἢ Ἑλλὰς, οὐδ' ἢ βαρβαρος τὴν πλεονεξίαν χωρεῖ τ' ἀνθρώπου.* v. Sall. Cat. 3.

Incidebantur. Asconius: *Significasse jam puto, fuisse inter leges P. Clodii, quas ferre proposuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus, quam in urbanis tribubus suffragium ferebant, possent in rusticis quoque tribus, quae propriae ingenuorum sunt, ferre.* Eadem confirmat Schol. Ambrosiani Palimps. ad verba or. de Aere al. M.: *Nec suffragia dabis, quibus ostentas.* Quodsi tamen verba §. 89: *lege nova — fecisset; spectes, et quae in laudato Palimps. continuo sequuntur: Nec vero illam nefariam libertatem, ad q. l. Schol. adnotat: Legis mentio fit in oratione, quae habita est pro Milone, Atque per — est* [v. not. ad cap. 12 extr.]: dubitari nequit, duas ibi commemorari leges Clodianas, alteram de libertinorum suffragiis, alteram de libertate [manumissione] servorum, eamque h. l. innui. — In Palimps. Erf. mell. Parr. Arch. et Lag. 18 m. s. legitur *servis nostris*, et mox illum ipsum, uti edidit Lamb. 1566, qui tamen cum Arch.

cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat eius cogitationibus nemo, praeter Milonem. illum ipsum¹⁾, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos in meo²⁾ casu contemserat: Milo unus urgebat.

CAP. XXXIII. Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem illi perduto ac furioso dederunt³⁾, ut huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum respublica suo iure esset ulta. Senatus, credo, praetorem eum circumscripsisset ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. An⁸⁹ consules in praetore coërcendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso, habuisset suos consules. deinde quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum, virtutem⁴⁾ consularem crudelissime vexatam esse meminisset?

1) ipsum illum. 2) etiam in meo. 3) mentem dederunt illi. 4) virum cons. crud. vexatum.

Parr. 7. 9. d. aliisque libris: *obstare Cn. Pompeium novo exhibet.* Bav. sec. 01x: *obstare cn. reditu.*

quasi devinctum. Erf. 02x. Franc. pr. Arch. Bav. sec. Parr. 3. 8. 8. 2 text. *devictum.* Lamb.: *sibi devictum.* Sed v. p. Archia §. 6. Agrar. I § extr.: *Totam Italiam omnibus vinclis devinctam et constrictam teneretis.* —

suam esse. Erf. Parr. 2. 3. 3. 9. uterque Bav. Pith. Barb. 03x. plerique Lagg. Venn. text.: *suam potentiam esse.* Gruterus auctoritate Colon. et sui, delevit verbum *potentiam*, quod neque in Palimpsesto, Arch. Franc. pr. cett. Parr. 0xx. paucis Lagg. ed. Rom. exstat. Dubiam esse optionem, monet Gar. comp. p. Marc. 7. p. Deiot. 3. et infra §. 100. In verbis seqq. rejeci cum Lamb. et Gr. particulam *etiam*, qua carent Palimps. Erf. uterque Bav. Gar. 07x. Taurr. plerique Parr. et Lagg. edd. Rom. Venn.

XXXIII. *mentem illi — dederunt.* Hunc ordinem recepi cum L. et Gar. ex Parr. utroque Bav. Arch. Erf. et Palimpsesto. Victorius V. L. VII § laudat ad h. l. Isocr. ad Phil.: *Οἱ θεοὶ ἐκάστοις τοιαύτην ἐννοίαν ἐμποιοῦσιν, ὥς κ. τ. λ.* Demosth. Phil. α. p. 82: *Δοκεῖ μοι θεῶν τις τὴν φιλοπραγμοσύνην ταύτην ἐμβαλεῖν Φιλίππῳ.* v. Iliad. 19, 86 seqq. 8, 218.

credo, εἰρωνικῶς, ut p. Sext. 19: *Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate deleverant.* — *circumscripsisset, coëcuisset.* ad Att. VII 9: *Si forte tribunus pl. senatum impediens, aut populum incitans, notatus, aut senatusconsulto circumscriptus, aut sublatus, aut expulsus sit.* v. Phil. II 22. XIII 9.

§. 89. *virtutem — vexatam.* Adscivi cum Grutero et Gar. hanc Erf. Col. Werd. Bav. lectionem, in locum vulgatae Lagg. *virum — vexatum*, quam post Graev. recepit Ernestius, quod illa de consule intelligenda foret, Cicero autem tum, cum lege Clodia vexaretur, consularis fuerit. At recte monet Gar. *virtutem consularem esse virtutem in consulatu praestitam, eamque ipsam in Cicerone vexasse Clodium.* Praeterea haud minus recte dici *vex. virtutem*, quam in

oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quae est inventa apud cum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. postremo, nisi cum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rem-
 90 publicam nullam haberetis. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec templa, atque ipsa moenia stare eo vivo tamdiu, et consulatum eius expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo¹⁾ concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? qui cum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus

1) populo Romano.

or. p. Balbo 7: *invidia violatura virtutem L. Cornelii*, et infra 101: *haec tanta virtus — expelletur*. Idem laudat p. Sext. 3: *Tribunorum pl. novorum, qui tum, extremis diebus consulatus mei res eas, quas gesseram, vexare cupiebant*. p. red. in sen. 4: *Nec enim equissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem*. — Ex cett. libris sex Parr. decem Lagg. O2x. Bav. sec. c. Steph. Pith. Pall. *virtute* [Par. 3. O1x. *virtutem*], reliqui *virum* [Lag. 6. Barb. *virum certe*]; et omnes fere codd. cum edd. vett. *neccatum*, praeter Par. 9. Lag. 45. Fabr. in quibus *vexatum* legitur. Verbum *oppressisset*, antea omissum, protulit Gruterus ex Col. Werd. Erf. quibus accedunt Par. 6. et Lag. 15 m. s.

stare. Verr. I 7: *ipso absoluto remp. stare non posse*. v. II Cat. 1. IV 8. p. Sulla 27 in nota ad I Cat. 15.

aram. Similis est locus in Verr. V 48: *Ad populum R. confugient. Hic locus est igitur unus, quo perfugiant; hic portus, haec arx, haec ara sociorum*. v. p. Sext. 67 et quod laud. Abr. Off. II: *Regum, populorum, nationum portus erat et refugium senatus*. Adjectivum *Romano* abest ab omn. Parr. Bav. Arch. Erf. Bav. Taurr. Barb. O7x. et plerisque Lagg. Venn.

quamquam. in Pis. 3: *Ne connivente quidem, quod ipsum esset scelus, sed etiam etc.* ad Fam. IV 15: *Nec audio solum, quod ipsum esset miserum, sed etiam video*.

ustor. Concinnior haec lectio est ab Erf. Col. Bav. Lag. 45. quum Parr. ceterique libri *ultor*, et O2x. Ven. marg. *ultro* prae se ferant. *Ustor* dicebatur servus bustuarius. Lucan. VIII 736 seqq: *Da vilem Magno plebeii funeris arcam; — Robora non desint misero, nec sordidus ustor*. Martial. III 95. *Ustorque taedas praeferat novae nuptae*. v. Catull. 59, 8.

everterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, a mortuis.¹⁾ frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinueritis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Caedi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Coelius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, et incredibili fide.

CAP. XXXIV. Sed iam satis multa de causa: extra⁹² causam nimis etiam multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego, etiam repugnante hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam adspexistis

1) ab inferis.

§. 91. *Et sunt.* Particulae et, hic saepius cum quadam indignatione proferuntur. Verr. V 16 extr.: *Et is tot criminibus testimoniisque convictus in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium — voce damnatus est?* p. Clu. 10: *Et est quisquam, qui cum haec cognoverit, suspicari possit, Oppianicum iudicio circumventum esse innocentem?* p. Sext. 57 sub fin.: *Et causam dicit Sextius de vi? quid ita, quia vivit.* v. p. Archia §. 8. p. 1 Man. §. 42

Excitate. Verr. II 51: *Retinete, retinete hominem in civitate iudices, parcite et conservate, ut sit, qui nobiscum judicet.* v. p. 8. Rosc. §. 78. Sall. Cat. 32, 33. — Ex Erf. utroque Franc. Pith. Grævius recepit *a mortuis*. Consentunt Parr. 1. 2. 3. 6. 7. uterque Bav. O8x. Gar. Barb. d. marg. Venn. cum cett. ante Naug. editis. Orat I 37 extr.: *Patrem ejus dicendo a mortuis excitasses.*

cum falcibus ad Castoris. Sic Bav. Arch. edd. Ald. seqq. At Erf. Fabr. cum *facibus ad Castoris*; ceteri: cum *falcib. ac rastris*. p. Sulla 3: *Ille arma misit, cornua tubas, falces, signa, legiones.* Curt. IX 2, 19: *Tam vasta corpora securibus falcibusque mutilata sunt.* — Phil. I 7: *Pecunia utinam ad Opis maneret.*

M. Coelius. v. Argum. §. 16 seqq. Cic. in Bruto 79 pr.: *M. Coelius — quamdiu auctoritati meae paruit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu et a bonorum causa steterit constantius.* — Verba et in rep. suppleta sunt ex Col. Werd. Erf. Bav. Parr. 1. 4. 6.

XXXIV. §. 92. Quid restat. Fam. IV 15: *Extremum illud est, ut te orem et obsecrem.* VI 22: *Oro obtestorque pro vetere nostra conjunctione ac necessitudine.* X 38: *oro atque obsecro.* v. infra §. 106. — Omnes Parr. uterque Bav. Arch. Erf. Palimps. Venn. 1472. alique libri: *ego etiam*; plures Lagg. d. edd. Rom. Venn. 1499 seqq. *ego autem*.

Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: [atque] haud scio, an multo etiam sit adiuvandus magis. Etenim si in gladiatoriiis pugnis, et [in] infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto
 95 hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant¹⁾, cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet haec urbs praeclara, mihiq[ue] patria carissima, quoquo modo erit merita de me²⁾: tranquilla republica mei cives³⁾ (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quam primam tetigero bene
 94 moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o

1) Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant. 2) merita de me erit. 3) cives mei.

Haud scio. Particulam *atque*, quam d. text. cum vulg. praemittit, rejeci, secutus omnes Parr. Arch. utrumque Bav. Erf. Palimps. Barb. Gar. O5x. Taurr. Lagg. ed. Romanam. Peyronio immo, mihi *equidem* supplendum videtur.

in infimi — conditione. v. not. ad III Cat. §. 12. IV Cat. §. 16. Praepositio *in* propter seq. vocem excidit in Palimps. Erf. et plerisque libris. Mox legitur *ipsos* in Palimps. Colon. Arch. Par. 9. tribus Lagg. m. s. Ven. marg. et apud Severianum p. 544; in Erf. utroque Bav. cett. Parr. Lagg. O7x. *ipsi*.

§. 95. *Valeant, inquit, valeant cives mei.* Ita Palimps. cum Arch. utroque Bav. Erf. Parr. Lagg. aliisque libris. Gruterus ex Col. dedit: *valeant, valeant, inquit, mei c. valeant*, tamquam *παθῆ-τινότερον*. Quint. XI 1, 40: *Quam dignae Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro rep. seditiosum civem toties compescuisset, quique insidias virtute superasset?* Mox Palimpsestus: *sit et haec.*

erit merita de me. Hunc ord. praebent mell. Parr. Palimps. Erf. Bav. pro vulg. *mer. de me erit*. Infra Palimps. Erf. *mei cives*. In cod. Palimps. legitur *propter me*. v. supra §. 38. — In verbis seqq. omnes Parr. cum Palimpsesto ceterisque codd. praebent *quam primum*, quod de Heumanni sententia in *quam primam* emendavit Ernest. probante Gar. qui laudat Liv. XXXVI 9: *eius urbis, quam primam aggressus esset*. XXIII 40: *rem, quam primam peterent*. Idem monet librarios saepissime ex hoc adjectivo adverbium fecisse, ut de Off. I 3, 13: *ex ea parte, quae prima [al. primo] descripta est*. Phil. II 3: *ut eam primum [plerique primo] nominem*.

§. 94. Quint. VI 1, 27: *Cicero quamquam preces non dat Mi-*

cogitationes inanes meae! Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant: mihi umquam bonorum praesidium futurum putarem? Ego, cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem, mihi putarem in patria non futurum ¹⁾ locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox atque ²⁾ defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

CAP. XXXV. Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, flens, ⁹³ sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quae fecerit: timidus, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. plebem et infimam multitudinem, quae P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vestra vita ³⁾, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum

1) futurum in patr. non putarem. 2) et. 3) esset vita nostra, suam se.

loni, eumque potius animi praestantia commendat, accomodavit ei tamen verba, convenientes etiam forti viro conquestiones: O frustra, inquit, mei susce. labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meae. Numquam tamen debet esse longa miseratio. — Erf. cum codd. Quint.: mei suscepti, Palimps. mihi suscepti. Vulgatum dedissem, quod in dedidissem mutandum censuit Gar. comp. §. 4. 91. p. Sext. 51 etc. cum cett. libris servat Palimpsestus, qui paullo infra: mihi putarem in patria non futurum locum. pro qua lect. Bav. Barb. d. editi ante L. mihi non fut. in patr. put. locum; Parr. Arch. Bav. sec. Erf. ceterique cum L. mihi fut. in patr. n. put. locum. v. Quint. IX 3, 23.

mecum — loquitur. Qu. IX 3, 23: Quod interpositionem vel interclusionem dicimus, Graeci παρένθεσιν vocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus intervenit, Ego cum — reddidissem. — Infra Palimps. cum Erf.: vox atque.

XXXV. § 95. quae fecerit. Ita Parr. 1. 6. Arch. Erf. Bav. Lag. 18 m. s. Ven. marg. Lamb. 1566. Graevius ex utroque Franc. quibus adstipulantur septem Parr. 04x. Barb. Gar. plures Lagg. Venn. ceterique ante Naug. editi, adscivit fecisset, quod ex antecedente fecisse natum esse, indicant Bav. sec. 05x. quinque Lagg. id ipsum h. l. repetentes. Vulg. fecit est in d. 02x.

vestra vita se fec. Est hoc ab Erf. Parr. 1. 6. Arch. 08x. et apud Asconium, qui adnotat: Puto jam supra esse dictum, Milonem ex familia fuisse Papia, deinde adoptatum fuisse a C. Annio avo suo materno; tertium patrimonium videtur significare matris, aliud enim quod fuerit, non invenio. Colon.: vita nostra suam se. [Lag. 25. 01x. v. vestra suam se.] Sed v. not. ad or. p. S. Rosc. §. 127.

plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspectam: vestras vero, et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum
 96 esse dicit. Meminit etiam sibi vocem praeconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi praeclarissime fecisse; siquidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis
 97 civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium, gloriam: esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur; quae efficeret, ut absentes

muneribus. ad Quint. fr. III 9: *Angit unus Milo: sed velim finem asserat consulatus. De re familiari timeo, ὃ δὲ παύεται οὐκ ἔτ' ἀνέχτως*, qui ludos H—S CCCIDDD comparet. de Off. II 17: *Honori summo nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emtis reip. causa, quae salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit.* Scholiastes Ambros. in Argum. or. de Aere al. narrat, sestertium sexagies in aere alieno se habere professum fuisse Milonem secundum veterem consuetudinem; et Plin. II. N. XXXVI 13 Milonem sestertia DCC. M. aeris alieni debuisse, inter prodigia animi humani ducit. — Garatonius cum Aldo nepote et Gron. emendavit *deleniret*, quod apud Aseon. l. c. scribitur *delineret*. — Phil. II 43: *Ille [Caesar] muneribus, monumentis congiariis, epulis multitudinem imperitam delinierat.* v. Gar. ad l. c.

secum se. Pronomen se in Erf. Bavv. Arch. Barb. Gar. utroque Fr. Pith. omisum, retinent mell. Parr. I. 4. 6. et d. Paulo infra editi ante Naug. non habent v. *arma*, quam Parr. I. 4. 6. Erf. d. Franc. O3x. servant, neque expunxit Gar. quamquam haec *δεικτι- xōς* dici potuisse monet.

§. 96. *non tam praemia.* de Off. I 19., 63: *Vera et sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maxime natura sequitur, in factis positum, non in gloria iudicat: principemque se esse mavult, quam videri.* Seneca de Benefic. I 1 extr.: *Hoc et magni animi et boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa.* Fam. V 17: *Magnae tibi consolationi debet esse — animi tui conscientia, cum tibi nihil merito accidisse reputabis, si et illud adjunges, homines sapientes turpitudine, non casu, et delicto suo, non aliorum injuria commoveri.*

§. 97. *sed tamen.* v. not. ad or. p. Archia §. 29. In verbis seqq. receptum est: *in coelum homines viderentur adscendere* ex Bav. Erf. mell. Parr. Lag. 43. In rem v. Hor. Od. III 2 et 3. Abra-

adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cuius gradibus etiam¹⁾ in coelum homines viderentur adscendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes⁹⁸ gentes loquentur, nulla umquam obmutescet vetustas. quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces invidiae meae subiiciantur²⁾; tamen omni in hominum coetu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos, et actos, et institutos dies; centesima lux est haec ab interitu P. Clodii, et, opinor, altera, qua fines imperii populi Romani sunt, [ea] non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non,

1) homines in coelum. 2) meae invidiae subjiciuntur.

mius laudat Paradox. I 2: *Quibus tandem gradibus Romulus adscendit in coelum? iisne, quae isti bona appellant? an rebus gestis atque virtutibus?* Gar. addit p. domo 28: *Quibus tamquam gradibus mihi videor in coelum adscendisse.*

§ 98. *De me etc.* v. p. Marc. §. 9. Tac. Agr. extr.: *Quidquid ex Agricola amavimus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum.* — In verbis continuo seqq. Parr. 2. 3. 5. 8. Gar. sec. d. text. Erf. O8x. alique libri habent suis, ex quo L. emendabat tuis. Facilis est permutatio; sic p. S. Roscio 42 pr. Parr. cum ed. Rom. exhibent tuine pro suine. Sed Colon. cum Arch. cett. Parr. d. marg. O1x. et tribus Lagg. m. s. praebet meis inimicis. Garatonio quidem pronomina ab interpretibus profecta videbantur. Mox Parr. Bavv. Erf. Barb. edd. vett. invidiae meae subiiciantur. Heum. attulit Liv. XL 3: *Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiae adjecit.* v. supra §. 73. I Cat. §. 29. et Gar. comp. p. Clu. 29: *Summam illi iudicio invidiam infamiamque esse conflata: atque in hanc flammam recentem C. Junium, qui illi quaestioni praefuerat, injectum esse.*

gratulationibus etc. p. Sext. 63: *Itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur, viae multitudine legatorum undique missorum celebrabantur, ad urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat.* ad Brut. ep. 3 [l. Gar.] *Nihil est in me inane: sed tamen omnium ordinum consensus, gratiarum actio, gratulatioque me commovet.* Phil. XIV 3: *Quanto honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores.* — *Sive in communi gaudio populi R. uni [Ciceroni] gratulabantur, magnum iudicium, sive gratias agebant, eo majus.*

altera qua. Arch. m. pr. O4x. quatuor Lagg. Ven. marg. Naug. prave: *ultra quam.* Fam. XII 23 pr.: *Literas accepi tuas, quas mihi Cornificius altero vicesimo die reddidit. i. e. vicesimo secundo.* Liv. III 55 *Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat.* Liv. XLV 9: *Macedonum fama — omnia, qua Persarum prope immenso imperium fuerat, suae ditionis fecit.* v. Virg. Eclog. 8, 59. Hor. Od. IV 14, 5. — Hittorp. Werd. Bav. Erf. sunt, ea Sed Gar. pron. ea, quo meliores Pall. Parr. Arch. Bav. sec. Oxx. Lagg. destituuntur, expunxit. A plerisque Lagg. et O3x. abest etiam τὸ sunt.

inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et iam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria.

- 99 CAP. XXXVI. Haec tu mecum saepe his absentibus; sed iisdem audientibus haec ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ¹⁾ ista magis divina virtus, eo maiore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ²⁾ ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum umquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quae si vos cepit oblivio: aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? praeclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro,
- 100 Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi:

1) quod est. 2) illa saltem.

XXXVI. §. 99. *quum isto.* Sic edidit Graevius ex Erf. Pith. Franc. pr. Accedunt Arch. Bavv. Barb. Gar. 02x. quinque Lagg. et Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. qui tamen illo pro isto habent. 05x. plerique Lagg. Venu. *quod cum iste; ceteri quod isto.*

illa tamen. Colon. Parr. 1. 6. 9. Arch. d. marg. 02x. Fabr. *illa saltem*, quod recep. Gruterus et seqq. At Garatonius reposuit Erf. Bav. et cett. codd. lectionem, comp. I Phil. 4: *Ut, si quid mihi humanitus accidisset, — hujus tamen diei vocem testem reip. relinquerem etc.* p. Sext. 29: *Qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium — videre posset.* v. p. S. Roscio §. 104.

in me — offendistis. Alii h. verbum passiva, alii vero activa significatione positum esse contendunt. Manut. laudat Verr. I 25: *Hospes Janitor, veritus, ne quid in ipso se offenderit, hominem retinere coepit.* Fam. V 14. *Cum duae res istuc contrariae me conturbent: ex quibus aut in altera mihi velim obtemperes, aut in altera non offendas.* ad Quint. fr. I 1: *Si quis est, in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris etc.* Quinque Parr. cum Bav. sec. 06x. praebent: *si me aliquid offendistis.* Sed mell. codd. scripturam tuetur Arusianus, sive Fronto apud Gar.: *Offendi apud vos.* Cicero p. Corn.: *Quid [l. qui] me apud equites R. offendisse dicebant.* [Adde ad Att. X 4 med.] *Offendisti in me.* Cic. p. Mil.: *Quae si vos oblivio cepit, aut si in me aliquid offendistis, cur non in meo capite luitur.*

§. 100. *a me defuit.* v. p. Mur. §. 7. In rem Cic. ad Fam. II 6: *Ego omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi et locavi: statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quaerere.* v. Asc. in Argum. §. 22. — Pro abjeci in Erf. legitur objeci.

ego meum saepe corpus et vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abieci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, depono. Quid iam restat? quid habeo, [quod dicam?] quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaecumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in huius salute augeatis, aut in eiusdem exitio occasura esse videatis.

CAP. XXXVII. His lacrimis non movetur Milo. est 101 quodam incredibili robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est. quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum eiicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri, et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic iudicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? proicietur? O me miserum, 102

bona fortunas. Saepius haec junguntur. p. Caec. 13: *Ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium.* p. domo 10: *Imminebat tuus furor omniam fortunis et bonis.* Verr. I 44: *Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis praetor adimere, nobis mortuis bona fortunasque poterit?* ad q. l. Ascon.: *Bona in ipsis possessionibus, fortunae in fructibus earum.* Tac. Agr. 31: *Bona fortunasque in tributum egerunt.* v. III Cat 1. p. S. Rose. 3. *Temere igitur Heum. v. bona pro glossemate habuit*

si qua diminutio. Erf. quatuor Lagg. praebent *diminutio*, quod recepit Gruterus. Sed uterque Bav. Arch. Parr. cum plerisque codd. tuentur vulgat. *diminutio*. Sic p. Balbo 9: *Qui saepe se telis hostium, qui diminutioni capitis, qui morti objecerit.* de P. C. 9: *Qui me amor [patriae] subvenire olim impendentibus periculis maximis cum diminutione capitis coegit.* v. p. Mur. 4. — Parr. 2. 3. 5. 7. O5x. Barb. Gar. duodec. Lagg. Taurr. cum Venn. 1472. 80. 99. text. Lamb.: *si qua [quae] diminutio depono, quod non aspernandum videbatur Garatonio.*

quid habeo. Plerique libri addunt *quod (quid) dicam*. Carent hoc additamento Fabrr. uterque Bav. Arch. Erf. Barb. O2x plures Lagg. edd. Rom. Venn. 1482. 99 marg. Omnes tamen hi libri praebent *quid faciam*. Infra Parr. 6 et 9 m. pr. Lag. 43. Erf. Werd. Hittorp. O2x. *videatis; ceteri jubeatis.*

XXXVII. §. 101. *Sit hic — natus est.* Ita Par. 9. tres Lagg. et Erf. Bav. Arch. qui cum plerisque *sed* exhibent. Fabrr.: *sed hic ea mente natus est; ceteri: sed hic e. m. ornatus est.* v. supra §. 68.

expelletur etc. Gar. laudat Demosth. in Aristogit. p. 798: *Δεῖ δὴ πάντα τοῦτο τὸ θηρίον ὑμᾶς ἐξορίσαι, ῥίψαι ἐκ τῆς πόλεως,*

o me¹⁾ infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? mene²⁾ non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quae est grata gentibus: a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P.
 103 Clodii morte acquierunt. quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse

1) om. me. 2) me non.

ἀνελεῖν. In verbis subnexis restitui *O me miserum, o me infel.* ex Erf. quatuor Lagg. Par. 8. edd. Rom. Venn. 1480. 3. 99. ex Quint. VI 1, 24. et XI 3, 172: *Duplex est miseratio, altera cum invidia, altera cum deprecatione demissior. Quare, etiamsi est in illis quoque cantus obscurior, Vos Albani tumuli; neque enim, quasi inclamaret aut testaretur, locutus est: tamen, infinito magis illa flexa et circumducta sunt, Me miserum, me infelicem. et, Quid resp. liberis meis? et, Revocare tu me — potero? Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Pith. O2x. Gar. sex Lagg. O me me miserum, o infel. Ceteri cum utroque Bav. O me miserum, o infelicem.*

acquierunt. Abram. explicat: *Securi facti sunt, magnam oblectationem acceperunt.* ad Att. VII 11 extr.: *Acquiesco et scribens ad te, et legens tua.* XIX 13 extr.: *Crebro regusto tuas literas, in his acquiesco.* Ex Arch. Bav. Erf. Hitt. Werd. Parr. 1. 4. 6. 9. receptum est *mene non.* v. Virg. Aen. I 101.

ego concepi. Similis est locus p. Sext. 69, 143: *Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, quum ad vos judicia, literas, confessiones communis exitii detuli?* v. not. ad II Cat. §. 7. A codd. deter. notae abest τὸ ego. p. Sulla 4: *Conjuratio facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur.* et 3: *Qui consul insidias reip. consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset.*

in me — admisi, eleganter dicitur pro commisi. p. Clu. 60: *Quid umquam Avitus in se admisit?* Ter. Adelph. IV 3; 48: *Me hoc delictum admisisse in me, id mihi vehementer dolet.* v. supra c. 13.

redundant. Eadem metaphora p. Sulla 9: *Hoc possum dicere, me satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit.* v. I Cat. §. 29. — Bav. Erf. Par. 6. edd. L. Grut. seqq. ex fonte illo. Ceteri: ex illo fonte. Mox Erf. Bav. acerbiorum mihi pati. prob. Gar. quum longe durior Synchysis sit de Or. II 11: *Quae ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse.* — In iisdem codd. atque in Fabrr. est *distrahar*, quod recepit Graevius. Omnes tamen Parr. cum cett. vulgatam lect. retinent. — In eandem sententiam p. Sext. 69: *Multo mihi, multo, inquam, iudices, praestat, in eandem illam recidere fortunam,*

voluistis? an ut, inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorum redditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

CAP XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent: (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, et a¹⁰⁴ vobis, iudices, conservandum virum! Minime, minime, inquit. immo vero poenas ille debitas luerit; nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriae natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? huius vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? O terram illam¹⁰⁵ beatam, quae hunc virum exceperit: hanc ingratham, si eiecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. neque enim

quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me huius urbis compotem fecerunt?

XXXVIII. pace tua. Tusc. V 3: Cujus ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. Fam. VII 17: Mihi interdum, pace tua dixerim, levis in urbis urbanitatisque desiderio videbare. — In verbis seqq. vulgatum ut ortum traxit ex compendiarie scriptura v. utinam, quam Parr. 1. 4. 6. 7. 8. Arch. uterque Bav. Fabr. 07x. Gar. plerique Lagg. Taur. iterant. Garatoni propter mutatam syntaxin a Grammaticis τὸ ut pro utinam positum esse censuit. Sed et supra Parr. 3 et 6. exhibent ut, et hoc in 1. Par. 3. uti.

§. 104. subeamus. p. domo 38: Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac sustinebo? p. Clod. 46: Ne multi poenam capitis subirent. In verbis antecedd. receptum est: potius, quam ex Parr. 6. Fabr. Erf. Bav. in locum vulg. antequam.

aut, si forte, pro patria? Sic interpungendum esse censet Muretus V. L. XVI 9, ut, quod sequitur, sit novae periodi principium. Idem monet, esse hoc genus loquendi Graecum, si forte, εἰ τίς ποτε. Sic ad Q. fr. I 2: Intelliges nihil esse a me, nisi orationis acerbitatem et iracundiam et, si forte, raro literarum missarum indiligentiam reprehensam. Orat. III 12 extr.: Ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi suppletionem pedis, imitatus et pauca quaedam verba, et aliquem, si forte, motum. Gar. addit alia, similiter ἐλλειπτικῶς posita; si umquam, si nihil aliud, si quando; et III de Nat. D. 1, 3: Spero te, ut soles, bene paratum venire. Tum Cotta, si mehercule [i. e. si me Hercules juverit], inquit Vellejus. ubi tamen Heindorf. e cod. Glog. recepit: sum meh. In Bav. sec. tribus Lagg. legitur. si forte procul patria.

105. Sed finis. Qu. XI 3, 173: Illa quoque mire facit in

prae lacrimis iam loqui possum: et hic se lacrimis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis, optimum, et sapientissimum, et fortissimum quemque delegit¹).

1) legit.

peroratione velut deficientis dolore et fatigatione confessio: ut p. eodem Mil.: sed finis sit: neque — possum.

fortissimum quemque delegit. Ita Parr. 1. 6. 9. Arch. O3x. octo Lagg. Taur. m. s. Pal. pr. tert. Erf. Hitt. qui tamen cum Bav. elegit prae se fert. Ceteri: et sapientissimum quemque legit. Sed v. supra §. 4 extr. et 21. — Quod exitum iudicii attinet, Asconius ad cap. 33 adnotat: Peracta utrimque causa, singuli quinos accusator et reus senatores, totidem equites et tribunos aerarios rejecerunt. ita ut unus et quinquaginta sententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII, absolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII, absolverunt III. Tribuni aerarii condemnaverunt XIII, absolverunt III. Milo postero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum absens damnatus est. Post paucos dies quoque Milo apud Favonium quaestorem de sodalitiis damnatus est. Deinde apud L. Fabium quaestorem iterum absens damnatus est de vi. Milo in exilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. bona ejus propter alieni aeris magnitudinem semuncia venierunt. Post Milonem, eadem lege Pompeja primus est accusatus M. Saufejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis et Clodio occidendo. Defenderunt M. Cicero, M. Coelius: obtinueruntque, ut una sententia absolveretur. Deinde post paucos dies apud Considium quaestorem lege Plautia de vi, subscriptione eadem accusatus est, quod loca occupasset, et cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis. absolutus est sententiis plenius, quam prius. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, magno consensu damnatus est. Multi praeterea, et praesentes, et cum citati non respondissent, damnati sunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum.

ORATIO

PRO

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus, plebeii generis, (fuerunt enim duae Claudiae familiae: earum, quae Marcellorum appellata est, plebeia: quae Pulchrorum, patricia.) consulatum cum Ser Sulpicio Rufo a. u. c. 705 magnificentissime atque optime gessit [Fam. IV 7], et C. Caesari, res novas molienti, omnibus modis restitit. Edicto enim praefatus, de summa se rep. acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus: et ne absentis ratio comitiis haberetur, quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. Nec contentus, provincias Caesari et privilegium eripere, retulit etiam, ut colonis, quos rogatione Vatinia Novum-comum deduxisset, civitas adimeretur: quod per ambitionem et ultra praescriptum data esset. Fam. IV 7. VIII 3. 10. Suet. Caes. 28. Dio Cass. XL 39. — Bello civili exorto, Pompeium quidem secutus est, ita tamen, ut neque consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus probaret, semperque summe dissideret. Itaque neque multum interfuit rebus gerendis: et post Pharsalicum proelium cum spe vincendi simul abiecit certandi etiam cupiditatem. Quum enim alii, renovare bellum conati, se in Africam conferrent, alii, quemadmodum Cicero, victori sese crederent: medium quoddam M. Marcelli consilium fuit, qui Mitylenis, pulcherrima et ornatissima Lesbi urbe restitit. De quo Seneca in Consol. ad Helviam 9, Brutus in eo libro, quem de virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque umquam bonarum artium cupidiores, quam illo tempore: Itaque adjicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. Idem Brutus ait, C. Caesarém Mitylenas praetervectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Quum ibi satis diu commoratus esset, et frater C. Marcellus, et M. T. Cicero, aliique amici, omni ope nitébantur, non modo ut M. Marcellum Caesari reconciliarent, sed etiam ut ipsi persuaderent, uti precibus atque consilio amicorum parere vellet. Tandem senatus ei reditum impetravit. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quae Cicero ad Sulpicium scripsit in ep. 4. libri IV ad Fam.: *Uno te vicimus, quod de Marcelli, collegae tui, salute paullo ante quam tu cognovimus: etiam, mehercule, quod quemadmodum ea res ageretur vidimus. Nam sic fac existimes, post has misérias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli, sic enim appellabat, laudataque honorificentissime et aequitate tua et prudentia, repente praeter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Ecce rat autem hoc senatus, ut,*

cum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello, et cum C. Marcellus se ad Caesaris pedes abiecisset, cunctus consurgeret, et ad Caesarem supplex accederet. Noli quaerere, ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscantis reip. Itaque cum omnes ante me rogati Caesari gratias egissent, praeter Volcatium, is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse, ego rogatus, mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis, in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium et Caesaris magnitudo animi, et senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Caesari gratias. M. Marcellus, quum jam rediret ad urbem, a P. Magio Chilone, familiari suo, pugione percussus, diem suum obiit, cui Serv. Sulpicius pro collegio et propinquitate funus satis amplum Athenis faciendum curavit, atque in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academiae combussit. Magius se ipse interfecit. Fam. IV. 12. Non caruit suspicione oppressi M. Marcelli Caesar: quem excusat Cicero ad Att. XIII 10: Brutus — per literas purgat Caesarem de interitu Marcelli: in quem, ne si insidiis quidem ille interfectus esset, caderet ulla suspicio; nunc vero, cum de Magio constet, nonne furor ejus causam omnem sustinet? Habita est haec oratio C. Julio Caesare III, M. Aemilio Lepido coss. a. u. c. 708, quo, victis jam iterum in Africa cum Juba rege Pompeianis, annum ad cursum solis accomodavit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum esset.

In *Exordio*, quod ad conciliandam Caesaris benevolentiam ingeniose paratum est, orator exponit, quibus adductus causis hactenus tacuerit, et nunc, M. Marcello restituto, consilium suum mutaverit. cap. 1.

I. *Propositio et Confirmatio.* Sequitur pars prior orationis, quae in laudanda Caesaris clementia versatur: Ampliorem laudem C. Caesar, M. Marcello reipublicae reddito, consecutus est, quam ex omnibus suis victoriis. Namque 1) bellicae laudes communicantur cum multis, et maximam partem Fortuna sibi vindicat: at vero haec gloria tota et propria Caesaris est. cap. 2. Difficilius est iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversariumque jacentem extollere, quam gentes etiam immanes atque innumerabiles vincere. — Amplificatur hic locus a minori, et per prosopopoeiam ipsius curiae, Caesari ob restitutum Marcellum gratias agentis. c. 3. Laudata deinde nobilissima Marcellorum familia, quibus etiam mortuis Caesar dignitatem suam reddiderit, cum brevi anacephaleosi argumentum concludit, dicendo hunc diem, quo se ipsum vicerit, maximis et innumerabilibus gratulationibus jure anteponendum, nullamque aetatem huic laudi finem allaturam esse. c. 4. Simul excusat Pompeianos, a quibus ignorance potius atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate bellum susceptum esse, ipsius Caesaris judicio comprobatur, quem victorem cum Pompeio et Pompeianis comparat Cicero, atque cohortatur, ut isto tam excellenti bono gaudeat, et in conservandis bonis viris defatigari nolit.

II. *Confutatio.* In altera orationis parte Cicero digreditur ad illam Caesaris querelam, quam et Servius ad Aen. VI 612 memorat, dare quidem se veniam Pompeianis: sed ab ipsis quandoque esse periturum. Hanc suspicionem demere conatur, hoc usus dilemmate: insidias ipsi aut a suis, aut a Pompeianis metuendas esse; at in neutros tantum scelus cadere posse, praesertim quum omnes

intelligent, ipsius salute contineri suam, eumque solum omnibus belli vulneribus mederi posse. c. 7 et 8. Tum illam Caesaris vocem: satis diu se vixisse sibi, refellit, dicendo, satis ipsum naturae fortasse et gloriae, at patriae certe parum vixisse. c. 8—9. Commemoratis deinde Caesaris beneficiis, qui non fortuna inflammavit odium, sed bonitate lenierit, orator concludit, ingratum esse injustumque civem, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retineat armatum. Itaque et suo et reip. nomine Caesarem hortatur, ut saluti suae consulat, eiue non excubias modo custodiasque honorum civium, sed etiam laterum oppositus et corporum pollicetur. c. 10.

In Peroratione orator ad Marcelli causam regressus, et publice universi senatus, et privatim suo nomine maximas C. Caesari gratias agit.

CAP. I. **D**iurni silentii, patres conscripti, quocram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, sinem hodiernus dies attulit: idemque initium, quae vellem, quaeque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum, in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac paene divinam, tacitus praeterire nullo modo¹⁾ possum. M. enim Marcello, vobis, patres conscripti, reique publicae reddito, non solum illius sed meam etiam vocem et auctoritatem, et vobis, et reipublicae conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, patres conscripti, et vehementer angebar, cum

1) nullo modo praeterire.

I. §. 1. timore. Ipse tamen ad Serv. Sulp. in ep. 4. l. IV: *Hoc ipso melior est tua, quam nostra conditio, quod tu, quid doleat, scribere audes: nos ne id quidem tuto possumus: nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriae, quae civilibus bellis semper est insolens*

dolore. ad Att. XII 21: *Quod me in forum vocas, eo vocas, unde etiam bonis rebus meis fugiebam; quid enim mihi cum foro sine iudiciis, sine curia, in oculos incurrentibus iis, quos aequo animo videre non possum?* 23: *Meis literis respondisti, ut de foro et de curia. Sed domus est, ut ais forum, quid ipsa domo mihi opus est, carenti foro?* — Itaque solitudines sequor: et tamen, si qua me res isto adduxerit, enitar, si quo modo potero, ut praeter me nemo dolorem meum sentiat.

verecundia. ad Fam. IV 15: *In ipsius [Caesaris] consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo.* — Arch. quinque Parr. Lamb. praeterire nullo modo; mox Erf. non illius solum, sed etiam meam v. Verba cum viderem, quae absunt ab Erf. m. pr. O2x. ut supervacanea tollebat Faernus.

viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset¹⁾, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo aemulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio a me et comite distracto. Ergo et mihi, et meae pristinae vitae consuetudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paullo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis praesertim offensionibus, te auctoritatem huius ordinis, dignitatemque reipublicae tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis anteactae vitae²⁾ hodierno die maximum epit, cum summo

1) virum talem in eadem causa, in qua ego fuisset. 2) vitae anteactae.

§. 2. *qui in eadem causa, in qua ego, fuisset* legitur in tribus Parr. quum ceteri praebent: *qui cum in ead. causa fuisset, in qua ego, non etc.* — Erf. O4x. edd. Rom. Ven. marg. et Ju. *qui in eadem causa esset, in qua ego fuisset.* Cic. ad Fam. VI 6: *Rerum hoc natura et civilium temporum non patietur, ut non in causa pari eadem sit et conditio et fortuna omnium.* p. Sext. 26: *Ptolemaeus frater ejus regis, qui cum esset in eadem causa, jam erat a senatu honorem istum consecutus.*

in nostro veteri curriculo. Ita cum Erf. Pall. Par. 4. pauci codd. Prise. p. 713. et Ambrosianus schol. qui adnotat: *Curriculum dicitur spatium, per quod aguntur currus. Sed metaphorice forense quoque officium curriculum dixit, quasi locum aptum probandis atque exercendis ingenii.* Est autem sensus: cum in eloquentiae curriculo, i. e. foro, imitatore uterer M. Marcello, elanguit studium honesti certaminis, aemulatione sublata. Eadem metaphora in Verr. II 73 *Si ne minimum quidem de eo curriculo vitae, quod mihi semper propositum fuit, decessero.* de Senect. 11: *Haec sunt exercitationes ingenii, haec curricula mentis.*

illo aemulo — distracto. Laudant h. l. Nonius IV 13. et V 39. Servius ad Aen. V 137. — Cic. p. Sext. 62: *Gratissimum fratri suo fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum suorum.* Ad eundem M. Marcellum Cic. procos. in ep. 9. l. XV scribit: *Cum te a pueritia tua unice dilexerim, — maxima laetitia afficior, cum ab hominibus prudentissimis virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis vel me tui similem esse audio, vel te mei.* In verbis seqq. *Ergo et*, particulam et geminant cum Pall. ceterisque codd. omnes Parr. excepto 7, qui cum Crat. L. exhibet: *Ergo et mihi meae pristinae vitae*

signum — sustulisti. Metaphora de re militari desumpta. Caes. Gall. II 20: *Caesari omnia uno tempore erant agenda; vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret.* v. Liv. IX 23. XXII 43. Virg. Aen. VIII 1: *Ut belli signum Laurenti Turnus ab aere extulit.*

§. 3. *Sed paullo ante omnibus.* Sic editur de Victorii conjectura V. L. XVIII 6; namque Erf. Pall. novem Parr. Arch. Bay. O4x. Ven. 1472: *in omnibus*; unde alii ediderunt *his omnibus.* Practerea Par. 9. Bay. O3x. Ven. et paullo. Mox Erf. cum Parr. Bayy. *anteactae vitae.*

consensu senatus, tum praeterea iudicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non minor paene ad omnes, quam ad ipsum ventura sit, laetitia pervenerit: quod ei quidem merito, atque optimo iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo laudis genere¹⁾ praestantior?

CAP. II. Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. tamen affirmo: et hoc pace dicam tua: nullam in his esse laudem ampliolem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Solco saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omnes nostrorum

1) genere laudis.

summo consensu. Sic in Verr. II 39: erat summa voluntas senatus. In verbis subnexus L. et Grut. ex suis codd. receperunt vero pro vulg. vere, quod ex meis unus Par. 9. retinet; et ille quod in sex Parr. Arch. Bav. Oix. Pith. Ven. 1472 omittitur. Ernestius edidit ad ipsum, invitis tamen libris vett. Ex Erf. atque Parr. reposui laudis genere, quem ordinem vulgati invertunt.

II. §. 4. nullius dic. Pall. plures, Hitt S. Victor. Parr. 2. 4. Erf. O5x. Ven. 1499: nulli dicendi, eleganti πολυπτότῳ, ut putat Guilielmus. Mihi, compendii nota omissa, et nullius legendum videtur, quod in Ven. marg. adscriptum est. Ceteri nulla. — Parr. 2. 5. O4x. L. tantaque. p. red. ad Quir. 2: Neminem umquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum non modo augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi possit. — Parr. recentiss. 7. 9; Ven. 1499 et fortasse Erf. tamen affirmo et hoc. [Par. 2. hoc dic. tua. 8. pace t. hoc dic.]. At Arch. Bav. Parr. 1. 3. 4. 5. 6. hoc affirmo et [Parr. 1. 4. Pith. ut] pace dicam tua.

§. 5. usurpare. Verr. V 62. Cum imploraret saepius, usurparetque nomen civitatis. v. c. 47. Off. II. 11: C. Laelius, is, qui sapiens usurpatur. v. not. ad Miloniam §. 18.

omnes nostrorum. Plutarch. in Caes. 15: Ἐπεὶ Φαβίου καὶ Σκιπίωνας καὶ Μετέλλους καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, ἢ μὲν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, Σύλλαν καὶ Μάριον, ἀμφοτέρους τε Λουκουλλοὺς, ἢ καὶ Πομπηίου αὐτὸν, οὐ κλέος ὑπουργάνιον ἦν δει τότε παντοίας περὶ πόλεμον ἀρετῆς, παραβάλοι τι, αἱ Καίσαρος ὑπερβάλλουσι πράξεις, τὸν μὲν χαλεπότητι τόπων, ἐν οἷς ἐπολέμησε, τὸν δὲ μεγέδει χώρας, ἣν προσεκλήσατο, τὸν δὲ πλήθει καὶ βίᾳ πολέμιων, οὓς ἐνέκχησε, τὸν δ' ἀτοπίαις καὶ ἀπιστίαις ἡδῶν, ἃ καδωμάλισε, τὸν δ' ἐπιεικείᾳ καὶ προσηγορίᾳ πρὸς τοὺς ἀλισκομένους, τὸν δὲ δώροις καὶ χάρισι πρὸς τοὺς συστρατευομένους, πάντας δὲ τῷ πλείστας μεμαγῆσθαι μάχας, καὶ πλείστους ἀντισταχθέντων. Ἐπεὶ γὰρ οὐδὲ δέκα πολέμησας περὶ Γαλατίαν, πόλεις μὲν ὑπὲρ

imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorum-
que populorum, omnes clarissimorum regum res gestas
cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero
procliorum, nec varietate regionum, nec celeritate con-
ficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. nec
vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus
potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed
6 victoriis lustratae sunt. Quae quidem ego nisi ita magna
esse fatear, ut ea vix cuiusquam mens aut cogitatio capere
possit, amens sim: sed tamen sunt alia maiora. Nam
bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque
detrahare ducibus, communicare cum multis, ne propriae
sint imperatorum. et certe in armis, militum virtus,
locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, com-
meatus, multum invant: maximam vero partem, quasi suo
iure Fortuna sibi vindicat, et quidquid est prospere
gestum, id paene omne ducit suum. At vero huius gloriae,
C. Caesar, quam es paullo ante adeptus, socium habes

ὀκτακοσίας κατὰ κράτος εἶλεν, ἔθνη δ' ἐχειρώσατο τριακόσια·
μυριάσι δὲ παραταξάμενος κατὰ μέρος τριακοσίαις, ἱκατὸν μὲν ἐν
χεροῖ διέφθειρεν, ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐξώχρησεν

numero proel. Plin. H. N. VII 25: Animi vigore praestantissimum
arbitror genitum Caesarem dictatorem. — Signis collatis quinquagies
dimicavit: solus M. Marcellum transgressus, qui undequadrages
dimicaverat; nam praeter civiles victorias undecies centena et XCIII.
hominum occisa proeliis ab eo non equidem in gloria posuerim.

celeritate. Sueton. Caes. 15: Pontico triumpho inter pompae fer-
cula trium verborum praetulit titulum, Veni. Vidi. Vici. non acta belli
significantem, sicut ceteri, sed celeriter confecti notam. Flor. IV 2, 65:
Nec vana de se praedicatio est Caesaris, ante victum hostem esse, quam
visum. Itaque de eodem Cic. ad Att. VIII 9 extr.: Hoc τέρας
horribili vigilantia, celeritate, diligentia est. — Par. 1. similitudine
bell. uti conjecit Patricius. v. p. 1. Man. §. 28.

lustratae sunt est in Erf. vetere L. codice, in excerptis Graev. et
in Par. 11; illustratae sunt in cett. — de Finn. V 29, 87: Cur ipse
Pythagoras et Aegyptum lustravit, et Persarum magis adiit? cur tan-
tas regiones barbarorum pedibus obiit? Nat. D. II 20, 35: Stella
Martis quatuor et viginti mensibus, sex, ut opinor, diebus minus,
eundem lustrat orbem.

§. 6. amens sim. Idem subjunctivi praesent. temp. usus p. Sext.
47: Hanc ego viam, si aut asperam, aut arduam esse negem, mentiar.
Orat. I. §. 143: Doctrinam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar.

commun. cum multis. Haud aliter omnes Parr. Bavv. cum libris
Gruteri, Graevii et Venn. text. comm. cum militibus Ven. marg. Ju.
L. — Cic. in Verr. V 2: Num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso
aut Cn. Pompeio communicandam putas? Manutius laudat Isocratem
ἐν τῷ παραγραφικῷ: Τῶν μὲν τοιούτων ἔργων, ὅσα μετὰ κινδύνων
πέπρακται, τὸ πλεῖστον ἂν τις μέρος τῇ τύχῃ μεταδοίη· τῆς δ' εἰς
ἡμᾶς αὐτοὺς μετριότητος οὐδεὶς ἂν ἀλλ' ἢ τὴν ἡμετέραν γνῶμην
αἰτιάσαιο. Adde Isocr. Archidam.: Τῶν μὲν ἐκεῖ [ἐν τῷ πολέμῳ]
γιγνομένων τὸ πλεῖστον μέρος τῇ τύχῃ μετέστι. v. Nep. Thrasyb. 1.

neminem. totum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert: tibi cedit: tuam esse totam et propriam fatetur. numquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

CAP. III. Domuisti gentes immanitate barbaras, 8
multitudine innumerabiles; locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quae naturam et conditionem, ut vinci¹⁾ possent, habebant. nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit. animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute praec-

¹⁾ vinci vi. *ut vinci vi.*

§. 7. totum est etc. Cic. ad Plancum in ep. 3. l. X: *Fortuna suffragante videris res maximas consecutus: quod quamquam sine virtute non potuisses, tamen ex maxima parte ea, quae es adeptus, fortunae temporibusque tribuuntur. His temporibus difficillimis reip. quidquid subveneris, id erit totum et proprium tuum.* Mox Par. 3. cum Dresd. O5x. tibi concedit.

temeritas, quae caeco impetu fertur. de Divin. II 41 pr.: *Quibus in rebus temeritas et casus, non ratio, nec consilium valet.* p. Planç. 4: *Populus non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquam, et quadam etiam temeritate.* Non est enim consilium in vulgo, non ratio etc. v. de N. D. II 21, 36 et 44, 113. Graevius ex Erf. et Col. recepit tuam se esse. Ex meis unus Par. 9. pronomen h. l. alienum addit.

III. §. 8. sed tamen ea vic. Par. 1. 2. Arch. Col. Dresd. Pith. Ven. marg. ea tamen vicisti. Bav. et tamen vicisti, quae. — Paullo infra omnes Parr. et Bavv. cum Erf. ceterisque Grut. et Graevii libris omittunt τὸ vi, quod in Venn. 1471. 2. 99. seqq. post vinci inculcatum est. Ernestius secutus Dresd. Ven. 1471. delevit τὸ et ante naturam, quia natura et conditio sint synonyma.

Nulla est enim. Laudat h. l. Lactantius de falsa Relig. I 9: *Nulla enim est, ut ait orator, tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit.* At animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi est; quae ille (Hercules) nec fecit unquam, nec potuit. Haec qui faciat, non modo ego cum cum summis viris comparo, sed simillimum deo iudico. — Nonnulli libri: tanta vis, tanta copia. Sed hoc glossemate carent plerique Gruteri et Graevii libri, Par. 3. 8. 10. 11. Bav. Erf. qui cum O5x. praebet qui facit, quod reposuit Graevius.

victor, temperare, mitigare. Phil. XII 41: *Cujus acerbitas morum immanitasque naturae ne vino quidem permixta temperari soleat.* Orat. 32, 176: *Gorgias his festivitatibus insolentius abutitur, quas Isocrates moderatius temperavit.* Desumpta videtur haec metaphora a fervidis aquis aurisque. Martial. III 23: *Si temperari balneum cupis fervens.* Cic. de N. D. II 35, 132: *Quorum [Etesiarum] flatu nimii*

- stantem, non modo extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem: haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.
- 9 Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed paene omnium gentium literis atque linguis, neque ulla umquam actas de tuis laudibus conticescet: sed tamen eiusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono: at vero cum aliquid clementer; mansueto, iuste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, et in victoria, quae natura insolens et superba est, audimus, aut loquimur: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos numquam vidimus,
- 10 diligamus? Te vero, quem praesentem intuemur, cuius mentem sensusque et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius,

temperantur calores. v. Virg. Aen. I 61. Hor. II Od. 16, 26. — Verba sed simill. d. jud. citant Prisc. p. 605. 1123 et Serv. ad Georg. II 51. Aen. II 794. In rem Suet. in Caes. 73: Tempore extremo etiam, quibus nondum ignoverat, cunctis in Italiam redire permiserat, magistratusque et imperia capere.

nescio quomodo. Off. I 18: In laudibus, quae magno animo, fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus. — Patricius maluit: rebus — obstrepi; alii: res — obrui. At sic Val. M. VIII 12, 3: Quae in Cn. Pompeium et ampla et nova congesta sunt, hinc assensione favoris, illinc fremitu invidiae literarum monumentis obstrepuntur. Ovid. Met. IV 591: Tympana quum subito non apparentia rucis obstrepere sonis, etc.

in vict. De eodem Cic. ad Fam. I 9: In tanta felicitate tantisque victoriis etiam si in nos non is esset, qui est, tamen ornandus videretur. — Particulam aut ante audimus omittunt Par. 3. Erf. Col. Dresd. 05x. retinent cett. cum edd. Rom. Venn. — In verbis seqq. Par. 3. 05x. quodammodo diligamus; de Amic. 8: Nihil est amabilius virtute, quippe cum propter virtutem et probitatem eos etiam, quos numquam vidimus, quodammodo diligamus. v. Off. I 17, 36.

§. 10. Te vero. Eadem fere argumentatio a minori ad majus de Amic. 9. pr.: Quodsi tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos numquam vidimus — diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur, cum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem et bonitatem perspicere videantur? — In verbis seqq. Faernus conjecit sensusque eos. Omnes tamen Parr. Bavv. Oxx. cum libris Grut. Graev. et edd. Rom. Venn.: sensusque et os; rō ut referendum esse ad mentem sensusque recte monuit Ernestius. Eumenius in Paneg. Constantini 20: Nos tamen, qui mitissimos sensus tuos intuemur. v. Off. I 29.

Parietes med. fid. ut mihi videtur. Ita Parr. Bavv. Erf. 07x. Ven 1472. libri Graevii et Grut. nisi quod duo Colon. ut m. videntur; quae verba alii expungenda censuerunt. At Quint. IX 2, 32. de

ut mihi videtur¹⁾, huius curiae tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum et suis sedibus.

CAP. IV. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate praediti, lacrimas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria obfudit. quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, iam ad paucos redactam, paene ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus¹¹ gratulationibus iure antepones. haec enim res unius est propria Caesaris: ceterae duce te gestae, magnae illae quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. huius autem rei tu idem et dux es, et comes: quae quidem tanta est, ut tropaeis monumentisque tuis allatura finem sit aetas: nihil est enim²⁾ opere et³⁾ manu factum, quod non⁴⁾

1) ut mihi videntur. 2) nihil est enim. 3) aut manu. 4) aliquando non.

prosopopoiia: In his quae natura non permittit, hoc modo mollior fit figura; Etenim si mecum. [v. I Cat. 11] Commode etiam nobis aliquas ante oculos esse rerum, personarum imagines fingimus: qualia sunt, Videtur mihi. — Cic. ad Fam. VI 3 extr.: In ea es urbe, in qua haec — parietes ipsi loqui posse videantur. v. II Cat. 1 extr. p: Mil. 8. O1x. Ven. 1499 seqq. C. Caesar ut mihi videtur.

IV. C. Marcelli, ejus, qui cum L. Cornelio Lentulo consul fuit a. u. 703; namque C. Marcellus, qui a. 704 cum L. Aemilio Paulo consulatum gessit, frater patruelis erat. v. Fam. XV 8 et 9.

memoria obfudit. Ita Parr. 3. 6. Erf. Pal. nonus, Gemblac. Colon. Sic de Finn. III 14: Obfunditur luce solis lumen lucernae. Tac. XI 31: Constat eo pavore offusum Claudium. Saepius tamen casus tertius adjungitur. de Nat. D. I 3, 6: Philosophiam, quae quasi noctem quandam rebus offunderet. Plin. III 9 ep.: Numquam sibi tantum caliginis, tantum perturbationis obfusum. Liv. XXXIV 6: Periculum est, ne quis terror vobis obfundatur. Parr. 1. 2. 4. 3. 11. Bav. memoria effudit. Hinc Parr. 3. 7. 9. 10. Arch. uterque Franc. Pith. Ven. 1472 memoriam effudit; edd. Rom. Ven. 1499 memoriam effudit. Haec verba passim a librariis confundi, docent Gronov. et Drakenb. ad Liv. XXXIII 73.

ut tropaeis. Sic scriptum est in Parr. 3. 6. m. pr. Medic. Mauric. S. Victoris, Col. Dresd. Bav. At Erf. Arch. septem Parr. Pith. uterque Franc. O8x. Rom. Venn.: ut nulla trop. quod cum sententiae loci repugnet, Victorius V. L. XVI 21 conjecit non nulla. Sed vocem nulla a glossatore inepto additam esse, vel ex eo intelligitur, quod Par. 2. non allatura, Par. 4. nulla umquam allat. exhibent. Fortasse legendum est: ut quum trop. — at haec tua just. et l. a. florescat etc. praesertim quum in Par. 4. florescat scriptum sit. — Ven. marg.: ut ei sicut trop.

nihil est enim opere et manu f. quod non. Ita Arch. Bav. Erf. Parr. [O7x.] Lambinus dedit opera, quod junctum legitur de Off. II 4, 14:

aliquando conficiat et consumat vetustas: at¹⁾ haec tua iustitia et lenitas animi florescet quotidie magis; ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat
 12 laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, iam ante aequitate et misericordia viceras: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut²⁾ hoc, quod dicam³⁾, perinde intelligi possit auditu⁴⁾, atque ipse cogitans sentio. ipsam victoriam vicisse videris, cum ea, quae illa erat adepta, victis remisisti. nam cum ipsius
 11 victoriae conditione iure omnes victi occidissemus, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriae conditio visque devicta est.

13 CAP. V. Atque hoc C. Caesaris iudicium, patres conscripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo reipublicae misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M.

1) at vero. 2) ut hoc — non perinde int. auditu possit.

Sine hominum manu atque opera. Lact. D. J. VII 11: Nihil enim Tullius ait esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur vel injuria hominum, vel ipsa confectrice rerum omnium vetustate. At vero animi opera videmus aeterna.

at haec. Anacoluthon; quamquam Goer. ad Cic. de Finn. IV 3, 13: Pauca mutat, vel plura sanc. at quum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. contendit, tō at esse apodoseos, et valere attamen.

afferat. Tusc. I 5: Si aliquid oratoriae laudi nostra attulimus industria. v. Phil. II 8.

§. 12. aequitate. Fam. VI 10: Ipse [Caesar], qui plurimum potest, quotidie mihi delabi ad aequitatem et ad rerum naturam videtur.

Vereor ut hoc quod dicam, perinde intell. possit auditu. Sic esse legendum et codices Parr. Memmiani, Arch. Erfurt. Ven. marg. vincunt, et Asconius ad Div. in Caecil. 6. qui cum nonn. Cic. libris ego ipse cog. legit: O3x. Ja. vereor. ut — non perinde; Bav. Venn. vereor, ne. ad Att. XI 22: Videris vereri, ut epistolas illas acceperim.

Alia exempla avertit Manutius ad h. l. et imprimis ad Fam. II 1. v. c. XII 19: Non dubitabam, quin meas literas libenter lecturus esses: verebar, ut redderentur. XIV 14: Sin homo amens diripiendam urbem daturus est: vereor, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit. v. Perizon. ad Sanctii Minerv. IV 13. not. 29. — In verbis seqq. delendum videtur tō jure, quod ab Erf. Par. 11. Col. Pal. pr. sec. tert. O1x. abest. Alii receperunt Patricii conjecturam. — conditione et jure, comparantes Legg. III 1, 3: Nihil tam aptum est ad jus conditionemque naturae. Agr. II 16: Belli lege ac victoriae jure. — Cic. ad Fam. XV 4: In omnibus saeculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quam qui hostium copias vincerent.

V. §. 13. a scelere. Praepositionem omittunt Par. 11. Erf. m. pr. O1x. Phil. II 13: Quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te

Marcellum, deprecantibus vobis reipublicae conservavit: memet mihi, et iterum reipublicae, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros et sibi ipsis et patriae reddidit: quorum et frequentiam et dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potius, et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi, 14 semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis et togae socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe

amplissimis praemiis dignissimos iudicatos esse. v. p. Mil. 4. In Erf. superscriptum est ab, quod in octo Parr. O2x. et in omn. fere Gruterianis legitur, unde Guiljelm. faciebat at.

videtis: non. Ita interpungendum esse, et ratio ipsa, et vet. codd. auctoritas docet, et verba schol. Ambr.: Cum eos, inquit, C. Caesar, qui contra se pro Pompeio arma ceperant, in senatum introduxit, hostes non fuisse iudicavit. Ernestius aliique: videtis. Non ille. v. p. Lig. 61779.

§. 14. *de pace audiendum putavi. Ita Parr. 3. 6 m pr. 2. m. pr. Erf. Egmont. Dresd. Lamb. plerique Palatini [Bav. Put. audendum]; agendum audiendum putavi. Parr. 1. 11. Pall. tres; de p. agendum put. Parr. 3. 4. 8. 9. Arch. Hinc Parr. 7. 10. agendum audiendumque. Verbum esse ante putavi inserunt O3x. cdd. Rom. Venn. — Quod rem attinet, Cic. ad C. Marium [Fam. VII 3] scribit: Pudori malae famaeque cedere, quam salutis meae rationem ducere; cuius me mei facti poenituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quae ibi offendi. — Extra ducem paucosque praeterea, reliqui — in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem. — Quae cum vidissem, desperans victoriam primum coepi suadere pacem, cuius fueram semper auctor. Idem ad Plancium [IV 14]: Si vicissent ii, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram, tamen intelligebam, et iratorum hominum, et cupidorum, et insolentium quam crudelis esset futura victoria. — Me haec prae dicentem atque optime consulentem salutis suae malebant nimium timidum, quam satis prudentem existimari. — Parr. 3. 9. Rom. Ven. 1499. O2x. flagitantium; privato officio. Idem testatur Cic. in ep. ad Pomp. [ad Att. VIII 11, pag. 795 Gr.]: Mea quae semper fuerit sententia de pace vel iniqua conditione retinenda, meminisse te arbitror. Sed mihi non sumo, ut meum consilium valere debuerit, secutus sum tuum; neque id reip. causa, de qua desperavi: sed te quaerebam, tecum esse cupiebam. IX 7: Cum hocne [Pompeio] igitur, inquires, esse vis? beneficium sequor, mihi crede, non causam, ut in Milone. — Ita meruisse illum de me puto, ut ἀχαριστίας crimen subire non audeam. 19: Proficiscamur ad eum; nec mehercule hoc facio reip. causa, quam funditus deletam puto, sed ne quis me putet ingratum in eum, qui me levavit iis incommodis.*

quidem, prudens et sciens, tamquam ad interitum ruerem
 15 voluntarium. Quod quidem meum consilium minime ob-
 scurum fuit: nam et in hoc ordine, integra re, multa de
 pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei
 periculo sensi. Ex quo iam nemo erit tam iniustus rerum
 existimator, qui dubitet, quae Caesaris voluntas de bello
 fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit:
 ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum,
 cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli: qui
 vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se
 maluisse non dimicare, quam vincere.

16 CAP. VI. Atque huius quidem rei M. Marcello sum
 testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum
 etiam in bello congruebant. Quoties ego cum, et quanto
 cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum
 etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem? Quo
 gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus,
 debet esse. non enim iam causae sunt inter se, sed
 17 victoriae comparandae. Vidimus tuam victoriam procliorum
 exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non
 vidimus. quos amisimus cives, eos Martis vis perculit,
 non ira victoriae; ut dubitare debeat nemo, quin multos,
 si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret, quoniam
 ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero
 partis, nihil amplius dicam, quam, id quod omnes vere-
 18 bamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam
 enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis

prudens. Fam. VI 6: *Vel officio, vel fama bonorum, vel pudore
 victus, ut in fabulis Amphiaras, sic ego prudens et sciens ad pestem
 ante oculos positam sum profectus. In eandem sententiam Coelius ad
 Cic. [ad Att. X 9]: Etiam atque etiam Cicero cogita, ne te tuosque
 omnes funditus evertas: nec te sciens prudensque eo demittas, unde
 exitum vides nullum esse. Ter. Eun. I 1, 27: Et prudens, sciens,
 Vivus, vidensque pereō. — Infra Parr. Erf. Dresd. Franc. pr. Egmont.
 Oñx. existimator; Arch. Bav. O2x. extimator. Orat. III 22, 85.
 Me esse non stultum alieni artificii existimatorem. v. Brut. 93, 320.*

VI. §. 16. congruebant. Cic. ad M. Marcell. in ep. 7: l. IV:
*Vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn.
 Pompeii, nec genus exercitus probare, semperque summe dissidere. Qua
 in sententia me quoque fuisse memoria tenere te arbitror. Itaque neque
 tu multum interfuisti rebus gerendis: et ego id semper egi, ne inter-
 essem. — In verbis subnexis Erf. praebet illam vidimus. Idem cum
 utroque Franc. Oñx. omittit jam post enim. Sed Ambros. cum cett.
 retinent.*

§. 17. perculit. v. p. Mil. §. 36. — si fieri posset. Nep. Dion.
 10: *Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si
 possent, ab Acheronte cuperent redimere.*

otiosis, quietis, mediis. Sic Anton. in ep. ad Cic. [ad Att. X
 10]: *Qui se medium esse vult, in patria manet, qui proficiscitur ali-*

minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt¹⁾, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverunt²⁾, vel placati iam, vel satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, et frue¹⁹ cum fortuna et gloria, tum etiam natura et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus incunditasque sapienti. Cetera cum tua recordabere, etsi persaepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuae gratulabere³⁾. de nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quae non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut haec a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis²⁰ viris defatigari, non cupiditate praesertim aliqua aut pravitate⁴⁾ lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicae. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

1) expetiverint. 2) excitaverint. 3) congratulabere. 4) praesertim aut prav. aliq.

quid de altera utra parte judicare videtur. — Quinque Parr. 01x. Ven. mendose: armati — otiosi. Cic. ad Varron. in ep. 6. l. IX: Scio te semper mecum in luctu fuisse, cum videremus extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim otiosis minabantur: eratque iis et tua invisā voluntas, et mea oratio.

ubi fuisset. ad Att. XI 6: Omnes enim, qui in Italia manserant, hostium numero habebantur. Paullo infra Venn. expetiverint, et Paerni liber excitaverint. Sed cett. libri: expetiverunt, excitaverunt.

§. 19. gratulabere. Ita cum Erf. Dresd. 07x. aliisque libris omnes Bavv. et Parr. excepto 4. qui congratulabere prae se fert. —

§. 20. aliqua aut pravitate. Hunc ordinem restitui ex Parr. Arch. Erf. et ex Servio, qui verba Noli — improba laudat ad Aen. I 335. Idem legit falsa fort. sed τὸ stulta cum reliquis codd. etiam Ambros. tuetur. Post improba nonnihil excidisse videtur; nam neque verba: Non enim etc. satis cohaerent cum praecedentibus, et illa: et specie — reip. neque ab Asconio, neque ab Ambros. scholiaste qui h. l. commentatur, memorantur. Accedit, ut Par. 1. 02x.: improba facie quad. Parr. 3. 6. sed facie quad. exhibeant. — Vocem pleri-

- 21 CAP. VII. Nunc venio¹⁾ ad gravissimam querelam et atrocissimam suspicionem tuam: quae non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero esse falsam, numquam tamen extenuabo verbis²⁾. tua enim cautio nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suae. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici? Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui fuerunt³⁾, sint amicissimi.
- 22 Sed tamen, cum in animis hominum tantae latebrae sint

1) Nunc vero venio. 2) verbis extenuabo. 3) superfuerunt.

que rejiciunt omnes Parr. Arch. Bav. Erf. plerique Pall. Col. O5x. Ven. 1472.

VII. §. 21. Nunc etc. Hujus querelae, quam Cicero nusquam commemorat, mentionem facit Servius ad Aen. VI 612: *Contra Caesarem multi, quibus ignoverat, arma ceperant. Est namque ejus dictum, dare quidem se veniam Pompeianis, sed ab ipsis quandoque esse periturum.* — Particulam vero omittunt Arch. Bav. Erf. schol. vetus, O6x. omnes Parr. excepto 4. edd. Rom. Venn. Praeterea Parr. 2. 6. Nunc veniam, unde fluxisse videtur Lamb. Nunc jam venio.

quae — providenda est, i. e. de qua, quam quod attinet — providendum, praecavendum est. p. Rab. perdu. 2: *Existimare debetis, rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam ad P. R. esse delatam.* Ter. Andr. I 3, 3: *Quae si non astu providentur, me et herum pessumdabunt.* Att. II 1: *Quod a me ita praecautum, ita provisum est.*

extenuabo verbis. Ita plerique Parr. Arch. Bav. Venn. Lamb. τὸ verbis abest ab Erf. — Off. II 20, 70: *Neque verbis auget suum munus, sed etiam extenuat.* ad Att. III 15 pr.: *Extenuari spem nostram et evanescere vidi.* v. Verr. V 40 pr. et supra §. 6

in alterutro, in alterutram partem. v. p. S. Rosc. §. 36. Plin. X 34: *Vereor ne in alterutram partem ignorantia lapsus, aut illicita confirmem, aut necessaria impediam.* Prisc. p. 667 et 693: *Cic. p. M. Marcello, Quodsi in alterutro pecc. sit, malim timidus, quam parum prud. videri.* Hinc suspicarer τὸ nimis glossatori deberi, praesertim quum Parr. 3. 6. O5x. magis tim. exhibeant, nisi concinnitas sermonis illam partic. postulare videretur. v. IV Fam. 14.

ex eo num. qui. p. Quintio 23, 75: *Testes dare oportebat ex eo numero, qui haec dicerent.* v. p. Archia §. 31. tecum. v. p. Lig. §. 34.

aut qui fuerunt. Ita edidi secutus Parr. 10 m. pr. 11. Bav. Erf. m. pr. O5x. et veteres L. libros, qui tamen legi malebat supersunt, prob. Ernestio.

et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam. simul enim augebimus diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam, et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturae communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse 25 debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, secleris etiam accedat insidiarumque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicae credamus.

CAP. VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Caesar, uni, quae iacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda iudicia,

§. 22. *latebrae — recessus.* p. Sext. 4 pr.: Cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset. Plin. III. ep. 5: Ita hominum altos recessus magnasque latebras habet. Manut. laudat ad Brut. ep. 1: Est periculosum [temere affirmare de altero], propter occultas hominum voluntates multiplicesque naturas.

augebimus dilig. Ita Arch. Bav. Erf. Dresd. Parr. edd. Rom. Lamb. *augebimus et dilig.* ceteri. Demosth. Phil. β. p. 71: "Εν δέ τι κοινὸν ἡ φύσις τῶν εὖ φρονούντων ἐν ἑαυτῇ κέκτῃται φυλακτήριον, ὃ πᾶσι μὲν ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ σωτήριον, μάλιστα δὲ τοῖς πλήθεσι πρὸς τοὺς τυράννους· τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; ἀπιστία· ταύτην φυλάττετε· ταύτης ἀντέχεσθε. εἰαν ταύτην σώζητε, οὐδὲν δεινὸν μὴ πάθητε.

contineri. Finn. I 40, 53: Saluti prospexit civium, qua intelligebat contineri suam. Plin. X 44: Solemnia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, suscipimus. v. I Cat. 3. Oix.: unius tui vita vitam etc.

fragilit. extimesco. Tusc. V 1: Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, — humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere incipio. — de Rep. III 29: Quae si licentia manare coeperit latius, imperiumque nostrum ad vim a jure traduxerit: de illa immortalitate reip. sollicitor, quae poterat esse perpetua, si patriis viveretur institutis et moribus. —

si cupiat. Est hoc a Parr. 10. 11. Bav. Erf. Col. duob. Put. S. Vict. et Pall. praeter nonum, qui eum cett. Parr. edd. Rom. Ven. 1499 etiamsi cup. praebet. Arch. etsi cupias. Ven. 1472 etiam deum si cup. Ter. Ad. IV 7, 45: Ipsa si cupiat salus servare prorsus non potest hanc familiam. Plaut. Mostell. II 1, 4: Nec salus nobis saluti jam esse, si cupiat, potest. v. Westerh.

VIII. *excitanda, erigenda.* de Amic. 16: Eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet. v. p. 1. Man. §. 25. ad Fam. IV 4. p. 215: Tanta perturbatio et confusio est rerum, ita perculsa et prostrata foedissimo bello jacent omnia etc. Idem ad Cassium in ep. 10. l. XII: Auctoritate vestra resp. exsurget, et in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum.

constituenda. Verbum solemne. p. Tullio 8: Hoc iudicium prop-

revocanda fides, comprimendae libidines, propaganda soboles: omnia, quae dilapsa iam diffluxerunt¹⁾, severis
 24 legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis, et praesidia stabilitatis suae: multaque uterque dux faceret armatus, quae idem togatus fieri prohibuisset. Quae quidem tibi nunc²⁾ omnia belli vulnera sananda³⁾ sunt: quibus, prae-
 25 ter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam praeclarissimam et sapientissimam vocem invitatus audivi: Satis diu vel naturae vixi, vel gloriae. Satis, si ita vis, naturae fortasse: addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum. Quare omitte,

1) jam fluxerunt. 2) om. nunc. 3) curanda.

ter hominum nimiam licentiam constitutum est. v. ibid. §. 13. p. S. Rosc. §. 159. In rem Suet. Jul. 41: *Judicia ad duo genera judicium redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. 42: Poenas facinorum auxit; et cum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exsulabant, parricidas, ut Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit. Jus laboriosissime et severissime dixit. c. 44: Jus civile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia optima quaeque et necessaria in paucissimos conferre libros [destinabat]. v. Dion. C. XLIII 25.*

revoc. fides. Suet. 42: *De pecuniis mutuis, disjecta novarum tabularum expectatione, quae crebro movebatur, decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent, per aestimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducto summae aeris alieni, si quid usurae nomine numeratum, aut perscriptum fuisset; qua conditione quarta pars fere crediti deperibat. v. Off. II 24.*

comprim. libidines, profusi sumtus, ventris et ganeae paratus. Hinc Suet. 45: *Legem praecepit sumtuariam exercuit, dispositis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent; submissis nonnumquam lictoribus, — qui jam apposita e triclinio auferrent. v. not. ad II Cat. §. 20.*

propag. soboles. Phil. I 6: *Ille L. Brutus stirpem jam prope in quingentesimum annum propagavit. Verr. V 70: Sui generis initium ac nominis ab se gigni et propagari vellet. In rem Dio Cass. l. c.: 'Επειδὴ τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία, διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, — πολυπαιδίας ἄθλα ἐπέθηκεν. App. Civ. II 102: Τὸ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγρασάμενος, ἐς ἡμῖν λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὐρεῖν.*

ornamenta etc. v. p. I. Man. §. 6. Manutius addit Agrar. II 29: *Unumne fundum pulcherrimum populi R. caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium etc. — sananda est in omn. Parr. Bavv. Lamb. Erf. Dresd. utroque Fr. Oßx. edd. vett. unde recepit Graevius. Ex iisdem repositum est tibi nunc, et nemo mederi.*

quaeso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Saepo enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium cunctamque rempublicam res tuae gestae complexae sint, tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum ieceris. Illic tu modum vitae tuae¹⁾ non salute reipublicae, sed aequitate animi definies? Quid, si istud ne gloriae quidem tuae satis est? cuius te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne²⁶ igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliud amplius. Quodsi rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est, vide, quaeso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae: siquidem gloria est illustris ac pervagata²⁾ magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

1) tuae vitae. 2) multorum et magnorum.

§. 23. *Satis diu vel nat. vixi etc.* Ita legunt Erf. vetus L. codex, Scholiastes [O1x.] et Faernus pro vulgato: *Satis te diu — vixisse.* Phil. I 13 extr.: *Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad aetatem, vel ad gloriam.* v. III Cat. extr. Paullo infra novem Parr. Arch. edd. Rom. Venn. addo etiam; Parr. 8. 10. Bav. addam etiam. p. Clu. 55: *Condemnatus est C. Junius, adde etiam illud, si placet etc.* p. Tullio 7: *Etiam illud addam, quod ad rem pertinet.* p. Sulla 12: *atque etiam illud addam etc.*

tibi soli. In hanc sententiam Cic. de Rep. I 4: *Neque enim hac nos patria lege genuit, aut educavit, ut nullā quasi alimenta exspectaret a nobis, ac tantummodo nostris ipsa commodis serviens, tutum perfugium otio nostro suppeditaret, et tranquillum ad quietem locum: sed ut plurimas et maximas nostri animi, ingenii, consilii partes ipsa sibi ad utilitatem suam pigneraretur, tantumque nobis in nostrum privatum usum, quantum ipsi superesse posset, remitteret.* de Off. I 7: *Ut praeclare scriptum est a Platone [ep. 9 ad Archyt.], non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat.*

maximorum op. Fam. X 29: *Fundamenta jeci salutis tuae.* XII 23: *Cunctantibus ceteris a. d. XIII Kal. Jan. fundamenta jeci reip.* Ed. Wald. majorum oper. Hinc Ernestii suspic. tuorum op., quod in marg. Crat. exstat. At nostram lect. cum cett. libris tuetur Priscianus pag. 1209, qui cum duobus Parr. et edd. vett. habet: *quae cogitas nondum ieceris, quum cett. Parr. Arch. Bav. Erf.: nondum, quae cogitas, jec. prae se ferant.* In iisdem codd. legitur *vitae tuae.*

§. 26. *Parumne.* p. Sext. 58: *Parumne videbatur, populum R. judicare etc.*

pervagata magnorum vel. Rejeci verba multorum et, quae neque

- 27 CAP. IX. Haec igitur tibi reliqua pars est; hic restat actus; in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composita cum summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriae, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum; quod cum venit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla est futura¹⁾? quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore
28 flagravit. Nec vero haec tua vita ducenda est, quae corpore et spiritu continetur. illa, inquam²⁾, illa, vita est tua, quae vigebit memoria saeculorum omnium: quam

1) nulla fut. est. 2) illa, illa, inquam.

in Erf. Pith. Dresd. utroque Franc. neque in decem Parr. O2x. Arch. Bav. Ven. 1471. 72. comparent, et a glossatore profecta videntur, praesertim quum Par. 7 *pervagata multorum vel*, et Mediol. *pervagata multorum magnorum vel* praebent. Phil. I 12: *Ea est autem gloria, laus recte factorum, magnorumque in remp. fama meritorum, quae cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur.* Faernus delevit v. *cives*, quae abest a Palat. nono, Colon. Pith. Arch. Parr. 1. 2. m. pr. 5. 5. 6. O4x.

IX. §. 27. *reliqua pars est.* Eadem metaphora ad Qu. fr. I extr. [1. Man.]: *Illud te ad extremum et oro, et hortor, ut tamquam poetae boni et actores industrii solent, sic tu in extrema parte et conclusione muneris ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tamquam tertius actus, perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur.*

remp. constituas. Remp. constituere dicuntur, qui legibus, [jure publico] institutis, moribus atque disciplinis civitatem confirmant. v. de Rep. I 2. III 4. — In verbis continuo seqq. Parr. 1. 2. 4. 5. 7. 9. Dresd. uterque Francii, Venn. 1471 et 72. *inprimis cum summa etc.*, Parr. 8 10. 11. Arch. Bav. Erf. *inprimis summa.* Itaque Lamb. Faernus, Graev. suos codices secuti v. *composita*, quasi male inculcatam repudiarunt. Ed. Rom. Pith. *inprimis composita summa tr.* [summo otio]. Hinc probabile sit, propter syllabas admod. similes, alterutram vocem excidisse. Sic in or. p. 8. Rose. §. 59 et p. 1. Man. §. 19. v. *conjuncta* in plerisque codd. et edd. vett. periit. Mox Parr. 1. 5. 6. nonnulli Lamb. Pith.: *cum summo otio perfr.* At de Rep. I 4: *In illa tranquillitate atque otio jucundissime vivere.* v. p. Archia §. 50.

Quid est enim hoc ipsum diu — extremum. Ita cum nonnull. codd. Cic. et Schol. vetere etiam Servius, qui h. l. assert ad Aen. X 467. Patrio verba hoc ipsum vacare videbantur. de Senect 19: *Quamquam, o dii boni! quid est in hominis vita diu? sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum; cum enim id advenit, tunc illud, quod praeteriit, effluxit: tantum remanet, quod virtute et recte factis consecutus sis.* Tusc. I: *Quae vero aetas longa est, aut quid omnino homini longum? — nulla est futura.* Ita Erf. [Dresd. Fr. pr.] Arch. Bav. ed. Rom. omnesque Parr. praeter 5 et 7.

posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quae quidem, quae miretur, iam pridem multa habet: nunc etiam, quae laudet, expectat. Obstupescant posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumera- biles, incredibiles victorias, monumenta innumera, trium- phos, audientes et legentes tuos. Sed, nisi haec urbs 29 stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad coelum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriae restinxeris; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam

qui cum Venn. *futura est* habent, pro vulg. *futura sit*. v. Garat. ad Phil. II 8. pag. 210.

§. 28. *Illa, inquam, illa*. Haec est codd. atque edd. vett. lec- tio, pro qua Patr. coniecit: *illa, illa inq.* In verbis proxime antecedd. Gemblac. Colon. atque Erf. m. pr. *ducenda*: ceteri cum Arch. Bay. Oxx. Parr. edd. Rom. Venn. *dicenda*; et Par. 4: *vita tua haec di- cenda est*. v. p. l. Man. §. 17.

inservias. p. Sext. 68: *posteritatis gloriae serviamus*. — Erf. Egmont. Dresd. Arch. Bay. Parr. 2. 3. edd. Rom. Venn. praebent *munera*, quasi respexerit Cicero munus gladiatorium ceterosque mag- nificentissimos ludos, quos a Caesare populo R. datos describunt Sueton. in Caes. 59 seqq. Dio Cassius XLIII 23 seqq. Heumannus quidem hac voce exstrukciones magnificas Caesaris significari putat, compar. Vell. Pat. II 48: *perfectis muneribus theatri*. 150: *Pom- peii munera absumta igni*. Sed facillima est ista permutatio in codi- cibus, praesertim quum in plerisque Parr. *innumera* scriptum sit. Itaque mihi Lamb. et Graevius jure lectionem plurimor. codd. adsci- visse videntur, quamvis *innumerales* praecesserit, et de Orat. II 22 extr., pro *innumeri principes*, quae est codd. lectio, ex Nonio receptum sit *meri principes*, ut temere multis τὸ *innumerus* voca- bulum Ciceronianum non videatur. Recte praeterea monet Graevius, spectacula male accenseri triumphis et victoriis, et sententiam requi- rere hic epitheton addi τῶν *monumentis*, sicut praecedd. duabus voci- bus adjecta sint epitheta.

§. 29. *vagabitur*. Gravior etiam atque verior est illa Cic. sen- tentia de Rep. I 17: *Quid porro aut praeclarum putet in rebus huma- nis, qui haec deorum regna perspexerit, aut diuturnum, qui cognove- rit, quid sit aeternum, aut gloriosum, qui viderit, quam parva sit terra, quam nos in exigua ejus parte affixi, speremus tamen, nostrum nomen volitare et vagari latissime*. Eadem metaphora de Nat. D. III 1: *Habere non vagam et errantem, sed stabilem certamque sententiam* v. Phil. II 3.

restinxeris. v. p. Mur. 23 extr. — *cupiditate, studio*. Tac. I 1: *sine ira atque studio*. Hist. I 1: *nec amore quisquam, et sine odio dicendus est*. Sall. Cat. 31: *Omnes homines — ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet*. Ad verba: id — pertinebit v. p. Archia 12.

iudicibus, qui multis post saeculis de te iudicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius; quam nos. nam et sine amore et sine cupiditate, et rursus sine odio et sine
 30 invidia iudicabunt. Id autem etiamsi tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla umquam sit oblivio.

CAP. X. Diversae voluntates civium fuerunt, distractaeque sententiae. non enim consiliis solum, et studiis, sed armis etiam, et castris dissidebamus. erat autem obscuritas quaedam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi
 31 expediret; multi quid deceret: nonnulli etiam, quidliceret. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est iniustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit,

X. consiliis — armis. Idem ad M. Marcell. [Fam. IV 7]: Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quae erant in nobis superiora: sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Fam. VI 1: Dolebam pilis et gladiis, non consiliis atque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Off. I 24: Armis et castris tentata res est.

obscuritas. Fam. V 19: Quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est; ita tamen, ut si nos ii sumus, qui esse debemus, dubitare non possimus, quin ea maxime conducant, quae sunt rectissima. v. p. Lig. 6.

§. 31. Perfuncta. p. Sext. 49: Plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium malle videtur. Ex Pall. aliquot, Parr. Bavv. Erf. Col. O2x. repetitum est nec qui in locum vulg. neque. — In verbis ab aliis erepta, praepositionem ab a P. Manutio, aliisque repudiatam, retinent cum ceteris omnes Parr. Bavv. Ambrosianique codd. et Schol. Ambrosianus; neque vero et sententia loci, et ratio Latinae linguae, eam deleri jubent, id quod temere contendit Graevius; nam in Verr. III 48 extr.: Neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit. in Vatin. 12 pr.: Eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis? Etiam in ep. 3 ad Fam. I plerique codd. cum Venn. legunt: ne eripiatur causa regia a nobis. Sic Ter. Eun. IV 6, 1: illam a me eripiat. 14: quam miles a me nunc vi ereptum venit. — animum retinet armatum. In eandem sententiam p. Sext. 27: animo tamen hostili in pristina mente mansit.

cecidit, qui in causa. Ita hunc loc. ex tribus Colon. primus emendavit Modius [Novantiq. Lect. ep. 151]. Accedunt sex Gruteri, duo Graevii codd. cum Erf. Arch. Parr. 1. 3. 4. 7. 10. 11. O2x. Ceteri cum edd. Rom. Venn. praebent vulgatum quam qui, quod sententiae loci repugnat. In plerisque Parr. tō qui vel quam per compendium scriptum est, ut fortasse quique vel atque legi possit. de

qui in causa animam profudit. quae enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed iam ³² omnis fracta dissensio est armis, et exstincta aequitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui habent aliquid non sapientiae modo¹⁾, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Caesar, salvo, et in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hanc salva esse volumus, et hortamur, et obsecramus, ut vitae, ut saluti tuae consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum pollicemur.

CAP. XI. Sed ut²⁾ unde est orsa, in eodem terminetur ³³ oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar, maiores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus et lacrimis sentire potuisti: sed quia

1) qui modo habent aliquid non solum sap. 2) om. ut.

Off. I 24, 48: *Inventi multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profundero pro patria parati essent.* p. Clu. 6, 13: *Sanguinem suum profundero cupit.* v. p. Mil. 18: extr.

§. 52. Sed jam. Particulam quia in nonn. libris post sed, atque infra ante Nisi additam, ignorant Pall. tres Coll. Put. S. Vict. Erf. Arch. Bav. O1x. omnesque Parr. cum Venn. — In Erf. Arch. Bav. decem Parr. O3x. abest τὸ et post armis; hinc ed. Rom. *exstinctaque.*

qui habent aliquid non sapientiae modo. Ita legendum videtur cum Bav. Parr. 1. 3. 3. 6. 7. 8. O5x. Venn. Sic enim plerumque Cicero, quum a majori transgreditur ad id, quod est minus. v. II Cat. §. 27. p. Mil. §. 3 extr. Par. 2: *non sapientiae solum.* Ceteri retinent vulg.: *qui modo habent aliquid non solum sap.* in Verr. II 40: *ne tum quidem te potuit salutis tuae ratio ad officium sanitatemque reducere?* in Pis. 20: *sua quemque fraus de sanitate ac mente deturbat.* In verbis ut — consulas Parr. 2. 4. 7. 8. 10. 11. cum Erfurt. et duobus Lamb. habent *ut vitae tuae et saluti cons.* A Parr. 1. 3. 3. 6. abest *ut saluti tuae.*

subesse aliquid. Phil. IX 2: *Ea fuit legatio, in qua periculi suspicio non subesset.* ad Herenn. II 3: *Negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid.* p. Clu. 13: *suberat etiam alia causa.*

laterum — oppositus. ad Att. VII 25: *Pompeium persequi Caesar dicitur, quid? ut interficiat? et non omnes nostra corpora opponimus?*

XI. §. 55. Sed. Gruterus plures Pall. duos Coll. quibus pauci Parr. et fortasse O4x. adnumerandi sunt, secutus, delevit particulam ut post sed, quam ab Arch. Bav. octo Parr. Erf. O4x. Dresd. Venn. aliisque libris servatam tueri videtur locus omnino similis in Verr. IV 16: *Verum, uti Lilybaeum, unde digressa est, oratio reverlatur: Diocles est etc.* — Parr. 1. 2. 3. 6. 7. O5x. Arch. ed. Rom.: *oratio mea.* Venn.: *mea termin. oratio.*

sed quia etc. Corruptissimus est omnis hic locus in libris vett. namque Parr. 1. 2. 3. 4. 3. 6. 10. Arch. Bav. O4x. Pith.: *Et quoniam, vel Et qm, unde sex Pall. tres Coll. O2x: Et quia, quod pro-*

non est omnibus stantibus¹⁾ necesse dicere, a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, [et quod volunt,] et quod fieri²⁾ decet, [et quod] M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano et reipublicae reddito, ... fieri id intelligo³⁾. Nam lactari omnes, non ut de unius solum, sed ut
 54 de communi omnium salute, sentio: quod autem summae benevolentiae est, quae mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, praeter cum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum; certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, praestare debeo. Itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri iam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

1) stantibus omnibus 2) om. fieri. 3) reddito, deberi intelligo.

prius ad verum accedere videbatur Grutero. Idem et Faerni liber cum Erf.: *omnibus stantibus*, nisi quod a Par. 1 et Pith. τὸ omnibus abest, et Arch. Bav. O3x. ed. Rom. *adstantibus* exhibent. Praeterea octo Parr. Arch. Bav. Coll. Put. [Pall.] Dresd. O7x. *quodammodo et quod fieri decet M. Marcello*; et mox omnes Parr. Arch. Bav. Erf. Dresd. cum libris Gruteri, Puteani, O8x. *reddito fieri id* [f. illud O1x. Rom. *id fieri nonn.* Parr. Arch.] *intelligo*. Est igitur mutila codd. scriptura haec: *Et [Sed] quoniam [quia] non est omnibus stantibus necesse dicere, a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo et quod fieri decet, M. Marcello a te huic ordini populoque R. et reip. reddito fieri id intelligo*. Lacunas, quae evanidae vetustissimi codicis scripturae deberi videntur, id quod praesertim in fine orationum accidit, variis modis explere conati sunt et librarii et editores. Lambinus, cujus codd. cum nostris consentiunt, dedit: *Cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello — reddito praecipue id a me fieri debere intelligo*. Graevius: *Cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod decet, et quod M. Marc. — reddito fieri intelligo*.

§. 54. *Nam lactari etc.* Arch. Bav. Erf. Par. 9. veteres Lambini libri: *non de unius — sed de*. Idem cum Parr. 1. 5. 4. 3. 6. 7. 11. Pith. Franc. pr. O1x. *de communi salute*, quum Par. 10. Dresd. *de omnium salute* praebent. Vocula solum abest a Parr. 1. 2. 5. 4. 3. 6. 9. Bav. O3x. Dresd. et a vet. libris Lambini, qui eam delendam et τὸ omnium retinendum censuit.

ut vix. Idem ad eundem M. Marcell. in ep. 9. libri IV: *Mihi salus tua tantae curae est, ut Marcello fratri tuo aut par, aut certe proximus sim*. In verbis seqq. plures Parr. Arch. Bav. Dresd. Franc. pr. ed. Rom. *ut me omnibus etc.*

cumulus accesserit. Fam. XV 12 extr.: *Quodsi feceris magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet*. v. p. S. Roscio §. 8.

ORATIO

Q. LIGARI O.

ARGUMENTUM.

Q. Ligarius, quum esset nulla belli suspicio, cum **C. Considio Longo** propractore legatus in Africam profectus, et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia satis facere hominibus non posset, si quemquam alium provinciae praefecisset. Anno sequente, u. c. 703. quum bellum civile inter Pompeium et Caesarem exarsisset, multique in Africa, qui Pompeio studebant, aliquem ducem sibi quaererent; **Q. Ligarius**, ad suos redire cupiens, nullo quidem se implicari negotio passus est, sed tamen in Africa restitit. Interim **P. Attius Varus**, qui paucis ante annis ex praectura eam provinciam obtinuerat, amissis ad Auximum cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenit, atque eam sua sponte vacuam occupavit. Hic venientem Uticam cum navibus **L. Aelium Tuberonem**, qui Africam sorte, ex **S. C.** coniecta, obtinere debebat, portu atque oppido prohibuit, neque affectum valetudine filium exponere in terram passus est. [*Caes. Civ. I 50. 51.*] Devictis Pompeianis, quum sine mora **Adrumetum** introisset **Caesar**, quamquam Africanæ causæ iratior, **Q. Ligario**, qui tum ibi fuerat, vitam concessit; quo facto exsul aliquamdiu procul a patria vixit. At **Romæ M. Tullius Cicero** una cum fratribus **Q. Ligarii** aliisque propinquis supplicare non destitit, ut reditum ei impetraret, de qua re ipse in ep. 14. l. VI scribit: *Cum a. d. V Kal. intercalares priores, rogatu fratrum tuorum venissem mane ad Caesarem, atque omnem adeundi et conveniendi illius indignitatem et molestiam pertulissem: cum fratres et propinqui tui jacerent ad pedes, et ego essem locutus, quæ causæ quæ tuum tempus postulabat: non solum ex oratione Caesaris, quæ sane mollis et liberalis fuit, sed etiam ex oculis et vultu; ex multis præterea signis, quæ facilius perspicere potui, quam scribere, hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubiâ non esset.* Hoc tempore **Q. Tubero**, doctissimus quidem habitus juris publici et privati, atque Caesaris clementia simul cum patre restitutus, accusavit **Q. Ligarium**, quod in Africa fuerit. Odii causam refert etiam **Pomponius** in fr. 2. §. 46 D. 1, 2: *Q. Ligarius, cum Africae oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eum accusavit.* Reum pulcherrimâ hac oratione in foro defendit Cicero, perfecitque, ut **Caesar** ei ignoverit, auctore **Plutarcho** in *Cic.* cap. 59: *Λέγεται δὲ καὶ, Κοῦρτου Λιγαρίου δίκην φεύγοντος, ὅτι τῶν Καίσαρος πολέμιων εἰς ἐγεγόνει, καὶ Κικέρωνος αὐτῷ βοηθοῦντος, εἰπεῖν τὸν Καίσαρα πρὸς τοὺς φίλους· Τί κωλύει διὰ χρόνου Κικέρωνος ἀγοῦσαι λέγοντος, ἐπεὶ πάλαι κέκερται ποιεῖν ὁ ἀνὴρ καὶ πολέμιος; ἐπεὶ δ' ἀρξάμενος λέγειν ὁ Κικέρων ὑπερφυῶς ἐκίνει, καὶ προὔβαινεν αὐτῷ πάδει τε ποικίλος καὶ χάριτι θαυμαστὸς ὁ λόγος, πολλὰς μὲν ἵεναι χρόας ἐπὶ τοῦ προσώπου τὸν Καίσαρα, πάσας δὲ τῆς ψυχῆς τρεπόμενον τροπὰς κατὰδῆλον εἶναι· τέλος δὲ τῶν κατὰ Φάρσαλον ἀψαμένου τοῦ ῥήτορος ἀγώνων, ἐκπαδῇ*

γενόμενον, τινὰ χθῆναι τῷ σώματι, καὶ τῆς χειρὸς ἐκβαλεῖν
ἐν τῇ τῶν γραμματίων. Τὸν γοῦν ἄνθρωπον ἀπέλυσε τῆς αἰτίας
βεβιασμένος. Q. Ligarium, familiarem Bruti, postea cum cete-
ris contra Caesarem conjurasse, atque demum proscriptum cum
fratre interfectum esse, narrat Appianus Civ. II 113 et IV 22.
Tuberonem autem, cujus oratio Quintiliani temporibus adhuc
exstitit [X 1, 25.], hac Ciceronis eloquentia victum a causis
agendis ad jus civile transiisse, auctor est Pomponius in fr. 2.
§. 46. D. 1, 2.

In Exordio ironico orator irridet accusatorem, qui Q. Ligarium in
Africa fuisse, inauditum crimen detulerit, deinde fatetur eum in
ea parte fuisse, qua ipse Tubero, cui prius de suo delicto con-
fitebatur sit. §. 1.

I. Sequitur Narratio atque Confirmatio, qua ostenditur, duo tem-
pora, unum, cum sit legatus in Africam profectus; alterum,
cum eslagitatus a provincia praepositus Africae sit, carere cri-
mine. §. 2—4. Tertium autem tempus, quo post adventum
Vari in Africa restiterit, necessitatis crimen esse, non voluntatis.
§. 5. Facta conclusione, orator, quo magis veniam Q. Ligario
impetret, se in graviore etiam culpa fuisse confitetur, Caesaris-
que admirabilem clementiam atque liberalitatem extollit. §. 6—7.
— Tum *retorquet* crimen in adversarium, invidiamque ei con-
citatur, qui 1) et ipse in acie Pharsalica acerrime contra Caesarem
pugnauerit, atque nunc, impunitate sibi concessa, Caesarem ad
crudelitatem oratione sua acuatur. §. 8—10. 2) qui exsilii poena,
in qua Ligarius sit, non contentus, aut mortem postulet, aut
ne ignoscatur. §. 11—16. 3) qui Ligarii factum scelus appella-
rit, quo nomine illa adhuc causa caruerit. Comprobatur hoc
ipsius Caesaris testimonio. §. 17—19. 4) qui Ligarium accuset,
cujus causa etiam melior sit, quam illa Tuberonum; facilius enim
fuisse Tuberoni, in Africam non venire, quam Ligario, quem
idem senatus legaverit, ex Africa exire; neque tamen Q. Liga-
rium, sed P. Varum imperium ejus provinciae habuisse. Ad
hoc Tubero, si in provinciam recepti essent, non Caesari eam
tradituros, sed contra Caesarem retenturos fuisse: exclusos enim
provincia, in Macedoniam ad Cn. Pompeii castra venisse. §. 20—23.
Facta digressionem in laudem constantiae L. Tuberonis, orator
illud denique argumentum subijcit, etiam cum acceptae injuriae
querela nihil commovisset Cn. Pompeii animum, Tubero
tamen non languidiore studio in causa fuisse. §. 26—28. Con-
cluditur ista confirmatio per formam dilemmatis, quo demonstrat
Cicero, Tuberonem neque de privatis, neque de publicis injuriis
debuisset conqueri. §. 29.

In Epilogo orator, omnem orationem ad Caesaris misericordiam atque
clementiam referens, post brevem anacephaleosin delicti veniam
petit, rogaturque, ut Q. Ligarium voluntate nequaquam a se alie-
num, et necessariis suis, et Sabinis, et Brocchorum domui, et
fratribus concordissimis, simul de Caesare optime meritis condo-
nare, universoque populo Romano conservare et reddere velit.
§. 30—38.

CAP. I. **N**ovum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed, quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: praesertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id iam integrum non esset: omisssaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpaе, sed errati veniam impetravissent. Habes 2

I. §. 1. *Novum crimen.* Aquila Romanus de figuris sentent. 7. *Ironia, simulatio, ubi aliud verbis significamus, aliud re sentimus. A quo genere figurae prooemium pro Ligario sumtum est: Novum — inauditum.* Quint. IX 2, 30: *Nec in personis tantum, sed et in rebus versatur haec contraria dicendi, quam quae intelligi velis, ratio, ut totum p. Q. Ligario prooemium.* Idem IV 1, 39: *Quid enim agebat aliud ironia illa, quam ut Caesar minus se in rem, tamquam non novam intenderet, immo praeterea ut verum crimen inverteret?* Idem XI 3, 108. *citatur non auditum, quod in Arch. Col. Dresd. legitur. At in Pis. 21: nova quaedam et inaudita luxuries. in Verr. V 44: nova postulat, inaudita desiderat.*

C. Vibius Pansa, postea consul cum A. Hirtio a. u. c. 711, exercitu ad Mutinam conciso, ex vulneribus mortuus est. De eodem Cic. ad Amp. Balbum [Fam. VI 12]: *Principem habuimus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum, qui valeret apud illum [Caesarem] non minus auctoritate, quam gratia.* v. X 33. Ad verba praeced. Quint. IX 4, 72. *Cludit interim optime prima pars versus, dum intra paucas syllabas, praecipue senarii atque octonarii. In Africa fuisse initium senarii est, et primum p. Q. Lig. caput cludit.* 103: *Cludit amphibrachus, Q. Ligarium in Africa fuisse; si non cum malumus esse bacchium.* In verbis seqq. non τὸ praestanti vir ingenio εἰσωνυζέσθαι accipiendum est, quod vult Moebius, namque ad Fam. VI 12 Pansa dicitur gravis homo et certus: sed τὸ ausus est confiteri.

quo me vertam, nescio. Diaporesis, dubitatio, hoc quidem loco cum summa ironia; alioquin enim aliquam fidem veritatis assert, ut p. Clu. 2: *Equidem, quod ad me attinet, quo me vertam, nescio.* v. p. S. Roscio 11. Quint. IX 2, 19. Ibidem 4, 73: *quo me vertam nescio trimetri finis est.*

paratus v. p. S. Roscio §. 27 extr. Adde p. Quintio 11 extr.: *eum paratus meditatusque venisses.* Bav. Colon. Dresd. sex Parr. 02x. *scire.* Mox Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9. Bav. vetus Fabr. liber, Colon. Grut. Pal. nonus, 01x. Venn. id quod. Receperunt Grut. et Graevius: sed glossam indicat Erfurtensis, in quo τὸ id m. sec. superscriptum est.

integrum. v. p. Mur. 4. — *controversia, contentione, disceptatione forensi.* v. p. Mil. 9.

Habes igitur. Quint. IV 1, 64. de apostrophe in prooemio:

igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen [hoc] confitentem¹⁾, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciae praefecisset. Itaque

1) ita confitentem.

Interim tamen et est hoc prooemio necessarius sensus aliquis, et is acrior fit atque vehementior ad personam directus alterius. — Et Demosthenes ad Aeschynem orationem in prooemio convertit, et M. Tullius p. Ligario ad Tuberonem; nam erat multo futura languidior, si esset aliter figurata, quod facilius cognoscet, si quis illam totam partem vehementissimam, cujus haec forma est: Habes igitur — optandum, et cetera convertat ad iudicem. Tum enim languescat vis omnis, dicentibus nobis, Habet igitur. Illo enim modo pressit atque institit, hoc tantum indicasset. Idem IX 2, 31: Non procul absunt ab hac simulatione res inter se similes, Confessio nihil nocitura, qualis est: Habes igitur — reum, et Concessio. — Arch. Colon. Erf. Ven. 1472 hoc confitentem, quod recepit Graevius in locum vulg. ita confit. quod nulla codd. auctoritate firmatur; namque ceteri Parr. Bav. Oxx. edd. Rom. Ven. 1499. aliique libri praebent hoc ita confitentem. Utrumque vocabulum a glossatore insertum videtur.

Itaque. Quint. VIII 3, 13 de enthymemate: Vocatur aliquid et clausula, quae si est, quod conclusionem dicimus, quibusdam in partibus necessaria est, Quare, prius de vestro facto fateamini nec. est, quam Lig. culpam ullam reprehendatis. In verbis subseqq. Arch. Col. Erf. Parr. 2. 4. 11. O2x. Pal. nonus cum tribus aliis, quinque Guilielmii libris, vet. Schol. et nonnullis codd. Quint. XI 3, 162. IV 2, 109 exhibent Quintus enim; ceteri cum edd. Rom. Venn. Quintus igitur; praeter Par. 10. qui particulam omittit. Sane τὸ igitur saepius narrationi incipiendae inservit: ut de Legg. I 6: Igitur doctissimis viris proficisci placuit a lege. Tusc. II 17: Inter omnes igitur hoc constat. Mox omittitur τὸ adhuc post esset in Par. 11. Erf. Col. Dresd. O1x. et in pluribus Quint. codicibus. Deleverunt Gracy. et Ernest. qui a librario germanizante additum putat. Sed decem Parr. O3x. Bavv. edd. Rom. Venn. retinent. Valet autem τὸ adhuc vel usque ad hoc tempus, vel usque ad id tempus. Fam. IX 17: Illud adscribam, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. VI 14 [ad Ligar.]: Pro te, sicut adhuc feci, libentissime supplicabo. 15: adhuc id non feceram. de Finn. V 6, 16: Ille [Antiochus] igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiae.

cum C. Considio. Ita recte Par. 11. Bav. Erf. teste Wundt Col. Dresd. O2x. Pall. et Quintil. IV 2, 109. Ante Gruterum mendose vulgabatur cum proconsule C. Cons. quod ex depravata cett. Parr.

Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit¹⁾ invitus: cui sic praefuit in pace, ut et civibus et sociis gratissima esset eius integritas et fides. Bellum subito exarsit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim caeco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quaerebant aliquem ducem: cum Ligarius domum spectans, et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Uticam venit. ad eum statim concursus est. Atque ille non medioeri cupiditate arripuit imperium; si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitae, nullo

1) accipit.

Arch. Pal. noni, Pith. O3x. scriptura: cum consule considio prof. [Par. 1. cum consule profect.] fluxit.

praefecisset. Proconsules et propraetores decedentes fere semper quaestores provinciae praeposuisse, praesertim si nemo honoris gradu superior inter legatos adesset, intelligitur ex Cic. ep. ad Fam. II 13: *Ego de provincia decedens quaestorem Coelium praeposui provinciae. Puerum? inquires. At quaestorem, at nobilem adolescentem, at omnium fere exemplo: neque erat superiore honore usus, quem praeficerem.* v. ibid. 18. ad Att. VI 5. Ex omn. Parr. Bav. Erf. Pall. edd. Rom. Venn. reposui accepit pro vulg. accipit.

§. 5. studii sui. v. p. S. Rosc. §. 157. Sall. Jug. 73. Prave Bav. primo causa salutis, et Ven. 1499. O2x. primum salutis causa. — P. A. Varum postea cum Labieno apud Mundam in Hispania cecidisse, et utrisque funus esse factum narrat auctor B. Hisp. c. 51.

Utica, urbs a Tyriis condita, Carthagine antiquior, atque in eodem sinu sita, ad dignitatem municipii erecta a Caesare. Silius III 241: *Proxima Sidoniis Utica est effusa maniplis, Prisca situ, veterisque ante arces condita Byrsae.* Strabo XVII. p. 572: *Ἡ δὲ Ἰτύχη δευτέρα μετὰ Καρχηδὸνα τῷ μεγέθει καὶ τῷ ἀξιώματι καταλυθείσης δὲ τῆς Καρχηδονος ἐκείνη ἦν ὡς ἂν μητρόπολις τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ὁρμητηρίον πρὸς τὰς ἐν Λιβύῃ πράξεις.*

si illud. Colon. et Dresd. addunt tamen [Pith. O1x. si tamen imp.], quod necesse non est; nam in Phil. II 20: *Ibi te quum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, si hoc est explere, quod statim effundas etc.* In verbis continuo seqq. Erf. Parr. 2. m. sec. 40. 41. O3x. Arch. [om. a] ed. Rom. quod a privato clamore; Parr. 1. 2. m. pr. 5. Bav. O3x. Ven. 1499: quod ad privatum clamorem, quod mihi quidem concinnius videtur. Sic ad Fam. XI 7: *Te diligentissime meminisse volam, ut ne in libertate pop. R. conservanda auctoritatem senatus exspectes, ne et tuum factum condemnes: nullo enim publico consilio rempubl. liberasti, et adolescentem Caesarem iudices temere fecisse, qui tantam causam publicam privato consilio suscepit.* Nep. Pelop. 1: *idque suo privato, non publico fecit consilio.*

nullo publico cons. i. e. neque ex senatusconsulto, neque lege curiata, sine qua magistratui rem militarem attingere non licebat. v. Agrar. II 12.

- 4 publico consilio deferabatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum adventu Vari conquievit.

CAP. II. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multo minus. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio¹⁾ necessitatem etiam honestam. Ergo haec duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum efflagitatus a provincia, praepositus Africae est.

5 Tertium tempus est²⁾, quo post adventum Vari in Africa restitit: quod si est criminis, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset [illinc] ullo modo evadere, Uticae potius, quam Romae, cum P. Attio, quam

1) etiam necessitatem. 2) est tempus.

II. Adhuc etc. Quint. IV 2, 31: Si in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio, quod Cicero etiam in brevi narratione facit: Adhuc Caesar Q. Lig. omni culpa caret [sic etiam Col. Par. 10. O3x.]: domo est — belli suspicionem. Ibid. 103 de prooemio. Argumentum ponemus aliquando, quod facit p. Lig. Cicero, cum dicit, sic eum provinciae praefuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositioni et brevem, cum res poseet, defensionem et rationem factorum. Neque enim narrandum est tamquam testi, sed tamquam patrono. — Quid ergo M. Tullius? Q. enim, inquit, Ligarius, cum esset nulla belli suspicio, leg. in Afr. cum C. Considio prof. est Alibi, Non modo nullum ad bell. sed ne ad min. quidem suspicionem belli. Et cum esset indicaturo satis, Q. Ligarius nullo se implic. neg. passus est, adjecit, Domum spectans et ad suos redire cupiens. Ita quod exponbat, et ratione fecit credibile, et affectus quoque implevit. — Ex Parr. Arch. Bav. Erf. binis Goerentianis [ad Cic. de Finn. II 52, 106] edd. Rom. Venn. reposui necess. etiam honestam, post quae verba edd. Rom. Ven. addunt ut gereret praefecturam.

§. 3. Tertium tempus est. Ita mell. Parr. Lamb. [Col.] qui cum Arch. O3x. quod post praebent. Pro illinc, quod ab Erf. et Arch. abest, Ernestius mallet isthinc, etiam euphoniae causa. Favent O1x. edd. Rom. Med. hinc exhibentes.

Uticae potius. Expungendum videtur τὸ potius, quod in tribus Pall. Put. Modianis O1x. Col. Dresd. omittitur, et in Erf. supra scriptum est. Sed tamen Verr. Div. 6: Se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt. p. Balbo 7: Illud peto, ut homines ipsius ornamenta adjumento causae potius, quam impedimento esse malitis. ad Att. XIV 13. in ep. Anton.: Arbitror, malle te quietam senectutem et honorificam potius agere, quam sollicitam. ad Fam. XV 5:

cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem: hic aequo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus?

Nullum igitur habes, Caesar, adhuc in Q. Ligario 6
signum alienae a te voluntatis: cuius ego causam, animadverte, quaeso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, praedicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse, nec tuas tacitas cogitationes extimescit, nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

CAP. III. Vido, quam non reformidem: vide quanta lux liberalitatis et sapientiae tuae mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat: Suscepto bello, Caesar, gesto 7
etiam ex parte magna¹⁾, nulla vi coactus, iudicio ac volun-

1) magna parte.

Quodsi casum potius, quam te laudari mavis. Paulo infra plerique Parr. Arch. cum Erf. Egmontano, Lambinianis: belli discidio; Bav. tres Parr. O2x. Rom. Venn. dissidio. p. Sext. 69: distractus a meis carui patria.

§. 6. cum prodo meam, confitendo me in maiore etiam culpa fuisse. Alias prodere causam dicitur, qui vel praevaricando, vel imperitia causae susceptae nocet, eamque perdit. Martial. VIII 17: Narrasti nihil, inquis, et a te prodita causa est. Sic Phil. X 7 extr.: prodere causam veteranorum. — Vocula cum in plerisque codd. et edd. vett. exidisse, vel potius male transposita esse videtur, namque infra Erf. Arch. Par. 2. O3x. cum M. Cicero.

III. liberalitatis, lenitatis. ad Quint. fr. I 1: A quibus, rudis cum esses, videtur decipi posse liberalitas tua. Ter. Adelph. I 1, 52. Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam metu. ad q. l. Donatus: Liberalitatem autem bonitatem dicit. — Heaut. IV 3, 2: Tanta haec laetitia oborta est.

exaudiat. Verbum solemne in hac re. p. Sulla 11: Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico. 12: Ut id omnes exaudiant, clarissima voce dicam. v. p. Mil. §. 67. — Quint. XI 3, 106: Accendendi iudicis plures sunt gradus. Summus ille, et quo nullus est in oratore acutior: suscepto bello, Caesar, gesto jam etiam ex parte magna. Praedixit enim, Quantum potero voce contendam, ut populus hoc R. exaudiat. Idem IX 2, 28: Orationem liberam Cornificius licentiam vocat, Graeci παρρησίαν. Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cum dicit p. Ligario, suscepto bello, Caesar, gesto jam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, consilio ac vol. mea ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te, non

tate ad ea arma profectus sum, quae erant summa contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicae reddidit: qui ad me ex Aegypto literas misit, ut essem idem, qui fuisset: qui, cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fascēs laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset. Vide quaeso, Tubero,

solum ad utilitatem Ligarii respicit, sed magis laudare victoris clementiam non potest.

gesto etiam ex parte magna. Ita Parr. Erf. et Julius Rufin. de Figur. 53. — M. Cicero e Cilicia ad urbem accessit pridie Nonas Januar. a. u. c. 706, inciditque in ipsam flammam civilis belli, quod priore anno, C. Claudio Marcello et L. Cornelio Lentulo coss. exarserat. ad Fam. XVI 11. Appian. Civ. II 54. Mox praefuit orae maritimae, atque Pompeio cum omnibus copiis a. d. XVI Kal. April. vcl Idibus Martiis a Brundisio in Graeciam, Caesare autem non ita multo post in Hispaniam profecto, tandem III Idus Junii navem conscendit, et in castra Pompeiana venit, quamquam saepius a Caesare retentus, atque ab ipso Catone vituperatus. v. ad Att. IX 17 seqq. Fam. XIV 7. Plut. Cic. 58. Hinc ad Caecinam in ep. 6. l. VI: *Susceptum bellum est, quiescente me: depulsum ex Italia, manente me, quoad potui.*

judicio. Pronomen meo, in Arch. O3x. Ven. 1499 additum, non agnoscunt Parr. Bav. Erf. ceterique melioris notae libri. ad Quint. fr. III 1, 3 extr.: *videor id iudicio facere.* Off. I 13, 49: *Beneficia, quae iudicio, constanterque delata sunt.* Nep. Att. 13 extr. *Ex quo iudicari poterat, non inertia, sed iudicio fugisse reip. procurationem.* Libri Quint. habent *jud. ac volunt. mea*; sic ad Att. XI 13: ii, *qui sua voluntate ad Fufium venerunt.* — ad Fam. IX 24: *Neque solum tua commendatione, sed etiam voluntate ac iudicio meo.*

Apud quem. Quint. IX 2, 14: *Et interrogandi se ipsum, et respondendi sibi solent esse non ingratae vices, ut Cic. p. Lig. Apud quem — reddidit? — nempe v. infra §. 9. p. Mil. §. 8 et 13.*

reip. reddidit. ad Att. XI 7: *Misi L. Lamiam, qui demonstraret, illum [Caesarem] Dolabellae dixisse, ut ad me scriberet, ut in Italiam, quam primum venirem; ejus me literis venisse, XIV Kal. Janu. — ad Fam. XIV 23: Redditae mihi tandem sunt a Caesare literae satis liberales. — Pridie Idus Sext. u. c. 707.*

idem. ad Att. XI 6: *Sic recipiunt [Oppius et Balbus] Caesari non modo de conservanda, sed etiam de augenda mea dignitate curae fore. — Ibid. V 20: Illic [in Amano] a. d. III Idus Oct. magnum numerum hostium occidimus, castella munitissima cepimus, incendimus, imperatores appellati sumus. v. II Fam. 10.*

fascēs laureatos. Victoria reportata, et fascēs et literae ad senatum lauro coronatae erant. v. Liv. V 28. — ad Att. XI 7: *Scribis, istis [Oppio et Balbo] placere, iisdem istis lictoribus me uti, quod concessum Sestio sit. v. ep. 6. VII 10. VIII 1. — Plerique Parr. Arch. Bav. Erf. unus ex Lamb. O3x. habent reddere pro dare.*

§ 3. *Vide quaeso.* Quint. V 10, 95: *Ex difficiliore [fit compa-*

ut, qui de meo facto non dubitem [dicere], de Ligarii non audeam confiteri. Atque haec propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret: cuius ego industriae gloriaeque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quaero, 9
quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Caesarem est congressus armatus.

CAP. IV. Quid enim, Tubero, tuus ille destriectus¹⁾ in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro

1) destriectus ille tuus.

ratio], *Vide, quaeso, Tub. ut, qui de meo facto non dubitem, de Ligarii audeam dicere.* — Verbum dicere post dubitem additur in decem Parr. Arch. Bav. pluribus Pall. et in Erf. supra lin. edd. Rom. Venn. Praeterea abest τὸ non a plerisque Gruterianis, Parr. 1. 3. 8. 9. 10. 11. Arch. Bav. [autem audeam], edd. Rom. Ven. 1499 text. et ab Colon. qui cum Parr. 8. 9. de Ligario legit.

fructum redundare. Sic Fam. IX 14: *transfundere laudes.* de Amic. 21: *Erumpunt saepe vitia amicorum in alienos, quorum tamen ad amicos redundet infamia.* de Rep. I 3: *Levitatis Atheniensium, crudelitatisque in amplissimos cives exempla etiam in gravissimam civitatem nostram dicuntur redundasse.* v. I Cat. 12.

§. 9. Sed hoc. Quint. V 15, 30: *Artificis est, invenire in actione adversarii, quae inter semetipsa pugnent aut pugnare videantur: quae aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt.* Tubero Ligarium accusat, quod is in Africa fuerit, et queritur, quod ab eo ipse in Africam non sit admissus. Idem XI 1, 78: *Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint, quae ipsi fecerimus: ut objicit Tubero Ligario, quod in Africa fuerit.* — Id quomodo decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperitur, quod intersit, persona, aetas, tempus, causa, locus, animus. Tubero juvenem se patri haesisse, illum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, a partibus recessisse: Ligarium et perseverasse, et non pro Cn. Pompeio, inter quem et Caesarem dignitatis fuerit contentio, cum salvam uterque remp. vellet, sed pro Juba atque Afris inimicissimis populo Romano stetisse.

IV. Quid enim Tub. tuus ille destriectus. Ita dedi ex omn. undecim Parr. Arch. Bav. Erf. edd. Rom. Venn. et ex Quint. qui h. l. citat IX 2, 7. et 38. [v. nott. ad I Cat. §. 1. p. Mil. §. 85.] VIII 4, 27: *Potest adscribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium; nam etiamsi non per gradus adscendant, tamen velut acervo quodam allevantur.* Quid enim tuus ille Tub. destriectus — optabas? Simile est hoc figurae, quam συράσσειον vocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hic unius multiplicatio. G, 11 de metaphora: *Praccipue ex his oritur sublimi-*

petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo; commoveri videtur adolescens: ad
 40 me revertar. iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causae quod esset, non viderit. nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset.

41 Arguis fatentem. non est satis. accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu, aut, ut tu vis, parem. Haec non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnatur, sed ut necetur.

tas, quae audaci et proxime periculum translatione tolluntur, cum rebus sensu carentibus actum quendam et animos damus; qualis est — illa Ciceronis, Quid enim tuus ille Tub. districtus — tuorum? cf. Virg. Aen. VIII 728. — Parr. 1. 3. 4. 5. Colon. [O3x.] aliique mell. Msi cum ed. Lamb. et libris Quint. servant districtus pro vulg. districtus, quod etiam in Erf. legitur. v. Hor. Od. III 4, 17. Sat. II 1, 41. Idem Erf. Arch. O4x. Venn. 1472 et 1499 marg. quis putat.

Nimis etc. Quint. IX 2, 37: Est alia non quidem reticentia, quae sit imperfecti sermonis [v. p. Mil. 12 extr.], sed tamen praecisa, velut ante legitimum finem oratio: ut illud, Nimis — adolescens. 4, 99: Et spondeus jambo recte praepositur, Iisdem in armis fui.

Quid autem. Quint. IX 2, 29. de parrhesia [v. supra §. 7]: In illa vero sententia, Quid autem — possemus? admirabiliter utriusque partis facit bonam causam: sed hoc cum demeretur, cuius mala fuerat. V 13, 3. de deprecatione: Illae quoque apud Caesarem pro diversarum partium hominibus actiones, etiamsi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia: nisi hoc non fortissime defendentis est dicere, Quid autem — possemus? v. IX 4, 102.

Quorum etc. Qu. VIII 3, 10: Enthymema non semper ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum, Quorum — eorum te ipsor. ad crud. acuet oratio? Eundem ordinem servat Bav. et Diomedes p. 467, qui cum O3x. v. ipsorum omittit, et cum Erf. Arch. O4x. Venn. acuit exhibet.

§. 11. Haec — dicam. Turbant codices. Unus Colon.: Haec admirabilia, sed prodigii simile est quod dicam. Ultima habentur etiam in Par. 11. Erf. in plerisque Pall. et in nonnullis Lambini libris, quum ceteri praebeant sed prodigii [edd. Rom. Venn. prodigiis] similia quae dicam. At in prioribus omnes Parr. Arch. Bav. Erf. libri Memmiani et Clericani, Pall. vetus schol. edd. vett. haec non modo mirabilia sunt; nisi quod τὸ sunt abest ab Erf. Parr. 11. O2x. Arch. qui hoc verb. post similia inserit. Ad firmandam illam cod. Colon.

Hoc egit civis Romanus ante te nemo. externi isti sunt mores. usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Graecorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? Romae ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum eius filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc

1) ut Romae ne

lectionem laudatur Cic. de Finn. IV 27. §. 74: *Haec paradoxa illi, nos admirabilia dicamus.* Adde Off. II 16: *Ceus nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admiremur, quae fiunt ad multitudinem deliniendam etc.* Quint. IV 1, 41: *Admirabile vocant, quod est praeter opinionem hominum constitutum.* v. p. Mur. 19 extr. de Finn. IV 22, 61. de N. D. I 3, 6.

externi. Locus vexatus; nam Bav. Parr. 1. 2. 3. 7. 9. edd. Rom. Ven. 1499: *Externi isti mores usq. ad sanguin. incitare solent odium aut.* [Par. 2 in marg. Colon.: *Externi isti sunt mores, qui usque ad sang. incitari solent odio aut.*] — Arch. Erf. Parr. 4. 10. 11. quatuor Memm. et Cleric.: *Externi isti mores usque ad sang. incitari solent odio aut;* probante Lamb. qui sic interpretatur: *Isti mores non Romani, sed exterorum populorum, ut aut levium Graecorum, aut immanium barbarorum, solent odio aliquo suscepto ac penitus insito, ad sanguinem petendum incitari.* Wunderus autem, verba aut levium — barbarorum, quae neque ex nomine proxime praecedente pendere, neque ad v. mores referri possent, a glossatore adscripta atque exterminanda censet. At verba ista non solum in omnibus Cic. codd. et apud veterem schol. leguntur, qui obiter citat: *externi isti mores sunt aut Graecorum aut barbarorum,* sed etiam apud Diomedem p. 467. Itaque retinui lectionem vulgatam, quam, correcto solet pro solent, primus dedit Gruterus ex plerisque suis Msis, quibuscum facit Ven. 1472. Favent Parr. 3 et 6, qui tamen cum O4x. verbum sunt omittit, quod propter compendiarium scripturam st vel s facile post isti excidere potuit. v. not. praeced. In rem Cic. de Rep. I 3: *Nec vero levitatis Atheniensium crudelitatisque in amplissimos cives exempla deficiunt.* p. Flacco 11: *Deprecarer, ne hominibus levitate Graecis, crudelitate barbaris civem ac supplicem vestrum dederetis.*

Romae ne sit. Rejeci particulam ut ante Romae, jubentibus omn. Parr. Arch. Bav. Erf. Pith. O3x. ed. Rom. et Prisciano p. 1006: *Cic. p. Ligario, Romae ne sit neve cum fratribus.* — Ursinus docet, in argenteo denario descriptum esse: *L. Furius Cn. F. Brocchus.*

consobrino. Nonius Marcellus 19, 9: *Consobrini ex duabus editi sororibus, quasi consororini.* Paullus in fr. 10. §. 13. D. 38, 10: *Eos, qui ex sororibus nati sunt, consobrinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur.*

Non tu. Asconius ad verba Divin. in Verr. 7: *Cujus ego causa laboro* adnotat: *Inepti sunt, qui hanc clausulam notant ut malam, cum sit ex spondeo et bacchio de industria durior ad exprimendam sententiam posita more Ciceronis, ut alibi idem, Non tu eum*

12 patria privare, qua caret, sed vita vis. At istud, ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. ipse iubebat occidi, nullo postulante: praemiis etiam invitabat. quae tamen crudelitas ab hoc ¹⁾ eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est.

CAP. V. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero. novi enim te, novi patrem, novi domum nomenque vestrum; studia denique generis ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae plurimarum artium atque optimarum, nota mihi sunt omnia.

13 Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quae est igitur alia, praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti

1) om. hoc et tu. 2) sunt mihi.

patria privare, qua caret, sed vita vis. Iisdem verbis citat n. l. Martianus Capella p. 427. In verbis subnexis reposui ab hoc eodem, et mox quem tu nunc ex Parr. Arch. Bav. Erf. edd. Venn.

praemiis. Plutarch. Sulla 51: Προέγραψε δὲ τῷ μὲν ὑποδεξαμένῳ καὶ διασώσαντι τὸν προγεγραμμένον, ζημίαν τῆς φιλανθρωπίας ὀρίζων θάνατον, οὐκ ἀδελφὸν, οὐχ' υἱὸν, οὐ γονεῖς ὑπεξελόμενος· τῷ δ' ἀποκτείναντι γέρας δύο τάλαντα τῆς ἀνδροφονίας, καὶ δοῦλος δεσπότην, καὶ πατέρα υἱὸς ἀνέλη. a. u. c. 672. v. App. Civ. I 93.

vindicata est. Suet. Caesar. 41: In exercenda de sicariis quaestione eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex aerario acceperant. a. u. c. 690. v. not. ad I Cat. §. 48.

V. Novi. Ter. Ad. IV 3, 49: Credo hercle: nam ingenium novi tuum Liberale: sed vereor, ne indiligens nimium sies. Pronomen tuum post patrem omittunt cum Erf. Colon. Pith. omnes Parr. Bavv. edd. Rom. Venn. — Mox abest τὸ denique ab Erf. Col. 02x. et duobus L. codicibus.

gentis ac familiae. Gens Aelia ex multis familiis Paetorum, Caetorum, Lamiarum, Tuberonum conficitur. Ex his maxime insignes fuere Sextus Aelius Paetus Catus, et frater ejus Publius Aelius Pactus Catus, quos maximam scientiam in profitendo habuisse, ut ambo consules [P. Aelius a. u. c. 555 et Sex. Aelius a. 556] fuerint, testatur Pomponius l. c. §. 58. Ejusdem Sex. Aelii frugalitas atque continentia laudatur a Valer. Max. IV 3, 7. v. Cic. de Orat. I 43. — In Bruto c. 36 laudatur L. Aelius vir egregius, eques R. idemque eruditissimus et Graccis literis et Latinis. De Q. Aelio Tuberone v. p. Mur. 56, et de L. Aelio Tuberone Cic. ad Quint. fr. I §. 3: Legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suae; de quibus honore et dignitate et aetate praestat [L. Aelius] Tubero, quem ego arbitror, praesertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos velit et possit imitari. Fragmenta ex historiis istius laudantur a Gellio N. Att. VI 3 et 4. a Charisio atque Nonio. Ex Parr. Bav. Erf. receptum est mihi sunt

est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrimis, strati ad pedes, non tam nostrae causae fidentes, quam huius humanitati, id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos iacentes ad pedes, supplicum voce prohibebis? Si,¹⁴ cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare coepisses: Caesar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari? et in tali miseria multorum per-fugium misericordiae tollere? Dicam plane, C. Caesar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non¹⁵

§. 15. *ne ignoscatur.* Ita paucissimi codices; nam Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 10. 11. Gruteriani, Arch. Bav. Col. Dresd. Erf. Egm. Pith. O6x. edd. Rom. Ven. 1472 et Schol. vetus: *ne ignoscat.* Quint. V 15, 20: *Eaque [qualitas] non modo in praepositionibus, sed in toto genere actionis intuenda, an sit in humana [accusatio]? ut Tuberonis Ligarium exsulem accusantis, atque id agentis, ne ei Caesar ignoscat.* In verbis subnexus Grut. ex suis dedit multoque est durius pro vulg. multoque est gravius. Accedunt Memmianus, plerique Parr. Arch. Bav. Erf. Col. Dresd. Egm. Pith. edd. Rom. Venn. nisi quod Parr. 1. 5. Bav. Ven. multo durius, Erf. ed. Rom. multoque durius, et Parr. 7. 8. Ven. 1499 multo est durius, multoque gravius exhibent. Praeterea Patricio h. l. atque infra in §. 14 vel domi delendum, vel petimus emendandum videbatur, quod quamvis propter veterem scribendi rationem probari possit, necessarium tamen non est. Saepius enim et assidue petebant. v. Fam. VI 14. — Paullo infra Arch. Erf. O1x. precibus, lacrimis, strati ad pedes, quod Graevio ponderosius videbatur. τὸ strati est etiam in Col. Dresd. Egm. O1x., quum ceteri prostrati prae se ferant. Idem Erf. cum Arch. Bav. quinque Parr. O4x. ed. Rom. oppugnabis. ad Att. V 9: *Hoc tibi mando, ut pugnes, ne intercaletur.* v. p. S. Roscio §. 120.

cave. Omnes quidem Parr. praeter 5, qui miserearis, et 9, qui cum O1x. miserescat exhibet, Arch. Bav. Erf. ceterique codd. atque edd. vet. praebent misereat. At Priscianus p. 797 misereo pro misereor; unde miseret et miseretur impersonalia. Cic. p. Lig.: *Cave te fratrum pro fratris salute precantium misereatur;* unde Ter. in Phorm. misertum est. v. ibid. p. 824. Non. Marcell. 17, 80. Macroh. II 10. In verbis subnexus Lamb. ex uno Memmiano edidit id te in foro oppugnare. Omnes tamen Parr. Arch. Bav. Erf. ceterique libri: id a te — oppugnari; quod cum seqq. et — tollere non conveniat, legendum videtur tolli, praesertim quum in Parr. 2 et 5 tolle scriptum sit.

§. 15. Si in. Quint. VIII 5, 85. *Altior virtus est ἐμπρασις, altiore praebens intellectum, quam quem verba per se ipsa declarant. Ejus duae sunt species: altera, quae plus significat, quam dicit: altera, quae etiam id, quod non dicit. — Sequens posita est in voce omnino suppressa, ut fecit p. Lig. Cicero: Quod si in hac tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te, per te*

esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo, quid loquar), acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent¹⁾, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te ignosci nemini²⁾ vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te esse³⁾ in alios misericordem? Quodsi probare Caesari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto et misericordi mendacio saluti civi⁴⁾ calamitoso esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis, refellere et coarguere nostrum mendacium: et, si esset alicuius, eius certe non esset, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est, errare Caesarem nolle, aliud, nolle misereri. Tum diceres: Caesar⁵⁾, cave, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Haec nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Caesar, utetur, suam citius abiiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

17 CAP. VI. Ac primus aditus et postulatio Tuberonis haec, ut opinor, fuit: velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non

1) velint. 2) nemini ignosci. 3) te in alios esse. 4) civis calamitosi consultum. 5) cavē Caesar.

in q. obtines; intelligo quid loquar. tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatem eum impellant. — Nonnulli tamen Quint. libri cum codd. Ciceron, omnino consentiunt.

saluti civi calamitoso esse vellemus. Hanc Parr. 2 marg. ab ead. m. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Arch. Bav. Col. Dresd. Egmont. Erf. utriusque Memm. Cleric. [O7x.] edd. Rom. Venn. lectionem firmat C. Fronto in Ex. Eloc. p. 318: Futurus exitio ille illi. Virg. Aen. IX 313: Multis tamen ante futuri Exitio. Cic. p. Lig.: Saluti civi calamitoso esse vellemus. Accedunt Parr. 1. 3. 5. om. tamen v. saluti. Sic Cic. de Rep. I 4: Omitto innumerabiles viros, quorum singuli saluti huic civitati fuerunt. Orat. II 49, 200: Qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen civibus saluti existimarer fuisse. ad Fam. XV 4: neque ei solum solum saluti fui. — Parr. 2 text. et 4: saluti civis calamitosi consultum esse vellemus, prob. Ernestio, qui tamen esse delendum censet, quod in hac phrasi nuspam additum reperiatur. Perperam; nam p. Sulla 22 pr.: Dico talem hunc in ista rogatione fuisse, ut consultum esse voluerit fratri. — Ex Parr. Arch. Bav. Col. Erf. tribus Lamb. et Pith. reposui Caesar cave. In verbis antecedd. Erf. Pith. O4x. tunc diceres, quod in tunc dic. mutandum censet Wunderus. Alii: tu diceres. Idem Erf. cum Pith. Parr. 1. 3. 10. O2x. utitur quod rectius visum est Patricio.

VI. 17. aditus ad causam. p. Sulla 2: Quaero, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? v. p. S. Rosc. §. 8. Paulo infra recepi novi sceleris ex decem Parr.

dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi sceleris¹⁾ afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus praeter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quaeratur, fatalis quaedam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros: quamquam¹⁸ hoc victore esse non possumus. sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Caesar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum ius tueretur, et dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Caesar,¹⁹ tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Caesar, initio, non bellum: non hostile odium, sed civile dissidium; utrisque cupientibus rempu-

1) facinoris.

Arch. Bav. Col. Dresd. Egm. Erf. O4x. vett Lamb. ed. Ven. 1472. Unus Par. 9. cum ed. Rom. novi facinoris.

pertinaciam, propter Alexandrinum bellum. Fam. XV 13 pr., *Uterque nostrum spe pacis et odio civilis sanguinis abesse a belli pertinacia voluit.*

fatalis calamitas. In eandem sententiam Caesar in or. ad senatum apud Dion. Cass. XLIII 17: Ἐχλαδόμενοι μὲν πάντων τῶν συμβεβηκότων, ὥς καὶ ἀνάγκη τινὶ δαιμονίᾳ γεγονότων. Cic. in Verr. V 38: *Civilis dissensionis et amentiae seu sati, seu calamitatis non est iste molestus exitus.* v. Fam. XV 13. p. Marc. 3.

§. 18. *sceleris crimine.* Fam. V 6: *Nemo est tam inimicus ei causae, quam Pompeius animatus melius, quam paratus suscepit, qui nos malos cives dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari solco gravitatem et justitiam et sapientiam Caesaris; numquam nisi honorificentissime Pompeium appellat. — parricidii.* Phil. II 7: *Quum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur.* v. I Cat. 7. — In verbis seqq Arch. Col. Erf. quid egit tuus invictus etc. Bav. Venn. quid egit ille tuus inv. Paullo supra plerique Parr. Bav. Venn. cum Schol. vetere: hoc ex te quisquam.

§. 19. *utrisque etc.* Aliter judicat Cic. in ep. ad Att. VIII 11:

blicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat paene par: non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adiuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus?

20 CAP. VII. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium¹⁾ ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramusne, inquires²⁾, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum

1) Ligario — an vobis. 2) inquis.

Dominatio quaesita ab utroque est: non id actum, beata et honesta civitas ut esset. X 4: Utrique semper patriae salus et dignitas posterior sua dominatione et domesticis commodis fuit. — Erf. O1x. veteres L. libri: civile discidium. Mox Bav. Col. O4x. Ven. 1499: salvam esse.

Principum. Laudant h. l. Isidor. II 21 de Epanodo. regressione, et Quint. IX 5, 56. de repetendi generibus: Nec solum in eodem sensu, sed etiam in diverso eadem verba contra [iterantur] Principum — sequebantur. Idem V 14 pr.: Enthymema et argumentum ipsum, i. e. rem quae probationi alterius adhibetur, appellant, et argumenti elocutionem; eam vero, ut dixi, duplicem: ex consequentibus, quod habet propositionem, conjunctamque ei protinus probationem, quale p. Lig. Causa tum — adjuverunt: habet enim rationem et propositionem, non habet conclusionem; ita est ille imperfectus syllogismus. [v. not. ad Mil. §. 79.] et 11, 42: Deorum auctoritate — utitur Cic. p. Lig. cum causam C. Caesaris meliorem, quia hoc dii judicaverint, confitetur. v. not. ad III Cat. §. 22. — Arch. Col. Dresd. Erf. Parr. 9. 10. 11. cum tribus Quint. codd. omittunt particulam certe, et edd. Rom. Venn. pron. ea; utraque vocula abest ab O1x. et Goth. Quintiliani codice. In rem Cic. ad Fam. VIII 14: In hac discordia video Cn. Pompeium senatum, quique res judicant, secum habiturum: ad Caesarem omnes, qui cum timore aut mala spe vivant, accessuros: exercitum conferendum non esse.

VII. §. 20. Ligarium — an vos. Restitui hanc omn. undecim Parr. Arch. Erf. O7x. edd. Rom. Venn. lectionem, pro qua Bav. mendose: Ligario ex Africa non venire, quam te ire, et L. in marg. 1484 Ligario — an vobis. Mox omnes Parr. Arch. Bav. Erf. Oxx. edd. Rom. Venn. inquires.

senatus idem leg. in Vatin. 13: Volo audire de te, quo tandem senatusconsulto legatus sis? Ibid. paullo infra: Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? v. p. l. Man. 19. Fam. XII 22. Schol. Ambros. ad verba: Tub. sors adnotat: Cum ageretur ab senatu, quis esset mittendus in Africam ad tutandas Pompeii partes, placuit rem sortito gerere. Ergo plurima in urnam coniecta sunt nomina, quae inter Tiberonis etiam fuit, cuique proficisci in Africam, sorte venit.

parere senatui necesse erat: vos tum parvistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae. sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors ²¹ coniecta est ex senatusconsulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat excusare. Hacc ego novi propter omnes necessitudines, quae mihi sunt cum L. Tuberone, domi una eruditi, militiae contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebat¹⁾, ita reipublicae sanctissimum nomen opponebat, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen

1) aiebat.

§. 21. *statuerat excusare*, sc. morbum. Par. 9. in marg. ed. Rom. Olx. *se excusare*; Venn. exc. *se*. Omnes autem Parr. Bav. Erf. ceterique codices omittunt pronomen, etiam in aliis locis a glossatoribus additum; v. c. Phil. IX 4 pr.: *Quem cum videretis re magis morbum, quam oratione excusantem*, ubi vulgati habent: *se magis morbo etc.* VIII 1: *is quidem — propinquitatem excusavit.*

omnes necess. Ita omnes Parr. Arch. Bav. Erf. Oxx. edd. Rom. Venn. nisi quod in Parr. 1. 2. 3. 6. atque in antiquo Victorii libro *hois* scriptum est. Ven. marg. aliaeque edd. *propter communes necessitudines*. Heumannus, cui *tò omnes necess.* tolerari non posse videbatur, coniecit *complures necess.* At Cic. ad Fam. XIII 12: *Q. Fufidius, quocum mihi omnes necessitudines sunt.* p. Sext. 17: *M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines.*

militiae, bello Marsico, in quo etiam Hortensius miles, dein tribunus militum fuit. Brut. 89 pr. v. Plut. Cic. 3. — *affines*. Schol.: *quia sororem Ciceronis habuit.*

magnum — vinculum. ad Fam. XIII 29: *Accedebat non mediocri vinculum cum studiorum, quod ipsum est per se grave: tum eorum studiorum carumque artium, quae per se ipsae eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt.* v. XV 4 et 11.

quidam agebat — opponebat. Est hoc ab Erfurt. et Par. 11. ut vel Cato, vel ipse Cn. Pompeius subaudiri possit. At Parr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. [*angebant*] 8. 10. 12. Bav. Oxx. Pall. alique libri: *agebant — opponebant* [ed. Rom. Olx. *opponebatur*, Ven. 1499 *opponebat*], scil. optimates. Sic Coelius in ep. ad Cic. [Fam. VIII 16]: *Quodsi te voces optimatum commovent, — eligas aliquod oppidum vacuum a bello.* Pauci deterioris notae libri, ut Par. 9. Arch. Col. Olx. Ven. 1427 *aiebant — opponebant*. Lamb. coniecit *urgebant*, quod necesse non est; saepius enim *agere* pro *dicere*, *disceptare*, *impellere* usurpatur. Fam. IV 2: *His placuit, ut tu in Cumanum venires: quod etiam mecum ut ad te scriberem egerunt.* — Vocabulum ipsorum, quod nonnulli ad personas referunt, abest a Parr. 1. 3. — Orat. II 17, 73: *Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum.* v. Hor. Epist. II 3, 319.

22 ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit. Itaque in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. nam si crimen est, illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, arcem¹⁾ omnium provinciarum, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere, voluisse²⁾, quam aliquem, se maluisse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium
23 se habere dicebat: fascēs certe habebat. Sed quoquo modo illud se³⁾ habet; haec querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid, si essetis? Caesarine eam tradituri fuissetis, an contra Caesarem retenturi?

CAP. VIII. Vide, quid licentiae, Caesar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciae. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem

1) provinc. arcem. 2) obtinere, quam aliquem maluisse. 3) sese illud.

§. 22. Cessit. Isidor. Orig. V 23: Cedere proprie dicitur, qui contra veritatem alicui consentit: ut Cic. p. Lig. Cessit, inquit, auctoritati ampl. viri vel potius paruit. v. p. Deiot. 4.

Hinc. Abramus laudat p. Rab. Posth. 3: Hinc primum exoritur crimen illud: senatum corruptum esse etc. In verbis subsequ. vulgatur antea prohibere illum voluisse, quod in Col. et Dresd. exstare dicitur. Sed v. prohibere non comparet neque in Gruterianis, Modianis, Oxx. neque in Arch. Bav. Erf. Parr. praeter 2 et 4, qui habent prohibere illam [Par. 2 illa] voluisse; unde coniecit Modius: si crimen est illa voluisse. Gruterus ex Pal. sexto et nono [O1x.] dedit: si crimen est ullum voluisse. — Pal. octav. et decimus, Par. 8. Bav. O5x. Ven. 1472: si cr. est illud voluisse. Paullo post eieci cum Grutero binas voces imperatorem esse, quae in codd. deterius notae, Parr. 5. 7. 8. 12. O1x. Ven. 1472 et 1499 marg. ante maluisse inculcatae, recte a cett. libris absunt; subintelligitur enim Africam obtinere. Pro maluisse, Parr. 1. 3. 8. 12. O2x Venn. habent voluisse. Hinc verba quam aliquem — maluisse exciderunt in Arch. O5x. qui cum Bav. pronom. aliquis carent. Praeterea receptum est arcem omn. prov. ex mell. Parr. Col. Erf. Schol. vetere, qui adnotat: Cicero verba ipsius Tuberonis refert, Nam si crimen est aliquem voluisse Africam tenere; — quod dico aliquem, non fuit Ligarius, sed Varus.

quoquo modo — habet. Graevius ex Erf. recepit: se illud habeat. At conjunctivum, quem etiam tres Parr. cum Arch. minime autem Erf. teste Wund. retinent, barbarismum esse, jam Heumannus monuit; neque tamen verum est, quod nonnulli contendunt, part. quoquo modo nusquam subiectivo jungi. nam p. Clu. 14 extr.: Accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori maluit. Duo Parr. mendose: quomodo illud sese. Ceteri cum ed. Rom. quoquo modo se illud; Erf. Ven. illud se. Paullo post pro vulgato contra eum, Arch. Bav. decem Parr. O5x. Venn. cum Gruterianis et Graevianis libris praebent contra Caesarem.

suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cuius id eum facere interfuit, gravissimis verbis eius consilium reprehendere. non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam ²⁴ probata. Sed iam hoc totum omitto: non tam, ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam, ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriae maxime infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causae, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quaero, quid facturi fuistis? quamquam, quid facturi fueritis, dubitem, cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa cum iniuria. Quomodo id tulistis? ²⁵ acceptae iniuriae querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quodsi Caesaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provincia venissetis. venistis ad Pompeium. Quae est ergo haec apud Caesarem

VIII. *Vide quid.* v. supra c. 5. In verbis non tam ut ne, particula ut abest ab Arch. Bav. octo Parr. O5x. Venetis. In Erf. Col. Dresd. Par. 11. scriptum est: propter id ne, in Par. 2. ne non. Sed Parr. 1. 3. habent ut n̄ offendam. — Pro huic victoriae Patricius et Ernest. melius putant hujus victoriae, scil. Caesaris. Perperam; sequitur enim mox: inimicus huic causae.

§. 24. rex potentissimus. Jubam significat, Numidiae atque Mauritaniae regem, qui Pompeii amicissimus, cum quo ei paternum hospitium intercedebat, tandem, Utica capta, ab omnibus civitatibus exclusus, precibus a servo suo impetravit, ut se interficeret. Caes. Civ. II 23. Alex. 31. Afric. 6 et 94.

conventus. Conventus dicitur, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. Festus. Romani provincias in certas regiones vel partes dividebant, atque certum oppidum caput ejus regionis faciebant, in quo concilia fierent, i. e. in quod reliquae ejus regionis civitates convenirent, et in quo proconsul aut propraetor consisteret, atque conventum ageret. Inde non solum omnis multitudo civium R. atque sociorum, quae iudiciorum aut concilii, agenda suae, aut publicae rei causa in id forum colligebatur, sed omnis ista regio, cujus singulae civitates eo conveniebant, conventus appellari solebat. Nusquam vero conventus pro ipsa urbe, in qua istud forum agebatur, positum legitur. In quot conventus Africa divisa fuerit, non satis liquet, namque Plin. V 3. [4. §. 5]: *Ea pars, quam Africam appellavimus, dividitur in duas provincias, veterem et novam.* At apud auctor. Belli Afr. conventus Uticensis, Thapsitanus, Adrumetinus nominantur. Quodsi conventus firmi pro genitivo singulari accipias, tum conventus Uticensis potissimum intelligendus esse videtur, de quo App. Civ. II 93: Πυθόμενος [ὁ Καῖσαρ] Κάτωνα μὲν τὴν παρασκευὴν τοῦ πολέμου ναυσὶ καὶ πεζῶν τινὶ μέρει φρουρεῖν ἐν Ἰτύκῃ μετὰ τῶν τριακοσίων, οὓς ἀπὸ σφῶν ἐκ πολλοῦ προβοῦλους ἐπεποίητο τοῦ πολέμου, καὶ σύγκλητον ἐκάλουν· τὸν δ' αὐτοκράτορα Λεύκιον Σκιπίωνα καὶ τοὺς ἀρίστους ἐν Ἀδρυμητῇ στρατεύειν, διέπλευσεν ἐπὶ τὸν Σκιπίωνα.

querela, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos, contra Caesarem bellum gerere? Atque in hoc quidem, vel cum mendacio, si vultis, gloriari, per me licet, vos provinciam fuisse Caesari tradituros, etiamsi a Varo, et a¹⁾ quibusdam aliis prohibiti essetis. ego tamen²⁾ confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantae laudis occasione privaverit.

26 CAP. IX. Sed vide, quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarim³⁾, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quae fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possim dicere. Quotus enim quisque istud⁴⁾ fecisset, ut, a quibus partibus⁵⁾ in dissensione civili non esset receptus, essetque

1) om. a. 2) probarem. 3) ego autem. 4) istud quisque. 5) om. partibus.

vel cum mendacio. v. §. 24. 27 et 28. — Arch. Bav. Col. Dresd. Erf. tres Parr. O3x. Rom. Ven. 1499 *si velitis*; sex Parr. O3x. Ven. 1472 et Prisc. p. 1209 *si vis*. — Col. L. in m. 1584 *gloriemini*, prob. Graevio. Sed Arch. Bav. Erf. Parr. Oxx. tuentur *vulgatam*. Mox reposui a quibusdam et ego tamen ex Arch. Bav. Dresd. Erf. novem Parr. O3x. Rom. Ven. 1499, quae cum altera Ven. Bav. Dresd. quatuor Parr. O3x. confiteor habet. Vetus Ursini liber: *si a Varo et quibusd. aliis prohib. non essetis*; Patricius conjecit: *nisi a Varo etc.* Ceterum sermonis lex requirit, ut ad verba: *prohibiti essetis* cogitando addantur ea, quae proxime antecedunt, *provinciam Caesari tradere*: minime autem, quae multo ante posita sunt: *contra Caes. gerere bellum*.

IX. §. 26 *ornatissimi.* in Verr. I 48 extr.: *M. Octavium, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis.* v. infra §. 27. p. Flacco 20. de II. R. 15. p. domo 55. ad Brut. ep. 12. et 18. In verbis seqq. Parr. Bavv. Erf. alique melioris notae libri: *probarim*, quod Lamb. Heum. et Ernest. correxere in *probarem*. v. p. Mil. 50 extr. p. S. Rosc. 44 pr.

constantiam dico? v. p. Mil. 28, 76. I Cat. 1, 2. Abramius addit p. Sext. 24: *Illo inquam, ipso die; die dico? immo hora atque etiam puncto temporis.* p. Rab. Post. 5: *Num quis testis Posthumum appellavit? testis autem? num accusator?* v. Phil. II 19.

a quibus partibus. Sic omnes Parr. Arch. Bav. Erf. ceterique Graeviani. O3x. Rom. Venn. ut jure dubitari possit de Pall. mell. quorum auctoritate Gruterus v. *partibus* ejecit. Infra iidem libri: *ad eas ipsas rediret*, nisi quod in Arch. Parr. 9. 11. et Erf. m. pr. mendose scriptum est *ad eos ipsos rediret*; non enim ad eos, a quibus erant rejecti, Ligarium atque Varum redierunt Tuberones, sed ad easdem partes, Pompejanas scilicet. Unus Col. et O1x. inserunt *partes*. Praeterea Coll. Par. 5. O1x. *discessione pro dissensione*, de qua permutatione v. §. 5 extr. et §. 55. In verbis continuo seqq. *recepit τὸ est*, quod propter compendariam scripturam excidit in novem Parr. Arch. Bav. Col. Erf. Pith. et mox possit *depellere* ex

etiam cum crudelitate reiectus, ad eas ipsas¹⁾ rediret? Magni cuiusdam animi, atque eius viri est²⁾, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum possit depellere. Ut enim 27 cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium; quae nequaquam fuerunt: hoc certe praecipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio ex senatus consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Caesarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus erat³⁾, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat reiectus cum iniuria. Quid? cum ista res nihil com- 28 movisset eius animum, ad quem veneratis; languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in praesidiis eratis; animi vero a causa abhorrebant. an, ut sit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe praecipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses; quamquam, ut

1) eos ipsos. 2) viri esset. 3) secutus esset.

Arch. Bav. Col. Dresd. Erf. Parr. 4. 6. 7. 9. 10. 11. de Rep. I 29: *Magni cuiusdam civis et divini paene est viri.*

§. 27. *Hinc prohibitus — secutus.* Laudat h. l. Jul. Rufinianus inter exempla *Hypomones*, sustentationis, quod schema suspendit sensum, deinde subjicit aliquid contra expectationem auditoris, sive majus, sive minus.

non domum, i. e. in patriam. ad Fam. VII 3: *Veni domum, non quo optima vivendi conditio esset, sed tamen, si esset aliqua forma reip. tamquam in patria ut essem: si nulla, tamquam in exilio. — non aliquam*, i. e. non aliam aliquam [Orat. II. §. 56 extr.] in reg. vacuum a bello. Saepius enim *aliquis pro alius* vel *pro alius aliquis* ponitur. v. de Finn. II 19, 62. et Goer. ad Cic. Acad. II 10. pag. 61. — Pro vulg. *secutus esset* recepi *secutus erat* ex Parr. 7. 9. 10. 11. Arch. Erf. O1x. Mox Arch. Col. Dresd. Erf. Parr. 10. 11. O2x. cum Gruterianis *ad Cn. Pompeii*. Ceteri Parr. atque Oxx. Bav. Rom. Venn. in *Cn. Pomp.* Paulo post Parr. 9. 10. 11. Arch. Col. Erf. m. pr. L. in marg. 1384: *ejectus iniuria*.

§. 28. *in praesidiis.* v. p. S. Rosc. §. 123. Infra decem Parr. Arch. Bav. Col. Dresd. Pith. Erf. O2x. Rom. Ven. 1499 *omnes enim vincendi*.

Pacis — auctor. Idem in ep. ad Caesarem [Att. IX 11]: *Et illi [Pompeio] semper, et senatui, cum primum potui, pacis auctor fui; nec, sumtis armis, belli ullam partem attigi.* v. p. Deiot. §. 29. p. Marc. §. 14.

nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae.

29 CAP. X. Haec ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesarem beneficii sui poeniteret. Nunc quaero, utrum vestras iniurias, an reipublicae persequamini. si reipublicae: quid de vestra in illa ¹⁾ causa perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

30 Itaque num tibi videor, Caesar, in causa Ligarii occupatus esse? num de eius facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiae, vel misericordiae tuae. Causas, Caesar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, *Ignoscite, iudices: erravit: lapsus est: non putavit: si unquam posthac. ad parentem sic agi solet: ad iudices, Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic, te, Caesar, de facto Ligarii, iudicem esse: quibus in praesidiis fuerit, quaere. taceo. ne haec quidem colligo, quae fortasse valerent etiam apud iudicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo ipso²⁾ non

1) in ea. 2) om. ipso.

X. §. 29. *persequamini.* Sic Parr. Arch. Erf. Rom. Venn. Oxx. [Bav. Parr. 1. 3. *persequimini.*] Heumannus conjecit *persequemini.* Sed v. IV Cat. 6, 12. Mox Erf. Col. Parr. 7. 9. 10. 11. Arch. vetus L. codex in illa.

in causa, defendenda, agenda. Sic p. S. Rosc. 55: *in bonis erant occupati, deripiendis scil.*

Causas Caesar — posthac. Laudat h. l. Quint. VII 4, 17. de deprecatione, quae in senatu et apud populum, et apud principem, et ubicumque juris clementia est, locum habet. — *non putavit.* Don. ad Ter. Andr. I 1, 86: *Putare est ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. Cicero: Non putavit, lapsus est.* Ter. Phorm. I 2, 90: *Ad precatorem adeam, credo, qui mihi sic oret: nunc amitte, quaeso, hunc: ceterum Posthac, si quidquam, nihil precor.* v. Plaut. Cas. V 4, 21.

Ne haec quidem. Simile antiphrasis exemplum affert Quint. IX 2, 47. *Ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt de sestertiorum septingentis millibus.* v. Verr. V 2. Phil. II 23. Jul. Rufin. 12. p. 274: *Antiphrasis est figura sententiae, cum quaedam negamus nos dicere, et tamen dicimus.* — *bello oppressus.* Fam. IX 15: *C. Suberinus cum vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam ante bellum, — oppressus est bello repentino.* In verbis continuo seqq. Arch. Bav. Col. Erf. Parr. 2. 7. 9. 10. 11. Oxx. Rom. Ven. 1499 in eo ipso. Idem libri cum ceteris: *acerbus fuit, tametsi, nisi quod verb. fuit, in Erf. superscriptum, abest ab O1x. (Col.) Rom. et tō tametsi a Par. 2. et Dresd.* Itaque Graevio rotundior et validior

acerbus, tum etiam totus animo et studio tuus. Ad iudicem sic agi solet; sed ego ad parentem loquor; Erravi: temere feci, poenitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas, oro. si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, tu idem ser opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi⁵¹ apud te locus sit¹⁾ etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causae, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

CAP. XI. Vidi enim et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicuius salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiosiores esse, quam preces:²⁾ neque te spectare³⁾, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed

1) sit locus. 2) graviores esse quam vultus. 3) spectare te.

haec περιχοπή videbatur, si legeretur: *Legatus a. b. profectus est* [sic Par. 3], *rel. in pace, in eo ipso non acerbus, totus an. et stud. tuus. Mox Arch. Erf. apud parentem; Dresd. Pith. O4x. erravit — fecit. Donatus ad Ter. Andr. II 1, 19: Cicero, Tu da salutem, qui spem dedisti, ex memoria laudavit n. 1.*

§. 51. *locus sit.* Hunc ord. praebent Parr. Arch. Erf. et Quint. V 10, 93. qui hunc quoque locum affert inter exempla argumentorum, quae ex difficilioribus ad faciliora ducuntur. v. supra §. 8.

XI. *gratiosiores esse.* Ita dedi ex Arch. Bav. Col. Dresd. Erf. Parr. 1. 2. m. pr. 3. 5. 6. 7. 10. 11. O5x. atque ex libris Victorii, Lamb. Gruteri, cum Parr. 2. m. sec. 4. 9. O5x. Rom. Ven. 1499 *gratiores* prae se ferant. Ernest. de Bruti conjectura edidit *graviores*, quod homines gratiosi sint, non causae et res. At in ep. 6. l. VI ad Fam. [1. Gr.]: *Habemus gratiosorum in suffragiis studia: — nostram suffragationem, si minus potentem, at probatam tamen, et justam, et debitam, et propterea fortasse etiam gratiosam. — Pro preces, quam* lect. Arch. Bav. Erf. Parr. 2. 7. 9. 10. 11. O2x. Rom. Ven. 1499 firmant, legitur *vultus* in Col. Dresd. cett. Parr. Oxx. in antiquioribus Victorii et Lamb. libris, qui h. lect. etiam in Erf. m. sec. superscriptam, mirifice probant. Par. 8: *gloriosiores vel gratiores esse quam preces quam vultus*; et sic, om. τῶν *quam preces*, O1x. Ven. 1472. Mox reposui *te spectare* ex Arch. Bav. Parr. 4. 7. 8. 10. 11. O4x. Erf. vet. L. codice et marg. Ven. 1499. In ceteris deest pronomen *te*. Paulo infra post illius additur *causa* in Bav. S. Victor. Parr. 1. 2. m. pr. 3. 4. 5. 6. 8. Pall. aliquot, O6x. Venetis. Eadem vox in Parr. 9. 11. Erf. ab eadem m. superscripta est, ut cum Par. 7. ed. Rom. legendum videatur *sed quae illius causa*; praesertim quum Par. 1. Erf. m. pr. *qua*, ab ead. manu in *quae* mutatum, ceteri vero *q* per compendium scriptum exhibeant. In rem Cic. ad Fam. VI 6: *Praeterea cedit [Caesar] multorum justis et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis voluntatibus. 12: Valent tamen apud Caesarem non tam ambitiosae rogationes, quam necessariae* XIII 3: *Mihi minus libet de aequitate rei scribere, ne causa apud te potius valuisse videar, quam gratia.*

quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedas¹⁾. Sed videotamen, apud te causas, ut dixi²⁾, valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum iustissimum videas dolorem³⁾ inpetendo.

- 52 In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc, quaeso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae, ac robur reipublicae proponere. nosti optime homines. animadvertite horum omnium moestitiam et dolorem: huius T. Brocchi, de quo non dubito, quid existimes, lacrimas squaloremque ipsius et filii vides. Quid de fratribus dicam? noli,
53 Caesar, putare, de unius capite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt: moveant te horum lacrimae, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quae vicit. Te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum

1) concedis. 2) rogantium valere. 3) dolorem videas.

qui — concedas. Sic omnes Parr. Arch. Bav. Pith. O5x. Rom. Venn. et Colon. qui etiam cum nonn. edd. *fruuntur* praebet. In fine huius paragraphi delevi verbum *rogantium*, quod in Erf. et Par. 9. ab alia m. superscriptum, abest ab Arch. Col. Parr. 10. 11. Ex iisdem libris reposui *videas dol.* quem ordin. vulgati invertunt.

§. 52. In Q. Lig. Praepositio in saepe cum abundantia quadam ponitur, ut de Off. I 9, 28: *Alterum genus assequuntur, in inferenda ne cui noceant injuria.* Sic enim legitur in Erf. duobusque aliis optimis libris. Ibid. 22, 76: *Nec plus Africanus in excidenda Numantia reip. profuit.* v. II 18, 63 et Heusing. qui ex quinque Msis Guelph. restituit Fam. I 9: *Nullam partem tuorum meritorum, non modo referenda, sed ne cogitanda quidem in gratia consequi possum.* — Sabini in quarta gentium vel fortissimarum Italiae regione Velinos accolunt lacus, roscidis collibus. Plin. H. N. III 12. Plutarchus in Romulo 16: *Οἱ δὲ Σαβῖνοι πολλοὶ μὲν ἦσαν καὶ πολεμικοὶ, κώμας δὲ ἔχουν ἀτείχιστους, ὥς προσῆκον αὐτοῖς μέγα φρονεῖν, καὶ μὴ φοβεῖσθαι Λακεδαιμονίων ἀποίκους οὖσιν.* Hinc Cic. in Vat. 15: *Sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum iudicio notatum?* v. Virg. Georg. II 167. 352. — Infra Erf. Parr. 10. 11. O1x. *nostis optimos hom.* Par. 3. *nostis hoies optimo.* Par. 9. Junt. n. *hom. istos optime.* Idem cum Arch. Parr. 7. 2. Dresd. O1x. Rom. Ven. *nam quodvis.* Sed v. supra §. 28.

splendorem. v. p. S. Rosc. §. 140. Adde Fam. XII 27: S.

domum, hunc L. Marcium, C. Caesetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata: non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui¹⁾ tecum fuerunt. Atque his irascebamur, hos requirebamus, his nonnulli etiam minabamur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quae dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur. Quodsi penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum iudicares fuisse.

CAP. XII. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. 54 Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuisset²⁾, in qua fratres fuerunt: quis est, qui horum consensum conspirantem et paene conflatum, in hac prope aequalitate fraterna, non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate

1) viros tecum fuisse. 2) futurus fuerit.

Aufidius splendore equiti R. nemini cedit. I 5: A. Trebonius et suo splendore et nostra commendatione gratiosissimus in provincia fuit. p. Caec. 10: Dixit senator pop. R. splendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum. p. Q. Rosc. 3: Advocatio ea est, quam propter eximium splendorem vereri debeamus.

Te enim. Suet. Jul. 73: Denuntiante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui reip. defuissent: ipse medios et neutrius partis suorum sibi numero futuros pronuntiavit. Dio Cass. XLI 6: 'Ο Πομπήϊος — προειπὼν, ὅτι τὸν ὑπομείναντα ἐν τε τῷ ἴσῳ καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ τοῖς τὰ ἐναντία σφίσι πράττουσιν ἔξοι. v. p. Marc. 6.

L. Corfidium. ad Att. XIII 44: Brutus mihi T. Ligarii verbis nuntiavit, quod appelletur L. Corfidius in oratione Ligariana, erratum esse meum, sed, ut ajunt, μνημονικὸν ἀμάρτημα. Sciebam Corfidium pernecessarium Ligariorum: sed eum video ante esse mortuum. da igitur id negotium Pharnaci, Antaco, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur. In verbis subnexus Arch. Erf. Parr. 2. 10. 11. 04x Rom. Ven. 1499 in marg. seqq. qui tecum fuerunt. — tecum fuisse est in cett. Parr. Oxx. Bav. duobus Coll. pluribus Pall. Venn. idque melius visum est Grutero, quamvis illud optimorum codd. auctoritate firmetur. τὸ maxime ante irascebamur in vulgatis inculcatum, rejeci cum Graevio, secutus Arch. Col. Dresd. Erf. septem Parr. 04x. Ven. 1499 in marg. Mox Parr. 7. 9. 10. 11. Arch. Erf. 02x. hos requir. his nonnulli; ceteri cum Rom. Venn. et hos — et his. Paullo infra Parr. 9. 10. 11. Arch. Erf. 05x. minabamur. Ceteri minabantur.

XII. §. 54. fuisset futurus. Ita Arch. Erf. Parr. 2. 9. 10. 11. duo L. codd. [02x.] ed. Rom. quod et Graevius rectius putabat vulgato futurus fuerit. — conspirantem. ad Fam. X 12: Mirabiliter populus R. universus, et omnium generum ordinumque consensus ad liberandam remp. conspiravit. v. not. ad IV Cat. 10 extr. — unus. Hinc intelligitur, P. Ligarium Afranianum, quem ob perjuriam perfidiamque Caesar jussit necari, hujus Q. Ligarii fratrem non fuisse. v. Bell. Afr. 64.

igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: dissen-
 35 serit¹⁾ non a te solum, verum etiam a fratribus. hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis inter-
 essem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quaestor urba-
 nus fuerit erga te et dignitatem tuam. sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles,
 nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam in-
 56 genii tui, te, aliquid de huius illo quaestorio officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminis-
 centem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec divinabat) nisi ut tu eum
 [tui] studiosum²⁾, et bonum virum iudicares, nunc a te sup-

1) discesserit. 2) studiosum tui.

§. 35. *dissenserit.* Est hoc ab Arch. Erf. Parr. 2. 6. 7. 8. 9. 10. 11. O3x. Rom. Venn. Unus L. codex, Par. 4. O1x. *dissederit*, quo verbo saepius utitur Cic. ad Att. VII 6: *Mihi non rectum, me in tantis rebus a Pompeio dissidere.* in Verr. V 71. *Dissent a nobis animo et voluntate.* v. p. Sulla 21 et 62. de Rep. I 19. p. Sext. 49 pr.: *Multa fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret: nunc jam nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat.* — *discesserit* est in Bav. Col. Dresd. aliquot Pall. Parr. 1. 3. 3. v. supra §. 19. p. Deiot. §. 13.

Equidem — interessem. De eadem re Cic. de Prov. C. 11: *Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus. non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui.* p. Balbo 27: *C. Caesarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit, et numero dierum novo. Idem in angustiis aerarii victorem exercitum stipendio affecit, imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui.* Ex his intelligitur, T. Ligarium quaestorem urbanum fuisse Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo coss. u. c. 698. v. Fam. I 7 extr. — Quaestores urbani a quaerendo dicti, qui conquirerent pecunias publicas, aerarium curabant, ejusque pecunias expensas et acceptas in tabulas publicas referre consueverant. Asconius ad Verr. I 4. Varr. L. L. IV 14.

qui obliv. Quint. VI 5, 108. de dictis urbanis: *Marsus — seria partitur in tria genera, honorificum, contumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis, quod est pro Lig. apud Caesarem, Qui nihil soles oblivisci nisi iniurias.* In verbis seqq. Arch. Col. Erf. Parr. 9. 11. vetusti Gruteri codd. O2x. de huius illo quaestorio officio. Novem Parr. O4x. Bav. Venn.: de huius quaestoris officio. ad Fam. II 17: *Officio quaestorio te adductum reticere de praetore tuo, non moleste ferebam.*

§. 36. *tui studiosum.* Sic Colon. nisi quod ibi corrupte tuis scriptum est. Abest pronomen a cett. codd. et edd. vett. quum tamen studiosus, ubi valet fautor, addictus, semper genitivum recipiat. ad Att. I 16: *studiosis ac fautoribus illius victoriae.* III 22: *mei studiosos habeo Dyrrachinos.* Absolute positum legitur in Acadd. II

plex fratris salutem petit, quam, huius admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicae condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et 37 clarissimo, M. Marcello, fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cuius voluntatem carissimam semper habuisti: et, si ille dies tibi gloriosissimus, et ¹⁾ populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. Nihil ²⁾

1) om. et. 2) Nihil est enim tam.

31, 98: *Clitomachus*, homo, et acutus, ut *Poenus*, et valde studiosus ac diligens. in Verr. II 4: *Quaestores studiosissimos defensores propugnatoresque habuit* [cf. p. S. Rosc. 19.] Plin. III 3: *Me quidam studiosum vocant, qui sum desidiosissimus*. Post pro sibi ipsos Ernestio scribendum videbatur sibi ipsis, uti legunt Parr. 3 et 10. Pro necessariis suis, Parr. 9. 11. et 2 supra lin. Arch. Erf. Rom. Venn. habent *necess. tuis*. In Bav. Col. Dresd. O3x. cett. Parr. et duobus L. codd. omittitur pronomen. Mox quinque Parr. Arch. O1x. *condonabis*. Sed v. p. S. Roscio §. 150.

de homine — fecisti. Agrar. II 3: *Omnia potius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis atque consiliis, vestrum de me factum consiliumque laudetur*. Verba M. Marcello, quae ab Col. et Erf. m. pr. absunt, pro interpretatione adscripta esse censuit Graevius, cum Romae satis intelligeretur, quem Cicero significaret. Glossae suspicionem movent etiam Parr. 9, et 11. [O1x.]: *de homine M. Marcello nobilissimo* [9: et clarissimo] *fecisti exhibentes*. Bav. octo Parr. [Erf. et Parr. 9. in marg.] O3x. edd. Rom. Venn.: *M. Marcello restituto*; Parr. 3 *nuper restituto in curia*.

Ut concessisti. Concedere alicui aliquem est condonare aliquem alicui, vel potius precibus alicujus, quae vox saepe addita legitur. Sic apud Tac. II 33: *Piso offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam, Aereo iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent*. v. ibid. IV 51. et Cic. p. Marc. §. 5. Proxime accedit locutio concedere alicui aliquid. de Prov. Cons. 18: *Dolorem atque inimicitias reipublicae concessisse magni cuiusdam hominis et persapientis videtur*. p. Clu. 69: *Multi saepe in iudicando peccata liberum parentum misericordiae concesserunt; vos ne hujus honestissime actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus*. v. Verr. I 49. Saepius etiam eodem fere sensu concedere cum dativo personae vel rei absque accusativo legitur. Verr. III 96: *Praeclaros vero existimas iudices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes*. Fam. VI 6: *Caesar non putat se sustinere causas posse multorum; si tibi, cui justius videtur irasci posse, concesserit*. — v. p. S. Rosc. §. 3. In verbis seqq. omnes Parr. Arch. Bav. [Erf.] O3x. Rom. et populo Romano; O2x. Venn. text. et reipublicae.

Nihil est tam popolare, acceptum scil. populo. Particulam enim,

est tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus
 tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia
 58 est. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt,
 quam salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna
 tua maius, quam ut possis; nec natura¹⁾ melius, quam
 ut velis servare quam plurimos. Longiorem orationem
 causa forsitan postulat; tua certe natura brevior.
 Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam²⁾ me,
 aut quemquam loqui tecum; finem iam faciam: tantum
 te³⁾ admonebo, si illi absenti salutem dederis, praesen-
 tibus his omnibus te daturum.

1) natura tua. 2) quam aut me. 3) te ipsum.

et hoc l. in vulgatis, et infra ante habet in Bav. tribus Parr. O2x. Venn. additam, ignorant mell. Parr. Arch. Col. Dresd. Erf. m. pr. et Quint. VIII 3, 5: de sentiētiis: *Est autem haec vox universalis quae etiam citra complexum causae possit esse laudabilis, interim ad rem tantum relata; ut Nihil est tam populare quam bonitas: interim ad personam.* — Venn. 1472—99. Ju.: *Etenim nihil est tam.* §. 58. *Homines.* de Rep. I 7: *Neque est enim ulla res, in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitates aut condere, aut conservare jam conditas.* — *Nihil habet.* Quint. l. c. §. 6 et 7: *Sententiae majorem vim accipiunt emutatione figurae, ut: Usque adeone mori miserum est? Acrius enim hoc, quam per se, Mors misera non est.* Et translatione a communi ad proprium. Nam cum sit rectum, Nocere facile est, prodesse difficile: vehementius apud Ovidium Medea dicit, servare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cicero, *Nihil habet, Caesar — nec natura melius, quam ut velis servare quam plurimos.* Ita quae erant rerum, fecit hominis. — Delevi pronomen tua post natura, secutus novem Parr. Arch. Bav. Col. Erf. O2x. edd. Steph. Lamb. et Quintilianum. Ex eodem Quint. l. c. et IX 4, 107, atque ex Parr. 7. 9. 11. Arch. Col. O2x. Erf. retinui cum Lamb. in marg. 1384 et Graev. servare pro vulg. conservare, quod in Bav. cett. Parr. Rom. Venn. legitur, neque Ciceroni inusitatum est. Sic ad Fam. IX 15: *Peto a te, ut homines miseros — conserves incolumes.* v. ibid. 14 extr. et supra §. 52 et 55 extr. In verbis subnexus scripsi quam me ex Parr. 9. 10. 11. Arch. Erf. Rom. pro vulg. quam aut me. Paulo infra Arch. Dresd. Erfurt. Parr. 7. 9. 10. 11. ignorant pronomen ipsum; quod mihi ex anteedd. inculcatum videtur. Male tamen omittitur omnibus in Parr. 2. 3. 4. 5. 6. O1x. ed. Lamb. et praesentibus in Venn. 1472 et 1499.

ORATIO

PRO

REGE DEIOTARO.

ARGUMENTUM.

Dejotarus, Galatiae seu Gallograeciae tetrarches, non solum socius imperatorum R. fuit in bellis, quae in Asia, Ponto, Cappadocia, Cilicia atque Syria gesta sunt, verum etiam dux copiarum suarum. Itaque de eo Sulla, Murena, Servilius, Lucullus, Bibulus atque Cicero, honorificentissime saepe in senatu praedicaverunt: Pompeius autem unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolam, et fidelem P. R. judicavit. Tot clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum senatus Armenia minore donavit, regemque appellavit. — Secutum est civile bellum, in quo Dejotarus Pompeio non solum auxilium misit, sed etiam Pharsalico proelio interfuit, ex quo cum Pompeio profugit atque in suum regnum se recepit. Cic. Phil. XI 15. de H. R. 15. ad Fam. XV 4. de Divin. II 57. Caes. Civ. III 4. Appian. Mi. 73. 114. Civ. II 71. — Dum Caesar Aegypto atque Alexandria potiebatur, rex Dejotarus ad Domitium Calvinum, cui Caesar Asiam finitimasque provincias administrandas tradiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzani possideri vastarique pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata se facere, pecuniamque promissam Caesari non posse persolvere. Domitius nuntios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaeque decederet, propiusque eas regiones cum exercitu accessit. Legati a Pharnace responsa referunt: Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine jure obtinere deberet: denique ejus regni causa integra Caesari servaretur. Domitius perseverare coepit, ut eo quoque regno decederet, neque enim aliud jus esse Cappadociae atque Armeniae. Compluribus interim legationibus missis, tandem prope Nicopolim commissum est proelium, ex quo Domitius, Pontica legione paene tota amissa, magna parte Dejotari militum interfecta, itineribus tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Bell. Alex. 54—40. — Confecto Alexandrino bello, Caesar in Syriam ex Aegypto, et, paucis diebus in ea provincia consumtis, in Ciliciam atque Cappadociam venit. Quum propius Pontum finesque Gallograeciae accessisset, Dejotarus, depositis regiis insignibus, neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu, ad Caesarem venit, oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quae nulla praesidia Caesaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset; neque enim se judicem debuisse esse controversiarum populi R. sed parere praesentibus imperiis. Contra quem Caesar, quum plurima sua commemorasset officia, quae consul ei decretis publicis tribuisset: quumque defensionem ejus nullam posse excusationem ejus imprudentiae recipere coarguisset; quod homo tantae prudentiae ac diligentiae scire potuisset, quis urbem

Italiamque teneret; ubi senatus populusque Romanus, ubi respublica esset: quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset: sed tamen se concedere id factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiae, dignitati aetatique hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent hospites atque amici Dejotari ad deprecandum: de controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium vestitum ei restituit. Legionem autem, quam ex genere civium suorum Dejotarus armatura disciplinaque Romana constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere jussit. — Devicto Pharnace, Caesar Dejotaro et Armeniam a senatu datam et Troginorum tetrarchiam eripuit, eamque Mithridati Pergameno, asseclae suo, jure gentis et cognationis adjudicavit. Bell. Alex. 67. 68. 78. Anno u. c. 709, quum finito Hispaniensi bello Caesar in urbem rediisset, Castor, Dejotari ex filia, quae Sacondario nupserat, nepos Romam venit, ut avum accusaret, quasi Caesarem e bello Pontico redeuntem domi suae interficere voluisset. Subornatus est quoque medicus quidam Phidippus, qui eum legatis a Dejotaro Romam missus erat. Regis causam, ab iisdem legatis ad se delatam, suscepit Cicero, reumque hac oratione intra domesticos Caesaris parietes defendit. Dejotarum a Bruto quoque defensum esse, narrat Cic. ad Att. XIV. 1. *De Bruto nostro Caesarem solitum dicere, magni refert hic quid velit: sed quidquid vult, valde vult: idque eum animadvertisse, eum pro Dejotaro Nicæae dixerit, valde vehementer eum visum et libere dicere.*

In *Exordio* orator ait, sua animi perturbatione plurimum sibi facultatis ad salutem regis Dejotari defendendam detrahi. Tum quinque hujus timoris causas affert, odium in adversarios struit, Caesarisque benevolentiam et attentionem captat §. 1—7. Sed antequam de accusatione ipsa dicit Cicero, causas exponit, cur accusatores aliquid se a Caesare contra Dejotarum impetraturos esse confiderent. Itaque Caesarem orat, ut, quum amicus et placatus vetus eum Dejotaro hospitium renovare voluerit, et se, et omnes, qui regis causa laborent, hoc metu liberet. Deinde ostendit, Dejotarum non odio Caesaris progressum, sed errore communi lapsum, Pharsalico proelio facto, utilitatibus ipsius paruisse §. 8—14.

Propositionem: Dejotarum regem non voluisse Caesarem interficere, excipit *Confirmatio* et *Confutatio*, in qua Cicero primum ostendit, Dejotarum nullas omnino insidias struxisse Caesari: neque enim tam atrox facinus in Dejotari prudentiam atque probitatem cadere; adversariorumque crimen non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem confictum esse §. 15—21. Tum refutat reliquam accusationis partem, Dejotarum magnum exercitum contra Caesarem comparasse, atque semper in speculis fuisse, quum animo esset alieno §. 22—27. Postremo acerrime invec-tus in accusatorum impietatem, impudentemque atque immoderatam inhumanitatem, illud quoque diluit crimen: Blesamium solitum esse ad regem scribere, Caesarem in invidia esse, tyrannum existimari, statua inter reges posita animos hominum vehementer offensos, plaudī ei non solere. §. 28—34.

Peroratio omnis in eo versatur, ut plane Dejotaro reconcilietur Caesar. Orator enim primum efficere studet, ne Caesar sibi succensere Dejotarum arbitretur: deinde, cum de rege illo,

tum de aliis amplissimis viris, quibus semel ignotum esse oporteat, laborans, misericordiam atque clementiam Caesaris implorat. Denique producit legatos, qui pro salute regum suorum corpora sua tradant, Caesaremque admonet, sententiam ipsius aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute. §. 33—42.

Absolutum non esse Dejotarum, sententiamque fortasse dilatam a Caesare, demonstrant verba Cic. in Phil. II 57: *Quis cuiquam inimicior, quam Dejotaro Caesar? — a quo vivo nec praesens, nec absens quidquam acqui, boni impetravit. — Ille numquam, semper enim absenti affui Dejotaro, quidquam sibi, quod nos pro illo postularem, aequum dixit videri. — Idem Cic. in ep. ad Dolabellam [Fam. IX 12]: Oratiunculam pro Dejotaro, quam requirebas, — tibi misi: quam velim sic legas, ut causam tenuem et inopem, nec scriptione magno opere dignam. Sed ego hospiti veteri et amico munusculum mittere volui levidense, crasso filo, cuiusmodi ipsius solent esse munera.*

CAP. I. **C**um in omnibus causis gravioribus, C. 1
Caesar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus vel aetas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo: tamen est ita inusitatum, regem reum capitis¹⁾ esse, ut ante hoc tempus non sit auditum.

1) capitis reum.

I. §. 1. commoveri. p. Clu. 18: *Semper equidem magno cum metu incipio dicere; quotiescumque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii solum, sed etiam virtutis atque officii.* v. p. Mil. 1. Verr. Div. 15. Orat. I. §. 119 et 125.

aetas mea. Q. Caepione et C. Serrano coss. a. u. c. 648. a. d. III Nonas Januarias M. Cicero natus est. Gell. XV 28. Haec autem oratio habita est confecto Hispaniensi bello [v. infra c. 14], C. Julio Caesare IV consule sine collega, vel potius, quum Caesar, postquam in urbem venit, magistratu se abdicasset, Q. Fabio, C. Trebonio coss. u. c. 709. App. Civ. II 103 seqq. Dio Cass. XLIII 46 Vell. Patere. II 56: *Caesar quum mense Octobri in urbem revertisset, idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto et Cassio — interemtus est.*

mihi — detrahat. Sic p. Sulla 1: *Existimavit, aliquid se de auctoritate meae defensionis posse detrahere.* Ibid. paullo infra: *Ille, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de hujus praesidiis deminuturum putavit.*

regem reum cap esse. Hunc ordin. reposui ex mell. Parr. Arch. Bav. Col. Erf. et duobus L. libris. Est autem hoc dictum pro: in

- 2 Deinde cum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus¹⁾, pro perpetuis eius in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Castor²⁾! ne dicam scele- ratum et impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaeque suae terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri et tegere debebat: commendatio-

1) solebam. 2) Crudelem Castorem.

judicium capitis vocatum esse. v. Brut. 56. fr. 10. D. 57, 14: *Labeo existimavit, capitis accusationem eam esse, ejus poena mors aut exsilium esset.* Abramius h. l. diminutionem capitis intelligen- dam putat, de qua Gaius Inst. I 159 seqq. Ulp. Fragm. XI 9 — 15: *Est autem capitis diminutio prioris capitis [sive status fr. 1 D. 4, 3] permutatio; eaque tribus modis accidit. nam aut maxima est, cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittit; veluti cum incensus aliquis venierit, aut quod mulier alieno servo se junxerit, denuntiante domino, et ancilla facta fuerit ex S. C. Clau- dianio; aut minor, quae et media dicitur, per quam sola civitate amissa, libertas retinetur, quod fit in eo, cui aqua et igni interdici- tur; aut minima, per quam, et civitate et libertate salva, status dun- taxat hominis, sive familia, mutatur: quod fit adoptione, et in ma- num conventionem.* v. fr. 1 et 11. D. 4, 3. At cum ista diminutionis causa consistat in jure civili, facile intelligitur, eidem in nostra causa locum non esse. v. Orat. I 40 et 41.

§. 2. quem ornare. ad Fam. XV 4: *Rex Dejotarus, cui non sine causa plurimum semper et meo, et tuo, et senatus judicio tribu- tum est, vir, cum benevolentia et fide erga P. R. singulari, tum prae- sentia, magnitudine et animi et consilii etc.* de II. R. 13: *Dej. saepe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum impe- ratorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes: sed alter est rex judicio senatus per nos.* — Arch. Bav. [Col.] Erf. Parr. 4. 7. 8. 9. 10. 11. Oxx. Venn. solebamus; Pal. nonus et sec. Grut. cum duobus Msis S. Victoris, ceterisque Parr. Oxx. et Martiano Cap. pag. 425 solebam, quod propter scribendi com- pendium [Arch. solebam] ex illa mell. codd. lectione ortum traxisse videtur. Nep. Ham. 1: *Nisi ille cum suis — Sicilia decederent.*

Accedit ut. v. p. S. Rosc. §. 86. — Mox legitur conturber in Arch. Col. Erf. quatuor Guil. aliquot Pall. Parr. 11. pro vulgato perturber. Sic p. Fonteio c. 17. cod. Vatic. exhibet: *conturbato animo pertimescit, non ut vulgo editur: perturbato.* ad Att. VII 2: *Invalitudo tua me valde conturbat.* Verr. V 14: *Tristis et contur- batus domum discedit.* v. Phil. II 15. Tusc. IV 8 extr. In verbis seqq. Arch. Par. 11. atque Erf. *Crudelis Castor, ne.* Parr. 4. 10. O7x. *Crudelis C. est.* Ceteri cum plerisque Pall. et Col. *crudelem Castorem.* Et sane accusativus in exclamationibus saepe locum habet, omissa particula *oh*, cum levior affectus ponitur. Phil. II 26 pr.: *miserum me! consumitis etc.* Att. X 10: *me caecum, qui haec ante non viderim!*

debebat. v. inf. §. 28 et not. ad Roscian. §. 4. — *commendationemque.*

nemque incuntis aetatis ab impietate, et scelere duxerit: avi servum, corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit, et a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi 3 autem dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostrae reipublicae, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam cum more maiorum de servo in dominum ne tormentis quidem quaeriliceat: in qua quaestione dolor elicere¹⁾ veram vocem possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in equuleo appellare non posset, cum accuset²⁾, solutus.

CAP. II. Perturbat me, C. Caesar, etiam illud inter- 4 dum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia fit acquisitissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cuius vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum

1) ver. vocem elicere. 2) accusaret.

Off. II 13, 46: Prima adolescenti commendatio profiscitur a modestia cum pietate in parentes, in suos benevolentia. v. ibid. c. 14.

leg. pedibus. Servi enim ad dominorum pedes sedebant, vel stabant, praesertim in conviviiis, ut dominis praesto essent. in Verr. I 56: Servos artifices cum habeat domi, circum pedes autem homines formosos et literatos. Sen. Benef. III 27: Servus, qui coenanti ad pedes steterat, narrat. v. ad Att. XI 3. Martial. XII 38. Hinc Agroctius p. 2274: Circum pedes sunt obsequia servorum, ante pedes amicorum.

§. 5. os videbam. v. p. S. Rose. §. 87. Quae continuo seqq. quum verba audiebam absunt ab Arch. m. pr. Par. 11. Erf. Olx. Mox restitui elicere veram voc. ex Parr. Arch. Bav. Erf. duobus L. codd. et ex Frontone in Ex. Eloc. pag. 314. In rem v. p. Mil. §. 59. p. S. Rose. §. 120. Adde Tac. II 56: Quia vetere senatusconsulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi juris repertor Tib. mancipari singulos actori publico jubet. Paullo infra Ernestius de conject. edidit accusaret. Sed accuset est in omnibus codd. et apud Donat. ad Ter. Heeyr. II 1, 16: Tu sola exorere, quae perturbes haec tua impudentia, adnotantem: Exorere, emergis, reperiris; verbum hoc impudentiam notat. Cicero, Exortus est servus — accuset solutus. v. not. ad IV Cat. §. 17.

II. §. 3. Loci — insolentia. Notanda est prima atque propria huius v. significatio. Ter. Andr. V 4, 5: Quid tu Athenas insolens. ad q. l. Don.: Insolens, insolitus, insuetus. Cic. Moveor — insolentia. v. p. S. Rose. §. 88. — Quint. IV 1, 31: Ad causam extra pertinet Tempus, unde principium pro Coelio; Locus, unde pro Dejotaro; Habitus, unde pro Milone. — In verbis subnexus Patricius nitere, pro niti scribendum, et Ernest. praepos. in tollendam esse censuerunt. Sed codd. lectionem firmat Fronto in Ex. El. p. 354. Sic p. Coel. 10: ea, in quibus causa nititur. ad Att. I 1: in quo uno maxime ambitio nostra nititur. v. p. Mil. §. 19.

consideres, grave est. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex, non sibi se aequiorem, quam reo praebeat. Sed tua, C. Caesar, praestans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis iudicare.

- 3 Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, et eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quae mihi ad spem obtinendae veritatis gravissima sunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi contentionemque
6 leviora. Hanc enim, C. Caesar, causam si in foro dicerem, eodem audiente et disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cuius omnem aetatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, caelum denique testarer ipsum. Sic, cum et deorum immortalium, et populi Romani, et senatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo
7 modo mihi deesse posset oratio. Quae quoniam angustiora

obtinendae, i. e. evincendae, sustinendae. p. Quint. 25: *Unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adjuvare.* Ibid. 9: *obtinere jus suum.* ad Att. VII 25: *Malas causas semper obtinuit, in optima concidit.*

§. 6. omnem aetatem. Phil. XI 15: *Dejotari regis benevolentia in P. R. est ipsius aequalis aetati: qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum.* Infra septem Parr. Bav. Dresd. Ox. Ven. 1472 in rege Dejotaro. v. infra §. 15.

§. 7. qui pro multis. Suet. Caes. 33: *Eloquentia militarique re aequavit praestantissimorum gloriam, aut excessit. Post accusationem Dolabellae haud dubie principibus patronis adnumeratus est. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerans negat se videre, cui Caesar debeat cedere: atque eum elegantem, splendidam quoque etiam magnificam ac generosam quodammodo rationem dicendi tenere; et ad Corn. Nepotem de eodem ita scripsit: Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis sententiis aut auctor, aut crebrior? Quis verbis aut ornatior, aut elegantior? — Pronuntiasse autem dicitur voce acuta, ardenti motu gestus, non sine venustate.* v. Brut. 75 seqq. p. Lig. 10. §. 50. In verbis antecedd. Erf. Arch. Bav. Parr. 10. 11. duo L. codd. Venn.: *actioque maximae causae.* quae mell. codd. scriptura optime convenit verbis §. 5: *Tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est, et praeferenda videtur.* Ex Parr. Bavv. Erf. tribus L. codd. Venn. receptum est mihi nunc.

parietes faciunt, actioque maximae causae¹⁾ debilitatur loco; tum est, Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi²⁾ animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam, qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe et cogitatione venerunt.

CAP. III. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant 8 nescii; afflictum³⁾ illum quibusdam incommodis et detrimentis propter offensionem animi tui meminere: teque cum huic iratum, tum sibi amicum esse⁴⁾ cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen

1) causae maxime. 2) mihi nunc. 3) affectum. 4) om. esse.

ad te — referre, i. e. respiciendo te ipsum, conjecturam de me facere; quid nunc mihi animi sit, ex tuo sensu judicare, et cogitare, quid tibi animi esset, si etc. Forcell. et Abram. Ernestio τὸ rerum alieno loco esse videbatur, scribendumque usu rerum atque exerc. Adversantur tamen codd. ex quibus Par. 3. v. rerum omittit, quae abesse poterat; nam p. Clu. 13: *Tene hoc dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione praeditum?* Hinc simul intelligitur, mendose in quinque Parr. O3x. scriptum esse *neque exercitatione*. v. Verr. Div. 13. p. Coel. 22.

III. §. 3. *Afflictum illum*. Restitui hanc Parr. 4. 10. 11. Arch. Col. Dresd. Erf. Pith. O3x. trium L. codd. Schol. veteris et Ambrosiani lectionem in locum vulg. *affectum*, quod in cett. Parr. [Par. 10 text. vel *affectum*] Oxx. Francii pr. sec. legitur, et Graevio huic loco convenientius visum est, quum Cic. verbis mollissimis utatur, ne Caesaris animum offendant. In rem Cic. de Divin. II 7: *Deiotarum Caesarem eodem tempore hostem et hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, et asseclae suo Pergameno, nescio cui, dedisset, eidemque detraxisset Armeniam a senatu datam; cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit et hospitem et regem.* v. ibid. I 13 et Argum. huj. orationis. Infra Arch. Bav. Col. Dresd. duo L. Erf. omnesque Parr. cum O3x. *amicum esse*; Venn. *amicum fuisse*. Verba *teque — cognoverant* absunt ab ed. Romana.

exulcerato. Liv. IX 14: *Ira exulceratos ignominia stimulabat animos*. Petron. Sat. 111: *Cetera, quibus exulceratae mentes ad sanitatem revocantur*. Cic. in Brut. 42: *Non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare*. ad Fam. I 1: *Ut in rebus ab ipso rege — exulceratis, deinde palam a consularibus exagitatis et in summam invidiam adductis, ita versamur. — insideret*. ad Att. I 11: *Habet quiddam profecto, quod magis in animo ejus insederit*. Fam. V 13: *Quae cogitatio cum mihi non omnino excidisset, etenim penitus insederat, vi tamen tempestatum et concursu calamitatum erat aliquantum labefactata atque convulsa*. Orat. II 28, 122: *Nihil, quisquam*

insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, Caesar¹⁾, per fidem et constantiam, et clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram istam te²⁾ oro, quam regi Deiotaro hospites hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis neque³⁾ in proeliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te eius dii penates acceperunt: te amicum et placatum Deiotari regis arae focique viderunt. Cum facile exorari, Caesar, tum semel exorari soles. nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas resedis in te simultatis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inaudita cum Deiotaro querelae tuae? nunquam tu illum accusavisti ut hostem, sed ut amicum officio parum functum,

1) C. Caesar. 2) te istam. 3) et in proeliis.

umquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. v. p. Mil. 23.

Per dext. istam te. Revocavi hunc ord. ex Erf. Arch. Bav. Parr. Col. Dresd. Pith. tribus L. libris. Jul. Rufin. de Fig. Sent. et Eloc. 16: *Deesis, obsecratio, vel obtestatio, qua deos oramus aut homines.* Cic. p. Dejot.: *Per dext. istam tuam ego obtestor.* v. p. S. Rose. 49. Mox restitui non tam in bellis neque in proeliis ex omn. Parr. Arch. Bav. Col. Dresd. Erf. O2x. vett. L. libris, Ven. 1472 et ex Prisc. III. pag. 604, qui admonet, his firmiorem intelligendum esse. Ven. 1499 non tam in bellis et proeliis. Manutius edidit non in bellis et proeliis, compar. Fam. VII 3: *Do tibi eum de manu in manum tuam istam, et victoria et fide praestantem.*

§. 9. *facile exorari.* Arch. m. pr. Bav. Col. Erf. duo vett. L. et aliquot Gruteri codd. cum O3x. Venn. 1472—99 praebent facile orari. v. Hor. Sat. II 3, 176. Ep. I 13, 18. — Paullo post Arch. edd. Rom. Ven. 1499: *de Dejotaro*; ut p. Sext. 50: *His de tot tantisque injuriis — consulum querela esse debuit.* ad Quint. fr. I 2, 1: *Intervenit nonnullorum querelis, quae apud me de illo ipso habebantur.* Sed ad Fam. III 60: *quererer tecum atque expostularem.* v. ibid. VII 27. Acadd. IV 23: *neque quereretur cum deo.*

ut amicum. Ita meliores L. Grut. Graevii codd. cum Arch. Bav. Ven. 1472 et Parr. praeter 7 et 9, qui cum O1x. amici officio exhibent. — Mox Parr. 2 text. 3. 6. 11. Arch. Erf. Col. Pith. Steph. ipsi rei; Par. 2 marg. ceterique libri ipsi regi. Agrar. II 2: *Tuendi consulatus cum omnibus est difficilis et magna ratio, tum mihi praeter ceteros: cui errato nulla venia, recte facto exigua laus proponitur.* In verbis continuo seqq. L. ex suis codd. edidit: *Si cum aux. Pomp. vel etiam filium misisset, ipse tamen etc.* et sic in vetere libro scriptum esse, testatur Mur. V. L. II 16. Etiam in O1x. alterum si deest. Accedere videntur Parr. 2. 4. 6. 8. 11. Arch. Erf. O2x. Venn. si cum [Parr. 5. 3. 9. 10. Bav. cett. Oxx. si tu] exhibentes. Col. tamen et Par. 7 legunt si tantum, quod propter alterum si in plerisque et mell. codd. servatum, retinendum videtur, cum illa varietas procul dubio scribendi compendio debeatur. Graevius, secutus Col. et Pith.

quod propensior in C. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione aetatis usus esset. Ita cum maximis cum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, 10 sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque versati.

CAP. IV. Cum audiret, senatus consentientis aucto- 11 ritate arma sumpta: consulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam: movebatur animo, et vir, huic imperio amicissimus, de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam esse inclusam videbat. In summo tamen timore quiescendum

delevit tamen post ipse, quod quamvis in Arch. Parr. 4. 9. 11. Erf. O4x. servatum, spurium videtur, praesertim quum Par. 3 sed ipse, O2x. ipse modo prae se ferant. — Idem recte dedit Ita cum ex Franc. sec. quocum faciunt nonn. Parr. Bav. O2x. edd. vett. — perparvam amicitiae legitur in Par. 11 Arch. Erf. Ven. 1499. At novem Parr. quinque Graevv. O4x. Ven. 1472 perp. inimicitiae; unde L. dedit: perparvam in amicitia culpam.

regem reliquisti. Sic fere Caes. Gall. IV 3: Quos Caesar in Galliam proficiscens pacatos reliquerat. v. Cic. de Div. II 7 in not. ad §. 8.

errore communi. Phil. XI 13: Quo in bello si fuit error, communis ei [Deiotaro] fuit cum senatu.

IV, §. 11. consulibus — datam. ad Fam. XVI 11: Ego ad urbem accessi pridie nonas Januarias. — incidi in ipsam flammam civilis discordiae vel potius belli. — Posteaquam senatus consulibus, praetoribus, tribunis pl. et nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, ne quid resp. detrimenti caperet, numquam maiore in periculo civitas fuit. — Caes. C. I 3: Decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C.: Dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique consulares sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Haec S. C. perscribuntur a. d. VII Idus Januarias. [a. u. c. 703. C. Claudio Marcello, L. Corn. Lentulo coss.] — Plerique codd. atque edd. vett. novis imperatoribus. Sed v. not. ad II Cat. §. 27 et de Finn. III. §. 4. ubi Erl. et Gu. pro nobis praebent novis. Ex notis P. R. orta est varietas consulibus pop. Rom. v. p. l. Man. §. 67.

esse inclusam. Sic Parr. 11. Arch. Erf. L. in marg. 1384. p. Rab. perd. 7: Omnes omnium ordinum homines in salute reip. salutem suam repositam esse arbitrabantur. — Pronomen sibi post quiescendum abest a Parr. 11. Arch. Erf. O1x. In quatuor Parr. O4x. Pith. Col. scriptum est. quiesc. ut sibi esset.

sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse, omnesque consulares, (sic enim nuntiabatur), cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequerentur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quae cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn. Pompeio ad eum legati
 12 literaeque venerunt. Ignosce, ignosce, Caesar, si eius viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congerissent, tum tu ipse plurima et maxima. Neque enim, si tuae res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amissimus. Quantum nomen eius fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi

consules. De eadem re Cic. in Phil. II 22: *O miserum te, si intelligis, ne posteritatem quidem omnium saeculorum unquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompeium, quod imperii R. decus ac lumen fuit, omnes consulares, qui per valetudinem exsequi fugam illam clademque potuissent, praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo, remp. expulsam atque exterminatam suis sedibus.* v. App. Civ. II 57. — Arch. Erf. enuntiabatur. Quinque Parr. Col. Pith. O3x. ei nunt. Bav.: sic h. nuntiabatur. [Ven. sic haec nunt. O2x. sic hic — huic nunt.] Scribendi compend. in v. enim his variis lectt. originem dedisse videtur. τὸ nuntii, in Erf. superscriptum, additur post vero in octo Parr. Bav. Col. Pith. O6x. edd. Rom. Venn.

de conditionibus tuis. Cic. ad Fam. XVI 12: *Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompejus eat in Hispaniam; delectus, qui sunt habiti, et praesidia nostra dimittantur: se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Noniano, his enim obtigerunt, traditurum: ad consulatus petitionem se venturum, neque se jam velle, absente se, rationem haberi sui: se praesentem trinum mundinum petiturum. Accepimus conditiones, sed ita, ut removeat praesidia ex his locis, quae occupavit, ut sine metu de iis ipsis conditionibus Romae senatus haberi possit.* v. Caes. C. I 9.

certor. hom. C. Marcelli, L. Lentuli, L. Domitii, P. Scipionis, Catonis. Caes. C. I 4 seqq.

§. 12. cessit. v. p. Lig. 7. §. 22. Arch. Erf. O3x. et Fronto in Ex. El. p. 302: *ad quem — congerissent.* v. not. ad or. p. l. Man. §. 48. Ter. Eun. II 5, 18: *In cellulam ad te patris penum omnem congerebam.* — Ambrosianus tamen Comm.: *Ornamenta igitur in Pompeium conlata, filia Caesaris [Julia] intelligenda est.* Paulo post iidem codices cum Parr. 7. 9. 11. Ven. marg. quanto ille — tanto; et continuo Parr. 2—6. Bav. Col. Dresd. Pith. O3x. Ven. Erf. supra lin. in omnibus. Sed veram lectt. tuetur quoque Servius ad Virg. Aen. XI 458: *Cicero in Caesarianis, Tanto ille — quanto tu omnibus praestitisti.*

Romani, quanti senatus; quanti tui; quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirabiles numerabamus; tuos enumerare non possumus.

CAP. V. Ad eum igitur rex Deiotarus venit; hoc 13 misero fatalique bello, quem antea iustis hostilibusque bellis adiuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel accersitus¹⁾, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque, Pharsalico proelio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit, vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit; teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille 14

1) accersitus.

V. §. 13. antea iustis. Off. I 11: Ex fetiali populi R. jure intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit et indictum. v. II Cat. 1. — Omnes Parr. Bavv. Erf. 03x. Rom. Venn. accersitus. Idem Erf. cum Arch. m. pr. Par. 11. duob. L. 04x. Ven. 1499 text. vel vocatus pro vulgato vel evocatus, quod h. l. significare videtur: jussus adesse. Sic de Bell. Alex. 54: Domitius duas [legiones] in Aegyptum ad Caesarem mittit, literis ejus evocatas. Eo quidem sensu evocare saepius dicuntur magistratus. Verr. III 28: Argyrio magistratus et quinque primi accitu istius evocantur; veniunt Syracusas. v. ibid. II 67. In re militari tamen evocati [ἀνακλητοί] dicuntur veterani, qui expletis stipendiis, precibus vel largitionibus imperatorum commoti, militiam resumunt. v. Sall. Cat. 39.

discessit, nec tamen continuo; Pompeium enim ex Phars. proelio profugum secutus, in Cilicia vel in litore Icario expositus est, ut orientis regna in auxilium ipsius concitaret. Narrat Plut. in Pomp. c. 75: Pompeium ex Phars. proelio per Tempe usque ad mare progressum, altero die a Petio quodam Romano in navim onerariam una cum duobus Lentulis et Favonio receptum esse, atque paullo post etiam Dejotarum regem [μικρὸν ὕστερον ἰδόντες ἀπὸ γῆς ἀμιλλόμενον Δηϊόταρον τὸν βασιλέα, προσαναλαμβάνοντιν.] Hinc Luc. Phars. VIII 208: Sceptra Eoa tenentes Exsul habet comites; jubet ire in devia mundi Dejotarum, qui sparsa ducis vestigia legit. v. seqq. — v. 244.

vel officio. In eandem sententiam Dolabella Ciceroni [Fam. IX 9]: Satisfactum est jam a te vel officio, vel familiaritati: satisfactum etiam partibus, et ei reip. quam tu probabas.

utilitatibus — paruit, tibi in Alex. bello, quantum studio et fidelitate consequi potuit, non defuit. Lamb. male dedit patuit; idemque verbum recepit Ursinus in ep. 29 ad Fam. I. XIII. Res familiaris C. Capitonis praesto fuit, et paruit et temporibus et fortunae meae. Nep.

exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis et copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum uteris: ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit: tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum amplissimo regis honore
 13 et nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cuius tantae importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere: cuius tantae ferocitatis victorem orbis terrarum non extimescere: cuius tam inhumani, et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum in-

Alc. 4: *Plus irae suae, quam utilitati communi paruisse.* v. Sall. C. 31, et infra §. 24. Bell. Alex. 54: *Adjungit Cn. Domitius [Calvinus], legioni XXXVI duas ab Dejotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum.* v. Argum. huj. or.

quem tu. Quis iste fuerit, non satis liquet. Alii Q. Fulvium Calenum, Achaiae praectorem [Dio Cass. XLII 13 et 14] hic interpretantur, alii S. Julium Caesarem, quem tum quaestorem Caesar Syriae et omnibus iis regionibus praefecerat, teste Dione XLVII 26. — Parr. 2. 4: *quem fidelissimum tu ex tuis omn. delegisti, pecun.* Parr. 5. 5. 6. [O4x.] *quem tu ex civibus fidel. omn. del. pec.* Bay. Parr. 8. 9. 10. Ven. 1472: *ex tuis civibus.* Veram scripturam retinent Par. 11. Arch. Ven. 1499 et Erf. in quo voci tuis m. alt. superscriptum est vel civibus.

contra Pharnacem, Mithridatis filium et parricidam, Bospori Cimmerii regem, quem tandem Caesar ad Zelam, oppidum in Ponto, magno atque acri proelio devicit. v. Bell. Alex. 69—77. Plut. Caes. 50. Suct. Caes. 57 et Argum. h. orationis. Dio Cass. XLI 65: Μέρος μὲν τι τῆς Ἀρμενίας τῆς τοῦ Δηϊοτάρου γενομένης, Ἀριοβαρζάνει τῷ τῆς Καππαδοκίας βασιλεῖ ἔδωκεν· οὐ μὲντοι καὶ τὸν Δηϊόταρον ἐν τούτῳ τι ἐβλαψεν, ἀλλὰ καὶ προσευηρέτησεν. οὐ γὰρ ἐκείνου τὴν χώραν ἀπετέμετο, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Φαρνάκου πᾶσαν τὴν Ἀρμενίαν καταληφθεῖσαν καταλαβὼν, τὸ μὲν τι αὐτῆς τῷ Ἀριοβαρζάνει, τὸ δὲ δὴ τῷ Δηϊοτάρῳ ἐχαρίσατο.

in eam partem. v. p. Rose. 16 et IV Cat. 2. — affeceris. v. nott. ad Milon. 51 extr. p. S. Rose. 44 pr. Adde ad Fam. X 51: *Quae mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maxime probaret.*

§. 13. importunitatis. Verr. III 34: *Ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate.* II 50: *Homo incredibili importunitate atque audacia.* v. p. Mur. 34. Hor. Od. II 15, 7.

in eo. Est hoc ab Arch. Col. Erf. Par. 11. cum ceteri codd. edd. Rom. Venn. praebeant in eum, ut mox Col. quatuor Parr. Bav. O5x.

veniri: ut haec omittam, cuius tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato?

CAP. VI. At credo, haec homo inconsultus, et temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide et religione vitae defendendum puto. Nota tibi est, C. Caesar, hominis

Rom. tyrannus. Supra plerique Parr. Arch. Bay. Col. Dresd. Erf. O6x. Venn. text. *cujus ferocitatis sine tantae, prob. Graevio.*

distractus, discerptus, dilaceratus una cum etc. de N. D. III 12: Corpus immortale nullum esse, quod dirimi distrahere non possit. p. Sulla 20: Ab his membra divelli citius ac distrahi posse dicas. p. Sext. 26: Ut sedens cum purpura et sceptro praefecti publico subiceretur, — cum bonis omnibus publicaretur. Alii explicant: divulsus ab aliorum regum etc. societate; comparr. p. Lig. §. 3. Off. III 6, 32: Nulla nobis societas cum tyrannis, et potius summa distractio est. Sen. ep. 66: Quum visum fuerit, distraham cum illo societatem. Pro vulgato Quoniam ille modo, Erf. habet quomodo. v. Goer. ad Cic. Acad. I 11, 41 adnotantem, has particulas varia ellipsi poni; ut Paradox. 4, 13: Quomodo igitur, tot legibus ejectus, exulis nomen non perhorrescis? pro: quomodo fit, ut etc. Verba cum domo absunt a Bay. Dresd. Pith. octo Parr. O5x. Ven. 1472. Mox omnes Parr. Oxx. Arch. Bay. Rom. Venn. clarissimo filio. Phil. XI 13: Dejotari regis, et patris et filii, et magnus et nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus.

VI. §. 16. *consideratior.* Notanda est aetiva huj. adjectivi verbalis vis. Sic de Rep. V apud Non. 4, 281: Marcellus ut acer et pugnavit, Maximus ut consideratus et lentus. de Off. I 17, 36: Nihil amabilius nec copulativius quam morum similitudo bonorum. v. p. Caec. 1. In verbis seqq. Parr. 3. 7. Bay. O1x. tectior; ceteri cum edd. Rom. Venn. rectior, quod a Graevio repositum, neque inter consideratior et prudentior locum habet, neque iis, quae continuo sequuntur, convenit. Nihil autem ista permutatione frequentius in libris Msis. Sic supra in §. 2. plures libri regere pro tegere. v. Phil. X 3. ad Att. VI 1. pag. 334. Gr. Est autem tectus. h. l. occultus, sanus, non incautus [v. Hor. Sat. I 5, 61], eoque sensu opponitur tectus apertus. Verr. I 34: Nihil ab isto tectum, nihil veteratorum expectaveritis: omnia aperta reperientur. Finu. II 17: Is, qui occultus et tectus dicitur, tantum abest, ut se indicet etc. Orat. §. 146: Fortasse ceteri tectiores, ego semper didicisse praec me tui. v. p. S. Rosc. 40. ad Fam. I 9. de Rep. III 16. — Paullo infra Arch. Erf. Par. 11, Lamb. non sit audita. v. infra §. 37. Idem cum Par. 9. [O6x.] Ven. 1499 cadere posset; ceteri Parr. Bay. O5x. Pith. Rom. Ven. 1472: caderet. p. Sulla 27: Non cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio.

probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non sit audita¹⁾? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum praesentis exitii; nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et a viro optimo, et ab homine
 17 minime stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Erant enim armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego, mehercule, C. Caesar, initio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente corruptum, hac sum suspicione²⁾ percussus: medicum indicem subornavit³⁾. finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid
 18 ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit: primo occultius in potione, in cibo⁴⁾: deinde etiam impunius fit, quod cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed

1) non audita est. 2) hac susp. sum. 3) subornabit. 4) vel in cibo.

§. 17. *suspiciose.* v. p. S. Rose. 20 et 28. Arch. Parr. 11. Erf. Rom. Ven. 1472: *Ibi enim erant armati.* Ceteri: *Erant enim armati*, quod recepit Graevius, offensus in ista voc. redundantia, quam, et in aliis locis obviam, h. l. meliores libri tuentur.

En crimen. Inservit haec particula exclamatori cum indignatione quadam, praesertim in epiphonemate. Verr. I 77: *En tui tuos liberos committas! en memoria mortui sodalis! en metus vivorum existimationis!* v. Prisc. p. 1104.

subornavit. Recepti hanc omn. Parr. Arch. Bav. O6x. Col. aliquot Gruteri et Lamb. codd. Rom. Venn. lectionem, pro qua Erf. *subordinabat*, et vulgati *subornabit* mendose exhibent. Inde enim, quod subornatus erat medicus, Cicero suspicatus est eum veneni crimen ficturum esse: id quod vel ex addita partic. *videlicet* intelligi potest. *Subornari* dicuntur testes, qui ab adversario corrupti, instruuntur, quid indicare vel facere debeant. Quint. V 7, 52: *Illae vero pessimae artes, testem subornare in subsellia adversarii mittere etc.* Plin. ep. III 9. §. 29: *Ex testibus quidam, sive iratus, quod evocatus esset invitus, sive subornatus ab aliquo reorum, ut accusationem exarmaret etc.* — In verbis antecedd. restitui *hac sum susp.* ex Arch. Parr. Erf. nec non ex Bav. et Venn. in quibus tamen, ut in O6x. post *adolescente* inculcatum est *extimavi*.

etiam arma convertisset. Si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines fortasse celasset¹⁾. Quod igitur et conari occultius²⁾, et efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen con- 19
textitur? Tua te, inquit, eadem, quae semper, fortuna servavit; negavisti tum te inspicere velle.

CAP. VII. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum coenavisses, reditum dixeras? Itaque fecisti. horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerunt, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et iucunde fuisses, tum illuc isti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit:

1) celavisset. 2) occultius conari.

§. 18. *conari occultius*. Hunc ord. praebent Arch. Bav. Parr. vetus L. cod. Rom. Venn. 1472—99. Paulo supra Parr. 11. Arch. Dr. tres L. codd. Erf. O5x.: *in potione, in cibo*. Idem Erf. cum Arch. Parr. 11. *celasset*. O1x. Rom. Ven. 1499 seqq. *mendose: homines vero*. Sed v. not. ad Roscian. §. 116. — p. Clu. 66: *Non est profecto de illo veneno celata mater*. Orat. §. 250: *O virum simplicem, qui nos nihil celet!*

§. 19. *festive* — *contextitur*. εἰρωνικῶς. p. Sext. 64: *Habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiarios; lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius, dicit, se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare etc.* Contexere est idem quod adornare. p. Clu. 67: *Totius hujus ab illo est, et inventa et adornata comparatio criminis*. Sic Odyss. i. 422: πάντα δὲ δόλους καὶ μῆτιν ὑφαίνων. Abramius laudat Od. γ. 112. Iliad. π. 420. ζ. 187. v. p. S. Rosc. §. 30.

VII. *dimisit exercit.* i. e. armatos, in isto cubiculo constitutos. v. §. 17. Victorio in V. L. XV 6. hic locus desumptus videtur ex Ter. Eun. IV 7, 44. ubi Thraso miles gloriosus et nullius consilii, cum re infecta discedit, haec pronuntiat: *Jam dimitto exercitum.*

comiter et iucunde. Sic Pomp. in ep. ad Cic. [ad Att. VIII 11. pag. 789 Graev.] *te hic tutissime fore puto*. Fam. VI 10: *Spondeo tibi istam acerbitem non diuturne fore*. — Arch. Erf. Parr. 2. 11. Pith. duo L. ed. Rom. *illuc isti*. Par. 5. Col. *illuc fuisti*. Par. 6. m. pr. 3. *festinasti* [Par. 5. Dr. *festinabas*.] et Parr. 4: *illuc factum, ut*. Ceteri: *illuc ivisti*.

rex Attalus. Hanc omn. codd. scripturam confirmat Ambros. Schol. qui adnotat: *Rex Attalus populo R. fortissima fuit societate conjunctus, usque adeo, ut eum quoque regni sui heredem fecerit. Idem igitur oppugnanti Numantiam Scipioni non tantum, a quibus fulciretur belli necessitas, in Hispaniam misit, verum etiam dona pretiosa, quae sumsit gratulans Africanus. At Liv. epit. 37: Scipio amplissima munera, missa sibi ab Antiocho rege Syriae, quum celare*

cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque
ad Numantiam misit ex Asia; quae Africanus, inspectante
20 exercitu, accepit. Quod cum praesens Deiotarus, regio et
animo et more, fecisset, tu in cubiculum discessisti. Ob-
secro, Caesar, repete temporis illius memoriam: pone
illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium
atque admirantium recordare. num quae trepidatio? num
qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi
ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid
21 igitur causae excogitari potest, cur te lautum voluerit,
coenatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem
distulit, ut, cum in castellum Luccium ventum esset,
ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi:
sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere
te post coenam velle dixisses, in balneum te ducere
coeperunt. ibi enim erant insidiae. at te eadem tua
fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii
te perduint, fugitive: ita non modo nequam et improbus,

aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, omniaque ea referre quaestorem in publicas tabulas jussit. Hinc Ursino pro Attalus substituendum videbatur Antiochus. Sed v. Drakenb. ad l. c. qui recte monet, Ciceronem tum scripturum fuisse e Syria.

*Quid igitur causae. ad Att. IV 2: Quid igitur causae fuit? — Nonius Marc. 2, 195: Coenatus, ut pransus, ut potus, ut lotus, i. e. confecta coena. Omnes Parr. cum Bav. Erf. 05x. Ven. 1472 prae-
bent lotum; Arch. Ven. 1499 lautum.*

§. 21. *acta res.* Ita cum cett. codd. omnes quoque Parr. Bavv. edd. vett. Ernestio contextus dicta postulare videbatur. Sed *agere rem vel causam* est formula juris. v. p. Mur. 17. Orat. I 57, 170: *Causas amicorum tractare atque agere.* — Castelli Luceii nusquam sit mentio, nisi fortasse apud Strabon. XII 590: *Τολιστοβώγιοι ὁμοιοι Βιδυνοῖς εἰσὶ καὶ τῇ Ἐπικτήτῳ καλουμένῃ Φρυγίᾳ· φρούρια δ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ τε Βλούχιον [alii Βλούβιον] καὶ τὸ Πηϊον ὧν τὸ μὲν ἦν βασιλείον Δηϊοτάρου, τὸ δὲ γαζοφυλάκιον.* — Arch. Par. 11. Erf. habent *mutandi loci.* Idem cum Ven. 1472 transponunt *pron. te post coenam.* Nonnulli deterioris notae codd. *movere te.* Sed Cic. ad Att. XIII 52: *Caesar post horam octav. in balneum; unctus est, accubuit, ἐμετιζὴν agebat. Itaque et edit et bibit ἀδεῶς et jucunde, opipare sane et apparate.* v. Juven. X 6, 419 seqq. Hinc Senec. ad Helviam 9: *Vomunt ut edant, edunt ut vomant.*

Dii te perduint. Sic plane Par. 11. Arch. Pal. Celberdensis; Erf. 01x: *perdunt; ceteri: perdant.* Haec execrationis formula apud Comicos praesertim obvia est. Ter. Heaut. IV 6, 6: *Ut te quidem omnes dii deaeque, quantum est Syre, Cum tuo istoc invento, cumque incepto perduint.* Nec. I 2, 59: *At te di deaeque perduint cum istoc odio.* — *fugitive!* v. Hor. Sat. II 7, 113 et 5, 16. *Fugitivos fere semper in crucem esse sublato, aut ad bestias condemnatos, satis notum est.* — In verbis seqq. Erf. Arch. 02x.: *non modo improbus et fatuus, sed etiam amens es. Recepta tamen lectio*

sed fatuus et amens es. Quid? ille signa aenea in insidiis posuerat, quae e balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscius tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Caesarem, cui fecisset insidias? praesertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, 22 quod erant conscii, in vincula coniecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis?

CAP. VIII. Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum [populo Romano] posset; sed quibus fines suos ab excursionibus¹⁾ et latrociniis tueretur, et imperatoribus

1) excursionibus hostium.

conciinnior videtur; ut enim *nequam* et *improbus* ad animum, sic *fatuus* et *amens* ad ingenium referuntur. Mox Arch. Erf. Parr. 9. 11. [O5x.] Rom. Ven. 1499 *transferri*; cett. cum Ven. 1472 *transire*.

Quid tum. Est haec particula plura quaerentis vel extenuantis, quae valet: quid postea? quid inde sequitur? v. p. Mur. §. 26. p. Caec. 28. Verr. III 30. IV 39 etc. Patricius alique maluerunt *Quid tu?* quod locum non habet, cum ista particula secundam personam verbi requirat. v. p. S. Rose. §. 104. p. Lig. §. 18. ad Fam. II 8: *Quid tu? me hoc tibi mandasse existimas?* etc.

de absente — vindicare. Ita Parr. O5x. Arch. Bav. Col. Erf. Rom. Ven. alique libri; nisi quod in paucis propter neglectam compendii notam legi possit *judicare*, quod in Par. 8. O1x. Dresd. Ven. 1472 est, vel *indicare*, quod in O5x. exstare dicitur. Obstare videtur hoc unum, quod *vindicare se de aliquo* fere nusquam legitur, sed *vindicare aliquid, in aliquem, aliquem vel aliquid ab aliquo*. Forcell. tamen assert Plin. IV ep. 11 extr.: *Licinianus postea clementia Divi Nervae [ex exsilio] translatus est in Siciliam, ubi nunc profitetur, seque de fortuna praefationibus vindicat.*

VIII. *in speculis fuisse.* In proverbium abiit haec locutio. Verr. A. 16: *Nunc autem homines in speculis sunt, observant etc.* Fam. IV 3: *Tamquam ex aliqua specula prospexi tempestatem futuram.* v. p. Mur. §. 79. Vocem *hostium* post *excurs.* ignorant Arch. m. pr. Bav. plerique Parr. Erf. O2x. Glossam vel ex eo agnosces, quod Arch. m. s. Col. Pith. Venn. praebent *ab exc. et latroc. hostium*. Ernestius melius putabat *incursionibus*. Sed v. p. l. Man. §. 16. Adde de Prov. C. 2: *Macedonia sic a barbaris vexatur, ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, excursionibus barbarorum sit infesta.*

23 nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Caecilium, nescio quem: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Caecilium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Caecilium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel¹⁾ quia non
24 nosset, vel si nosset, contemneret. Addit²⁾ etiam illud, equites non optimos misisse. veteres, credo, Caesar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum iudicatum. non arbitror: non audiui. sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

1) vel quia nosset, vel quia non nosset. 2) Addidit.

maiores copias. ad Att. VI 1: *Mihi cum Dejotaro convenit, ut ille in meis castris esset cum suis copiis omnibus. Habet autem cohortes quadragenarias nostra armatura XXX, equitum CCCC.*

§. 23. ad Caecilium. Sic cum plerisque codd. etiam Ambros. Scholiastes. Bav. Col. Pith. cum Venn. ad nescio quem Celium. De eodem Cic. ad Cornificium Africae praectorem a Caesare praefectum [Fam. XII 18]: *Videor mihi ex tuis literis intelligere, te nihil commissurum esse temere, nec antequam scisses, quo iste, nescio qui, Caecilium Bassus erumperet.* Sed in Phil. XI 13: *Est Q. Caecilii, privati illius quidem, sed fortis et praecleari viri robustus et victor exercitus. Dejotari regis et patris et filii, et magnus et nostro more instructus exercitus etc.* v. infra §. 24 extr. In verbis seqq. Arch. Par. 11. Erf. O1x.: quos misisset; Bav. ceteri Parr. O7x. cum Rom. Venn. qui missi essent. Mox Arch. Erf. Col. Parr. 2. 4. 10. 11. Rom. Venn. text. quia non nosset, vel si nosset, pro qua lect. Gruterus ex Pal. nono dedit vel quia nosset, vel quia non nosset.

§. 24. nihil ad. Orat. II 6, 23: *Laelium Decimum cognovimus virum non illiteratum, sed nihil ad Persium.* Ter. Eun. II 3, 69: *Estne, ut fertur, forma? sane. At nihil ad nostram hanc.* Plato Hipp. maj. p. 281: *Εἶναι τῶν ἀρχαίων τοὺς περὶ τὴν σοφίαν φαύλους πρὸς ὑμᾶς.* v. Viger. IX sect. 8 extr. — In verbis antecedd. Arch. Erf. O3x. plures Parr. exhibent Addit. Pronomen tibi, in vulgatis post misisse additum, abest ab Arch. Bav. Erf. octo Parr. Rom. Venn. text.

servum jud. Servius ad Virg. Aen. IX 347: *Lege militari servi a militia prohibebantur; unde et in Dejotariana purgat hoc Cicero, cum fuisset objectum, inter equites, quos Dejot. miserat Caesari, unum servum fuisse. Servos sane numquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore: cum post Cannense proelium in tanta necessitate fuit urbs Roma, ut ne libertandorum quidem servorum daretur facultas.* Marcianus in fr. 11 D. 49, 16: *Ab omni militia*

CAP. IX. Alieno autem a te animo fuit. quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae¹⁾ fore exitus, propter regionis naturam et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: ei, quem Asiae prae- feceras, nulla in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem praesto fuit. Secutum est bellum Africanum. graves de²³ te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Caecilium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auc- tionatus sit, seseque spoliare²⁾ maluerit, quam tibi pecu-

1) Alexandria. 2) exspoliare.

servi prohibentur; alioquin capite puniuntur. v. ibid. fr. 8 et Plin. X. ep. 38 et 39. — Pro vulgato *At nescio*, Arch. Bav. Parr. 7. 10. 11. Erf. O3x. Ven. 1472 habent *At nescio*, et Parr. 2. 4. 9. Rom. Ven. 1499 *At etiam nescio*.

IX. *Alexandriae*. Pro hac omn. codd. edd. Rom. Venn. seqq. lectione Patricius coniecit, et Ernestius recepit *Alexandria*. In rem v. Caes. Civ. III 112. Alex. 23—32. Suet. Jul. 64. Dion. Cass. XLII 34—43. — Bav. Erf. quinque Parr. O4x. 1472: *propter regionum naturam*.

bellum Afric. Rebus in Asia felicissime celerrimeque confectis, Caesar in Italiam celerius omnium opinione venit, atque ibi paucos dies moratus, itineribus justis confectis, nullo die intermisso, a. d. XIV Kal. Jan. Lilybaeum pervenit. Datis mandatis, ipse navem con- scendit a. d. VI Kal. Jan. [a. 707] et reliquas naves celeriter est consecutus. Ita vento certo celerique navigio vectus, post diem quar- tam cum longis paucis navibus in conspectum Africae venit. Bell. Alex. ult. Afric. 1 seqq. Dio C. l. c. 30 seqq.

Graves — rumores. ad Att. V 20: *Ex his castris quum graves de Parthis nuntii venirent, perrexi in Ciliciam*. Schol. Ambr.: *Rumor repente ortus falsissimus fuit, Caesarem in Africa circumjectu Maurorum cum omnibus copiis occidisse. Qua spe ad suscitandas Pompeii partes erectus Caecilius videbatur*. Dio Cass. XLVII 26: Καίλιος Βάσσος ἰππεὺς, στρατεύσας τὰ τῷ Πομπηίῳ, καὶ ἀναχωρήσας ἐς Τύρον, ἐκεῖ τὰς διατριβὰς λανθάνων ἐποιεῖτο. ἤρχε δὲ τῶν Σύρων Σέξτος. τοῦτῳ γὰρ καὶ ταμία καὶ σιγγενεὶ αὐτοῦ ὄντι ὁ Καῖσαρ πάντα τὰ τῆδε κατὰ τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τὸν Φαρνάκην ἐλασιν ἐπέτρεψεν. ὥς δὲ — περὶ τοῦ Καίσαρος πολλὰ καὶ δεινὰ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἠγγέλλετο, — ἢ τοῖς ἀμφὶ τὸν Σκιπίωνα, τὸν τε Κάτωνα συναιρόμενος, ἢ καὶ ἑαυτῷ δυναστείαν τιρὰ περιβαλλόμενος, ἐνεώχμου v. seqq. et Strabon XVI. p. 343. Liv. epit. 114: *Bellum in Syria Caecil. Bassus eques R. Pompeianarum partium excitavit, relicto a legione Sex. [Julio] Caesare, quae ad Bassum transierat, occisoque eo*. Verbum *sparsi* abest ab Erf. m. pr. duobus Lamb. et nonnullis Grut. libris.

§. 23. Quo tum. Voculae *erga te*, in Arch. m. pr. Par. 11. Erf. Lamb. in marg. 1384 omissae, ab explicatore fluxisse, atque reji- ciendae videntur; eo magis, quod Arch. m. s. in *te*, et Bav. cum nonn. Parr. *rex erga te* prae se ferunt.

auctionatus sit. Auctionari significat: auctione vendere [Agr. I 5. II 20], et auctione emere, ut apud Aeson. ad Verr. I 24 extr.:

niam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicaeam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Percant amici, dum una inimici intercidant.* quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo cum vel interfici, belli lege, potuisset, regem et se, et filium suum constitutos esse meminisset?

26 Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac laetitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quae crux huic fugitivo potest satis supplicii

Sectores — *spem lucri sui secuti, bona condemnatorum semel auctio-*
nabantur. — Ex Arch. Bav. Erf. O7x. omnibusque Parr. praeter
8 et 9 restitui *spoliare.*

Nicaeam. Νίκαια ἡ μητρόπολις τῆς Βιθυνίας ἐπὶ τῇ Ἀσκάνια λίμνῃ. — κτίσμα Ἀντιγόνου μὲν πρῶτον τοῦ Φιλίππου, ὃς αὐτὴν Ἀντιγονίαν προσεῖπεν· εἶτα Λυσιμάχου, ὃς αὐτὴν ἀπὸ τῆς γυναι-
κὸς ὠνόμασε Νίκαιαν· ἣν δ' αὐτὴ θυγάτηρ Ἀντιπάτρου κ. τ. λ.

Ephesum. Strabo XIV. p. 440: Εἶτα λιμὴν Πάνορμος καλού-
μενος, ἔχων ἱερὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος· εἰδ' ἡ πόλις. — p. 441:
Ἡ δὲ πόλις τῇ πρὸς τὰ ἄλλα εὐκαιρία τῶν τόπων αὐξεται καὶ δ'
ἐκάστην ἡμέραν, ἐμπόρων οὔσα μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν
τὴν ἐντὸς τοῦ Ταύρου. v. Plin. V. 29.

naufragio. Cn. Domitium Africano bello interfuisse docet Auc-
tor B. Afr. c. 86 extr.

versum Graecum. Victorius in marg. Ven. 1499 et in V. L. I 9
adnotavit, hunc versum esse apud Plut. de discrim. amici et adulator-
is: Ἐρρέτω φίλος σὺν ἐχθρῷ.

mansuetus. Crudelissimum fuisse Dejotarum, et Plutarch. de con-
tradiction. Stoicorum c. 52 narrat, et Strabo XII 592: Γορβειοῦς
τὸ τοῦ Κάστορος βασιλεῖον τοῦ Σαωκονδαρίου, ἐν ᾧ γαμβρὸν
ὄντα τοῦτον ἀπέσφαξε Δηϊόταρος καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτοῦ.

§. 26. Quid deinde. Don. ad Ter. Andr. III 3, 12: O! tibi
ego ut credam, furcifer? adnotat: Furciferi dicebantur, qui ob leve
delictum cogebantur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii causa,
circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et prae-
dicare peccatum suum, simulque summonere ceteros, ne quid simile
admittant. Itaque et Cicero de servo, Quid inde furcifer?
quo progreditur?

vino — *obruisse.* Phil. III 12: ipse autem se obruit vino. Nep.
Dio 4: vino epulisque obruebatur. Petr. Sat. 3: Nec perditis addic-
tus obruat vino Mentis calorem. — *nudum* — *saltavisse*, non quidem
omnibus, sed superioribus tantum vestimentis exutum v. Abram. ad
or. p. Coelio 3 et in Pison. 8. Idem flagitium exprobratur in Verr.
III 9 et in Pison. 10. v. p. Mur. 6. Infra Erf. cum Arch. Par. 11.
[O4x.] omnes in illo sunt rege virtutes. In aliis libris excidit vox
rege. de H. R. 13: Cum multa regia sunt in Dejotaro, tam illa
maxime etc.

afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit umquam? Omnes in illo sunt¹⁾ rege [regiae] virtutes, quod te, Caesar, ignorare non arbitror: sed praecipue singularis et admiranda frugalitas. etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; haec sunt regiae laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam et temperantiam, virtutem²⁾ maximam iudico. Haec in illo est ab iuente aetate, tum a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta et cognita. Multis²⁷ quidem³⁾ ille gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque iungebat: ut non solum tetrarches⁴⁾ nobilis, sed etiam⁵⁾ optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola et pecuarius⁶⁾ haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil umquam, nisi severissime et gravissime, fecerit: is ea existimatione; eaque aetate saltavit?

CAP. X. Imitari, Castor, potius⁷⁾, avi [tui] mores,²⁸ disciplinamque debebas, quam optimo et clarissimo viro

1) sunt in illo. 2) virtutem esse max. 3) ille quidem. 4) tetrarcha. 5) om. etiam. 6) pecuniarius. 7) potius Castor.

frugalitas. Tusc. III 8: *Tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam frugalitas complexa est. Ejus videtur esse proprium, motus animi appetentis regere et sedare, semperque adversantem libidini, moderatam in omni re, servare constantiam.* — Qui sit frugi igitur, vel si mavis moderatus et temperans, cum necesse est esse constantem, qui autem constans, quietum, qui quietus, perturbatione omni vacuum. v. ibid. IV 16. p. Fonteio 15. — Arch. Erf. Par. 11. habent laudari regem; quod melius videtur. Idem libri cum Bav. octo aliis Parr. O2x. Pith. Ven. 1472 et Lamb. in marg 1584 omittunt esse ante maximam iudico.

§. 27. ascendit. Brut. 81. §. 231: *Maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset ascendens gradibus magistratum.* p. domo 28 med.: *Quid ego illa divina atque immortalia municipiorum decreta commemorem, quibus, tamquam gradibus mihi videor in coelum ascendisse.* v. p. Mur. 27. §. 55. — Arch. Par. 11. Erf. Multis quidem ille. Idem libri cum O2x. et L. tetrarches nob. et mox cum uno L. eod. sed etiam optimus. — Pecunarius dicitur h. l. qui pecuaria habet; at apud Romanos, qui pascua publica redimebant, ii appellabantur pecuarii. v. Ase. ad Verr. Div. 10.

X. §. 28. debebas. v. not. ad or. p. S. Rose. §. 4. Arch. Erf. plures Parr. O1x.: *Imitari Castor potius avi mores.*

fugitivi ore maledicere. Quodsi saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaeque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta iam, aetate exacta, defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod haerere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se iactare? quam ostentare? quam nemini in illa causa studio et cupiditate concedere?

29 Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum [autem] proelium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quae non impunitatem solum adepta sit, sed accusandi¹⁾ etiam licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur.

1) etiam accusandi.

imbuerat — *haerere*. v. Hor. Epist. I 2, 67 seqq. Od. III 24, 34.

conkursus facere. Liv. XXVII 7 pr.: *C. Laelius legatus Scipionis Romam venit; isque cum agmine captivorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit.* v. p. Clu. 68. ad Att. V 16 ad Brut. 3.

§. 29. *suasor fuissem*. Ita cum plerisque et melioris notae codd. etiam Ambr. Scholiastes, qui adnotat: *Integris, inquit, rebus pacem Pompeio suasi, et arma debere deponi. Post pharsalicum autem proelium etc.* Bav. O2x. [Dresd.] Venn. 1472. 99. [post Ph. pr.] Par. 2 text.: *auctor, Pharsalico autem proelio suasor arm. non dep. sed abjie. fui.* Sed margo Ven. 1499 et Par. 2. ab ead. m. receptam lect. exhibent. Erf.: *Exercitu amisso et cupiditate post Pharsalicum proelium.* τὸ autem abest etiam ab Arch. et Lamb. in marg. 1584. Ernestius h. l. ita constitui volebat: *Cum vero exerc. amisso, ego qui p. a. semper fuissem, suasor essem armorum etc.* In rem v. p. Lig. §. 28. Off. I 11. Ibid. III 30: *Hujus deditiois ipse Postumius suasor et auctor fuit.*

non modo apud te, sed etiam a suis. Turbant codices. Ex meis Bav. Venn. text. [O2x.]: *Qui [quod] ab eo, qui in castris fuerit non modo a peregrinis, sed a suis etiam accusetur.* Arch. m. s. O1x. alique: *Non modo a peregrinis apud te, sed a suis etiam accusetur.* Arch. m. pr. Ven. marg. cum cett. praebent quod edidimus. Ex cod. Arch. Erf. O2x. et nonn. Parr. receptum est: *accusandi etiam.* In omn. Parr. praeter 10 et 11. O8x. Dresd. Rom. post *domus* additur *Castoris*.

Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

CAP. XI. Sint sane inimicitiae, quae esse non debe-⁵⁰ bant. Rex enim Deiotarus vestram familiam, abiectam et obscuram, e tenebris in lucem evocavit. quis tuum patrem antea¹⁾, qui esset, quam cuius gener esset, audivit? Sed quamvis ingrate et impie necessitudinis nomen repudiaretis²⁾, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis accersere. Esto: concedatur haec quoque acerbitatis et odii magnitudo; adeone, ut³⁾ omnia vitae salutisque communis, atque etiam humanitatis iura violentur? servum sollicitare verbis: spe, promissisque corrumpere: abducere domum: contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis nefarium³⁾ bellum indicere. nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare: fit in dominatu

1) ante. 2) repudiaritis. 3) ut etiam. 4) bellum nefarium.

XI. §. 50. *e tenebris — evocavit.* Hanc mell. codd. scripturam firmat Fronto in Ex. El. p. 313. O5x. vocavit. O2x. revocavit.

patrem — audivit. Eadem Antiptosis apud Plaut. Asin. I 4, 45: *Meam uxorem, Libane, nescis qualis siet.* Cic. ad Fam. VIII 10: *Nosti Marcellum, quam tardus et parum efficax sit.* Etiam in l. IV 1 nonnulli codd. habent: *Rem vides, quomodo se habeat.* v. III Cat. §. 24. Ter. Eun. V 9, 5. Heaut. I 4, 52. et passim. — Ex Arch. Bav. Erf. O4x. omn. Parr. Rom. Venn. receptum est antea. Mox iidem libri repudiaretis, exceptis Parr. 2. 10. Bav. Venn. qui cum nonn. Pall. repudiaritis vel repudiaveritis habent.

inimicitias — gerere. p. Coelio 13: *Neque muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi.* Ter. Hec. III 1, 50: *iras gerunt.*

capitis accersere. Off. II 14, 31: *Hoc praeceptum officii diligenter tenendum est, ne quem umquam innocentem iudicio capitis accersas.* Particulam etiam, in vulgatis post ut additam, ignorant Arch. Bav. Parr. Oxx. Venn. L. in m. 1384 et Erf. in quo verba atque — humanitatis desunt.

sollicitare, tentare. p. Clu. 67: *Cogitavit, quibus accusatorem rebus armaret.* Hinc illae sollicitationes servorum et minis et promissis. Ibid. 63: *Cum essent animi servorum et spe et metu tentati.* — In verbis seqq. Arch. Erf. O3x. Venn. alique libri habent adducere domum, et Francii cod. Ven. 1499 margo abduc. domo, quod immerito receptum est a Graevio. v. p. Mil. 22 extr. p. Flacco 10: *Quid tu istum roges, Laeli, qui priusquam hoc, te rogo, dixeris, plura etiam effundet, quam tu ei domi ante praescripseris.* Et paullo post: *Illi [testes] vivunt cum inimicis, adsunt cum adversariis, habitant cum accusatoribus.* — Ex Arch. Erf. Dresd. plerisque Parr. duobus L. codd. repositum est nefarium bellum.

servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores!
 31 Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in iudicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset: apprehendi¹⁾ hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit; tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit; tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit; tu etiam accusatorem adhi-
 32 buisti. At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus, et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne²⁾ ad hunc Cn. Domitium venit? Nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium coenabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est?

CAP. XII. Quae est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem

1) prehendi. 2) nonne etiam.

§. 51. Cn. Domitius Ahenobarbus, qui consul fuit cum C. Cassio Longo a. u. c. 658, cum esset trib. pl. a. u. c. 650, iratus Scauro, quod eum in augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, et multam irrogavit, quod ejus opera sacra multa P. R. deminuta esse diceret, crimini dabat, sacra publica P. R. deum penatium, quae Lavinii fierent, opera ejus minus recte caste fieri, quo crimine absolutus est Scaurus. Ascon. in or. Cic. p. Scauro pr. Idem factum narrant Dio Cass. in fragm. Peiresc. C. pag. 43. Reim. et Val. M. VI 3, 3. addito, Domitium a populo cum propter alias virtutes, tum hoc nomine libentius et consulem, et censorem [a. u. 662], et pontificem maximum factum esse. — Paullo infra Arch. Bav. Erf. octo Parr. Pall. O8x. Venn. apprehendi. Col. Dr. prehendi, et O1x. cum vulg. comprehendi.

Vide quid. Similis est locus in Verr. V 57: Vide, quid intersit inter tuam libidinem majorumque auctoritatem: — Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. — Illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt: tu classi et navibus Syracusanum praeesse voluisti etc. v. ib. 29.

§. 52. nonne ad hunc. Sic omisso τῷ etiam, Arch. Erf. tres Parr. O1x. L. in m. 1584. Verbum refugit abest in nonn. codd. v. c. in text. Par. 3. Inde Bav. Par. 10. O3x. Ven.: fuisset regis ad legatos? Par. 8: fuisset refugit ad legatos regis.

in fraudem. Ter. Andr. V 4, 7: Tunc hic homines adolescentulos — in fraudem illicis, sollicitando et pollicitando eorum animos lactas? Alia est huj. locut. significatio in or. p. S. Rosc. §. 38.

XII. tam impudens. Nonnulli Lamb. codd. et vetus Ursini liber cum O1x. praebent impotens [O3x. potens], i. e. effrenata, saeva. v. Phil. V 9 et 16. In verbis seqq. Colon. O2x. prae se ferunt

venisti, ut huius urbis iura et exempla corrumperes, domesticaque inhumanitate¹⁾ nostrae civitatis humanitatem inquināres?

At quam acute collecta crimina! Blesamius, inquit, 55 (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi), ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita animos hominum vehementer offensos: plaudī tibi non solere. Nonne intelligis²⁾, Caesar, ex urbanis malevolorum sermunculis haec ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum

1) immanitate. 2) Non intelligis.

domestica immanitate, quod receptum est a Grutero propter suaviorem παρανομασίαν. Sed Erf. Arch. plerique Parr. O6x. tuentur *domesticaque inhumanitate*. Ex meis unus Bay. habet *domestica ut tua immanitate*. in Verr. IV 25: Cum Siculi idem monumentum [taurum Phalaridis] et domesticae crudelitatis et nostrae mansuetudinis haberent. — acute v. not. ad §. 49. Paulo post legitur viri optimi in quinque Parr. O6x. in antiquis L. libris et apud Prisc. p. 1165; optimi viri est in Dresd. et apud Prisc. p. 1189. Sed Arch. Erf. Parr. 4. 7. 11. unus L. cod. et mell. Pall. cum cett. Oxx. retinent *optimi hominis*. v. p. S. Rosc. 1. Omnes Oxx. cum plerisque Parr. Bav. Erf. Venn. repetunt *inquit post regem*.

te in invidia esse. Arch. Erf. Parr. 4. 7. 9. 11. O5x. Rom. Ven. 1499 legunt *te invidiose tyr. existimari*. Sed Scholiastes vetus, aliquot Pall. cum tribus Modianis tuentur lect. vulgatam, nisi quod in duobus, et in Par. 5 est: *te invidia esse*. Accedunt Parr. 2. 6. 8. 10. Bav. Dresd. O5x. Ven. 1472 *te invidia tyr. existimari* exhibentes, ad Att. II 9. pag. 228 Gr.: Non enim poterimus ulla esse in invidia, ubi Bosius praepositionem in, vulgo omissam, ex codd. restituit. Plin. H. N. XVIII 6, 50: C. Furius — in invidia magna erat.

statua inter reges. Dio Cassius XLIII 45: Καὶ τότε μὲν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐλεφάντινον, ὑστερον δὲ καὶ ἄρμα ὅλον, ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις μετὰ τῶν Δείων ἀγαλμάτων πέμπεσθαι ἔγνωσαν. ἄλλην τέ τινα εἰκόνα ἐς τὸν τοῦ Κυρίου ναὸν δεῖ ἀνιχέτω ἐπιγράψαντες, καὶ ἄλλην ἐς τὸ Καπιτώλιον παρὰ τοὺς βασιλεύσαντας ποτὲ ἐν τῇ Ρώμῃ, ἀνέδεσαν. καὶ μοι θαυμάσαι τῆς συντυχίας ἐπέρχεται. ὅτι γὰρ ἅμα αὐτῶν (ἐπὶ μὲν ἐκείνοις, ὁδοῦ δὲ τῇ γε Βρούτῳ τῇ τοὺς Ταρχυνίους καταλύσαντι) οὖσων, παρὰ ταύτην τότε τὴν τοῦ Καίσαρος ἕστησαν. Ibid cap. 14: Ἐψηφίσαντο ἄρμα τέ τι αὐτοῦ ἐν τῇ Καπιτωλίᾳ ἀντιπρόσωπον τῷ Διὶ ἰδρυθῆναι, καὶ ἐπὶ εἰκόνα αὐτὸν τῆς οἰκουμένης χαλκοῦν ἐπιβιβασθῆναι, γραφὴν ἔχοντα, ὅτι, Ἡμίδεός ἐστι. v. Suet. Jul. 76.

plaudī. p. Sext. 48: Illis, qui populares erant, in theatro plaudebatur. v. p. Clu. 47. Hor. Od. I 20, 5. ex quibus locis satis intelligitur, viros apud populum gratiosos plausu exceptos esse, praesertim cum theatrum ingrederentur. Populum autem R. nimios istos Caesaris honores aegerrime tulisse, in eo consentiunt omnes auctores. v. Dion. Cass. l. c. Suet. Jul. 76—80. App. Civ. II 107—109. Ad verba multorum enim v. not. ad or. p. Archia §. 11 et infra §. 34. Arch. Erf. Par. 11. Lamb. dant capita civium.

Caesarem scriberet? multorum enim capita civium¹⁾ viderat: multos iussu Caesaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas et eversas domos: armatis militibus refertum forum. Quae semper in civili victoria sensimus, 34 ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es, C. Caesar, cuius in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una praesertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est eius statuis, cuius tropaeis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam a te est, et nonnumquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: et fortasse eo praetermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

35 CAP. XIII. Nihil a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam causae partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. non enim iam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor,

1) civium capita.

§. 34. nisi armatus. v. p. Ligar. 6. extr. Arch. Bav. Erf. Parr. 04x. cum libris Lamb. Grut. et Venetis praebent in summa populi Rom. pro vulgata olim lect. in sum. reipublicae; Pal. pr. Par. 11. 05x. in summa libertate nati. In verbis, quae sequuntur, retinui quidem in victoria ducimus, quod in Parr. 3. 6. Col. plerisque Pall. [06x.] et in Ven. 1472 exstat: neque tamen displicet lectio Par. 8. et Dresd.: in victoria vidimus, is etc. quum Parr. 2. 4. 10. 11. Arch. Erf. 02x. vidimus [Par. 9. Bav. 01x. Rom. Ven. 1499: videmus] ducem, et Par. 7. vidimus imperatorem prae se ferant.

tam multas. Dio C. XLIV 4: Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι, τοῖς τε ναοῖς τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ παῖσιν, ἀνδριάντα τινὰ αὐτοῦ εἶναι ἐκέλευσαν. καὶ ἐπὶ γε τοῦ βήματος δύο, τὸν μὲν, ὡς τοὺς πολίτας σεσωκότος, τὸν δὲ, ὡς τὴν πόλιν ἐκ πολιορκίας ἐξηρημένου, μετὰ τῶν στεφάνων τῶν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις νενομισμένων, ἰδρύσαντο. — Paullo post Bav. nonnulli Parr. 05x. Rom. Venn. 1471. 72. 99 seqq. praebent invidemus, probante Ernestio. — nihil vulgare. v. III Cat. 11.

rostris, ubi et Sullae et Pompeii statuae erant, remotae post Pharsalicam pugnam, et postea a Caesare restitutae. Dio C. XLIII 49. Τῷ δὲ ἐχομένῳ ἔτει [u. c. 710], ἐν ᾧ ὁ Καῖσαρ ἐδικτατώρευσέ τε ἅμα τὸ πέμπτον, — τὸ βῆμα, ἐν μέσῳ πρῶτον τῆς ἀγορᾶς ὄν, ἐς τὸν νῦν τόπον ἀνεχωρίσθη, καὶ αὐτῷ ἡ τοῦ Σύλλου τοῦ τε Πομπηίου εἰκὼν ἀπεδόθη. καὶ ἐπὶ τούτῳ εὐκλειαν ὁ Καῖσαρ ἔσχεν. v. ibid. XLII 18.

ne tibi illum succensere aliquid suspicere. quod abest longissime, mihi crede, Caesar, quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur; sed, cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus Magnus 36 ille, rex Asiae, cum, posteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. hoc nomine retento atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat. magno animo et erecto est, nec umquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem. Multa se arbitratur et peperisse antefactis, et habere in 37 animo atque virtute, quae nullo modo possit amittere. Quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit iniuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus¹⁾, qui, postquam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt: senatus vero iudicia de illo tam multa, tamque honorifica, quae publicis populi Romani literis monumentisque consignata sunt, quae umquam vetustas obruet, aut quae tanta delebit oblivio?

1) his ornatus est.

XIII. §. 36. *Tauro tenus.* Laudat h. l. Fronto in Ex. Eloc. p. 343: *Tenus hac re.* Virg. Aen. II 535: *Capulo tenus.* Cic. p. Dej.: *Tauro tenus regnare iussus.* p. Sext. 27: *Antiochum illum Magnum majores nostri magna belli contentione terra marique superatum intra montem Taurum regnare jusserunt.* In verbis seqq. Parr. 2 m. pr. 3. 6. 7 10. Venn. O3x. alique libri habent *multam* [Bav. O1x. *multaturam*] *subierat.* Guilielmus conjiciebat *multam* *sui tulerat,* quod invenisset in Col. *multam sustulerat.* Sed Parr. 4. 11. 8. 9. Arch. Erf. cum mell. Pall. tuentur vulgatam lectionem. Idem mel. notae libri cum nonn. Lamb. codd. et O1x. praebent *infra servato* pro vulg. *conservato.* In Par. 10. Bav. Ven. O2x. et in aliis libris legitur *reservato.*

ab omnibus enim est ornatus. Haec Arch. Erf. Parr. 5. 11. Ven. 1490 lectio praefenda videtur vulgatae, praesertim cum Col. *ab omn. est enim iis orn.* Ven. 1472 *ab omn. enim est is orn.* prae se ferant.

obruet. de Rep. VI 23: *Obruitur hominum interitu, et oblivione posteritatis exstinguitur.* Finn. I 17. §. 37: *Adversa quasi perpetua*

Quid de virtute eius dicam? de¹⁾ magnitudine animi, gravitate, constantia? quae omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque, non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum, contentam esse virtutem²⁾. Haec ille reputans, et dies³⁾ noctesque cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens), verum omnem tranquillitatem et quietem senectutis acceptam refert clementiae tuae.

CAP. XIV. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam crexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Iubes enim eum bene sperare, et bono esse animo: quod scio, te non frustra scribere solere. memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hos-

1) quid de magn. 2) virtutem esse. 3) et noctes.

oblivione obruamus. v. p. Marc. 9. — Alterum: quid post dicam omittitur in Arch. Erf. Parr. 2. 11. O3x. Ven. 1472. Mox iidem libri cum Bav. nonn. Lamb. et Ven. 1499: contentam esse virtutem; et paullo post dies noctesque.

acceptam refert. Desumpta est haec locutio de rationibus, in quibus acceptum referre est scribere in tabulis, sese accepisse: et expensum ferre, sese dedisse. Venn. I 59 sub fin.: Homo stultissime et amen-tissime, tabulas cum conficeres, et cum extraordinariae pecuniae crimen subterfugere velles, satis te elapsurum omni suspicione arbitrare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas nomen ullum referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? ad q. 1. Asconius adnotat: Expensum ferre est scribere, te pecuniam dedisse — Referrent, Accepisse a te se scriberent, expensum tulisse te sibi scriberent. Hinc tabulae vel codices accepti et expensi. v. p. R. Com. 2. Phil. II 3 extr.: Frequentissimo senatui sic placuit (consulatus meus), ut esset nemo, qui non mihi vitam suam, fortunas, liberos, remp. referret acceptam? Et in malam part. ibid. 22. §. 33: Omnia denique, quae postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte rationabimur, uni accepta referemus Antonio.

XIV. Tarracone. Tarraco, hodie Tarragone in Catalonia, Hispaniae citeriori nomen dedit, Scipionum opus. Coloniam a Julio Caesare eo deductam esse, ex antiquis inscriptionibus eruerunt Ant. Augustinus et Gruterus.

bene sperare. Nep. Milt. 1: Non solum de eo bene sperare, sed etiam confidere. In rem v. p. Lig. 3.

§. 59. Laboro — causa. Verr. Div. 7: is absolvatur, cuius ego causa laboro. v. p. Lig. 11. — necessitudinem. ad Fam. X 5: Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra ante aliquanto, quam tu natus es.

pitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna eius officia in me et in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec haerere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui sint semel¹⁾ a te liberati timore. Non debeo, C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, 40 tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est. occurrere solet ipsa²⁾ supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Proponere tibi duos reges, et id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profecto misericordiae, quod iracundiae denegavisti³⁾. Multa sunt tuae clementiae monumenta: sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum vero regum et amicorum sanctissimum.

CAP. XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te 41 victore, timuerunt: retentum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora⁴⁾ sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, et Blesamius, et Antigonus, tibi nobisque omnibus

1) semel a te sint. 2) ipsa solet. 3) negavisti. 3) Corpora vero sua.

officia. Phil. XI 13: *Fuimus imperatores ego et M. Bibulus in propinquis finitimisque provinciis. Ab eodem rege [Deiotaro] adiutus sum et equitatu et pedestribus copiis.* v. supra. In Parr. 2. 3. 6. 10. Bav. Dr. O6x. Venn. legitur *et in me*. Sed libri melioris notae omittunt τὸ et. Paulo post restitui *qui sint semel a te* ex Parr. Bavv. Erf. Arch. edd. Venn. quae cum Arch. sunt habent.

§. 40. *occurrere solet ipsa*. Hunc ordinem servant Parr. Arch. Bav. Erf. — *occ. ipsa solet* est in ed. Rom. *occ. solet suppl. ipsa* in Venn. 1472—99. Infra legitur *profecto id* in Arch. Parr. 11. Erf. O2x. et *denegavisti* in Arch. Par. 11. Erf. O1x. quum cett. Parr. Bav. Venn. cum O6x. Dresd. *denegasti* praebeant. Verr. V 14: *Sic obtinui quaesturam in Sicilia, — ut omnia semper quae jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturae ac necessitati denegarem.* v. Caes. G. I 42. Plaut. Trin. V 2, 46.

XV. §. 41. *Corpora sua*. Sic, omisso τῶν vero, plerique Parr. Arch. Erf. O2x. et Schol. vetus, qui adnotat: *Legatos jam producit, qui offerebant se tormentis.*

Hieras. Ambros. Schol. ad cap. 1: *Deiotarus trahens apud Caesarem suspicionem, quod ob dolorem amissi regni alieno animo esset*

iam diu noti, eademque fide et virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus, tum regum
 42 amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat umquam se a te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses coenatus, cum in cubiculo recubisses; eandemque assiduitatem tibi se praebuisse postridie.
 43 Quamobrem, si quid eorum, quae obiecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id suum facinus¹⁾ iudices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiae tuae.

1) facinus suum.

affectus, purgandi sui gratia legatos miserat Romam Hieram, Blesamium et Astigonum, quibus servum suum Phidippicum adjunxerat. Ambros. cod. in textu exhibet Artigonus, et Val. Probus p. 1471 Antiochus.

§. 42. *supponit. Verr. V 28: Iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere et supponere coepit cives Romanos. v. p. S Roscio 58, 111. Vocem munera, quae a quibusdam libris Msis L. abesse dicitur, retinent omnes Bavy. Parr. edd. Rom. Venetae.*

§. 43. *pestem importaturam, allaturam. de Off. II 3. p. C. Rab. perd. 9: Imaginem, quae pestem atque exilium Sex. Titio attulisset. v. Tusc. IV 13. Hor. I Ep. 15, 4. Ex Arch. Parr. Erf. repositum est suum facinus, quem ordinem vulgati invertunt.*

ORATIO

PRO

L. MURENA.

ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quae Cicero habuit, D. Junius Silanus et L. Licinius Murena consules designati sunt in annum u. c. 692. Itaque Servius Sulpicius, longe omnium, non ejusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuerant, in jure civili princeps, neque magis jurisconsultus, quam justitiae [Cic. in Bruto 41, 131. Phil. IX 3.], qui repulsam passus erat, Murenā ambitus accusavit, subscribentibus M. Catone, Cn. Postumio et Serv. Sulpicio adolescente. Reum, in prioribus actionibus a Q. Hortensio et M. Crasso defensum, extremo loco defendit Cicero.

In *Exordio* Cicero consul precatur a diis immortalibus, ut L. Murenæ consulatus una cum salute obtineatur, reumque judicium fidei commendat. §. 1—2. Deinde officium defensionis suae, ab accusatoribus reprehensum, probat. *a)* Et quidem primum M. Catoni, qui negaverat, fuisse rectum, Ciceronem et consulem, et legis ambitus latorem, et tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere, respondet dicendo, *a)* aequum esse, consulem designatum ab eo potissimum defendi, qui eum consulem declaraverit, quique non minus asserat ad dicendum auctoritatis, quam facultatis; ceterum non tam se officio ad hominis amici fortunas, quam republica ad communem salutem defendendam vocatum esse. §. 4. *β)* Neque defensionem suam latione legis de ambitu impediri, quum nihil contra eam legem commissum esse contendat. §. 5. *γ)* Se quidem quum resp. severitatem desideraverit, fuisse vehementem, nunc vero, cum omnes causae ad humanitatem vocent, naturae suae servire. §. 6. *b)* Tum Servio Sulpicio, qui conquestus erat, Ciceronem familiaritatis oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere, satisfacit atque demonstrat, *a)* se Sulpicio consulatum petenti omnia amici officia praestitisse, contra salutem autem L. Murenæ, et magna et vetere amicitia secum conjuncti, nihil debere. §. 8. *β)* Quae si causa non esset, tamen et dignitatem et honorem L. Murenæ, atque etiam beneficia, sibi a populo Romano propter cives defensos data exigere, ut causam tanti periculi suscipiat; id quod ipsius S. Sulpicii studio atque judicio comprobatur. *γ)* Denique, si ipsius familiaritas et se, et Q. Hortensium et M. Crassum ab hac causa removisset, consulem designatum defensorem non habiturum fuisse in ea urbe, in qua ne infimo quidem majores patronum deesse voluerint. §. 10.

Sequitur *Partitio* totius orationis, cujus prima pars versatur in reprehensione vitae L. Murenæ, altera in contentione dignitatis, tertia in criminibus ambitus.

I. In prima igitur *Confutationis* parte orator docet, Asiam, quae ab S. Sulpicio objecta sit, a L. Murena non ad voluptatem et

luxuriam expetitam esse, sed in militari labore peragratam. §. 12. Quod vero saltatorem appellaverit Murenā Cato, id conviciū in L. Murenā vitā, in qua nulla luxuria reperiri possit, minime cadere. §. 14.

II. Secundum accusationis caput ita diluit orator, ut ostendat, generis magnam in utroque esse dignitatem, sed tamen Servii Sulpicii nobilitatem hominibus literatis notio-rem esse, populo vero obscuriorem. §. 17. Quaesturam utriusque propemodum pari momento sortis fuisse. §. 18. Quod vero reliqui temporis spatium attineat, ab utroque dissimillima ratione tractatum: ad consulatū adipiscendū multo plus afferre dignitatis rei militaris, quam secutus sit Murena, quam juris civilis scientiam. §. 23. Neque solum illam gloriam militarem, verum etiam dicendi consuetudinem multum isti exercitationi ad honorem antecellere. §. 30. Simul refutat Catonem, qui bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum, objecerat. §. 33. Quod Sulpicius praeterea objecerat, se in praeturae petitione priorem renuntiātum esse: Cicero demonstrat, ex eo non sequi, ut quem locum populus semel honoris cuiquam dederit, eundem reliquis honoribus debeat; nihil enim incertius ratione tota comitiorum esse. §. 36. Sed tamen, si reddenda ratio sit, duas res in praetura desideratas, in consulatu Murenā profuisse: nam et exercitū L. Luculli, quem virtutis suae testem habuerit, in comitiis eidem praesto fuisse: et ludos magnificentissimos, in praetura a Murena datos, Sulpicio, qui casu nullos fecerit, magnopere adversatos esse. §. 40. In ipsa autem praetura multum inter Sulpicii et Murenā sortem interfuisse. §. 41. Postremo Sulpiciū in provinciam ire noluisse: L. Murenā autem provinciam multas bonas gratias cum optima estimatione attulisse. §. 42. Hisce expositis, Cicero apertius dicit, in quo inferior fuerit S. Sulpicius. Primum accusandi terrores et minas, quibus quotidie uti solitus sit, populi opinionem a spe adipiscendi avertere, amicorum studia debilitare, ipsumque candidatū impedire, quominus omnem curam in petitione possit ponere. §. 46. Deinde severiorem ambitus legem, a Sulpicio efflagitatam, petitioni vehementer refragatam esse. §. 47. Maximam vero petitioni plagam injectam esse, quod populum R. in metum adduxerit, ne consul Catilina fieret. §. 53.

III. In tertio Confutationis loco de ambitus criminibus orator Postumio de divisorum iudiciis et de deprehensis pecuniis, Serv. Sulpicio, adolescenti de equitum centuriis, M. Catoni de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de rep. respondet. Sed pauca prius de L. Murenā fortuna conqueritur, qui propter studium novae laudis etiam in veteris fortunae discrimen adductus sit, eosque accusatores habeat, qui non odio inimicitiarum ad accusandum, sed studio accusandi ad inimicitias descenderint. §. 57. Desiderantur ea, quibus Postumii crimina et Servii adolescentis refutata sunt. Superest tantum ea pars, qua M. Catonis criminatio confutatur. In hoc quidem accusatore orator primum deprecatur, ne ejus auctoritas expectatioque tribunatus reo forte noceat. §. 59. Deinde, laudatā Catonis virtute, doctrinae stoicae, cui se addixerat, praecepta facete ridet. §. 66. Denique criminibus ipsis congreditur cum M. Catone, docetque, senatus consultum illud, si mercede corrupti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, et

item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri: locum non habere contra L. Murenam; nam multos quidem obviam prodiisse, sed non mercede §. 69; sectatos esse multos, sed non conductos. Praeterea hunc officii fructum inferiori generi hominum minime eripiendum esse. §. 71. Quod vero illud spectaculorum, prandiorumque crimen attineat, id factum a Murena omnino non esse, ab ejus amicis autem more et modo factum esse. §. 75. Catonis sententia: nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: refellitur et ratione civitatis, et ipsius Catonis exemplo. §. 77. Postremo refutat illud argumentum, Catonem ad accusandum a republica adductum esse, probatque propter pericula, quae a Catilinae reliquiis urbi impendeant, L. Murenam potissimum retinendum esse consulem. §. 85.

In *Epilogo* orator iudices rogat atque obtestatur, uti reip. consulem reddendo, paci, vitaeque suae et ceterorum civium consulant, neque hominis miseri recentem gratulationem nova lamentatione obruant; illumque cupidissimum otii et inimicissimum conjurationi Catilinae spondet atque promittit. — Absolutum esse Murenam, docent verba Cic. p. Flacco 15: *Nonne ipso Pompeio auctore, Silano et Murena consulibus decrevimus, ut classis in Italia navigaret?* et Plutarch. in Cat. min. 21 extr.: *Ἀποφυγὼν δὲ ὁ Μουρῆνας, οὐ πονηροῦ πάθος, οἷδ' ἄφρονος ἐπαδεν ἀνδρώπου πρὸς τὸν Κάτωνα. Καὶ γὰρ ὑπατεύων ἐχρῆτο συμβούλῃ περὶ τῶν μεγίστων, καὶ τᾶλλα τιμῶν καὶ πιστεύων διετέλεσεν. Αἴτιος δ' ἦν ὁ Κάτων αὐτὸς, ἄχρι τοῦ βήματος καὶ τοῦ συνεδρίου χαλεπὸς ὢν καὶ φοβερός ὑπὲρ τῶν δικαίων, εἴτα πᾶσιν εὐνοϊκῶς καὶ φιλανθρώπως προσφερόμενος.*

Habita est haec oratio mense Novembri a. u. c. 690, post Catilinariam secundam. v. cap. 57 seqq.

CAP. I. **Q**uae deprecatus a diis immortalibus sum, iudices, more institutoque maiorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebi-

1

I. §. 1. *Quae deprecatus sum etc.* Hanc prioris saeculi scripturam revocavit Gruterus ex quatuor Pall. et S. Victoris codice, quibus adstipulantur Francii liber, plerique Parr. et Bavv. nisi quod in Arch. Guelf. Venn. verbum *sum* ultimo loco ponitur. At Quint. IX 4, 107: *Creticus est initiis optimus, Quod precatus a diis immortalibus sum;* et Donatus ad Ter. Andr. III 4, 5: *Cicero, Quod precatus sum a diis immortalibus, pro eo, quod est, quae a diis petii, precatus eos.* Sic fere in or. ad Quir. post red. pr.: *Quod precatus a Jove Optimo, Maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites.* Tusc. I 47: *Ea filiis precata a dea dicitur.* Camer. comparat exordium orat. Demosthenis. p. corona.

renuntiavi. Consul, qui comitiis praeerat, pro tribunali in sella curuli sedens, consules suffragiis populi creatos, et singulis vocibus praeconum declaratos, adjecta solenni precatione, renuntiabat. v. Agr. II 2. Val. Max. III 8, 5.

que Romanae, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob eiusdem hominis consulum una cum salute obtinendum, et ut vestrae mentes atque sententiae cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque asserat. Quodsi illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim et religionem, quantam reipublicae dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res fauste, feliciter, ² prospereque eveniret. Quae cum ita sint, iudices, et cum omnis deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestrae fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut eiusdem hominis voce et declaratus

bene atque feliciter. Verba sollemnia. Plin. Paneg. 72: Precatus es, ut illa ipsa ordinatio comitiorum bene ac feliciter eveniret, reipublicae, tibi etc. Ceterum hac, vel simili formula, v. c. ut id prosperum eveniret, ut ea res prospera et laeta eveniret, Romani in omnibus rebus majoris momenti suscipiendis vel decernendis usi sunt. de Div. I 46. §. 102. Neque solum deorum voces Pythagoraci observaverunt, sed etiam hominum, quae vocant omina; quae maiores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset, praefabantur. v. Liv. XXXI 3. XL 46 etc. Nonnulli codd. habent: mihi fides magistratuique meo; unde Lamb. suspicatus est legendum: mihi, fidei, magistr quam conjecturam tueri videtur Varro de L. L. V 9: Quod bonum, fortunatum, felixque salutareque siet populo Romano Quiritium, mihique collegaeque meo; fidei magistratuique nostro etc. Ennius in fragm. p. 6: Ea mihi reliquae fidei, regnoque vobis Quirites se fortunatim feliciter ac bene vertat. Paulo infra retinui pluralem voluntatibus ex Parr. et Bavv. quatuor Pall. S. Vict. Memm. Franc. aliisque libris, quum Venn. 1472. 99 seqq. voluntate praebeant. p. Plancio 4: Nostrum est, qui in hac tempestate populi jactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas etc. Ibid. 2: Societas consiliorum et voluntatum. de Finn. I 20, 69: Consuetudinum instituendarum voluntates. v. p. 1. Man. §. 48.

me rogante. Verbum sollemne non solum in legibus ferendis, verum etiam in magistratibus creandis. ad Att. IX 13: Rapiemur, aut absentes vexabimur, vel ut consules roget praetor, vel dictatorem dicat, quorum neutrum jus est. Ibid. 9: Nos autem in libris habemus, non modo consules a praetore, sed ne praetores quidem creari jus esse. Consules eo non jus esse, quod imperium a minore rogari non sit jus: praetores autem, cum ita rogentur, ut collegae consulum sint, quorum est majus imperium. v. ibid. V 14. N. D. II 4. de Div. I 47. Sall. Jug. 29.

§. 2. deorum potestas. p. Rab. perd. 2. [1. Cam.] Vos Quirites; quorum potestas proxime ad deorum numen accedit, oro atque obsecro. post red. ad Quir. 10 extr.: Qui apud me deorum immortalium vim et numen tenetis.

consul, et defensio, beneficium populi Romani cum vestra atque omnium civium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meae defensionis ab accusatoribus atque etiam ipsa susceptio causae reprehensa est; antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam huiusce salutis defensio; sed ut, meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

CAP. II. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me et consulem, et legis ambitus latorem, et tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, iudices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est aequius consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in republica potest aut debet esse coniunctior, quam is, cui respublica a me una traditur sustinenda,

Et quoniam. Ciceronem longa saepe praefatione excusare officii sui rationem, monet Quint. XI 1, 67. — Sic p. Sulla 1: *Cum huius periculi propulsatione jungam defensionem officii mei.* — In verbis seqq. omnes Parr. Bavv. cum Venetis ceterisque libris legunt *non quo mihi*; ed. Lamb. *non quod mihi*. Sed v. p. S. Rose. §. 51.

II. §. 3. *rationis normam*, i. e. ad disciplinae stoicae regulas, praecepta. Off. III 4: *Erit autem haec formula stoicorum rationi disciplinaeque maxime consentanea.* Acadd. II 46: *Hanc normam, hanc regulam, hanc praescriptionem esse naturae.* v. de Amic. 3.

momenta officiorum perpenduntur, comparando, quodnam officium sit majus graviusque, quaeque officia aliis magis, quam aliis debeantur. v. Off. I 18. Dictum est autem momentum per syncopen pro *movimentum*, *ῥοπή*, quod apud Graecos eodem sensu translato dicitur. Off. III 3: *Quod honestum est, id ita summum bonum est, ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant.* Acadd. I ult.: *Cum in eadem re, paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur.* de Rep. III 8: *Chrysippus suo more loquitur, ut omnia verborum momentis, non rerum ponderibus examinet.* — Paulo post Arch. Bav. Parr. 4. 8. 9. Venn. Herv. O2x. cum libris Lamb. Grut. Graevii: *a me una traditur*, quod nonnulli interpretantur: una cum Antonio; alii: una cum consulatu. Mihi τὸ *una* ad verbum *sustinenda* referendum videtur, ut sit sensus: cui resp. a me traditur una cum altero consule, D. Silano, *sustinenda*. Ex meis unus Par. 7, qui recentior et nullius auctoritatis est, habet uno, quod in marg. Venetae 1499 et in cod. Francii genuinae scripturae impositum est. Ernestius h. voc. abesse maluit.

sustinenda. de Rep. II 23: *L. Brutus, cum privatus esset, totam remp. sustinuit.* p. Sext. 66: *Qui suis cervicibus remp. sustinent.*

magnis meis laboribus et periculis sustentata? Quodsi in iis rebus repetendis, quae mancipi sunt, is periculum iudicii praestare debet, qui se nexu obligavit; profecto etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi
 4 Romani, defensorque periculi esse debebit. Ac, si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causae publice constitueretur; is potissime honore affecto defensor daretur, qui eodem honore praeditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Quodsi portu solventibus, ii, qui iam in portum ex alto invehuntur,

p. Flacco 58: *Remp. vos universam in hoc iudicio vestris humeris sustinetis.* v. p. domo 56.

rebus repetendis. Emtor repetit res, qui arbitrum adigit, — re in iudicium adducta postulat, ut quod vitii venditor in mancipio non dixisset sciens, [damnum a venditore, reticendis vitiis, quae ipsi nota erant, in venundando datum] praestetur. v. Off. III 16. Alibi legitur quoque *creptas pecunias civili actione et privato jure repetere.* p. Sulla ult. in Verr. Div. 3.

mancipi. Omnes res aut mancipi sunt, aut nec mancipi. Mancipi res sunt, quae per mancipationem ad alium transferuntur, Est autem mancipatio propria species alienationis, eaque fit certis verbis, libripende et quinque testibus praesentibus. Mancipi res sunt praedia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus: item jura praediorum rusticorum, velut via, iter, actus, aquaeductus: item servi et quadrupedes. Ceterae res nec mancipi sunt. v. Gai. Inst. I 119—122. Ulp. Fragm. XIX 4.

se nexu obligavit, qui evictionis nomine obligatus est, qui mancipio dedit, qui rem suo periculo vendidit, h. e. ita, ut periculum ejus rei ad venditorem pertineret. fr. 56 et 11 D. 21, 2. Plaut. Pers. IV 5, 33. 4, 40. Curcul. IV 2, 8 et 9. — Varro L. L. VI 3. *Nexum Manilius scribit omne, quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipi: Mucius Scaevola, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quaeritur; nam idem, quod obligatur per libram, neque suum sit, inde Nexum dictum.* Cic. Top. 3 extr.: *Abalienatio est ejus rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio.* v. de H. R. 7. p. Cacc. 53. Orat. III 40 pr. Fest. in v. *nexum et nuncupata pecunia.* Ambros. Schol. ad Cic. orat. in P. Clodium et Curionem 3, 4: *Aere alieno gravatum dixerat Clodium; solebant autem versuram facientes, quasi vadem solutionis futurae sponsores dare.* — *Verum hic multos fefellerat, cum periculo sponsionis adstringeret.* Ibid. 3: *Significat viros, qui stulte timerent pro Clodio mutuante pecuniam spondere, cum saepenumero experti sint, multos sponsores ejus hoc nexu liberatos, cum se circumventos illius fraude docuissent.*

auctor dicebatur, qui periculum evictionis in se receperat. v. Plaut. l. c. fr. 51 pr. 53 et 63. §. 1. D. 21, 2. Itaque fidejussor ob evictionem datus ab eo, qui mancipium vendiderat, *auctor secundus* vulgo vocabatur. v. fr. 4 pr. l. c.

Quodsi — *subeundas.* Quint. V 11, 25: *Παραβολή, quam Cicero collationem vocat, longius res, quae comparentur, repetere*

praecipere summo studio solent et tempestatum rationem, et praedonum, et locorum; quod natura fert, ut eis favemus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicae tempestates esse subeundas? Quare si est boni consulis, non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit; ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in republica Kalendis Ian. esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare.

CAP. III. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihi metipsi iam pridem tulerim de

solet: neque hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cic. p. Mur. facit, Quod si e portu solventibus — subeundas? sed et a mutis atque etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Praepositionem, quam omnes Parr. Bav. Venn. alique libri ignorant, ex Quint. receperunt Naug. Herv. Lamb. seqq. immerito tamen; nam et portu et e portu et a portu solvere dicitur. Off. III 12: Sciat complures mercatores Alexandria solvisse. Liv. XXI 7, 7: Quinto inde die, quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. v. XXII 51. XXIX 3. Caes. Gall. IV 28: Naves ex superiore portu leni vento solverunt. Propert. I 8, 11: Nec tibi Tyr-rhena solvatur funis arena. Lucan. IV 585: Namque rates audax Lilybaeo litore solvit. Notanda est praeterea absoluta huius v. positio, ut in ep. 9. l. XVI ad Fam.: Nos eo die coenati solvimus. — In verbis antecedd. Parr. 4. 8. 9. Bav. O3x. Ven. 1472: potissimo honore; Ven. 1499 et Ju.: potissimum. Sic in Verr. IV 51: te potissimum hoc persequi oporteret. — Plures Quint. codd. legunt praedicere, quod necesse non est; namque ipse Quint. III 1 med.: praecipere oratoriam. Ovid. Trist. II 486: praecipere artem nandi. Plin. I 10: humanitatem. Cic. Off. I 26: Ut recte praecipere videantur, qui monent etc. III 5: Putant quidam, — nec omnino de eo genere quidquam praecipendum fuisse.

natura fert. Bav. Par. 4. et Turicensis Quint. codex: natura adfert; ceteri cum Venn.: natura affert; quod tamen loquendi genus alibi non occurrit. Nam in Somn. Scip. 3: Natura fert, ut etc. p. Quintio: Vereor, ne gravioribus utar verbis, quam natura mea fert. Eadem ratione dicitur: opinio, voluntas, tempus, occasio, aetas, consuetudo fert.

non solum. de Rep. II 23: Id est caput civilis prudentiae, videre itinera flexusque rerum publicarum, ut cum sciatis, quo quaeque res inclinet, retinere, aut ante possitis occurrere. Ter. Adelph. III 5, 32: Istuc est sapere, non quod ante pedes modo 'st, videre, sed etiam illa, quae futura sunt, prospicere. v. infra §. 80.

III. ita tuli, ea conditione. Gai. Inst. III. §. 107: Pupillus omne negotium recte gerit, ita tamen, ut sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur etc. v. nott. ad or. p. S. Rose. §. 33 et 95. IV Cat. §. 15.

- civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem; facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset: cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat?
- 6 Negat esse eiusdem severitatis, Catilinam, exitium reipublicae intra moenia molientem, verbis et paene imperio urbe expulisse; et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis et misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter; illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi; sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas, in summo periculo civium, postulabat. Quodsi tum, cum respublica vim et severitatem desiderabat, vici naturam, et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam; nunc, cum omnes me causae ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturae meae consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meae, et de ratione accusationis tuae, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.
- 7 Sed me, iudices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Catonis accu-

§. 6. *has partes.* Omnes quatuor Parr. Arch. Bav. Venn. O³x.: *has artis*; sed locutio, *partes agere*, vel *personam*, desumta ab histrionibus, [v. Ascon. ad Cic. Divin. in Caecil. 13.] satis obvia est apud Ciceronem. de II. R. 28: *Atque ego hanc orationem tam tristem, tam gravem non suscepissem, nisi hanc personam et has partes honoribus populi R. deberem.* Off. I 28: *Nobis personam imposuit ipsa natura magna cum — praestantia animantium reliquarum.* Et paullo post: *Nobis cum a natura constantiae, moderationis, temperantiae, verecundiae partes datae sint.* p. Sulla 3: *Me natura misericordem, patria severum, crudelem nec patria, nec natura esse voluit; denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et resp. imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit.* v. tot. cap. et p. S. Rosc. 13 et 34.

servire, obsequi. Or. I 47. §. 206: *Vestrae potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini aut naturae meae.* v. p. Marc. 9.

§. 7. *Ac de.* Pro hac omn. codd. atque edd. vett. scriptura Goer. ad Acadd. II 2, § conjecit *at*, propterea quod ista sit particula orationem quasi interrumpentis, ac vero transeuntis. Ut fatear istas particulas saepius in uno alterove libro permutatas esse, tamen h. l. a consensu omnium codd. eo minus recedendum esse videtur, quod I Cat. 6. in simili loco eadem ista partic. ac unanimi codd. consensu firmatur.

Sed me. Quintil. IV 1, 37: *Sed in ipsis etiam probationibus multa funguntur prooemii vice, ut facit Cicero — pro Murena, cum Servio se excusat.* — Servius Sulpicius Rufus in jure civili praeceptoribus usus L. Lucilio Balbo et C. Aquillio Gallo, postea consul fuit cum M. Claudio Marcello u. c. 705, et deinde Achaiae

satio commovebat: qui gravissime et acerbissime ferre se¹⁾ dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenac contra se defendere. Huic ego, iudices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est, vere accusari in amicitia, tum, etiamsi falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia, pro nostra necessitudine et debuisse confiteor, et praestitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est. sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenac, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse; contra salutem, nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, 8 affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non lau-

1) om. se.

proconsul. Mortem obiit in legatione ad M. Antonium, Mutinam obsidentem. v. ad Att. VII 5. Fam. VIII 6. Phil. IX 1.

grav. acerbissime. Verr. I 58: *Hoc ab isto praedone ereptum esse, graviter et acerbe homines ferebant.* v. Caes. Civ. I 5. Mox dedi ferre se, secutus vestigia quatuor Parr. Arch. Bav. Franc. OÖx. Venn. in quibus ferme legitur. Lamb. edidit se ferre. De ista pronominum ellipsi, quae tamen saepius incuriae librariorum debetur, v. p. S. Rosc. 22. p. Mil. 24. Beier ad Off. II 15, 46 et Goer. ad Cic. Finn. II 15, 50. Ter. Adelph. I 2, 71 et Don. ad e. l.

grave. Phil. II 1: *Cui priusquam de ceteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam.*

a me defuit. Sic p. Mil. §. 100: *Tibi nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit.* — Quint. XI 1, 68—70: *In his quidem, quibus vel iudici vel etiam adstantibus ratio nostrae moderationis probari debet, minor est labor; illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duae simul huiusmodi personae Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Servii-que Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, quum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! Quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et juris antistes magis ferret? Ut vero rationem defensionis suae reddidit, quum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenac, non item debere actioni contra caput, diceret! Quam molli autem articulo tractavit Catonem! cuius naturam summe admiratus non ipsius vitio, sed stoicae sectae quibusdam in rebus factam duriores videri volebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse.*

Atque hoc. p. Sulla 17: *Intelligebat (pater tuus) hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur.*

dari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

CAP. IV. Mihi autem cum Murena, iudices, et vetus, et magna amicitia est, quae in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non ideo obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quae si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiae crudelitatisque famam inuississet, si hominis, et suis et populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti, et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiae, nulla superbiae turpitudine, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego vero
9 libenter desino. sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit; nimirum haec causa est eiusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum, de iure consulentibus, respondere; et, si turpe existimas, te advocato, illum ipsum,

IV. capitis dimicatione, iudicio. p. Plancio IV 15: O vocem duram! pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum — obesse filio debeat? v. p. Mil. 36. p. Dejot. 1. — Arch. Bav. Parr. Venn. Ju. et magna et vetus. Ad verba summam — inuississet cf. I Cat. 6. II 9. p. Mil. 36.

integrum, ut. Tusc. V 21: Atque ei [Dionysio] ne integrum quidem erat, ut ad justitiam migraret, civibus libertatem et jura redderet. Fam. XI 7: Suscepta tibi causa jam bis est, ut non sit integrum. v. p. S. Rosc. 41. in Pis. 24.

Nam quum. In eandem sententiam Cato in censura de vestitu et de vehiculis, apud Prisc. p. 694: Nam perinjuriū siet, cum mihi ob eos mores, quos prius habui, honos detur, ubi datus est, tum uti eos mutem atque alimodi sim. v. Sall. Jug. 85, 8. Cic. p. Sulla 9. — Veneta 1499 in marg. et vulgatae edd. legunt quidem nemini, labores, per quos ea ceperis, cum adeptus etc. Sed omnes Parr. 05x. Arch. Bav. Ven. 1499 text.: nemini sic [sit] et si ceperis eos cum adept. Ven. 1472 01x.: nemini sic exceperis eos cum adept. et 01x.: nemini sic eos cum adept. ut plura verba excidisse videantur. Paullo infra post v. inertiae, L. de conjectura addidit nota. Male praeterea Ven. 1499: sin autem inertiam fuga laboris et desidiam. Glossam indicat Par. 9, in quo verbis fuga laboris superscriptum est inertia.

de jure — respondere, vel jus respondere dicebantur, qui publica jura interpretabantur. Orat. III 55: M. Manilium vidimus trans-

quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse iniustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis paleant, nostros [rivulos] etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me 10 tua familiaritas ab hac causa removisset, et, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni aestimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini unquam infimo maiores nostri patro-

verso ambulanti foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus sui copiam: ad quos olim, et ita ambulantes, et in solio sedentes domi sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo referretur. Inde dicta sunt responsa prudentum, de quibus v. §. 8. Inst. 1, 2. fr. 22. §. 55 D. 1, 2. Cic. de Legg. I 4, 12: Arbitraber posse id populo nostro probari, si te ad jus respondendum dedisses, v. II 12. Brut. 50. Orat. I 45. Hor. Ep. I 3, 25. et not. ad §. 22. — In verbis antecedd. legitur quam nec industrius, nec misericors in Pal. pr. Parr. 7. 8. 9. O2x. quum Par. 4. Bav. Fr. O4x. Venn.: quam nec ind. quam nec mis. prae se ferant, unde Guil. conjiciebat: nec industrius quisquam, nec.

quem contra veneris, quem oppugnaveris. v. p. S. Rosc. 40. Manutius laudat p. Q. Rosc. 6: Quid tu Satri, qui contra hunc venis? Phil. II 2: Contra rem suam me, nescio quando, venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario meo etc.? VIII 6: Cum suo magno beneficio esset, venisse eum contra se. Verr. II 45. Adde ad Att. I 1 sub fin.: Rogavit me Caecilius, ut adessem contra Satrium. — Me existimes humanitate esse prohibitum, ne contra amici summam existimationem miserrimo ejus tempore venirem. — Eadem anastrophe in Orat. 10, 54: Consequeris, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos placatosque dimittas. Phil. II 8: Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se. Acadd. II 15, 47: Haec ajunt probari stoicis, quos contra disputant. v. p. Clu. 47. Agr. II 50. Ter. Phorm. III 2, 59.

causa cadere, perdere litem. Orat. I 56 extr.: Alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet; alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat, si illa esset actum, litem adversarium perditurum. v. §. 166. Hor. Sat. I 9, 55. Cic. ad Fam. VII 14: Quodsi scribere oblitus es, minus multi jam te advocato causa cadent. Transfertur ad alia quoque, ut de Finn. I 17, 55: Concedo, cadere causa, si qui e nostris aliter existimant. Quod Goer. ad l. c. adnotat, etiam suos codd. cedere causae peccare, ut hac in forma omnium ubique fere omnes: id ego in Bav. et O1x. inveni. — Vocem rivulos, in Ven. 1499 punctis a Victor. notatam, ignorant omnes Parr. Bavv. Oxx. Franc. Venn. 1472. 80. 83. Eam propter elegantem ironiam retinendam censent Cam. et Gar. comparr. p. Coelio 8. Orat. II 27.

§. 10. nemini. Ulpianus in fr. 1. §. 4. D. 5, 1: Ait praetor, si non habebunt advocatum, ego dabo. Nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet exhibere, verum et si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione adversarii, vel metu patronum non invenit. v. fr. 9. §. 8. D. 1, 16.

num deesse voluerunt. Ego vero, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico; crudelem, si misero; superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco; quodtribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim, me contra amici studium pro amici periculo dicere.

- 11 CAP. V. Intellego, iudices, tres totius accusationis partes fuisse, et earum unam in reprehensione vitae, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quae gravissima esse debebat, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quaedam accusatoria, quam vera maledicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia: quae ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium praetextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis paene simul cum patre triumpharet?
- 12 Hic vero, iudices, et fuit in Asia, et viro fortissimo, parenti suo, magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia

si meus esset. Ita dedit Grut. secutus Pall. et edd. vett. quibus adstipulantur Parr. 4 et 9 m. pr. Ven. 1499 in marg. O3x. Ceteri, praeter Bav. in quo h. v. omittitur, exhibent *esses*, verum mendose; claudicarent enim tum verba isto in loco. Hinc Arch. Bav. Venn. seqq. *carissimus: isto in loco quod trib. etc.*

V. Intellego. Quint. IV 3, 12: *Nemo tam crit injustus, quin [Ciceronem] fateatur optime pro Murena esse partitum, Intellego — versatam. Nam sic et ostendit lucidissime causam, et nihil fecit altero supervacuum.*

Objecta. Huc pertinent verba Quint. V 13, 23: *Si acri et vehementi fuerit usus oratione [accusator], eandem rem nostris verbis mitioribus proferamus; ut si pro luxurioso dicendum sit: Objecta est paullo liberalior vita. — de Asia, omnibus libidinum illecebris repleta v. p. l. Man. 14. 22. et 23. Val. M. II 6, 1: Proxima majorum nostrorum gravitate Spartana civitas, severissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquamdiu civium suorum oculos a contemplanda Asia retraxit, ne illecebris ejus capti ad delicatius vitae genus prolaberentur etc.*

fili. Tac. II 41: *Augebat intuentium visus eximia ipsius [Germanici] species, et currus quinque liberis onustus. Val. M. V 7, 1: Fabius Rullianus, quinque consulatibus summa cum gloria peractis, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile conficiendum gravatus non est. Idem triumphantis currum equo insidens sequi, quem ipse parvulum triumphis suis gestaverat, in maxima voluptate posuit.*

suspicionem luxuriae quandam; non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiae nomen obiiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiae, memoria generi, honos et gloria nomini constituta est; sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissime meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit.

CAP. VI. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Male-¹⁵ dictum est, si vere obiicitur, vehementis accusatoris; si falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio¹⁾; neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare; sed circumspicere²⁾,

1) convivio. 2) conspiciere.

§. 12. deportatum flag. Verr. V 12: Sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia deportaret. v. infra §. 20.

VI. §. 13. saltatorem. Pithoco spatiatorem legendum videbatur propter verba Macrobi. Sat. II 10: M. Cato senatorem non ignobilem Caecilium spatiatorem et Fescenninum vocat. Festus: Spatiatorem pro erratorem posuit Cato. — Saltationem, quae apud Graecos laudi ducebatur, apud Romanos in vitiis positam fuisse, docent Corn. Nep. in praef. et in Epam. 1. Cic. de Off. I 42. III 19. p. Deiot. §. 26. Hor. Od. III 6. Sat. II 1, 26. Macrobius quidem in Sat. II 10 contendit, saltationem apud antiquos Romanos inhonestam non fuisse. Sed verba Scipionis Aemiliani et Catonis ab ipso allata contrarium potius confirmant. — Saltationes veterum non solum pedum, sed magis etiam manuum, brachiorum atque totius corporis motu se commendasse, satis notum est. v. Broukh. ad Propert. IV 5, 45. Juv. VI 63. Athen. Deipn. I 14.

arripere. de N. D. II 63 pr.: Illud vero, quod uterque vestrum fortasse arripiet ad reprehendendum. Finn. III 2, 4. Ars est philosophia vitae, de qua disserens arripere verba de foro non potest. — Lamb. conjectura ductus recepit convivio, quod necesse non est. v. p. Archia §. 12. Verr. V 11: Erant convivia non in illo silentio praetorum atque imperatorum, sed cum maximo clamore atque convicio: nonnumquam etiam res ad manus atque ad pugnam veniebat.

circumspicere. Hanc Guiljelmii conjecturam firmat optimus Par. 4 cumspicere exhibens. Orat. II 74: Permulta sunt in causis circumspicienda, ne quid offendas. v. ad Quint. fr. I 1. §. 3. Legg. II 17. Idem Par. 4. cum Olix. Pall. S. Vict. Ven. 1472 retinet tempestivi conv. quum ceteri mendose intempestivi conv. legant. Tac. II. II 68: Legati ex moribus imperatorum severitatem aemulantur, vel tempestivis conviviis gaudent. Suet. Ner. 27: Epulas a medio die ad mediam noctem protraherebat. v. p. Archia §. 13.

quibus praeterea vitiis affectum esse necesse sit cum, cui vere istud obiici possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit; neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto: tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non commissatio, non libido, non sumtus ostenditur. et, cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quaeque vitiosa sunt; in quo ipsam luxuriam reperire non potes, 14 in eo te umbram luxuriae reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? nihil, inquam, omnino, iudices. Sic a me consul designatus defenditur, ut eius nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: iacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

CAP. VII. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentiōem dignitatis: quae pars altera fuit accusationis. 15 Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriae, ceterorumque ornamentorum omnium; quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi

relinquis, non attingis. Ter. Ad. prol. 9: *Eum Plautus locum reliquit integrum.* v. III Cat. §. 18.

§. 14. *iacta — defensionis.* Servius, qui h. l. citat ad Ge. IV 294 addit *meae.* — p. Scauro 2: *Quod ego crimen antequam attingo, peto a vobis, iudices, ut me totius nostrae defensionis quasi quaedam jacere fundamenta patiamini: quae si erunt, ut mea ratio et cogitatio fert, posita et constituta, nullam accusationis partem pertimescam.* v. p. Mil. 18. p. Marc. 8.

VII. §. 13. Quo loco — facis, ut. p. Tullio §. 59: *Illud inject, nihil posse dolo malo familiae fieri. Hoc loco non solum fecit, ut defenderet Fabium, sed etc.* v. Tusc. V 17. — *Aventinum.* de Rep. II 35: *Cum esset ex aere alieno commota civitas, plebs montem sacrum prius, deinde Aventinum insedit.* a. 261. v. Sall. II. I. Liv. II 52. — *avus.* P. Licinius Murena, praetor a. u. c. 641. C. Caecilio Metello, Cn. Papirio Carbone coss. — *Proavus,* P. Lic. Murena, aedilis pl. a. 393, praetor fuit a. 398 L. Corn. Lentulo, C. Marcio Figulo II coss. — Cum cett. libris omnes Parr. Bavv. O4x. Venn. text.: *praetor fuit et pater pro vulg. praetores fuerunt,* uti legitur in Ven. marg. Orat. II 1. [l. Ma.]: *De Crasso pater, et Aeuleo, et patruus multa nobis narravit.* III 18: *Spensippus, et Xe-*

qui patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplae et honestae familiae plebeiae: et proavus L. Murenæ, et avus, praetor fuit¹⁾; et pater cum amplissime atque honestissime ex praetura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is iam patri debitus, a filio petebatur. Tua vero 16 nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis et historicis est notior; populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco; avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi unquam minus in Q. Pompeio, novo homine, et fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Aemilio. Ete-

1) praetores fuerunt.

nocrates, et Polemo, et Crantor nihil ab Aristotele magnopere dissen-
sit: copia fortasse et varietate dicendi pares non fuerunt.

§. 16. *summa.* Sulpiciorum familiam veterem atque patriciam nominat Tac. III 48. Cic. in Brut. 16: *Si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul anno X post exactos reges fuit. Hunc ipsum consulem genus a rege Romano Servio Tul-*
lio duxisse, verisimile est propter verba Cic. de Rep. II 21: Servius Sulpicius primus injussu populi regnavisse traditur. — Pater, C. Sul-
picius Gallus, equestri loco fuisse dicitur, quod magistratum curulem
nbn. erat adeptus. v. Orat. I. §. 228: *27 230*

ex annalium memoria. Orat. II 12, 32: *Erat historia nihil aliud,*
nisi annalium confectio: cujus rei memoriaeque publicae retinendae
causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem
maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex
maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas
ut esset populo cognoscendi; ii, qui etiam nunc annales maximi
vocantur. v. Legg. I 2, 6. Similis est locus p. C. Rab. perd. 3: *Cum iste omnes suppliciorum acerbitates non ex memoria vestra ac*
patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis et regum commentariis
conquisierit. v. p. Sulla 9: *in libris vestris monumentis annalibus*

Q. Pompeius Rufus, consul cum Cn. Servilio Caepione a. u. 615; de quo Cic. in Verr. V 70: *Q. Pomp. humili atque obscuro loco natus,*
nonne plurimis inimiciis maximisque suis periculis ac laboribus amplis-
simos honores est adeptus? v. Brut. §. 96. Vell. Pat. II 1, 4.

M. Aemilius Scaurus, consul cum M. Caccilio Metello a. u. 639. eodemque anno princeps senatus lectus a L. Metello et Cn. Domitio censoribus, in locum Q. Metelli Macedonici defuncti. Iterum consul a. u. 647. Asconius ad or. p. Scauro 4: *Scaurus ita fuit patricius,*
ut tribus supra eum aetatibus jacuerit domus ejus fortuna. Nam neque
pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tennes opes

nim. eiusdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renovare.

- 17 CAP. VIII. Quamquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus ne ignobilitas obiiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui, non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Coeliis commemorandis, iacebant. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret; non arbitrabar, cum ex familia vetere et illustri consul designatus ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id cri-

et nullam vitae industriam, honores adepti sunt. Plut. de Fort. pop. R.: Αἰμίλιος δὲ Σκαῦρος ἐκ ταπεινοῦ βίου καὶ ταπεινοτέρου γένους καινὸς ἄνθρωπος ἀρδεῖς ὑπ' αὐτῆς [τῆς τυχῆς] προγράφεται τοῦ μεγάλου συνεδρίου.

VIII. §. 17. M. Curius Dentatus, ter consul, a. u. c. 464. 479. 480. v. Liv. epit. 11 et 14. — M. Porcius Cato, cons. cum L. Valerio Flacco a. u. 539. T. Didius cons. cum Q. Caecilio Metello a. u. 656, et propraetor ex Thracia, et proconsul de Celtiberis triumphavit. — C. Coelius Caldus, consul cum L. Domitio Ahenobarbo a. u. 660. Cic. in Verr. l. c. Orat. I. §. 117.

commemorandis. Off. I 2, §. [1. Ma.]: Quis est enim, qui nullis officii praeceptis tradendis, philosophum se audeat dicere? i. e. licet nulla officii praecepta tradat. v. p. Marc. 1.

iacebant, in oblivione sc. Verr. I 39: Qui absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus fuisset: is repente, ut Romam venit, praetor factus est. Off. III 20 pr.: Marius cum a spe consulatus longe abesset, et jam septimum annum post praeturam jaceret. v. ad Quint. fr. III 2 sub fin. et infra §. 30.

tanto intervallo. Agr. II 1: Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulem fecistis, et cum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce recidistis, virtutique in posterum patere voluistis. v. Fam. III 7. Sall. Cat. 23. In rem Liv. VII 1 pr.: Annus hic erit insignis novi hominis consulatu. Plebs consulatum [anni 588] L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit.

Etenim — Galbam. Hunc locum assert Quint. V 11, 11. de similibus exemplis. v. p. Mil. 5 et 27. — Cic. ad Att. I 1 pr.: Prensat unus P. [Sulpicius] Galba, sine furo atque fallaciis, more majorum, negatur; ut opinio est hominum, non aliena rationi nostrae fuit illius haec praepostera prensatio. nam illi ita negant vulgo, ut mihi se debere dicant. de Petit. Cons. §. 2: P. Galbam et L. Cas-

men homini novo esse deberet; profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas: videamus cetera.

Quaesturam una petiit, et sum ego factus prior. Non¹⁸ est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrum fugit, cum multi pares dignitate fiant; unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis: propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persaepe eadem omnium. Sed quaestura utriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam: tu illam, cui, cum quaestores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, et illustrem, quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque

sium. Summo loco natos, quis est, qui petere consulatum putet? vides igitur amplissimis ex familiis homines, quod sine nervis sint, tibi pares non esse. v. Argum. or. I Cat.

§. 18. *fiant, i. e. suffragiis populi declarentur. Absolute positum legitur hoc verbum etiam in Plane. 6 pr.: Si, quotiescumque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari. v. not. ad §. 53. Saepius tamen additur quaestor, praetor, consul. v. Beier. ad Off. III 20, 79. — Par. 4. cod. S. Vict. pare dignitate; Bav. Par. 8. O4x.: pari dignitate.*

sortis. Quaestores ex senatusconsulto provincias sortiebantur. Hinc sors pro munere quaestoris vel pro ipsa provincia saepius ponitur. Verr. I 13: Quaestor ex S. C. provinciam sortitus es, obtigit tibi consularis. — Unum dico, in ejusmodi tempore ac sorte statuere te debuisse, utrum malles sentire. v. ibid. 14 et 13. Div. in Caec. 14. Phil. II 20 et Tac. XI 22.

lege Titia. Pighius ad a. u. c. CDXXCVIII adnotat, C. Titium legem de quaestorum numero duplicando et provinciis quaestoriis augendis sortiendisque ex S. C. tulisse; uti duae ex lege Valeria essent aerarii Saturni, duae consulares lege Sempronia, et quatuor novarum Italicarum provinciarum.

Ostiensem. Nonnulli putant, eandem, cum esset maritima, per contentum dictam esse aquariam in Vatiniā c. 3: Cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset. Suet. Claud. 24: Collegio quaestorum, detracta Ostiensi et Gallica provincia, curam aerarii Saturni reddidit. v. Pigh. l. c. et Lips. ad Tac. IV 27, 3.

Consedit, jacuit, quievit. v. supra §. 17. Forcellinus laudat Cic. ad Att. II 4: Cum Quintus noster jam, ut speramus, in otio conserderit. Orat. 27 extr.: Hoc genus orationis, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Eadem fere ratione, ardor animi, furor, cura considerare dicitur. — campum. Frequens est hujus metaphorae usus apud Cic. Acad. II 33 pr.: Quum sit campus, in quo exsultare possit oratio: cur eam in tantas angustias compellimus? Orat. III 31: In hoc tanto, tam immensoque campo cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi. v. Phil. XIV 6. p. Marc. §. 2. — Francii codex, qui deterioris notae est,

nomen in quaestura. nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoscique posset. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur: ab utroque dissimillima ratione tractatum est.

- 19 CAP. IX. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis ac stomachi, secutus est: ius civile didicit: multum vigilavit: laboravit: praesto multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuìt: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quae
20 sit multis profutura. Quid Murena interea? fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: urbes partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, et eandem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiae, neque luxuriae vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque haec, quamquam praesente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere

et unus Regius Lall. praebent certatum est, prob. Graevio. Sed eadem ratione legitur vitam tractare in Rhet. ad Her. IV 24 pr. et apud Lucret. V 950. v. III Cat. §. 29. Ex meis Arch. Par. 9 et Ven. margo inserunt quod post spatium.

IX. respondendi etc. Orat. I 48, 212: Si quaereretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur, eum dicerem, qui legum et consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad scribendum, et ad cavendum peritus esset. Off. II 19 pr.: In jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiae genere prodesse quam plurimis, vehementer et ad opes augendas pertinet et ad gratiam. v. §. 9 et 22. de Legg. I 3, 17. et Manut. laud. Fam. I 10. VII 16. 14. 6. III 1.

exsorbuìt. Prisc. p. 815: Sorbeo, vel etiam sorbo, ut Probo placet, sorpsi vel sorbui. Cic. in II Phil.: Sanguinem civilem exhausit, vel potius exsorbuìt. Id. p. Mur.: difficultatem exsorbuìt. Turpil. apud Non. 2, 264: Jam ego istam tibi tristitiam exsorbebo. Cam. citat ad Quint. fr. III 9: Ejus ista odia non sorbeam solum, sed etiam concoquam.

§. 20. refertam. Absolute positum legitur h. v. de Rep. II 24: Successam Pometiam, urbem opulentam refertamque cepit. Or. I 33, 161: Tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem.

testata. Prisc. p. 792 de communibus. Cic. p. Mur. Publicis — omnia; testata passive, μαρτυρηθέντα. v. infra 16 extr. In verbis subnexis Ern. scribendum videbatur impertiit. Sed Par. 4. Arch. tuentur vulgatum impertit; ceteri cum O5x. Venn. praebent impartit. p. Sulla 3: Neque ego hoc partiendae invidiae, sed communicandae laudis causa loquor; oneris mei partem nemini impertio, gloriae bonis omnibus. v. p. Marc. §. 6.

licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia; quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit¹⁾, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in utroque 21 est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis et operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris? inquit, tot annos forum non attigeris²⁾? abfueris tamdiu? et, cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi; et tu idem fortasse: verumtamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisset. Sed, 22 ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur; qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam iuris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consul-

1) impertiit. 2) fueris, inquis, tot annos? forum non attigeris?

§. 21. si liceat — ponam. v. nott. ad III Cat. §. 15 et 22. operarum. Per contemptum hoc dictum est, cum v. operæ, vel pro laboribus mercenariorum, vel pro ipsis mercenariis poni soleat — Hor. Ep. I 7, 8: *Officiosaque sedulitas et opella forensis Adducit febres.*

Apud exercitum. Qu. V 13, 27: *Utique committendum numquam est, ut adversariorum dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiam loci alicujus executione adjuvemus, nisi cum eludenda: Apud exerc. — contendas?* Nonnulli Qu. codd. habent *tot annis*; sed Goth. cum libris Cicer. retinet *tot annos*. v. Serv. ad Aen. I 54. Non solum libri Quint. sed etiam omnes Parr. atque Bavv. Ciceronis codd. cum Venn. referunt verba *tot annos* ad sequentem sententiam.

in oculis. Fam. II 7: *Quod excelso et illustri loco sita sit laus tua in plurimorum et sociorum et civium conspectu. Ciceronem h. l. causæ inservire, intelligitur ex Planciana: Numquam ex urbe afuit [Plancius], nisi sorte, lege, necessitate; valuit assiduitate, valuit servandis amicis, fuit in oculis, petivit, ea est usus ratione, qua minima invidia novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Et paullo supra: Feci, ut postea quotidie me viderent, habitavi in oculis, pressi forum etc.*

§. 22. Vigilas. Quint. IX 2, 100. Comparisonem equidem video figuram non esse, cum sit interim probationis, interim etiam causæ genus, et sit talis ejus forma, qualis est p. Mur. Vigilas — ex suscitât, et cetera. Nescio an orationis potius, quam sententiæ sit. Id enim solum mutatur, quod non universa universis, sed singula singulis opponuntur. Ibid. 3, 32: *Etiam in contrapositionis, vel comparativis solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo hujus esse loci potius dixi: Vigilas — capiantur. Sed*

toribus respondeas; ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. te gallorum; illum buccinarum cantus exsuscitatur. tu actionem instituis; ille aciem instruit. tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet et scit, ut hostium copiae; tu, ut aquae pluviae arceantur: ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus.

CAP. X. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, et haec forensis laus et industria, latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostrae conticescunt.

25 Et, quoniam mihi videris istam scientiam iuris, tanquam filiolum osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, praeclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiae, gravitatis, iustitiae, fidei, ceteris omnibus,

haec gratia non fuit contentus orator, vertit in contrarium eandem figuram: Ille tenet — regendis. In priore loco pauci tantum codd. cum Julio Ruf. p. 223 de *Syncrisi*, sive *Anthithesi*, [quae est comparatio rerum atque personarum inter se contrariarum] omittunt eo, quod in altero loco unanimi librorum consensu, et praeterea ab omn. Parr. Bavv. cett. Tullii codd. atque edd. Venn. firmatur. Pro vulgato *intendit* nonnulli codd. apud Quint. IX 2 exhibent *tendit*, alii vero *contendit*. v. I Cat. §. 30. Sall. Jug. 107 extr. Ter. Andr. II 2, 6: *quo nunc primum intendam?* ubi quidam Msi habent *tendam*. Rufin. l. c. ut *mature*, quo *intendit* etc. probante Garatonio.

de nocte. ad Quint. fr. II 13: *Properando etiam citius, quam si de multa nocte vigilassent, perveniant, quo velint.* Suet. Vesp. 21: *In principatu maturius semper, ac de nocte evigilabat.* Hor. Ep. I 2, 52: *Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones.* v. 7, 88. Ibid. II 1, 103: *Romae dulce diu fuit et solenne reclusa Mane domo vigilare, clienti promere jura.* I Sat. 1, 9: *Agricolam laudat juris legumque peritus, sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat.* — Polyb. XII 26: *Κοιμωμένους τὸν ὄρθρον ἐν μὲν τῷ πολέμῳ διεγείρουσιν αἱ σαλπίγγες, κατὰ δὲ τὴν εἰρήνην οἱ ὀρνίθες.*

aquae pluviae. Ulp. in fr. 1. D. 39, 3: *Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. Aquam pluviam dicimus, quae de coelo cadit, atque imbre exerescit.* §. 17: *Sciendum est, hanc actionem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat: ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat actio ista.* v. Cic. Top. 10, 45.

regendis. Finium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est; hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum. fr. 1 et 4. §. 10. D. 10, 1. Nonnulli codd. apud Qu. IX 3 praebent *exercitatur*; reliqui cum Parr. Bavv. cett. Tullii codd. Venn. *exercitatus est*.

X. §. 25. *aliis virtutibus continentiae.* Lambino hoc loquendi genus insolens videbatur, legendumque *aliis virt. continentia*, gravi-

consulatu et omni honore semper dignissimum iudicavi. quod quidem ius civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia conciliant, et admirabilem dignitatem, et pergratam utilitatem debent habere.

CAP. XI. Summa dignitas est in iis, qui militari laude²⁴ antecellunt. omnia enim, quae sunt in imperio, et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. summa etiam utilitas; siquidem eorum consilio et periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et plena dignitatis, dicendi facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione, et senatus, et populi, et eorum, qui res indicant, mentes permovere. quaeritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; praesertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Pri-²⁵ mum dignitas in tam tenui scientia quae potest esse? res.

tate. Sed utrumque in usu est Ciceroni. p. Plane. 12: *Hominem nonnullis rebus inferiorem, generis et nominis dico: superiorem aliis.* Off. II 3, 16: *Dicaearchi liber de interitu hominum, collectis ceteris causis, cluvionis, pestilentiae, — comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu.* v. II Cat. 11; et, quod ablativum causalem attinet, ibid. 3 pr. Adde de Finn. I 13, 45: *Medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonae valetudinis causa probamus, et gubernatoris ars utilitate, non arte laudatur.* v. infra 14.

operam perdidisti. Orat. I 28, 126: *Apollonius non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere.* Fam. VII 1: *Pompeius confitetur, se et operam et oleum perdidisse.* Phaedr. II 3, 24: *Non multum egisti, et opera nequidquam periit.* — munitam. p. Plane. 27: *Eadem via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam.* v. infra §. 48. p. S. Rose. §. 140. p. Mil. §. 17.

XI. §. 24. in statu civ. de Rep. II 1: *Is dicere solchat, ob hanc causam praestare nostrae civitatis statum ceteris civitatibus. — Gravis. de Pet. Cons. §. 1: Nominis novitatem dicendi gloria maxime sublevabis: semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non potest, qui dignus habetur patronus consularium, indignus consulatu haberi.*

posse dicendo. Or. I 46, 202: *Conquirimus eum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii praesidio innocentiam iudiciorum poena liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad iras excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit vel sedare.* v. ibid. 3, 50 et infra §. 29.

enim sunt parvae, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiamsi quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis; id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum et abiectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non habebant. erant in magna potentia, qui consulebantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldaeis, petebatur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius,

§. 23. quae potest esse? Ita Par. 7 et Venetae margo. Sed Parr. 4. 8. 9. Arch. Bav. O5x. praebent *non potest esse*, et Venn. 1472. 99. text. *esse non potest*. Ex depravata codd. scriptura: in isto sduo admiserationis, quam Parr. 4. 8. Bav. exhibent, ortum est in isto jure admirat. quod in Ven. 1472 et 1499 marg. et industriae isti admir. quod in Par. 7 et Franc. exstat. v. §. 30 et 28.

agi lege. Formula juris, quae valet: jus suum ex lege repetere. Verr. I 43: Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod cum non exstaret, lege ageret in hereditatem. ad q. l. Ascon.: Experiretur jure, quemadmodum probaret se heredem scriptum esse, et possessionem a praetore peteret. v. ibid. II 15. Div. in Caec. 3. Or. I 38 et Gai. Inst. IV 30.

fastos. Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni sit descriptio. Festus in v. — Fasti dies sunt, in quibus jus fatur, id est, dicitur, ut nefasti, in quibus non dicitur — per quos dies nefas, sari praetorem *Do, Dico, Addico*, quibus itaque non licebat lege agere. Sueton. apud Prisc. 792. Varro L. L. V 4. Gai. Inst. IV 29. — Liv. I 49: Idem [Numa] nefastos dies, fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

Chaldaeis. Div. I 1: Chaldaei non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum scientiam putantur effecisse, ut praedici posset, quid cuique eventurum, et quo quisque fato natus esset. v. Gell. I 9. XIV 1.

Flavius. Pomponius in fr. 2. 6. et 7 D. 2, 1: Ex his legibus [XII tabularum] actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas solemnesque esse voluerunt. — Postea cum Appius Claudius proposuisset, et ad formam redegisset has actiones: Cn. Flavius, scriba ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit; et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus pl. fieret et senator, et aedilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur jus civile Flavianum. Liv. IX 46: Eodem anno [u. c. 430. P. Sulpicio Saverione, P. Sempronio Sopho coss.] Cn. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus vir et facundus, aedilis curulis fuit, — civile jus, repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. v. Cic. Or. I 41 pr. Val. M. II 3, 2. Macr. Sat. I 13 et Gell. VI 9. apud quem in loco, ex L. Pisonis annali transposito, Annii filius dicitur. — Parr. 4. 7. Guelf. O2x. petebatur, probante Ernestio, quod dies in singulari in tali re sit aptior. Pluralis tamen legitur ad Att. VI 1 [l. Cam]: Ille [Cn. Flavius] ante decemviros non fuit, quippe qui aedilis curulis fuerit, qui magistratus multis annis post decem viros institutus est. Quid ergo profecit, quod protulit fastos? occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies

qui cornicum oculos confixerit, et singulis diebus discendis, fastos¹⁾ populo proposuerit, et ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata et cognita, sine sua opera lege posset agi²⁾, verba quaedam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

1) singulis diebus ediscendos fastos. 2) posset agi, notas quasdam composuerunt.

agendi peterentur a paucis; nec vero pauci sunt auctores Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse. et apud Plin. XXXIII 1: Hic [Cn. Fl.] publicatis diebus fastis, quos populus a paucis principum quotidie petebat, tantam gratiam plebis adeptus est, — Appii Caeci scriba, cujus hortatu exceperat eos dies consultando assidue sagaci ingenio, promulgaveratque, ut aedilis curulis crearetur. Additum Flavio, ut simul tribunus pl. esset.

confixerit, eruerit. p. Flacco 20: Hic hercule cornici oculum, ut dicitur, nam hunc Hermippum, hominem eruditum, cui debebat esse notissimus, percussit. Propert. IV 3, 13: Possit ut intentos astu coecare maritos, Cornicum emeritas eruit unque genas. v. Quint. VIII 3, 22 in nota ad Milon. §. 60. — Parr. 4. 8. 9. Bav. O4x. eliscendis, ut discendis legendum videatur. Codd. deterioris notae, Arch. Par. 7. ediscendos. Perperam; quid enim sibi velit singulis diebus proponere? immo fastos proposuit, ut singuli dies, quibus lege agi posset, discerentur. Mox omnes Parr. Bavv. Venn. cautis [causis] jurisconsultis. Charisius autem p. 62: Jurisconsultus dici debet, non jureconsultus: licet Cic. p. Mur. ita dixerit. Paulo post Graevius ex Franc. et Naug. recepit promulgata. Sed v. infra §. 26 extr. Orat. l. c. §. 186: Veteres illi, qui huic [juris] scientiae praefuerunt, obtinendae atque augendae potentiae suae, pervulgari artem suam noluerunt.

lege possit agi etc. Vulgata lectio: notas quasdam composuerunt, a Victorio in m. Venetae adscripta, neque librorum vett. auctoritate firmatur, neque sensum commodum praebet. Quamquam enim Camer. et Ernestius in Cl. adnotaverint, notas esse formulas actionum, non autem siglas, vel alia signa, uti videbatur Graevio: nullum tamen locum afferre potuerunt, quo vel v. nota, vel locutio notas componere hoc quidem sensu usurparetur. — Codd. Parr. 4. 8. 9. O5x. Arch. Bav Ven. 1472 habent: lege possit veroaccedam compos. Jam intelligitur, excidisse v. agi. In seq. vocabulo periit superior pars literae b, quod non raro accidit in libris vett. Sic p. l. Man. §. 10. Arch. cum septem Parr. O5x. praebet ac ficta pro adficta. Deinde substituta est litera c in locum litt. qu. quod persaepe fit. v. c. p. Marc. §. 24. ubi Par 2. exhibet cassata pro quassata. v. infra §. 27. Hinc mihi restituendum videbatur: lege posset agi, verba quaedam composuerunt, quam lect. egregiam tuctur locus similis apud Ovid. Her. 20, 23: Te mihi compositis, si quid tamen egimus arte, Adstrinxit verbis, ingeniosus Amor. Dictatis ab eo feci sponsalia verbis, Consultusque fui juris amore vaser. ubi Heinsius immerito legi malebat conceptis. Gell. XX 10: Ignorare non oportet verba actionum civilium celebriora. Gai. Inst. IV 50: Sed istae omnes legis actiones paullatim in odium venerunt; namque ex nimia subtilitate veterum,

26 CAP. XII. Cum hoc fieri bellissime posset: Fundus Sabinus, meus est: immo meus: deinde iudicium: noluerunt. Fundus, inquit, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, Satis verbose. cedo, quid postea? Eum ego ex iure Quiritium meum esse aio. Quid tum? Inde ego ibi¹⁾ te ex iure manu' consertum voco. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem iurisconsultus, tibicinis Latini modo: Unde

1) om. ibi.

qui tunc jura condiderunt, eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet. Itaque per legem Aebutiam [latam a. u. c. IOXIII vel IOXX v. Gell. XVI 10], et duas Julias sublatae sunt istae legis actiones, effectumque est, ut per concepta verba, id est, per formulas litigaremus.

§. 26. Inde ibi. Particulam ibi, a Nauger. L. Grut. Ern. omissam, in utroque loco retinent omnes Parr. Bavv. Venn. cum Franc. codice O5x. aliisque libris, prob. Graevio, cui inde ibi est in eum locum, ut in ante, ex in ante, in simul. Mihi dictum videtur pro indidem. v. p. S. Rosc. 27; nusquam enim τὸ inde motum in locum significat, sed potius motum ex loco. Att. XIII 59. Nec inde venit, unde mallet. Invent. I 20: Si unde necesse est, inde initium sumatur. — Gell. l. c.: Ex jure manum consertum verba sunt ex antiquis actionibus, quae, cum lege agitur, et vindictae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. — Manum conserere est, de qua re disceptatur, in re praesenti, sive ager, sive quid aliud est, cum adversario simul manu prendere, et in ea re omnibus verbis vindicare. Iudicia, i. e. correptio manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tabulis fiebat. Sed postquam praetores, propagatis Italiae finibus, proficisci vindictiarum causa in longinquas res gravabantur; institutum est, — ut litigantes non in jure apud praetorem manum consererent, sed ex jure manum consertum vocarent: i. e. alter alterum ex jure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret: atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent. Garatonio et n. in l. et in Orat. I 10, 41. atque apud Varr. de L. L. V. §. 7 legendum videbatur manum consertum, quomodo apud Gell. l. c. plerique codd. exhibent. v. Harless. ad Or. l. c.

unde petebatur, cui lis intendebatur. Ter. Eun. prol. 10: Scripsit, causam dicere Prius, unde petitur, aurum quare sit suum, Quam ille, qui petit, unde is sit thesaurus sibi. v. Cic. ad Fam. VII 11.

tibic. Lat. Quint. VII 1, 31: Transeat nunc idem ille, qui cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad disertum. Plin. II. N. XXVIII 2: Iulimus certis obsecrationibus obsecrasse summos magistratus; et ne quid verborum praetereatur, aut praeposterum dicatur; de scripto praecire aliquem, rursusque alium custodem dari, qui attendat, alium vero praeponi, qui favere linguis jubeat: tibicinem canere, ne quid aliud exaudiatur. Liv. IX 50: Tibicines Tibur uno agmine abierunt, ut nemo in urbe esset, qui sacrificiis praecineret. VII 2 de prima orig. ludorum scenicorum: Ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus mox Tusco dabant. — Livius post aliquot annos — puerum ad canendum ante tibicinem cum

tu me, inquit, ex iure manu' consortum vocasti, inde ibi¹⁾ ego te revoco. Praetor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero in illo: *Suis utrisque superstitibus*, [*praesentibus*] istam viam dico: inite viam. Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret: *Redite viam*. eodem duce redibant. Haec iam tum apud illos barbatos, ridi-

1) om. ibi.

statuisset, — inde ad manum cantari histrionibus coeptum. v. Suet. Cal. 54. Ex allatis locis intelligitur, tibicines et in sacris praecinuisse, et in scena histrionibus concinuisse. Cum vero iste tibicen Lat. transire dicatur, quod vix in sacris fieri poterat: de scena potius haec locutio desumta est, in qua tibicen ab uno actore ad alterum transiisse videtur, ut fistula vel tibia praecinens vocem ejus moderaret, vel attenuando, vel augendo, variandoque. v. Orat. III 57 et 26.

pulchrum ac beatum. N. D. I 41 pr.: *Propone ante oculos deum, nihil aliud in omni aeternitate, nisi: Mihi pulchre est, et Ego beatus sum, cogitantem.* Catull. 25, 15: *Quare non tibi sit bene ac beate?* v. Hor. I. Ep. 19, 43. Donatus ad Ter. Hecyr. III 1, 6: *Nam nos omnes, quibus est alicunde aliquis objectus labos, Omne quod est interea tempus, priusquam id rescitum est, lucro est.* adnotat: *Hac figura usus est etiam Tullius p. Mur. Praetor — compositum est.* Nam ille dativum casum subiecit, cum praeposuisset nominativum. Sed v. Perizon. qui in notis ad Sanctii Min. IV 11, 3 contendit, in h. l. nullum esse anacoluthon, delendumque comma post v. *interea.*

tum vero in illo: *suis etc.* Ita Parr. 4. 7. 8. Bav. quatuor Pall. Gu. O2x. Venn. 1471 et 72. Ex meis Arch. et Par. 9. cum Ven. 1499: tum vero nullo usui [Hervag. et Lamb. nullo usu], quod prave repositum est a Graevio, quum illa mell. codd. lectio et concinnior sit, et a Servio quoque firmetur, qui ad Aen. III 5, 59 adnotat: *Superstes praesentem significat, ut Cic. in Mureniana, Suis utrisque superstitibus, i. e. praesentibus.* Hinc voc. *praesentibus*, quam omnes Parr. Bavv. Venn. retinent, tamquam e glossa natam, cum Ox. γ. delendam censuerunt Hotom. aliique. At Festus in v.: *Superstites testes praesentes significat, cujus rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus ii, inter quos controversia est, vindicias sumere jubentur.* Itaque mihi ab unanimi fere codd. et edd. vett. consensu, praesertim in formula antiqua, in qua synonyma saepissime juncta reperiuntur, recedendum non videbatur. — Mox omnes Bavv. Parr. Venn. cum cett. libris Tullianis *inite viam*. At Prisc. p. 1168 et 1172: *Ἰλλὶ ἀπελθεῖν τὴν ὁδὸν καὶ τῇ ὁδῷ.* Sic etiam Latini, ut Cic. p. Mur. *Hanc viam dico, ite viam.* Serv. ad Aen. V 86 et IV 468: *Ite viam veteri modo juxta jus, ut, Ite viam, redite viam; et alibi, Primus et ire viam.* Fronto in Ex. Eloc. p. 526: *It illam rem. Virg. VI. Itque reditque viam totiens.* Cic. p. Mur. *Ite viam, redite viam.* Idem p. 537: *Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret.*

barbatos. de Finn. IV 25, 62: *Hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere.* v. II Cat. 10, 23. p. S. Rosc. §. 26 et 148. — Quando etc. p. Caec.

cula, credo, videbantur. homines, cum recte atque in loco constitissent, iuberi abire; ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in iure conspicio: et haec, Sed anne tu dicis, qua ex causa*¹⁾ *vindicaveris?* quae dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur; postea vero pervulgata, atque in manibus iactata et excussa, inanissima prudentiae reperta sunt; fraudis autem et stultitiae plenissima. Nam cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii, maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum con-

1) qui causa.

19: *Actio est in auctorem praesentem his verbis, Quandoquidem te in iure conspicio.* Valer. Probus de notis in actionibus p. 1359: *Q. I. J. T. C. P. A. F. A. Quando in iure te conspicio, postulo an fias [suas vel sies] auctor.* v. Don. ad Ter. Phorm. V 7, 43. — Codices et in his, et in seqq. corrupti videntur; nam Par. 4. *conspicios et haec.* Par. 8. *O3x.* Bav. *consp. sed haec.* Par. 9. *O1x.* Venn. *consp. et haec et similia.* Ab Arch. m. pr. absunt verba *et haec.* Mox legitur *qui [quae] causa vindicaveris* in Parr. *Oxx.* S. Vict. Pall. praeter prim. in quo scriptum est *qui eandem vind.* Lambinus edidit *sed anne tu dicis causa vind.* i. e. νόμου, λόγου χάριν. v. Charis. p. 23. Varr. de L. L. V 7. Cic. ad Att. I 18. Verr. IV 24. fr. 1. §. 34 D. 29, 1 etc. ex quibus locis intelligitur τὸ dicis causa vel gratia nequaquam esse formulam juris. Veram lectionem, quo etiam depravata codd. scriptura ducit, indicat Gaius Inst. IV. §. 16: *Qui prior vindica(verat, ita alterum interroga)bat: Postulo, Anne Dicas, Qua Ex Causa Vindicaveris.*

§. 27. propter infirmitatem. Gai. Inst. I 144: *Veteres voluerunt, feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse.* Ibid. §. 190: *Feminas perfectae aetatis in tutela esse, fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur, nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur, et aequum erat, eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur, quam vera: mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepius etiam invitae auctor fieri a praetore cogitur.* v. Ulp. fr. XI 1, 23 et 27. Liv. XXXIV 2.

genera tutorum. Significari videntur potissimum coemptiones cum extraneis tutelae evitandae causa, de quibus Gai. Inst. I 113: *Coemptio in manum conveniunt per mancipationem, i. e. per quandam imaginariam venditionem, adhibitis non minus quam V testibus, civibus R. puberibus, item libripende, praeter mulierem eumque, cujus in manum convenit. Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo: quae cum marito suo facit coemptionem, ut apud eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem: quae vero alterius rei causa facit coemptionem cum extraneo, velut tutelae evitandae causa, dicitur fiduciae*

tinerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemtionem faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in aliquius libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coemtionem facerent, *Caias* vocari.

causa fecisse coemtionem. Quod est tale: si qua velit, quos habet tutores reponere, ut alium nanciscatur..... coemtionem facit; deinde a coemtionatore remancipata ei, cui ipsa velit, et ab eo vindicta manumissa, incipit eum habere tutorem, a quo manumissa est, qui tutor fiduciarius dicitur. Praeterea idem Gai. §. 130. In persona uxoris, quae in manu est, recepta est etiam tutoris optio, i. e. ut liceat ei permittere, quem velit ipsa tutorem sibi optare hoc modo: Titiae uxori meae tutoris optionem do. v. Liv. XXXIX 19. p. Flacco 34.

Sacra. de Legg. II 19, 48: De sacris haec sit una sententia, ut conserventur semper, et deinceps familiis prodantur, et, ut in lege posui, perpetua sint sacra? Hoc posito, haec iura pontificum auctoritate consecuta sunt, ut ne morte patrisfamilias sacrorum memoria occideret, et iis esset adjuncta, ad quos ejusdem morte pecunia perveniret. v. seqq. et cap. 9. p. domo 13. Gai. II 33 de usucapione annua: Quare tam improba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod voluerunt veteres maturius hereditates adiri, ut essent, qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit. Hinc sine sacris hereditas in proverbio dici solebat, cum aliquid obvenerat sine ulla incommoda appendice. v. Fest. in v. Quomodo autem senes ad coemt. fac. inter. sacr. causa reperti sint, nondum satis liquet. Salmasius ad Plaut. Bacch. IV 9, 32 contendit, allegatos esse senes decrepitos, qui res aliquot hereditatis coemerent, et cum viderentur hereditatem ipsam coemisse, sacris etiam illis haberentur obnoxii. Simile quid factum esse, docet Cic. de Legg. II 21: Placuit P. Scaevolae itemque ceteris, qui tantumdem caperet, quantum omnes heredes, sacris alligari. Habeo jus pontificium. Quid huc accessit ex jure civili? Partitionis caput scriptum caute, ut centum nummi deducerentur. Inventa est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. — Admonet jurisconsultus, ut minus capiat, quam omnibus heredibus relinquatur. Super, dicebant, qui quid cepisset, adstringi. Rursus sacris liberantur. Hoc vero e medio est jure civili, ut per aes et libram heredem testamenti solvant, et eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur etc. v. cap. 19 et 20. Rectior est fortasse opinio, senes coemtionales esse eos, quibus mulieres dicis gratia in manum venerint, eosque jam alligatos esse sacris, quae cum morte eorum interimerentur. Nam Gai. Inst. IV 38: Si ex contractu nobis obligatus obligatave sit, et capite diminutus, diminutave fuerit, velut mulier per coemtionem, masculus per adrogationem, desinit jure civili debere nobis. Ib. III 35: Res incorporales et corporales, quaeque ei debitae sunt, patri adoptivo coemtionatorive adquirantur, exceptis iis, quae per capitis diminutionem pereunt.

coemtionem facerent. Tribus modis apud veteres nuptiae fiebant: usu, farreo, coemtionem. Usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta perseverabat. — Sed hoc totum jus partim legibus

Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum *diem tertium*, an *perendinum*: iudicem, an *arbitrum*: rem, an *litem* dici oporteret.

- 28 CAP. XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit; quae tota ex rebus fictis commentitiisque constaret: gratiae vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et aequè promptum est mihi, et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquamdiu fuit, *Licet consulere*, iam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam usquam, neque Romae, rebus prolatis, quidquam

sublatum, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. Farreo vel farre in manum conveniebant, quum per pontificem maximum et Dialem flaminem, per fruges et molem salsam [farreum panem], unde confarreatio appellabatur, cum certis et solemnibus verbis, testibus decem presentibus conjungebantur. Confarreandi consuetudinem omissam, aut inter paucos retentam fuisse, intelligitur ex Tac. IV 16. v. Serv. ad Ge. I 51. Aen. IV 104. Gai. Inst. I 110—112. — Caias. Festus: *Caia Caccilia* appellata est, quae antea *Tanaquil* vocitata erat, uxor *Tarquini Prisci*, regis Romanorum; quae tantae probitatis fuit, ut id nomen ominis boni causa frequentent nubentes: quam summam asseverant lanificam fuisse. Plut. Quaest. Rom. 50: Τὴν νύμφην εἰσάγοντες λέγειν κελεύουσιν ὅπου σὺ Γαῖος, ἐγὼ Γαῖα· ὥσπερ ἐπὶ ῥητοῖς εὐδὺς εἴσεισι τῷ κοινωνεῖν πάντων καὶ συνάρχειν κ. τ. λ. v. Quint. I 7, 28.

perendinum — *arbitrum*. Irridet Jurisconsultorum formulas, de quibus Val. Prob. l. c.: *I. D. T. S. P. In diem tertium sive perendinum. et: P. J. A. V. P. V. D. Praetorem, iudicem, arbitrumve postulo uti des.* Gell. X 24: *Sacerdotes quoque populi R., quum condicunt in diem tertium, diem perendini dicunt.* Fest.: *Res comperendinata significat iudicium in diem tertium constitutum.* v. p. S. Rosc. §. 114.

litem. Varro de L. L. §. 5: *Quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici, Quam rem sive litem dicere oportet.* v. fr. 25 et 56 D. 50, 16.

XIII. §. 28. *gratiae* — *minores*. Ita pro vulg. *gratiae* — *minus*, omnes quatuor Parr. et Venetae cum libris Gruteri et Graevii. ad Att. I 1: *Vides, quam omnes gratias non modo retinendas, verum etiam acquirendas putemus.* v. §. 24 et 42. Paullo infra cod. Francii, edd. Crat. Herv. seqq. aliquando, quod verius videbatur Graevio. Verum, ut concedam, τὸ aliquando non semper ad futurum tempus referri [v. IV Cat. 10. p. Mil. 26 etc.]: causa tamen nulla est, cur h. in l. scriptura Parr. 4. 7. 8. 9. Pall. S. Vict. Olx. Venn. rejiciatur. p. Clu. 9 pr.: *Cognoscite reliqua, ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquamdiu incolumem fuisse, miremini.*

rebus prolatis, indicto justitio; id quod vindemiarum, ludorum tempore, in feriis latinis etc. fieri solebat. Auctor Paneg. ad Pis. v. 74: *Si quando iudice fesso Turbida prolatis tacuerunt jurgia*

valet. peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpauca et minime obscuris literis continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me iurisconsultum esse profitebor. Etenim quae de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim, *Qua de re agitur*, addere. Quae consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis; idem videre respondisse, quod Servius. sin aliter; etiam controversum ius nosse et tractare videre. Quapropter non 29 solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus

rebus. Plaut. Capt. I 1, 10. ubi Ergasitus parasitus: *Ubi res prolatae sunt, cum rus homines eunt, simul prolatae res sunt nostris dentibus.* et v. 17: *Prolatis rebus parasi venatici sumus: quando res redierunt, Molossici etc.* v. Taubm. ad c. l. et Manut. ad nostrum. — *difficilis etc.* Iisdem fere verbis juris scientiam commendat Crassus apud Cic. de Or. I. §. 192: *Omnia sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro: neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur.* v. ibid. §. 254.

me — *profitebor.* Quint. XII 3, 10: *M. Tullius non modo inter agendum numquam est destitutus scientia juris, sed etiam componere de eo aliqua coeperat.* et Gell. I 22: *M. Cicero in libro, qui inscriptus est de jure civili in artem redigendo, verba haec posuit etc.*

anguste — addere. Ernestius et Ma. τὸ *anguste* interpretati sunt: obscure, tenuiter, exiliter; Manutius alique pro *addere* malebant *videre*, quod in Gu. est a manu secunda. Utrumque male; namque τὸ *addere* optime convenit τῷ *anguste*, i. e. arcte. In formulis, quae in jus vel in factum conceptae erant, initio res, quae in litem veniebat, [de qua ambigebatur] demonstranda erat, tum continuo inserebatur: *qua de re agitur*, vel *quo de agitur*; quae verba quasi supervacua, et a jurisconsultis multis in locis addita, Cicero irridet. Gai. Inst. IV 47: *Formula ita concepta est: Quod A. Agerius apud Numerium Nigidium mensam argenteam deposuit, qua de re agitur, quidquid etc.* v. ibid. §. 60 et 95. fr. 1. D. 43, 24. Liv. III 71. Varr. R. R. II 2, 6: *Emtor stipulatur prisca formula sic, Illasce oves, qua de re agitur, sanas recte esse etc.* Cic. in Verr. II 12: *Si paret, fundum Capenatem, quo de agitur, ex jure Quiritium P. Servilii esse etc.* Brut. 79, 275: *Qua de re agitur autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, id ubi esse videbat.* v. Top. 25 et Quint. III 11, 18. Praescriptionum autem, [quae appellabantur ab eo, quod ante formulas praescribebantur,] verba erant haec: *Ea res agatur, quod A. Agerius de L. Titio incertum stipulatus est etc.* v. Gai. l. c. §. 130—137.

controversum. Orat. I 37, 242: *In eo jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quaecumque defendat, auctorem aliquem invenire.*

§. 29. *formulis atque actionibus.* Saepius quidem actio idem est, quod formula; v. Gai. l. c. §. 54 et 55. eoque sensu memorantur

anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestrae exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse; post, cum id assequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. ut aiunt in Graecis artificibus, eos auloedos esse, qui citharoedi fieri non potuerint; sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad iuris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quaedam; ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta, et evertuntur saepe

Hostiliana actiones apud Cic. de Or. I 37, 243; *actiones Mamili* apud Varr. de R. R. II 3. 11. 76; nec non *Rutiliana actio*, a praetore P. Rutilio comparata, apud Gai. l. c. Sed tamen *actiones legis*, quas in usu veteres Romani habuerunt ante edicta praetorum, quibus complures actiones introductae sunt, et *formulae* multum inter se differunt. Appelabantur autem *legis actiones*, quod legibus proditae, ipsarumque legum verbis accomodatae, immutabiles, perinde atque leges observabantur. Sed per legem Aebutiam et duas Julias sublatae sunt istae legis actiones, effectumque est, ut per concepta verba, i. e. per formulas litigaretur. Tantum ex duabus causis permissum erat lege agere: damni infecti, et si apud centumviros agebatur. Gai. Inst. IV. §. 11. 30 — 93.

ut ajunt — devenire. Qu. VIII 3, 79: *Redditio rem utramque, quam comparat, velut subjicit oculis, et pariter ostendit. Dicit Cic. p. Mur. Ut ajunt —: sic nos videmus — devenire.* ubi tamen Tur. Flor. cum tribus Regiis XV saeculi codd. aliisque divertere praebent. v. infra §. 56. Idem XII 3, 9: *Quodsi plerique, desperata facultate agendi, ad discendum jus declinaverunt; quam id scire facile est oratori, quod discunt, qui sua quoque confessione oratores esse non possunt?*

summa autem gratia. Ita reposuit Grut. ex suis Msis et edd. vett. quibus adstipulantur omnes Parr. In cod. Franc. et in edd. Herv. L. aliisque legitur *summa etiam gr.* Particulae autem et vero usurpantur non raro in iteratione atque enumeratione. Tusc. V 20: *Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus praeditam servitute oppressam tenuit civitatem?* Plaut. Mil. glor. III 1, 83: *Liberae sunt aedes: liber sum autem ego.* v. infra 22. p. Arch. 8. Goer. ad Cic. de Legg. I 17. p. 73. — Qu. IX 3, 36: *Interim variatur casibus haec et generibus iteratio, Magnus est labor dicendi, magna res est.*

Deinde etc. Orat. 41, 141: *Quis umquam dubitavit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisque rebus; secundas juris scientia? quum in altera gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset: in altera persecutionum cautionumque praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet.* — Paullo post edd. Junt. Herv. seqq. in qua re, prob. Ernestio. Sed τὸ re abest ab omn. Pall. Parr. Oxx. Franc. S. Vict. codd. et ab edd. vett. Hanc quidem constructionem πρὸς τὸ σημαίνόμενον, *anaphoram* vocat Diomedes p. 440, per quam elocutio non convenienter respondens aliud refert occulte, ut apud Sall. [Cat. 18]: *Sed antea item conjuravere pauci, in qui-*

dicundo, et sine defensione oratoris firma esse non possunt: in qua¹⁾ si satis profecissem, parcius de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt.

CAP. XIV. Duae sunt artes, quae possunt locare⁵⁰ homines in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Ceterae tamen virtutes ipsae per se multum valent, iustitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de insita cuiusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus exeunt, simulatque aliqui²⁾ motus novus bellicum canere coepit. Etenim, ut ait ingeniosus poeta, et auctor valde bonus, proeliis promulgatis, *pellitur e medio* non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia: vi geritur res: spernitur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus: horridus miles amatur: vestrum vero studium totum iacet. Non ex iure manu' consertum, sed mage ferro*, inquit, *rem repetunt.* Quod si ita est, cedat;

1) in qua re. 2) aliquis.

bus Catilina, de qua quam verissime potero, dicam. ubi item nonnulli libri *de quo*, vel *de qua re* mendose exhibent. v. Cort. ad e. l. Intelligendum est autem *dicendi consuetudine*.

XIV. §. 50. *ad honorem dispositis.* Pro vulg. hac lect. Lambinus edidit *ad hon. appositis*, quod genus hoc loquendi *dispositis ad hon.* Latinis inusitatum sit, et nonn. libri veteres hanc vocem non habeant. in Verr. I 11: *Menses ad agendum maxime appositos.* V 41: *Homo bene appositus ad istius audaciam.* v. IV 57. ad Att. III 14. Sane et h. l. et in seqq. aliquid vitii subesse videtur; nam Par. 4. cum cod. S. Vict. exhibet *ab honorem depossitis*, atque inde Par. 8. cum Pall. O4x. *ab honore depositis*. [v. cap. 20 et 10 extr.] Et paullo infra Parr. 4. 8. O1x. *aliqui motus novos bell. can. cepit.* Par. 7 [Franc.] *aliqui mot. bellicum can. coepint*; et Par. 9: *aliquid motus novos per tubicines bell. can. coepit.* τὸ aliqui retinetur etiam ab Oxx. C. ψ. Servius ad Aen. II 153: *Poetarum proprium est Nuda genu et Torvum clamat.* Quod autem ait Cicero, *Bellicum canit*, non est figura, sed sermo naturalis; est enim soni nomen.

pellitur e medio. Sic habet liber Msus Lamb. in notis ed. 1566. Guel. m. pr. Par. 9. et ed. L. 1584 in margine, seqq. In Par. 4 scriptum est *bellitur*; hinc Parr. 7. 8. 9. text. Gu. m. s. Oxx. edd. vett. tollitur. Versus hosce ex octavo Annali Ennii refert Gell. XX 10: *Pellitur e medio sapientia: vi geritur res. Spernitur orator bonus: horridus miles amatur. Haud doctis dictis certantes, sed maledictis, Miscent inter sese inimicitias agitantes. Non ex jure manum consertum, sed mage ferro Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi.* Etiam Cic. in Orat. §. 142: *Si vitiosum est dicere orate, pellatur omnino e civitate eloquentia.*

opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter
 31 quam ipsa est civitas omnium princeps. Verum haec, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat; et oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego longe secus existimo, iudices; deque eo pauca disseram. neque enim causa in hoc continetur.

Nam, si omnia bella, quae cum Graecis gessimus, contemnenda sunt; derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii: de Philippo, T. Flamini: de Aetolis, M. Fulvii: de rege Perse, L. Paulli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii. sin haec bella gravissima, victoriaeque eorum bellorum gravissimae fuerunt: cur Asiae nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso prae se
 32 ferebat, eandem hic sibi ex Asiae nomine assumsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi

sed mage. Abest τὸ mage ab omn. Parr. Oxx. ceterisque libris, praeter Franc. in quo magis legitur. Sic ad Fam. VII 13: Nam ut audio istic, Non ex jure manu' consertum, sed magis ferro rem repetunt. Apud Gell. quoque scripti omnes esserunt sed magis, ut Gronovius judicavit, Gellium scripsisse sed magi' ferro. Sed tamen Serv. ad Aen. X 481: Aspice, num mage sit etc. adnotat: Legitur et, num magis est. Sed si mage legamus propter metrum dictum est pro magis; sicut etiam pote pro potis. Quod adeo in usum venit, ut etiam in prosa inveniatur. Cic. in Verrinis, Mage condemnatum hominem in judicium adducere non posse. Donatus ad Ter. Ad. II 3, 11: Pote pro potis, et mage pro magis τῷ ἀρχαϊσμῷ. In verbis subseqq. L. edidit prima ars, quod est in O1x. In rem Cic. in Verr. IV 37: Non est querendum, in ea civitate, quae propter virtutem omnibus gentibus imperat, virtutem plurimum posse.

§. 31. *gravissimae.* Ox. χ. cum Nauger. *gratissimae*, probante Garatonio. Ceteri codd. cum edd. vett. et Hervag. 1554 stant a vulgata lectione. Mox legitur apud Prisc. p. 1012 cum rege Antiocho; et paullo post in omn. Parr. Oxx. Pall. Scipio si qua parta, unde L. legendum censuit *partita*.

§. 32. *M. Porcius Cato*, quaestor P. Scipionis a. u. 330, postea consularis legatus M. Acilii Glabrionis, ad Thermopylas pugnavit, superatoque rege Antiocho, ab eodem consule Romam missus est, per quem, quae gesta essent, senatus populusque R. haud dubio auctore sciret. a. u. c. 365. Anno insequente L. Cornelius Scipio consul, qui, quum P. Scipio Africanus dixisset, si fratri suo provinciam Graeciam decrevissent, se legatum iturum, judicio patrum eam provinciam obtinuerat, circiter a. d. quintum Idus Quintiles ad bellum contra Antiochum profectus est. Liv. XXXII 14—21. XXXVII 1—4.

tui: quo ille, quum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam [cum Scipione] esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur; cum ipse, paullo ante, Hannibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Karthagine oppressa, maximis periculis rempublicam liberasset, nisi illud grave bellum et vehemens putaretur.

CAP. XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo et fortissimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Murena, pater huiusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes et copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Ocea-

Itaque vel Cicero memoria lapsus est, vel verba: cum Scipione inculcata sunt, praesertim quum Liv. XXXVIII 34 scribat: *Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem solitus erat.* — Pro vulgato mihi statuo, Parr. Oxx. cod. Msus Grut. cum Fra. Guel. edd. vett. exhibent mihi statuam, ut legendum videatur: statuo eum. Mox Parr. 4. c. 3. O4x. bellandum arbitraretur; et Par. 7. Franc. bell. esse videret. De enallage imperfecti v. II Cat. §. 3. p. Arch. §. 16. p. Mil. §. 43.

XV. excitatum. Ita Par. 7 et Pal. primus. Sed Par. 4. S. Viet. et liber Msus Lamb. exetaceret; O5x. Parr. 8. 9. in marg. exaceraret [9t. exercitaret]; cett. Oxx. et Pall. cum edd. vett. excitaret. Hinc L. aliquid subesse vulneris, et vel exacerbatum, exasperatum, vel cum exacerbasset, exasperasset legendum esse censuit. Ernestius suspicatus est, intelligendam esse felicem pugnam Sullae cum duce Mithridatis Archelao prope Chaeroneam, quem idem, non multo post, etiam ad Orchomenum profligavit. v. App. Mi. 42—49.

bello invectum. Parr. 4. 8. 9. O2x. Franc. edd. vett. cum bellum invectum. Hinc Oxx. cett. cum bello inv. prokante Gar. ad Phil. II 8, ubi cod. Vaticanus: quem, quia jure ei inimicus fui, doleo a te omnibus vitiis eum esse superatum. Mihi quidem τὸ cum et τὸ bellum ex inepta repetitione vicinarum syllabarum ortum, et vulgatum eum, quod in uno deterioris notae cod. legitur, jure ab Ern. deletum videtur.

cum pace dimisit. App. Mi. 34: Ὁ Σύλλας ἀπορία τε νεῶν, καὶ χρήματα οὐκ ἐπιπεμπόντων οὐδ' ἄλλο οὐδέν οἴκοθεν αὐτῷ τῶν ἐχθρῶν ὡς πολεμίου, ἐς τε τὴν στάσιν αὐτὴν τῶν ἐχθρῶν ἐπειγόμενος ἀκραιφνή καὶ ἀπαθὴ τὸν στρατὸν μεταγαγεῖν· ἐρεδίδου πρὸς τὰς διαλύσεις. a. u. c. 660. v. p. l. Man. 3. 4. Paullo infra Parr. 4. 8. 9. O3x.: ipse conatuque [conatu] valuit. Vitiosae Parr. 8. 9. O6x. scripturae: Mithridatem non persequeretur originem indicat Par. 4, Mithridate non persequeretur exhibens.

num cum Ponto, Sertorii copias cum suis coniuncturum
 55 putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis,
 ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tue-
 retur: alterius res et terra et mari calamitosae, vehementer
 et opes regis, et nomen auxerunt: L. Luculli vero res
 tantae exstiterunt, ut neque maius bellum commemorari
 possit, neque maiore consilio et virtute gestum. Nam,
 cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia consti-
 tisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiae ianuam fore
 putavisset, qua effracta et revulsa, tota pateret provincia:
 perfecta ab Lucullo haec sunt omnia, ut urbs fidelissimo-
 rum sociorum defenderetur, et omnes copiae regis diutur-
 nitate¹⁾ obsessionis consumerentur. Quid? illam pugnam
 navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis
 ducibus, hostium classis Italiam spe atque animis inflata
 peteret; mediocri certamine et parva dimicatione com-
 missam arbitraris? Mitto proelia: praeterco oppugnationes
 oppidorum. expulsus regno tandem aliquando, tantum
 tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, rege Arme-
 niorum adiuncto, novis opibus copiisque renovarit.

CAP. XVI. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset
 nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et
 maxima proelia commemorare possem. sed non id agimus.
 54 Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex con-
 temnendus fuisset; neque tanta cura senatus et populus
 Romanus suscipiendum putasset, neque tot annos gessis-
 set, neque tanta gloria L. Luculli; neque vero eius belli
 conficiendum exitum²⁾ tanto studio populus Romanus ad Cu.

1) obsidionis. 2) conficiendi curam.

alterius res. Plut. Luc. 6: Κόττας ὁ συνάρχων αὐτοῦ [Λου-
 κοῦλλου α. 680] ἀπεστάλη μετὰ νεῶν τὴν Προποντίδα φυλάξων,
 καὶ προπολεμήσων Βιθυνίας. Et c. 8: Πληγεῖς δ' ἅμα καὶ κατὰ
 γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, ἐξήκοντα μὲν ἀπώλεσεν αὐτὰνδρα σκάφη,
 πεζοῦς δὲ τετρακισχιλίους· αὐτὸς δὲ κατακλεισθεὶς, εἰς Χαλκηδόνα
 καὶ πολιορκούμετος, εἰς τὰς Λουκοῦλλου χεῖρας ἀπέβλεπεν. v. App.
 Mi. 71:

Cyzicenorum etc. v. p. l. Man. 8. p. Arch. 9. Pro vulg. constitis-
 set, quatuor Parr. Fr. 04x. Venn. praebent exstitisset. Quod meta-
 phoram attinet, v. p. l. Man. §. 54. — Paulo post Parr. 4. 8.
 S. Vict. Pal. sec. tert. oct. 03x. Ven. 1485: diuturnitate obsessionis,
 probante Gar. qui laudat p. domo 5 pr.: Hunc tu civem — obsessione
 templorum, occupatione fori cedere curasti. p Balbo 5: Nullius
 obsessionis, nullius proclii expertem fuisse. Adde in Pis. 17: An
 munitio Thessalonicae? an obsessio militaris viae?

XVI. §. 54. belli conficiendum exitum. Ita Parr. 4. 8. 9. 06x.
 Pall. S. Victoris, edd. vett. pro vulgato belli conficiendi curam, quod
 nulla codd. auctoritate defenditur. Par. 7 et Franc. qui deterioris
 notae sunt, praebent belli conficiendi exitum, quod nihili est; et paullo

Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quae sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quae cum rege commissa est, et summa contentione pugnata. qua ex pugna cum se ille eripuisset, et Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset; etiam in extrema fortuna et fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possessore, ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quae ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum iudicavit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot proeliis, tot imperatores bella gesserunt? cuius expulsi et eiectionis vita tanti aestimata est, ut, morte eius nuntiata, tum denique bel-

supra: tantam curam — suscipiendam. Grutero τὸ conficiendum ab interpretibus videbatur. Cur autem belli exitum conficere non eodem jure dici possit, quo pacem vel negotium conficere? v. p. Flacco G. Ter. Heaut. V 2, 43.

qua — pugnata. Loquendi genus a Graecis desumptum. v. Iliad. ó. 673. Lucilius apud Don. ad Ter. Heaut. V 2, 80. *Vicinus, o socii, et magnam pugnāvimus pugnam.* Intelligitur autem h. l. nocturna illa ad Euphratem pugna, de qua Plut. in Pomp. 52: Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ κραυγῆς ἐπέδραμον, καὶ μηδέτι μένειν τολμῶντας, ἀλλ' ἐκπεπληγμένους καὶ φεύγοντας ἐκτεινον, ὥστε πολὺ πλείονας μυρίων ἀποθανεῖν, ἀλῶναι δὲ τὸ στρατόπεδον. Αὐτὸς δὲ Μιθριδάτης ἐν ἀρχῇ μὲν ὄντα κοσίους ἱππεὺς διέκοψε τοὺς Ῥωμαίους, ταχὺ δὲ τῶν ἄλλων σχεδασθέντων, ἀπελείψθη μετὰ τριῶν a. u. 688. v. Dion. C. XXXVI 51—53. et App. Mi. 99 seqq. Ibid. c. 102: Ὁ Μιθριδάτης διώδευεν ἔθνη Σκυθικὰ καὶ πολεμικὰ καὶ ἀλλότρια, πείθων ἢ βιαζόμενος· οὕτω καὶ φεύγων καὶ ἀτυχῶν αἰδέσιμος ἐτι καὶ φοβερός ἦν. et 112: Ῥωμαίοις τεσσαρακοντούτῃ πόλεμον ἐγκρατῶς ἐπολέμησεν· στρατηγοῖς τε συνερχθεῖς ἐς μάχας τοῖς ἀρίστοις Σύλλα μὲν ἡττάτω καὶ Λουκούλλου καὶ Πομπηίου, πολλὰ καὶ τῶνδε πλεονεκτήσας πολλάκις· Λούκιον δὲ Κάσσιον, καὶ Ὀππιον Κόϊντον, καὶ Μάνιον Ἀχέλιον αἰχμαλώτους ἐλὼν περιήγετο· ἐνίκα δὲ καὶ Φιμβρίαν, καὶ Μουρήναν καὶ Κότταν ὑπατον καὶ Φάβιον, καὶ Τριάριον.

vita expulit. Lucret. III 359: *Anima — cum expellitur aeno.* Tac. XVI 19: *neque tamen praeceps vitam expulit.* Cic. p. Quint. 13: *ex numero vivorum exturbatur.* v. Sall. Jug. 14.

morte ejus nuntiata. Plut. Pomp. 41: Ἀτήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι Μιθριδάτης τέθνηκε. ἐκ τούτου τὸ μὲν στράτευμα τῇ χαρῇ χρώμενον, ἐν θυσίαις καὶ συνουσίαις διῆγεν, ὡς ἐν τῷ Μιθριδάτου σώματι μυρίων τεθνηκότων πολεμίων. In verbis subnexis omnes quatuor Parr. cum scripturae compendio habent arbitretur, ut vel arbitrarentur legi possit, vel arbitraretur, quod in cett. libris exstare dicitur, atque παθητικῶς accipiendum foret; ut in Verr. V 41: *Cum ipse praedonum socius arbitraretur.* Sic enim habent ibi ambo Guelferb. libri Msi Lambini, Cujacianus, Haun. coll. et Huyderoperanus pro vulg. putaretur. Etiam Priscianus p. 791—2 inter verba, quae plerique deponentia esse confirmant, quae vero communia esse

lum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus; et hanc eius operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse.

- 35 CAP. XVII. At enim in praeturae petitione prior renuntiatus est Servius. Pergilisne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus [unus], aut nox interposita, saepe perturbat omnia; et totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Saepe etiam sine ulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam
36 populus admiretur; quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum

defendat tum natura ipsius sensus, tum veterum non improbanda auctoritas, τὸ arbitror assert, atque exemplum ex Coelio: ex scriptis eorum, qui veri arbitrantur, passive ὑπολαμβάνονται.

XVII. §. 36. ex syngrapha. Asconius ad Verr. I 56: Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum, quae gesta sunt, scribi solent: in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit: — et ceterae tabulae ab una parte servari solent, syngraphae signatae utriusque manu, utrique parti servandae traduntur. Phil. II 57: Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo.

Quod enim. Quint. VIII 6, 49: Illud longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia: similitudinis, allegoriae, translationis. — Quod fretum, quem Eur. tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturb. et quantos aestus ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox — rumoris. Ex Tullianis codd. optimus Par. 4. cum 02x agitationesque fluctuum; Par. 9. Venn.: agitationes, quot fluctus; ut dubitari fere non possit, nonnulla verba excidisse. Vocem unus, quae concinnitati adversatur, ignorant omnes Parr. 03x. Franc. Gu. Venetae; retinet Quint. qui, interpolationibus foedatus, mox legit saepe et perturbat. — p Plancio 6: Sin hoc persaepe accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur: si campus atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescent quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem requiremus? v. Demosth. περὶ παραπρεσπείας p. 535. R. — Cic. p. Clu. 28: omnes rumorum et concionum ventos colligere. v. de H. R. 20. Hor. Od. III 2, 20.

§. 36. L. Philippum, Cic. in Bruto 43, 166: M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine et diligenter loquentibus, numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate,

summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo? non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates saepe certo aliquo coeli signo commoventur, saepe improviso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, saepe intelligas, quo signo commota sit; saepe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur.

CAP. XVIII. Sed tamen, si est reddenda ratio, duae 57
res vehementer in praetura desideratae sunt, quae ambae in consulatu Murenæ profuerunt: una, expectatio mune-

collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in consulatus petitione superavit. M. Herennius consul fuit cum C. Valerio Flacco, a. u. 661; et L. Marcius Philippus cum S. Julio Caesare a. u. 665. — opera. forensi. v. supra §. 21. Off. II 13: Qui opera, i. e. virtute et industria, benefici et liberales erunt. Hotomannus legendum censuit opibus, gratia; sed praeter libros veteres.

Q. Catulum. p. Plancio 3: Dicet [populus], praeposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, — Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida. Manut. ad Roscian. 7 et ad n. 1. monuit, legendum esse Cn. Mallium, suffragantibus antiquis libris, nec dubia veritate, cum nobiles Manlii, ignobiles admodum Mallii fuerint. Manutii libris adstipulantur Par. 4. 02x. plures Msi in or. p. Plane. l. c. vetus marmor Puteol. in quo scriptum est: Colonia deducta anno. XC. [u. e. 649.] — P. Rutilio. Cn. Mallio. Cos. et Parr. 2. 3. 4. in I Cat. §. 7. [Teg. Sal. cum Parr. 1 et 3 retinent Manlius.] v. p. Archia 5

Q. Fabio Maximo, cons. cum C. Licinio Geta u. e. 658. cognomen Eburno fuit propter candorem. De M. Scauro v. supra §. 16. Adde Cic. ad Fam. I 9: In quo cum omnes homines, tum M. illum Scaurum, singularem virum, constantia et gravitate superasset. v. in Verr. A. 17.

Nam ut. Qu. VIII 51, 80. de Redditione: Illud pro eodem jam paene poetico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accomodatius: Nam ut temp. — ut sine causa excitata videatur. Nonnulli Tullii codd. habent excitantur.

XVIII. §. 57. in consulatu. Hanc 01x. scripturam ipsa concinnitas commendat. At Parr. 8. 9. cum vulgatis: in consulatum, quod in re proxime gesta ferendum non esse, recte vidit Ernestius. Par. 7 in consulatu tamen, et Gu. 03x. in consulatum, probante Goer. ad Cic. de Legg. III 17 pr. quod τὸ in saepissime finem et consilium notet, ubi vulgo ad ponatur [v. II Cat. 2 extr.]. Sed istam lect. ex inepta vicinarum syllabarum repetitione natam esse, satis indicat Par. 4, in quo in consulatut tum scriptum est. Eodem errore infra §. 41 legitur conciliatam magn. — In verbis seqq Par. optimus 4. et S. Victor. habent legatione omni, quod praefendum censuit Gruterus.

ris, quae et rumore nonnullo, et studiis sermonibusque competitorum creverat; altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suae testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ praesto fuit; et munus amplissimum, quod
 38 petitio praeturæ desiderabat, praetura restituit. Num tibi haec parva videntur adiumenta et subsidia consulatus? voluntas militum? quae cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia; tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris; imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis est illa oratio, *me saucium recreavit: me praeda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse; cum fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit praerogativum; quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

Garatonius τὸ omnis antiquum accusativum esse putavit, explicavitque quos omnes; et sane Parr. 8. habet omnes.

comes L. Mur. Pro hac omnium Parr. Pall. Oxx. cett. codd. et edd. vett. lect. Lambinus dedit comitiis L. Murenæ, de Hotomanni conjectura, quam firmare videtur locus similis p. Plane. 3: *Hi tot equites Romani, tot tribuni aerarii, nam plebem a iudicio dimisimus, quae cuncta comitiis adsuit, quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt?* — Garatonio legendum videbatur comitiis Lucio Murenæ. v. p. Plane. 11, et de absoluto ablativorum comitiis, ludis, usu Rhenan. Gron. et Drak. ad Liv. II 56, 1 et XXX 7, 1.

munus ampliss. i. e. ludos Apollinares, de quibus Liv. XXVII 25: *Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio coss. [a. 342] a praetore urbis primum facti erant. Inde omnes deinde praetores urbani fecerant.* — P. Licinius Varus praetor urbis [a. 346] legem ferre ad populum jussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem voverentur: ipse primus ita vovit, fecitque ante diem tertium Nonas Quintiles: is dies inde sollemnis servatus. v. XXV 12. Cic. Phil. II 13.

cum apud. Ita Parr. 4. 8. 9. O1x edd. Lamb. seqq. In Parr. 7. [cett. Oxx.] edd. vett. legitur tum apud, probante Garatonio. Nihil hac permutatione facilius atque frequentius. Fam. IX 15: *Velis me hoc muneris cum ipsis amicis hominibus, tum municipio Caleno, tum Leptae dare.* p. dom. 26: *Vir cum reip. tum mihi, tum etiam veritati amicissimus.* At p. S. Rose. §. 62. plerique Parr. O3x. praebent cum vita pro vulgato tum vita. Paulo post Lamb. Ern. alique interpungunt ante suffr. militaris, quae verba in edd. vett. Oxx. omnibusque Parr. codd. cum praeced. junguntur. -- ad famam. Off. II 14, 30: *Id cum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam.*

praerogativae sunt tribus, quae [sorte ductae] primae suffragium

CAP. XIX. Sed si haec leviora ducis, quae sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari antepone: noli ludorum huius elegantiam, et scenae magnificentiam valde contemnere; quae huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus est mirandum, quamquam huic causae id satis est. sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia 59 voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur; quid tu admirare de multitudine inducta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri 40 ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex haec, quae ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini, cum splendore, fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quodsi ego, qui trinos ludos aedilis feceram,

ferunt ante jure vocatas. Mos enim fuerat, bina omnino de iisdem candidatis comitia fieri: quorum tribus primae praerogativae dicebantur, quod primo rogarentur, quos vellent consules fieri: secundae, jure vocatae, quod in his, sequente populo, ut saepe contigit, praerogativarum voluntatem, jure omnia complerentur. *Ascon. ad Verr. A. 9. Hinc Cic. p. Planc. 20: Una centuria tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit aut iis ipsis comitiis consul, aut certe in illum annum: aedilem tu Plancium factum miraris, cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint praerogativa?* v. Liv. III 31. IX. 38. XXI 5 XXIV 7—9. XXVI 22.

XIX. § 40. *L. Roscius Otho*, trib. pl. a 637, C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrione coss. legem tulit, ut equitibus R. in theatro quatuordecim gradus proximi adsignarentur. Liv. epit. 90. Ex eo, quod et Vell. Patere. II 52, 5 scribit, Othonem equitibus loca restituisse, Puteanus suspicatur, equites aliquando ante hanc theatralem legem separatis a plebe locis sedisse. Sed Plut. Cic. 15: Τῶν γὰρ ἱππικῶν πρότερον ἐν τοῖς θεάτροις ἀναμειγμένων τοῖς πολλοῖς, καὶ μετὰ τοῦ δήμου θεωμένων, ὥς ἐτιχε, πρῶτος διεκρίνευ ἐπὶ τιμῇ τοὺς ἱππέας ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτῶν Μάρκος Ὀθων στρατηγῶν. Τοῦτο πρὸς ἀτιμίαν ὁ δῆμος ἔλαβε, καὶ φανέντος ἐν θεάτρῳ τοῦ Ὀθωνος, ἐφύβριζον ἐνύριττεν, οἱ δ' ἱππεῖς ὑπέλαβον κροτῇ τὸν ἄνδρα λαμπρῶς — Ἐπεὶ δ' ὁ Κικέρων ἦγε πυθόμενος, καὶ τὸν δῆμον ἐκκαλέσας πρὸς τὸ τῆς Ἐννοῦς ἱερὸν, ἐπετίμισε καὶ παρήνευσεν, ἀπελθόντες αὐθις εἰς τὸ θεάτρον ἐκροτοῦν τὸν Ὀθωνα λαμπρῶς, καὶ πρὸς τοὺς ἱππέας ἄμιλλαν ἐποιοῦντο περὶ τιμῶν καὶ δόξης τοῦ ἀνδρός.

trinos ludos. Cereales nimirum, a. d. IV Idus April., Floralia.

tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam
 41 scenam, adversatam putas? Sed haec sane sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos, et nullos unquam fecisse ludos: quid? in ipsa praetura nihilne existimas inter tuam et istius sortem interfuisse?

CAP. XX. Huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, aequitatis largitio: qua in sorte sapiens praetor, qualis hic fuit, offensionem vitat aequabilitate decernendi, benevolentiam adiungit lenitate audiendi. Egregia, et ad consulatum apta provincia, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad
 42 extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox: quaestio peculatus, ex altera parte, lacry-

a. d. III Kal. Maji, Romanos, pridie Nonas Septembres. in Verr. V 14: *Sum designatus aedilis: habeo rationem, quid a populo R acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cura et cerimonia Cereri, Libero Liberaeque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Romanae ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani appellati sunt, cum dignitate maxima et religione, Jovi, Junoni Minervaeque esse faciendos.* de Off. II 17, 39: *Pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, sane exiguus sumtus aedilitatis fuit.*

argenteam. Plin. XXXIII 5: *C. Antonius ludos scena argentea fecit. Item L. Murena et Caius princeps in circo pecunia duxit, in quo fuere argenti pondo CXXIII.*

XX. §. 41. aequitatis largitio Donatus ad Ter Adelph. I 1, 26: *Inter jus et aequitatem hoc interest: Jus est, quod omnia recta et inflexibilia exigit: Aequitas est, quae de jure multum remittit.* Cic. de Off. II 24, 83: *Qui remp. tuebuntur, imprimis operam dabunt, ut juris et judiciorum aequitate suum quisque teneat.* — Mox omnes Parr. O3x Venn.: *offensione vitata; et continuo O3x. Venn. Herv. male: aequitate decernendi.* Orat I 42, 188: *Sit in jure civili finis hic, legitimae atque usitatae in rebus causisque civium aequabilitatis conservatio.* Off. I 23, 88: *In liberis populis et in juris aequabilitate exercenda est etiam facilitas, ne, si irascamur aut intempestive accedentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatem odiosam incidamus.*

peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium ejus fraudis esse coepit; et peculator, qui furtum fecerat pecuniae publicae Festus et Ascon. ad Verr. A. 1. Praeterea Ulp. in fr. 1, Venulejus Sat. in fr. 8, et Marcianus in fr. 10. D. 48, 13: *Lege Julia peculatus cavetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve faciat, quo quis auferat etc. neve quis in aurum, argentum, aes publicum quid indet, neve immisceat, neve, quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id pejus fiat. Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleverit, vel induxerit, quique in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit aut locaverit, scripserit.*

marum et squaloris, ex altera, plena catenarum atque indicum. cogendi iudices inviti; retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, et prope pars civitatis offensa est: lites severe aestimatae: cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere, quod in me ipso¹⁾ et praetore et consule probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. habuit proficiscens dilectum in Umbria:

1) et praetor et consul.

— Paulo post Olix. Gu. Venn. *judicum*; sed vulg. *indicum* est in omnibus Parr. ceterisque libris.

ordo, scribarum, Sic p. Plane 9: *Adjungamus patrem publicanum, qui ordo quanto sit in honore, quis nescit?* v. IV Cat. §. 13. et de Sull. gratific. II Cat. §. 20. Vix crediderim, intelligenda esse praemia ob interfectos cives data, de quibus Plut. in Cat. min. 17: *Ὁντων δὲ πολλῶν, οἷς Σύλλας ἐκεῖνος ἀποκτεῖναι ἀνδρας ἐκ προγραφῆς ἐτέρας ἔδωκεν ἀνὰ μυρίας διαχιλίας δραχμῶν, ἅπαντες μὲν αὐτοὺς, ὡς ἐναγεῖς καὶ μιαινοὺς, ἐμίσην, ἀμύρασθαι δ' οὐδεὶς ἐτόλμα. Κατὼν δὲ [ταμιεύσας], προσκαλούμενος ἕκαστον ἔχοντα δημοσίον ἀργύριον ἀδίκως, ἐξέπραττεν ἅμα θυμῷ καὶ λόγῳ τὸ τῆς πράξεως ἀνοσίον καὶ παράνομον ἐξοριδίζων.* v. Dion. Cass. XLVII 6.

lites aestimatae, h. e. pecuniae, de quibus lites fuerunt, in summam redactae, quae de condemnatorum rebus exigerentur. Duae res enim in publicis judiciis peculatus et repetundarum sequebantur damnationem: altera redditio pecuniae iis, ad quos pertinebat, in quo vel simpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur: altera exsilium. Eadem judicia similiter adversus heredem exercebantur, cum in his quaestio principalis ablatae pecuniae moveretur. Ascon. ad Verr. A 13. I 3. Ulpian. et Papinianus in fr. 5 et 14. D. 48, 15. Apud Liv. XXXVIII 33 legitur, L. Scipionem peculatus damnatum, quum contenderet, omnem quam accepisset, pecuniam in aerario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci esse coeptum: ut non immerito supra *catenarum* mentio facta videatur.

cui placet — meminit. Haec verba laudat Serv. ad Aen. VI 314. — Cic. de Off. II 22, 79: *Cui res erepta est, est inimicus: cui data, etiam dissimulat se accepisse. At vero ille, qui accipit injuriam, et meminit, et prae se fert dolorem suum.*

praetore et consule. Ita reposui, secutus vestigia Par. 4. qui cum cod. S. Victor. Palat. sec. et tertio habet *pre s consule*. Compendium scripturae in vocibus *praetore*, et, quamquam satis frequens in libris Msis, originem dedit ineptis cett. Parr. Pall. lectt.: *pres consulte; patres consulto; preses et consul; proconsule etc.*

bonas gratias. Ter. Phorm. IV 5, 16: *Sic haec potius cum bona componantur gratia, quam cum mala.* v. supra § 24 et 23. p. 1. Man. §. 71. — Umbria inter superum mare et Narem amnem, in sexta regione, quae agrum quoque Gallicum complexa est. Umbrorum gens antiquissima Italiae, teste Plinio III 14. — Parr. 4. 9. Olix. intelligunt pro vulgato intelligant.

dedit ei facultatem respublica liberalitatis; qua usus, multas sibi tribus, quae municipiis Umbriae conficiuntur, adiunxit: ipsa autem in Gallia, ut nostri homines desperatas iam pecunias exigent, acquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romae scilicet amicis praesto fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

- 45 CAP. XXI. Et, quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena atque in Sulpicio fuisse: dicam iam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, et ea dicam, vobis audientibus, amisso iam tempore, quae ipsi soli, re integra, saepe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persaepe tibi dixi: et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minae, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri; sed et populi opinionem a spe adipiscendi avertunt, et amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit; neque in uno aut altero animadversum est, sed iam in pluribus; simulatque candidatus accusationem meditari visus est, ut
- 44 honorem desperasse videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? immo vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petito rem ego, praesertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis et in forum, et in campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, praenuntia repulsae: non testium potius, quam suffragatorum comparatio: non minae magis, quam blanditiae: non declamatio potius,

XXI. §. 44. in forum et in campum. Manutius adnotat: in foro prensatur, in campo petitur. Sed nonnumquam in foro quoque prensatum esse, docet Cic. ad Att. I 1: *Nox initium prensandi facere cogitaramus in campo, comitiis tribunitiis a. d. XII Kal. sextiles.*

copiis, amicorum, clientium, tribulium, vicinorum. v. infra 24. 33—34. de Pet. cons. §. 5 seqq. Hor. Od. III 1, 16. — inquisitio. Verbum forense. Nomine alicujus ad praetorem delato, accusator provinciam atque diem inquirendorum ejus criminum postulabat. p. Scauro §. 25: *Audisse videor, L. Aelium nomen Q. Muttonis detulisse: a quo cum quaereretur, quam provinciam aut quam diem testium postularet, horam sibi octavam, dum in foro bovario inquireret, postulavit.* v. Asconium in arg. hujus or. Cic. in Verr. A. 2. et not. ad Roscianam §. 8.

declamatio, auctore Quint. IV 2, 29 est forensium actionum meditatio. — Tres Pall. O3x. Parr. S. Vict. Guelf. edd. Rom. Ve-

quam persalutatio: praesertim cum iam hoc novo more omnes fere domos omnium concurrant, et ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? 45 demissum? iacet, diffidit, abiicit hastas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitors? testes quaerere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abiiciunt, aut suam operam et gratiam iudicio et accusationi reservant.

CAP. XXII. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. adiungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem, neque infirmum, exturbare; qui et per se, et per suos, et vero etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus; et qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis amicissimorum officia et studia praestamus. Quare ego expertus et petendi, 46 et defendendi, et accusandi molestiam, sic intellexi: in petendo, studium esse acerrimum; in defendendo, officium; in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum trans-

netae praebent persalutatio pro vulgato olim salutatio. Cic. p. Flacco 13: *Ita ambitiosus, ut omnes vos nosque quotidie persalutet.*

aut testatam rem. Ita recentioris aevi codices, Par. 7. Pal. pr. Franc. O2x. quibus suffragari videntur Parr. 4. 8. Pal. sec. tert. O5x. S. Victoris aut testam rem exhibentes. Lectio Par. 9. atque edd. vett.: certam rem interpretatio vulgatae est, quam Manut explicat: suffragationem omittunt, testati, cur omittant, ne scilicet ei faveant, qui sibi ipse desperet. Rectius fortasse Ferratius: ipsi candidati desperationem suam testantur; et Orellius: rem tam claram ac manifestam, scil. repulsam laturum esse petitem, prorsus abijciunt. Sic ad Att. XIV 12: *tam claram tamque testatam rem.* ad Fam. XI 27: *praeter haec, quae testata sunt atque illustria, habeo multo occultiora.* in Verr. A. 16: *res ita notas, ita testatas, ita manifestas proferam.* v. II 42. 76. Lambinus conjecit totam, Ernestius desperatam. Nec Garatonio locus sanus videtur, neque mihi; praesertim cum particula aut ante testatam vix suo loco posita, et in Par. 8. autestam rem scriptum sit.

XXII. exturbare. de Aere al. Mil. 3: *Non viderunt, quos ipsi exturbarunt, eos in civitatem restitutos.* v. Roscian. §. 25. — te de curr. deflexisses. Ita de Lamb. sententia edidit Grut. ex suis codd. quibuscum faciunt Parr. Oxx. Franc. edd. veteres. Recentiores ante

tulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti, quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumseris?

CAP. XXIII. Legem ambitus flagitasti, quae tibi non deerat. erat enim severissime scripta Calpurnia. gestus est mos et voluntati, et dignitati tuae. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset; petitioni vero refragata est. Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi [sunt] tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuae; sed non libenter duriores fortunae communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi poena addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut

Grut. carebant pronomine *te*, quod sane abesse poterat. de Amic. 12: *Deflexit jam aliquantulum de spatio curriculoque consuetudo majorum.* de Off. II 5: *Lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eo deducta est, ut etc.* v. de Har. Resp. 19. p. Marc. §. 2. et infra §. 36.

XXIII. Calpurnia. Superioribus temporibus damnati lege [Baebia] Cornelia, [lata a P. Cornelio Cethego, M. Baebio Tamphilo coss. anni 573. v. Liv. XL 18 et 19] hoc genus poenae ferebant, ut magistratum petitione per decem annos abstinerent. Aliquanto postea [C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrione coss. a. 687] severior lex Calpurnia et pecunia multavit, et in perpetuum honoribus jussit carere damnatos. [v. Asconium ad verba Cic. p. Cornelio I de legum derogationibus persaepe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quae derogaretur adnotantem: *Lex hac Calpurnia de ambitu erat; tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piso consul, in qua praeter alias poenas pecuniaria quoque poena erat adjecta.* De eadem lege Dio Cass. XXXVI 21: *Κατὰ τῶν δεκασμοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀλισχομένων ἐνομοθετήθη πρὸς αὐτῶν τῶν ὑπάτων, μήτ' ἀρχειν μήτε βουλεύειν σφῶν μηδένα, ἀλλὰ καὶ χρήματα προσοφλισκάνειν.* v. ibid. cap. 22.] Habebant tamen licentiam Romae morandi. Postea jam damnatis Sulla et Autronio [a. u. 688. M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo coss. v. Ascon. ad or. in toga cand. p. 932, Sall. Cat. 18], poenam de ambitu graviores C. Antonius et Cicero coss [a. 691] sanxerunt, ut praeter haec veteribus legibus constituta, etiam exsilio multarentur. v. infra 52. p. Sulla 22—23. p. Sext. 64. in Vatin. 13. et Scholiast. Ambros. verba Cic. p. Plancio 34: *Addidisti, me idcirco mea lege exsilio ambitum sanxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere, hisce commentantem: Nec ignoramus, auctore ipso Cicerone et C. Antonio cons. legem severiorem de puniendo ambitu scriptam, cuius meminit pro Murena.*

Morbi excusationi, i. e. iudiciis, testibus, ipsisque reis, morbum causae esse, cur abessent, excusantibus. v. §. 41 et 86. Sic Phil. I 12 extr.: *Nec erit justior, P. C. in senatum non veniendi morbi causa, quam mortis.* in Pis. 6: *Meministine, excusatione te uti valetudinis?* v. p. Coel. 1 extr. — Ulpianus in fr. 2 D. 2, 11: *Si ad testimonium desideratus, [sine suo dolo malo impeditus,] ad iudicium occurrere non potuit, crit ei subveniendum. Si quis iudicio, valetudine prohibitus, se sistere non possit, exceptione adjuvatur.* — Etiam lex

contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitae fructus relinquendi. Quid ergo? haec quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuae paruit: denique is tulit, cui minime proderant. Illa, quae mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliae, aequationem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus et muni-

XII tabularum, si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico [i. e. morbo vehementiore, vim graviter nocendi habente. Gell. XX 1] *impediantur, jubet diem iudicii esse diffissum.* v. fr. 60 D. 42, 1. Liv. XXXVIII 52. In verbis antecedd. Parr. Oſx. atque edd. ante Lamb. carent verbo sunt post animi, probante Garatonio, cum et infra legatur voluntas *offensa multorum.*

auctoritati senatus. Dio Cass XXXVII 29: Ἐδοξε τῇ βουλῇ, τὴν τε ὑπατείαν καὶ τότε αἰτήσαντος [τοῦ Κατιλίνα], καὶ πᾶν ὅ,τι δῆποτε ἐνέδεχε, ὅπως ἀποδειχθῇ, μηχανωμένου, δέκα ἐτῶν φυγὴν, τοῦ Κικέρωνος ἐς τὰ μάλιστα ἐνάχοντος, τοῖς ἐπιτιμίοις τοῖς ἐπὶ τῷ δεκασμῷ τεταγμένοις προσνομοθετῆσαι. Praeterea Asconius in argum. or. in t. c. pag. 978: Cum indies licentia ambitus augetetur, propter praecipuam Catilinae et Antonii audaciam censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum poena ferretur. Ei quoque rei Q. Mutius Orestinus tribunus pl. [a. 696] intercesserat. — Aquila Rom. de Paronomasia p. 170: Non indecore interim et prioris verbi postremitas similitudine posterioris excipitur, ut se habet: *Legem flagitas, quae tibi non decrat: erat enim diligentissime scripta.*

confusionem suffragiorum. Hujus etiamnunc obscuri loci sensus videtur esse: flagitasti, ne populus, ex Servii Tullii instituto descriptus censu, ordinibus, aetatibus suffragia ferret, et centuriae numerarentur, initio facto ab octodecim equitum et octoginta primae classis centuriis, sed ut omnia omnium centuriarum suffragia confusa numerarentur, eaque non in locupletium ac gratiosorum potestate essent. Sall. de Rep. Ord. II 8: De magistratibus creandis haud mihi quidem absurde placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu [a. u. 631] promulgaverat: ut ex confusis quinque classibus sorte centuriae vocarentur. Ita coaequati dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium properabit. Liv. XXVI 18: Jussi inire confusum suffragium, ad unum omnes, non centuriae modo, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispania jusserunt. v. interpretes ad h. l.

prorogationem legis Maniliae, de qua Dio C. XXXVI 23: Ὁ δὲ δὴ Μάλλιος καὶ δίχην ὀλίγου ὑπέσχε· τῷ γὰρ ἔθρει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἐν τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ καὶ πρὸς ἐσπέραν παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν. v. not. ad Milon. §. 22 et 37. Sed ex verbis Cic. p. Corn.: Cum [C. Manilius] tribunus pl. duas leges tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam, quod summa rep. non haesit, id ab illo tribuno abjectum est; et ex commentatione Asconii: Una [lex] de libertinorum suffragiis cum senatusconsulto [facto ipsis Kalendis Januariis a. 638] damnata esset, ab ipso

cipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis, et gratiae gradus tollerentur. Idem editicios iudices esse voluisti, ut odia occulta civium, quae tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi
48 cuiusque erumperent. Haec omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obaepiebant.

Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuae, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt; quo etiam mihi durior locus est dicendi datus; ut, cum ante me et ille dixisset, et vir summa dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus fere versor, et, quod possum, iudices, occurro vestrae satietati¹⁾.

1) sapientiae.

quoque Manilio abjecta est: altera autem defensa est de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, facile intelligitur, haec invidiose magis, quam vere in Serv. Sulpicium dicta esse, quasi, flagitata suffragiorum confusione, legem Manilianam, et patribus, et populo quam maxime invisam, referri voluerit.

editicios iudices, i. e. voluisti, ut pro voluntate accusatoris eherentur tribus, ex quibus unam tantummodo rejicere posset reus; de reliquis autem, iudices haberentur utique infestissimi causam dicentibus, utpote quos accusator ad voluntatem suam praelegisset, edendo eas potissimum tribus, quas reo minus aequas fore arbitraretur. v. argum. Plancianae in Palimpsesto Vaticano. Servius ad Virg. Eclog. III 30: *Editicius iudex est, quem una pars eligit.* Cic. p. Planc. 10, 17: *An vero nuper clarissimi cives nomen editicii iudicis non tulerunt, cum ex CXXV iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus rejiceret, L. referret: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus?* Ambrosianus Schol. ad h. l. *• Hac in parte commemorationem videtur facere Tullius ejus temporis, quo Servius Sulpicius* Ibid. c. 13: *Tu nomine legis Liciniae, quae est de sodalitiis [lata a M. Licinio Crasso iterum consule cum Cn. Pompeio II a. u. 699], omnes ambitus leges complexus es: neque enim quicquam aliud in hac lege, nisi editicios iudices es secutus. Quod genus iudiciorum si est aequum ulla in re, nisi in hac tribuaria, non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu rejectionem fieri voluerit iudicum alternorum.* Ad q. l. Ambr. Schol. adnotat: *• Differentia accusatoris ostenditur, ideo invadentis in legem Liciniam, quod ambitus probari non possit, de quo iudices ex rejectione haberi soleant, aequalem scil. numerum rejicientibus tam accusatore, quam reo* facta senatusconsulti mentione, quo secundum legem Liciniam quatuor edi tribus ab accusatore voluerit,

CAP. XXIV. Sed tamen, Servi, quam te securim putas iniecisse petitioni tuae, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant, 49 tristem ipsum: moestos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertabant: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro iuventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum cum spe militum, tum col-

ex quibus reo liceret, unam repudiare, ut de tribus reliquis iudicium haberet editionem.

occurro — satietati. Ita, de Hotomanni conjectura, edd. Lamb. et Parisina 1607 Stephani Prevosteau cum notis Theod. Marcilii. Vestigia hujus lectionis exstant in Par. 4, in Memmiano et S. Victor. qui sapietati exhibent, quum in Par. 1. pietati scriptum sit. Facillimam esse P et T litterarum permutationem, nemo non videt. Nepos in Pelop. 1: *Utrique rei occurram, quantum potero; et medebor cum satietati, tum ignorantiae lectorum.* Cic. in Verr. IV 47: *Nimium mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, iudices, occurrendum esse satietati aurium animorumque vestrorum.* Orat. 32: *ut varietas occurreret satietati.* — Parr. 1. in marg. 7. 8. 9. ceterique codices deteriores cum edd. praebent sapientiae; prob. Ern. qui explicat: ego in ea re servio, quoad possum, vobis, iudices, ut, re breviter repetita, possitis recte judicare.

XXIV. securim. Eadem metaphora p. Planc. 29: *Vulnus illud reip. non iudicium putandum est; quam enim illi iudices, si iudices, et non parricidae patriae nominandi sunt, graviores potuerunt reip. infligere securim, quam cum illum e civitate eiecerunt?* Phil. II 59: *Infligi magnum reip. vulnus putabamus.* p. Sext. 19: *Imponere plagam mortiferam etc.*

observationes. Eodem sensu legitur h. v. in §. 14. de Pet. cons.: *Intelligas cum esse te, qui iudicii ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis; fac, ut se abs te custodiri atque observari sentiant.* — Ter. Adelph. prol.: *Poeta sensit, scripturam suam ab iniquis observari.* — testificationes. in Verr. V 59: *Iste advocat amicos, quaerit ex navarchis, quot quisque nautas habuerit: respondit unusquisque, ut erat praeceptum. Iste in tabulas refert, obsignat signis amicorum, providens homo: ut, si quando opus esset, hac testificatione uteretur.* Brut. 80: *Cum in accusatione sua sese chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rem deferre diceret.* v. in Vatin. 6. — subscriptorum Acon. ad Divin. in Caec. 13: *Subscriptores dicuntur, qui adjuvare accusatorem causidici solent. Idem ad verba: Apuleium esse video proximum subscriptorem, adnotat: secundum ab accusatore Caecilio.*

vallatum indicibus. Pro hac codd. lectione Lambinus maluit audacibus, et Graevius latronibus. Sed ut Athenis *πονηρὸν ὁ συχοφάντης αἰὲ καὶ πανταχόθεν βιάσανον καὶ φιλαίτιον*, teste Demosthene p. cor. 307: ita Romae delatores, indices, accusatores et subscriptores, e plebe quaestus causa adducti, male audiebant. Hinc p. Sextio 44: *Stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit.*

legae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluentem¹⁾ colonorum Arretinorum et Fesulanorum exercitu. quam turbam, dissimillimo ex genere, distinguebant homines percussi²⁾ Sullani temporis calamitate. vultus erat ipsius plenus furoris; oculi, sceleris; sermo, arrogantiae: sic ut ei iam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenā contemnebat: Sulpiciū accusatorem suū numerabat, non competitorē: ei vim denunciabat: reipublicae minabatur.

CAP. XXV. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantaque desperatio reipublicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percerebuisent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum et fortunatorum promissis saucios et miseros credere non oportere: quare qui consumpta replere, crepta recuperare vellent, spectarent, quid ipse deberet,

1) circumfluente. 2) percussi.

quorum hodie copia redundat. p. Flacco 38: Nos jam ab indicibus nominamur, in nos crimina finguntur, nobis pericula comparantur. Etiam in or. p. Sulla 23 commemorantur Lentuli societates cum indicibus. v. p. S. Rosc. 19. 20. 32. Adde Asconium in Div. c. Caecil. 11: Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, ut in causa proditiōis, maiestatis. Certae quoque personae sunt, quae indices fieri possint; ita neque repetundarum causa per indices agi solet, neque senatoria persona potest indicium profiteri salvo legibus. Et Cic. l. c. 13: Quantum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt.

circumfluentem. Sic scriptum est in Memmiano L. codice, in omn. Parr. Oxx. edd. Venn. 1480 et Juntina, melius, quam, ut est in Herv. et vulgatis: circumfluente. ad Att. II 21: Amicus noster insolens infamiae, semper in laude versatus, circumfluens gloria. de Amic. 13: Quis est, qui velit — circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? in Verr. III 4: Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, istum, rebus omnibus undique creptis impune eludentem circumfluere atque abundare? v. p. Archia 3. et in rem II Cat. 9. — In verbis seqq. Lambinus ex suo, cui adstipulantur codd. deter. notae, Par. 7. Franc. O1x. edidit percussi, i. e. prostrati, probb. Graevio et Gar. qui comparant II Cat. 2. p. Marc. 6. Sed Parr. 4. 8. 9. O3x. omnesque Gruteri libri praebent percussi, i. e. tacti, laesi. v. III Cat. 8. Acad. I 3: fortunae gravissimo percussus vulnere. Sed et ibi Goer. ex duobus codd. recepit percussus, comp. Tusc. III 29: Eorum plaga percussi, afflictos se et stratos esse fateantur.

domi conditus. in Verr. II 2: Ad omnes res Sicilia provincia semper usi sumus, ut quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostrae conditum jam putaremus.

quid possideret, quid auderet: minime timidum, et valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux et signifer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, 31 meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quae ad me allatae essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. tum enim dixit, duo corpora esse reipublicae, unum debile, infirmo capite; alterum firmum, sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat; praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.

XXV. §. 30. *integrorum — saucios.* Permansit in metaphora, qua et supra dixit: *percussi — calamitate.* Sall. in or. Cottae cons. §. 3: *Ut sine dedecore cum civibus, fama et fortunis integer agas, id dono datur et accipitur.* Auson. in Professor. V 13: *Tuendis additus clientibus, famae et salutis sauciis.* Verba quid — deberet absunt ab optimo Par. 4. et fortasse a nonnullis Oxx.

§. 31. *referente me, sc. consule.* Pessime Moebius in utraque editione adnotat: *sc. praetore, egressione relationis facta.* v. I Cat 4.

induit. Haec est omn. Parr. Oxx. Pal. sec. tert. S. Vict. Memm. Franc. ed. 1485. lectio, pro vulg. olim innuit. in Verr. V 29: *At quemadmodum ipse se induit priore actione?* II 42: *Videte, in quot se laqueos inducit, quorum ex nullo se umquam expediret.* 63. *Sua confessione induatur ac juguletur necesse est.* Plaut. Cas. I 23: *Mea praeda est illa; proin tu te in laqueum induas.* Mil. glor. I 9, 63: *Ipsus ille sese jam impedivit in plagas.* v. p. Mil. §. 40. Rem narrat Plutarch. Cic. 14: *Διὸ τὴν ἡμέραν τῶν ἀρχαιρεσιῶν ὑπερθέμενος ὁ Κικέρων, ἐκάλει τὸν Κατιλίαν εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ περὶ τῶν λεγομένων ἀνέκρινεν. Ο δὲ πολλοὺς οἰόμενος εἶναι τοὺς πραγμάτων καινῶν ἐφιεμένους ἐν τῇ βουλῇ, καὶ ἅμα τοῖς συνωμόταις ἐνδείκνυμενος, ἀπεκρίνατο τῷ Κικέρωνι μανικὴν ἀπόκρισιν. • Τί γάρ, • ἔφη, «πράττω δεινὸν, εἰ, δυοῖν σωματίων ὄντων, τοῦ μὲν ἰσχυροῦ καὶ κατεφθινηκότος, ἔχοντος δὲ κεφαλὴν, τοῦ δ' ἀκεφάλου μὲν, ἰσχυροῦ δὲ καὶ μεγάλου, τούτῳ κεφαλὴν αὐτὸς ἐπιτίθῃμι; v. Sall. 51—52.*

ruina. Seneca ep. 30: *Ignis, qui valentem materiam occupavit, aqua et interdum ruina extinguendus est.* de Clem. I 13: *Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt; at incendium vastum, et multas jam domos depastum parte urbis obruitur.*

- 82 CAP. XXVI. His tum rebus commotus, et quod homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica, non quae me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus aut ventrem, sed caput et collum solere petere,) verum ut omnes boni animadverterent, et cum in metu et periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque [meum] concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiore in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent; omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad
- 83 Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim cum incubuit ad virum bonum, et multis aliis adiumentis petitionis ornatum. quicum honestissimo patre atque maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, praetura probata in iure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, et ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est magno adiumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?
- 84 Nunc mihi tertius ille locus est [relictus] orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt;

01x. praebet extincturum; sed restinguere usitatus est Ciceroni. de Rep. I 1: *Non duo Scipiones oriens incendium belli Punici secundi sanguine suo restinxissent.* v. p. Marc. 9.

XXVI. praesidio. p. Sulla 18: *Ego tectus praesidio firmo amicorum Catilinae tum et Autronii copias repressi.* Plut. l. c.: *Τούτων εἰς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ὑνιγμένων ὑπ' αὐτοῦ, μᾶλλον ὁ Κικέρων ἔδεισε, καὶ τεθωρακισμένον αὐτὸν οἱ τε δυνατοὶ πάντες ὁπὸ τῆς οἰκίας, καὶ τῶν νέων πολλοὶ κατήγαγον εἰς τὸ πεδίον. Τοῦ δὲ θώρακος ἐπίτηδες ὑπέφαιρέ τι παραλύσας ἐκ τῶν ὤμων τοῦ χιτῶνος, ἐνδείκνυμενος τοῖς ὀρώσι τὸν κίνδυνον.* Verba non latus etc. ἀλληγορικῶς accipienda esse, putat Camerarius. Sed Cic. p. Sext. 42: *Qui vulneribus, quae cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo praesidio caput et cervices, et jugulum ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas?* v. p. Mil. 11. p. S. Rose. §. 30. I Cat. 3. — Pronomen meum, in vulgatis ante concurrerent positum, abest ab omn. quatuor Parr. 02x. Ven. 1485.

§. 33. praesertim — bonum. Haec verba laudantur ab Front. in Ex. Eloc. p. 322. Cic. ad Att. I 19: *Pompeius ad voluntatem perferendae legis incubuerat.* v. p. l. Man. 7 extr. et not. ad I Cat. §. 4.

§. 34. perpurgatus, refutatus; tota criminatione per Q. Hortensium et M. Crassum dissoluta. v. p. S. Rose. §. 82. p. Clu. 1: *Quantum defensor purgandis criminibus consequi, et dicendo probare potuerit.* In verbis antecedentibus Garatonius vocem relictus, in Ven. priore ante orationis additam, vel glossae tribuendam, vel reliquus legendum censet; quod mihi secus videtur, cum quatuor Parr. 06x.

a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis, et de deprehensis pecuniis; adolescenti ingenioso et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo.

CAP. XXVII. Sed pauca, quae meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam

et procul dubio omnes codices Venetae atque Juntinae adstipulentur, et relinqui saepe pro restare [v. p. l. Man. 10. p. Mil. 36.] vel reliquum esse positum legatur. Caes. Gall. I 9: relinquebatur una per Sequanos via. Cic. ad Att. IX 10: nihil relinquitur, nisi fuga. Plaut. Mercat. III 4, 81: *Mihi nihil relictum quidquam aliud jam esse intelligo.*

divisorum. in Verr. A. 8: Comperi, X fiscos ad senatorem relictos esse comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos: — deinde esse pollicitum, quantam vellent pecuniam, si me aedilitate deiecissent. Asconius ad h. l.: *Utrum legitimos habent omnes tribus divisores suos, quos Plautus magistros curiarum in Aulularia [I 2, 29.] vocat his verbis: Nam noster, nostrae qui est magister curiae, dividere argenti nummos dixit in viros? An divisores criminis nomen est? sed si hoc esset, non sibi unum ex iis eorum esse dixisset.* Hotomannus autem ad h. l. arbitratur, divisores fuisse eosdem atque diribitores, qui in comitiis populum in tribus aut classes centuriasve ad suffragia ferenda dividerent, singulisque civibus, cum quis largitione in populum uteretur, pecuniam in sua tribu dispertirentur. Inde divisorum nomen contumeliosum esse factum. Sed ista opinio nulla auctoritate firmatur; id tantum constat, Ciceronis tempore contumeliosum fuisse divisoris nomen: nam in Verr. III 69 Verres in furis ac divisoris disciplina educatus; et in A. 8. εἰρωνικός Q. Verres ex optima divisorum disciplina dicitur. Praeterea non solum lege Tullia de ambitu, verum etiam lege Calpurnia afflictos esse divisores, concludi potest ex fr. orat. p. Cornelio: *Cum ambitum populus R. videret, et cum a tribunis plebis doceretur, nisi poena accessisset in divisores, extinguere nullo modo posse: legem hanc Cornelii flagitabat, illam quae ex S. C. ferebatur, repudiabat; et ex nota Asconii: C. Piso, qui consul eodem anno [687] fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cum legem de ambitu ex S. C. graviolem, quam fuerat antea, ferret, et propter multitudinem divisorum, qui per vim adversabantur, e foro eiectionus esset, edixerat: qui remp. salvam esse vellent, ad legem accipiendam adessent, et maiore manu stipatus ad legem perferendam descenderat.*

deprehensis pec. Parr. 8. 9. O4x. male: reprehensis. p. Planc. 23: *Illud crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, refrixit; neque enim qui illi nummi fuerint, nec quae tribus, nec qui divisor, ostendis. Atque is quidem eductus ad consules, qui in crimen vocabatur, si erat divisor, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquod ad hoc iudicium praeiudicii comparasti?* v. infra 33.

XXVII. §. 33. Sed pauca. Hac pertinent verba Quint. IV 5, 7: *Fieri non inutiliter potest, ut, si merita in adversarium aliqua exposueris, in ingratum inveharis: aut, si varietatem criminum narratione demonstraveris, quantum ob ea periculum intentetur, ostendas.*

cum saepe antea, iudices, et ex aliorum miseriis, et ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines indicarem, qui remoti a studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitae secuti sunt; tum vero in his L. Murenæ tantis, tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque huius eventum fortunamque miserari: qui primum, dum ex honoribus continuis familiae maiorumque suorum unum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne et ea, quae relictæ, et hæc, quae ab ipso parta sunt, amittat; deinde, propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen
 36 adducitur. Quæ cum sint gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderunt. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum; accusat paternus amicus, Cn.

remoti. de Off. I 20—21: *Multi et sunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, a negotiis publicis se removerunt, ad otiumque perfugerunt. — Sed et facilius, et tutior vita est otiosorum; fructuosior autem hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior eorum, qui se ad remp. et ad magnas res gerendas accommodaverunt.* v. de Rep. I 1—5. p. Arch. 12.

adscendere. p. Sulla 2: *In his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus et periculis adscendissem?* de Off. II 18: *In iis, qui se adjuvari volent, non ut ne affligantur, sed ut altiore gradum adscendant, restricti esse nullo modo debemus.*

— Paulo infra Par. 4. cum scripturae compendio *parata*: ceteri cum Oxx. *parata*. Sic apud Sall. in Jug. 10: *Amicos neque armis cogere, neque auro parare queas: officio et fide pariuntur.* Ibid. 51: *Majus dedecus est parva amittere, quam omnino non paravisse.* Ciceroni tamen usitatius est *parere*. p. Sulla 17: *Afflicto P. Sulla consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est.* v. infra §. 87. IV Cat. 1. Agr. II 6. de Finn. I 16. Off. II 15.

§. 36. odio inimicitiarum, i. e. odio ex inimicitiiis orto; ut recte vidit Lambinus, comp. p. Mil. 29 pr. Sic p. Sext. 3: *Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis non ademit.* Liv. XXX 44: *Non esse in vos, odio vestro, consultum ab Romanis credatis.* v. Drak. ad h. l. et nott. ad orr. p. l. Man. §. 43. I Cat. §. 4. Ex ed. Wald. cum qua consentiunt codd. recentiores Par. 7. O1x., Ernestius edidit *descenderunt* pro vulgata *cett.* codd. atque edd. lectione *descenderent*, quam Lambinus correxit in *descenderint*. Est autem hoc verbum Ciceroni solemne de iis, qui vel ad comitia, vel ad iudicia in campum aut in forum se conferunt. p. Clu. 4: *Certissimis criminibus et testibus fretus ad accusandum descendit.* ad Fam. VIII 8: *Sine ullo subscriptore descendit, et Tuccium reum fecit.* v. supra §. 32.

honoris contentione permotum ad accusandum, quod veteri exemplo

Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cuius ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accussat M. Cato, qui quamquam a Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut eius opes, ut ingenium¹⁾ praesidio multis etiam alienis²⁾, exitio vix cuiquam inimico esse deberet. Respondebo igitur Postumio primum, qui nescio quo³⁷ pacto mihi videtur praetorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. cuius

1) et ingenium. 2) alienissimis, vix — exitio esse deberent.

atque instituto optimi cujusque faciebat. p. Sulla 52: *Etsi nihil aliud Sullae nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat; honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiae deduxerunt.*

sodalis, immemor sc., quid officia sodalitatis familiaritatisque flagitent. v. in Verr. I 57. — Gaius in fr. 4 D. 47, 22: *Sodales sunt, qui ejusdem collegii sunt, quam Graeci ἐταίριαν vocant.* Festus: *Sodales dicti, quod una sederent et essent, vel quod ex suo dapibus vesci soliti sint, vel quod inter se invicem suaderent, quod utile esset.* M. Cato apud Cic. de Senect. 15: *Habui semper sodales; sodalitates autem me quaestore [a. u. 569.] constitutae sunt, sacris Idaeis Magnae Matris acceptis; epulabar igitur cum sodalibus modice etc.* de Pet. Cons. 3: *Hoc biennio quatuor sodalitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti etc.* Quum autem per hanc consensionem, quae magis honeste quam vere sodalitas nominabatur, tribus turpi largitione corrumpere, et frequenter ejusmodi coitiones malo publico fierent: ideo et sodalitates et collegia S. C. et pluribus legibus sunt sublata, sodalisque nomen criminosum esse coepit. v. ad Qu. fr. II 3. Ascon. ad or. p. Corn. p. 967. p. Plane. 13—19.

alienis, exitio — inimico esse deberet. Haec est Parr. 4. 9. O1x. in marg. S. Victoris et procul dubio etiam Memmiani codicis lectio, quamquam in isto τὸ exitio, [in Viet. et Memm. scriptum est exmo] voci inimico postpositum dicatur. Ex duabus vocibus alienis, exitio, conglutinata est scriptura Pall. O3x. alienissimo vix etc. Inde Parr. 7. 8. O3x. alienissimis vix; et mox Par. 7. O3x. inimicus esse deberet, quod olim vulgatum fuit. Paullo supra omnes Parr. O3x. Franc. Ven. 1483: ut ingenium.

desultorius. Unde metaphora ducta sit, docet Sueton. in Caes. 39: *Circensibus quadrigas bigasque et equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes.* Parro de R. R. II 7, 13: *Peritus belli alios eligit ac docet [equos], aliter quadrigarius ac desultor.* v. Hom. Iliad. 13, 679. Dionys. Halic. VII 73 — Post v. persequatur in plerisque libris continuo legitur *Venio* etc. In marg. Par. 7 scriptum est: *hic deest confutatio criminum*; et in marg. Par. 9: *hoc in loco deficit multum.* At quum Plinius in ep. 20 libri I ad Corn. Tacitum scribat: *Testes sunt multae multorum orationes, et Ciceronis pro Murena, pro Vareno: in quibus brevis et nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur.* Ex his apparet, illum permulta

competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est, expetendus amicus est, qui alienam potius iniuriam, quam suam persequatur.

De Cnei Postumii criminibus. De Servii Sulpicii adolescentis criminibus.

88 CAP. XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis eius auctoritatem, quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor et gravitas noceat: denique ne ea soli huic ob-
sint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, et duos terrores huius imperii, Carthaginem, Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ¹⁾ imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, ut nimis adversarii viribus abiectus vi-
89 deretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriae est)

1) in ipso imperio.

dixisse, cum cederet, omisisse: recte concluditur, nihil deficere; praesertim cum isti criminum tituli servati sint in optimis codicibus Parr. 1 et 4, qui [cum O1x.] post verbum *persequatur* in eadem linea addunt: *de postumi criminibus. de servi adolescentis.* Edd. Cratandr. seqq. habent: *Ea omnia, quæ et Postumio, et Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.*

XXVIII. §. 33. *tribunatus.* v. not. ad IV Cat. §. 7. — *Bis consul.* Primum tempore tertii belli Punici [cum C. Livio Druso, a. 607], quum aedilitatem peteret, necdum per ætatem consulatum petere posset; iterum bello Numantino [cum C. Fulvio Flacco a. 620], legibus utroque tempore solutus. — *terrores.* de Rep. 1 47: *Quis te, [Scipio] potius dixerit de consiliis in posterum providendis, cum tu, duobus hujus urbis terroribus depulsis, in omne tempus ei prospexeris?* — Rem narrat Val. Max. VIII 1, 11: *P. Scipio Aemilianus L. Cottam ad præctorem accusavit; ejus causa, quamquam gravissimis criminibus erat confossa, septies ampliata, et ad ultimum octavo judicio absoluta est: quia homines sapientissimi verebantur, ne præcipuae accusatoris amplitudini damnatio ejus donata existimaretur.* v. Div. in Caec. 21. IV Cat. 10. — Paulo post rejeci vocem ipso, quam Parr. 1. 4. 7. 3. 9. Oxx. Memmianus, S. Vict. Pall. sec. tert. oct. Franc. Gu. m. pr. edd. Rom. Ven. 1483 et Mediolanensis 1483 non agnoscunt. Mox legitur in Parr. 1. 4: *eximiam vim, dignitatem plurimam;* atque inde in Parr. 7. 8. 9. Oxx.: *eximiam vim et dign. plurimum.* v. §. 39. Sallust. Cat. 48.

nonne preavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad eius perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus, et sapientes, ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, et in perniciem civium, repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, 60 Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset; iniquam legem iudices, et miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo praeiudicio valere oportere.

CAP. XXIX. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla¹⁾ forsitan conformare et leviter emendare pos-

1) nonnulla in re forsitan.

Servium Galb. Val. M. l. c. §. 2: Quum a Libone tribuno pl. Ser. Galba pro rostris vehementer increparetur, quod Lusitanorum magnam manum, interposita fide, praetor [a. 605] in Hispania interemisset, actionique tribunitiae M. Cato ultimae senectutis, oratione sua, quam in Origenes retulit, subscriberet: reus pro se jam nihil recusans, parvulos liberos suos et [C. Sulpicii] Galli sanguine sibi conjunctum filium flens commendare coepit; eoque facto mitigata concione, qui omnium consensu periturus erat, paene nullum triste suffragium habuit. At App. de Reb. Hisp. 60 extr.: Μισοῦμενος δὲ καὶ κατηγορούμενος διέφευγε διὰ τὸν πλοῦτον. Sueton. Galb. 3: Ser. Galbam consularem tradunt Hispaniam ex praetura obtinentem, XXX Lusitanorum millibus perfidia trucidatis, Viriati bellum causam extitisse. v. Cic. Orat. I 33. II 63. et Ascon. ad Div. in Caec. 20. — incumbenti. Eodem sensu in or. p. Plane. 7: Tu ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. v. supra §. 33.

judicium — praeiudicio. Cic. Div. in Caec. 4: Causam inimici tui sublevabis, de quo non praeiudicium, sed plane iudicium jam factum putatur. Asc. ad h. l.: Praeiudicium dicitur res, quae cum statuta fuerit, affert iudicaturis exemplum, quod sequantur; iudicium autem res, quae causam litemque determinat. v. p. Plane. 23.

XXIX. nonnulla forsitan conformare Sustuli voculas in re, quae in Par. 9. edd. Rom. Venn. et in vulgatis post nonnulla additae, in Parr. 1. 4. 7. 8. O4x. in omnibus Palatinis, atque in codd. S. Victoris et Francii desunt. Pro vulgato non audeo, legitur in Parr. 7. 9. O1x. ed. Romana: non possum; utraque vocula abest in ceteris melioris notae Parr. atque Oxx. De verbo conformare, pro quo etiam h. l. Parr. 1. 3. 9 m. sec. O3x. ed. Rom. habent confirmare,

sim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed, si peccas, te regere possum*. At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse huiusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus esse videare. finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paullo asperior, et durior, quam¹⁾ aut veritas aut natura patitur. Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut²⁾ in imperita multitudo, aut in aliquo conventu agrestium; audacius paullo de studiis humanitatis, quae et mihi et vobis nota et iucunda sunt, disputabo. In M Catone, indices, haec bona, quae videmus, divina et egregia, ipsius scitote esse propria. quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura³⁾, verum a magistro. Fuit enim quidam

1) quam veritas — patiatur. 2) aut cum imperita. 3) sed a magistro.

v. p. Archia §. 1. 14. 15. de Finn. IV 2: *Totam philosophiam tres in partes diviserunt, quarum cum una sit, qua mores conformari putantur etc.*

Non multa — magister. Quint. VIII 6, 50 de Antonomasia, quae aliquid pro nomine ponit: *Usus est hac libertate [Cicero]: Non multa — senior magister; neutrum enim nomen est positum, et utrumque intelligitur*. Manutius putat hoc ex aliqua fortasse tragoedia [Ennii] sumtum esse, de Chirone Achillem, cujus magister fuit, instruente; alii Phoenicem dici censent. v. Hom. II. 9, 452 et 11, 850. — Parr. I. 4. 7. 02x. praebent *sed peccas*, omissa particula *si*; et deteriores Quintiliani libri *et si peccas — possum*. Sed praeter Turicensem, Gothanum, aliosque, Barberinus quoque et omnes Regii codices hisce verbis omnino carent. Magis etiam turbant libri vett. in seqq. namque Parr. I. 4. 7. 8. 9. 05x. habent *ego non te*, ed. Rom. *ego non de te*. Idem omnes cum 04x. ed. Rom. inserunt *te ante nihil*. Pro vulgato *leviter*, 01x. Par. 7. edd. Manutianae, Hervag. praebent *leniter*, quod rectum esset, iudice Garatonio, asperitati corrigentis oppositum.

Accessit his tot. Ita cum ed. Romana, seqq. omnes noti codices praeter Guelf. qui habet *accessit istuc*, quod valde arridebat Ernestio. In Parr. I. 4. scriptum est *access itis tot*; ut legi possit *istoc*, quod apud Plautum est. Truc. IV 2, 6: *Nec quemquam istoc ad vos intromittam*. Paulo post recepi *quam aut veritas*, ex omnibus Parr. edd. Rom. Herv. ceterisque ante ed. 1584; et mox *patitur ex optimis* Parr. 1 et 4. Sic Cic. in Bruto 51, 120: *Ut Stoicorum adstrictior est oratio aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic Academicorum liberior et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum et fori*. Cf. not. ad Roscian. §. 48. Adde Orat. I 17, 77: *Videamus, ne plus ei [scientiae] tribuas, quam res et veritas ipsa concedat*.

§. 61. in imper. mult. Restitui hanc omnium Parr. 02x. edd. Rom. Venn. [Herv. Junt. imp. in mult.] lectionem in locum vulgatae

summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur. Huius sententiae sunt et praecepta eiusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum et levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos; si mendicissimi, divites; si servitutem serviant, reges: nos autem qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium; nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. 62

CAP. XXX. Haec homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit; neque dispu-

cum imp. mult. quae nulla codd. fide nititur, neque latina est. Oxx. T. χ. carent praepositione. v. de Rep. I 13 in nota ad or. p. Archia §. 24. In verbis subsequ. Lambinus edidit *jucunda* de conjectura; namque omnes libri veteres habent *judicanda* [Par. 1. *indicanda*], i. e. de quibus judicare possumus. Paulo post reposui *verum a magistro* ex Parr. 1. 4. 8. O1x. [Par. 9. *verum sed.*] Sic p. Tullio 9: *Ut quis intelligeret, eos non ad rem rusticam, verum ad caedem ac pugnam comparari.* v. Sall. Jug. 10.

Zeno, Citticus audiverat assidue Polemonem, qui post Speusippum et Xenocratem, diligenter Platonis rationem auctoritatemqueuebantur. Sed quum valde subtiliter dissereret, et peracute moveretur, corrigere conatus est disciplinam. v. Acadd. I 9 sequq. Diog. Laert. VII pr. Priscianus p. 690: *Cicero pro Murena Zeno pro Zenon profert.* — aemuli. Nonius Marc. V 13: *Aemulus est sectator vel imitator.* M. Tullius de Rep. I *Optimatum aemulus doctrina, artibus, studiis.* v. p. Marc. 1. Liv. I 18. Tac. II. III 81.

nunquam ignoscere. Diog. Laert. VII 123: *Ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι, συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί· μὴ γὰρ παρίεναι τὰς ἐκ τοῦ νόμου ἐπιβαλλούσας κολάσεις.* et c. 124: *ὁ Ζήνων φησὶ, μὴ δοξάζειν τὸν σοφὸν, τουτέστι ψευδεῖ μὴ συγκαταθήσεσθαι μηδενί.*

solos sapientes. de Finn. IV 27: *Ex eisdem verborum praestigiis et regna vobis nata sunt, et imperia, et divitiae, et tantae quidem, ut omnia, quae ubique sint, sapientis esse dicatis; solum praeterea formosum, solum liberum, solum civem; stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis.* Haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. — Conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias; nulla erit controversia. omnia peccata paria dicitis. non ego tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus, quum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum: nunc agendum est subtilius. v. Paradoxx. 3—6. Eadem mirabilia Stoicorum, quae pleraque Socratica esse dicuntur in Acadd. II 44, facete irridet Horatius Sat. I 3, 120. Epist. I 1, 106.

gallum gallin. de Rep. III 11: *Non mediocres viri, sed maximi et docti, Pythagoras et Empedocles, unam omnium animantium condi-*

landi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri et calamitosi? sceleratus et nefarius fueris, si quidquam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, et eius delicti veniam petit? nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam? fixum et statutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? maledici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti. nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sententiam, turpe
65 est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi, (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffusum ingenio meo, quaesisse adiumenta doctrinae,) nostri, inquam, illi a Platone et Aristotele, moderati homines et temperati, aiunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, et disparces poenas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem saepe aliquid opinari, quod nesciat: irasci

tionem juris esse denuntiant, clamantque inexpiabiles poenas impendere iis, a quibus violatum sit animal. Scelus est igitur nocere bestiae.

XXX. §. 62. arripuit. de Senect. 21: Pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiunt, ut eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci, et recordari. Ibid. § extr.: Graecas literas senex — sic avidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens. v. Nep. Cat. 3. Cic. p. Mil. 4, et supra 6. — Pro vulgato *Haec* legitur *Hoc* in omn. Parr. Oxx. II. S. T. γ. edd. Rom. Ven. 1483. Juntina. Eadem Junt. cum utraque Ven. Oxx. C. II. S. ψ. habet iter inductus. — Publicani. de Off. III 22: Ego cum Catone meo semper dissensi; nimis mihi prae fracte videbatur acrarium, vectigalia defendere, omnia publicanis negare, multa sociis. v. ad Att. I 17. 18. II 1. In verbis seqq. Lambinus edidit: Dixisti. quippe fixum etc., idque veteris codicis auctoritate comprobari affirmat. Sed omnes Parr. Oxx. ceterique codices cum edd. Rom. Venn. seqq. praebent: Dixisti quippe jam fixum etc. quod Manutius et Gruterus refinxerunt in Dixisti quippiam: fixum etc. v. p. S. Rosc. §. 33.

§. 65. Nostri autem illi. Sic habent omnes libri; nisi quod ex compendiaria [Parr. 1. 4.] scriptura: *nstri em illi* orta est varietas: *nostri enim illi*.

a Platone. Clem. Alex. Stromatum II p. 384: Οὐ μόνον οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς λέγουσιν κ. τ. λ. — mediocritate quadam. de Off. I 23 extr.: Numquam, iratus qui accedet ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum; quae placet Peripateticis. Ter. Andr. I 1, 34: Arbitror adprime in vita esse utile, ut ne quid nimis. ad q. l. Westerh. laudat Menandr. ἡ μεσότης ἐν πᾶσιν ἀσφαλιστότερον. v. de Finn. III 22. Hor. Sat. I 1, 106. Ep. I 6, 13:

nonnunquam: exorari eundem et placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas.

CAP. XXXI. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset: non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior, (neque enim esse potes,) sed paullo ad lenitatem propensior. non accusares nullis adductus inimiciis, nulla laceratus iniuria, pudentissimum hominem, summa dignitate atque honestate praeditum: putares, cum in eiusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublicae vinculo esse coniunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc et animi quodam impetū concitatum, et vi naturae atque ingenii elatum, recentibus praeceptorum studiis flagrantem iam, usus flectet, dies leniet, aetas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores et virtutis magistri, fines officiorum paullo longius, quam natura vellet, protulisse; ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consisteremus. Nihil ignoveris. immo aliquid, non omnia. Nihil gratiae causa feceris. immo resistito gratiae, cum officium et fides postulabit. Misericordia commotus ne sis: etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen est

XXXI. §. 64. *seposuisses*, in aliud tempus. Orat. 42 pr.: *Nulum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore etc.* III 55: *Ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret.* Tac. II. I 1: *Imperium Trajani — senectuti seposui.* τὸ seponere opponitur τῷ proferre in I Orat. 55, 162: *Si in aliquam domum plenam ornamentorum venisses, si ea seposita essent, tu — non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet.* Lambinus edidit: *aut, si potuisses, mitiorem etc.* de Hotom. conjectura. In nonnullis Parr. legitur quidem *sepotuisses*. Sed etiam supra in Parr. 1. 4. Ox. ψ. scriptum est *fortuna potuisset*; et §. 62 extr. in Par. 1. *consulatis candidatus*. Idem Lamb. rectam putat veteris cod. scripturam *in ejusdem anni custodiam*, quam ego in Parr. 1. 4. inveni, qui tamen carent praepos. in, quae a praecedente voce absorberi potuit. Hinc Par. 9: *quum ejusdem anni custodem etc.*

usus. Ter. Adelph. V 4 pr.: *Numquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit, Quin res, aetas, usus, semper aliquid adportet novi.* Cic. p. Coelio 51 extr.: *Si cui nimium effervisse videtur hujus — vis, ferocitas, pertinacia: jam ista deserverint, jam aetas omnia, jam res, jam dies mitigarit.*

etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen etc. Recentiores ediderunt: *Etiam; in dissolvenda severitate tamen est etc.* Lambinus autem Hotomanno assensus: — *ne sis.* Sed tamen est, etiam in dissolvenda sever. laus aliqua humanitatis. Illam codd. scripturam firmant ipsa Cic. verba de Off. I 25, 88: *Et tamen ita probanda est man-*

laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. vero; nisi
 66 sententiam¹⁾ sententia alia vicerit melior. Huiusmodi Scipio ille fuit, quem non poenitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, et paene divinum domi; cuius oratione et praeceptis, quamquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Laelio comior? quis iucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philo²⁾, de C. Gallo dicere haec eadem: sed te domum iam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, communiorem³⁾, moderatiorem

1) sententiam alia. 2) de L. Philippo. 3) comiorem.

suetudo atque clementia, ut adhibeatur reip. causa severitas, sine qua administrari civitas non potest. Ex l. c. intelligitur simul, significari potissimum iudiciorum severitatem, de qua idem p. Tullio §. 27: Totum hoc iudicium et praetoris severitas dissolveretur. et §. 56: Severissimum iudicium maximaque ratione compositum per vos videretur esse dissolutum. Paulo supra Par. 4. alique codd. habent: ymo gratiae confeceris; inde Juntina, ut divinabat Guil.: nihil gratiae concesseris. Particulae etiam, vero inserviunt responsionibus. Ter. Hec. V 3, 13 Pa.: Nihil aliud dicam? Ba.: Etiam; cognosse annulum illum Myrrhinam. ad q. l. Donatus: Etiam adverbium est vel consentientis, vel reminiscientis. Cic. Tusc. II 10: Fuisti saepe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum? A. Vero, ac libenter quidem. v. Brut. 87. In verbis subseqq. optimus Par. 4. Memmianus [S. Viet.] Guelf. O1x. alique praebent: nisi sententiam sententia alia [aliqua Parr. 8. 9. O5x. Pall. Franc. Ven.] vicerit melior.

§. 66. eruditissimum hom. Panaetium Rhodium, de quo Cic. Finn. IV 10, 25: Homo inprimis ingenuus et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis et Laelii, Panaetius. et Acad. II: P. autem Africani historiae loquuntur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit, Panaetium unum omnino comitem fuisse. Itaque Africanus hic, L. Aemilii Paulli filius, apud Cic. de Rep. I 10: Quam vellem Panaetium nostrum nobiscum haberemus, qui cum cetera, tum haec caelestia vel studiosissime solet quaerere! De C. Laelio, qui sapiens habitus et appellatus est, et de L. Furio Philo cons. cum S. Atilio Serrano a. u. 618, v. not. ad or. p. Archia 7. Adde Agrar. II 24: Tum, quum erant Catones, Philo, Laelii, quorum sapientiam temperantiamque in publicis privatisque, forensibus domesticisque rebus perspexeratis etc. In isto loco et in nostro codice male habent Philippo et Philippi. De C. Sulpicio Gallo, doctissimo homine, Scipio apud Cic. de Rep. I 13: Memini, cum pater in Macedonia consul [a. 386] esset, et essemus in castris, perturbari exercitum nostrum religione et metu, quod serena nocte subito candens et plena luna defecisset. Tum ille, cum legatus noster esset anno fere ante, quam consul est declaratus [cum M. Marcello in annum 388], haud dubitavit postridie palam in castris docere, nullum esse prodigium, idque et tum factum esse, et certis temporibus semper futurum, cum sol ita locatus fuisset, ut lunam suo lumine non posset attingere. v. ibid. et de Senect. 14.

commodiorem, communiorem. Restitui cum Graevio hanc Parr.

fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturae similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit; ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed, si illius comitatem et facilitatem tuae gravitati serveritatisque adperseris; non ista quidem erunt meliora, quae nunc sunt optima, sed certe condita iucundius.

CAP. XXXII. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, 67 tolle mihi e causa nomen Catonis: remove ac praetermitte auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congregare mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers ad ¹⁾ iudicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede conducti ²⁾ obviam candidatis issent, si conducti secta-

1) in iudicium. 2) corrupti.

4. 8. 9. trium Pall. O4x. S. Viet. Franc. Gu. Rom. Venn. lectionem. Unus Par. 7 praebet comiorem, commodiorem. — Servius ad Aen. VIII 273: Alii communem dictum volunt: humanum, beneficum, φιλόανδρῶπον, unde et communes homines dicimus. Cic. de Senect. 17: Socrates loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem et ceteris in rebus communem erga Lysandrum atque humanum fuisse, ut etc. Suet. Claud. 21: Nec ullo spectaculi genere communior aut remissior erat. Vesp. 22: Super coenam et super aleas communissimus multa joco transegit. Sic Demosth. p. cor. 516: ὅτι κοινὸς καὶ φιλόανδρῶπος, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐπαρχῶν, σιωπῶ. et adv. Boeotum p. 1018: ὑμεῖς οὕτως ἐστε κοινοὶ καὶ φιλόανδρῶποι, ὥστε κ. τ. λ. v. Cic. p. Balbo 16. ad Fam. IV 9. Nep. Att. 3. — Cic. in Verr. II extr.: At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? Ter. Heaut. III 2, 10: mulier commoda et faceta. — de Rep. I 1: M. Catone omnes quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur.

adperseris — condita. Metaphora de re coquinaria desumta. Apicius Coel. 10, 1: aceto asperrimo adsparges. 7, 10: pipere adperso inferes. Cic. de Orat. III 23: Licet videre, unguentis minus diu nos delectari, summa et acerrima suavitate conditis. Et sensu translato de Senect. 4 pr.: Erat in illo viro comitate condita gravitas. de Orat. II 36: Neque gravior oratio, neque lepore et festivitate conditior. v. ibid. I 54 extr. Orat. 26 pr.

XXXII. §. 67. mercede conducti. Sic habent omnes Parr. O3x. Memm. edd. Venn. Herv. Lamb. pro vulgato merc. corrupti, quod nullis codd. firmari, neque Garatonio praefendum videtur, qui potius utramque vocem ad glossas amandandam censet, compar. infra

rentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, et item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta haec videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quaeritur. si factum sit, quin contra legem sit, dubitare
 68 nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis; ut ex senatusconsulto, neque cuius intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi, contra legem commissae esse, concedam.

CAP. XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri. eccui autem non proditur revertenti. quae fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere; quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis
 69 mirandum videretur. Quid si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminis sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima saepe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines, prodire hora tertia in campum Martium, praesertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt,

§. 73. Sall. Hist. III 7. mercede delinquere etc. Adde Cic. in Verr. V 20: pretio atque mercede minuiisti maiestatem reipublicae. Sed de Off. II 6 extr.: Ducuntur enim — aut spe largitionis capti, aut, ut saepe in nostra rep. videmus, mercede conducti. v. Nep. praef. 4. — In verbis antecedd. repositum est ad iudicium, volentibus omnibus Parr. O3x. Ven. Ju. — Prior Ven. quid affers? quid arguis? probante Garatonio.

gladiatoribus, i. e. in gladiatoriiis muneribus, ludis. ad Att. II 1: Cum candidatum deduceremus, quaerit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare? Ibid. 19: Populi sensus maxime in theatro et spectaculis perspectus est; nam gladiatoribus qua dominus, qua advocati sibilis conscissi? Ex meis libris unus Par. 7 praebet: locus tributus, item etc. quod olim vulgatum fuit. — Infra O1x. Venn. Herv. aliique libri: senatus si iudicat, probante Garatonio. Accedere videtur optimus Par. 4, in quo h. l. senatum iudicat, et paullo post quaeriturum factum sit scriptum est. v. infra §. 87. et ad verba seqq. Cic. p. Arch. 4.

XXXIII. Solet fieri. Cic. ad Fam. III 7: An ego tibi obviam non prodirem? primum Appio Claudio? deinde imperatori? deinde more majorum? deinde, quod caput est, amico? praesertim cum in isto genere multo etiam ambitiosius facere soleam, quam honos meus et dignitas postulat. Ad verba de nocte ex ultima urbe v. supra §. 22. p. S. Rosc. §. 19 et 129.

societates, publicanorum. p. Planc. 9: Quis est, qui neget, ordi-

quarum ex numero multi hic sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit; quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius unquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede; concedam esse crimen. hoc quidem remoto, quid reprehendis?

CAP. XXXIV. Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque assestationem. neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equi-

nis ejus [equit. R.] studium fuisse in honore Plancii singulare? Neque injuria: vel quod erat pater is, qui est princeps jam diu publicanorum; vel quod is ab sociis unice diligebatur; vel quia pro filio supplicabat. v. ibid. 15 et 14. — natio. p. Sext. 44: Quaesisti, quae esset nostra natio optimatum? sic enim dixisti. in Pis. 25: Dico venisse neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum.

XXXIV. §. 70. promerendi. de Pet. cons. §. 7: *Ego confirmo, esse neminem, a quo non facile impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, sibi ut debeas. §. 8: Homines municipales, si praesidii se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. v. Off. II 13. — In ed. Lambiniana 1366. pag. 697 adnotatum est: ubi vulgo legitur promerendi, aut proferendi, legendum, promerendi, aut referendi. In adnott. repetitionis Lambinianae 1384 additum videtur: idque et libris veteribus adprobantibus et flagitante ratione. Sed neque ceteri codices, neque Parisini, ex quibus 1 et 4 cum Memmiano fere consentiunt, conjecturam illam [P. Manutii], a Lamb. et Ern. receptam comprobant; neque vero proferre benef. magis alienum a Latino sermone est, quam referre benef. quod nusquam legitur. — de Off. I. §. 47: Sin erunt merita, ut non ineunda sed referenda sit gratia. §. 48: Duo genera liberalitatis sunt, unum dandi beneficii, alterum reddendi. §. 49: Beneficia judicio constanterque delata. — In colloendo beneficio et in referenda gratia. Ter. Phorm. II 2, 22: Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere. Ge.: Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia. Gruterus explicat: promeremus benef. alterius, proferimus nostrum. Mihi, si modo codices veram Ciceronis manum exhibent, sensus esse videtur: proferre in medium, profiteri benef. acceptum, idque navando suffragandi studio reddere. de Finn. II 25, 76: Eamne rationem sequare, quam profiteri et in medium proferre non audeas? de Pet. cons. 3: Intelligent, nullum aliud tempus habituros referendae gratiae: profecto homines et spe reliquorum tuorum officiorum, et recentibus beneficiis ad studium navandum excitabuntur. v. tamen infra 59 extr.*

tibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli. tenuiorum et non occupatorum amicorum est ista assiduitas; quorum copia
 71 bonis et beneficiis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, praeter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragentur, nihil valent gratia. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque haec a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quae a nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque et legi Fabiae, quae est de numero sectatorum, et senatusconsulto, quod est L. Caesare consule factum, restiterunt. nulla est enim poena, quae possit observantiam

sectentur. de Pet. cons. 9: Curandum est, ut quotidiana cujusque generis et ordinis et aetatis assectatione utare. Hujus autem rei tres partes sunt, una saluatorum, cum domum veniunt, altera deductorum, tertia assectatorum.

basilicae erant porticus ampliores et magnificae circa forum et theatra. M. Porcius Cato censor cum L. Valerio Flacco a. u. 570 atria duo, Maenium et Titium in lautumiis et quatuor tabernas in publicum emit, basilicamque ibi primus fecit, [neque enim ante annum u. c. 544 basilicae erant] quae Porcia appellata est. Deinde M. Fulvius Nobilior censor cum M. Aemilio Lepido a. 573 basilicam post argentarias novas et forum piscatorium locavit. Paulo post Tib. Sempronius Gracchus, censor cum C. Claudio Pulchro a. 585 aedes P. Africani pone Veteres et Vertumni signum emit, basilicamque faciendam curavit, quae Sempronia appellata est. Multo post aedes Concordiae et basilica Opimia in Graecostasi prope Rostra condita est a L. Opimio cons. post caedem C. Gracchi a. u. 633. de Aemilia basilica Cic. ad Att. IV 16: Paullus in medio foro basilicam jam [a. u. 700] paene texuit iisdem antiquis columnis: illam autem, quam locavit, facit magnificentissimam. v. Tac. III 72. — spatio. Orat. I 7, 28: Cum in ambulationem ventum esset, dicebat Scaevolam, duobus spatiis tribusve factis, dixisse.

§. 71. *ut suffragentur.* Ita Guelf. Par. 7. edd. Lamb. et Manutii, cui totum hoc abundare videtur. Ferratius exponit, *suffragari* esse adjuvare candidatum in petitione, eique aliorum suffragia conciliare, ut de Off. I 39: *Quae [plena dignitatis domus] cum vulgo viseretur, suffragata domino, novo homini, ad consulatum putabatur.* Adde p. Planc. 1: *Cujus officium mihi saluti fuisset, ei memoriam temporum meorum suffragari videbam.* Ceteri libri habent *ut suffragantur*, quod cum eodem Ferr. interpretari possis: siquidem quum suffragia ferunt, nihil valent gratia; quod equitum et primae classis centuriis fere confecta erat vis populi universa. v. de Rep. II 22. — *spondere*, fidem interponere, praesertim in pecuniaria ratione. p. Planc. 19: *Docco, gratiosum esse in sua tribu Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit.* — *vocare.* v. p. S. Rosc. §. 52.

tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At 72
spectacula sunt tributim data, et ad prandium vulgo vocati.
Etsi hoc factum a Murena omnino, iudices, non est; ab
eius amicis autem more et modo factum est: tamen ad-
monitus re ipsa, recordor, quantum hac quaestiones, in
senatu habitae, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod
enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memo-
ria, quo haec, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit,
ut locus et in circo et in foro daretur amicis et tribulibus?
haec homines tenuiores¹⁾ . . . a suis tribulibus vetero
instituto assequebantur.²⁾

Deest nonnihil.

CAP XXXV. Praefectum fabrum semel locum tribuli- 73
bus suis dedisse: quid statuent²⁾ in viros primarios, qui in
circo totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Haec
omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina,
a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, coniecta
sunt: in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defen-
ditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen
putat? non; sed mercede: convince. num sectari multos?
non; sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare?
aut ad prandium invitare? minime. sed vulgo, passim. quid
est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco

1) tenuiores primum, nondum qui a suis. 2) statuatur.

§. 72. *more et modo.* v. not. ad Roscianam §. 126. — *punctorum.*
p. Planc. 22: *Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus
plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una
tribus non tulissent? At nonnullas punctis paene totidem etc.* Scholia
Vaticana ad h. l.: *Puncta hic non aliter quam in defensione Murenac
suffragia significant.* v. Tusc. II 29. Hor. Ep. II 5, 340. — Cum
utraque Veneta omnes Parr. O4x.: *conquestiones.*

in foro. Vitruvius V 1: *A majoribus consuetudo tradita est, gla-
diatoria munera in foro dari.* v. X praef. Asconius ad Verrin. I 22:
*Olim cum in foro ludi populo darentur, signis ac tabulis pictis uteban-
tur ad scenae speciem, quia adhuc theatra non fuerunt.* v. ibid. 34.
Plin. II. N. XIX 1. In verbis seqq. optimus Par. 4. S. Viet. Guelf.
non agnoscunt illud primum nondum [necum O5x. Franc.] qui. In
Par. 7 et O4x. excidere verba haec — *tribulibus*; in cett. codd. et
in edd. vett. legitur *ea suis*. In plerisque Parr. et Oxx. spatium
duarum vel trium linearum inane relictum est inter *adsequebantur* et
praefectum.

XXXV. §. 75. *fabrum pro fabrorum.* v. Prisc. p. 745. Cic. Or.
46 ext.: *Centuriam, ut censoriae tabulae loquuntur, fabrum et
procum audeo dicere, non fabrorum et procorum.* Vegetius de Re
Milit. II 11: *Habet legio fabros tignarios, structores, carpentarios,
ferrarios, reliquosque artifices, — etiam cunicularios. Horum iudex
erat proprius praefectus fabrorum.* v. Cic. ad Fam. III 7. Ex omni-
bus Parr. ceterisque libris repositum est *statuent*.

Quid est vulgo? Quint. VII 5, 16: *Quid? quod nec uno modo*

adolescens, qui, et quo animo iam sit, et qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse et ad hoc officium necessitudinis, et ad reliquum tempus, gratiosus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, huius propinqua et necessaria, locum suum gladiatoribus concessit huic, non et illa pie fecit, et hic a culpa est remotus. omnia haec sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

74 At enim agit mecum austere et Stoice Cato. negat verum esse, allici benevolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad coenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnatur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicae petas fovendis hominum sensibus, et deliniendis animis, et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatae iuventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio; sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedaemonii, auctores istius vitae atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque vero Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque dispertiunt, respublicas suas refinue-

definitur res eadem, ut facit Cicero: quid enim vulgo? universos. et latiore varioque tractatu, ut omnes oratores plerumque fecerunt.

L. Pinarius Natta, qui pontifex novus postem tenuit, praecivitque P. Clodio, quum is tribunus pl. aream eversae Ciceronis domus templo Libertatis consecraret a. u. c. 696. v. p. domo 32. — centurias equitum duodeviginti censu maximo descripsit Servius Tullius. v. de Rep. II 22. Dionys. IV 18. Liv. I 45. — fraudi. Servius ad Aen. XI 708: Fraudem veteres poenam vocabant. Cic. in Cornelianis: Ne fraudi sit ei, qui populum ad contentionem vocarit. v. p. S. Rose. §. 49. Paullo post Lambinus dedit gladiatoribus, nulla codd. auctoritate in adnott. ed. 1366 allata, quamvis in Repet. Lamb. id ex libris veteribus esse dicatur. Sed omnes Parr. ceterique libri praebent gladiatorium, ut p. Sext. 38: Maximum populi R. iudicium universo consensu gladiatorio declaratum est.

§ 74. verum, justum. Servius ad Aen. XII 694: Alii veteri modo dictum accipiunt; verum enim, quod rectum et bonum esset, appellabant. Cic. Tusc. III 29: Praeclarum illud est, et si quaeris, rectum quoque et verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aequae ac nosmetipsos amemus.

Lacedaemonii. Athenaeus Deipn. XII 13: Συβαρίτης παραγενόμενος εἰς Λακεδαιμόνα, καὶ κληθεὶς εἰς φειδίτιον, ἐπὶ τῶν ξύλων κατακείμενος, καὶ δειπνῶν μετ' αὐτῶν ἔφη κ. τ. λ. v. IV 13. — Cretes. Tusc. II 15: Cretum leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, itemque Lyncurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Val. Max. VII 2, 18: Cretes, quum acerbissima execratione adversus eos, quos vehementer oderunt, uti volunt, ut mala consuetudine delectentur, optant.

runt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt; alteri nostri imperii praesidio disciplinam suam legesque conservant.

CAP. XXXVI. Quare noli, Cato, maiorum instituta, 75 quae res ipsa, quae diuturnitas imperii comprobant, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. is, cum epulum Q. Maximus, Africani patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honestaretur: quem cum supremo eius die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum

leges conservant. p. Flacco 26: *Lacedaemonii, ejus civitatis spectata ac nobilitata virtus non solum natura roborata, verum etiam disciplina putatur, soli toto orbe terrarum septingentos jam annos amplius unis moribus et nunquam mutatis legibus vivunt. Sed Athen. IV 20: Τὴν δὲ τῆς διαίτης τῆς τοιαύτης σκληρότητα ἕστερον καταλύσαντες οἱ Λάκωνες, εἰς μὲν τὰ φειδίτια οὐκ ἤρχοντο κατὰ τὸ πάτριον ἔθος. ὅτε δὲ καὶ παραγένοιντο, μικρὰ συμπεριενεχθεῖσι νόμου χάριν, παρεσκευάζετο καὶ ἄλλα αὐτοῖς, στρωμναί τε τοῖς μεγέθεσιν ἐξησκημέναι πολιτελῶς, καὶ τῇ ποικιλίᾳ διαφόρως. οἱ δὲ πρότερον ἐπὶ τοῦ κλιντηρίου ψιλοῦ διακαρτεροῦντες τῆς κλίνης παρ' ὅλην τὴν συνουσίαν, ὅτε τὸν ἀγκῶνα ἀπαξ ἐρείσειαν, εἰς τὴνδε τρυφὴν ἤλθον.*

XXXVI. Q. Aelius Tubero, L. Paulli ex Aemilia, sorore P. Africani, nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus et congruens cum Stoicorum disciplina, quam colebat; paullo etiam durior. Itaque honoribus majorum respondere non potuit. Nec vero scientia juris majoribus suis defuit: doctrina etiam superfuit. Cic. in Bruto 31. de Rep. I 9. v. A. Gell. I 22.

Q. Fabius Maximus Allobrogicus, Q. Fabii Aemiliani, qui a Q. Fabio Maximo, quinquies consule, adoptatus est, filius, L. Paulli nepos, consul cum L. Opimio a. u. c. 655. Val. M. VIII 13: *Aemilianum populus, quum quaestoriis comitiis suffragator Q. Fabii Maximi, fratris filii, in campum descendisset, consulem iterum [a. 620] reduxit.*

triclinium sternere. Servius ad Aen. I 705: *Antiqui stibadia non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur; unde et triclinium sterni dicitur. Ter. Heaut. I 1, 75: Video alios festinare, lectos sternere, coenam apparare. — haedinis. Juven. VI 3: Credo pudicitiam Saturno rege moratam in terris, — Silvestrem montana torum quum sterneret uxor Frondibus et culmo, vicinarumque ferarum pelli bus.* v. Ovid. Fast. IV 654. Cic. p. S. Rose. §. 153.

Punicani lecti, parvi et humiles, primum a Carthagine advecti, et inde nominati. v. Isidor. XX 11. Plin. XXXIII 11. Hor. Ep. I 3 pr. — Nonius Marc. IV 454: *Samium est testum. Lucilius Satyr. lib. XIV: Et non pauper uti Samio curtoque catino.*

natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. huius in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his haedinis pelliculis praetura deiectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes et inhumanitatem multo minus: distinguit rationem officiorum ac temporum; vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate; hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adiuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesis, ut commit- tam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias? Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis et decipis. nam, si nomine appellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi; sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt; cur ante petis, quam insusurravit? aut quid

§. 76. *deiectus est.* Verbum proprium in hac re. Asconius in *argum. orat. in toga cand.*: *coierant ambo, ut Ciceronem consulatu deicerent.* v. not. ad §. 34. — *Odit.* Quint. IX 5, 82: *Contrapposito, vel ut quidam vocant contentioni* (ἀντιθετον dicitur) *commodissime subjungitur ea species, quam distinctionem* [παράδιαστολὴν, *qua similia discernuntur*] *diximus: Odit populus R. — diligit.* v. p. Mil. §. 10; et in rem p. Flacco 12. Hor. Od. II 43, 45.

§. 77. *nomenclatorem.* de Pet. Cons. 11: *Altera pars petitionis, quae in populari ratione versatur, desiderat nomenclationem, blanditiam, assiduitatem, benignitatem. Primum id quod facis, ut homines noris, significa, ut appareat.* v. Hor. Ep. I 6, 30. In verbis seqq. omnes Parr. ceterique codices habent *etiam noris*; Lambinus, aliquantum adjutus a libris veteribus, restituit *etiamsi noris*, probante Ernestio. Camerarius conjecerat *etiam ut non noris*. Sed de Finn. II 17 extr.: *Ocultum facinus esse potuerit: gaudebit, i. e. si — potuerit, gaudebit.* Paulo post Lambinus reposuit *cur ante appellas*, cum veteres libri haberent *pellis*, quod placuit Grutero explicanti: qui nomen norant, nolabant insusurrari sibi, ideoque rejiciebant. Orellio hic vel *prendis* vel *prentas* latere videtur. Minime sollicitandam esse omnium Parr. et cett. codd. scripturam, probant verba de Pet. Cons. 11. *Hic fructus est assiduitatis, non solum esse Romae atque in foro, sed assidue petere, saepe eosdem appellare etc.*

insusurravit, ad aurem. in Verr. V 41: *Eum vident sedere ad latus praetoris, et ad aurem familiariter, ut solitus erat, insusurrare.* v. ad Quint. fr. I 4. Eodem sensu dicitur *ad aurem admonere*, in *aurem dicere.* v. de Finn. II 21. in Verr. I 46. III 38 Hor. Sat. I 9, 9. Libri veteres corrupti sunt in hoc loco; nam vulgatum *insusurravit* neque in codd. neque in edd. vet. legitur; sed Par. 9.

cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Haec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinae praecepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quae omnia maiores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat, quam largitionem.

CAP. XXXVII. At enim te ad accusandum respublica 78 adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse. sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, iudices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrum causa facere clamo atque testor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam, arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus; a quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris a 79 me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: et curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinae, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt; sed ab illo in speculis atque insidiis relictæ, in capite atque in cervicibus nostris restiterunt.

Ox. II. præbent narravit; Parr. 4. 8. Oxx. C. S. χ. ψ: curam petis quam incravit aliquid quid [Par. 8. Oxx. S. ψ: ad quid cum] admoneris; Ox. T.: cur ejus pacis quam ulceravit quaeso adm. Par. 7. Franc. Venn.: Cur autem petis, quem non nosti: aut quid cum admoneris, tum quasi tute noris etc. Priscianus p. 947 citat: Quid quod, cum admoneris. De verbo incrare v. Juven. 10, 33.

XXXVII. §. 78. imprudentia. Ter. Eun. prol. 27: Si id est peccatum, peccatum imprudentia 'st poetæ: non qui furtum facere stuerit; ad q. l. Donatus: i. e. ignorantia, non stultitia, non imperitia. — omnium nostrum est in omnibus Parr. præter 7, qui cum ed. Herv. seqq. habet omn. vestrum. Pro vulgato obtestor, quod in eodem Par. 7 et in Franc. est, Lambinus edidit testor ex Memmiano, cui suffragantur Parr. 4. 8. 9. O2x. Venn. Herv. — Paullo post Par. 4 et Memmianus præbent nusquam eo; ceteri codd. atque edd. ante Naugerianam carent negatione. de Rep. II 20: Anco regi familiaris est factus usque eo, ut consiliorum omnium particeps, et socius paene regni putaretur. v. p. S. Rosc. 9, et in rem II Cat. §. 11.

§. 79. in speculis — cervicibus. ad Fam. XII 25: Cogitabat [Antonius legiones Macedonicas IV] ad urbem adducere, et in cervicibus nostris

Illi et integrum consulem, et bonum imperatorem, et natura, et fortuna, cum reipublicae salute coniunctum, deiici de urbis praesidio, et de custodia civitatis vestris sententiis deturbari volunt. quorum ego ferrum et audaciam reieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe, iudices; his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, iudices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfecimus, esse Kalendis Ianuariis in republica duo
80 consules. Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut *** non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipublicae quaeritur. Inita sunt in hac civitate consilia, iudices, urbis delendae, civium trucidandorum, nominis Romani exstinguendi. At-

collocare. v. p. Deiot. 3. Sall. Cat. 32. Fronto in Ex. Eloc. p. 306 citat: *Deiici de urbis praesidio et deturbari de cust. civitatis volunt.* — Desumpta est haec formula de re militari, vel etiam de gladiatorio ludo. Caes. Gall. VII 28: *hostes muro turribusque dejecti.* Liv. XXVIII 7: *dejecto praesidio fuscisque Aetolis.* Hinc Cic. de Nat. D. I 24: *Prius te quis de omni vitae statu, quam de ista auctoritate deiecerit.* de Off. I 25: *Fortis et constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu deijci, ut dicitur.* v. ad Att. XVI 13. infra §. 82; et in rem I Cat. 3. p. Plane. 29.

§. 80. Magni interest. Quint. VI 1, 33: *Fuit quondam inter haec omnia potentissimum, quo L. Murenam Cicero accusantibus clarissimis viris eripuisse praecipue videtur, persuasitque, nihil esse ad praesentem rerum statum utilius quam pridie Kal. Januarias ingredi consulatum.* Cic. p. Flacco 59: *Defendi consul L. Murenam, consulem designatum. Nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, quum, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kal. Ianuariis scirent esse oportere.* — Lambinus ex Memmiano recepit, duo consules. Accedit Par. 4, qui praeterea habet *Januariis*, quum ceteri *Januarii* et duos exhibeant. v. fr. 2, 3 de Aere al. Mil. in nota ad or. p. Mil. I. c. 13 extr.

usitatis viis — quaeritur. In optimo Par. 4, cum quo Memmianum et quatuor Pall. facere, notae Lambini et Gruteri indicant, scriptum est sic: *usitatis vitis aut non lex improba non perniciosa largitionu auditu aliquando aliq. mal. reip. quaeritur.* Hinc male Parr. 8. 9. Oxx.: *usitatis vitiis aut non lex impr. non pern. largitionum auditum — quaeritur;* et pejus etiam Par. 7. Franc.: *usitatis votis aut non lege impr. perniciosa largitionum aditu aliquod malum reip. quaeri.* Inde vulgati: *usitatis viis aut lege improba aut pern. largitione — quaeri.* Hanc edd. Crat. Naug. Herv. et Manut. lectionem secutus est Graevius, quamquam recte viderit, post alterum aut aliquid vitio librariorum intercidisse; Lambinus autem, quum in Memmiano invenisset *vitis*, ex illa retinuit *viis*, pro quo fortasse reponendum *vitiis*, quod firmari videtur verbis II Cat. §. 10. Ernestius tamen mediocria consilia et usitatas vias Ciceronis esse existimat, cum et alibi sic de se loquatur. v. IV Cat. §. 4—6.

que haec cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est,) de patria sua et cogitant et cogitaverunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, iudices: in exitu est iam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meae diligentiae: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumen, ab his tantis periculis defendendam.

CAP. XXXVIII. Atque ad haec mala, iudices, quid ⁸¹ accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? iam enim hesternae concione intonuit vox perniciose [designati] tribuni, collegae tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, ⁸² quae per hoc triennium agitata sunt, iam ab eo tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, iudices, quod tempus, qui dies, quae nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicae praesidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, et agunt, et moliantur. vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicae praesidii: sed cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribunitiam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent. vident, in tuorum potestate collegarum fore: spe-

cives. Quint. IX 2, 18: *Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel praesumptione, Quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit: aut reprehensione, Cives — fas est. — vicarium. in Verr. IV 57: Succedam ego vicarius tuo muneri.*

XXXVIII. tribuni, Q. Metelli Nepotis. Plutarch. Cat. min. 20: Πυθόμενος Νέπωτα Μέτελλον εἰς Ῥώμην ἐπανέρχασθαι, δημοarchίαν μετιέναι παρεσκευασμένον, οὐκ ἴστε, εἶπεν, ὅτι καὶ αὐτὸν ὑπ' ἐμπληξίας φοβερός ἐστὶ Μέτελλος, καὶ νῦν ἐκ τῆς Πομπηίου γνώμης ἀφιγμένος εἰς τὴν πολιτείαν ἐμπεσεῖται δίκην σκηπτοῦ, πάντα πράγματα ταραττων; — Ἐσπέρας δ' ἔλθων, εὐθὺς ἔωθεν εἰς ἀγορὰν κατέβαινε δημοarchίαν μετιών, ὥς ἀντιταξόμενος πρὸς τὸν Μέτελλον. v. IV Cat. §. 10. meo nomine. in Vat. 5: *Ut tu me carum esse dixisti senatui populoque R. non tam mea causa, quam reipublicae: sic ego te — dico esse odio civitati non tam tuo, quam reip. nomine. de Finn. I 13: Intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem. — non cupidum. p. Fonteio 10: Potestis igitur ignotos notis, iniquos aequis, cupidos moderatis anteferre? v. p. Ligar. §. 18.*

rant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule,
 83 rempublicam sine praesidio obiici posse. His tantis in
 rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non
 mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid agatur,
 retinere adiutorem, defensorem, socium in republica, con-
 sulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc
 postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium;
 scientia, ad bellum gerendum; animo et usu, ad quod velis
 negotium.

CAP. XXXIX. Quamquam huiusce rei potestas omnis
 in vobis sita est, iudices: totam rempublicam vos in hac
 causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo con-
 silio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re
 posset iudicare, condemnaret L. Murenam: si interficere
 posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur
 auxilio respublica: ut minuatür contra suum furorem im-
 peratorum copia: ut maior facultas tribunis plebis detur,
 depulso adversario, seditionis ac discordiae concitandae.
 Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi
 84 atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunis-
 simus gladiator, hostis reipublicae iudicaret? Mihi credite,
 iudices, in hac causa non solum de L. Murenæ, verum
 etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen
 extremum venimus: nihil est iam, unde nos reficiamus, aut
 ubi lapsi resistamus. non solum minuenda non sunt auxilia,
 quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda.
 hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico
 gravissimum visum est, sed in urbe, in foro (dii immor-
 tales! sine gemitu hoc dici non potest): non nemo etiam
 in illo sacrario reipublicae, in ipsa, inquam, curia non
 nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortis-
 simus, hoc Catilinae nefarium latrocinium armatus opprimat!
 ego togatus, vobis bonisque omnibus adiutoribus, hoc,

XXXIX. tenetis. In eandem sententiam p. Flacco 58: *Sed quid ego de epistolis Falceidii tamdiu disputo, de salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa reip. taceo, quam vos universam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, iudices, sustinetis? — Si L. Catilina. Quint. V 10, 99. de argumentis, quae a fictione ducuntur: Eadem fictio valet et ad qualitates, si Catilina — Murenam.*

rationes. Eodem sensu in Verr. V 67: *non est alienum meis ratio- nibus.* v. Sall. Cat. 44 et 56. — *apud Anienem.* Polyb. IX 5 extr.: *Τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ ταῖς διανοίαις περὶ τὴν Καπύην καὶ τὰς ἐκεί πράξεις ὄντων, Ἀννίβας ἔλαθε διαβάς τὸν Ἀννίωνα ποταμὸν, καὶ συνεγγίσας, ὥστε μὴ πλεῖον τετραράκοντα σταδίων ἀποσχὼν τῆς Ῥώμης, ποιήσασθαι τὴν παρεμβολήν.* a. u. c. 543. v. Liv. XXVI 10 seqq. et ad verba seqq. Sall. Cat. 56. 52. 57. Cic. I Cat. §. 5 et 31.

quod conceptum respublica periculum parturit, consilio 85
discutiam et comprimam! Sed quid tandem fiet, si haec
elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur,
redundarint? Unus erit consul, et is non in administrando
bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc iam qui
impedituri sint, * * *illa pestis immanis*, importuna Catilinae
perrumpet¹⁾, qua poterit; et iam populo Romano minatur:
in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in cas-
tris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo
exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco
ferrum flammamque metuemus. Quae iamdiu comparantur,
eadem ista omnia, si ornata suis praesidiis erit respublica,
facile et magistratum consiliis, et privatorum diligentia
comprimuntur²⁾.

CAP. XXXX. Quae cum ita sint, iudices, primum rei- 86
publicae causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse,
vos, pro mea summa et vobis cognita in rempublicam dili-
gentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magni-
tudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut
vitae vestrae et ceterorum civium consulatis: deinde ego
fidem vestram³⁾, defensoris et amici officio adductus, oro

1) prorumpet. 2) opprimuntur. 3) fidem vestram vel def.

discutiam. ad Att. II 24: *Modo caedem timueramus, quam oratio fortissimi senis Q. Considii discusserat.* Justin. II extr.: *Aristides collegae [Pausaniae] conatibus obviam eundo, simul et in rem sapienter consulendo, prodicionis consilia discussit.* Vell. II 81 pr.: *Subita exercitus seditio partim severitate, partim liberalitate discussa principis. redundarint.* v. p. Mil. §. 103. p. Lig. §. 8. Adde Orat. I 1, 3. *Hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt.*

imped. sint. Locus mutilus. In Parr. et cett. codd. est lacuna duorum vel trium versuum. Pantagathus adiecit *videtis*, et Lambinus in ed. 1366 *parati sunt*. Verba *illa pestis immanis* non habentur in Parr. 4. 7. Fr. O1x. Ex Parr 4. 8. 9. tribus Pall. S. Victoris, O3x. Ven. 1433 receptum est *Catilinae perrumpet*, pro qua lect. Par. 7 et Franc. praebent *Catilina prorumpet*. In Par. 4. S. Vict. Pal. tert. octavo et nonnullis Oxx. legitur *qua pot. minatur*; hinc Pal. primus, O1x.: *qua poterit [potest] minabitur*, et Pal. sec. O2x.: *qua pop. R. minatur*. Verba in castris absunt a Par. 4. et O1x. — Pro vulgato *opprimuntur*, scriptum est *confirmentur* in Par. 4. 7. 8. 9. Memm. O3x. S. Vict. omnibus Pall. praeter prim. qui legit *comprimuntur*, quod jam Lambinus coniecerat.

XL. *fidem vestram, defensoris etc.* Haec lectio, quam et Ernestius veram putavit, proxime accedit ad scripturam meliorum eodicum, ex quibus Par. 4 exhibet *fidem ul' def. et*; Guelf. m. pr. *fidem ve def. et*. Lectiones variantes Par. 8. O3x. Manutiani: *fidem vel def. et*, Pall. alterius Manut. Gu. m. sec. O2x.: *fide in vos def. et*, Par. 9. O1x. Manut. tertii atque edd. vett.: *fidem vestram vel def. et* ex compendio verbi *vestrae* ortas esse, nemo non videt. Sic legitur

atque obsecro, iudices, ut ne hominis miseri, et cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore et sordibus confectus, [morbo] ¹⁾ lacrymis ac moerore perditus, vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes
 87 intuetur. Nolite, per deos immortales! iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque pri-

1) squalore sordidus, confectus morbo etc.

infra in Parr. 7. 8. 9. Oxx. videtur est supplex pro: vester est supplex. Plaut. Amphitr. I 4, 217: *Tuam fidem obsecro*, Aulul. IV 7, 10—11: *Perii, mea nutrix! obsecro te*, — Juno Lucina, *tuam fidem!* v. Taubm. ad Amphitr. I 4, 220, Gronov. et Drakenb. ad Liv. XXIX 18. Grævius ex Franc. recepit *fide vel def. et amici*; quum Manutius coniecisset *fide def. et amici*. Tum vero desideraretur pronomen *vos*, v. p. Mil. §. 6. 92. 103. p. S. Rosc. §. 9. et quod *fidem* iudicum attinet, ibid. §. 10. infra §. 86 extr. in Verr. V 49.

grat. — obruatis. Par. 4 et 8. Victoris habent: *obseruatis*; ceteri cum Pall. Fr. Oxx.: *obstruatis*. Sed v. p. Arch. 10. p. Deiot. 13. Adde Tusc. V 19: *Marius talis viri interitu sex suos obruere consulatus*. Tac. Agr. 7: *Cerealis alterius successoris curam famamque obruisset*. In rem Cic. p. Sulla 52: *O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o praeposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt; ut qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis!* — Paullo post legitur in Par. 4. O1x.: *squalore et sordidus confectus*, in Par. 7. 8. 9. O2x.: *squalore et sordibus confectus*; quod mihi recipiendum videbatur, quum nusquam apud Cic. hoc sensu *sordidum*, vel adeo *squalore sordidum* esse, sed potius in *squalore et sordibus*, vel *sordidatum* esse legatur; in Verr. V 49: *Adspicite iudices squalorem sordesque sociorum*. Ibid. 8: *Cum esset talis vir in squalore, in sordibus*. p. Sext. 69: *Video Milonem sordidatum et reum; video P. Lentulum in hoc misero squalore et sordibus*. Atque hic tot et talium civium *squalor*, hic *luctus*, hae *sordes* susceptae sunt propter unum me. — nec me ab iis, quos meo nomine *sordidatos* videtis, unquam ulla fortuna divellet. p. Clu. 67 extr.: *Huc advolavit, ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium atque luctus et tanti squaloris amitteret*. in Pis. 41: *Nec minus laetabor, quum te semper sordidum, quam si paullisper sordidatum viderem*. Vocem morbo ignorant O5x. Parr. 7. 8. 9, et fortasse etiam 4. —

§. 87. hac eum re. Veneta 1483 habet hac eum re, ut fortasse legi possit hac eum cum re. v. tamen supra §. 23 et notam ad II Cat. 3 pr. In verbis seqq. dedi ita vos si Murena ex optimo Par. 4 et O1x. Ceteri Parr. Oxx. cum Ven. praebent ita vos sic Mur. ut paullo infra O1x. sic injuste. Vitiosam esse vulgatam, suspicatus

vare. Atque ita vos si¹⁾ Murena, iudices, orat atque obsecrat; si iniuste neminem laesit; si nullius aures voluntatemve violavit; si nemini, ut levissime dicam, odio, nec domi, nec militiae, fuit: sit apud vos modestiae locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices. una enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. obiicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis coniuratorum, telis Catilinae: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, 88 aut cuiquam nostrum sit in hoc praeclaro consulatu, non video, iudices. quae vero miseranda sunt, ea et mihi ante oculos versantur, et vos videre et perspicere potestis.

CAP. XXXXI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis; quo se miser vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia lugentemque videat? an ad matrem, quae misera modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur et sollicita est, ne eundem paullo post spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut do- 89 mum appello, quem nova poena legis et domo, et parente, et omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum

1) ita vos Murena:

est jam Ernestius; namque illud ita requirere in sequentibus ut, et paullo post debere esse laeserit, violaverit, fuerit; illa denique si apud vos etc. magis convenire Ciceronis personae. Itaque punctum fecit post nec militiae fuit.

XLI. quo se vertet? Quint. VI 1, 23 de affectibus in peroratione: Plurimum valet misratio. Haec petetur aut ex iis, quae passus est reus, aut ex iis, quae cum maxime patitur, aut ex iis, quae damnatum manent: quae et ipsa duplicantur, cum dicimus, ex qua illi fortuna, et in quam recidendum sit. Idem XI 5, 113 laudat similem nostro locum ex or. C. Gracchi, quem et Cic. affert de Orat. III 86: Quid fuit in Graccho, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam et abjectam? Quae sic ab illo acta esse constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. v. ibid. 5. 8. et Eurip. Medea 489: Νῦν ποῦ τρέπωμαι; πότερά πρὸς πατρὸς δόμους, οὓς σοὶ προδοῦσα καὶ πάτραν ἀφικόμην; ἢ πρὸς ταλαίνας Ἡελιάδας; Verba imaginem lugentem laudat Servius ad Aen. III 64.

honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, moerentem, exsulem videat? in ea porro provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspiciet? qui huius dolor? qui illius moeror erit? quae utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunae atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam, nuntii literaeque celebrassent, et unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint: 90 repente eo accedat ipse nuntius suae calamitatis? Quae si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine et misericordia vestra, iudices; conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicae consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi et familiae, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens moestumque vidistis. nolite a sacris patriis Iunonis Sospitae, cui omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, iudices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, quae nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

§. 90. *Iunonis Sospitae.* de Nat. D. I 29: *Illam nostram Sospitam, quam tu nunquam, ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At non est talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia species Iunonis Argivis, alia Lanuvinis, alia nobis.* v. not. ad Milon. §. 27. In verbis antecedd. Memmianus, S. Vict. Guelf. Pall. Parr. 4. 7. O2x. cum Venn. habent *repente excidet* [exciderit Parr. 8. 9. O3x.], ut cum ed. Naugeriana legi possit *eo accedet*, quod et Lambinus malebat. Paullo supra omnes Parr. servant *decesseris*, pro quo in O4x. et in edd. Manutianis invenitur *decesserit*. — *facere*, i. e. rem divinam, sacra. Ter. Eun. III 3, 7: *Ait rem divinam fecisse.* Cic. in Verr. IV 8: *Res illum divinas apud eos deos in suo sacrario quotidie facere vidisti.* ad Brut. ep. 13: *Hunc honorem mulieri Larentiae tribuerunt, cui vos pontifices ad aram in Velabro facere soletis.*

Daniel Knodé.

Cicero, Marcus Tullius, / Steinmetz, Johann B. / Cicero, Marcus Tullius,

Orationes pro Sexto Roscio, pro lege Manilia, in Catilinam, pro Archia
poeta, pro Milone, pro Marcello

Moguntiacum 1832

A.lat.b. 345 k

urn:nbn:de:bsb:12-bsb10244257-2